

Центр
досліджень
визвольного
руху

Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках

у документах ОУН та УПА

TOM **1**

Львівський національний університет імені Івана Франка
Центр досліджень визвольного руху

**ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ
СТОСУНКИ
В 1942—1947 РОКАХ
У ДОКУМЕНТАХ
ОУН ТА УПА**

(у двох томах)

**Відповідальний редактор та упорядник
Володимир В'ятрович**

Львів 2011

Ivan Franko National University of L'viv
Centre for Research on the Liberation Movement

**POLISH-UKRAINIAN
RELATIONS IN 1942—1947 IN DOCUMENTS
OF THE ORGANIZATION
OF UKRAINIAN NATIONALISTS AND
THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY**

(In two volumes)

Edited by Volodymyr Viatrovych

Volume 1. The war during the war. 1942–1945

Ukrainian underground's documents concerning relations between the Ukrainians and the Polish in a difficult period for both nations between 1942 and 1947 are presented in the book. Details of the war between the two peoples, negotiations attempts and cooperation between Ukrainian and Polish underground, general characteristic of political situation in Western Ukraine as a background for the conflict as well as other theme are depicted by unique sources: reports of the OUN and UPA nets, instructions, orders, Security Service's protocols. Most of them are published for the first time.

The publication will be useful for scientists, lectors, students and all interested in Ukrainian and Polish history.

Publication is supported by Ukrainian Studies Fund (USA)

Том 1.

**ВІЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ.
1942—1945**

УДК 327 (477+438) "1942/1947"
356.13 (477.8) "1942/1947"

ББК ТЗ (4П) 62-64 (4Ук) 73
Ф 69 (4Ук) ОУН
Ц 49 (4Ук) 182

П 538

Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 792 с.

У двотомному збірнику опубліковано документи українського підпілля про польсько-українські стосунки у важкий для обох народів період: 1942—1947 роки. Перебіг війни між ними, спроби переговорів та налагодження співпраці між українським та польським підпіллям, загальна характеристика політичної ситуації в Західній Україні, на фоні якої розвивався конфлікт — ці та інші теми висвітлюють унікальні джерела (звіти мережі ОУН та відділів УПА, інструкції та накази, протоколи Служби безпеки). Більшість матеріалів публікується вперше.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів і всіх тих, хто цікавиться історією України та Польщі.

Видано за сприяння Фонду катедр українознавства (США)

Затверджено до друку Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 27 квітня 2011 року, протокол № 27/4

Рецензенти:

Зашкільняк Л. О., доктор історичних наук
Шаповал Ю. І., доктор історичних наук
Патриляк І. К., кандидат історичних наук

ISBN 978-966-1594-13-4
ISBN 978-966-1594-14-1 (1-й том)

© В'ятрович В., тексти, упорядкування, 2011
© Сало О., дизайн, 2011
© Центр досліджень визвольного руху, 2011

Зміст

В'ятрович В. Війна під час війни. 1942—1945	19
Документи	143
1942 рік	
№ 1. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя на Західно-Українських Землях в грудні 1941 року» про діяльність польського підпілля	149
№ 2. Витяг із «Інформаційного огляду суспільно-політичного життя на Західно-Українських Землях в січні — лютому 1942 року» про діяльність польського підпілля	150
№ 3. Витяг із «Короткого інформаційного огляду подій на Північно-Західних Українських Землях в січні й лютому 1942 року» про діяльність поляків	150
№ 4. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя за місяць квітень 1942 року» про діяльність поляків на теренах Західної України	151
№ 5. Витяг із «Огляду життя на Північно-Західних Українських Землях (за місяць квітень — травень 1942 року)» про польське підпілля на Волині	153
№ 6. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя З. У. З. за місяць травень 1942 року» про активізацію польського підпілля	154
№ 7. Інформація про антиукраїнські акції на Холмщині й Підляшші	156
№ 8. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя за місяць червень 1942 року (ЗУЗ)» про активізацію антиукраїнських дій польського підпілля	157
№ 9. Витяг із «Короткого огляду політичних, суспільних, господарських і культурних відносин на ЗУЗ за місяць липень 1942 року» про діяльність польського підпілля	158
№ 10. Заява Проводу ОУН з приводу подій на Холмщині влітку 1942 року	159
1943 рік	
Розділ 1. Холмщина	
№ 11. Огляд ситуації на Холмщині та Підляшші навесні 1943 року	164
№ 12. Звіт про суспільно-політичну ситуацію на Холмщині та Підляшші	165
№ 13. Звернення командування Военної округи УПА «Турів» до українців Холмщини та Підляшшя	168
№ 14. Огляд суспільно-політичної ситуації на Холмщині	170
№ 15. Списки вбитих у 1942—1943 роках українців з Холмщини та Підляшшя	174
№ 16. Списки вбитих українців із Грубешівщини	189
№ 17. Списки вбитих українців із Грубешівщини	196

Розділ 2. Волинь

№ 18. Звернення ОУН до польського населення з нагоди виявлення слідів катинського злочину	204
№ 19. Витяг із інформації про події на Волині.....	206
№ 20. Звернення Головної Команди УПА до українського народу.....	207
№ 21. Опис бою відділу УПА біля села Гірка-Полонка	209
№ 22. Інформація про антипольські акції УПА у квітні — липні 1943 року ..	210
№ 23. Інформація про ситуацію на Волині у червні — липні 1943 року .	212
№ 24. Звернення штабу загону УПА «Січ» до польського населення.....	212
№ 25. Звіт про бойові дії відділів УПА у липні 1943 року	214
№ 26. Звіт про бойові дії відділів УПА проти польських збройних формувань	215
№ 27. Заява Організації українських націоналістів (самостійників-державників) з приводу подій на Волині влітку 1943 року.....	218
№ 28. Витяг з наказу про боротьбу відділів УПА проти польських збройних формувань	223
№ 29. Інформація про ситуацію у Володимирсько-Горохівській окрузі.....	224
№ 30. Звіт про діяльність відділів УПА на теренах Луцької округи	226
№ 31. Витяг із «Політичного звіту з терену “Болото” за липень» про ситуацію у Пинській окрузі.....	226
№ 32. Витяг зі «Звіту з суспільно-політичної праці в окрузі Володимир — Горохів за липень 1943 року» про національні меншини у терені	227
№ 33. Повідомлення про суспільно-політичне становище на теренах Володимирсько-Горохівської округи	229
№ 34. Витяг зі звіту «Вістки з округи Володимир — Горохів»	232
№ 35. Витяг зі «Звіту з суспільно-політичного стану округи Володимир — Горохів» про польсько-українські стосунки	233
№ 36. Звіт про бій відділу УПА з німцями та поляками 24 серпня 1943 року	236
№ 37. Інформація про суспільно-політичне становище українського населення та діяльність відділів УПА на теренах Горохівщини	236
№ 38. Витяг із «Суспільно-політичного огляду Луцької округи за місяць серпень 1943 року» про польське населення	238
№ 39. Витяг зі звіту «Суспільно-політичний огляд Луцької округи за місяць серпень 1943 року» про польське населення	239
№ 40. Наказ коменданта Костопільського району щодо розподілу земель польських колоністів між українськими селянами	240
№ 41. Наказ відділам УПА групи «Бористена» про ліквідацію польських осель.....	241
№ 42. Інформація про події на терені Володимирсько-Горохівського надрайону	242
№ 43. Інформація про події у Володимир-Горохівському надрайоні	243
№ 44. Витяг зі «Звіту суспільно-політичного референта району про події в терені» про польське населення	244

№ 45. Звіт коменданта підрайону про діяльність поляків	245
№ 46. Інформація про діяльність польських відділів у Костопільському надрайоні	246
№ 47. Витяг зі «Звіту з діяльності Служби безпеки за час від 15/9 до 15/10 1943 року» про діяльність поляків	250
№ 48. Відомості про діяльність на Волині німецьких та польських формувань	251
№ 49. Витяг із «Інформації з Костопільського надрайону за час від 1 до 5.Х. 1943 року» про боротьбу з польськими збройними формуваннями	251
№ 50. Наказ про знищення польських культурних пам'яток на території Рівненського надрайону	252
№ 51. Звіт про бойові дії відділів УПА на теренах Ківерцівського району ...	253
№ 52. Витяг із «Суспільно-політичного огляду південної частини Рівненської області за місяць жовтень»	253
№ 53. Повідомлення про антипольські акції	254
№ 54. Звіт про діяльність польських та німецьких формувань на території Рівненського району	254
№ 55. Повідомлення про українсько-польське протистояння у Любомльському районі	255
№ 56. Витяг із «Суспільно-політичного огляду південної частини Рівненської області за листопад 1943 року»	257
№ 57. Повідомлення про діяльність польських збройних формувань на теренах Костопільського надрайону	258
№ 58. Лист коменданта округи до командира відділу УПА про ситуацію у Голобському районі	259
№ 59. Звіт коменданта Людвипільського району про суспільно-політичне становище у терені	260
№ 60. Інформація коменданта Любомльського надрайону про ситуацію в терені та діяльність польських збройних формувань	261
№ 61. Витяг із «Інформації про події в терені “Дуб”» про німецько-польські акції	262
№ 62. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах Воєнної округи «Заграва»	262
№ 63. Звіт про антиукраїнські акції поляків на теренах Воєнної округи «Заграва»	263
№ 64. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах Людвипільського району	264
№ 65. Інформація про антипольські акції відділів УПА Воєнної округи «Богун»	265
№ 66. Заклик УПА до польського населення України боротися проти радянських та німецьких окупантів	266
Роздл 3. Галичина	
№ 67. Звернення ОУН до поляків	270
№ 68. Витяг із «Політичного звіту по Стрийщині» про становище польського населення	274

№ 69. Витяг із «Огляду політичних, суспільних та господарських відносин на теренах Львівської області за місяць червень 1943 року» про діяльність поляків	275
№ 70. Витяг із «Політичного звіту за місяць липень — серпень 1943 року» про ситуацію на Стрийщині	275
№ 71. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за час від 14 до 21.VIII.1943» про стосунки між українцями та поляками	277
№ 72. Витяг із «Політичного звіту» про події на Перемищині.....	277
№ 73. Витяг із «Огляду політично-суспільних та господарських відносин на теренах Львівщини за місяць липень 1943 року» про діяльність польського підпілля	279
№ 74. Звернення Української народної самооборони до поляків	281
№ 75. Інформація про доноси польського підпілля проти українців	282
№ 76. Витяг із «Огляду за серпень 1943 року» про діяльність польського підпілля на Львівщині.....	283
№ 77. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 25-го серпня по 25-го вересня 1943 року» про діяльність польського підпілля у Станіславівській області.....	289
№ 78. Витяг зі «Звіту політичного за місяць серпень — вересень 1943 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині	291
№ 79. Інформація про доноси польських проти українців	292
№ 80. Витяг із «Політичного звіту за місяць вересень 1943 року міста Львова» про ситуацію у польському середовищі	295
№ 81. Інформація про діяльність польських збройних формувань на Перемищині та Кам'яничині.....	296
№ 82. Витяг із інформації про події на теренах Львівщини у жовтні 1943 року	297
№ 83. Витяг зі «Звіту політичного за місяць вересень — жовтень 1943 року» про діяльність польського підпілля на теренах Стрийщини та Дрогобиччини	298
№ 84. Витяг із «Суспільно-політичного звіту від 15.IX. — 15.X.1943 року» про діяльність польського підпілля на Львівщині	299
№ 85. Звіт про політичне протистояння на Львівщині	300
№ 86. Заява Проводу ОУН про українсько-польські відносини	301
№ 87. Наказ Крайового проводу ОУН про припинення антипольських акцій	303
№ 88. Витяг із «Вістей з терену» про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Львівщині	304
№ 89. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 25 вересня до 25 жовтня 1943 року» про діяльність польського підпілля на Станіславщині	306
№ 90. Звіт про антиукраїнську діяльність поляків у вересні — жовтні 1943 року.....	308
№ 91. Інформація про антипольські акції на теренах Белзчини.....	310
№ 92. Витяг із «Політичного звіту за час від 15.X до 15.XI.1943 року» про діяльність польського підпілля на теренах Львівщини.....	310

№ 93. Інформація про діяльність польських боївок на теренах Тернопільщини.....	311
№ 94. Витяг із «Політичного звіту за місяць жовтень — листопад 1943 року» про польське підпілля на Стрийщині.....	312
№ 95. Витяг із «Суспільно-політичного огляду Перемишльщини за час від 26.XI по 28.XII. 1943» про діяльність польського підпілля	313

Розділ 4

№ 96. Узагальнена інформація про антиукраїнську діяльність польського підпілля у 1943 — на початку 1944 року.....	315
--	-----

1944 рік

Розділ 1. Холмщина

№ 97. Повідомлення Українського допомогового комітету про знищення 11 українських сіл	346
№ 98. Інформація про знищення українських сіл.....	348
№ 99. Інформація про знищення українських сіл польськими збройними формуваннями	349
№ 100. Витяг із додатку до інструкції організаційного референта Крайового проводу ОУН ЗУЗ про проведення антипольських акцій на Холмщині	352
№ 101. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про антиукраїнські акції польських збройних формувань.....	353
№ 102. Звіт про бої між відділами УПА та АК за Посадів	355
№ 103. Інформація про спалення українськими селянами польської колонії у селі Козодави	361
№ 104. Інформація про бій сотень УПА проти польських збройних формувань біля села Которів	361
№ 105. Свідчення про акцію українських селян проти польського села Міняни.....	362
№ 106. Звернення Холмської ради до єпископів світу з приводу знищення українського населення.....	363
№ 107. Перелік постраждалих сіл та вбитих осіб із теренів Грубешівщини.....	368
№ 108. Список загиблих членів та симпатиків ОУН на Холмщині.....	369
№ 109. Повідомлення про польські антиукраїнські акції	370
№ 110. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 10 квітня по 30 квітня 1944 року» про польське підпілля на Холмщині	371
№ 111. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про ситуацію на Холмщині після відплатних акцій УПА	372
№ 112. Звіт про антиукраїнські акції польських боївків на теренах повіту Коросно	373
№ 113. Свідчення про антипольські акції УПА на колонії Марисін, Борсук і Андріївку	375
№ 114. Свідчення про акцію української самооборони проти польської колонії Модринь.....	375

№ 115. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про ситуацію на Холмщині після відплатних акцій УПА у травні 1944 року.....	376
№ 116. Звіт про польсько-українське протистояння.....	377
№ 117. Свідчення про антипольську акцію УПА в селі Набряж.....	380
№ 118. Свідчення про напад польських збройних формувань на село Бусьно.....	380
№ 119. Свідчення про антиукраїнську акцію в селі Забірці.....	381
№ 120. Звіт про антипольські акції відділів УПА на теренах Любачівщини.....	382
№ 121. Список протоколів про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Холмщині та Підляшші навесні 1944 року.....	385
№ 122. Свідчення про знищення села Сагринь.....	386
№ 123. Свідчення Ольги Шидловської про знищення села Сагринь.....	387
№ 124. Свідчення Зіни Малимон про знищення села Сагринь.....	389
№ 125. Свідчення про знищення села Телятин.....	390
№ 126. Свідчення Андрія Ковальчука про знищення села Андріївка.....	391
№ 127. Свідчення про знищення села Грабовець.....	393
№ 128. Свідчення мешканців села Переспа.....	394
№ 129. Свідчення Максима Щирби про знищення села Ласків.....	395
№ 130. Свідчення Михайла Гучика про знищення села Ласків.....	396
№ 131. Свідчення Івана Антоюка про напад на село Берестя.....	397
№ 132. Свідчення Костянтина Шутовського про знищення села Потуржин.....	399
№ 133. Свідчення мешканців Потуржина про знищення села.....	400
№ 134. Свідчення Василя Довгалюка та Марії Дацюк про знищення села Вишнів.....	401
№ 135. Свідчення мешканців Сушів про знищення села.....	401
№ 136. Свідчення мешканців Жабче про знищення села.....	402
№ 137. Свідчення мешканців Новосілок про знищення села.....	403
№ 138. Свідчення мешканців Василева про знищення села.....	404
№ 139. Свідчення про вбивства українців у селі Горощиці.....	405
№ 140. Свідчення Петра Конащука про вигнання українців із села Майдан Тучапський.....	406
№ 141. Свідчення мешканців Посадова про знищення українців.....	407
№ 142. Свідчення про знищення польської колонії Пересоловичі.....	407
№ 143. Свідчення про знищення польської колонії Підгірці.....	408
№ 144. Свідчення Андрія Мартинюка і Антона Самця про знищення села Телятин.....	409
№ 145. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Жуличі.....	409
№ 146. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Лагівці.....	410
№ 147. Свідчення мешканців Ріплина про польські напади на село.....	410
№ 148. Свідчення мешканців Ріплина про черговий польський напад на село.....	411
№ 149. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Радків.....	411

№ 150. Свідчення мешканців Стенятина про знищення села.....	412
№ 151. Свідчення про спалення польського села Острів.....	412
№ 152. Свідчення про знищення польської колонії Гонятин.....	413
№ 153. Свідчення про знищення польської колонії Полянка села Варяжа.....	413
№ 154. Свідчення про знищення польського фільварку Вісьмір.....	414
№ 155. Свідчення про знищення польського фільварку в селі Гільче ...	415
№ 156. Свідчення мешканців Лісок про знищення села.....	416
№ 157. Свідчення про знищення села Костяшина.....	416
№ 158. Свідчення про знищення українців села Ощів.....	417
№ 159. Свідчення про знищення польського села Обровець.....	418
№ 160. Свідчення про напад поляків на село Василів.....	419
№ 161. Свідчення Панаса Кузьмука про напад поляків на село Терebinь.....	419
№ 162. Свідчення Кузьми Данилюка про напад поляків на село Бересть.....	420
№ 163. Свідчення Петра Данилюка про напад поляків на село М'яжке.....	421
№ 164. Свідчення Анастасії Шуфель про напад поляків на село Сагринь.....	422
№ 165. Свідчення Антона Малика про знищення села Сагринь.....	423
№ 166. Свідчення Наталії Шаварської про напад поляків на колонію Модринь.....	425
№ 167. Свідчення мешканців Козодави про знищення села.....	426
№ 168. Свідчення Панаса Порисирка про напад поляків на село Сиховичі.....	428
№ 169. Свідчення Захара Теревка про знищення села Ласків.....	428
№ 170. Список осіб, які давали свідчення про напади польських збройних формувань на українські села Грубешівщини.....	429
№ 171. Повідомлення про «Генеральну протиукраїнську акцію» польських збройних формувань у червні 1944 року.....	430
№ 172. Інформація про наслідки «Генеральної протиукраїнської акції».....	432
№ 173. Додаткова інформація про бої відділів УПА за Посадів.....	433
№ 174. Витяг із «Вістей з терену» про діяльність польських збройних формувань.....	436
№ 175. Інформація про польсько-українське протистояння на Холмщині у травні 1944 року.....	438
№ 176. Витяг із «Політичного звіту від 15.VII.44 року — 15.VIII.44 року» про настрої серед поляків.....	439
№ 177. Витяг із хроніки відділу УПА «Перебийніс» про діяльність на теренах Холмщини.....	440
№ 178. Витяг із «Загального звіту з терену за час від 15.VII.44 до 15.VIII.44» про польське населення на Холмщині після переходу фронту.....	443
№ 179. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 1.X. — 31.X.1944» про настрої серед українців та поляків.....	444

№ 180. Витяг із історії сотні «Тигри» про діяльність на теренах Холмщини навесні — влітку 1944 року	446
№ 181. Витяг із «Хроніки сотні “Сіроманців”» про діяльність на теренах Холмщини весною 1944 року.....	455
Розділ 2. Волинь	
№ 182. Інформація про ситуацію на заході Волинської області	458
№ 183. Повідомлення про становище та діяльність польських збройних формувань	458
№ 184. Інформація про події у Кобринському районі Волинської області.....	460
№ 185. Інформація про ситуацію на півдні Волині	460
№ 186. Інформація про військово-політичні події у західній Волині та на Холмщині.....	461
№ 187. Інформація про військово-політичні події у західних районах Волинської області.....	463
Розділ 3. Галичина	
№ 188. Інформація про антипольську акцію у селі Суховоля.....	467
№ 189. Витяг із «Політичного звіту за січень 1944 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині та Дрогобиччині.....	467
№ 190. Витяг із «Політичного огляду подій за місяць січень 1944 року» про настрої серед польського населення та діяльність польського підпілля Станіславівщини	468
№ 191. Звернення ОУН до української поліції із закликом не брати участі в німецьких акціях проти поляків.....	469
№ 192. Оголошення українського підпілля про вбивство поляків, що брали участь в антиукраїнських акціях.....	471
№ 193. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 28.I. до 28.II. 1944 року)» про настрої серед польського населення Перемищини	472
№ 194. Витяг із інструкції Крайового проводу ОУН про налагодження співпраці з відділами дивізії «Галичина»	473
№ 195. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за місяць січень — лютий 1944 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині	474
№ 196. Витяг із «Надзвичайного звіту Ч. 2/44» про перебування загону червоних партизанів у селі Гута Пеняцька	475
№ 197. Витяг із «Політичного звіту Ч. 2/44 (за місяць січень і лютий)» про настрої польського населення Львівщини.....	476
№ 198. Протокол про вбивство польською боївкою та німцями українців у селі Юшківці	476
№ 199. Витяг із «Надзвичайного звіту» про антипольські дії куреня «Макса»	478
№ 200. Заклик-пересторога української самооборони до польського населення сіл Якубівка, Таврів та околиць припинити антиукраїнські дії.....	478

№ 201. Заклик-пересторога української самооборони до польського населення сіл Таврів та околиць припинити антиукраїнські дії.....	480
№ 202. Витяг із «Політичного звіту за місяць лютий — березень 1944 року» про настрої серед польського населення та діяльність польського підпілля на Тернопільщині.....	481
№ 203. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 28/II до I/IV.1944 року)» про настрої серед поляків та діяльність польського підпілля на Перемищині	482
№ 204. Витяг із «Політичного звіту за місяці лютий — березень 44 року» про діяльність польського підпілля на теренах Стрийщини та Дрогобиччини	483
№ 205. Витяг із «Огляду суспільно-політичних подій за березень 1944 року» про настрої серед польського населення на Станіславівщині	484
№ 206. Наказ повітового провідника про проведення антипольської акції на теренах Кам'янецького повіту	485
№ 207. Витяг із «Вістей з терену від 15.III. — 31.III.1944 року» про діяльність польського підпілля на теренах Перемишлянщини	486
№ 208. Витяг із «Надзвичайного звіту Ч. 11» про співпрацю поляків із радянськими партизанами	488
№ 209. Витяг із «Політичних вісток за час від 15.III — 7.IV.44 року» про перебіг польсько-українського конфлікту на теренах Кам'яниччини та Сокальщини.....	488
№ 210. Інформація про антиукраїнські дії поляків Підгаєччини.....	490
№ 211. Повідомлення про антиукраїнські акції польських збройних формувань у селі Копанки	490
№ 212. Протокол щодо польсько-угорських антиукраїнських акцій у селі Копанки	492
№ 213. Інформація про польсько-більшовицьку співпрацю у боротьбі з українцями	493
№ 214. Інформація про співпрацю поляків із більшовиками на Станіславщині.....	495
№ 215. Звіт про антипольські акції відділів УПА на теренах Равщини	496
№ 216. Витяг із «Політичного огляду» про події у Львові у квітні 1944 року	498
№ 217. Інформація про антипольські акції українського підпілля на теренах Станіславівщини	499
№ 218. Протокол антиукраїнської польсько-угорської акції в селі Кропивник.....	501
№ 219. Звіт про акції виселення поляків із теренів Рава-Руського району	502
№ 220. Витяг із «Огляду суспільно-політичних подій за місяць березень 1944 року» про польсько-українське протистояння у Львові.....	503
№ 221. Наказ Крайового проводу ОУН про виселення поляків із західноукраїнських теренів	506

№ 222. Інформація про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Дрогобиччині	507
№ 223. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 9.IV до 9.V.1944 року)» про активізацію польського підпілля на Лемківщині та Ярославщині	508
№ 224. Витяг із «Вістей з терену від 15.IV. до 30.IV.1944 року» щодо діяльності польського підпілля на теренах Львівщини	510
№ 225. Протокол антиукраїнських акцій польських збройних формувань на теренах Тернопільщини	512
№ 226. Протокол антиукраїнської акції в селі Шпиколоси, проведеної польським збройним формуванням спільно з німцями	513
№ 227. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за місяць березень і квітень» про настрої польського населення Бучацького повіту	515
№ 228. Інформація про ліквідацію польських підпілників	516
№ 229. Інформація про діяльність польського підпілля на Станіславщині та його співпрацю з угорцями та більшовиками	517
№ 230. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах Станіславщини	518
№ 231. Інформація про антиукраїнські акції поляків у співпраці з німцями	521
№ 232. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 29.IV. до 29.V.1944 року)» про діяльність польського підпілля на теренах Перемищини	525
№ 233. Інструкція про документальну фіксацію антиукраїнських акцій	526
№ 234. Наказ-попередження про виселення поляків	527
№ 235. Оголошення про присудження смертної кари	527
№ 236. Витяг із «Суспільно-політичного звіту Станіславівської округи за час від 20.III. по 20.V.44» про співпрацю поляків з угорцями та більшовиками	528
№ 237. Витяг із «Місячного огляду суспільно-політичних подій за час від 1.V по 31.V.1944 року» про настрої польського населення Калущини	533
№ 238. Інформація про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Ярославщині	535
№ 239. Витяг із «Інструкції до відома командирам відділів» про виселення польського населення	538
№ 240. Листівка-застереження до польського населення	539
№ 241. Заклик до польського населення покидати українські землі	541
№ 242. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за місяць травень 1944 року» про настрої польського населення Стрийщини	542
№ 243. Витяг із «Політичного звіту» про виселення поляків із теренів Сокальщини	543
№ 244. Протокол виконання вироку проти сотенного Миколи Олійника — «Орла»	544

№ 245. Витяг із «Політичного звіту» зі Львівщини	546
№ 246. Витяг із «Вістей з терену за час другої половини травня 1944 року» про ситуацію на Львівщині	549
№ 247. Витяг із «Політичного звіту» про ситуацію на Львівщині у травні 1944 року.....	550
№ 248. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за другу половину травня 1944 року» про пожвавлення діяльності польського підпілля на теренах Равщини	551
№ 249. Звіт про напад польської боївки на село Миклашів	552
№ 250. Звіт про напад польських збройних формувань на село Шоломия	552
№ 251. Витяг із «Інструкції повстанським відділам» про проведення антипольських акцій.....	553
№ 252. Листівка-відповідь на польський комунікат	554
№ 253. Інструктивний матеріал «Польське питання»	556
№ 254. Заклик до польського населення Надсяння та Лемківщини припинити антиукраїнську діяльність	573
№ 255. Інформація про події у Львові у липні 1944 року.....	575
№ 256. Витяг із «Надзвичайного суспільно-політичного звіту» про діяльність у Львові поляків після відступу німців	576
№ 257. Витяг із «Політичного звіту зі Золочівщини» про настрої польського населення	578
№ 258. Витяг із «Вістей Бережанської округи» про співпрацю поляків із більшовиками	579
№ 259. Витяг із «Організаційного звіту терену З[олочівщина]» про становище польського населення	580
№ 260. Витяг із «Політичної інструкції» про ставлення до поляків у новій політичній ситуації.....	581
№ 261. Витяг із «Наказу УПА-Захід Ч. 7/44» про припинення антипольських акцій	581
№ 262. Витяг із «Інформативного звіту за час від 15–30 вересня 1944 року» про участь поляків в антиукраїнських акціях НКВД.....	582
№ 263. Витяг із «Інформативного звіту за час від 1–15 жовтня 1944 року» про настрої польського населення Бережанщини	584
№ 264. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за час 1.X. — 31.X.44 року» про настрої серед поляків Львівщини.....	585
№ 265. Витяг із «Вістей з терену за місяць жовтень 1944 року (продовження)» про участь поляків в антиповстанських акціях НКВД.....	586
№ 266. Витяг із «Інформативного звіту від 30.X. до 25.XI.44» про настрої польського населення Бережанщини	587
№ 267. Витяг зі звіту про настрої польського населення Тернопільської області.....	588
№ 268. Витяг із «Хроніки сотні “Сіроманців”» про боротьбу з польськими збройними формуваннями весною 1944 року	589
№ 269. Витяг із «Історії сотні “Тигри”» щодо антипольських акцій відділів УПА на Сокальщині весною 1944 року	590

Розділ 4. Протоколи Служби безпеки ОУН про діяльність польського підпілля в Галичині

№ 270. Лист до провідника про пересилання протоколів	593
№ 271. Анкета даних про учасника польської підпільної організації	593
№ 272. Протокол про діяльність Михайла Забавки	595
№ 273. Протокол зізнань Казимира Гавронка	595
№ 274. Протокол про діяльність Михайла Кущоба	601
№ 275. Протокол про діяльність Мечислава Ляшека	602
№ 276. Протокол про діяльність Володислава Філяровського	603
№ 277. Протокол збройної сутички на Сокальщині	604
№ 278. Протокол про діяльність Казимира Полічковського	604
№ 279. Протокол зізнань Петра Зарівного	605
№ 280. Протокол про діяльність Антона Войцеховського	606
№ 281. Протокол про діяльність Казимира Снятинського	606
№ 282. Протокол про діяльність Йосифа Герасимовича та Франка Марковського	607
№ 283. Протокол зізнань Володимира Войнаровського	608
№ 284. Протокол про діяльність Миколи Забави	609
№ 285. Протокол зізнань членів та кандидатів у члени Польської організації народових визволенців	610
№ 286. Протокол про діяльність Карла Курасевича	613
№ 287. Протокол про діяльність Яна Ястрембського	615
№ 288. Протокол про діяльність Франка Кароля	620
№ 289. Протокол про діяльність Владислава Линьського	621
№ 290. Протокол про діяльність Броніслава Скорця	623
№ 291. Протокол зізнань члена польської підпільної організації	625
№ 292. Протокол про діяльність Збігнева Шалінського	628
№ 293. Протокол про діяльність Івана Хмеля	629
№ 294. Протокол про діяльність Міхала Гжесяка	629
№ 295. Протокол про діяльність Францішка Духевича	630
№ 296. Протокол про діяльність Єжа Антоніцкого	631
№ 297. Протокол зізнань Юзека Крисічинського	632
№ 298. Протокол про діяльність Казимира Козаковського	632
№ 299. Протокол про діяльність Станіслава Бурковського	633
№ 300. Протокол про діяльність Луки Собецкого	634
№ 301. Протокол зізнань Марії Ляховської	635
№ 302. Протокол зізнань Станіслава Кубічка	637
№ 303. Протокол зізнань Грабця	639
№ 304. Протокол про діяльність Андрія Завадського	640
№ 305. Протокол про діяльність Станіслава Кононовича	641
№ 306. Протокол про діяльність Володимира Юзьковича	641
№ 307. Протокол зізнань Марії Бльонец	642
№ 308. Протокол зізнань Станіслава Подгурського	643
№ 309. Протокол про діяльність Казімежа Перлянського	644
№ 310. Протокол зізнань Івана Павлуса	644
№ 311. Протокол про діяльність Станіслава Круліцкого	645

№ 312. Протокол зізнань Ізидора Кунаха, Казімежа Пшибила та Міхала Краски	646
№ 313. Протокол про діяльність Кароля Ціммера.....	647
№ 314. Протокол зізнань Петра Домарецького	647
№ 315. Протокол зізнань Степана Сусла.....	650
№ 316. Протокол зізнань Анвальнера	650
№ 317. Протокол знищення поляків, що співпрацювали з більшовиками	651
№ 318. Протокол про діяльність Войтка Саєвича	652
№ 319. Протокол зізнань більшовицького розвідника	653
№ 320. Протокол про діяльність Станіслава Кононовича.....	654
№ 321. Протокол про діяльність Кароля Длугоша	654
№ 322. Протокол зізнань Франка Позняка	655
№ 323. Протокол про діяльність Степана Терліковського	656
№ 324. Протокол про діяльність Яна Падовського.....	657
№ 325. Протокол у справі загибелі Григорія Марчука.....	658
№ 326. Протокол про діяльність Василя Міщука.....	659
№ 327. Протокол антиукраїнської діяльності Йосифа Коркоші.....	660
№ 328. Протокол антиукраїнської діяльності польського населення села Павлів.....	661
№ 329. Протокол антиукраїнської діяльності польського населення села Нестаничі	664
№ 330. Протокол діяльності Євстахія Коркоші проти українського населення.....	665
№ 331. Протокол про діяльність Юзефа Юристи.....	666
№ 332. Протокол про діяльність Тадеуша Скібінського.....	668
№ 333. Протокол про діяльність Вікторії Жулчинської	675
№ 334. Протокол про діяльність Франека Ізерського	676
№ 335. Протокол про діяльність групи польських підпільників.....	678
№ 336. Протокол діяльності Яна Сорочинського	679
№ 337. Протокол діяльності Йосифа Пйотрковського	680
№ 338. Протокол про діяльність Андрея Завадзкого	681
№ 339. Протокол зізнань Збігнева Балуша.....	682
№ 340. Протокол зізнань Яна Завадзкого	683
№ 341. Протокол зізнань Броніслави Завадзкої.....	684
№ 342. Протокол зізнань Мальвіни Яворської.....	685
№ 343. Протокол зізнань Анольонії Стальнік.....	686
Роздл 5. Узагальнена інформація про польсько-українську війну в 1944 році	
№ 344. Інформація про антиукраїнську діяльність польського населення Західної України	688
№ 345. Інформація про антиукраїнську діяльність польського підпілля	695

№ 346. Витяг зі звіту «Збройна боротьба українського народу проти окупантів» про польсько-українське протистояння протягом січня — серпня 1944 року	737
№ 347. Витяг зі звіту «Вістки з травня — червня 1944 року» про польсько-українське протистояння в Галичині	758

1945 рік

№ 348. Витяг із «Суспільно-політичного звіту» про настрої серед поляків у Тернопільській області	765
№ 349. Витяг із «Суспільно-політичного огляду терену від 1.11.1944 до 15.02.1945» про радянські репресії проти поляків і зміни настроїв серед польського населення	766
№ 350. Витяг зі звіту з Тернопільської області	767

Польсько-українські переговори та спроби припинення війни у 1943—1944 роках

№ 351. Меморандум Референтури зовнішніх зв'язків ОУН до польської делегації	769
№ 352. Лист Референтури зовнішніх зв'язків Проводу ОУН до делегата уряду Речі Посполитої	770
№ 353. Протоколи українсько-польської конференції у лютому 1944 року	771
№ 354. Протокол українсько-польських переговорів у березні 1944 року	775
№ 355. Звіт про розмову з польським представником у травні 1944 року	778
№ 356. Звіт про переговори з польськими представниками у травні 1944 року	780
№ 357. Звіт про переговори з польськими представниками у червні 1944 року	782
№ 358. Стенограма розмови з представником польського підпілля у червні 1944 року	785

**ВІЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ
1942—1945**

Для українців бої з поляками — це їхній шлях до власної держави, від Хмельницького до УПА, це їхня найдовша війна новітньої Європи.

*Мацеї Стасінський,
«Як поляк із українцем»
(«Газета виборча», 1997 рік).*

— 1 —

Кожен, хто збирається писати про генезу польсько-українського конфлікту, ризикує постійно «провалюватися» углиб історії. Аби пояснити його перебіг у роки Другої світової війни, потрібно поринути в аналіз міжвоєнних подій, щоб зрозуміти цей період — проаналізувати польсько-українську війну 1918—1919 років, витоки цієї війни — у суперництві бездержавних націй у складі імперій протягом XVIII—XIX століть, джерела цього суперництва — у польсько-українських війнах XVI—XVIII століть, і так можна дійти аж до Болеслава Хороброго та Володимира Великого. Тож маємо минуле, на фоні якого сучасний стан стосунків виглядає несподівано позитивним. Рівень та якість сьогоднішніх відносин між Україною та Польщею є яскравим та оптимістичним підтвердженням, що історія таки навчає, хоч для того її уроки мають бути дуже жорстокими.

Одним із таких уроків була війна між українцями і поляками 1942—1947 років, криваве зіткнення, що розпочалося в рамках ширшого конфлікту — Другої світової, всіляко ним посилювалося і навіть вийшло поза його рамки. Війна, яка стала жорстоким зведенням поррахунків між націями за кривди минулого, несла на собі відбиток цього ширшого конфлікту, з притаманним йому нехтуванням будь-яких обмежень у веденні бойових дій та воєнними злочинами.

Пам'ять про цю війну і завдані нею рани продовжує жити в українському та польському суспільствах. Найяскравішим проявом цього є українські та польські поминальні заходи, за участі не лише представників громадськості обох сторін, але й найвищого керівництва України та Польщі. Політики обох країн періодично виступають із заявами, використовуючи пам'ять часто задля власних політичних цілей, далеких від історичної правди.

Сподіваємося, що вже незабаром вирішальним у суспільних дискусіях стане слово істориків. Адже саме їхня скрупульозна, оперта на наукову методологію робота є найкращою запорукою всебічного й неупередженого висвітлення конфлікту. Історики не повинні говорити про забуття цієї війни, її жертв в ім'я майбутнього, але, розкриваючи важку правду, пояснюючи походження та природу, міцно прив'язати її до минулого, ізолювати там, аби ця болюча пам'ять не стала іграшкою в руках недобросовісних політиків і загрозою для розбудови приязних стосунків у майбутньому.

Таку мету має, зокрема, пропоноване дослідження і збірник документів, що доповнюють його.

— 2 —

Дослідники польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки стикаються у своїй роботі з браком первинних джерел для аналізу. Ця проблема стала наслідком цілої низки причин, адже головні суб'єкти протистояння як з українського, так і з польського боку були підпільними структурами і відповідно до умов конспірації користувалися мінімальним документальним обігом. З тої невеликої кількості документів, що були спродуковані підпільниками, певна частина була знищена ними ж для того, аби вони не потрапили до рук ворога. Інші — комуністичною владою, яка намагалася таким чином полегшити формування образу визвольних рухів як колабораціоністів та реакціонерів. Та частина документів, яка потрапила до комуністичних спецслужб і збереглася, тривалий час залишалася засекреченою і недоступною для істориків.

Десятки років мовчання, якими оповила цей конфлікт комуністична влада, позбавили істориків ще одно цінного джерела — спогадів свідків, записаних незабаром після подій. Цей брак джерел науковці почали активно надолужувати щойно після падіння комуністичних режимів, організовуючи збір спогадів серед живих учасників забутої війни. Більш організованими у цій царині виявилися польські дослідники, які першими зробили системний збір свідчень і почали їх публікацію¹.

Одне з наймасштабніших видань такого роду — книга Владислава і Еви Семашків — викликала дуже неоднозначні

відгуки серед польських та українських науковців. Якщо перші переважно захоплювалися обсягом виконаної роботи, називали її фундаментальною, то другі піддали критичному аналізу, виявивши цілий ряд неточностей і перебільшень. Врешті книга Семашків спровокувала цілий ряд українських ініціатив зі збирання спогадів, що вилилися у кілька книг та науково-пошукових проектів². При цьому українські краєзнавці Ярослав Царук та Іван Пушук, крім запису власне спогадів, провели верифікацію зібраного своїми польськими колегами матеріалу і виявили значні перебільшення чи перекручення інформації, котрі поставили під сумнів авторитетність польського видання.

Дискусія з цього приводу триває й надалі, проте головний висновок із неї полягає в тому, що спогади, на жаль, не можуть бути достатньо надійним джерелом інформації для дослідника. Особливо якщо вони записані через десятки років після описуваних подій. Цікаві міркування з приводу спогадів як історичного джерела належать німецькому історичному Гаральду Вельцеру: «Спогади про найважливіші історичні по-

¹ Системно збирати спогади про ці події почали у відомому документальному центрі «Osrodek KARTA» та Інституті національної пам'яті. Найвідомішими стали такі публікації: Siemaszko W., Siemaszko E. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludność polskiej Wołynia 1939—1945*. — Warszawa, 2000; Komański H., Siekierka S. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w wojewodztwie tarnopolskim 1939—1946*. — Wrocław, 2004.

² Див., наприклад: Царук Я. Трагедія волинських сіл. Українські та польські жертви збройного протистояння. Володимир Волинський район. — Львів, 2003; Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938—1944 років. Ківерцівський район. — Луцьк, 2008; Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938—1944 років. Луцький район і м. Луцьк — Луцьк, 2009; Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938—1944 років. Горохівський район. — Луцьк, 2010; Ольховський І. Кривава Волинь. Книга перша. Українсько-польське протистояння на теренах Любомльського та Шацького районів у 1939—1945 роках. — К., 2008. Всі перелічені видання є ініціативою лише їх авторів, фактично жоден із проектів не охопив наразі не лише всієї арени війни, але навіть всієї Волині. Обмежені технічні сили активістів вилилися у звуження можливостей географічного охоплення. Єдиною на сьогодні спробою (судячи зі звіту, не особливо масштабною) інституційного підходу до запису спогадів став проект Волинського національного університету імені Лесі Українки «Документація жертв міжнародного польсько-українського конфлікту в 40-х роках ХХ століття», що здійснювався протягом 2006—2008 років під керівництвом історика М. Кучерепа.

дії є своєрідними колажами, що формуються з багатьох джерел, підлягають змінам при комунікації, але зберігають свою емоційну значущість. Інтроспективним шляхом неможливо виявити, чи той чи інший спогад є правдивим чи вигаданим, обидва викликають у людини, що згадує, однакові почуття»³. На думку німецького історика, велику роль у формуванні спогадів відіграють спільноти, в яких воно відбувається: «Спогад — це завжди подія плюс спогад про те, як його згадували, тому розмови про колективно пережиті ключові події мають надзвичайно великий вплив на індивідуальні спогади кожного»⁴. У результаті відбувається спрощення і стандартизація спогадів. Цей механізм яскраво проявляється на прикладі мемуарів про польсько-українську війну, адже саме їх продукування як з українського, так і з польського боків безпосередньо пов'язані з діяльністю організацій, що об'єднують її жертв та ветеранів.

Тому подальше вивчення польсько-українського протистояння потребувало й надалі потребує виявлення і введення в науковий обіг передусім документів саме того часу, які попри і притаманні їм обмеження, і суб'єктивізм все ж значно точніше відтворюють минуле.

Перші публікації документів щодо Другої польсько-української війни з'явилися у середовищах ветеранів ще в комуністичні часи за межами залізної зависи. У Лондоні опубліковано фундаментальний 6-томний збірник «АК у документах», у Торонто започатковано багатотомну серію (яка й досі виходить) «Літопис Української Повстанської Армії». І хоча жоден із проектів не був спеціально присвячений цій війні, на їх сторінках було вперше оприлюднено велику кількість документів, які проливали світло на її перебіг. Серед інших видань, безпосередньо присвячених цій темі, хотілося б звернути увагу на тритомник Миколи Сивіцького «Історія польсько-українських конфліктів»⁵. Книгу чимало критикували за неналежну археографічну підготовку документів до друку, за, можливо, надмірно емоційний авторський текст, та попри це

³ Вельцер Х. История, память и современность прошлого. Память как арена политической борьбы // Неприкосновенный запас. — 2005. — № 2–3 (40–41).

⁴ Там само.

⁵ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів: у 3 т. — К., 2005.

на її сторінках опубліковано велику кількість дуже важливих польських і українських матеріалів.

Фундаментальним виданням, безпосередньо присвяченим цій війні, став збірник документів «Українці і поляки між двома тоталітарними режимами»⁶, підготовлений спільною польсько-українською робочою групою в рамках документальної серії «Польща і Україна в 1930—1940 роках ХХ століття». Тут опубліковано українські, польські та радянські документи, серед них звіти та інструкції обох підпільних рухів, а також протоколи допитів підпільників радянськими спецслужбами.

Надзвичайно цікавим є збірник документів польського підпілля з Галичини, що побачив світ у Варшаві у 2006 році⁷. Опираючись на нього та виявлені автором цих рядків аналогічні матеріали українського підпілля, можна дуже детально відтворити події в Галичині весни — літа 1944 року.

Загалом на сьогодні опубліковано кількості документів щодо польсько-української війни 1942—1947 років. Очевидно, цього недостатньо для повного відтворення цієї масштабної трагедії в житті наших народів, і дослідницька та пошукова робота має тривати. Для науковців важливими є будь-які документальні матеріали про той час. Хоч очевидно, що з окремими їх видами, як от протоколи допитів, які містяться в архівно-кримінальних справах на учасників українського та польського підпільних рухів, історик повинен працювати обережно⁸. Адже часто головною метою дізнань,

⁶ Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1–2.

⁷ Ziemia Wschonie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatory Rządu RP na Kraj. Kwiecień — lipiec 1944. — Warszawa — Pultusk — Kielce, 2006.

⁸ Великі масиви таких справ є в Галузевому державному архіві СБУ (далі — ГДА СБ України) та архівах регіональних управлінь. У довідці архіву з липня 2003 року ідеться про майже 600 томів (ГДА СБ України. — Ф. 38. — Оп. 21. — Спр. 25. — Т. 1. — Арк. 136–140). Причому цікаво, що ці справи стосуються різних років: як 1944—1945, так і значно пізнішого часу — 1960—1980-х. В останніх особливо помітне бажання слідчих використати їх для пропагандистських цілей. Частково документи радянських органів безпеки про цей конфлікт вже друкувалися (див., зокрема, збірник «Поляки і українці між двома тоталітарними системами»). Майже виключно на таких документах побудована книга «Забутый геноцид. “Вольнская резня” 1943—1944 годов. Документы и исследования». — М., 2008. Остання публікація є найкращим прикладом несумлінного і некритичного використання вибитих НКВД свідчень для аргументування політично вмотивованої концепції геноциду щодо подій на Волині.

які проводила радянська влада, було не з'ясування істини, а дискредитація підсудних.

Тож найцікавішими є документи безпосередніх учасників конфлікту — діячів польського та українського підпілля. Сам вони чи не найкраще здатні відтворити деталі конфлікту і, найважливіше, мотиви дій його учасників. Під час підготовки цього збірника автор віднайшов чимало неопублікованих матеріалів польського підпілля. Вони зокрема є і в колекції документів Миколи Лебеда⁹. Цілі масиви конфіскованих у ході боротьби НКВД із польським підпіллям матеріалів є в ГДА СБ України¹⁰. Ці документи використані при підготовці дослідження і цитуються у цій книзі, але, зважаючи на концепцію збірника, який складається лише з матеріалів українського підпілля, вони не друкуються тут у повному обсязі. Тож їх публікація може стати ще одним цікавим видавничим проектом.

Збірник, який пропонуємо увазі читачів, містить 478 документів українського підпілля за весь період війни з 1942 до 1947 років. Публіковані матеріали, створені різними структурами підпілля — територіальними ланками ОУН, структурами Служби безпеки, відділами та командуванням УПА, — представляють різні види документації: інформаційні огляди теренів, звіти організаційних ланок, інструкції ОУН, накази УПА, протоколи допитів підслідних СБ, пропагандистські матеріали. До речі, практично аналогічні види документів (огляди, звіти, накази, інструкції) були притаманні і для польського підпілля, більш того, іноді навіть їх структура є аналогічною¹¹.

Публіковані у цій книзі документи створені українськими підпільниками — одними із учасників протистояння, тож вони, безперечно, подають дещо односторонню та суб'єктивну картину подій. Проте суб'єктивізм авторів врівноважує винова різноманітність матеріалів, серед яких чимало готувалися лише для внутрішнього вжитку, а також те, що більшість документів створені безпосередньо після описування подій, а отже, не проходили якоїсь цензури чи коректування. Тому автор цих рядків переконаний, що їх використання разом із

⁹ Ідеться про колекції документів Миколи Лебеда, які зберігаються в архіві Центру досліджень визвольного руху (далі — АЦДВР) у Львові та в архіві Українського наукового інституту Гарвардського університету.

¹⁰ ГДА СБ України. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 2, 4, 6.

¹¹ Для порівняння див.: *Ziemie Wschodnie...*

матеріалами польського підпілля, радянських партизанів та органів безпеки, органів німецької окупаційної влади є запорукою максимально об'єктивного відтворення дослідниками історії конфлікту.

— 3 —

Історіографія польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни та перші повоєнні роки на сьогодні є настільки масштабною, що вже сама стала популярним предметом досліджень істориків. Тож автор цих рядків довгий час сумнівався, чи варто супроводжувати публікацію виявлених документів власною історичною розвідкою цієї проблеми. Проте саме ці нові матеріали, їх зіставлення з раніше опублікованими українськими, польськими, радянськими та німецькими, спонукали-таки подати власний погляд на проблему. Адже дуже багато важливих та ключових моментів війни постали, на нашу думку, у цілком іншому світлі. Поширені в польській та українській історіографії інтерпретації тих чи тих подій ставилися під сумнів чи навіть повністю заперечувалися новими даними. Можливо, тому, що як польські, так і українські дослідники використовували у своїх роботах дуже невелику кількість документів українського підпілля.

Таким чином у автора вибудовувалася власна, доволі відмінна від інших концепція польсько-українського конфлікту як Другої польсько-української війни 1942—1947 років, яку він наважився представити у цій публікації. Крім того, розвідка, що передує друку документів, сприяє їх кращому розумінню читачем, адже вплітає у ширший історичний контекст, порівнює із документами інших структур, створює можливості їх верифікації та інтерпретації.

Пропоноване дослідження не претендує на всеохопне представлення проблеми польсько-української війни чи її дуже детальний виклад. Автор зупинився лише на ключових моментах історії, іноді залишаючи поза увагою ретельний опис перипетій військових дій чи переговорних процесів. Завданням дослідження було викласти концепцію протистояння як війни і обґрунтувати її, покликаючись на джерела, показати місце і роль цього кривавого конфлікту в загальній історії українського визвольного руху 1940-х років.

При написанні використовувалися як документи, які вперше друкуються в цьому збірнику, так і раніше опубліковані. У роботі, зокрема, використано матеріали польського підпілля, які дали можливість зіставити подану українськими повстанцями інформацію, іноді уточнити її. До речі, кількість опублікованих польських документів про війну теж дуже невелика, тому автор користувався не лише тими з них, що вже побачили світ у збірниках, але й надзвичайно цікавими матеріалами польського підпілля з Галузевого державного архіву СБУ, які ще чекають на друк. Ще одним видом джерел були спогади учасників протистояння та протоколи допитів схоплених радянськими органами державної безпеки повстанців. Обидва види джерел у силу різних обставин є однаково суб'єктивними і потребують зіставлення з іншими матеріалами, тому використовувалися обережно.

Сподіваємося, висловлені у дослідженні інтерпретації подій, аналіз вчинків учасників конфлікту, їхніх мотивів і цілей сприятимуть подальшим жвавим науковим дискусіям довкола проблеми і таким чином наблизять до розуміння цих драматичних подій нашої історії.

Робота з кількома архівами, з тисячами різноманітних документів затяглася б на довгі роки, якби автор не мав можливості опертися на сторонню підтримку. Тому висловлюю свою щирю подяку друзям і колегам, без допомоги яких це видання, напевно, не з'явилося б. Передусім — колишнім і теперішнім співробітникам архіву СБУ за допомогу у пошуку документів, особливо історикам Олександру Іщуку, Валерію Огородніку, Олександру Пагірі, Марічці Шереметі, невтомному організатору праці науковців Аліні Шпак. За допомогу у відборі документів з колекції Миколи Лебеда дякую співробітникам Центру досліджень визвольного руху, насамперед Руслану Забілому та Василю Стефаніву. Видання стало цікавішим і повнішим завдяки цінним порадам та уточненням історика Володимира Мороза. Спасибі Олександру Оксимцю і Петру Климу за постійну різносторонню допомогу. Окрему подяку висловлюю Петру Палюху, завдяки старанням якого я отримав дорогоцінний час для роботи над книгою. Врешті, поява книги була б неможливою без щоденної підтримки моєї дружини Ярини, якій належить найбільша подяка за терпіння та розуміння.

— 4 —

Запропонований у цій книзі термін «Друга польсько-українська війна» є новим для історіографії, тому, перш ніж безпосередньо перейти до аналізу цього протистояння, спробуємо обґрунтувати його використання.

Отож, чому саме «друга»?

Першою у ХХ столітті була війна між збройними силами відновленої у 1918 році польської держави та Західноукраїнської народної республіки. Війна, що тривала з 1918 до 1919 року, завершилася перемогою поляків, проте переможені українці не змирилися з поразкою і прагнули реваншу. Тому Друга польсько-українська війна, про яку йтиметься у цій книзі, стала, по суті, продовженням першої, схоже, як і Друга світова війна стала поновним зведенням порохунків між країнами-учасниками Першої світової.

Чому польсько-українська? Адже не було України як держави, більшу частину цієї війни бездержавним народом залишалися поляки, і навіть відновлена після Другої світової Польща була відносно незалежною. Крім того, сумніви щодо означення цієї війни як польсько-української вносить і той момент, що надзвичайно важливу роль у ній відігравали треті сили — Радянський Союз, а також Німеччина та її союзники. Очевидно, історик повинен пам'ятати про ці моменти, адже вони іноді справляли визначальний вплив на перебіг подій. Та все ж із документів того часу та свідчень очевидців чітко проступають головні учасники — польські та українські збройні формування, що ставили собі за мету відновлення власних держав на спірних територіях, і які є цілком відповідальними за перебіг конфлікту. Армія крайова та Українська повстанська армія мали усі необхідні згідно з Гаазькою конвенцією ознаки, щоби з юридичного погляду вважати їх учасниками бойових дій. Вояки обох формацій керувалися у своїх діях політичними програмами, у них існувала чітка військова ієрархія і субординація, діяли територіальні штаби та головне військове командування, солдати використовували спеціальні військові відзнаки для розрізнення своїх армій, відверто носили зброю. Та окрім цих формацій, як з українського, так із польського боку у війні брали участь і ті, хто за міжнародним законодавством не може вважатися комбатантом, а саме цивільне населення. Воно було не лише жертвою кривавих розправ під час нападів ворожої сторони, а іноді безпосереднім

учасником чи навіть ініціатором таких атак. Саме зазначена особливість надала цій війні особливо жорстокого характеру і створювала додаткові можливості для скоєння воєнних злочинів обома сторонами протистояння.

І, нарешті, головне питання: чи можна назвати цей кривавий конфлікт війною? У польській історіографії стосовно нього утверджується термін «винищення», «екстермінація», «етнічна чистка» чи навіть «геноцид». Отже, польська сторона у конфлікті подається лише як жертва, а страждання приписуються майже винятково полякам. Активні дії польських підпільників зі знищення українців представляються лише як вимушені акції у відповідь на українську агресію. Тим часом, як свідчать документи (українські, польські, радянські, німецькі), поляки проявляли як мінімум не менше ініціативи у протистоянні з українцями. Обидві сторони однаковою мірою проводили як наступальні, так і захисні дії, іноді їх зіткнення виливалися навіть у завзяті і тривалі фронтові бої. Головною метою для обох сторін у протистоянні було встановлення власного контролю над територіями, для цього проводилися напади на населені пункти, а іноді й знищення цивільного населення, яке вважалося можливою завадою для реалізації завдань.

Цікаві міркування про засадничу різницю між воєнними діями (навіть із воєнними злочинами) і актами геноциду наводить німецький історик Гельмут Кьоніг. Його думки стосуються дій Вермахту в роки Другої світової війни, проте їх цілком можна вжити і до поведінки обох сторін у польсько-українському протистоянні. «Воєнні дії, — пише він, — за визначенням характеризуються тим, що застосування насильства розподіляється симетрично між обома сторонами. Солдати, що воюють між собою, не тільки вбивають своїх ворогів, але й одночасно самі ризикують бути убитими. Цей принцип продовжує діяти і тоді, коли одна зі сторін має явну перевагу в солдатах та озброєнні. Цей принцип може застосовуватися і до солдат армії, що порушують правила ведення війни, ігнорують розподіл на воююче і мирне населення і не дотримуються положень *iusinbello* (воєнного права)»¹². Ця симетрія абсолютно відсутня в актах геноциду, під час якого «злочинці могли бути повністю впевнені, що

¹² Кёниг Х. Память о национал-социализме, Холокосте и Второй мировой войне в политическом сознании ФРГ // Неприкосновенный запас. — 2005. — № 2–3 (40–41).

вони ніколи не зазнають нападу з боку тих, хто приречений до знищення. І навпаки, жертви не мали жодних можливостей для власного захисту чи розправи над катами та вбивцями. Такий асиметричний розподіл засобів влади і насильства принципово відрізняє запілля від поля битви і війну від геноциду»¹³.

Як побачимо з викладених нижче фактів, у польсько-українському конфлікті не було такої асиметрії, адже жодна зі сторін не контролювала ситуацію повністю¹⁴. Відомий польський історик Ришард Тожецький, характеризуючи польсько-український конфлікт, зазначив: «Ті, хто послуговується терміном “геноцид”, кажучи про події на Волині, не беруть до уваги багатьох історичних обставин. На основі знаних мені польських, українських документів і усних переказів не можна визнати, що діяльність українських партизанів була спрямована в спосіб свідомий і цілеспрямований на винищення польського населення. Справді, керівництво ОУН хотіло позбутися польського населення з тих теренів, оскільки його розцінювали як перешкоду для створення української держави, однак не планувалося його фізичного винищення. Такого типу акції були часто стихійним відрухом мас і локальних командирів, у багатьох випадках акція вийшла з-під контролю УПА, в інших — не вміли чи не хотіли, що треба підкреслити, її опанувати. Це була особливо жорстока війна, але все ж війна. Якщо говорити про геноцид, то кожне взаємне вирізання одних людей іншими є геноцидом, але з обох сторін»¹⁵. Тож використання терміна «геноцид» до цих подій має радше політичну, аніж науково-пізнавальну мету і неспроможне відобразити особливостей протистояння.

Так само неточним і надто загальним є використання означення «конфлікт», притаманне українській історіографії.

¹³ Кёниг Х. Память о национал-социализме, Холокосте и Второй мировой войне в политическом сознании ФРГ // Неприкосновенный запас. — 2005. — № 2–3 (40–41).

¹⁴ У цьому контексті дивною виглядає спроба порівняння антипольських акцій з акціями знищення євреїв, яку робить у своїй роботі відомий американський історик Тімоті Снайдер: Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569—1999. — Yale University Press, 2003.

¹⁵ Коріння трагедії. З проф. Ришардом Тожецьким розмовляє Іза Хруслінська // Волинь: дві пам'яті. Збірка статей, опублікованих у «Газеті виборчій». — К. — Варшава, 2009. — С. 61.

Адже конфлікт може й не мати таких кривавих форм, яких він набув між українцями та поляками у роки Другої світової. Головним засобом розв'язання конфлікту необов'язково є воєнні дії стосовно супротивника, як це, знову-таки, сталося у 1942—1947 роках. Тож це визначення, попри його слушність загалом, потребує уточнення і поглиблення, які дозволять чіткіше розглянути суть і перебіг протистояння. Саме таким уточненим є запропонований у цій роботі термін «війна».

Тривалий час класичним вважалося визначення війни, сформульоване Карлом фон Клаузевіцем — «акт насильства з метою змусити супротивника виконати нашу волю»¹⁶. З часу появи цього визначення з'явилися ще десятки інших, які доповнювали чи уточнювали його, а часом опонували Клаузевіцу. Досі тривають дискусії довкола того, хто має бути учасником конфлікту, щоби він міг вважатися війною, якою має бути кількість жертв, чи обов'язковим є оголошення війни супротивнику, дотримання певних правил та звичаїв війни. Французький філософ Раймон Арон, загалом погоджуючись із визначенням Клаузевіца, додає, що «війна як суспільний акт передбачає боротьбу різних воель, тобто боротьбу між політично організованими спільнотами»¹⁷. В іншому місці своєї роботи, присвяченої війнам, він наголошує на важливості організованості супротивників: «війна — це зіткнення між двома організованими видами поведінки, випробовування сили між “командами”, кожна з яких намагається подолати іншу, примножуючи силу кожного окремого бійця дисципліною»¹⁸.

В сучасних юридичних словниках можемо віднайти таке визначення: «війна — в міжнародному праві військовій дії між державами, а також між державами і національно-визвольними рухами, що супроводжуються повним розривом всіх мирних відносин між ними»¹⁹. Оксфордський політичний словник війною називає «збройний конфлікт між двома або більшою кількістю сторін, який звичайно відбувається задля політичних цілей»²⁰.

¹⁶ Клаузевиц К. О войне. — М.: Эксмо, 2007. — С. 7.

¹⁷ Арон Р. Мир і війна між націями. — К., 2000. — С. 45.

¹⁸ Там само. — С. 327.

¹⁹ Большой юридический словарь [Электронный ресурс] // Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru/война/> Юридический%20словарь/Война/

²⁰ Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. — С. 104.

Цікаве бачення поняття війни дає німецький філософ Хаймо Хофмайстер. Він опонує Клаузевицу, який називав війну продовженням політики. На думку сучасного німецького філософа, війна є свідченням безсилості політики і політиків, які вдаються до неї, вичерпавши можливості політичного розв'язання конфлікту²¹.

Одним із найпопулярніших на сьогодні є доволі просте означення, запропоноване 1982 року американськими дослідниками Д. Сінгером і М. Смоллом. Згідно з ним, війною слід вважати «будь-яке тривале зіткнення між військовими силами двох або кількох урядів (міждержавна війна) або між регулярною армією і якоюсь іншою (щонайменше однією) збройною групою (внутрішньодержавна війна), кількість жертв серед яких перевищує тисячу осіб протягом усього зіткнення»²².

І наведене класичне, і сучасні визначення підходять до польсько-українського конфлікту 1942—1947 років. Як уже зазначалося вище, його головними суб'єктами були збройні формування польського та українського визвольних рухів Армія крайова та Українська повстанська армія, які керувалися у своїх діях чіткими політичними цілями. Після вичерпання політичних можливостей для їх досягнення обидві сторони вбачали за можливе перехід до воєнних дій. Самі учасники конфлікту, як свідчать українські та польські документи, вважали себе у стані війни, тому проводили переговори з метою можливого її припинення чи активні наступальні дії з метою розбити супротивника. Кількість жертв досі залишається предметом дискусій між істориками, проте вони однозначно сходяться на тому, що йдеться про десятки тисяч вбитих з обох сторін.

Війну офіційно не оголошувала жодна зі сторін, тому ми не можемо точно назвати дату її початку. Так само вона не завершилася актом капітуляції чи підписання миру. Тому чітко визначити її хронологічні рамки теж непросто. На нашу думку, початком війни можемо вважати перші збройні зіткнення на Холмщині влітку 1942 року, а її завершальним актом стала акція «Вісла», що закінчилася в липні 1947 року.

Тож ця війна мало схожа на класичні війни між державами, хоча й серед таких бачимо чимало війн без оголошень,

²¹ Див. його книгу: Хофмайстер Х. Воля к войне, или бессилие политики. — СПб., 2006.

²² Small M., Singer J. D. Resort to Arms. — Beverly Hills, 1982. — P. 23.

а воєнні злочини є притаманними чи не кожній війні незалежно від учасників. Напевно, найближчим цей конфлікт є до війни між хорватами та сербами на Балканах у роки Другої світової війни. Це було криваве протистояння між представниками сусідніх націй, що колись входили до однієї держави, яке представлялося обома сторонами як зведення поррахунків за давні історичні образи, протистояння, що розвинулося на фоні Другої світової війни і зумисно посилювалося її учасниками. Хоча, наводячи цю аналогію, слід бути обережним і не піддатися спокусі бачити їх цілком однаковими. Адже попри велику кількість схожих моментів, слід відзначити, що у протистоянні між українцями та поляками меншу роль відігравав релігійний чинник, який, здається, був визначальним на Балканах. Крім того, у війні між хорватами та сербами перші протягом усього конфлікту мали за собою владний апарат власної держави, який активно використовували у боротьбі з противником, тоді коли в польсько-українському протистоянні держава як учасник конфлікту на польському боці з'явилася лише на його завершальній стадії.

Друга польсько-українська, як і сербсько-хорватська, була війною у війні, що визначало особливості її перебігу та поведінку основних учасників. Для українського визвольного руху, представленого ОУН та УПА, вона була однією з інших, які він вів у рамках Другої світової, поруч із війною з німецькими окупаційними силами чи радянськими партизанами²³. Для польського підпілля протистояння з українцями теж розвивалося паралельно із боротьбою з німецькою окупацією, але не лише з нею. В рамках загальної концепції відновлення кордонів довоєнної Польщі Армія крайова діяла на білоруських та литовських теренах, котрі належали до 1939 року Другій Речі Посполитій. Протистояння між польськими та білоруськими і литовськими підпільниками не набуло масштабів війни тільки тому, що ці підпільні рухи в 1942—1944 роках були надто слабкими, а після відступу німців питання кордонів вирішували вже не поляки, білоруси чи литовці, а радянська влада.

Про польсько-український конфлікт як війну, що відбувалася на кількох рівнях, котрі взаємно посилювали один

²³ Про «багатошаровість» Другої світової війни в Україні див.: В'ятрович В. Українська Друга світова (в кольорі) // Дзеркало тижня. — № 32 (760), 29 серпня — 4 вересня 2009.

одного, пише й український історик Ярослав Грицак: «У подіях на Волині навесні — влітку 1943 року, — читаємо у його статті, — маємо справу з кількома факторами: “макровійна” між нацистською та советською державно-військовими надпотугами, “мікровійна” між польським, українським і советським підпіллям, мала громадянська війна між різними групами в українському підпіллі (як-от протистояння між бандерівцями, бульбашівцями і мельниківцями чи конкуренція за владу в новоствореній УПА між галицькою та волинською групами), селянська війна за землю і, зрештою, елементарне бандитське шумовиння, котре паразитувало на війні й котрого було багато у волинських лісах. Для повної картини можна додати сюди також винищення нацистами волинських євреїв, яке хоч і не мало прямого впливу на різню 1943 року, але непрямо привело до страшного знецінення людського життя у свідомості багатьох волинян»²⁴.

Для українців війна з поляками була національно-визвольною, повстанською (тому й головним суб'єктом у ній була Українська повстанська армія). Як слушно стверджує український історик Богдан Гудь, криваве протистояння українців і поляків під час Другої світової війни стало завершальним акордом багатовікового конфлікту, який за багато років трансформувався з етносоціального в етнополітичний²⁵.

Для поляків війна мала радше характер громадянської. Адже і польське підпілля, зокрема Армія крайова та керівництво польського еміграційного уряду, якому підпорядковувалися ці структури, вели війну за відновлення Польщі в кордонах 1939 року. У своїх намаганнях вони зіткнулися з активним спротивом українців, яких вважали колишніми громадянами Другої Речі Посполитої. З 1945 року вже польська комуністична влада продовжила війну проти своїх громадян — українців, що мешкали на теренах відновленої Польщі.

Концепцію війни між українцями і поляками висловлював і відомий український історик Ярослав Дашкевич. Він порівнює її з антиколоніальними війнами, які вели алжирці проти французів, конголезці проти бельгійців. «На Волині, — читаємо в одній з його статей, присвячених польсько-україн-

²⁴ Грицак Я. Наше і дуже наше горе // Критика. — 2003. — № 7–8.

²⁵ Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX — першої половини XX століття. — Львів, 2006.

ському конфлікту, — йшла національно-визвольна війна, у якій, як і в усякій іншій, крім безпосередніх учасників бойових дій, гине також мирне населення. Згодом війна вийшла з-під контролю ОУН та УПА й перетворилася на стихійну селянську війну, надзвичайно жорстоку, подібну до тієї, що недавно відбувалася в Югославії»²⁶. Схоже характеризує цей конфлікт відомий італійський історик Андреа Граціозі. На його думку, він був одним із багатьох виявів тенденції, характерної для Європи першої половини минулого століття, яка полягала у насильницькому усуненні із завойованих теренів представників колись панівних націй. «Однак, з випадку поляків у Західній Україні, — пише він, — нам уже відомо, що подібна доля судилася й іншим народам Східної Європи, які історично належали до гнобителів: тоді була ліквідована частина угорських спільнот, що вижили після поразки та кризи 1918 року, така ж доля спіткала італійські поселення на далматинському узбережжі»²⁷. Можна продовжити запропонований італійським істориком ряд долею німців, вигнаних із так званих «земь одзисканих» у західній Польщі чи з теренів відновленої після війни Чехословаччини. Що стосується поляків, то картину їхнього поступового відступу із колись завойованих земель Правобережної України протягом XIX–XX століть чудово відтворює Богдан Гудь у свої книзі «Загибель Аркадії».

Подальше обґрунтування тези про Другу польсько-українську війну читач знайде на наступних сторінках нашого дослідження і, найважливіше, зможе почерпнути аргументи на її користь із документів того часу.

— 5 —

Суперництво та конфлікти, що часом переростали у війни, характеризують взаємини практично усіх сусідніх народів. Їхнім джерелом є боротьба учасників конфлікту за взаємовиключні цілі. Історія Європи із середніх віків до зовсім недавніх часів — це значною мірою війни між сусідніми народами за су-

²⁶ Дашкевич Я. Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер // Український визвольний рух / ред. В.В'ятрович — Львів, 2003. — № 2. — С. 141.

²⁷ Граціозі А. Війна і революція в Європі 1905—1956 рр. — К., 2005. — С. 285.

міжні спірні території чи за гегемонію одних над іншими. Тому з певністю можемо сказати, що в польсько-українському суперництві немає нічого особливого, воно не є свідченням якоїсь особливої ксенофобії чи взаємної ненависті. Хоча були в цьому конфлікті особливості, притаманні лише йому, особливості, які надавали особливої гостроти. Однією з найважливіших із них була тривала відсутність в українців та поляків власної держави, їхнє кількасотлітнє перебування у складі чужих імперій. Правляча імперська верхівка часто свідомо підтримувала суперництво чи конфлікти, полегшуючи собі таким чином утримання контролю над обома поневоленими народами. Та й самі народи не цуралися використовувати у боротьбі проти суперника третю сторону — імперії. Коли французи, англійці, німці, іспанці та інші європейські народи поступово звикали до взаємного співжиття, вчилися вирішувати суперечки іншими, як війна, способами, антагонізм між українцями та поляками штучно підтримувався і наростав, не знаходячи свого вирішення.

Інший важливий момент, що істотно вплинув на перебіг протистояння, також впливав із тривалого бездержавного статусу українців та поляків. Національне самоусвідомлення обох народів, що входили до складу імперій, було справою окремих ентузіастів, а не відбувалося в рамках держав, як у тих же Франції, Іспанії, Німеччині чи інших країнах. Тож у період формування модерних націй українці та поляки вступили без окреслених сфер національного впливу на суміжних землях, які в майбутньому стали основним джерелом конфлікту. Українці говорили про Галичину та Волинь як одвічні українські землі, де українці були автохтонним населенням, вважали їх своїм П'ємонт, одним із джерел розвитку національного руху. Поляки, кажучи про Волинь та Східну Малопольщу, наголошували на багатьох роках життя тут і їхньому вкладі в розвиток земель. Тому наростання визвольних рухів обох народів, їх перехід до збройної боротьби не могли не обернутися взаємним зіткненням, майданчиком для якого стали саме ці терени.

Таким зіткненням стали події, що знаменували завершення Першої світової війни. Розвал ослаблених Російської та Австро-Угорської імперій дав шанс вийти на світову політичну арену визвольним рухам народів Центральної та Східної Європи. До слушного моменту національного повстання готувалися як українці, так і поляки, обидві сторони на західноукраїнських теренах, які кожна вважала своїми.

Коли цей момент настав, у листопаді 1918 року, перші виявилися рішучішими, раптово захопивши владу у Львові, другі — більше підготовленими, відвоювавши місто, а згодом й усю Західну Україну, де було встановлено польську владу. Завзяте військове протистояння між українцями і поляками у 1918—1919 роках не мало характеру тотальної війни. Головними його учасниками були армії, політичні керівники обох народів не вдавалися до акцій депортації чи масового винищення цивільного населення. Тому цю війну іноді згадують як останній зразок лицарської чи джентльменської війни²⁸. Можливо, запорукою такого відносно м'якого перебігу конфлікту була відсутність третьої сторони чи сторін, які були б зацікавлені в його ескалації. Зруйновані війною і національними повстаннями, Російська та Австро-Угорська імперії перестали існувати, нова ж більшовицька Росія не була готова скористатися цим конфліктом повною мірою. Крім того, незважаючи на кривавий характер Першої світової, по завершенні якої розпочався польсько-український конфлікт, ця війна не давала прецедентів масового знищення цивільного населення супротивника, депортацій з метою створення мононаціональних теренів.

Попри відносно спокійний перебіг війни, пам'ять про неї не могла сприяти залагодженню польсько-українського конфлікту. Свідки, а особливо учасники бойових дій 1918—1919 років, яких було багато в обох суспільствах, були тими людьми, котрі в більшості своїй не сприймали зближення народів. Урочисті державні відзначення польської перемоги, творення пантеону героїв стали елементом формування національного міфу нової польської держави. Очевидно, такі заходи не могли не дратувати українців і не викликати прагнення реваншу.

Перемозі поляків у війні з українцями сприяла не тільки краща готовність, але й уміння представити свою справу на міжнародній арені. Політики провідних держав Європи підтримали Польщу, тому що для багатьох із них вона стала символом кількасотлітньої боротьби за незалежність. Усі чули про героїчні польські повстання 1830 та 1864 років, про їх жорстоке придушення окупантами, багато років у Європі,

²⁸ Про цю війну див.: Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998; Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. — Львів, 1999.

а згодом і в Америці працювала організована політична еміграція, яка активно лобювала польські інтереси.

Натомість український визвольний рух на той час далеко не міг похвалитися світовою популярністю, самé поняття української політичної еміграції з'явилося щойно після поразки у війнах з поляками та більшовиками. Тому перемога поляків, утвердження на західноукраїнських землях їхньої влади сприймалися логічним і справедливим завершенням незрозумілого для багатьох конфлікту у Східній Європі.

Проте польсько-український конфлікт не вичерпав себе ані в 1919 році, коли закінчилися активні бойові дії польсько-української війни, ані в 1923 році, коли західноукраїнські землі офіційно на міжнародному рівні передані Другій Речі Посполитій. Поразка не влаштовувала українців, які вважали знехтуваним своє право на національне самовизначення.

Уявлення про шляхи продовження боротьби розділили український визвольний рух на дві течії: легально-опозиційну і підпільно-революційну. Друга Річ Посполита, на відміну від СРСР, залишала можливості політичної репрезентації для українців, їхньої активної громадської та національно-культурної роботи. Рівень цих можливостей періодично то зростає, то скорочувався, проте він ніколи не був достатнім для українців. Як зазначав активний діяч українського руху Володимир Горбовий у розмові з одним із польських провідників Стефаном Ровецьким*, «український народ не знайшов у Польщі можливостей для свого національного і політичного розвитку, був постійно зневажаємим і приниженим цілою низкою актів, які полякам нічого не давали, а в українців ранили їхні національні почуття»²⁹.

Наявність чи відсутність можливостей для самореалізації українців, їх рівень значною мірою визначали домінування в українському національному русі чи то легального крила, представленого цілим спектром політичних партій, чи то підпільного революційного руху Української військової організації, а згодом Організації українських націоналістів.

* Тут і далі наводимо передусім оцінки міжвоєнного періоду, зроблені українцями і поляками у 1940-ві роки. По-перше, тому, що певна часова перспектива давала можливість краще оцінити ці події. По-друге, таким чином ми можемо побачити, як оцінювалися ці події учасниками польсько-українського конфлікту вже в час його переростання у відкрите збройне протистояння.

²⁹ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. Т. 2. — С. 101.

При цьому слід зауважити, що попри конкуренцію і суперництво, вони часто співпрацювали. Наявність революційного підпілля давала можливість легальній опозиції формувати більш жорсткі вимоги до польської влади, покликаючись на можливість радикальних дій у разі незадоволення висунутих вимог. З іншого боку, легальні українські політики часто сприяли поширенню інформації про діяльність УВО та ОУН у світі, аби актуалізувати українське питання на міжнародному рівні. Особливо помітною спільна дія ставала у критичні моменти тиску польської влади на українство, наприклад під час «паціфікації» 1930 року.

— 6 —

Зупинимо свою увагу на революційному крилі українського національного руху, оскільки саме його представники будуть основними суб'єктами польсько-української війни 1942—1947 років. Завданням УВО-ОУН було здійснення національної революції в загальнонаціональних масштабах. Визволення мислилося як результат завзятої боротьби українців, які населяли не лише Західну Україну, окуповану поляками, але й українців на теренах УРСР. Західна Україна розглядалася лише як можливий трамплін для розвитку українського визвольного руху, основну базу якого мала становити решта українських земель.

Загальні засади зовнішньої політики націоналістичного руху — одного із найважливіших чинників формування польсько-українських стосунків 1920—1940-х років — були сформульовані вже на першому установчому Конгресі ОУН у Відні 1929 року. У зверненні Конгресу українських націоналістів читаємо: «Організація Українських Націоналістів, маючи на меті створити Незалежну Соборну Українську Національну Державу, змагає до повного усунення всіх окупантів з українських земель і, керуючись інтересами Нації, відкидає орієнтації на історичних ворогів України»³⁰. Польща як окупаційна держава вважалася одним із ворогів українського народу та його устремліль до свободи. Зважаючи на специфіку роз-

³⁰ Від Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова Нації. — 1929. — № 1–2. — С. 1.

виту визвольного руху, який охопив саме західноукраїнські землі, вістря боротьби протягом 1920—1930-х років було спрямоване і проти цієї держави. Але слід зазначити, що Польща ніколи не вважалася ворогом № 1. З цього приводу голова Проводу українських націоналістів Євген Коновалець писав: «Прапор боротьби проти поляків ми піднімаємо, але боротьбу з поляками будемо вести в тій мірі, у якій вони нас змусять вдаватися до самозахисту. [...] Всі свої зусилля будемо спрямовувати проти більшовиків, готуючи проти них свій останній удар»³¹.

Виступи ОУН проти Польщі були передусім виявом антиокупаційної боротьби, а не антипольської. Конкретні акції (саботажна, антимонопольна, шкільна та ін.) були спрямовані проти представників окупаційного режиму та його структур, а не проти польського народу. У спеціальній листівці Крайової ексекютиви ОУН 1931 року, у розпал українсько-польського протистояння та пацифікації, наголошувалося: «Українська нація бореться з поляками за право бути паном на рідній землі та по своїй волі розпоряджати собою у власній Українській Державі — проти устремлінь ворожої нам польської нації поневолити не свої українські землі»³². Ніде не вказано, що українці поборюють іншу національність тільки тому, що ця національність польська. Чітко зазначалося, що боротьба йде за українські землі і не зачіпає польських теренів. Тому не можна погодитися з думкою деяких дослідників, які намагаються звести причини активного польсько-українського протистояння до ідеології українського визвольного руху, яка представляється як засадничо полонофобська³³. Ретельний

³¹ Цит. за: Кентій А. Українська Військова Організація в 1920—1928 рр. — К., 1998. — С. 39.

³² Як і за що ми боремося з поляками. Краєва Ексекютива ОУН // Український визвольний рух. — № 2. — С. 11.

³³ Див., наприклад, вступну статтю проф. Шавловського до книги Семашків: Szawłowski R. Przedmowa // Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939—1945. — Warszawa, 2000. — S. 11–22.; Palski Z. Ukraińska myśl polityczna na Ukrainie Zachodniej dotycząca problemu polskiego w latach II wojny światowej // Polska — Ukraina: trudne pytania... — Т. 4. — S. 270–291; книгу Poliszczuk W. Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. — Toronto, 1998. — Т. 1: Zasady ideologiczne nacjonalizmu ukraińskiego. Ukraiński ruch nacjonalistyczny: struktura organizacyjna i założenia programowe; Stryjek T. Europejskość Dmytra Doncova, czyli o cechach szczególnych ideologii ukraińskiego nacjonalizmu // Antypolska akcja OUN-UPA 1943—1944. Fakty i interpretacje. — Warszawa, 2003.

аналіз ідейно-політичних засад руху протягом 1920—1950-х років не дає жодних підстав для таких висновків і змушує дослідника шукати інших причин конфлікту³⁴. Цікаво, що й польські підпільники, які брали участь у переговорах з українцями в 1943—1944 роках, рішення конференцій та зборів ОУН у польському питанні вважали прийнятною платформою для започаткування співпраці.

— 7 —

Одним із чинників подальшого розгортання конфлікту чи його, можливо, вичерпання було польське бачення вирішення українського питання. Саме поляки як сильніша сторона могли і повинні були запропонувати конструктивний варіант його залагодження. Представники польського політикуму розглядали два варіанти розв'язання цієї проблеми — жорсткий варіант національної асиміляції, яка, по суті, передбачала поступове зникнення української національної спільноти, та можливість державної інтеграції, за якої українці зберігали свою національну самоідентифікацію. Поступове посилення першої концепції сприяло подальшому загостренню польсько-українського протистояння і дедалі більше скорочувало можливості несилового розв'язання питання.

Чому посилювалася саме концепція національної асиміляції? Причини як у внутрішньополітичних обставинах, а саме зміни на політичній арені Другої Речі Посполитої і прихід до влади правих сил, так і в зовнішньополітичній ситуації. Обставини, які склалися у світі наприкінці 1930-х, створювали певну легітимацію для польської влади в її жорсткій антиукраїнській політиці. Адже вона мала чудові приклади використання нацистською Німеччиною політики загравання з національними меншинами, котра стала інструментом ліквідації сусідньої з Польщею Чехословаччини. Підтримка Гітлером судетських німців, а згодом словаків продемонструвала

³⁴ Стасюк О. Позиція ОУН стосовно україно-польських взаємин // Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. — Львів, 2005. — С. 171–189. Також: В'ятрович В. Польське питання в ідейно-політичних засадах ОУН(б) // Там само. — С. 288–304.

можливість такої ж підтримки ним української меншини у Польщі. Тим паче, що польська розвідка мала однозначну інформацію про співпрацю українських націоналістів з німецькими спецслужбами.

Події на Закарпатті — проголошення автономії Карпатської України, створення збройного формування Організації народної оборони «Карпатська Січ», в якому активну участь взяли члени ОУН із Західної України, лише посилювали побоювання польської влади, що незабаром на порядку денному світової політики знову може постати українське питання. І «захисником» українців може виступити кожен із небезпечних сусідів Польщі — СРСР чи Третій Райх. Тому польська влада активізує зусилля — проводиться активна саботажно-диверсійна операція, спрямована проти Карпатської України (операція «Лом»)³⁵, масові арешти українських націоналістів та осіб, запідозрених у співпраці з ними на теренах Західної України, на державному рівні готуються брутальні плани «зміцнення польського елемента в Східній Малопольщі» за рахунок жорстокої дискримінації українців³⁶.

Ситуацію, що склалася в польсько-українських стосунках наприкінці 1930-х років, відомий польський політик генерал Стефан Ровецький описував так: «У переддень польсько-німецької війни акція нормалізації польсько-українських стосунків на землях Речі Посполитої була провалена. Уряд відкинув автономну програму УНДО і припинив реалізацію обіцяних концесій у Східній Малопольщі. Українці ставилися до польського населення все більше вороже й агресивно, викликаючи реакцію місцевої польської спільноти і широкі репресії. Відкликання Юзевського [польський воєвода на Волині, один з активних речників польсько-українського порозуміння — В. В.] з Волині припинило і там політику порозуміння з українцями. Одночасно посилювалося розбивання українського суспільства, що призводило до посилення взаємного неприйняття. Такі факти, як руйнування церков на

³⁵ Samuś P., Badziak K., Matwiewew G. Akcja «Lom». Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. — Warszawa, 1998.

³⁶ Див. Проект рішень Ради міністрів у справі акції, спрямованої на зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі // Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 1. — 318–339.

Холмщині [в 1938 році — В. В.], були повністю використані ворожою нам пропагандою»³⁷.

А це слова українця про польсько-українські взаємини міжвоєнного періоду: «Доба Пілсудського у Польщі дала нам славетну пацифікацію, цебто карні відділи польських окупантів 1930 р., що вславилися голосним терором та масовим нищенням українських народних мас та української культури, дала нам замикання та висаджування в повітря православних храмів на Холмщині і навіть на Волині, принесла нам війну з українськими метрикальними урядами, систематичну колонізацію в розмірах небезпечніших, ніж за ендеко-п'ястівського панування, війну з українськими культурними і кооперативними установами, політику Корпусу охорони пограниччя [прикордонної сторожі Польщі — В.В.] з перетяганням цілих сіл із православ'я на католицизм на Волині і взагалі подвійну експропріаційну політику на всіх українських етнографічних територіях, а саме: політику цивільної адміністрації і дику погромницьку політику не покликаних до неї чинників військової влади. Одним словом, у Польщі Пілсудського і особливо пілсудськівців по його смерті, віджили й унаочнилися усі методи польської політики серед століть веденої польською шляхтою, магнатством та єзуїтами. Ясно, що така внутрішня політика не могла консолідувати Польщі. Навпаки, вона мусіла її тільки розкласти, розхитувати і скорим темпом доводити до повної внутрішньої декомпозиції»³⁸. Таку оцінку міжвоєнному періоду польсько-українських відносин дав Василь Мудрий, керівник Українського національно-демократичного об'єднання, один із чільних українських політиків — прихильників польсько-українського зближення, врешті віце-маршалок Сейму. Очевидно, оцінка цих відносин діячами націоналістичного руху, тими, хто пройшов через польські тюрми та концтабір для політичних в'язнів у Березі Картузькій, була ще більш гострою та радикальною.

Ще одним джерелом польсько-українського протистояння, поруч із політичними та культурними утисками українців у міжвоєнний період, стала соціальна політика Другої

³⁷ Armia Krajowa w dokumentach. 1939—1945. — Т. II. Czerwiec 1941 — kwiecień 1943. — Warszawa — Wrocław — Krakow, 1990. — S. 138.

³⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 1995. — Т. 24: Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942—1946. — С. 194.

Речі Посполитої. Йдеться про цілеспрямовану політику розселення на західноукраїнських землях так званих польських осадників. Терени, які вже протягом тривалого часу потерпали від земельного голоду, стали джерелом масової еміграції українського селянства, яке змушене було полишати рідні оселі, подаючись за океан. Тому поява тут додаткових претендентів на землю, які до того ж мали за собою державну підтримку і систему пільг, до культурного та політичного аспектів протистояння додала ще соціальний. При цьому політика осадництва призвела до погіршення стосунків місцевих українців не лише з нещодавно прибулими колоністами, але й із тими поляками, що вже багато поколінь жили тут. Згодом, вже під час розгортання польсько-української війни, саме «боротьба за землю» додаватиме конфлікту особливої гостроти.

Тому з певністю можемо ствердити, що важка пам'ять про міжвоєнне двадцятиліття була одним із потужних джерел посилення конфлікту у роки війни. Попри те, що у той час було безліч випадків мирного та ефективного співіснування двох націй, в майбутньому не ці позитивні приклади, а спогади про протистояння відіграватимуть вирішальну роль у формуванні взаємної оцінки політиками та суспільствами обох народів. Світова війна, яка поклала край існуванню Другої Речі Посполитої, лише відіграла роль каталізатора, пришвидшивши розгортання на той момент вже цілком визрілого конфлікту.

Це розуміли й окремі представники польського політикуму. За кілька місяців до початку війни, у червні 1939 року, польська поліція виявила цікаву листівку, поширювану на західноукраїнських землях за підписом «Комітет Полякув Кресув Всухдніх». Невідомий автор листівки попереджає про очікуване суттєве погіршення польсько-українських стосунків у найближчому майбутньому. При цьому вину за це він покладає на поляків, які не зуміли за двадцять років виробити конструктивної політики щодо українців. «Від нас залежить, — читаємо тут, — чи втратимо Східні Креси раз і назавше, чи здобудемо в українцях союзників в боротьбі з хрестоносцями [німцями — В. В.]. Від нашої постави в стосунку до українців залежить, чи поляки на Східних Кресах залишаться жити, чи на них чекатиме доля поляків на Україні — “Смерть або вигнання”. [...] Ми зуміли довести українців до розуміння, що проти поляків йти можна навіть з дияволом. З цим фактом маємо рахуватися. Не

поможуть вже жодні спеціальні засоби, ані пацифікації. Кожна пацифікація українців у теперішній момент — це поглиблення прірви між нами і українцями, відмова від відбудови Речі Посполитої на Кресах — то копання могили для польського народу на цій землі»³⁹. Слова-застереження, що звучали в цьому тексті, не були сприйняті польським суспільством, польська поліція висловлювала припущення, що сама листівка створена українцями. Проте незалежно від того, хто був автором, слова виявилися пророчими і дуже точно передбачили польсько-українські стосунки наступних воєнних років.

Вже в перші дні Другої світової легальна опозиційна течія українського національного руху припинила своє існування, її діячі або добровільно зійшли з політичної арени, або були усунені з неї політичними репресіями радянського та німецького режимів. Частина з них, як, наприклад, Василь Мудрий, згодом приєдналася до збройного визвольного руху, репрезентованого ОУН, який фактично залишився єдиним організованим виразником українства. Отже, війна створила умови для переростання назрілого конфлікту у масове збройне протистояння та другу після 1918—1919 років польсько-українську війну.

— 8 —

З початком Другої світової війни 1 вересня 1939 року керівник найбільшої української політичної партії УНДО Василь Мудрий виступив із заявою про лояльність українців до Польської держави і необхідність виконати свій громадянський обов'язок у війську. Проте ця заява, як вказано в польському аналітичному документі «Українська справа», «була радше виявом розуму політичного провідника, аніж відображенням настроїв населення»⁴⁰. І справді, велика частина українців не співчувала полякам, а падіння польської держави розглядала як шанс для покращання власного життя.

Українські націоналісти бачили у війні можливість актуалізації українського питання і нагоду вибороти незалежність.

³⁹ Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 13: Україна у Другій світовій війні. Українсько-польські взаємини / ред. Ю. Сливка. — Львів, 2005. — С. 347.

⁴⁰ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — С. 138.

У цій справі керівництво ОУН активно співпрацювало тоді з головним ворогом Польщі — Німеччиною. Оунівці розраховували на її допомогу у розгортанні масового національного повстання на західноукраїнських землях. Проте Німеччина в останні дні перед початком війни поміняла свої плани і, зважаючи на пакт із СРСР, вирішила не використовувати української карти. Тому український внесок у війну проти Польщі обмежився діяльністю невеликого за кількістю «легіону Сушка», який брав участь у кампанії 1939 року⁴¹. Незважаючи на відмову Німеччини підтримати українське повстання, на відсутність вказівок про його розгортання з боку керівництва ОУН, окремі регіональні ланки націоналістичного підпілля спромоглися на антипольські виступи у вересні 1939 року⁴².

З ентузіазмом початок війни та падіння польської держави сприйняли і прокомуністично налаштовані українці. Вони з хлібом-сіллю зустрічали Червону армію у другій половині вересня 1939 року, щиро вірили в «торжество історичної справедливості», яким стало для них приєднання земель Західної України до УРСР.

Участь українців у новостворених органах влади, українізація цих земель, на фоні усунення всього польського з культури, освіти та економіки регіону в перші місці радянської окупації створювали уявлення про українськість нової влади. Враження про привілейоване становище українців у новій ситуації посилили політичні репресії радянського режиму, які на початковому етапі були спрямовані передусім проти польського національного руху. «Радянська окупація, — читаємо про це в польському документі, — викликала негативне ставлення польського суспільства до українців, слушно, а часом і не слушно підозрюваних в ініціюваннях большевицьких розпоряджень, спрямованих проти польського суспільства»⁴³.

Усі ці елементи лягли в основу стереотипу про «зраду» українців, безпосередню участь у ліквідації польської дер-

⁴¹ Шмігель М. Український легіон Романа Сушка. Напад зі Словаччини на Польщу (1939) // Український визвольний рух. — Львів, 2007. — № 11. — С. 81–95.

⁴² Руккас А. Збройні загони Організації Українських Націоналістів на Бережанщині (вересень 1939) // Український визвольний рух. — Львів, 2004. — № 3. — С. 145–160; Кучерук О. Українське повстання вересня 1939 року на Західній Україні // Пам'ять століть. — 2000. — № 5. — С. 143–151.

⁴³ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 77.

жави, загальну прорадянську налаштованість. Цю опінію підтримували окремі політичні сили, які таким чином намагалися зняти з себе відповідальність за поразки вересня 1939 року. Міф про «удар у спину» від українців матиме довге життя і відіграватиме значну роль в ескалації польсько-українського конфлікту. Він буде одним із тих каменів спотикання, які стоятимуть на заваді зближення двох народів у ситуації, яка, здавалося б, сприяла цьому.

Такі умови склалися вже через кілька місяців після утвердження радянської влади в Західній Україні. Адже в 1939—1941 роках поруч із Союзом збройної боротьби (*Związek Walki Zbrojnej*, ЗВЗ) та іншими підпільними польськими організаціями мішенню для НКВД став український визвольний рух на чолі з ОУН⁴⁴. Услід за депортованими поляками на схід потяглися ешелони з українцями. Проте наявність спільного небезпечного ворога, який завдавав нещадних ударів обом народам, не стала достатньою платформою для бодай започаткування українсько-польського порозуміння в Західній Україні. Принаймні жодних документів, які свідчили б про якісь спроби його налагодження в 1939—1941 роках, не віднайдено.

Протягом цього періоду практично не було артикульовано польського бачення розв'язання українського питання в новій політичній ситуації. Єдиним документом, в якому польська сторона намагалася відобразити його, стала видана у листопаді 1939 року ухвала Комітету зі справ Краю, яка хоч і не була офіційною декларацією уряду, проте мала служити основою для українсько-польських переговорів. У ній говорилося, що поляки визнають не тільки можливість порозуміння з українським національним рухом, але й потребу створення спільного фронту проти окупантів. Згідно з документом, планувалося створення Української держави, східні кордони якої будуть означені згодом. На засадах рівності нова держава мала стати частиною польської федерації; українським меншинам гарантувалися свободи на польських теренах і навпаки⁴⁵. Проте навіть такі доволі розпливчасті обіцянки, на

⁴⁴ Див. документи про це в книзі: Радянські органи державної безпеки у 1939—1941 рр. Документи ГДА СБ України. — К., 2009.

⁴⁵ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. — S. 101.

думку польського прем'єра Сікорського, були надто сміливими, і альянти могли не погодитися на це. Через те офіційна декларація уряду, видана 18 грудня 1939 року, містила лише загальні заяви про рівноправність національних меншостей у відновленій державі. Щодо українсько-польських переговорів польський уряд і надалі стверджував їх можливість і необхідність, проте наголошував, що домовлятися можна лише з українцями з Наддніпрянщини, а не з «околиць», оскільки Польща не може вести переговорів зі своїми громадянами⁴⁶. Мабуть, саме тому польський уряд намагався встановити контакт із діячами УНР, хоч ті не мали жодних позицій в Україні і не могли представляти бодай якогось впливового українського угруповання.

— 9 —

Очевидно, крім проблем минулого на заваді налагодження стосунків стояли ще й очікування майбутнього, які в обох народів сильно вирізнялися. Поляки, попри все, сподівалися на швидку перемогу Великої Британії та Франції над німцями, яка мала повернути довоєнний статус-кво. Значна частина українців, навпаки, очікувала подальших перемог німецької армії, при співпраці з якою сподівалися відродити українську незалежність.

Хоча вже в 1939—1941 роках у середовищі українського визвольного руху починаються жваві дискусії довкола сподівань на німецьку допомогу. Падіння Карпатської України, відданої Гітлером союзній Угорщині, пакт Молотова — Ріббентропа свідчили, що українське питання розглядається німецькою владою як розмінна монета у широкій міжнародній грі. Тому подальша чітка прони́мецька орієнтація Проводу ОУН на чолі з Андрієм Мельником викликала незадоволення у крайових лідерів організації, які були учасниками подій у Закарпатті та мали можливість безпосередньо відчутти радянські репресії, що слідували за пактом Молотова — Ріб-

⁴⁶ Partacz Cz. Proby porozumienia polsko-ukraińskiego na terenie kraju w latach II wojny światowej // Polska — Ukraina: trudne pytania. Materiały międzynarodowego seminarium «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej» — Warszawa, 3–5 listopada 1999 / Oprac. red. R. Nedzielko. — Warszawa, 2000. — T. 6. — S. 19.

бентропа. Врешті, цей та інші чинники спричинили поділ ОУН на два крила, які наступний період діяли окремо.

Для новоствореної ОУН на чолі зі Степаном Бандерою постало завдання формулювання нової зовнішньополітичної концепції своєї організації. І вже в першому публічному документі — «Маніфесті» ОУН(б) з грудня 1940 року — бачимо доволі чітке її формулювання: «Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини. Розвалюючи на завжди жахливу тюрму народів — московську імперію — творимо новий лад і кладемо основи політичного укладу в світі. Боремося за визволення українського народу та всіх поневолених Москвою народів. [...] Несемо новий лад Східній Європі й підмосковській Азії. Несемо всім поневоленим Москвою народам свободу творити власне життя на рідній землі по своїй вольній волі»⁴⁷. Отже, стрижнем зовнішньої політики бандерівців була ідея об'єднання зусиль поневолених народів, що передбачала співпрацю також із поляками як найближчим сусідом і також поневоленим народом. Недарма один із творців цієї концепції Іван Мітрінга писав у 1940 році: «Разом з поляками, французами, народами ССРСР за вільну Європу проти Гітлера і Сталіна — це наше місце»⁴⁸.

Політичні постанови Другого Великого збору ОУН з квітня 1941 року давали достатньо можливостей для переведення польсько-українських стосунків у конструктивне русло співпраці. «Відношення ОУН до держав та політичних рухів, — читаємо тут, — перерішується їхнім протимосковським наставленням, а не більшою чи меншою політичною співзвучністю з українським національним рухом»⁴⁹. Тобто платформою польсько-українського порозуміння могла стати спільна антирадянська боротьба. Далі в тих же постановках вказуються дві передумови налагодження стосунків — відмова польської сторони від повернення західноукраїнських земель та припинення антиукраїнських дій: «ОУН поборює акцію тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської

⁴⁷ Маніфест Організації Українських Націоналістів (грудень 1940) // ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929—1955. — Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 21.

⁴⁸ Цитується за: Левицький Б. Національний рух під час Другої світової війни. Інтерв'ю // Діялог. — 1979. — Ч. 2. — С. 17.

⁴⁹ ОУН у світлі постанов... — С. 31.

окупації українських земель. Ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків є передумовою унормування взаємин між українською й польською націями»⁵⁰.

Проте утвердження нової зовнішньополітичної концепції в лавах ОУН(б) відбувалося поступово. І попри те, що навесні 1941 року вона знайшла своє відображення в рішеннях Великого збору, не можна стверджувати, що нове бачення цілком витіснило попередні плани керівництва ОУН, пов'язані з німцями. Співпраця із Третім Райхом продовжувалася, її головною метою було скористатися німцями як силою, що може розбити СРСР. Відсутність чітко окресленої української політики у керівництва Німеччини підтримувала сподівання на можливість німецького сприяння у створенні незалежної держави. Більш того, окремі німецькі чинники продовжували загравання з українськими політиками, роблячи певні поступки. Вони навіть пішли на створення українських підрозділів «Нахтігаль» та «Роланд» при співпраці з Абвером, не заперечували проти висловлюваних українцями поглядів на ці формування як зачатки української армії⁵¹.

Ще більш показовим прикладом лояльності німців до українців стала їхня політика на українських етнічних теренах Холмщини та Надсяння, що ввійшли в німецьку зону впливу після 1939 року. Саме на цих землях зосередився актив українського національного руху, що unik радянських репресій. Розгортання ним масової національно-культурної роботи при пасивному сприянні німців вилилося у відкриття українських шкіл, читалень, відродження українських церков. 1939—1941 роки стали, з одного боку, часом справжнього національного відродження цих територій, з іншого — періодом наростання антиукраїнських настроїв серед поляків, які вважали, що відродження відбувається коштом дедалі більших їх утисків окупаційною владою. «Свідомість українських мас на Холмщині і Підляшші, — читаємо про результати національно-просвітницької роботи у цьому терені, — є куди більша, ніж 1939 року. Сотні емігрантів з Волині та Галичини, що в час большевицької окупації ЗУЗ опинилися на Холмщині, зробили дуже багато в тому напрямі. Молодь, що на протязі трьох років покінчила середні школи,

⁵⁰ ОУН у світлі постанов... — С. 36.

⁵¹ Про це детальніше див.: Патриляк І. Військова діяльність ОУН(б) у 1940—1942 роках. — К., 2004.

провадить і далі серед населення започатковану старшими національно-освідомлюючу працю»⁵². Німецька окупаційна влада чітко розраховувала, що лояльна українська громада стане для неї інструментом утвердження власної сили. Генерал-губернатор Ганс Франк заявив із цього приводу після зустрічі із Гітлером 2 березня 1940 року: «Фюрер робить наголос на тому, щоб український елемент у Генеральній губернії визнати таким, що повинен бути розцінений як антипольський та пронимецький»⁵³. Ефективність цієї політики протиставлення через фаворизацію проявилася дуже швидко. Можливо, тому саме терени Холмщини стануть згодом місцем перших спалахів польсько-українського конфлікту, що переросте у війну.

Попри продовження активної співпраці українських націоналістів із німцями, слід відзначити, що сподівання на Німеччину з боку керівництва ОУН(б) в 1941 році вже були далеко не сподівання зразка початку 1939 року. У постановках Другого Великого збору ОУН від квітня 1941 року вказується: «Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення Українського Народу без огляду на всі територіально-політичні зміни, які зайшли б на терені Східної Європи»⁵⁴. Тобто головна мета ОУН — створення незалежної держави — залишатиметься визначальною в її діяльності незалежно від бачення розв'язання українського питання іншими сторонами, у тому числі Німеччиною.

Інструкції, підготовлені керівництвом націоналістичного руху навесні 1941 року, свідчать, що оунівці не очікували передачі влади союзниками, а готувалися захопити її самостійно. Реалізація цих інструкцій ставила німецьку владу перед доконаним фактом створення незалежної України та розгортання її апарату. Мова вказівок далека від ідеологічних дискусій чи дипломатичних конструкцій. Їхнє головне завдання — забезпечити захоплення і утримання влади. Досвід 1918 року підказував українським націоналістам,

⁵² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3833. — Оп.1. — Спр. 135. — Арк. 5–8.

⁵³ Боляновський А. Німецька окупаційна політика і проблема українсько-польських взаємин // Україна в Другій світовій війні. Українсько-польські взаємини. — Львів, 2005. — С. 69.

⁵⁴ ОУН у світлі постанов... — С. 31.

що зусилля можуть зіткнутися зі спротивом чи саботажем нелояльних до українського руху національних меншин. Таких бачили передусім серед прорадянськи налаштованих росіян та євреїв. До небезпечних національних меншин зараховували і поляків, що могли проявити себе як окрема сила⁵⁵. У період повстання вони повинні були перебувати під особливим наглядом Служби безпеки ОУН, яка мала ліквідувати тих, хто чинитиме спротив утвердженню української влади.

— 10 —

План українських націоналістів скористатися Третім Райхом, щоб відродити незалежність України, зазнав краху дуже швидко після вступу німецьких військ на українські терени. Неузгоджений із німецькою владою Акт відновлення української держави від 30 червня 1941 року став причиною репресій проти українського визвольного руху. Дочекавшись взяття Києва у вересні 1941 року, німці розгорнули масовий терор проти членів ОУН, почали арешти та страти⁵⁶. Зважаючи на це, конференція ОУН у вересні 1941 року приймає рішення про поступовий перехід до діяльності в антинімецькому підпіллі. Українці і поляки знову отримали спільного ворога. Західна Україна стала ареною розбудови українського антинацистського руху та польського підпілля, що поступово відроджувалося після ударів радянської карально-репресивної машини.

У новій політичній ситуації в середовищі українського націоналістичного підпілля починає домінувати нова зовнішньополітична стратегія — ставка на союз поневолених народів. У контексті цієї концепції закономірною стає спроба налагодження контактів із польським рухом. В одному з польських документів з жовтня 1941 року вказується про візит до Варшави офіційного представника ОУН(б) Бориса Левицького (одного із соратників Івана Мітрінги), уповноваженого для проведення переговорів із представниками польського руху.

⁵⁵ Патриляк І. Військова діяльність ОУН(б)... — С. 485.

⁵⁶ Косиць В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. — Париж — Львів — Нью-Йорк, 1993. — С. 188–189.

«Левицький, — читаємо у документі, — висловив бажання розпочати поважні розмови, які привели б до узгодження певних моментів спільної політики щодо німців»⁵⁷. В іншому документі польський звітодавець у той же період відзначає «щораз виразніші ознаки поліпшення ставлення українців до Польщі»⁵⁸. Проте лінія на зближення з українським визвольним рухом не збігалася із загальною стратегією польського уряду. По-перше, попри певні відмінності у трактуванні українського питання у різних політичних сил, всі були єдині у необхідності відновлення довоєнних кордонів. По-друге, у другій половині 1941 року відбулося відновлення дипломатичних стосунків еміграційного уряду із СРСР⁵⁹, який після початку німецько-радянської війни офіційно став польським союзником. Тому керівництво польського національного руху не було готове іти на співпрацю з українцями. Більше того, вони розуміли неминучість зіткнення з українським визвольним рухом при спробах поляків опанувати Галичину та Волинь. У рекомендаціях Степана Ровецького з листопада 1941 року вказується: «У момент повстання проти німців, під час оволодіння суверенними землями Речі Посполитої на сході треба передбачати нині боротьбу за Східну Малопольщу і Волинь в цілому у несприятливих для нас умовах»⁶⁰. Готуючись до цієї боротьби, слід було врахувати, що «кампанію у зв'язку із захопленням наших земель на сході можна було б полегшити, якщо не уникнути її повністю, завдяки пропагандистській паціфікації у відповідний час, принаймні Волині, і послабленню опору у Східній Малопольщі шляхом завоювання там прихильності частини українського суспільства»⁶¹. Керівництво польського національного руху наприкінці 1941 року розпочало не тільки пропагандистську підготовку до «кампанії із захоплення» Галичини і Волині, але й необхідну військову роботу.

Отже, на той момент обидві сторони чітко сформулювали свої цілі у Другій світовій війні. Для польських політиків метою

⁵⁷ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — С. 145.

⁵⁸ Там само. — С. 142.

⁵⁹ Вже в першому пункті угоди, підписаної 30 липня 1941 року, зазначено, що Польща не може мати з третьою стороною стосунків, спрямованих проти СРСР (Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — С. 26–27).

⁶⁰ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — С. 142.

⁶¹ Там само.

було відновлення польської держави і збереження її кордонів станом до 1 вересня 1939 року. Для українських націоналістів головною метою було збереження національної української ідентичності населення Західної України як основи національного руху і єдиної можливості створення в майбутньому незалежної української держави. Цілі, по суті, були взаємовиключними і не могли не призвести до збройного зіткнення, яке активно готували обидві сторони.

— 11 —

Кінець 1941-го і практично весь 1942 рік стали часом перформатування польського та українського підпільних рухів до нових умов німецької окупації. Найактивніше — на Волині, очевидно, через регіональні особливості, де жорстока окупаційна політика німців проявилася дуже швидко. Саме на цьому терені концепція вичікування, якої дотримувалися як українські, так і польські підпільники, дала збій. Стихийний опір наростав і змусив керівництво обох рухів до активних дій.

Ситуацію, в якій опинилися представники українського підпілля на Волині 1942 року, чи не найкраще відображає лист референта СБ Північно-західних українських земель Василя Макара. «Повстанчу акцію на північно-західніх і частинно східніх теренах, — читаємо тут, — ми мусіли почати, і це не було зарано, як дехто каже, але вже і запізно. Мусіли ми це робити з двох причин. Перша: терен виривався нам з рук. З одної сторони — почали множитись отаманчики, як Бульба Боровець, а з другої сторони — червона партизанка почала заливати терен. Отже, коли б ми були не почали повстанчої акції, то не мали б, що робити. Друге: ще тоді, коли ми не починали повстанчої акції, німота почала масово винищувати села. Хотіли приневолити населення до здавання контингентів (продналоги) і контингентів робочої сили в Німеччину. Отже, в тій цілі вибирали одно село в окр[уз]і чи районі, яке нищили дощенту. Всіх людей вистрілювали, а забудування палили. У зв'язку з тим маса людей почала втікати в ліси і блукати самопас. Почались грабежі, інші пішли в комуністичну партизанку, до Бульби і т. п. Отже, ми мусіли організаційно охоплювати тих людей в лісі. — Оце

дві засадничі причини нашої повстанчої акції. Є ще і третя, морального характеру. Почулись голоси: «Де ж той провід? Чому не дає зарядження бити німців?» і т. п. Тепер ми тим балакунам заткали роти, а революцію усупільнили. Тягар боротьби розложили на плечі усього суспільства, хоче воно того, чи ні, мусить нести його. Значить — тотальна революція»⁶². Отож, один із чільних діячів ОУН на Волині у цьому листі визнавав, що станом на кінець 1942 року керівництво українського підпілля втрачало контроль над ситуацією в терені. Створення УПА стало кроком на шляху до відновлення цього контролю. Проте, як побачимо із подальших подій, встановити його на Волині бандерівцям вдасться значно пізніше, щойно під кінець 1943 року.

Активізацію українського підпілля у 1942 році відзначають німці — вже з березня в усіх звітах з окупованих територій СРСР запроваджується постійна окрема рубрика «Український рух опору»⁶³. Про розгортання мережі збройного підпілля українських націоналістів доповідали керівництву і радянські розвідники. В інформації НКВД про генезу УПА в цей період вказано, що «протягом 1942 року бандерівці провели велику роботу із створення широкої мережі підпільних озброєних бойових груп на території Західної України»⁶⁴. Сучасний український дослідник Іван Патриляк, опираючись на великий масив німецьких, радянських та українських документів, саме 1942 рік вважає переломним у розгортанні масового збройного руху, який згодом вилився у діяльність Української повстанської армії⁶⁵.

Надзвичайно схожі процеси у 1942 році паралельно на тих же теренах відбувалися і в середовищі польського підпілля. У звіті представника польського уряду з Волині вказується активне розгортання ланок польського руху. Він, серед іншого, говорить про існування на Волині локальних польських організацій, зокрема харцерських, які займалися

⁶² Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1990. — Т. 2: Волинь і Полісся. Книга друга. — С. 43.

⁶³ Косик В. УПА в німецьких документах // Український визвольний рух / ред. В. В'ятрович — Львів, 2003. — № 1. — С. 63.

⁶⁴ Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Т. 1. — С. 150.

⁶⁵ Патриляк І. Український визвольний рух у 1942 році // Український визвольний рух. — № 7. — С. 208–232.

розповсюдженням підпільної преси, і, врешті, наявність військових формувань. «Військові дії, — читаємо у звіті, — велися протягом усього 1942 року активно, але хаотично»⁶⁶. Координація діяльності розрізнених ініціатив польського підпілля розпочинається наприкінці 1942 року зі створенням Волинського представництва еміграційного уряду. «Усі громадські організації відразу визнали єдине керівництво Представництва, зберігаючи свою організаційну автономію. Таким чином Представництво взяло у свої руки організаційне керівництво самообороною і самопомогою всього польського населення на Волині. У кінці лютого організаційна діяльність охопила всю територію Волині»⁶⁷. Звітодавець також вказує, що на той час чисельність самооборони та відділів безпеки становила близько 4 тисяч осіб із можливістю мобілізації до 15 тисяч⁶⁸.

Звіти українського підпілля із Західної України також фіксують поступове розгортання польського руху опору з кінця 1941 року. «В останніх місяцях 1941 року, — читаємо тут, — існували деякі зовнішні сліди діяльності польської підпільної організації. В грудні польська підпільна організація проявила себе низкою чинних виступів. Були переведені саботажі (залізнична катастрофа під Тернополем, підпали скирт і складів збіжжя, напади на магазин і склади зброї) (Львів, Перемишль), військові спільні вправи (Золочівський повіт), розкинено в Тернополі протинімецькі летючки, розкопали могилу слави (Милотиц — Золочів), здирано українські прапори і їх збещещено (Новосілки — Золочів)»⁶⁹.

Отже, вже серед перших проявів діяльності польського підпілля були такі, що мали антиукраїнський характер. Подальше розгортання активності супроводжувалося зростанням антиукраїнських настроїв, які згодом вилилися в конкретні виступи. Переломним став 1942 рік, коли польське та українське підпілля перейшли до активної збройної боротьби проти німецьких окупантів та між собою.

Погіршення польсько-українських стосунків у 1942 році легко відзначити за документами того часу, незалежно від

⁶⁶ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 139.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само. — С. 140.

⁶⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 16.

того, польські вони чи українські. В «Огляді суспільно-політичного життя за місяць квітень 1942 року», підготовленому українськими підпільниками, читаємо про ситуацію в Галичині: «Відносини на польсько-українському відтинку не те що не змінилися на краще, а навпаки, в порівнянні зі станом другої половини 1941 року, сильно погіршилися. Польська вулиця, як і давніше, має голос, і вона визначає лінію політики провідних кругів польської громадськості в українській справі, польська вулиця має просте несконпліковане наставлення, вбите їм в голову ідеологами Польщі: “на гак гайдамаків”».

Повідомлення з лютого 1942 року з Волині теж містить інформацію про зростання діяльності польського підпілля та його антиукраїнський характер. «На Північно-Західних Українських Землях поляки проявляють щораз більшу активність на всіх ділянках життя. Пхають всюди до господарських установ та стараються мати там керівні становища, щоб відтак мати змогу усувати українців від праці, а на їх місце набирати поляків. Подекуди захопили деякі пости на залізниці, в лісовій господарці, частинно пошту й млини. В боротьбі з українцями поляки послуговуються переважно провокацією, донощицтвом, хабарями. [...] У Володимир-Волинській окрузі поляки зорганізували 22 січня “погром”. На брамах повалених домів появились навіть написи: “Преч з немцями і Україном»» [«Геть німців і Україну» — В. В.]⁷⁰.

Зростання антиукраїнських позицій відзначають не лише українські підпільники, але й польські спостерігачі. У рапорті про настрої польського суспільства з липня 1942 року читаємо: «Згідно з думкою політичного діяча, який цього тижня повернувся з відрядження із Львова і сам походить зі Львова, 96 % політично свідомого польського суспільства відчуває ворожі настрої стосовно українців, притому ворожість зростає. На це не впливають ні рівень освіти (професор вищої школи чи робітник), ні політична орієнтація. Із захопленням розповідають способи ліквідації української “меншості” після переможного закінчення війни. Найпопулярнішою є концепція передачі їх більшовикам»⁷¹. В аналітичному документі генерала Стефана Ровецького для штабу Верховного

⁷⁰ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 37.

⁷¹ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 51.

головнокомандувача польських збройних сил у Лондоні про стан взаємин між обома народами в цей період вказано таке: «Зрозуміння необхідності польсько-українського компромісу по обидва боки є ще слабким. Українці надалі використовують кон'юнктуру для творення dokonаних фактів: зміцнюють свої активи за рахунок поляків. З польського боку переважає бажання відплати за зазнані образи і бажання усунення у відповідний момент активності українського елемента, щоб вже назавжди позбутися небезпеки»⁷².

Українські документи наголошують на великій кількості поляків в окупаційній адміністрації, використання її у протистоянні з українцями. Аналогічну інформацію про українців подають польські документи. І, схоже, обидва джерела подають достовірну інформацію. Тобто українці і поляки вдалися до звичної для попередніх періодів бездержавності обох народів практики використання окупанта у протистоянні з сувереном.

— 12 —

Радикалізація настроїв в обох суспільствах на фоні зростання жорстокості німецької окупаційної політики та активної підготовки до збройного спротиву їй, врешті призвела до перших польсько-українських сутичок, що згодом переросли у повномасштабне збройне протистояння. Неможливо однозначно відповісти, хто перший вбивав чи хто перший зазнав жертв, початок у таких конфліктах завжди губиться в сотнях різних фактів чи їх пояснень. Та, напевно, й не могло бути одного початку в такому масштабному зіткненні. Очевидно, було кілька подій, які кожна зі сторін вважала відправною точкою у цій війні.

Першу інформацію про українців — жертв конфлікту в Галичині знаходимо у звітах з весни 1942 року. «Вже в місяці квітні, — читаємо в огляді суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях, — з усіх закутин краю сітка сигналізувала оживлення діяльності польського підпілля, що виявилось в нападах на магазини та саботаж, зокрема на залізницю. Діяльність польського підпілля була теж і тоді

⁷² Поляки і українці між двома тоталітарними системами. — Ч. 1. — С. 130.

спрямована проти українців. Від протиукраїнської усної і писаної пропаганди (летючки, написи на будинках і парканах), денунціяцій і інтриг в державних установах і урядах попередніх місяців польські чинники перейшли в квітні до чинних протиукр[аїнських] виступів до терору включно (вбивство двох осіб в Чортківщині, вбивство в Бучачі)»⁷³. В огляді подій за липень 1942 року польські боївки вже кваліфікуються як банди: «На терені Перемишльського повіту виступи банд були спрямовані проти українських кооператорів, поліційних станиць, а на інших теренах проти поодиноких громадян в грабжницьких цілях (передусім харчів)»⁷⁴.

Проте найкритичніша ситуація в 1942 році склалася на Холмщині. Активна діяльність українських організацій, участь українців у місцевих адміністративних органах викликала різко негативну реакцію польського підпілля, яке вважало, що ця робота має на меті усунути поляків та польські впливи⁷⁵. Тому вже перші польські виступи проти німецьких окупантів були спрямовані також проти українських активістів, яких поляки трактували як колаборантів. Серед перших жертв — відомі діячі українського національного руху, люди, що були громадськими авторитетами і обіймали посади вїттів, місцевих урядовців, поліцаїв чи комендантів⁷⁶. Важко навіть сьогодні дати оцінку такій діяльності польського підпілля — чи була вона антиукраїнською, чи все ж антиокупаційною. Очевидно, що поляки представляли її у першому варіанті, українці натомість однозначно сприймали в другому.

Проте страшний клубок суперечностей, в який перетворилися польсько-українські стосунки на Холмщині того періоду, не обмежився цією проблемою. Взимку — навесні 1942 року тут починають діяти радянські та польські прорадянські партизанські відділи, які в українських документах фігурують як «польсько-большевицькі банди». «Ще зимою

⁷³ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 52–53.

⁷⁴ Там само. — Арк. 86–87.

⁷⁵ Про те, що розгортання українцями національно-культурної роботи становить небезпеку для поляків, звітувало Міністерство закордонних справ еміграційного уряду в Лондоні. Див.: *Sprawozdanie Sytuacyjne z Ziem Wschodnich za okres do 18 stycznia 1943*. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library, Harvard University. Box 14: Political materials, government documents. Case: Reports from the Polish Ministry of International Affairs. 1941–1943. — P. 148–153.

⁷⁶ Див. документ № 15.

1942 року, — читаємо у звіті українського підпілля, — почали з'являтися на всьому терені Холмщини й Підляшшя менші й більші озброєні “банди” від 10–100 і більше людей. Вони склалися з бувших полонених советської армії, що тисячами повтікали з таборів у Холмі й Замості, із скинутих парашутистів та виголоднілих варшавських і інших польських елементів. З початком весни почалися щораз більш масові напади банд на населення, на двори, гром[адські] уряд[ові] станції, на приходства, станиці української поліції (Телятин, пов[іт] Грубешів), млини (Муличів, пов[іт] Грубешів). Бандити грабували харчі, одяг та взуття. Були випадки вбивства священників, українських поліцаїв та насилування жінок»⁷⁷. На середину 1942 року припадає посилення антиукраїнських дій з боку цих партизанських загонів. Огляд із червня 1942 року відзначає: «Новим у розвитку партизанщини є те, що стає вона вже явно ворожою до свідомого українського елементу, а зокрема до націоналістичного. На Холмщині вже занотовано два випадки кривавих розправ польсько-большевицьких банд над свідомим національно українським активом. Це виглядає так, що двоє-троє бандитів приходять навіть вдень прямо до наміченої хати, вбивають стрілами з револьверів хатніх людей і скоро втікають»⁷⁸.

Вже незабаром німецька влада розпочала акцію пацифікації, спрямовану проти діяльності цих партизанів. Проте українське населення, замість отримати від німців бодай якийсь захист у результаті боротьби проти партизанів, навпаки, опинилося між молотом і ковадлом. Ось як це описують українські підпільники: «По-перше, диверсантські і саботажеві акції впродовж травня вирости в форму масових акцій, яких мимо напруженої ліквідаційної протиакції не вдалося спаралізувати, а по-друге, репресійні заходи влада застосувала проти цивільного населення і вони вдарили в першій мірі по укр[аїнському] елементі. В ліквідуванні диверсантських відділів беруть участь відділи німецької поліції, польські відділи СС з Люблина, які складаються головно зі східного елементу фольксдойчів. Іншими словами, беруть участь вороже наставлені елементи проти українців взагалі. Тим треба пояснити факт, що в часі т. зв. ліквідаційних

⁷⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 68.

⁷⁸ Там само. — Арк. 67–68.

акцій спалено в цілості або частинно в більшості укр[аїнські] оселі, бо на 20 спацифікованих сіл, польських сіл спалено всего 3–4 — що розстріляно в часі таких пацифікацій укр[аїнський] найбільш свідомий громадський і культ[урно]-освітний актив села. Розстріляно досі більш 150 осіб. Нема сумніву, що тут ділає польсько-більшов[ицька] рука через фольксдойчів і польську поліцію, вказуючи на укр[аїнський] свідомий національно елемент, як на той, що мав би сприяти диверсантському рухові. Найбільш потерпіли Грубешівщина, а далі частина Холмського, Томашівського та Замостенського повітів»⁷⁹. «Пацифікація, — читаємо в іншому документі, — розпочалась арештами й розстрілами селян. До села приїздила згадана вгорі карна експедиція з готовими списками, що їх виготовили поляки-фольксдойчі. Всіх людей скликали в одне місце, записаних відокремлювали, кількох розстріляно на місці, а решту арештовано й вивезено, мабуть, до Люблина. Між втягненими на листи є багато активних українців, тих, що відбирали від поляків школи, церкви, церковні маетки, діячів кооперативних і У[країнського] О[світнього] Т[овариства]»⁸⁰.

З погляду українців, поляки нищили їх, використовуючи будь-які придатні для цього можливості. Українці бачили їх як ворогів у лавах польського національного підпілля, радянських партизанських формувань і навіть німецьких поліційних сил. Очевидно, об'єктивно в жодному випадку не можна списувати всі понесені українські жертви на рахунок польської сторони. Так само, як не можна на український рахунок записувати ті польські жертви, які впали від рук українських поліцаїв. Відповідальність за них мають нести передусім радянські та німецькі командири, які безпосередньо керували цими акціями. Проте про об'єктивне сприйняття реальності учасниками конфлікту в той час вже не могло бути й мови, і загиблі сприймалися як жертви польсько-української війни.

Керівництво українського підпілля було переконане, що відповідальними за критичні обставини на Холмщині влітку 1942 року є саме польські підпільники. Проводячи активну антинімецьку боротьбу на територіях, в основному заселених українцями, вони реалізовували два важливих завдання: з одного боку, виконували взяті перед Великою Британією та

⁷⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 52–53.

⁸⁰ Там само. — Арк. 68.

іншими союзниками зобов'язання щодо розгортання партизанських акцій у німецькому тилу, з іншого, такими акціями підставляли під репресії українське населення, яке могло становити небезпеку для польського руху в майбутньому⁸¹.

Суттєве загострення змусило керівництво ОУН відреагувати спеціальною заявою «З приводу Холмських подій», опублікованою в офіційній організації за червень — липень 1942 року. «Удар, — читаємо тут, — вимірено в ту свідому частину українства, що на Холмщині впродовж останніх літ наросла. Тому жертвою падуть священики, учителі, свідомі селяне. Нищать фізично живий елемент на одних теренах, щоби тероризувати рівночасно на других, мовляв, не схочете нам служити, зробимо з Вами те, що зробили на Холмщині. На холодно обдумане і холодно переводжуване фізичне нищення українства і спроба стероризувати ціле українське громадянство на усіх землях — ось правдива ціль цих страхіть, що мають місце на Холмщині. Те, що маємо під сучасну хвилину на Холмщині, уявляє собою якусь несамовиту картину польсько-большевицько-німецької спілки на знищення України». Та незважаючи на критичну ситуацію, в якій опинилося українське населення Холмщини, керівництво українського підпілля не закликала до акцій відплати: «Не кличемо нині до відплати, бо ми свідомі, чим воно в сучасний момент могло б скінчитися. Але якщо нищителі думають, що нас в той спосіб знищать — то помиляються. Нас не раз уже нищено вогнем і мечем — ми все-таки видержали, ми все-таки росли»⁸².

16 червня 1942 року група колишніх українських офіцерів створила невелике (20 осіб) збройне формування для захисту українських інституцій від польського терору. Менш як через два місяці, 6 серпня, штаб цієї формації у Грубешеві був атакований польськими підпільниками⁸³.

Тож саме влітку 1942 року конфлікт між українцями і поляками переростає у відверте збройне протистояння та війну, що швидко набрала обертів.

Наприкінці 1942 року з'явився ще один фактор, який суттєво загострював польсько-українські стосунки на Холмщині.

⁸¹ Бюлетень. — Червень — липень 1942 р. (Число 6–7). — С. 7–9 // АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 10. — Од. зб. 1. — Арк. 1–10.

⁸² Там само. — Арк. 10.

⁸³ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 3. — С. 42.

Йдеться про німецьку акцію переселення українців та поляків задля створення на Замойщині так званого Гімлерштадту — округу, населеного німецькими поселенцями. При цьому німців заселяли на місцях проживання українців, українців поселяли у польських селах, а поляків в основному депортували до спеціальних таборів. Ось як описується процес переселення у документі українського підпілля: «Крайсгавптман доручає голові УДК вислати слідуючого дня о 4-ій годині ранку 2–3 членів комітету до села, призначеного на виїзд, де люди мають на протязі одної години приготувитися до виїзду, взявши з собою лише найнеобхідніші речі, як постіль, одержу, хліб тощо. Крім коней не вільно брати з собою жодної худоби, ні птиці, як теж жадного господарського реманенту, бо це все залишається для фольксдойчів. Точно через годину приїжджає кілька німців та приблизно 25 польських поліцаїв, що немилосердно гонять нещасних людей аж на місце переселення. Поляків не переселяють на нові кольонії, тільки до таборів, спеціально для них побудованих. По приїзді українських переселенців на опорожнену поляками кольонію на Білгорайщині, вже першої ночі нападають на них польські банди, що мордують українські родини, а іншим заявляють, щоб забиралися, звідкіль прийшли, ці останні не мають куди вертатись, їздять з місця до місця, мов цигани шукають собі будь-якого пристановища. На виселені українські та польські села вижче згаданих округ німецька влада населює фольксдойчів — румунів. Слід відмітити, що при переселюванні поляків німці присилають українську поліцію і наказують в грубіянський спосіб з ними обходитись і навпаки. Поляки використовують ці акції в своїй пропаганді, горлаючи, що це робиться тільки через українців»⁸⁴.

— 13 —

Поява на Волині наприкінці 1942 року радянських партизанів різко загострила відносини й тут. У звіті волинського представника польського уряду зазначалося, що «у другій половині 1942 року навіть здавалося, що не дійде до польського конфлікту, що вдасться якомсь розумно вирішити цю

⁸⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 5–8.

справу»⁸⁵. На жаль, за кілька місяців ситуація докорінно змінилася, і саме Волинь стала однією з найкривавіших арен польсько-української війни.

Ростислав Волошин, один із чільних діячів ОУН на Волині, розповідаючи про 1942—1943 роки, вказує, що польські населені пункти ставали опорними базами для радянських партизанів⁸⁶. Це було закономірним, адже СРСР офіційно був польським союзником в антигітлерівській коаліції. Тим часом для українського підпілля радянські партизани, які, по суті, готували ґрунт для повернення радянської влади, були поруч із німцями головними ворогами. Говорячи про відправну точку антиукраїнських дій на Волині, той же Волошин згадує акцію польської поліції у листопаді 1942 року, в ході якої повністю знищено та спалено село Ремель Олександрійського району⁸⁷. Початком антипольських акцій на Волині польські історики вважають знищення 13 листопада того ж року села Обурки Луцького повіту⁸⁸. Проте, як свідчить документ про цю подію, виконавцями акції було німецьке гестапо і поліція: «Німецьке гестапо зі своєю поліцією в кількості 150 чол[овік] прибуло на колонію Обурки і оточило, забрали майно, худобу, птицю, хліб, овоч, взуття і т. п. будинки спалили, а жителів поляків 48 чол. розстріляли, дорослих і дітей. Тіла похоронили в одній ямі на Обурках»⁸⁹.

Символічно, що українці і поляки відправною точкою жакливих подій на Волині вважають не антиукраїнську акцію польського підпілля чи антипольську українського, а німецькі акції з участю українців та поляків. Саме такий перебіг конфлікту, за активної участі третіх сторін (німців чи радянських партизанів), був характерний для Волині 1943 року та для всієї Західної України протягом усього періоду війни.

Складну ситуацію на Волині наприкінці 1942 року описує військовий референт ОУН ПЗУЗ Василь Івахів: «Німці застосовували на Волині і Поліссі страшний терор над українським населенням, у чому допомагали їм поляки, доносячи німцям

⁸⁵ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 138.

⁸⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 491.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Polska — Ukraina: trudne pytania... — S. 123.

⁸⁹ Україна — Польша: Важкі питання. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6–10 листопада 2001 р. — Луцьк, 2004. — Т. 9. — С. 343.

значною мірою неправду про українців, які ніби приймали участь в комуністичному підпіллі і в каральних експедиціях т. зв. шуцманів. ОУН же не застосовувала активних заходів проти терору. Внаслідок чого населення сміялося над учасниками ОУН, називало їх мучениками-апостолами, які дають себе вбивати безкарно»⁹⁰. Отож, вслід за Холмщиною польсько-українське протистояння швидко наростало в 1942 році і на Волині.

— 14 —

У середині 1942 року, саме в час розростання конфлікту на Холмщині, було здійснено спробу його припинення і налагодження співпраці між українським та польським підпіллям. Для ОУН політичною платформою пошуку примирення стали рішення Другої конференції з квітня 1942 року. «Свою політику, — читаємо в ухвалі, — ми будуємо [...] на політиці вилучення другорядних фронтів і розгортанні боротьби тільки на головних вирішальних фронтах. При чому ми в теперішній момент вважаємо нашим головним фронтом — фронт боротьби з московським імперіалізмом, під якою маскою він би не виступав»⁹¹. В цих же постановках спеціально наголошено: «Стоїмо за злагіднення польсько-українських стосунків у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на платформі самостійних держав і визнання панування права українського народу на ЗУЗ»⁹².

Член Проводу ОУН Михайло Степаняк у своїх свідченнях НКВД вказував: «На Другій конференції ОУН розглядалося також питання про взаємини з поляками, і прийшли до рішення, що необхідно: 1. Створити союз так званих “Поневолених народів ССРСР”; 2. Домовитися з поляками про спільну боротьбу проти ССРСР, чи у гіршому випадку досягти їх нейтралітету в боротьбі ОУН проти Радянського Союзу»⁹³.

⁹⁰ Доповідна записка співробітника органів державної безпеки СРСР про перебіг першої військової конференції ОУН (Б) у жовтні 1942 року // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — К., 2008. — № 1–2 (30–31). — С. 499.

⁹¹ ОУН у світлі постанов... — С. 62.

⁹² Там само.

⁹³ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 222.

Про готовність припинити боротьбу і вести переговори можна говорити і з польського боку, адже польське керівництво чітко розуміло, що, в умовах невизначеності ситуації зі східним кордоном Польщі, будь-який конфлікт на спірних територіях буде використаний проти нього. «Національну боротьбу на цих землях, — писав генерал Стефан Ровецький у штаб Верховного головнокомандувача польських збройних сил, — в певний період можуть використати Ради як привід для інтервенції»⁹⁴. Крім того, для польського підпілля не залишилися непоміченими спроби українців залагодити зростаючий конфлікт. У повідомленні МЗС еміграційного уряду на основі аналізу публікацій ОУН кінця 1942 року стверджується, що Польща розглядається цією організацією як потенційний союзник⁹⁵.

Переговори відбулися в середині 1942 року у Львові. ОУН представляли члени Проводу Михайло Степаняк та Зенон Матла, польську сторону — політики з так званої «Демократичної лівиці». Як свідчать протоколи допиту Степаняка, відбулися три зустрічі, в ході яких поляки та українці намагалися з'ясувати позиції сторін у переговорах. Спільними точками дотику, які могли послужити початком співпраці, було визнання необхідності боротьби з двома окупантами — СРСР та Німеччиною, а також визнання взаємного інтересу в існуванні незалежних національних держав обох народів. Обидві сторони розуміли, що нерозв'язаним залишиться питання належності західноукраїнських земель⁹⁶. Зважаючи на те, що польська сторона не мала жодних офіційних повноважень від лондонського еміграційного уряду, переговори закінчилися нічим. Контакт у Львові перервався через арешт польських учасників перемовин.

Михайло Степаняк зазначає, що наприкінці літа 1942 року у Варшаві відбувалися переговори з участю члена Проводу ОУН Омеляна Логуша — «Іваніва» із представниками Делегатури краю польського еміграційного уряду. Судячи з того, що про їхні конкретні результати Степаняк нічого не чув, можна припустити, що й ці зустрічі закінчилися безрезультатно.

⁹⁴ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 138.

⁹⁵ Sprawozdanie Sytuacyjne z Ziemi Wschodnich za I kwartał 1943 r. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library, Harvard University. Box 14: Political materials, government documents. Case: Reports from the Polish Ministry of International Affairs. 1941—1943. — P. 47.

⁹⁶ Там само. — С. 240—272.

Наступні перемовини відбулися за ініціативи польської сторони у Львові. Представники польського підпілля, зокрема граф Дунін-Борковський та граф Бохенський, звернулися до митрополита Шептицького з проханням пов'язати їх із бандерівцями. Митрополит уповноважив для організації процесу отця Йосифа Кладочного. Переговори відбулися на квартирі священника на вулиці Бема у Львові, ОУН на них представляли Zenon Matla та інший невідомий член Проводу ОУН⁹⁷. Польки були готові говорити лише про започаткування спільної антинімецької боротьби, тоді як українці вимагали політичних гарантій вирішення українського питання, а саме визнання української незалежності і відмова від територіальних претензій Польщі на західноукраїнські землі. Очевидно, польська делегація не мала повноважень для розв'язання таких питань, тому кількадевні дискусії завершилися безрезультатно.

Однією з причин відсутності поступу у переговорах був брак чіткого бачення вирішення українського питання у польського еміграційного уряду в Лондоні. Польські політики зайняли вичікувальну позицію, спостерігаючи за кристалізацією міжнародної ситуації. Протягом усієї війни основою зовнішньої політики цього уряду була позиція відновлення *status quo ante bellum*, відступити з якої для еміграційного уряду означало втратити політичний ґрунт для свого існування. Тому у спеціальних аналітичних матеріалах Східного бюро наголошувалося на непотрібності і навіть шкідливості контактів з ОУН⁹⁸. З іншого боку, непорушність кордонів 1939 року — це позиція, яку засадничо не могла сприйняти українська сторона. Західноукраїнські землі, якими треба було б пожертвувати заради подолання конфлікту, були для неї основним ареалом і джерелом розвитку визвольного руху. Польські політики чудово усвідомлювали, що саме ця проблема є ключовою у взаєминах з українцями і саме вона, а не полонофобія українських націоналістів, є головним джерелом конфлікту. У повідомленні МЗС зі східних теренів за січень 1943 року вказувалося: «Ставлення ОУН до Польщі впливає з безкомпромісного трактування ними програми відриву принаймні Східної Малопольщі, Волині і Південного Полісся від Польщі. Якби Польща з цих

⁹⁷ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75183 фп. — Арк. 153–154.

⁹⁸ Partacz Cz. Proby porozumienia... — S. 25.

земель захотіла зрезигнувати, що повинна зробити, так як отримає значні терени на півночі та заході — готові були б до спільної з поляками антинімецької акції»⁹⁹.

Проте польські політики не намагалися використати бодай найменші можливості для діалогу. Більшість готові були говорити лише з позицій сильнішої сторони, яка диктує свої умови слабшій. У рекомендаціях МЗС щодо пропаганди стосовно українців наголошується на необхідності акцентувати на «почутті польської сили», невідворотності повернення польської влади і неухильності покарання усім, хто боровся проти неї¹⁰⁰. Навряд чи така пропаганда могла спинити наростання конфлікту.

Мар'ян Голембйовський, один із діячів польського підпілля, згодом член Замойського інспекторату АК та її наступника «Вольносьць і незавіслюсьць» (WiN), згадує, що як в еміграції, так і на батьківщині серед поляків в той час не було жодної політичної сили, яка мала б чіткий план вирішення українського питання. 28 серпня 1942 року у Великобританії відбулася зустріч Сікорського з польськими підпільниками, серед яких був і Голембйовський. Щодо вирішення української проблеми Сікорський заявив, що віддасть Україну Сталінові. На прохання уточнити, йдеться про відмову від так званих східних кресів чи тільки про виселення українців, відповів: «Забагато хочете знати»¹⁰¹.

Отже, ситуація на західноукраїнських землях наприкінці 1942 року не могла не вибухнути збройним протистоянням. Переговори, замість того аби локалізувати та зупинити спалахи конфлікту, які мали місце вже в середині цього року, лише засвідчили їх безперспективність та нереальність мирного вирішення питання. Українці та поляки пересвідчилися у 1942 році у неможливості розв'язання польсько-українських суперечностей політичними методами, жодна зі сторін не готова була до поступок, тому обидві вдалися до насильницьких дій, що вилися у війну, яка почалася на Холмщині, а згодом перекинулася на Волинь.

⁹⁹ Sprawozdanie Sytuacyjne z Ziemi Wschodnich za okres do 18 stycznia 1943. — P. 98–99.

¹⁰⁰ Там само. — С. 94.

¹⁰¹ Gołębiewski M. Sojusz z Ukraińcami i sojusz narodów ujarzmionych // Dialogi — Biuletyn polsko-ukraiński. — 1987. — № 7–8. — S. 5.

Очевидно, загострення ситуації, безрезультатність переговорів не могли не позначитися на позиції українських націоналістів. Радикалізація стосовно поляків відобразилася у рішеннях військової конференції ОУН з жовтня 1942 року. «Поляків усіх виселити, — читаємо тут у розділі “Організація внутрішньої безпеки”, — давши їм можливість взяти із собою, що вони хочуть, так як їх будуть захищати Англія і Америка. Тих же, що не захочуть виїжджати, — знищувати. Активніших ворогів і серед них членів протиукраїнських організацій знищити в день перед оголошенням мобілізації. На облік вони будуть взяті завчасно районними та повітовими військовими командами. Знищенням будуть займатися жандармерія і в окремих випадках “СБ”. Використовувати для цього вояків армії заборонено»¹⁰².

Отже, як впливає з цього документа, наприкінці 1942 року, після того як конфлікт набув форм відкритого збройного протистояння, а спроби його призупинити шляхом переговорів провалилися, було прийнято рішення про усунення поляків із західноукраїнських теренів шляхом виселення. Звертає на себе увагу той факт, що рішення розміщене у розділі про внутрішню безпеку, а не у розділах, де йшлося про розгортання збройної боротьби проти окупантів. А саме рішення цієї конференції стали остаточними у переході до творення українськими націоналістами власних збройних сил, які згодом вирости в Українську повстанську армію. Отже, польський фронт не розглядався керівництвом ОУН як головний. Крім того, окремо в рішеннях конференції наголошено на неприпустимості використання вояків створюваної армії для антипольських операцій. З цього можемо зробити висновок, що сама акція виселення поляків бачилася не як широкий збройний конфлікт, а як операція з метою ліквідації можливих загроз для розгортання визвольного руху. У поляках не вбачали головного ворога, проти якого мали бути зосереджені всі сили повстанського руху, про що часто можна прочитати в сучасній польській літературі.

Важко однозначно сказати, наскільки це рішення було визначальним. Це не було постановою найвищого керівни-

¹⁰² Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 208.

цтва українського визвольного руху — Проводу ОУН, у його прийнятті брали участь лише окремі члени Проводу. Про значущість цього зібрання свідчить той факт, що саме його рішення стали відправною точкою для творення УПА. Тому й позиція щодо польського питання мала бути визначальною для українського підпілля. З іншого боку, дивує деяка його неадекватність реальній політичній ситуації, адже важко було розраховувати, що такі дії українських націоналістів не викличуть спротиву у поляків.

Зважаючи на це, можемо сказати, що на той момент українське підпілля, яке лише розпочинало розгортання своїх збройних відділів, фактично було неспроможне реалізувати згадану операцію. Адже територія, з якої планувалося виселити поляків, ніколи не була під цілковитим контролем українського руху. Тут і далі діяла німецька окупаційна влада, розгортали свою діяльність радянські партизани, та, зрештою, й польські підпільні формування. Тож залишається відкритим питання, чи розглядали учасники цієї конференції її постанови як безпосередні вказівки до дії, чи лише як загальне стратегічне бачення розв'язання проблеми на подальшу перспективу. Залишаючи за дужками дискусію про реальність чи нереальність втілення цих рішень, їх терміновий чи далекострочковий характер, варто звернути увагу на те, що тут не йдеться про повне знищення польського населення.

— 16 —

Тезу про існування наказу про поголовне знищення поляків відстоює ціла низка польських істориків та політиків, які вважають антипольські акції геноцидом. Часте її повторення в польських роботах сприяє популяризації і навіть часом безкритичному підхопленню науковцями інших країн¹⁰³. До прикладу, у цікавому дослідженні американського дослідника Тімоті Снайдера йдеться не лише про рішення щодо антипольської «етнічної чистки», але й цілу політичну програму її

¹⁰³ Див. науково-популярну книгу Нормана Девіса про Другу світову війну: Davies N. No simple victory. World War II in Europe, 1939—1945. — Viking, 2006. — P. 351—352.

реалізації¹⁰⁴. При цьому солідний науковець навіть не намагається обґрунтувати свої твердження покликанням на джерела.

Тим часом жодних документальних підтверджень існування наказу про знищення усіх поляків не виявлено. Пошук таких документів триває, і періодично оголошується про його результативне завершення. Проте щоразу аналіз документів, які мають свідчити про цей наказ, ставить під сумнів його існування. Відомий дослідник польсько-українських стосунків, автор багатьох статей і кількох монографій із цього питання Владислав Філяр у своїй роботі «Волинь 1939—1944. Екстермінація чи польсько-українська війна» наводить цитату з наказу Дмитра Клячківського про «ліквідацію польського елементу» на Волині¹⁰⁵. Звірка зазначеного у виданні посилання на справу в архіві СБУ Волинської області виявила за вказаною архівною легендою кримінальну справу проти п'яти поліцаїв, які звинувачувалися в акціях проти комуністичного підпілля. Жодної інформації про УПА чи польсько-український конфлікт у матеріалах справи немає взагалі.

В опублікованому в 2003 році путівнику «Волинь та Східна Галичина 1943—1944» вказується, що серед матеріалів одного з діячів ОУН в еміграції Збігнева Камінського є оцінка «наказу № 1 Миколи Лебеда [...] про масову ліквідацію поляків на Західній Україні»¹⁰⁶. Через два роки вказану інформацію було опубліковано у збірнику «Поляки і українці між двома тоталітарними системами». Проте свідчення, якщо проаналізувати їхню форму, походження і зіставити з іншими документами, теж не можуть фігурувати як серйозний доказ існування такого наказу. Камінський дає характеристику діяльності Миколи Лебеда і між іншим твердить таке: «У 1943 році [Микола Лебедь] видає горезвісний і ганебний наказ № 1 про масову ліквідацію польського населення спочатку на Поліссі і на Волині, а пізніше ця “акція” перекинулася й на інші

¹⁰⁴ Snyder T. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569—1999*. — Yale University Press, 2003. Цю тезу він повторює і в найновішому своєму дослідженні: Snyder T. *Bloodlands. Europe Between Hitler and Stalin*. — New York, 2010.

¹⁰⁵ Filar W. *Wotyń 1939—1944. Eksterminacja czy walki polsko-ukraińskie*. — Toruń, 2004. — S. 99.

¹⁰⁶ Волинь — Східна Галичина. 1943—1944. Путівник по польських та українських джерелах. — Варшава — К., 2003. — Т. 1. — С. 127.

території. Це є гіркі, але правдиві факти»¹⁰⁷. У вічі впадає публіцистичність висловлювання, використання епітетів, дивує нумерація наказу. Крім того, автор свідчень станом на 1943 року виконував надто незначну роль в українському підпіллі, аби бути безпосередньо ознайомленим із наказами такого рівня, якби вони існували. Коли ж детальніше придивитися до його біографії, легше довідатися про мотиви «викриття»: Збігнев Камінський був активним діячем Закордонних частин ОУН, що перебували в гострій конкуренції з іншою частиною націоналістів, очолюваною Миколою Лебедем. І, врешті, найважливіше щодо цього свідчення — в інших документах Микола Лебець фігурує як той, хто засуджував антипольські акції, навіть вимагав відповідальності за них командира УПА Дмитра Клячківського. Йдеться про протокол допиту члена Проводу ОУН Михайла Степаняка. Він, зокрема, розповідає про дискусію довкола питання антипольських виступів, яка розгорнулася під час Третього Великого збору ОУН у серпні 1943 року, в ході якої частина членів Проводу (сам Степаняк та Микола Лебець) виступили з критикою дій Дмитра Клячківського під час конфлікту, більшість же виступили на його захист¹⁰⁸.

Цей документ важливий не лише тому, що відображає оцінку конфлікту Миколою Лебедем, але і тому, що в даному протоколі маємо чітке свідчення, що принаймні станом на серпень 1943 року не існувало жодного остаточного рішення Проводу ОУН з приводу польського питання. Дискусії тривали й надалі. Протокол Великого збору Української головної визвольної ради з липня 1944 року показує, що й на той час у керівництві підпілля змагалися дві концепції стосовно поляків — вирішення питання через силові акції та спроба налагодження співпраці¹⁰⁹.

У цьому контексті малоімовірними видаються також свідчення одного з командирів УПА Юрія Стельмашука про те, що в «червні 1943 року представник Центрального проводу ОУН “Клим Савур” передав мені усно секретну директиву Центрального проводу ОУН про поголовне і повсюдне

¹⁰⁷ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 194.

¹⁰⁸ Там само. — Ч. 1. — С. 230.

¹⁰⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. — С. 487–499.

знищення всього польського населення на території західних областей України»¹¹⁰. Ці свідчення на сьогодні є головним доказом існування наказу Проводу ОУН про загальне винищення поляків. Тому їх слід уважніше проаналізувати. По-перше, наведена цитата взята з документа під назвою «Секретні директиви ОУН, УПА і СБ про повсюдне фізичне знищення всього польського населення» одного з томів агентурної справи «Берлога», заведеної НКВД на Провід ОУН. Крім «секретної директиви» про винищення всіх поляків, тут згадано аналогічні вказівки про винищення всіх радянських військовополонених на теренах Західної України та «всіх осіб, запідозрених в антиоунівських настроях, не включаючи ні грудних дітей, ні жінок, ні старих»¹¹¹. Вже сама назва документа, яка не відповідає змістові, адже за формою документ є випискою з протоколу, а не директивою, нагромадження в півторасторінковому тексті інформації про таку кількість жажливих таємних інструкцій ОУН, слідів яких не знаходимо в інших документах, викликає підозри щодо об'єктивності поданої інформації. Чи не маємо ми справу з однією з численних спроб компрометації українського визвольного руху з боку НКВД? Підтвердженням цієї тези є те, що цитований документ поданий як виписка із протоколу допиту Юрія Стельмашука від 28.02.1945 року, а в архівно-кримінальній справі на Юрія Стельмашука № 67 424 маємо протоколи від 8, 9, 20, 22 та 25 лютого 1945 року¹¹². Жодного ж протоколу під дату «28 лютого» у справі немає!

Польські дослідники часто цитують із цього документа «зізнання» Стельмашука про те, що ним та його відділом (700 вояків) протягом 29–30 серпня було знищено 15 тисяч поляків. Цю цифру справді знаходимо у кримінальній справі, у протоколі під дату 20 лютого. Проте з поданих далі у справі показів свідків впливає інформація про кількості (в одному випадку — кілька тисяч) вбитих, але не про 15 тисяч. Зрештою, через півроку після допитів у серпні 1945 року на судовому засіданні сам Стельмашук заявив: «Звинувачення мені зрозумілі, винним себе визнаю, за винятком того, що

¹¹⁰ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 442.

¹¹¹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9075. — Т. 1. — Арк. 168–169.

¹¹² Див. «Опис документів справи», складений 16 вересня 1945 року (ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67424. — Т. 1).

моїм загоном було знищено не 15, а 5 тисяч поляків, 15 тисяч поляків було знищено по всій Волині»¹¹³. Завищена цифра, подана допитуваним у лютому, можливо, була наслідком «ефективної» роботи радянських слідчих, які скористалися слабким станом хворого на тиф Стельмашука.

У протоколі судового засідання, крім цього уточнення, є ще одна вкрай важлива інформація, яка поки не використовувалася ані в польській, ані в українській історіографії і безпосередньо стосується того, чи існувало рішення Проводу ОУН про знищення поляків. «В цьому ж червні 1943 року, — подає інформацію підсудний, — в Колківському лісі зустрівся я з Климом Савуром [Дмитром Клячківським — В. В.], заступником голови ставки головної команди Андрієнком [Олександром Луцьким — В. В.]. Савур дав мені наказ знищити всіх поляків Ковельської округи. Всі керівники Ковельщини, в тому числі і я, виступили проти цієї пропозиції, але Савур погрожував мені польовим судом. Становище було важким. Не виконати наказ я не мав права, а виконувати не дозволяли особисті переконання. Я звернувся до Андрієнка. Андрієнко сказав мені, що це вказівки не з центру, що це перекручування на місцях, але конкретного нічого не сказав»¹¹⁴. Далі йдеться про те, що Стельмашук намагався якомога довше не виконувати наказ, але все ж провів антипольські акції між 25 та 30 серпня. Очевидно, до слів підсудного треба ставитися з упередженням, як до спроби виправдати себе і полегшити свою вину. Проте надзвичайно важливим тут є твердження, що не було рішення керівництва підпілля про проведення антипольської акції, мова велася про місцеву «ініціативу». Очевидно, якби йшлося лише про самовиправдання, не було б сенсу акцентувати на цій деталі, навпаки, легше було наголосити на необхідності виконання наказу, виданого найвищим керівництвом. Згодом саме ця «ініціатива» Дмитра Клячківського і стала приводом для розгляду його діяльності Проводом ОУН на III Надзвичайному Великому зборі. Підтвердження висунутої нами гіпотези знаходимо і в протоколі допиту згаданого в цитованих свідченнях Олександра Луцького — «Андрієнка», відісланого у червні 1943 року Проводом ОУН для інспекції на Волинь. Звітуючи про свою поїздку перед керівництвом, Луцький зазна-

¹¹³ ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67424. — Т. 1. — Арк. 89.

¹¹⁴ Там само. — Арк. 94зв–95.

чає, що він «критикував “Клима Савура” в питанні ставлення УПА до польського населення. Як відомо, створена на Волині “Климом Савуром” УПА дуже часто в масовому порядку знищувала польське населення. Я і Центральний Провід були проти масового винищення польського населення, тим паче, що саме в цей час між Центральним Проводом ОУН і польськими підпільними антирадянськими формуваннями велися переговори про контактування нашої роботи»¹¹⁵.

Отож, аналіз документів не дає жодних підстав твердити, що існувало розпорядження вищого керівництва українського підпілля щодо масової ліквідації польського населення у Західній Україні. Можемо лише ствердити існування рішення керівництва українського підпілля про усунення польського населення із західноукраїнських земель шляхом виселення. Ймовірно, в ситуації, яка не контролювалася повністю Проводом ОУН, мали місце випадки, коли місцеві командири виходили далеко поза межі, визначені цим рішенням, коли проводилися стихійні антипольські акції місцевого населення, жертвами яких ставали цивільні мешканці.

— 17 —

Попри те, що виселення, зокрема під загрозою знищення, було більш гуманним варіантом порівняно із загальним винищенням, залишається питання, чому керівництво українського визвольного руху пішло на усунення польського цивільного елемента із західноукраїнських земель. Насамперед тому, що це населення було основою для розвитку польського підпілля, конфлікт з яким на той момент вже набрав обертів. Поляки Західної України для свого підпілля давали кадровий, матеріальний та інформаційний ресурс, без якого його розвиток в етнічно чужих і часто ворожих теренах був неможливий. Припинення доступу до цього ресурсу розглядалося як головна передумова ліквідації польського підпілля у Західній Україні. Через кілька років таку ж жорстоку логіку використали поляки на Закерзонні, «стимулюючи» нападами на українські села переселення українців, а згодом цілком виселивши українську меншину з цих земель у рамках акції «Вісла».

¹¹⁵ ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67418. — Т. 1. — Арк. 144–145.

Крім того, що цивільне населення було базою для розвитку підпілля, сама його наявність чи відсутність на західноукраїнських землях, на думку керівників еміграційного уряду в Лондоні, була визначальним фактором у вирішенні їх повоєнного статусу. Генерал Ровецький у депеші до свого командування стверджував: «Польща не зречеться жодних земель, які були в її кордонах в 1939 році, оскільки ці землі є необхідні для збереження Держави. Польща не дозволить заподіяння шкоди місцевому польському населенню, бо його існування у першу чергу є умовою залишення цих земель за Польщею»¹¹⁶. В одній із інструкцій польського підпілля з кінця 1941 року стверджується: «Польське населення на Східних землях є фактором, який найсильніше зв'язує ці землі з Польською Державою, й існування його на цьому терені є найповнішою гарантією нерозривності тих територій з цілим державним організмом»¹¹⁷. У період швидкого наростання конфлікту, коли вже почалися перші масові вбивства поляків у квітні 1943 року, Волинський окружний представник уряду Речі Посполитої звертався до своїх земляків: «Керівні діячі польського життя в Краї, знаючи про тяжке становище польського населення Волині, вірять, що це населення вистоїть на своїх солдатських постах, і зі свого боку зроблять усе, що буде в їхніх силах, щоб допомогти йому у важкій трагічній боротьбі»¹¹⁸. Солдатами на постах цивільне населення вважали не тільки представники польського уряду, але й вороже налаштовані до нього українські підпільники та звичайні місцеві мешканці. Тому під час боротьби ніхто особливо не вирізняв цивільне населення з-поміж тих, кого вважали небезпечними ворогами.

Таким чином, поляки Західної України опинилися між вимогами українського підпілля виїхати під страхом фізичного знищення та вимогами керівництва польського руху залишитися на місці, яке застерігало від самовільного залишення цих територій. «Польська Волинь, — читаємо у зверненні, — без польського суспільства не буде, це не підлягає жодному сумніву... Хто самовільно покидає місцеві території, той діє

¹¹⁶ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 138.

¹¹⁷ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 42.

¹¹⁸ Там само. — С. 118.

на шкоду польському народу і повинен розуміти це. Особистий інтерес кожного з нас говорить про те, щоб ми стояли незламно і безстрашно до переможного кінця»¹¹⁹. Зважаючи на те, що на той момент польське підпілля не могло власними силами гарантувати безпеку поляків Волині, ці патетичні заклики можна вважати зразком політичної безвідповідальності. Цивільне польське населення фактично стало заручником реалізації зовнішньополітичних концепцій еміграційного уряду.

Війна, що розпочалася зі спалахів невеликих конфліктів та спорадичних убивств у другій половині 1942 року, наступного 1943 року набрала великих обертів. Вже взимку цього року крім Холмщини вона охопила Волинь, а ще через кілька місяців і Галичину. Таким чином, війна отримала по суті три театри бойових дій, відносно ізольовані один від одного, що призвело до несинхронного розвитку подій на різних теренах. В той час, коли конфлікт на одній території поступово пригасав, на іншій він набирав обертів. Часом, як це було у випадку з Холмщиною, спостерігаємо певне пригасання конфлікту (у другій половині 1943) і новий його спалах (навесні 1944 року).

— 18 —

Перелом у Другій світовій війні 1943 року теж безпосередньо впливав на перебіг польсько-українського конфлікту. Розуміння близького завершення німецької окупації західно-українських земель актуалізувало питання, чиїми будуть ці терени — польськими, радянськими, українськими? Невизначеність на міжнародному рівні провокувала кожну зі сторін конфлікту до самостійних спроб його розв'язання, часто з використанням допомоги третьої сили. У результаті у боротьбі проти поляків українці використовували німців, поляки в антиукраїнській боротьбі користувалися допомогою німців та радянських партизанів. Німці підтримували то одну, то іншу сторону, не віддаючи вирішальної переваги жодній та посилюючи їхнє протистояння. «Німецька політика на Холмщині, — читаємо у підпільному звіті за 1943 рік, — визнача-

¹¹⁹ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 183.

ється поглибленням антагонізму між українцями і поляками. Причому часто використовують поліційні частини одної сторони проти другої»¹²⁰. Така ж тактика використовувалася на інших теренах, охоплених конфліктом. У звіті польського підпілля з Волині за 1943 рік читаємо: «Окупант з повним розумінням своєї диявольської роботи вживає допоміжну поліцію однієї національності проти іншої і навпаки, а також поширює цю ганебну систему на господарську і цивільну адміністрацію»¹²¹.

Радянські партизани використали конфлікт для ослаблення польського та українського національного руху і посилення власних позицій. Зі зростанням протистояння польські населені пункти, які опинилися перед загрозою українських нападів, дедалі частіше почали звертатися за допомогою до радянських партизанів. Ті таку допомогу надавали, використовуючи її для закріплення своїх позицій у неопанованому терені та для посилення прорадянських настроїв серед поляків. Особливо актуальним для радянської сторони це стало навесні 1943 року, коли після виявлення німцями слідів Катинського злочину відбувся розрив дипломатичних стосунків польського еміграційного уряду з СРСР. Існувала реальна загроза початку збройного протистояння польського підпілля та радянських партизанів. Відвернула ж її ескалація польсько-українського конфлікту саме навесні 1943 року.

На початку 1943 року спалахи польсько-українського конфлікту не припинялися на Холмщині. У березні представники Українського допомогового комітету у Грубешеві ініціювали переговори з польською стороною, представленою керівником Польського допомогового комітету доктором Кульчицьким. Успіх переговорів ліквідовано після нападу 22 березня 1943 року польської групи на будинок і вбивство члена УДК полковника Якова Гальчевського-Войнаровського. У той же день жертвою терору став і голова УДК у Грубешеві Микола Струтинський.

Загалом на початку року вбито близько ста українців, більшість з них — відомі діячі громади. «Від стихійних терористично-грабункових акцій, — читаємо про це у звіті українського підпілля за весну 1943 року, — польські пар-

¹²⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 5–8.

¹²¹ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 90.

тизани перейшли до планової акції вбивання всіх чільніших представників української інтелігенції. Про замітніші випадки вбивств подає раз у раз легальна преса. Найголовніші були вбивства полк[овника] Я. Войнаровського і [доктора] М. Струтинського. Є багато випадків вирізування польськими бандитами цілих українських родин. Майже всі українські діячі дістають від польської організації листи з погрозами й зазивами покинути свої пости. Поведінка німців у цій українсько-польській боротьбі є доволі підозріла. Раз ідуть на руку полякам, то знову стають ніби по стороні українців»¹²². Загалом, за інформацією українського підпілля, від серпня 1942 до серпня 1943 року на Холмщині вбито 543 українці¹²³.

Деяке пригасання конфлікту на Холмщині спостерігається на кінець весни — літо 1943 року. Новий спалах пов'язаний із появою інформації про літні події на Волині. В українському звіті за вересень 1943 року з Холмщини читаємо: «Через міст в Дорогуську перейшло около 900 осіб. Втікачі походили переважно з околиці Любомля. Втікачів забирає польський Комітет, частинно відставили німці від границі до лягрів в Холмі. Багато поляків було ранених. Своїми оповіданнями про “звірства” українців (комусь там роздерли уста від уха до уха та казали: “Маш Польськев од можа до можа”), зарізали “ксендза” пилою при віттарі і т. п., викликали паніку на усіх теренах та загострили ще більше відносини. Кожний українець в очах поляків — це “гайдамака”, який ходить з ножами та все готов різати поляків. Поляки говорять, що українці виготовляють їм різню в Холмі, що в Союзі Укр[аїнських] Кооператив, в Комітеті та на [...] найдено зброю, що Іларіон посвятив ножі, що в укр[аїнському] шпиталі отруїли 30 поляків з Волині і т. п. 13 вересня появилася відозва польського допомогового комітету, де накликається поляків зі сіл Ягодзін, Римаче, Теробенкі, Янковце, Оструфкі, Воля Островецька Любомльського повіту до повороту на свої місця. Повертаючим мали німці уділяти помочі. Одначе поляків багато не вернулося. Німці дивляться на укр[аїнсько]-польські відносини байдуже. Низи настроєні проти українців. Урядові круги виграють на укр[аїнських] нервах. У відповідь на поль-

¹²² ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 21–22.

¹²³ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 2. — Арк. 19–41.

ську діяльність, обіцяли німці дати українцям в Холмі 20 крісів на самооборону»¹²⁴.

Інформація про перебіг конфлікту циркулювала між різними районами — Холмщиною, Волинню, Галичиною — незважаючи на їхню ізольованість. Вона була одним із чинників, що посилював протистояння. Часто емоційно насичені, перебільшені новини про жертв на одному терені запалювали вогнище конфлікту на іншому. Теза про те, що конфлікт на Волині значною мірою був спровокований потраплянням сюди вісток про антиукраїнські акції на Холмщині, поширена в українській історіографії. Часто польські історики представляють її як надуману, таку, що служить виправданням. Проте підтвердження її знаходимо у багатьох документах — як українських, так і польських. У розлоговому аналітичному документі під назвою «Українська справа» про з'ясування причин загострення конфлікту на Волині читаємо: «Коли ми звернулися до двох найвизначніших українських діячів у Варшаві з колишньої російської імперії з проханням пояснити причини волинських подій, то вони навели приклади здійснення польською гранатовою поліцією в Холмському повіті, за німецьким дорученням, репресії проти українських сіл за підозру у підтримці радянських диверсантів і неправильної поведінки польських сільських управителів лісової служби тощо на Волині як можливу причину подій на Волині»¹²⁵.

— 19 —

У 1943 році найбільшим вогнищем польсько-української війни стала Волинь. Терен, надзвичайно придатний для розгортання партизанської боротьби, привертав до себе увагу українських, польських та радянських підпільників. Відносну рівновагу між цими трьома силами, яка панувала тут протягом 1942 року, зруйнував перелом у Другій світовій війні. Активне розгортання радянського наступу потребувало закріплення через послаблення німецьких тилів. Для цього на Волинь із опанованої вже на той час радянськими партизанами Білорусі відсилаються спеціальні загони. Їхня поява в північно-західній

¹²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 3–4.

¹²⁵ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 90.

Україні примусила українських та польських підпільників активізувати зусилля з розгортання збройного підпілля.

Для української сторони рівновага вичерпалася прийняттям остаточного рішення про збройний зрив на Третій конференції ОУН у лютому 1943 року. Деякі дослідники вважають, що саме ці постанови стали визначальними у проведенні антипольської акції на Волині. Проте їх аналіз не дає підстав для таких тверджень. Ставлення конференції до поляків було двоякими. З одного боку, підтверджувалися постанови Другої конференції: «На відтинку поневолених народів сучасної Європи, зокрема її сходу, змагаємо до ліквідації дрібних неістотних спорів в ім'я національних революцій, проповідуємо і організуємо спільний фронт поневолених народів для боротьби проти імперіалізмів і проти поневолення під гаслом свободи народів і людині»¹²⁶. З іншого боку, містяться застереження: «Стоячи на становищі побудови національних держав всіх народів на їх етнографічних територіях, український нарід протиставляється і протиставлятиметься всім спробам народів, в сучасний момент поневолених німецьким або московським імперіалізмом, [...] загарбати в цілості або частинно українські землі та поневолювати Україну»¹²⁷. Жодних звернених спеціально проти поляків постанов не знаходимо. Тим паче немає якихось вказівок щодо їх винищення.

Вбачання в рішеннях Третьої конференції антипольського контексту є елементом поширеної у польській історіографії концепції, яка загалом пов'язує розгортання боротьби перших відділів УПА з початком антипольських акцій на Волині у 1943 році. Головні складові її полягають у такому: в лютому на Третій конференції ОУН прийнято рішення про антипольську акцію, у березні на виконання рішень конференції відбувається відхід української поліції у підпілля, а відтак і перші випадки масового знищення польського населення. При цьому використовується емоційний аргумент — у лави УПА вилилися поліцаї, що мали досвід масового знищення євреїв, який вони використали проти поляків.

Для більшої символічності того, що боротьба УПА розпочалася з боротьби проти поляків і що саме антипольський

¹²⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Львів — Торонто, 1995. — Т. 24. — С. 138.

¹²⁷ Там само. — С. 139.

фронт був першим і головним на Волині, польський дослідник Гжегож Мотика поєднує першу повстанську акцію сотні «Довбешки» проти німців у Володимирці з антипольською акцією у Парослі в лютому 1943¹²⁸. Проте жодних аргументованих підтверджень участі вояків «Довбешки» в акції у Парослі історик не подає. Наведений Мотикою документ, який мав би довести це, викликає більше запитань, аніж дає відповідей. Отож, польський дослідник покликається на свідчення українського повстанця Петра Василенка, який вказує, що село Паросля було знищене українськими повстанцями, але сотнею під командою «Кори», а не «Довбешки», який очолював акцію на Володимирець. З документів УПА-Північ дізнаємося, що «Кора» — це Мельник Макар¹²⁹, сотня якого справді діяла у Володимирецькому районі, але розпочала свою діяльність щойно в серпні 1943 року. У наведених свідченнях ніде немає точної хронологічної прив'язки, яка б дала змогу зрозуміти, що йдеться саме про лютий 1943 року. Отож, у цьому документі маємо справу з помилкою або щодо місця проведення акції, або щодо учасників, окрім того, поданої інформації недостатньо, аби точно локалізувати її у часі. З огляду на це, вважати ці свідчення надійним джерелом, напевно, не варто. Тим паче не варто будувати на такому непевному аргументі цілу концепцію про започаткування Українською повстанською армією антипольського фронту.

Так само, як конкретний випадок із Парослею, не знаходить документального підтвердження й ціла конструкція. Як ми уже бачили, у рішеннях Третьої конференції немає нічого, що можна було б трактувати як заклик чи пряму вказівку до антипольської акції. Крім того, антипольські виступи на Волині почалися не після переходу української поліції у підпілля у березні 1943 року, а ще до того. Документи польського підпілля перші антипольські акції приписують загонам Тараса Боровця — «Бульби», а не бандерівцям, які взимку 1943 року лише розгортали свої відділи: «Групові вбивства поляків по-

¹²⁸ Motyka G. *Ukraińska partyzanka 1942—1960*. — Warszawa, 2006. — S. 190; польський документ з грудня 1943 року приписує цю акцію отаману Тарасу Боровцю — «Бульбі» (Сивіцький М. *Історія польсько-українських конфліктів*. — Т. 2. — С. 89).

¹²⁹ Про нього див.: *Літопис УПА. Нова серія*. — К. — Торонто, 2005. — Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944—1946. Документи і матеріали. — С. 313.

чалися на півночі, у Сарненському і Костопільському повітах, де діяв, головним чином, так званий Тарас Бульба, що представлявся головним командиром української народної армії»¹³⁰. Схожу інформацію керівництву польського уряду подавав і генерал Ровецький: «У березні цього [1943] року Волинь опанувала анархія, розпочата наприкінці лютого діяльністю націоналістичного антисоветського бандита Бульби Боровця в Сарненському повіті; розширилася на Костопільський, сягнувши кількості 4 тисячі. Звернена була насамперед проти поляків: лісової служби та осадників. Замордованих нараховується 800. [...] Дня 19–25 березня відбулася втеча зі зброєю до лісу укр[аїнського] Шуцманшафтдінсту і Баншутцу — разом 6 тисяч»¹³¹. У звіті МЗС за травень — червень 1943 року читаємо: «До масових, однак, [антипольських — В.В.] виступів дійшло щойно, коли сформувався український повстанський відділ під керівництвом т. зв. Тараса Бульби»¹³².

Отже, польське підпілля розглядало перші вбивства поляків не як плановану акцію, а власне як анархію з участю вояків «Бульби». Сам характер загонів отамана (відсутність чіткої структури, слабкий командний склад, брак дисципліни), що наближав його радше до аналогічних формацій Центральної та Південної України 1920-х років, створював підстави для їх оцінки як анархічних. Крім того, на той час мали місце і стихійні антипольські акції місцевого українського населення. Ситуація на Волині взимку — навесні 1943 року була вогне-небезпечною, і долучення до стихійних виступів проти поляків озброєних «бульбівців» надало їм великого та не контрольованого ніким розмаху¹³³.

¹³⁰ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 88.

¹³¹ Armia Krajowa w dokumentach. 1939—1945. — Т. III. Kwiecień 1943 — lipiec 1944. — Londyn, 1976. — S. 4–5.

¹³² Sprawozdanie № 9/43. Londyn 31.10.1943. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library, Harvard University. Box 14: Political materials, government documents. Case: Reports from the Polish Ministry of International Affairs. 1941—1943. — P. 40.

¹³³ Більшість українських та польських дослідників стверджують, що загоны Тараса Боровця не брали участі в антипольських акціях. При цьому головним джерелом для таких тверджень є спогади самого отамана, які є доволі далекими від об'єктивних. Цікавий критичний аналіз цих спогадів зробив колишній вояк загону Боровця, див.: Петренко Р. Слідами армії без держави. — К., 2003.

Спростування того, що саме відхід української поліції надав антипольським акціям характеру масових убивств, знаходимо також у документах польського підпілля. «У зв'язку з втечею української поліції до лісів з повною екіпіровкою — читаємо у документі “Українська справа”, — відразу почались спорадичні випадки вбивств поляків, які працювали на німецькій службі — адміністраторами маєтків, у лісовій, дорожній службі тощо. Ці вбивства мали характер особистих поражень і були спричинені бажанням помсти особам, які прислужували німцям і неодноразово були змушені з огляду на займану посаду виступати всупереч інтересам місцевого населення»¹³⁴. Ніде у документі масовість протистояння полякам не пов'язується з переходом у підпілля української поліції. Їхня участь у конфлікті, принаймні навесні 1943 року, обмежується «спорадичними випадками убивств», причому переважно осіб, причетних до співпраці з німцями.

Інформацію ж про перші антипольські виступи бандерівців знаходимо у документах УПА щойно за квітень 1943 року: «11 квітня ц. р. відділ УПА розбив польську банду, яка напала на українське село Майдан Лепенський та грабила українських селян. По нашій стороні жертв не було. Ворог поніс великі втрати в людях, спалено багато ворожих будинків. Місцеве населення дуже раділо, що УПА обороняє безборонне населення перед польськими бандитами. [...] 25-го квітня ц. р. відділ переходив попри польську колонію Добра, до якого почала стріляти польська банда. Повстанці вирушили в атаку на ворога. Банду розбито і попалено більшу кількість польських будинків. По стороні УПА був один убитий. По стороні ворога 25 убитих. Здобутків не було жодних»¹³⁵.

Один із повстанських описів польських антиукраїнських акцій в 1943 році початок антипольських дій УПА представляє як відповідь на провокацію. «М[іж] ін[шим], — читаємо тут, — заслугою польської провокації є злочинний погром німцями кількох українських сіл на Горохівщині (Волинь). А саме, 10 квітня ц. р. дуже рано приїхало до села Княже около 200 німецьких поліцистів і послугуючись готовими списками, почали мордувати цілі родини, грабувати й палити. Вбито і живцем спалено ок[оло] 425 українців. Згоріло кругло 60 гос-

¹³⁴ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 88.

¹³⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 5.

подарств. В той спосіб знищили ще 5 сел, м[іж] і[ншим] Квасів, Охлопів і ін. Коли виявилось, що списки жертв виставили для німців місцеві зорганізовані поляки, українські партизани Української Повстанчої Армії почали у відповідь по всій Волині самооборонну акцію перед терором німців і поляків. Тому поляки тікають з Волині у Галичину, де знаходять притулок у лігншафтах»¹³⁶.

Цікаву інформацію про антипольські виступи весни 1943 року подає Василь Левкович, на той момент командир однієї з повстанських сотень. «Довелося і моїм двом чотам враз із вище згаданою боївкою очищувати від поляків село Пняки, — читаємо в його мемуарах. — Фактично ми не старалися їх знищувати, а просто виганяли з села, піднявши стрілянину для постраху. У Пняках, наприклад, не було ні одного вбитого, а всіх вигнано за межі їхнього села. Звичайно вони подавалися на захід за Буг, тобто на корінні польські землі»¹³⁷.

Важливо відзначити, що саме на той же час (весна 1943 року) припадає створення перших польських баз самооборони на Волині, які, втім, проводили не лише захисні, але й наступальні акції. Тобто відділи УПА долучаються до протистояння, коли воно вже набуває характеру завзятого збройного конфлікту, по суті — війни. Систематична інформація про антипольські дії УПА з'являється в її документації починаючи з червня 1943 року.

— 20 —

Все вказане вище дає підстави провести наступну реконструкцію подій. Перші антипольські акції на Волині, які відбулися взимку 1943 року, мали стихійний характер. Одним із провокативних чинників була інформація про антиукраїнські акції на Холмщині. Крім того, на думку польського підпілля, значну роль у розпалюванні конфлікту відіграла радянська сторона. «Безсумнівним видається вплив радянської пропаганди, — читаємо в документах підпілля, — що посилено штовхає до передчасного повстання національні

¹³⁶ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 2. — Арк. 19–41.

¹³⁷ Левкович В. Сторінки з пережитого комбатантом // Спогади УПА вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. — Торонто — Львів, 2003. — С. 20.

елементи окупованих країв»¹³⁸. Аналітичний документ польського підпілля з грудня 1943 року вказує: «Польська думка схильна визнавати більшовиків підбурювачами та таємними керівниками всіх акцій»¹³⁹. Долучення до стихійних, можливо, спровокованих радянськими агентами акцій, озброєних загонів Тараса Боровця додало ще більшої гостроти конфлікту взимку — навесні 1943 року. Далі відбувся відхід української поліції в підпілля, який суттєво посилив повстанські відділи, створювані під керівництвом ОУН(б), змінив розклад сил, вивівши бандерівців на домінуюче місце. Заміна поліції на польську «гранатову», часте залучення її німцями для антиукраїнських пацифікаційних акцій — ще один елемент ескалації конфлікту. Крім того, навесні 1943 року на Волині розгортається мережа польських баз самооборони, які виконували не тільки захисну функцію, але й проводили проактивні дії проти українців. Влітку розпочинаються планові антипольські акції зміцнених відділів УПА, спрямовані передусім проти польських колоній, які вважалися опорними пунктами польського та радянського підпілля. При цьому не можна стверджувати, що ОУН(б) опанувала ситуацію: попри те, що на той момент вона стала найсильнішою структурою українського руху на Волині, ще протягом кількох місяців паралельно з її відділами існували загони Боровця та інші воєнізовані формування, чи просто банди озброєних злочинців без жодного політичного забарвлення. «Важко встановити головних виконавців тих дій, — читаємо про вбивства поляків у документі польського підпілля, — бо на Волині, крім відділів української поліції, діяли відділи бандерівців і мельниківців, крім підпорядкованої останнім поліції — радянські диверсанти, петлюрівці, тобто відділення військових організацій з колишніх офіцерів армії Петлюри»¹⁴⁰. «Націоналістичні провідники, — читаємо у звіті генерала Комаровського, — не панують над низами»¹⁴¹. У звіті волинського представника уряду також відзначається хаос, який опанував Волинь навесні — влітку 1943 року: «У чийх руках зараз українські банди — важко визначити. Вони почали утворюватися за наказом бандерівців, але за корот-

¹³⁸ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. III. — С. 5.

¹³⁹ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 89.

¹⁴⁰ Там само. — С. 88.

¹⁴¹ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. III. — С. 59.

кий час вдалося зауважити відсутність у них єдиного керівництва і засміченість комуністичними «ячейками». Нині єдиного керівництва нема і як з боку українців, так і з боку більшовиків робляться кроки, щоб його опанувати. Але в українському суспільстві нема жодного авторитета, який би міг зупинити вбивства серед польського населення»¹⁴². І справді, принаймні до кінця літа 1943 року тривала гостра боротьба за домінування в українському підпільному русі, яку, врешті, виграла бандерівці. Проте і їм створити єдине централізоване командування УПА вдалося щойно наприкінці 1943 року. Тривалість такого протистояння зумовлювалася ще й внутрішніми конфліктами в ОУН(б) — усунення Миколи Лебеда з посади урядуючого провідника, фактичне перебрання влади Романом Шухевичем, затверджене щойно III Надзвичайними Великим збором в серпні цього року. Саме на такому фоні стали можливими безконтрольні дії окремих повстанських командирів влітку 1943 року на Волині.

Якщо додати активне розгортання радянського партизанського руху та діяльність звичайних кримінальних банд, то цілком зрозумілим стає хаос, що охопив навесні — влітку 1943 року Волинь. Ситуація, яку в цілому не контролювала жодна політична сила. Масова участь у протистоянні цивільного населення створювала додаткові передумови для вчинків, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини.

Автори звіту польського МЗС за травень — червень 1943 року намагалися за гарячим слідом розібратися з причинами і винуватцями. В їхніх висновках зокрема читаємо, що відповідальними слід назвати: «а) бандерівців, які мобілізували поліцію, кадри колишніх українських збройних сил і розвинули пропаганду боротьби за незалежність України, зокрема із Польщею, а на керівні становища поліції дали своїх людей; б) большевиків, які дали імпульс до виступу і створили умови, де ті, хто виступали, знайшли опертя в диверсійних бандах в лісах і які на український рахунок почали акцію нищення поляків на Волині; в) місцеві авантюрні елементи, кількість яких зростала в місцевих умовах»¹⁴³. Тож бачимо, що хоча польські політики і вважали саме ОУН(б) го-

¹⁴² Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 142.

¹⁴³ Sprawozdanie № 9/43. Londyn 31.10.1943. — P. 42.

ловними винуватцями трагедії, її членів звинувачували не в тому, що вони почали чи очолили антипольські акції, а в тому, що створили передумови, в яких ці акції набрали масового характеру. Безпосередній поштовх до акцій, на їхню думку, дали радянські підпільники.

Страшну атмосферу неконтрольованого протистояння, масових убивств чудово відтворює аналітичний звіт польського підпілля з грудня 1943 року: «Справжню основу цих подій становила перш за все моральна атмосфера, створена німецьким окупантом: масові вбивства євреїв, застосований варварський принцип групової відповідальності місцевого населення за саботаж радянських диверсантів, жахливі катування невинних людей, жінок, стариків і дітей, паління і знищення житла, що спричиняло втечу населення, особливо молоді, у ліси, зміцнення різних банд, створених часто без усвідомленої мети, лише з думкою пережити важкий період»¹⁴⁴. Автор цього ж документа намагається пояснити масову участь в акціях звичайного сільського населення: «Ворожу пропаганду полегшує також дуже низький рівень української освіти на Волині перед війною, який унеможливорює предковічні, засновані на ненависті способи пропаганди, хлібні віча (шматки хліба зі встромленим антипольським написом), що передаються з хати до хати, від села до села, з наказами, попередженнями про підготовку сокир, обіцянками, що щось станеться і т. ін. Цим можна пояснити повсюдну участь сільського населення у нападах, підпалах і вбивствах часто вчорашніх спокійних поляків-сусідів найжорстокішими способами і за участі в цих розправах навіть жінок і дітей»¹⁴⁵.

Описуючи травень 1943 року, звітодавець з ОУН(б) пише: «Поляки покидають села і тікають до міст, бо кажуть, що їх “хлопці-секернікі ромбайом” [“хлопці-сокирники рубають” — В. В.]. Коли німці стараються їх вивозити до Німеччини, вони знову втікають у терен, творять більші скупчення і там укріплюються. Подекуди дали їм німці захист. Тому що поляки провокують і доносять, населення чує до них велику ненависть. Люди кажуть, що коли б не доноси поляків, німці

¹⁴⁴ Sprawozdanie № 9/43. Londyn 31.10.1943. — P. 89.

¹⁴⁵ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 90.

не зуміли б нас тероризувати»¹⁴⁶. Отже, станом на кінець весни 1943 року причиною виїзду поляків із сіл названі не організовані дії підпілля, а виступи населення. Приховувати антипольську діяльність не було жодного сенсу, адже вже в наступні місяці в таких же звітах знаходимо детальну інформацію про відповідні акції УПА.

Інший момент, на який варто звернути увагу, — це ствердження участі поляків в антиукраїнських акціях німців. В українських звітах з Волині до середини 1943 року практично немає інформації про антиукраїнські бої польського підпілля, яке, очевидно, на той момент ще не було спроможне їх провести. Мова постійно йде про поляків, котрі співпрацювали з німцями. Частота повторів таких даних не дає жодних підстав сумніватися у масовості явища і його визначальній ролі у наступному загостренні конфлікту. Небезпеку поглиблення польсько-українських суперечностей через використання поляків у німецьких формаціях розуміли і керівники польського підпілля. Більше того, вони вважали, що німці зумисне ідуть на це. Розповідаючи про німецькі репресії проти українців на Волині, генерал Комаровський додає: «Німці спровадили також батальйон поліції з Генеральної губернії, що надає вчиненим злочинам характеру польської помсти»¹⁴⁷. У відповідному звіті МЗС вказувалося про використання німцями «відділів, що склалися з поляків, які походили з Західних земель, Познанщини, Помор'я, Лодзя, переважно рекрутованих в таборах полонених. Місцевих поляків у тих відділах майже нема. Умундировані вони в німецькі мундури, стаціонують в містах і звідти висилаються на карні експедиції. Під час маршу співають польських пісень»¹⁴⁸.

Подальше розгортання антипольських виступів, залучення до них навесні — влітку 1943 року відділів УПА, засвідчили неспроможність польського підпілля самостійно захистити своє населення. Це штовхнуло керівників самооборони до співпраці з радянськими партизанами. У результаті польські колонії та села Волині стали опорними пунктами радянського партизанського руху, що, з одного боку, захищав поляків, з іншого ж — наражав їх на нові акції УПА. Співпраця з

¹⁴⁶ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 1.

¹⁴⁷ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. III. — S. 59.

¹⁴⁸ Sprawozdanie № 9/43. Londyn 31.10.1943. — P. 41.

німцями та радянськими партизанами, які вважалися головними ворогами повстанського руху, відносила до розряду ворогів і самих поляків.

У звіті українського підпілля з Волині того часу зазначалося: «Поляки виступають як 1) німецькі вислужники, як 2) червоні партизани, як 3) незалежна збройна сила. Фактом є, що ці три групи мають зі собою спільну мову»¹⁴⁹. В листівці командування УПА за червень 1943 року написано: «Якщо на українських землях вибухне нова Гайдамаччина чи Коліївщина, то відповідальність за неї спадає цілковито й виключно на ті круги, що завели польську визвольну політику в протиукраїнський табір московського та німецького імперіялізмів і діють сьогодні на українській території як прислужники Москви й Берліну проти українського народу»¹⁵⁰.

Погроза з цього заклику справді була дуже швидко реалізована, і саме на літо 1943 року припадає пік протипольських акцій на Волині. Причому, судячи з того, що звітів за липень — серпень 1943 року є відносно небагато, далі домінував стихійний елемент. У численних спогадах поляків йдеться про озброєних вилами, косами та сокирами селян. Як свідчать документи українського підпілля, така «жакерія» була характерна не тільки для українців. У звіті за вересень 1943 року з Волині читаємо: «Поляки з Білина у кількості 40–50 осіб, частинно озброєні зброєю, а часто з вилами, косами і сокирами напали на с. Руду, забили понад 20 осіб і багатьох поранили»¹⁵¹. Використання предметів домашнього реманенту свідчило: війна набула масового характеру, крім озброєних учасників підпільних рухів обох народів, до неї активно долучалося цивільне населення, якому бракувало зброї. Тому у вказівках щодо створення польських баз самооборони на Волині зазначалася необхідність «озброєння в міру можливості у вогнепальну зброю, а в разі її браку — в сокири, вили, палки»¹⁵².

¹⁴⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 4.

¹⁵⁰ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 45–45зв.

¹⁵¹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 53–54. Про цю ж подію: АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 2. — Арк. 19–41.

¹⁵² Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — S. 126.

З тих небагатьох документів українського підпілля з літа 1943 року, які є в нашому розпорядженні, знову-таки не можна зробити висновку, до якого доходять багато польських істориків, що перед відділами УПА ставилося завдання про поголовне винищення польського населення.

До прикладу, в одному з наказів від 27 липня 1943 року повстанцям вказувалося: «Знищити озброєні польські банди, які були сталою загрозою для місцевого українського населення та переводили на ньому морди і рабунки. Сили ворога склалися з більше 400 озброєних ляхів та відділу червоних». У звіті з акції на одну з польських баз у Гуті Степанській завданням зазначено: «знищити озброєні польські банди, що містились в кол[оніях] Гута-Степань, Борок, Ляди, Омелянка, Ромашково, Темне-Жондове, Темне-Степанське, Ломи, Борсуки, Мельніки, Гута Міцька, Мутвиця, Подселече, Поляни, Голинь, хут[ор]и Кам'янок і Мельниці, кол[онії] Селисько, Зівка, Острівки, Осовичи, Вирка, Виробки, Шиманісько, Тур, Іваньче, Ужане, Гали, Переспа, Березувка, Каменне і були сталою загрозою місцевого українського населення та переводили на ньому морди і рабунки». Очевидно, інтерпретація цих вказівок могла бути доволі широкою, особливо зважаючи на досить розмите поняття «польські банди», що могло включати в себе як членів збройного підпілля, так і цивільне населення, яке йому співчувало. Проте в будь-якому випадку ніде не зустрічаємо вказівок про ліквідацію передусім цивільних.

Цікаву інформацію про перебіг атаки на село Гута Степанська можемо прочитати у спогадах учасника сотенного УПА В. Грабенка: «Село здобував головно наш курінь, що наступав зі сходу. На довколишніх хуторах не було жодної оборони, лише в самому селі — з вежі костьола потакував “Максим” і менше десяти кулеметів з оборонних становищ. Ми їх унешкідливили нашими гранатометами й кулеметним вогнем. Тоді оборона перенеслася в частину села біля костьола, де була школа й кілька мурованих будинків. Селом ми вже підсунулися близько до цих будинків й почали обстрілювати оборонців цільним вогнем. Десь у той час долучились до наступу також частина куреня “Рубашенка” й “Шавули”, що наступали лісами, бо ми сподівалися зустріти там батальйон “Бомби” [збройне формування польського підпілля — В. В.] та більшовицьких партизан. Проте там нікого не було. Побачивши додаткові наші

сили, оборонці опустили будинки й почали втікати селом на захід. В погоню за ними кур[інний] “Рубашенко” вислав свою сотню. Курінь мав лише кілька вбитих і ранених, між вбитими був чотовий “Циган”. Ми не сподівалися такої легкої перемоги. Щойно від польських селян ми довідалися, що відділ червоних партизан висмикнувся з села попереднього вечора, як тільки розвідав, що в лісі є більші сили УПА. Відділ “Бомби” вже тоді не існував. Більшість мешканців виїхала з села після ультимату кур[інного] “Рубашенка”, яких три тижні до наскоку. Комуністичні автори пишуть, що УПА спалила Гуту та вчинила масакру. Цього не було. Під час бою загорілося лише декілька будинків і було декілька жертв серед цивільного населення. Опісля решта населення виїхала з села. Був суворий наказ к[оманди] ра Д. Клячківського не займати цивільного населення. Щоправда, я пізніше довідався, що котрась із селянських самооборон, яких ми називали черню та які були на заставах, десь допустилася кривавої пімсти. Не знаю, однак, подробиць, бо це була справа територіяльних команд й вони досліджували цю справу»¹⁵³. Повстанський командир наголошує, що відділи УПА, які брали участь в акції, не ставили собі за мету ліквідацію цивільного населення, але разом із тим він визнає, що залучені до акції представники сільської самооборони вдалися до помсти над поляками.

Теза про «волинську різню», поширена у польській історіографії, часто показує польську сторону як абсолютно безборонну. Очевидно, використання саме такої назви має за мету підкреслити цей момент. Тим часом, як свідчать документи українського підпілля, відбувалася не «різня», а війна, в якій польське населення чинило завзятий збройний опір чи навіть проводило випереджальні наступальні дії. Ось фрагменти звітів із тих днів: «Ліквідуєчи по дорозі колонії Борок, Ляди і частину Курорту, відділи відійшли під укріплені становища. Заалармований ворог сильним кулеметним вогнем здержав наступ. Він тривав до полудня. На місце притягнуто гарматку та переведено підготовку до дальшого наступу [...] В наступі на Вирку перший відділ наткнувся своєю передовою охороною на ворожу заставу. Ворог відстрілюючись відступив. По зліквідуванні Острівок в год. 3-ій почався бій за Вирку. Ворог

¹⁵³ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1984. — Т. 5: Волинь і Полісся. Спомины учасників. — С. 82–83.

загніздився у мурованих будинках біля костела і у костелі, та вмістивши на деревах кулемети, цільно спрямував вогонь по нашій лінії. Після двохгодинного бою відділ перейшов до наступу»¹⁵⁴. З іншого звіту: «Дані про ворога: Узброєні ворожі сили сконцентровані в Гуті, Сошниках, Вирці, Виробках та Галах. За отриманими даними їх знаходиться понад 500. Між ними рівно ж знаходиться відділ червоних. Озброєні в кріси, фінки і кулемети. Гута сильно укріплена та окопана»¹⁵⁵.

В інформації польського підпілля про падіння бази самооборони в Гуті Степанській у липні 1943 року причиною називається вичерпання амуніції у тривалих боях, що точилися з березня 1943 року¹⁵⁶. Отож, документи подають картину завзятого збройного протистояння, хоч, очевидно, були й випадки вбивств безборонного населення з обох сторін.

— 22 —

Надзвичайно поширеною у польській історіографії (а зараз вже і в українській) є теза про масову антипольську операцію, проведеною відділами УПА в ніч з 11 на 12 липня 1943 року. Саме вона є одним із сюжетів, що мали б довести масштабний і планований характер знищення польського населення на Волині з боку УПА. Розмах цієї операції, яку подають в основному опираючись на спогади, постійно зростає — від кількох десятків до понад сотні населених пунктів¹⁵⁷. Це дає підстави сумніватися в достовірності спогадів про подію, як недостатньо об'єктивного джерела. Тому звернімося до документів того часу.

Які ж свідчення можемо знайти в документах? Це вже неодноразово цитований тут звіт генерала Комаровського, в якому він вказує на атаку протягом 11–12 липня 60 польських

¹⁵⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 3.

¹⁵⁵ ЦДАВО України. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 39. — Арк. 26.

¹⁵⁶ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — С. 59.

¹⁵⁷ У звіті Комарського йдеться про 60 населених пунктів; у книзі Гжегожа Мотики (Motyka G. *Ukraińska partyzanka 1942—1960*. — Warszawa, 2006. — С. 328) — 96; у вступному слові до збірника документів, виданого Інститутом національної пам'яті Польщі та Службою безпеки України у 2005 році (Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1. — С. 54), — 99; у Тимоті Снайдера (Snyder T. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569—1999*. — Yale University Press, 2003) — 167!

сіл у Володимирському і Горохівському районах¹⁵⁸. Цей звіт, по суті, є єдиним документальним підтвердженням великого масштабу акції 11–12 липня. У документах цивільного представництва польського еміграційного уряду є детальна інформація про атаку в цей день на містечко Порицьк та ще на кільканадцять польських населених пунктів: «Протягом 11–13 липня банди майже одночасно напали на кільканадцять сіл, розташованих неподалік м. Порицька»¹⁵⁹. Про антипольські акції 11 липня на Володимирщині, в результаті яких знищено 6 польських колоній, ідеться у звіті командування АК Львівського регіону¹⁶⁰. Проте ніде немає натяку на таку масштабну операцію, про яку говорить Комаровський, а тим більше про сотню атакованих сіл, про які йде мова у деяких спогадах.

Очевидно, що акція, яка передбачала б одночасну атаку 60 населених пунктів, вимагала серйозної координації, і тому мала би залишити бодай якісь документальні сліди в матеріалах УПА. Натомість тут такої інформації, принаймні поки що, не віднайдено. Чи не єдиним українським документом, який згадує про антипольські акції того дня, є звернення до поляків штабу загону УПА «Січ» від 15 липня. У цьому досить дивному документі¹⁶¹ йдеться про спробу встановити домовленості між українським підпілля і штабом якогось із польських партизанських загонів¹⁶². Домовленості було зірвано атакою поляків у ніч з 10 на 11 липня на український штаб. Українські повстанці

¹⁵⁸ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. II. — S. 59.

¹⁵⁹ Ільюшин І. Українська повстанська армія та Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939—1945 рр.). — К.: ВД «Киево-Могилянська академія», 2009. — С. 261.

¹⁶⁰ Див. Ільюшин І. Українська повстанська армія... — С. 262; згадка про антипольську акцію 11 липня 1943 року міститься також у польській листівці «Українці за Збруч», виданій в липні 1944 року (див.: Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 3. — С. 74–75).

¹⁶¹ Листівка опублікована в якості фотододатка у книзі: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943 року). У підписі вказано, що вона походить із приватного архіву Віталія Манзуренка, м. Львів. Іншої інформації, яка подавала б інформацію про її походження, чи інших документів, що підтверджували б її ідентичність, наразі не виявлено.

¹⁶² Із монографії Внучка і Мотики дізнаємося, що йдеться про Зигмунта Румеля — «Кшиштофа Порембу» та Кшиштофа Маркевича — «Чарта». У версії польських авторів відсутні деталі цього інциденту, подано лише, що польські командири були вбиті українцями під час переговорів. Див.: Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA. 1945—1947. — Warszawa, 1997. — С. 75–76.

атаку відбили, і у відповідь «рішили покарати польський штаб з найбільшою суворістю, що і зробили, причому потерпіло польське населення, на терені якого цей штаб знаходився»¹⁶³. Отож, маємо інформацію про антипольську акцію, проведену 11 липня, визнання того, що в ході акції постраждало цивільне населення. Проте навіть якщо прийняти цей документ як автентичний, в ньому не знайдемо інформації про те, що згадвана подія була елементом ширшої антипольської кампанії, розпочатої того ж дня. Навпаки, тут міститься виправдання за вбивство цивільного населення: «Вияснюємо, що ми не маємо наміру ліквідувати польського населення, а те, що сталося, — було конечним у власній обороні. По кров мирного польського населення не посягаємо»¹⁶⁴.

В іншому документі УПА, а саме у звіті командира «Крука» за період з 11 червня до 10 липня 1943 року, йдеться про вже проведені на той час антипольські акції, в результаті яких «в терені рідко можна зустрінути якогось ляхка. Вони, так як і німці, згуртувались в більші окружні міста та по районних центрах і тільки час від часу роблять напади в теренах»¹⁶⁵. Відтворити з цих обмежених даних масштаби акції чи якісь деталі її проведення, на жаль, неможливо. Імовірно, мова йде про підсумок кількомісячного протистояння з поляками від початків весною 1943 року. Хронологічні рамки самого звіту обмежуються періодом від 11 червня до 10 липня, відповідно дата, яка нас найбільше цікавить, опинилася поза увагою звітодавця.

В інших звітах йдеться про події другої половини липня, при цьому подається ретельна інформація про їх перебіг. У цитованих вище свідченнях Юрія Стельмащука розповідається про масштабні антипольські акції, проведені його відділами, але не в липні, а в серпні 1943 року. Тут немає згадок про «загальний антипольський наступ» у ніч з 11 на 12 липня. Багато інформації про польсько-українське протистояння влітку 1943 року можна віднайти в архівно-кримінальній справі на чотового УПА Степана Редешу. Він, зокрема, детально розповідає про знищення польських сіл на Любомльщині у серпні¹⁶⁶. Ані в цій справі, ані в десятках інших, заве-

¹⁶³ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 11. — С. 754.

¹⁶⁴ Там само.

¹⁶⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 8.

¹⁶⁶ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 1020. — Арк. 164–176.

дених проти колишніх повстанців, переглянутих автором, в архіві СБУ не віднайдемо інформації про масштабну акцію 11–12 липня. Попри упередження автора цих рядків до таких документів як об'єктивного джерела, важко припустити, що радянські органи слідства чомусь би приховували таку інформацію. Швидше навпаки, її було б використано не тільки слідчими, але й потужно розкрито радянською пропагандою як доказ злочинності українського націоналізму.

Жодних німецьких чи радянських документів про акції цього дня поки теж не виявлено. Очевидно, що німецька окупаційна адміністрація не могла не помітити великої операції. Як, зрештою, і радянські партизани, що детально інформували своє керівництво про події на Волині. Тож теза про масштабну операцію в ніч з 11 на 12 липня поки не віднайшла документального підтвердження.

Можливо, не в таких масштабах, проте цього дня все ж відбувалися антипольські акції, очевидно, переважно стихійні, що не залишили документальних слідів, в ході яких були атаковані населені пункти. Серед них — місто Порицьк, де були вбивства цивільних мешканців польської національності. Відзначення цієї сумної дати у 2003 році з участю президентів Польщі та України перетворило її в символічний день поминання загиблих у польсько-українському протистоянні поляків. І знов-таки, попри відомість акції в Порицьку, досі нез'ясованим є масштаб втрат серед поляків. Радянська преса називала цифру від 180 до 300 вбитих у костелі. Владислав та Єва Семашки говорять про 222 жертви. Український дослідник Ярослав Царук, опираючись на записи очевидців, зроблені під час польових експедицій, наводить цифру від 60 до 100 загиблих¹⁶⁷. І знову-таки, найпевніші дані можемо віднайти у документах того часу. Історик Ігор Ілюшин у своїй монографії публікує вже згадуваний нами документ цивільного представництва польського еміграційного уряду, в якому міститься детальний опис нападу на Порицьк. Згідно з ним, жертвами нападу стали близько 100 осіб¹⁶⁸. Отож, навіть щодо акції, котра стала символом трагедії поляків Волині, маємо серйозні розбіжності у цифрах.

¹⁶⁷ Війни і мир, або «Українці — поляки: брати/вороги, сусіди». — К., 2004. — С. 380; у «Довідці Павлівської сільської ради про події 1943 року», виданій 21 червня 1951 року, йдеться про понад 100 убитих (див.: Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 566).

¹⁶⁸ Ілюшин І. Українська повстанська армія... — С. 262.

Спробуємо підсумувати виявлену інформацію про події 11–12 липня 1943 року. Очевидно, в цю ніч (як і в багато попередніх та наступних) мали місце протипольські виступи. Проте інформація про їхні масштаби і кількість, яка зараз використовується в історіографії, є суттєво перебільшеною. Саме перебільшена кількість нападів на польські села стала хибним засновком, з якого зроблено висновок про масштабну антипольську операцію, «генеральний антипольський наступ», який нібито мав відбутися одночасно мало не по всій території Волині. А звідти, знову-таки, зроблено висновок про існування наказу, що приписував цілковите знищення поляків, надавав антипольським акціям чіткого продуманого характеру масштабної етнічної чистки.

Можливо, названа Комаровським цифра (60 населених пунктів) стосується не 11–12 липня, а всього місяця. Адже документів про активізацію антипольських виступів у липні в цілому є досить багато — як польських, так і українських.

— 23 —

17 липня 1943 року з'являється перше офіційне пояснення такої активізації українського підпілля. «...Міри, що були примінені до поляків деяких громад, були засобом забезпечення українського населення перед плянованою зрадою, і не будуть вони поширюватися на тих громадян-поляків, що стоять на ґрунті співпраці з нами.

3) Гwarantуюемо повну безпеку тій частині польського населення, яке буде помагати нам у боротьбі проти німців і польських провокаторів. Український нарід не має на меті винищувати своїх національних меншин, а навпаки — забезпечує за ними рівні з собою права, домагаючись від них лояльності й співпраці.

4) Закликаємо лояльне польське населення не піддаватися ворожій агітації і не покидати своїх осель, а спокійно працювати на своїх господарствах»¹⁶⁹.

На жаль, реально гарантувати цю безпеку українські повстанці не могли, а іноді й не хотіли. Керівництво підпілля видавало бажане за дійсне — антипольські дії на той момент

¹⁶⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 89.

значною мірою ним не керувалися. Зрештою, воно визнало це у спеціальному комунікаті Проводу ОУН з липня 1943 року. «Серед незвичайних труднощів, — читаємо тут, — організовані українські чинники **намагалися** [виділення моє — В. В.] з успіхом опанувати ситуацію. Частина винних елементів безоглядно покарано, далі акція в цій справі ведеться»¹⁷⁰. Отже, йдеться лише про більш чи менш успішні спроби бандерівців влітку 1943 року взяти під контроль розвиток польсько-українського протистояння.

Загалом керівництво українського підпілля кількаразово відмежовувалося від масових антипольських виступів на Волині влітку 1943 року — у згаданому вище комунікаті, у листівці, адресованій до поляків з липня 1943 року, у комунікаті Проводу ОУН з жовтня цього року¹⁷¹. Якби ОУН готувала цю акцію, то її елементом була б і підготовка певного політичного ґрунту для легітимізації, врешті, вона була б використана для збільшення власного політичного капіталу. Зважаючи на сильні антипольські настрої в українському суспільстві Волині, отримати додаткову підтримку, приписавши собі ініціативу і керівництво у виступах проти поляків, було б для бандерівців закономірним. Натомість ми не знаходимо жодних матеріалів, в яких українське підпілля представляло б антипольську акцію як свій успіх чи перемогу. Немає листівок (що були основним інструментом агітації та донесення інформації до населення) про таку операцію як «початок національної революції», які розповідали б про «звільнення українських земель від польських окупантів». Така інформаційна кампанія мала би служити не лише виправданням дій підпілля в очах жителів Волині, але й мала би здобути для нього певний політичний зиск. Безліч аналогічних листівок та інших пропагандистських і інформаційних публікацій розповідають про антинімецькі дії чи згодом про завзяту антирадянську боротьбу. Крім того, пропагандистський супровід у формі попереджувальних листівок чи роз'яснювальних комунікатів, що виходили постфактум, супроводжували антипольські акції УПА в Галичині та на Закерзонні. Тобто не можна твердити, що українське підпілля засадничо цуралося здобувати політичні дивіденди на антипольській боротьбі — воно охоче робило це на інших теренах.

¹⁷⁰ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 21. — Арк. 71–73.

¹⁷¹ Див. документи № 24, 27 і 86.

Тим часом у 1943 році результатом подій на Волині стали значні втрати, завдані як польському підпіллю, так і польському населенню регіону загалом. Попри намагання використати у боротьбі з українцями німецьку чи радянську допомогу, польське підпілля залишалося весь час слабшим порівняно з українським. Відомий український історик Ярослав Дашкевич вказує, що після депортацій 1940—1941 років співвідношення українського і польського населення становило на Волині 7:1 (на 1,6 млн українців приблизно 220 тис. поляків)¹⁷². Менша порівняно з українцями чисельність поляків — мешканців Волині, невисока густина поселення обернулися більшою кількістю жертв. Важко навести точні цифри, а ті, що побутують сьогодні у польській чи українській історіографії, доволі різні¹⁷³. Проте безперечним є факт, що польська меншина Волині зазнала непоправних втрат. Ось як пишуть про це документи українського підпілля з жовтня 1943 року: «З польським елементом, що замешкував ці терени, мабуть, порвано назавжди. Сьогодні вони всі знаходяться під «опікою» німців по містах і разом з ними виїжджають нищити українське цивільне населення і палити села. Поляки сьогодні знайшлися особливо в тяжкому положенні: голод, холод, собача служба німецьким імперіялістам і те, що до колишніх своїх осель не мають вороття. Не менше поважно задумуються вони над тим, що вони будуть робити, коли відступатимуть звідсіля німці і йтимуть більшовики. Надію на панування на цих теренах втратили. Поки що, скільки можуть грабують і палять українські села та нищать українське цивільне населення»¹⁷⁴.

¹⁷² Дашкевич Я. Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер... — С. 139.

¹⁷³ У довідці архіву СБУ з 8 липня 2003 року щодо проведеної дослідницької роботи про польсько-українське протистояння зазначається, що за результатами опрацювання більше 300 томів справ архіву Галузевого державного архіву СБУ та 276 томів з регіональних управлінь встановлено такі цифри загиблих у конфлікті на теренах всієї Західної України: поляків — 30 327, українців — 16 523, знищено населених пунктів: польських — 240, українських — 115 (ГДА СБ України. — Ф. 38. — Оп. 21. — Спр. 25. — Т. 1. — Арк. 136–140). Очевидно, цифри, підготовлені на базі аналізу матеріалів лише одного архіву (навіть попри його великі масштаби), є далеко не повними. Та все ж, на нашу думку, вони більш-менш точно відображають співвідношення втрат обох сторін.

¹⁷⁴ Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 448.

Питання про те, чи ініціювало керівництво українського підпілля масові антипольські акції, залишається дискусійним. Натомість безсумнівними є намагання використати їх результат для власного посилення і закріплення в терені: у вересні 1943 року оголошено про створення комісій для перерозподілу між українськими селянами земель колишніх польських колоністів¹⁷⁵. Звичайно, цей крок додав підтримки УПА. Аби закріпити зміни етнічного складу Волині, які відбулися після знищення чи вигнання поляків, видано розпорядження про ліквідацію матеріальних слідів їхнього існування на цих землях. «В терені, де знаходяться польські пам'ятники, костели і т. ін. польські фігури, — читаємо у вказівках українського підпілля, — все розривати, розносити в прах, не лишити навіть місця. Цю акцію виконати дня з 10-го на 11-го.Х.43 р. вночі»¹⁷⁶.

— 24 —

Польське підпілля поступово оговтувалося після завданих українцями ударів. З серпня 1943 року наростає збройна відповідь поляків, проводяться напади на українські села, як спільно з німцями, так і самотійно. «У попередні місяці на зорганізовану протипольську акцію зі сторони українського населення поляки відповіли утечею під захистом німців і неорганізованим слабким спротивом. — Говорить звіт з Володимирщини та Горохівщини за серпень 1943 року. — Тепер поляки мстяться на українське населення, організовуючи на спілку з німцями масакри, пожежі і грабунки, а українське населення або утечею (Мосур, Вілик, Стенжаричі, Писарева Воля), або малоефективними актами відплати (кол[онія] Хвалка — вбито з родини польської і «за одним замахом» одного українця, Заболоття — дві жінки з дітьми). Зі страху перед взаємозагрожуючою акцією винищення, багато місцевостей евакуювалося в незагрожені терени і ліси (поляки — зі Станіславова, Хвалки, Землиці, частинно з Градів і ін., а українці з місцевостей, зазначених

¹⁷⁵ Державний архів Рівненської області (далі — ДАРО). — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 64. — Арк. 39–40.

¹⁷⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 7; аналогічні вказівки згодом видавалися і в Галичині.

вище). Німці користають з ситуації, відбираючи майно від польських утікачів, посилають їх на роботи до Німеччини (Станіславів) і поповнюють ряди польських озброєних банд та поліції, яких приміщують у пунктах своїх терористичних випадів (Берестечко — 100 осіб, Білін, Володимирівка — 200 осіб, Конюхи і баг[ато] ін[ших]). Лють польської поліції проти українців безмежна. Коли б німці їх не стримували (не бажаючи сильного загального відношення з українським населенням), вони би здатні були спричинити нам стократно більші втрати в людях, ніж це досі чинять. Деяка частина польського населення (дуже нечисленна) залишається ще на місцях постійної своєї праці, ідучи з нами на різні компроміси, ініціюючи всякі переговори (Вербський район), які, щоправда, не дали досі жодних результатів»¹⁷⁷.

Активізацію польських антиукраїнських акцій на Волині у другій половині 1943 року відзначають і радянські партизани. В одному з їхніх документів читаємо: «В районі Рафалівки, Ровенської області знаходиться польський загін “Пілсудчиків”, який 13 листопада ц. р. влаштував «криваву суботу», вирізавши українське населення в селах Колодяк і Собищине, Рафалівського району. Схожі загопи є в інших районах Ровенської області, дислокація їх не встановлена»¹⁷⁸. За твердженням українського історика Володимира Сергійчука, станом на жовтень 1943 року відбулися зміни в балансі польсько-українських втрат: «українці втратили вбитими і спаленими 855 осіб, а поляки — 213»¹⁷⁹. Збірка «Польський терор на ЗУЗ», опрацьована українськими підпільниками на базі теренових звітів, подає інформацію про близько 30 українських населених пунктів Волині, атакованих поляками за серпень — листопад 1943 року¹⁸⁰.

До кінця 1943 року у звітах українського підпілля зустрічаємо інформацію про неможливість продовжувати чи започаткувати організаційну роботу, зважаючи на активізацію

¹⁷⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 38.

¹⁷⁸ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 730.

¹⁷⁹ Сергійчук В. Втрати населення під час українсько-польського міжнародного конфлікту в роки Другої світової війни // Україна — Польща: Важкі питання. Матеріали IX і X міжнародних семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». — Луцьк, 2004. — Т. 9. — С. 57.

¹⁸⁰ Див. документ №96.

поляків. «В західній частині Голобського району, а також північній частині Турійського району, — читаємо в грудневому звіті українського підпілля, — організаційна робота є неможливою з огляду на поляків, котрі поширюють свої дії з с. Купичева на околичні села: Клюськ, Горуша, Задиби, Радовичі, Черніїв, Новий Двір, Озеряни, Сушибаба, Літин, Дажва, Каролінка і інші. В згаданих селах ляхи грабують майно і мордують населення, котре масово втікає в південні частини району»¹⁸¹. Про це ж інформують з інших територій: «Поляками опанований терен — північно-західна частина Любомльського району. [Р]облять випадки на південні села Головенського району і західно-південні Матіївського району. Переважно граблять і мордують цивільне населення, стараються збройними чинами доказати свою вищість. Пропаганди майже не ведуть своєї. Населення їх ненавидить і з загрозованих сіл утікає в більш безпечні»¹⁸² Контрольовані польським підпіллям терени стають базою для розгортання тут збройних загонів 27 Волинської дивізії Армії крайової, яка починає творитися на початку 1944 року.

Жертвами кривавого протистояння влітку 1943 року стали не тільки українці та поляки, але й чехи, що мешкали тут великими громадами. Одна з найбільших трагедій, в якій постраждали сотні чеських та українських мешканців, сталася в селі Малин. У повідомленні рівненського єпископа Платона до митрополита Полікарпа вказується на участь поляків (з контексту незрозуміло, про кого йдеться — про поліцію, підпільників чи цивільне населення) у цій акції. «Маємо за честь з великим жалем повідомити Ваше Високопреосвященство, — читаємо тут, — що як нам донесено дня 14.VII.1943 р. в с. Малині, Острожецького району, Дубенської округи сталася жахлива подія нечуваного морду українського і чеського населення: людей загнано до місцевої деревляної церкви й спалено. Тих, що не вмістилися в ц[е]ркві, загнано в помешкання бувшої гміни та по клунях і рівно ж спалено. Разом спалено до 850 осіб. Робила це все державна поліція при допомозі узбеків і поляків. Крик конаючих людей в вогні було чути на 5 км. Священикові вдалось врятуватись»¹⁸³.

¹⁸¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 353. — Арк. 99.

¹⁸² ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 148–153.

¹⁸³ Там само. — Спр. 90. — Арк. 13.

Швидке наближення радянсько-німецького фронту міняло ситуацію в протистоянні. Очевидним ставало повернення радянської влади і що саме вона знову стане головним ворогом для українських націоналістів, який вимагатиме зосередження усієї уваги. Тому восени 1943 року доходить до відновлення переговорів між українським та польським підпіллям. Зустрічі відбувалися в Галичині, де містилося керівництво обох підпільних рухів на західноукраїнських землях, проте серед ініціаторів їх проведення були й представники українського підпілля Волині. В одному зі звітів волинського СБ ОУН за вересень 1943 року автор зазначає: «Вважаю політично доцільним звернутися до компетентних чинників із внеском про ревізію нашого відношення до поляків і дорогою перетрактації з польськими провідниками відірвати їх від німців і більшовиків, що позбавило б одних і других поважної кількості живої сили та морально їх розложило. Скрутне положення поляків під сучасну пору дає підставу думати про успіх такого потягнення»¹⁸⁴. На жаль, переговори вкотре завершилися нічим, а тому не здатні були зупинити розростання вогнища конфлікту, яке на той момент вже перекинулося й на Галичину, охопивши, таким чином, практично всю Західну Україну.

Перелом 1943—1944 років характеризувався черговим наростанням протистояння, який, зважаючи на те, що польські підпільні сили в перші місяці нового 1944 року розгорнули створення 27 Волинської дивізії АК, набуло ознак війни між обома підпільними арміями. Проте цивільне населення в цій війні страждало, на жаль, не менше, як раніше, адже вона велася за панування над територіями, які населяли як українці, так і поляки. Кожна з підпільних армій — УПА та АК — проводила дії, спрямовані на «здобуття оперативного простору» в терені, що часто виливалося у ліквідацію чужонаціонального населення, яке розглядалося як потенційна загроза для розвитку власного руху. «До дня 15.III, — читаємо у звіті одного з районів Волині за початок 1944 року, — з рук ляхів впало в районі Верба понад 600 осіб. Населення знаходиться в справді критичному положенні. Все майно, яке було, забрали ляхи, а люди тиняються по лісах обдерті і голодні. Такий стан триває вже около 2 місяців»¹⁸⁵.

¹⁸⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 4.

¹⁸⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 57–58.

Про злочини проти українського цивільного населення, які чинилися польськими вояками, писали не тільки українські, але й польські підпільники. У звіті на ім'я волинського представника польського уряду за 31 січня 1944 року читаємо: «Те, що зараз діється у сільській місцевості, нічим не відрізняється від тієї звірчості, яку виявляли українські банди у своєму ставленні до поляків. Польські партизанські загони організовують “наскоки” на українські села, виганяють із них українців, відбирають інвентар, а селища цілком спалюють. Тих українців, які не встигли втекти, застрелюють на місці, не роблячи винятку, здається, навіть для жінок та дітей»¹⁸⁶. Існували чіткі вказівки та накази командування польського підпілля, які забороняли ліквідацію у ході акцій цивільного населення, особливо жінок та дітей. Проте, як і у випадку з українськими повстанцями, партизанське командування не в силі було цілком контролювати власні збройні загони. Почуття особистої образи, біль від втрати рідних та близьких, загальна атмосфера взаємної ненависті часто штовхали українських чи польських партизанів на вчинки, що можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини.

Конфлікт на Волині тривав до самого переходу фронту на весні 1944 року. Звіти з того часу чудово свідчать про всю складність ситуації на Волині на початку 1944 року. Тут відображена діяльність УПА, польського підпілля, німецького війська і влади, радянських партизанів, інформація про пересування фронту, про локальні союзи поляків то з радянськими партизанами, то з німцями чи угорськими військами. Фронт досить повільно просувався волинськими землями, і часто навіть на незначній відстані від нього розгорталася інша війна — польсько-українська.

Відновлена згодом радянська влада своїми репресіями та депортаціями, спрямованими проти українського та польського національних рухів, показала його керівникам, звідки виходить найбільша небезпека для обох народів. Таким чином, криваве польсько-українське протистояння припинилося в 1944 році бодай на Волині. В інших регіонах воно тривало ще більш як три роки.

¹⁸⁶ Ільющин І. Українська повстанська армія... — С. 278.

Ситуація в Галичині у першій половині 1943 року суттєво відрізнялася від волинської. По-перше, німецький окупаційний режим тут був значно м'якший і не викликав такого стихійного спротиву населення, як на Волині та Поліссі. Більш того, німці готові були продовжувати в Галичині «проукраїнські» загравання, зокрема оголосивши про створення Ваффен СС дивізії «Галичина». Малопомітною тут до середини 1943 року залишалася діяльність радянського підпілля. На галицьких теренах позиції ОУН(б) були значно сильнішими, її підпільні ланки охоплювали майже кожне село, бандерівці практично не мали тут сильної опозиції на зразок загонів Бульби чи мельниківських партизанських відділів. Це все дозволяло ОУН(б) чіткіше контролювати ситуацію в терені та спрямовувати її розвиток у потрібному русі, уникаючи неконтрольованих стихійних заворушень.

Схоже, як і на Волині, у Галичині ситуацію докорінно змінили радянські партизани. Спроба великого з'єднання на чолі з Сидором Ковпаком прорватися в Карпати і закріпитися тут змушує керівництво ОУН(б) передчасно взятися до розбудови повстанських відділів. Таким чином влітку 1943 року в Галичині постає Українська народна самооборона, яка розпочинає акції, спрямовані проти радянських партизанів та німецьких окупаційних сил.

Поява червоних партизанів активізувала і діяльність польського підпілля, яке, до речі, в Галичині теж мало суттєво сильніші порівняно із Волинню позиції. «Рейд більшовицької партизанки, — читаємо у звіті українського підпілля за липень 1943 року, — скріпив віру поляків у скорий провал німецької держави і у можливість виникнення польської держави. Свою радість з тої причини не стараються навіть закривати. Польське підпілля охопило скрізь міста, польські кольонії та лігеншафти»¹⁸⁷. В іншому звіті з Львівщини стверджується, що влітку 1943 року почалося розгортання збройних загонів польського підпілля чисельністю 15–30 бойовиків. Крім того, відбувається посилення місцевих сил через направлення в Галичину через Равщину та Любачівщину груп із північного заходу, з центру Польщі. Все це, на думку звітодавця, дає підстави твердити, що «поляки пляново підготовляють себе

¹⁸⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 20–21.

до боротьби за ЗУЗ, що їх хочуть включити в кордони Польської Держави»¹⁸⁸.

Думку про загострення польсько-українських стосунків у Галичині у 1943 році одним із перших висловив відомий американський дослідник Джон Армстронг, який писав: «У кінцевому результаті опосередкованим, але найбільш шкідливим результатом вторгнення Ковпака стало загострення стосунків між українцями і поляками Галичини»¹⁸⁹.

Огляд ситуації у Галичині, підготовлений українськими повстанцями в серпні 1943 року, репрезентує цілий спектр підпільних польських політичних організацій та їхніх збройних відділів¹⁹⁰. Вони відрізнялися чисельністю, тактикою та політичною орієнтацією. Очевидно, між різними опозиційними силами існувала гостра конкуренція у боротьбі за лідерство. Отож, у польському підпіллі Галичини, попри його суттєво сильніші позиції тут порівняно з Волинню, не було єдиного політичного чи військового командування, що, очевидно, також ускладнювало стан справ в польсько-українському конфлікті.

Вибухонебезпечну атмосферу, яка склалася у Львові, чудово відтворює звіт українських підпільників з серпня 1943 року. Окремі акції польського підпілля, спрямовані проти відомих українців, мало не призвели до спалаху масштабного протистояння. «Убивство проф[есора] Ластовецького¹⁹¹, — читаємо тут, — який мав широкі зв'язки у колах львівської інтелігенції допровадило до максимуму напруження. Перше це було питання в бік організації: “Чому нічого не роблять?”, “Де ці молоді?” [...] Громадська опінія рухнулася. Навіть люди, що стояли осторонь від усяких політичних подій намагалися репресій на поляках. Чільніших громадян огорнула паніка. Ніхто поза восьму годину не виходив майже на вулицю. В помешканні проф[есора] Панчишина і ще кількох ночувала сторожа. У такій атмосфері група бувших комбатантів, зложена з 5-ти осіб, запропонувала нашому зв'язковому організувати самооборону, а в своїх деклараціях дійшли

¹⁸⁸ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 14.

¹⁸⁹ Armstrong John A. Ukrainian Nationalism. — Colorado, 1990. — P. 110.

¹⁹⁰ Див. документ № 76.

¹⁹¹ Ластовецький Андрій (1902—1943) — професор, викладач фізики у Львівському університеті, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка.

до того, що самі будуть виконувати присуди. Їм в засаді не заборонено зорганізуватися, але сказано, що організація має досить людей до технічної роботи, ці громадяни сповнять як слід обов'язок супроти самооборони, коли добре зорганізуються між собою як симпатки, коли дадуть відповідні хати, де мусіли б заїхати люди, які займаються самообороною, коли оподаткують себе місячно і т. п.»¹⁹².

Ще одним чинником дестабілізації Галичини у середині 1943 року стало потрапляння сюди інформації про антипольські виступи на Волині. «Поляки сильно заактивізувались наслідком волинських подій, — читаємо у підпільному звіті з липня 1943 року. — Є багато польських втікачів з Волині, особливо в прикордонних повітах Сокаль і Радехів. Поляки роз'юшені на українські виступи на Волині, дишуть на українців полум'ям ненависті і жадобою відплати. Вже готуються з їх сторони активні виступи в сторону українців на терені області (вбивство українця в Радехівщині, спроби атентатів в Жовківщині)»¹⁹³. Загалом у розповсюдженні вогнища польсько-українського конфлікту в 1942—1944 роках спостерігаємо своєрідний ефект доміно: інформація про антиукраїнські акції на Холмщині проникає на Волинь і провокує там масові антипольські виступи, відомості про які, у свою чергу, активізують польське підпілля Галичини у напрямку антиукраїнських дій.

Про суттєве напруження в польсько-українських стосунках у Галичині другої половини 1943 року читаємо у повстанських звітах: «Українство, навпаки, чим раз більше накипає ненавистю до поляків до тої міри, що кожної хвилини готові вирізати поляків до кореня і не буде засміливим твердженням, коли скажу, що якраз на тому відтинку українські маси здібні перевести в чин»¹⁹⁴. В інших документах неодноразово знаходимо інформацію, що у відповідь на польські вбивства українці «домагаються» проведення антипольських акцій.

¹⁹² ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 4.

¹⁹³ Там само. Також про вплив інформації з Волині див.: ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 40. У документі польського підпілля також зазначається напруження ситуації в Галичині у липні 1943 року через отримання інформації про події на Волині та перехід групи втікачів звідти (див.: Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 232).

¹⁹⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 14.

Стримувальна політика ОУН не завжди знаходила розуміння. У звіті українського підпілля читаємо: «Тяжко нам говорити, а тим більше щось конкретного зробити по злагідненні відносин на польсько-українському відтинку. Українське суспільство зараз цього зрозуміти не може, бо воно бачить, як сильно поляки в наступі активні. Це може статися тоді, коли б поляки з зайнятих дотепер своїх позицій відступили»¹⁹⁵. «Думка про спільний фронт боротьби, — читаємо в іншому документі, — не знаходить серед загалу свідомого українства жодного розуміння». «В таких умовах тяжко провадити тактичну лінію на протипольському відтинку, а це головне наслідком її зламання на терені Волині і шовіністичного наставлення польської поліції, якій все сниться імперіялістична Польща і яка не хоче бачити зросту сили українського народу на ЗУЗ, та хіба могла б бути переконана реальним аргументом п'ястука»¹⁹⁶. Отож, звітодавець стверджує про існування певної «тактичної лінії» щодо поляків принаймні в Галичині, більш того, визнає, що її не вдалося дотриматися на Волині. На нашу думку, це є додатковим доказом того, що антипольські акції на Волині мали стихійний неконтрольований характер.

У звіті польського підпілля за літо 1943 року теж відзначається як важливий факт, «що території, які вважались найбільше опановані Бандерою, не виказують сигналів виступів проти поляків (Бережани, Перемишляни, Сколівщина, Дрогобиччина, Яворівщина)»¹⁹⁷. Попри труднощі, лінію, спрямовану на нерозгортання конфлікту в Галичині, стримування «третього непотрібного» фронту протягом 1943 року тут в цілому вдалося реалізувати.

Одним із заходів втримання під контролем ситуації в Галичині після надходження вісток з Волині стало оголошення в липні 1943 року через спеціальну листівку позиції Проводу ОУН до польського населення. «Спільна доля, яка злучила нас сьогодні, — читаємо в листівці “Поляки” за липень 1943 року, — і наша спільна боротьба проти загарбників Берліна і Москви за власні держави, вимагають порозуміння обох народів. Український нарід є завжди готовий до такого порозуміння. Ми не маємо ворожих намірів по відношенні до поль-

¹⁹⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 14.

¹⁹⁶ Там само. — Арк. 4.

¹⁹⁷ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 234.

ського народу і не хочемо ані одної п'яди польської землі. Ми визнаємо право кожного народу на самоозначення і на власну державу. Наше відношення до польського народу є сперте на приязні й бажанню співжиття»¹⁹⁸.

— 26 —

Відносно спокійніші польсько-українські стосунки в Галичині створювали передумови для налагодження контактів між підпільними рухами обох народів. У серпні — жовтні 1943 року у Львові, цього разу з польської ініціативи, відновлено переговорний процес. Його учасниками з українського боку були представники Проводу ОУН Михайло Степаняк, Іван Гриньох та Євген Врецьона, з польського — уповноважені комендантом «Збройних сил краю», підпорядкованих лондонському еміграційному уряду¹⁹⁹. Під час проведення цих переговорів, для засвідчення власної офіційної позиції у польському питанні, Провід ОУН опублікував спеціальний комунікат. «Польсько-українська різня, — читаємо в цьому документі, — лежить сьогодні в інтересі Німеччини, а в першу чергу в інтересі большевицької Москви, яка шляхом взаємного фізичного винищування українців і поляків змагає до тим легшого поневолення обох народів та заволодіння їхніми землями. Провід ОУН самостійників-державників осуджує акти взаємних масових убивств, звідки вони не походили б, і ззиває все українське громадянство бути чутким на ворожу інспірацію та дотримуватись постави, яку диктує інтерес національно-визвольних змагань українського народу»²⁰⁰.

Керівництво українського визвольного руху не обмежилось декларативними документами. Тоді ж, у жовтні 1943 року, у вказівках Крайового проводу вказувалося: «Категорично припинити всякі протипольські виступи й акції, що являються відхиленням від політичної лінії Організації, та

¹⁹⁸ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 20. — Арк. 67–70.

¹⁹⁹ Детальна інформація про ці переговори є у свідченнях М. Степаняка (Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 1. — С. 250–272), доповнення до неї — у свідченнях О. Луцького (Там само. — С. 276–280).

²⁰⁰ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 363–365.

не виелімінуюють, а посилюють проти нас другорядний фронт боротьби. Ініціювання і виконання зборонених актів трактуватиму як саботаж і провалювання політики ОУН, а винувників каратиму по законам найвищого революційного порядку. Виїмок становлять спецвідділи, що в індивідуальних випадках стосують заходи ліквідації і то тільки за попередньою апробатою Краєвого Провідника»²⁰¹.

Проте залагодження польсько-українського конфлікту не сталося. Зі свідчень одного з керівників польського підпілля на західноукраїнських землях Адама Островського дізнаємося, що польська сторона, йдучи на переговори восени 1943 року, ставила собі такі завдання: «розвідка і диверсія в ОУН; спроба таким чином припинити вбивства польського населення, припинити братовбивчу боротьбу, що йде на руку лише німцям; у випадку домовленості відкриття спільного, антинімецького фронту»²⁰². Як бачимо, спроба конструктивного вирішення конфлікту була далеко не головною метою, більш того, першим завданням ставилося використання переговорів для боротьби з іншою переговорною стороною. Поляки, йдучи на переговори, були впевнені в нещирості своїх українських партнерів, які, на їхню думку, прагнули «притуплення нашої чуйності і послаблення нашої самооборони; скомпрометувати нашу політику і втягнути нас в антирадянський блок у випадку якщо б їм вдалося отримати нашу згоду про підтримку їх прагнень до незалежності»²⁰³.

Взаємна недовіра не могла не вплинути на хід переговорів, які знову завершилися нічим і не зупинили обопільну підготовку до можливого розвитку протистояння у масовий збройний конфлікт. Обидві сторони проводили акції, спрямовані одна проти одної, які оцінювалися ними як превентивні дії. У ніч з 20 на 21 жовтня невідомі польські формування напали на українські села Сіде, Блажів, Гуменець на Самбірщині²⁰⁴.

Тоді ж, восени 1943 року, українське підпілля силами боївок СБ провело на Мостищині і Равщині атаки на важливі польські осередки, розташовані по лісничівках, гаївках та

²⁰¹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 28. — Арк. 24.

²⁰² Там само. — Ф. 6. — Спр. 751179 фп. — Арк. 110.

²⁰³ Там само. — Арк. 111.

²⁰⁴ Там само. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 10–11.

польських колоніях. Їхньою метою передусім було здобуття контролю над лісовими масивами, які могли стати базою для розвитку власних або ворожих сил.

Загалом у 1943 році у Галичині керівники обох підпільних рухів, уважно спостерігаючи за зміною ситуації на фронтах, творенням нової міжнародної ситуації, головні зусилля спрямовують на розбудову власних збройних загонів, їх матеріальної та інформаційної інфраструктури. Відповідно як українські, так і польські документи фіксують порівняно незначну кількість актів взаємного терору, переважно спрямовану проти активістів обох народів (вчителів, священників, відомих громадських діячів), учасників підпілля. «Поляки скріплюють свою діяльність, — читаємо в українському документі з жовтня 1943 року. — Це звітують зі всіх теренів. Свою роботу роблять, не оглядаючись на засоби, розбої, грабежі, донощицтво — ось польська зброя в боротьбі з українцями [...]. Факти мордів і грабежів зростають, прим[іром] в Красному, Золочівщина, Львівщина. Головні свої бази мають в Крехівських лісах (Жовква), бо коло 300 людей, крім цього, поважна кількість в Белзьких, Томашівських, Білгорайських лісах. На терені північної Равщини dokonують масових грабункових нападів»²⁰⁵.

В повстанських звітах з Галичини того часу, схоже, як і раніше на Холмщині та Волині, постійно відзначається використання польським підпіллям провокацій у боротьбі проти українців, зокрема провокування німецьких репресій чи дій радянських партизанів. «Поляки, — читаємо в “Суспільно-політичному звіті” за серпень 1943 року, — з одної сторони доносять німцям про все, що знають на українців, а з другої сторони шукають контакту з большевицькими партизанами, яким вказують на українських націоналістів»²⁰⁶.

Загалом 1943 рік у Галичині був лише прологом до війни, котра розгорнулася тут наступного, 1944 року.

²⁰⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 10.

²⁰⁶ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 28.

Початок 1944 року ознаменувався активізацією діяльності польського та українського підпілля, спровокованою наближенням німецько-радянського фронту. Вступ Червоної армії на початку 1944 року на колишні терени Другої Речі Посполитої, невизначеність питання про східний кордон повоєнної Польщі на міжнародному рівні штовхнули польське підпілля до реалізації операції «Буря», метою якої було опанувати ці терени до приходу радянської влади та засвідчити їх польський характер. Для цього створюється 27 Волинська дивізія АК, розгортають свою діяльність польські збройні загони на інших теренах, особливо в Галичині і довкола Львова. Очевидно, це призводить до військового протистояння з українським підпіллям у регіонах, де воно мало власні збройні відділи — на Волині та в Галичині.

На Холмщині, де українські позиції були відносно слабкі, не підкріплені збройною силою, це протистояння у перші місяці 1944 року вилилося у масові знищення українських сіл, які сприймалися поляками як можлива оперативна база для розвитку українського руху. Українське населення Холмщини опинилося в ситуації, схожій до тієї, в якій перебувало польське влітку 1943 року на Волині: з одного боку — винищувальні акції ворожого підпілля з участю цивільного населення, з іншого — заклики власного визвольного руху залишатися на місці. У листівці «Холмська земля жадає відплати» з весни 1944 року українців закликали: «Ні на крок не поступимось з наших прадідівських земель!»²⁰⁷. І знову-таки, схоже, як і в ситуації з поляками на Волині, українці Холмщини перші місяці 1944 року не могли опертися на допомогу повстанських відділів — їх тут тоді не існувало. На той час тут діяли лише дві боївки СБ ОУН²⁰⁸. Через те стихійно постають самооборонні загони місцевого населення. Протоколи свідчень українців про польські акції у березні 1944 року чітко відтворюють атмосферу тих днів: українські селяни організовують самооборонні загони, цілодобово вартують, охороняючи свої села, переховуються у криївках, проводять наступальні дії проти сусідніх польських сіл, запідозрених в антиукраїнських акціях.

²⁰⁷ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 7. — Од. зб. 3. — Арк. 6.

²⁰⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2003. — Т. 39: Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів». Холмщина і Підляшшя (Документи і матеріали). — С. 7.

У березні 1944 року польське підпілля провело масштабну антиукраїнську операцію, що увійшла в історію під назвою «грубешівська революція». Її ініціатором був комендант Грубешівської АК Мар'ян Голембйовський, згодом один із найпалкіших прихильників польсько-української співпраці, учасник переговорів з УПА. Протягом 10–11 березня польські підрозділи атакували села Андріївка, Березів, Бересть, Верешин, Ласків, Маличі, Малків, Модринь, М'ягке, Ріплин, Сагринь, Стрижівець, Терембінець, Терембінь, Турковичі, Шиховичі, повністю або частково спаливши їх. Документи українського підпілля подають різні цифри загиблих. Польський наступ не обмежився цими днями і тривав протягом кількох наступних тижнів. У документі під назвою «Спис знищення сіл польськими бандами на Грубешівщині» вказано, що за період з 10 березня до 5 квітня було знищено 36 українських сіл, замордовано 875 осіб²⁰⁹. В іншому документі в огляді подій у березні — квітні 1944 року зазначено, що під час польських березневих акцій «вбито около 2000 українських селян, в тім найбільше жінок і дітей»²¹⁰.

Учасник подій, поручник АК Станіслав Ксьонжек — «Вирва» згадував про весняну акцію 1944 року: «Наше військо було дуже добре узброєне і випосажене. Доводили ним самі офіцери передвоєнні. Ціль наша була спалити та знищити все по Буг і Солокію, щоби не було знаку й сліду, бо як сказав наш один офіцер на відправі “або перестати боротьбу, або змобілізувати більше війська і вдарити, бо зуб за зуб, хата за хату, село за село принесе тільки більші втрати для поляків”. По тій плянованій акції ми щойно думали розкинути летючки, закликаючи українців до згоди»²¹¹. І справді, як свідчать численні протоколи, записані після цих кривавих подій, гинули не лише озброєні учасники самооборони, але й жінки, діти та старі люди, які не чинили спротиву.

У меморіалі Холмської ради до єпископів світу відзначається особлива жорстокість стосовно православних священників. «Польські збройні відділи, — читаємо тут, — зайшовши до православної оселі, найперше накидаються на Православну Церкву і палять її, а одночасно кидаються на

²⁰⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 231.

²¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 9.

²¹¹ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 14. — Арк. 112–115.

православне духовенство, яке вже за останні два роки налічує в своїх рядах 22 мучеників, з того священників 14 і 8 дяків, що були в той чи інший спосіб жорстоко замордовані поляками»²¹². Наявність крім національного ще й релігійного чинника у польсько-українському протистоянні на Холмщині (знову-таки, це нагадувало Волинь у 1943 році) надавала ще більшої гостроти.

Очевидно, метою польських операцій було не поголовне винищення українців, а створення таких умов, аби вони якомога швидше залишили ці терени. Для цього спалювалися цілі села, іноді чинилися показово жорстокі вбивства. Учасниками злочинів проти українського населення були як вояки польського підпілля, так і цивільні поляки. Події весни 1944 року на Холмщині вдруге після літа 1943 року на Волині показали, наскільки жорстоким може бути протистояння між українцями та поляками, як легко його учасники вдавалися до воєнних злочинів заради реалізації своїх особистих чи політичних цілей.

— 28 —

Антиукраїнські акції весни 1944 року на Холмщині мали не випадковий, а плановий характер. Вони були елементом операції польського підпілля та спроб заблокувати поширення впливів ОУН та УПА. Керівництво українського визвольного руху чітко розуміло, що масштабна «грубешівська революція» мала за мету відрізати Холмщину від Галичини, не допустити таким чином поширення ареалу українського руху. Аби зірвати ці наміри і надати допомогу цивільному населенню, сюди скеровують відділи УПА з Галичини та Волині.

На Холмщині розгортають свою діяльність сотні Воєної округи «Буг» — «Вовки», «Ведмідь», «Галайда», «Криlachі», «Месники», «Перебийніс», «Пролом», «Тигри», командира «Лиса»; з Волині прислано курінь «Остріжського», з Воєної округи «Лисоня» — сотню «Сіроманці». Командування діями українських повстанців здійснювали інспектор Крайового військового штабу УПА-Захід Степан Новицький — «Вадим» та Мирослав Онишкевич — «Орест», майбутній командир

²¹² АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 18. — Арк. 63–65.

Воєнної округи «Сян», котра охоплюватиме зокрема й Холмщину.

Жорстокі польські акції сприяли мобілізації місцевого населення, в результаті чого було створено першу холмську сотню УПА «Вовки» під командуванням Мар'яна Лукасевича — «Ягоди». Саме цей відділ з двома сотнями волинської самооборони на початку квітня провів першу велику проти-польську операцію на Холмщині, відкинувши поляків на кілька-канадцять кілометрів на захід. Загалом поява повстанських відділів вилася у розгортання справжніх фронтових боїв із польськими підпільниками і швидко переломила ситуацію на користь українців. У звіті з Холмщини за початок квітня 1944 року українські підпільники вказували, що українськими повстанцями «знищено понад 16 польських сіл і колоній, де вбито около 1 000 польського населення»²¹³. Українська відповідь на польські дії була жорсткою.

Протягом квітня — червня тривали завзяті бої. Надзвичайно важливим для поляків було прорватися на південь до Львова для посилення місцевих сил, які мали відновити польську владу до приходу фронту. Українці ж всіляко намагалися цього не допустити. Серед найзначніших слід згадати бої біля Посадова на початку квітня. Цей населений пункт був потужним осередком польського підпілля, для його ліквідації сконцентровано великі сили повстанців — близько 750 вояків. Атака тривала кілька годин, і через деякий час упівці, знищивши фільварок і забравши склади ворога, залишили село. У підсумку акції знищено колонію Телятин, фільварки Лагівці і Посадів, частину колонії Стенятин, здобуто зброї, харчі, одяг, медикаменти. Втрати ворога — понад 100 вбитих, власні — 4 вбитих і 13 поранених.

Протягом квітня — травня на Холмщину в зону активних бойових дій відправляються нові відділи УПА, в результаті чого загальна кількість повстанців тут зросла до 11 сотень. Така велика концентрація військ дозволила командуванню УПА розгорнути їх у широкий фронт, відтісняючи поляків далі на захід. «По акції відділів УПА, — читаємо у повстанському звіті за 17 травня 1944 року, — відкинено поляків за вузько-торову залізницю Угнів — Вербковичі. Точніша границя між нашими впливами з польським переходять такими селами: Речиця, Зимно, дальше лінію Гучви, над якою стоїть КОП

²¹³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 9.

(Корпус Охорони Погранічча). В деяких місцевостях польські відділи переходять ріку Гучву і так в с. Набряжі по цей бік Гучви стаціонує около 200 людей, в їх боївки (чолувкі) доходять до Старого Села. В с. Турковичі стаціонує около 100 узброєних поляків. В околиці села Гонятинки границя ця завертає на північний захід, в напрямі с. Гдешин. На захід від тієї границі живуть фольксдойчі, переселені з Румунії, Сербії, Хорватії і інших країн. Дальше на північ польські впливи доходять до села Трещани, однак польські боївки роблять випади на схід до таких сіл: Забірці, Богутичі і інші. З Трещан лінія ця переходить на село Новий Майдан, Ухані, Воїславичі (пов[іт] Холм), тут границя ця затирається»²¹⁴.

Розгортаючи подальший наступ, відділи УПА 19 травня атакували с. Набрж — головний центр польського підпілля на схід від р. Гучви. В акції взяли участь галицькі та волинські сотні загальною чисельністю понад 900 вояків²¹⁵. У результаті понад 4-годинного бою польські війська відтіснено за річку, яка протягом тривалого часу слугувала лінією фронту.

На початку червня польські сили намагалися провести контрнаступ. Її завданням, за свідченнями одного з учасників, було: «1) Якнайбільше ограбити села, які під володінням УПА, головнo ходило о харчеві продукти це в зв'язку з голодом; 2) Окружуючими маневрами знищити відділи УПА; 3) Винищити цивільне населення на захоплених теренах в поході на схід і знищити по дорозі всі села»²¹⁶. Наступ, в якому брало участь три батальйони силою 600 польських вояків, йшов трьома головними напрямками: 1) з боку Томашева на Губинок, Диниська, Річицю і Ульгівок; 2) з Лашева на Стенятин, Посадів, Ріплин; 3) з Тишівців на Старе Село і Діброву.

Ось як описує акцію повстанський звітодавець: «За кожним одним, добре озброєним та на військовий лад зорганізованим батальйоном, посувалося кілька сотень цивільної польської маси з возами, дротами, вилами, лопатами, щоби в завойованому “Гайдамацькому краю” забирати майно по-

²¹⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 202.

²¹⁵ Мороз В. Українсько-польське збройне протистояння на території Львівської воєнної округи УПА «Буг» в світлі документів українського підпілля (1944 р.). Стаття готується до друку.

²¹⁶ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 2. — С. 1378.

мордованих українців»²¹⁷. Проте польська акція, наразившись на сильний опір УПА, зазнала поразки. Загалом, за підрахунками українського дослідника Володимира Мороза, у червні 1944 року на фронті протяжністю від Чесанова до Грубешева було зосереджено 13 сотень УПА, якщо до цього додати сили самооборонних боївків, то чисельність українців становила близько 2 000 вояків²¹⁸.

Завзяте фронтове протистояння між українським і польським підпіллям тривало до самого переходу іншого фронту — німецько-радянського — у липні 1944 року. За підрахунками польського історика Гжегожа Мотики, кожна зі сторін втратила в боях близько 3–4 тисяч осіб²¹⁹. Більшість із них, очевидно, була цивільними особами. Хоча саме поняття «цивільного» чи некомбатанта, тобто неучасника збройного конфлікту, у польсько-українській війні було доволі розмитим. Документи з Холмщини подають інформацію про масову участь в антиукраїнських акціях місцевого польського населення, серед цих документів можна також знайти протоколи-роз'яснення, чому те чи інше польське село було спалене українськими селянами²²⁰.

Відкриті збройні сутички на Холмщині згасли з переходом радянсько-німецького фронту. «Прихід Червоної Армії 17 липня 1944 р. на землі Холмщини, — читаємо у повстанському огляді, — кількостево послабив відділи УПА. Це сталося внаслідок переходу фронту, коли відділи УПА під напором великої маси ворожого війська розпорошилися, однак по кількох тижнях, хоч в меншій кількості, відділи зорганізовано наново. Зараз по переході Буга червоноармійці першому стрічному селянинові говорили, що вони прийшли створити “Самостоятельную Польщу”. Червоноармійці абсолютно не орієнтувалися, що на широкому надбужному пасі замешкує компактною масою українське населення. Підбатьорені поляки почали вертати з корінної Польщі на свої спалені господарства, однак це вертали боївки АК, щоб за плечима більшовиків даліше робити заколот і нищити українців. Боївки

²¹⁷ Місило Є. Повстанські могили. Книга впадших ВО «Сян». — Варшава — Торонто, 1995. — Т. 1: 1944—1946. — С. 238–239.

²¹⁸ Мороз В. Українсько-польське збройне протистояння...

²¹⁹ Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943—1948. — Warszawa, 1999. — S. 206.

²²⁰ Див. документи № 142 і 143.

СБ перевели гостру контролю горожан і частину прибувших поляків зліквідовано, а другу завернено назад в Польщу. Залишилися тільки польські родини на тих кольоніях, що передньо не включалися до протиукраїнської боротьби»²²¹.

Отож, і після переходу фронту конфлікт не вичерпався, набув більш прихованих форм, а саме використання у боротьбі з ворогом нового окупанта. «Поляки ідуть своїми втертими шляхами донощицтва і провокації, — читаємо у звіті українського підпілля за жовтень 1944 року. — Багато їх вступило до міліції. Багато вертається з заходу на старі місця. Вони раділи першим вісткам про створення польської держави, але тепер багато інтелігентів бачить, що Польща піде слідами Прибалтійських держав, тобто стане Радянською Республікою. Агітація проти емігрантського уряду полякам не по нутру. Не дивлячись на те, поляки співпрацюють з НКВД. В масових облавах поляки показують свідомих українців, яких арештує НКВД»²²². Отож, розчарування радянською дійсністю поступово починало домінувати у польському суспільстві. Ейфорія визволення від нацистів та відновлення держави швидко проходила, ставало зрозуміло, що справжньої свободи у новій Польщі не передбачалося. Згодом саме ця атмосфера розчарування, постійно посилювана розгортанням комуністичних репресій, стане платформою для польсько-українського порозуміння.

Іншим важливим чинником, який надалі впливав на польсько-українські стосунки, стали взаємні переселення, заплановані згідно з угодами між радянською Україною та Польським комітетом національного визволення. До кінця 1944 року переміщення зберігало добровільний характер. «Найбільш звернена увага на переселення, хоч як ніхто не хоче вірити, що таке наступить. Вже появились відозви Польського Комітету Національного Визволення (Польські Комітет Визволення Народового) в справі переселення. Переселення буде вповні добровільне; одначе дотепер ніхто не зголошується»²²³. Вже наступного, 1945 року польська влада вирішила пришвидшити депортацію, залучивши військові сили, що призвело до чергового загострення польсько-українського протистояння.

²²¹ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 2. — С. 1404–1406.

²²² ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 241.

²²³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 135. — Арк. 31а–32.

На початку 1944 року продовжилася започаткована ще в попередні місяці 1943 року акція опанування лісових масивів Галичини українським підпіллям. Для цього, крім створення власних баз і опорних пунктів у лісах, проводяться заходи з усунення польської присутності у лісничівках та гаївках. Продовжилися виступи проти окремих осіб чи більших осередків поляків. «Дня 17 січня 1944 року, вечер, — читаємо в одному з повстанських звітів, — розпочалась акція на поляків, у тій акції згинуло 18 осіб польської національності і згоріло 18 господарств в часі, коли будинки господарські горіли почали вистрілювати набої крісові і гранати, а на гарищах знаходились спалені скоростріли і кріси»²²⁴. Отож, операція не мала ще масового характеру і була спрямована проти ймовірних озброєних осередків поляків.

Ситуація в Галичині перших місяців 1944 року, коли польсько-українське протистояння ще не набрало масштабів справжньої війни, створювала можливості для продовження започаткованих 1943 року переговорів. У листі Референтури зовнішніх зв'язків Проводу ОУН до делегата уряду Речі Посполитої на Край від 21 січня 1944 року українські націоналісти зазначали, що основою порозуміння між поляками й українцями мало б стати визнання кожним народом визвольних змагань сусіда за відбудову суверенної держави на етнічній території згідно з правом народів на самовизначення й Атлантичною хартією²²⁵.

У лютому 1944 року розпочався черговий раунд переговорів, які з перервами тривали до липня. Уже в першому підписаному 10 лютого протоколі, здавалося, досягнуто значного результату: обидві сторони визнавали, що «мирна поагода польсько-українських відносин можлива тільки при взаємному пошануванні боротьби за державну самостійність обох народів та непосідання землі однієї чи другої сторони. [...] Питання остаточного устійнення кордонів між Україною і Польщею буде вирішене урядами двох держав — української і польської»²²⁶. Проте жодного практичного втілення в життя

²²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 4. — Арк. 53.

²²⁵ Референтура зовнішніх зв'язків при Проводі ОУН: до пана делегата уряду на край Речипосполитої Польської (27.01.1944) // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. — С. 366.

²²⁶ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 8. — Арк. 98.

цей дипломатичний успіх не мав — кожна зі сторін саме в той момент готувалася до силового розв'язання конфлікту. Польське підпілля Галичини інформувало своє керівництво про безперспективність львівських переговорів з ОУН, бо «українці вимагають рівної суверенності сторін і поділу в поданні терену»²²⁷.

Тому конфлікт, замість того, щоби піти на спад, набув нових обертів. У звіті ОУН зі Львова за березень 1944 року говориться про «українсько-польський фронт»: «так це не пересада і у звіттовому періоді ми мали тут щось в роді малого фронту. На тлі тих відносин, що я їх начеркнув вище, поляки відчули себе “моцними” до тої міри, що формально війну оголосили українцям»²²⁸.

Ця активізація спричинила наростання кількості й розмаху антипольських акцій в лютому — березні 1944 року, які, у свою чергу, викликали справжню паніку серед поляків. «Польське населення, — читаємо у повстанському звіті, — до краю перелякане нашою діяльністю і масово стікає з сіл до міст, поширюючи вістки, що українці хочуть вирізати усіх поляків. Такі звістки викликають зовсім зрозумілу паніку, які побільшує ще жах перед відплатою за численні доноси і провокації»²²⁹. Антипольські виступи супроводжувалися пропагандистською кампанією українських підпільників. Мета полягала, з одного боку, у виправданні своїх дій (у спеціально виданих листівках постійно наголошувалося, що вони є відплатою за «зрадницьку діяльність поляків»), з іншого — у створенні більшого розголосу, щоб таким чином змусити інших поляків терміново виїжджати із західноукраїнських земель.

Інформація про масову втечу польського населення на захід міститься в численних українських та польських звітах із зими — весни 1944 року. Керівництво польського підпілля вважало цю тенденцію вкрай загрозливою для себе, а тому давало чіткі вказівки про неприпустимість залишення поляками «теренів східної Малопольщі». Така політика керівництва не отримала підтримки у місцевого польського населення. У численних відгуках і скаргах поляків читаємо: «Наказ, що забороняє евакуацію, може розглядатися лише як

²²⁷ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. III. — S. 383.

²²⁸ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 22.

²²⁹ Там само. — Т. 71. — Арк. 127.

прояв розпачу: загинуло стільки, то нехай гине решта. Крім такого коментування наказу цивільним населенням, інші коментарі подають це як приклад цілковитого безсилля правлячих кіл. На мою думку, ми повинні врятувати і вивести те населення, яке не має жодної надії на порятунок, а залишити тих, хто має умови для збереження життя»²³⁰. Зважаючи на таку панівну у польському суспільстві на західноукраїнських землях думку, місцеві підпільники зверталися до свого керівництва терміново скасувати наказ про залишення на місці і розпочати евакуацію польського населення²³¹.

Керівництво польського підпілля, натомість, видало інструкції про самооборону проти українців. В одній із них за 13 березня 1944 року, крім загальних засад, регламентованих інструкціями попереднього року, вказувалося на необхідність створення спеціальних загонів «з метою очищення терену від елементу, винного у злочинах»²³². Тобто для проведення антиукраїнських акцій, метою яких було також, як видно далі з тієї ж інструкції, довести українцям, що «Східна Малопольща — це не Волинь»²³³.

Про дії однієї з таких груп дізнаємося зі свідчень її учасника: «В квітні 1944 року, коли я був призначений комендантом ліквідаційного загону, то колишній комендант Станіславського інспекторату “Ага”, даючи мені завдання з організації набігів на українські села, пояснив, що у зв’язку з наближенням фронту й перспективою звільнення Західної України від німецьких окупантів, “АК” має знищити якомога більшу кількість українського населення і цим полегшити в майбутньому відновлення Польщі в кордонах 1939 року за наявності більшості польського населення, що проживало у Західних областях України. Набіги на українські села проводилися за ретельно розробленим планом, із включенням до складу ліквідаційного загону в якості провідника когось із поляків — жителів села, на яке планувався напад. В нічний час загін заходив у село, у вікна частини домів, в яких проживали українці, закидали гранати, іншу частину будинків підпалювали. Коли жителі вибігали з палаючих будинків, то

²³⁰ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 199.

²³¹ Там само. — С. 205.

²³² ГДА СБ України. — Ф. 1. — Спр. 6. — Оп. 42. — Арк. 51.

²³³ Там само.

учасники ліквідаційного загону розстрілювали їх з автоматів та гвинтівок»²³⁴.

Отже, польські підпільники навесні 1944 року теж проводили діяльність, спрямовану як на поборення українського підпілля, так і на залякування українського населення загалом. Зокрема, поширювали листівки із закликом про негайне залишення того чи іншого населеного пункту українцями під загрозою смерті²³⁵. Тобто в багатьох діях польського та українського підпілля спостерігаємо цілковиту симетрію і застосування однакових засобів боротьби.

В українських документах постійно зустрічається інформація про активізацію польського підпілля як свідчення його підготовки до збройного повстання, спрямованого насамперед проти українців. Польські підпільники самі зазначали, що часто їхні дії не допомагали польському населенню, а лише ускладнювали його становище. «Із Золочева повідомляють, — читаємо у польському звіті, — що польська відплата, застосована у Хлібовичах Свіржських Перемишлянського повіту, у селі, яке до цього часу не було втягнуте в терористичну антипольську акцію, принесла сумний факт: польський загін помилково розстріляв у ньому також шістьох поляків. У Соколівці той самий загін спровокував припущення української акції проти поляків, так що мало бракувало до звернення за допомогою до німців. Так само не були задіяні в антипольській акції сіл Черепин Львівського повіту та Лопушна Біберського повіту. Відплатна акція львівського загону, в результаті якої застрелено кільканадцятьох українських селян, відповідно до панівної тут думки, спричинила хвилю вбивств поляків у Біберському повіті»²³⁶.

²³⁴ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 2. — С. 1128.

²³⁵ Див., наприклад, польський наказ «До української людності терену Східної Малопольщі» (ГДА СБ України. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 2. — Арк. 357).

²³⁶ Ziemie Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwicien — lipiec 1944. — Warszawa — Pultusk — Kielce, 2006. — S. 66.

— 30 —

Як і в інших регіонах, які в 1943—1944 роках охопила польсько-українська війна, протистояння в Галичині не обмежилось лише двома сторонами. У ньому брали участь радянські партизани, німецькі формації та навіть угорські вояки. Це лише додатково загострювало ситуацію і провокувало подальшу ескалацію конфлікту. У галицьких умовах діяв ще один чинник, ідентифікувати який досить непросто. Ідеться про Ваффен СС дивізію «Галичина», яка була структурою німецькою армії, проте здебільшого складалася з українців. Тому у звітах АК про антипольські акції українців часто згадуються й ті, які проводилися вояками дивізії за вказівками німців. Бандерівське керівництво, попри те, що офіційно відмежувалося від створюваної дивізії, яку вважало боротьбою українців за чужі інтереси, не цуралося використовувати цю формацію у війні з поляками. В одній із підпільних інструкцій з лютого 1944 року чітко вказувалося: «Використовувати “СС Див[ізію] Галичина” до боротьби з большевицької партизанкою й польськими бандами на українських землях»²³⁷. Як свідчать документи українського підпілля, німці неодноразово використовували дивізійників у пацифікаційних акціях проти поляків, що часто йшло на руку українцям. «4.3.(або 6.3) 44 р. українські СС-и, — інформує один зі звітів за весну 1944 року, — винищили польську колонію Завоне, яка було осідком і твердиною польсько-большевицьких банд. В акції вбито ок[оло] 300 людей, село спалено. Знайдено дуже багато зброї й амуніції»²³⁸. У польському звіті за квітень 1944 року ідеться про спалення вояками дивізії села Ясениця Польська повіту Кам'янка Струмилова²³⁹.

Про небезпеку залучення до протистояння вояків дивізії інформували у своїх звітах керівництву і польські підпільники. «У Східній Малопольщі, — читаємо в одному з них, — прихід на цю територію Дивізії СС створює небезпеку нової хвилі вбивств. Настрої дивізії не залишають щодо цього жодних сумнівів. Тамтешнє населення бачить порятунок у швидкому радянському просуванні»²⁴⁰.

²³⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Арк. 83.

²³⁸ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 4. — Арк. 43–89.

²³⁹ Ziemie Wschodnie... — S. 27.

²⁴⁰ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 238.

Польська сторона, своєю чергою, максимально поклалася на співпрацю з радянськими партизанами, які дедалі частіше перетворювали польські поселення на опорні пункти своєї діяльності. У свідченнях радянського партизана Василя Свирида так описується їхнє ставлення до польського населення: «Ч[ервоні] п[артизани] до поляків ставляться прихильно. Поляки їх гостять, дають точні інформації і зв'язкових. Зате ЧП заборонило грабувати поляків. Звичайно, коли червона розвідка входить до села, то в першу чергу заходять до поляків, а ці дають їм точні інформації про село, українських партизан, організацію, німців. В польських селах не розоружують поляків, а ще їм лишають зброю. Свирида твердить, що в Вітциню їх командир залишив полякам 4 фінки (до кожної 500 штук набоїв) та 1 кріс і 4 гранати. Поляки села Вітциня намовляли червоних, щоби помогли знищити село Ремезівці, де перебувало багато українських партизан»²⁴¹.

Співпраця польського підпілля та АК з червоними партизанами активізувалася навесні 1944 року. «Польське населення і польське підпілля, — читаємо у повстанському звіті за березень, — входить в контакт з більшовицькими бандами та старається за їх поміччю нищити українські села. 13.III польські боїварі проводили більшовиків по селі Горпині і забирали в наших селян харчеві припаси. Опісля напали на хату станичного, хотіли його вбити, однак йому вдалося втекти. На польським протиукраїнським вічу в селі Язениця Польська були запрошені поляками представники більшовицьких банд. Поляки жалувалися перед більшовицькими бандитами, що українці з села Язениці Руської спалили польське село Бербеки. По вічу поляки провадили більшовиків до села Язениці Руської і поінформували їх, котрі хати свідоміших українських селян пограбувати»²⁴².

Один з чільних діячів польського підпілля Адам Островський пояснює активізацію співпраці прямими вказівками коменданта АК на Львівський регіон Філіпковського. «В березні 1944 року Червона армія вигнала німців з Тернополя, і звідти до нас почала поступати інформація, що українських націоналістів радянська влада репресує, і навпаки, поляки таким репресіям не піддаються. Філіпковський різко змінив

²⁴¹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 52. — Арк. 69.

²⁴² Там само. — Т. 83. — Арк. 259.

своє ставлення до радянського уряду і навіть віддав по своїй периферії розпорядження про повну співпрацю польських загонів АК із загонами радянських партизан»²⁴³.

Польські підпільники часто використовували анти-українські провокації з метою спрямувати радянські репресії не лише проти членів ОУН та УПА, але й щодо цивільних українців. Про один з таких випадків, що стався 28 березня 1944 року в селі Гори Стрийковецькі, розповідають матеріали архівно-кримінальної справи № 16 367 у Галузевому державному архіві СБУ. «28 березня 1944 року в умовах прифронтової смуги, — читаємо у постанові про припинення справи, — за необ'єктивною інформацією частини польського населення с. Гори Стрийковецькі про причетність українців-чоловіків села до ОУН без жодної правової основи і оформлення однією з радянських військових частин було розстріляно 29 громадян села Гори Стрийковецькі і навколишніх сіл. Про причини і перебіг даної акції свідок Нагай Є. В. повідомив, що жителі польської національності Брильський Гнат, Робак Стах, Крижановський повідомили командуванню однієї з передових частин радянської армії наклепницьку інформацію про те, що ніби чоловіки-українці з села Гори Стрийковецькі симпатизують ОУН, відмовляться служити в Радянській армії, а у випадку бою можуть виступити на боці німців. 28 березня військовослужбовці невідомої частини зібрали спочатку всіх молодих чоловіків села, потім відпустили осіб польської національності, а згодом чоловіків-українців, що залишилися, розстріляли за селом»²⁴⁴.

Часто співпраця поляків з радянськими силами лише посилювала конфлікт з українцями, підставляючи польські села під удари українських повстанців. Один із таких нападів проти села Ганачів провела сотня «Сіроманців»²⁴⁵. Знищення цього села за підтримку радянських партизанів, за свідченнями Островського, стало приводом для гострих дискусій у середовищі польського підпілля щодо доцільності подальшої співпраці з ними. Окремі теренові командири вимагали від Філіпковського зірвати цю співпрацю, проте той так і не змінив своєї думки²⁴⁶.

²⁴³ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75159 фп. — Арк. 123.

²⁴⁴ Там само. — Ф. 16. — Спр. 16367. — Арк. 152–154.

²⁴⁵ Ziemie Wschodnie. — S. 27–28, 30–32; українські документи про цю подію див. документ № 268 і 346.

²⁴⁶ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75159 фп. — Арк. 123.

Серед документів українського підпілля знаходимо великі масиви даних про співпрацю поляків з радянськими партизанами чи наступаючими військами. Аналогічні матеріали є і про співробітництво польських підпільників з угорськими військами. Учасник польського загону з цього приводу зазначив, що «в результаті угоди, укладеної представниками АК з угорцями, ліквідаційним загонам АК було надано право робити необмежену кількість бандитських нападів на українські села. Після цих переговорів в нападах на українські села брали безпосередню участь і угорські солдати, які разом з учасниками АК займалися грабунком українського населення»²⁴⁷.

Своєрідним фокусом трагедії польсько-української війни, в якому перетнулися практично всі чинники конфлікту, стали події в селі Гута Пеняцька. «24.2.44 р. українські СС-и знищили до тла центр польського бандитизму с. Гута Пеняцька. Всіх мужчин розстріляли, жінок здесятували»²⁴⁸. Так українець лаконічно описує цю трагедію звітодавець українського підпілля. Загалом село згадується у документах ОУН ще напередодні, зокрема, тут знаходимо інформацію про перехід великої групи радянських партизанів (близько шестисот осіб, серед яких, до речі, і згадуваний вище Василь Свирида) в околиці населеного пункту. У Гуті Пеняцькій загін поповнився за рахунок включення до своїх лав місцевих поляків, після чого почав активну діяльність, зокрема, нападаючи на довколишні українські села²⁴⁹. Проте безпосереднім приводом для нападу на село стало вбивство радянськими партизанами кількох німецьких вояків. Партизани відступили, а німці свою помсту здійснили руками українців, вояків добровольчих полків СС. Згідно з різними даними істориків, загинули від 700 до 1 200 поляків. Така велика кількість жертв зумовлена тим, що в селі було вбито не лише його мешканців, але й поляків з околичних поселень, що переховувалися в Гуті Пеняцькій як укріпленому центрі. За документами слідства, яке проводило НКВД, в акції, крім дивізійників, брали участь також учасники боївко самообо-

²⁴⁷ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 2. — С. 1128.

²⁴⁸ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 4. — Арк. 43–89.

²⁴⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 52. — Арк. 168.

рони з довколишніх українських сіл і повстанський відділ з Волині²⁵⁰.

Судячи зі звітів українського підпілля з цього терену, ідеться про курінь УПА під командуванням Максима Скорупського — «Макса», який відступив сюди з Волині під тиском фронту. Перебуваючи в нових околицях, повстанці цього відділу почали самовільні антипольські акції. «Курінь цей, — читаємо у звіті українського підпілля, — робив на польські села акцію. Німці дали нашим до розпорядимости 4 гарматки і танкетку. В цій акції курінь попевнив нетакт. Вистріляли поляків 300 чоловік. В тім теж жінок. Дальше наші зробили акцію на монастир в Підкамені, де було 700 поляків з Волині. Одначе вони втекли ніччю. Вбито 150 поляків. Німці до цієї акції хотіли нашим дати до розпорядимости літаки і дві сотні німаків. Курінний відмовив»²⁵¹.

На факт співпраці вояків куреня з німцями і її використання у боротьбі з поляками звертають увагу як польські, так і українські дослідники. Проте не відзначають важливого моменту у цитованому документі: антипольська акція «Макса» трактується як «нетакт», тобто порушення головної лінії організації. На думку Володимира Мороза, саме ці самовільні дії М. Скорупського, а також його несанкціонована співпраця з німцями є причиною усунення його від командування куренем на початку травня 1944 року і виклику в Службу безпеки ОУН, від чого курінний ухилився і дезертирував через Львів на Захід²⁵².

Підтвердженням цієї тези є доля іншого повстанського командира Миколи Олійника — «Орла». Документи про його співпрацю з німцями у проведенні антипольських акцій є відомими і також використовуються для того, аби довести, що

²⁵⁰ ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67796. Інформація з цієї справи (як, до речі, і з більшості кримінальних справ) є доволі неоднозначною і суперечливою. Допитані у протоколах інформували про участь в акції українських повстанців та учасників місцевої самооборони, але згодом один із них виступив із запереченням своїх показів, аргументуючи це тим, що його свідчення були вибиті силою і є неправдивими.

²⁵¹ Там само. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 61. — Арк. 97.

²⁵² Мороз В. Українсько-польське збройне протистояння. Підтвердження цього припущення знаходимо і в документах — член Проводу ОУН Яків Бусел у 1945 році під час переговорів з представниками радянської влади про співпрацю «Макса» з німцями сказав, що вона була самовільною, за що на нього чекав розстріл. Уникнути його Скорупському вдалося завдяки втечі (див.: ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С. 9079. — Т. 61. — Арк. 191).

керівництво українського підпілля мало тісні контакти з окупантами і використовувало їх у боротьбі з поляками. Проте не вказується на той факт, що за свою діяльність Микола Олійник — «Орел» отримав смертний вирок, який виконано в присутності його сотні 15 квітня 1944 року.

Історію діяльності сотенного, проведення антипольських акцій, причини засудження до смерті подає дуже цікавий документ «Протокол з діяльності Орла та виконання присуду смерти», написаний його безпосереднім організаційним зверхником Миколою Гошовським. «При кінці лютого 1944 року, — читаємо тут, — вислав я Орла з відділом 60 чоловік в Кам'янецький терен для переведення вишколу, а опісля для виконання певних завдань стисло означеного характеру, які не мали, однак, нічого спільного з будь-якими акціями відносно німців чи поляків». Проте «Орел» дуже швидко відійшов від отриманих вказівок, розпочавши антипольські акції. «Вже в дорозі на місце призначення, — читаємо далі у звіті, — наробив він порядного бешкету, ліквідуючи без нічийого відома й наказу польський присілок Халупки. За ліквідацію Халупок Орел мав стати під суд, однак непередбачені випадки змусили цю справу відложити».

У березні 1944 року на тих же теренах активізували свою діяльність польські підпільники, що вчинили кілька нападів на українські села²⁵³. Тому антипольські акції «Орла» швидко додали йому популярності у місцевих українців і привернули увагу німецького командування. У результаті відбулися переговори із крайсгауптманом Нерінгом, за результатом яких «Орел» домовився про німецьку допомогу у проведенні антипольських акцій. Заручившись підтримкою, він 2 квітня видав листівку до поляків із закликом залишити українські землі. Текст листівки та інформацію про реакцію знаходимо серед документів польського підпілля. «Ця відозва, — читаємо тут, — вразила поляків, й багато родин почало залишати свої хати»²⁵⁴. Дії «Орла» підтримало місцеве повітове керівництво ОУН²⁵⁵, яке видало вказівку про проведення антипольської акції. Проте ця ініціатива не була узгоджена з вищим організаційним керівництвом. У документі про засудження сотен-

²⁵³ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 3. — Арк. 42–68.

²⁵⁴ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 203.

²⁵⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 3.

ного з цього приводу сказано: «Орел на власну руку видав листівку до поляків, у якій наказував польському населенню вибратись з того терену, на якому оперував його відділ, загрожуючи неслухняним карою смерти». Цей крок поруч із несанкціонованою співпрацею з німцями вирішив долю сотенного «Орла». Виконавець організаційного присуду Микола Гошовський звітував: «Саме прийшов день 15 квітня 1944 року. Сотню поставлено до звіту. Тоді виступив я поперед неї і заявив, що за:

- 1) невиконання стислих доручень свого зверхника;
- 2) за несубординацію ОУН і Проводові;
- 3) за анархістичне ведення себе по відношенню до Орг[анізації] і свого зверхника;
- 4) за розконспірування людей і терену;
- 5) за викривлення нічим несплямленого шляху боротьби ОУН і цілого українського народу за УССД, освяченого кров'ю тисячів національних героїв — Орел буде покараний смертю!

Засуд виконано в тій же хвилині трьома револьверними кулями. Виструнчена сотня спокійно його сприйняла»²⁵⁶.

— 31 —

До травня 1944 року в Галичині тривала завзята війна між підпільними рухами обох народів. Попри те, що обидві сторони в окремих районах видавали листівки із закликом про необхідність негайно залишити територію чи то українцям чи то полякам, вони були радше елементом психологічної війни і залякування. Масштабних дій, спрямованих на усунення населення, не розпочинали ні українські, ні польські підпільники. Антипольська боротьба ОУН того періоду вилася, зокрема, в активну роботу Служби безпеки з виявлення та ліквідації ланок польського підпілля. Підозрюваними у співпраці з польським рухом опору, як свідчать протоколи СБ, були особи, що проявили себе як активні діячі польського національного руху, громадських організацій міжвоєнного періоду, а особливо ті з них, які виявляли свої антиукраїнські настрії²⁵⁷. Відділи УПА здійснювали напади на населені пункти,

²⁵⁶ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 11. — Од. зб. 14. — Арк. 22–23.

²⁵⁷ Див. документи № 270–343.

що були осередками польського підпілля. Однією з найбільших таких акцій у той час був напад українських повстанців на село Острів 31 березня 1944 року²⁵⁸.

Попри не надто активний, порівняно з іншими теренами, перебіг польсько-українського конфлікту в перші місяці 1944 року в Галичині, кількість постраждалих була доволі значною. Документ АК від 5 квітня 1944 року вказує, що на той момент встановлено 5 тисяч жертв серед поляків. При цьому зазначено, що найбільшими були втрати у повітах Рогатин, Підгайці, Бережани, Перемишляни²⁵⁹. Приблизно таку ж цифру польських втрат за перше півріччя подає і узагальнювальний звіт ОУН про боротьбу в 1944 році²⁶⁰.

Повстанські звіти відтворюють, між іншим, і сприйняття власних антипольських дій українським населенням. В одному з таких документів про настрої українців Львова у квітні 1944 року читаємо: «Протипольські акції маси оцінюють і сприймають позитивно, інтелігенція не хоче класти під ними свого підпису, але це не впливає з гуманності, а зо страху перед відповідальністю»²⁶¹.

Врешті подальше загострення польсько-українського протистояння, черговий провал переговорного процесу, швидке наближення фронту схилили керівництво українського підпілля до прийняття радикального рішення щодо усунення польського населення з українських теренів. В інструкції Крайового проводу ОУН від 5 травня 1944 року читаємо: «З огляду на офіційну поставу польського уряду в справі співпраці з совітами, треба поляків з наших земель усувати. Прошу це так розуміти: давати польському населенню доручення до кількох днів випровадитися на корінні польські землі. Коли воно не виконає цього, тоді слати боївки, які мужчин будуть ліквідувати, а хати і майно палити (розбирати). Ще раз звертаю при цьому увагу на то, щоби поляків закликати до покинення земель, а доперва опісля ліквідувати, а не навпаки»²⁶². Саме цими вказівками регламентувалися масштабні антипольські акції українських повстанців почи-

²⁵⁸ Див. документ № 269.

²⁵⁹ Armia Krajowa w dokumentach... — Т. III. — S. 397.

²⁶⁰ АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 4. — Арк. 43–89.

²⁶¹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 25.

²⁶² ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 53.

науочи з травня 1944 року. Як бачимо з їхнього змісту, завданням було усунення польського населення шляхом його виселення. Для загострення ситуації і пришвидшення виселень повстанці отримували дозвіл на ліквідацію чоловіків у населених пунктах, мешканці яких не виїжджали. Але знову-таки, ніде тут не бачимо вказівок на повне знищення поляків. Загалом вказівки з травня 1944 року переважно співзвучні з рішеннями військової конференції кінця 1942 року. Хоча ніде, ані в цьому документі, ані в інших інструкціях 1944 року, немає покликання на 1942 рік, що вкотре ставить питання, наскільки визначальними були рішення військової конференції, проведеної два роки тому.

Акція виселення поляків навесні 1944 року супроводжувалася не тільки ультиматумами про негайне залишення українських земель, але й спеціальною пропагандистською листівкою «До польського населення на Західно-Українських землях», датованою 12 червня 1944 року. «В ім'я історичної правди пригадуємо, — наголошувалося у тексті листівки, — що на корінних польських землях не згоріло ні одне польське село, підпалене українською рукою, не впала неповинно ні одна польська жертва. Простягнену українським народом руку ви відкинули. За гостинність на українських землях ви відплатилися звірським мордуванням сотень і тисяч мирного населення українського і спаленням сотень сіл. Не дивуйтеся тепер, що гнів і обурення українського народу немає меж. Ви самі позбавили себе права гостинності на українській землі і мусите з цієї землі вибиратися! Український народ має ще на стільки сили, що зуміє вгамувати ваше нахабство і розбещеність, та прогнати вас усіх за межі своєї споконвічної землі»²⁶³.

Звіти українського підпілля подають перебіг акції з різних місцевостей Галичини. «Згідно з наказом Організації, в цілій Равській окрузі польське населення покидає села. Менша частина поляків лишилася в містах: Рава, Жовква, Немирів, Любачів. Більша частина вибирається на Ярослав і далше на захід. Тих, що не хочуть добровільно опустити наших земель, наші відділи знищують. Польські села, що були центрами поль[ського] активу, спалено, як Річки, Ковини. В мішаних

²⁶³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. Р-32. — Оп. 3. — Спр. 34. — Арк. 1.

селах попалено тільки деякі хати, а багато їхніх господарств лишилось в руках укр[аїнських] селян»²⁶⁴.

Схожу інформацію маємо із Золочівщини: «Зараз переведено в цілому терені протипольську акцію в формі ультиматумів, зобов'язуючи до певного речення вибратись полякам з ЗУЗ. Ультимати були дані помимо цього, що в селах стаціонувало військо. Це викликало страшну паніку поміж поляками, і вони почали масово виїжджати на захід». Подібну картину подають звіти польського підпілля: «польські поселення — як нам повідомляють з багатьох сторін — отримують погрози і заклики до виїзду на захід, які повторюються через кожних кілька днів. Тому еміграційний рух далі залишається масовим явищем. Залишені, осиротілі польські будівлі українці негайно спалюють і знищують, щоб у селі після поляків не залишилося й сліду. Навіть садиби, розташовані настільки близько від українських будинків, що не можна їх спалити без загрози для останніх, старанно розбирають»²⁶⁵. У звіті командування АК Львівського регіону від 11 травня теж зазначалося: «Українська ділянка далі відзначається значним збільшенням убивств. Нині їм, як правило, передує наказ про виїзд українською мовою»²⁶⁶.

Аби спинити паніку серед населення і припинити його масовий виїзд, польське підпілля активізувало свої акції проти українців²⁶⁷. Часто це були дії, абсолютно симетричні до вчинених українськими повстанцями. «З метою протистояння наказам, які використали українці у відношенні до польської людності, щоб залишала наші терени, — читаємо у звіті одного з польських командирів, — наказав поширити по українських селах і там, де є мішане населення, листівки, що наказували українцям залишити ці терени протягом 48 годин під карою смерті. Для переконання українців, що це не похвальба, в Борщовичах спалено три українські дома, що дало позитивний результат, коли українці почали виїздити з терену. Те саме зробив на периферії міста, на Клепарові, Голоску, Замарстинові, і Збоїщах»²⁶⁸.

²⁶⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 59–60.

²⁶⁵ Там само. — Т. 71. — Арк. 224–225.

²⁶⁶ Поляки і українці між двома тоталітарними системами... — Ч. 2. — С. 1070.

²⁶⁷ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Т. 2. — С. 208.

²⁶⁸ ГДА СБ України. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 6. — Арк. 156.

Вже в кінці травня, коли на повну силу велися бойові дії між обома підпільними рухами, які, знову-таки, обернулися масовими втратами з обох боків, реалізовано спробу бодай призупинити їх подальше розгортання. З пропозицією про перемир'я вийшла польська сторона як, очевидно, більш постраждала у цьому конфлікті. Її було прийнято, хоча обидві сторони в протоколі зустрічі вважали за необхідне застерегти, що ініціатива перемир'я не означає слабкості з їхнього боку, а є лише виявом доброї волі у подоланні непотрібного конфлікту²⁶⁹. Проте масштаби протистояння на той момент були настільки значними, що припинити його швидко не було жодної можливості. Тим паче, наближався фронт, який вносив дезорганізацію в лави обох підпільних рухів і, що найголовніше, знову загострював питання приналежності західно-українських земель.

Останні переговори з участю уповноважених українським та польським керівництвом відбулися наприкінці червня 1944 року. Їх завершення мало справді символічний характер, тому наведемо тут більший фрагмент із протоколу переговорів: «поінформую, для лояльності, — зазначив польський представник, — що приготовляємо в найкоротшому часі одветову акцію. Не можемо не реагуватися на масові вбивства поляків, бо компромітуємося перед народом.

У[країнський представник]: Куди задумуєте спрямувати?

П[ольський представник]: По емігрантах, що сьогодні заливають Польщу.

У[країнський представник]: Це значить під фал[ь]шивою адресою відповідаєте. І не справедлива ціла постановка, бо емігранти не йдуть до вас з тезами, що Краків чи Варшава одвечне українське земе. Отож за що? Пімста?

П[ольський представник]: Ми ще не почали акції»²⁷⁰.

Наступні переговори між представниками обох підпільних рухів тривали протягом 1945—1946 років на Закерзонні, але вони вже мали лише локальний характер. Тому війна між українцями і поляками тривала до самого переходу фронту.

²⁶⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. — С. 377.

²⁷⁰ Там само. — Т. 26. — С. 385.

— 32 —

Очевидно, під час проведення антипольських акцій вояки часто виходили поза регламентовані керівництвом українського підпілля рамки. Через те з'являлися додаткові вказівки, які акцентували увагу на тому, що:

«Не вільно:

- а) вбивати жінок, дітей і старців,
- б) вбивати родин мішаних з українцями,
- в) вбивати людей, що не тяготіють до польщини і є влас- тиво українцями римокатоликами.

Треба:

- а) ліквідувати сильні активні польські скупчення,
- б) вдарити по польській верхівці,
- в) в часі акції забирати зброю, муніцію і майно (худоба, безроги, збіжжя, особливо взуття і одіння)²⁷¹.

У вказівках командира УПА-Захід Василя Сидора — «Шелеста» регламентувалась черговість проведення антипольських акцій. Насамперед повстанці повинні були нищити бойові сили ворога, далі проводити акції проти сексотів та активістів польського підпілля, наступним етапом ставали відплатні акції. Як і в попередньому документі, акцентува- лося на неприпустимості вбивств жінок та дітей²⁷².

У вказівках крайового провідника ОУН на Західноукраїн- ських землях Романа Кравчука від 27 червня 1944 року на- голошувалося, що: «Акції мусять проходити планово. Треба, по-перше, дати листівку (спеціальну до пол[яків], щоби ви- биралися з наших земель — визначити реченець (три до 10 днів). Опісля дбайте в цілому терені в різних пунктах. Так, щоби акцією обняти цілу область»²⁷³.

Така велика кількість регламентуючих інструкцій свід- чить, з одного боку, що керівництво українського підпілля намагалося жорстко контролювати перебіг антипольських акцій, не допускаючи самовільних виступів і повторення во- линської ситуації річної давнини. З іншого, постійне повто- рення на неприпустимості вбивства жінок та дітей говорить про те, що ці приписи порушувалися.

²⁷¹ ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 44.

²⁷² Ільюшин І. Українська повстанська армія... — С. 292.

²⁷³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. 7447 (справа-формуляр на Крав- чука Р. М.). — Т. 1. — Ч. 3. — Арк. 10 (конверт).

Великі виступи проти ворожих населених пунктів у червні 1944 року проводили не тільки відділи УПА, але й загони польського підпілля. Про одну з таких акцій недалеко Львова читаємо в українському звіті: «10/11.6.44 р. о год. 24-ій поляки зі Старого Села, Давидова і Гончар окружили село і почали нищівну акцію, що до неї приготовлялися кілька днів. Почавши обстріл з двох сторін відділами, подалися в середину села. Крім запальних куль із крісів, почали кидати на хати запальні гранати та посипати легко запальним порохом стріхи. Село загорілось з полуденної і західної сторони. Тільки від східної сторони село було вільне. В акції брало участь около 500 чоловік, зо 7 командирами, які держали зі собою зв'язок через вершника. Мали зі собою також санітарний відділ з жіночою обслугою, яка опісля кинулась запопадливо на грабунки. Було багато порожніх возів, призначених на зрабовані речі. Напасники на руках мали білі опаски. Коло год. 2-ої майлий відділ УПА з'явився на підмогу селові й напасники хутко втекли. Бандити були узброєні в скоростріли, автомати, кріси й гранатомети»²⁷⁴.

— 33 —

Загалом влітку 1944 року польсько-українська боротьба особливо загострилася у Львові та його околицях. Польськими підпільниками у контексті операції «Буря» опанування цього міста розглядалося як спосіб демонстрації світові і особливо СРСР потужності власних сил. Крім того, таким чином вони намагалися поставити власну крапку в дискусії навколо східного кордону відновленої Речі Посполитої.

Зважаючи на те, що основні німецькі сили були скуті на фронтах боротьби з Червоною армією, та й, зрештою, німці, розуміючи безглуздість тривалої оборони, готувалися до відступу, найважливішим чинником, який міг завадити реалізації польських планів, було українське підпілля. Аби послабити його до моменту остаточного протистояння, командування АК намагалося провокувати антиукраїнські виступи німців. З цієї метою у вказівках щодо реалізації акції «Буря» зазначалося, що на першому її етапі антинімецькі диверсії слід проводити

²⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 86.

лише в українських теренах²⁷⁵. На другому етапі під час безпосереднього взяття міста щодо українців наказувалося: «Всілякі виступи українців в середині міста придушити в зародку через обсадження найважливіших об'єктів, замкнення українських районів і можливу ліквідацію їхніх сил. Перед можливою зовнішньою акцією українців захиститися партизанськими відділами Схід, Захід і Південь, і осередками самооборони, а також обсадженням виїздів з міста, особливо в північній і східній ділянці»²⁷⁶. Разом з тим в іншій інструкції щодо реалізації «Бурі» командирам загонів АК наказувалося «допильнувати, аби не було ексцесів проти українців. Українців, що виступають проти нас, виловлювати і віддавати советам»²⁷⁷. Очевидно, польське командування побоювалося втрати контролю над ситуацією у випадку масових самовільних виступів проти українців, що з політичного боку могла використати радянська влада, взявши на себе роль захисників українців.

Очевидно, у дні відступу німців зі Львова, активного розгортання поляками заходів акції «Буря», не припиняли своєї діяльності й українські підпільники. Тим паче, що на той момент вони вже мали тут розгорнуту мережу осередків. У польському звіті ще з початку травня 1944 році міститься інформація про творення відділів УПА в місті. «Як нас інформують із поважного джерела, — читаємо тут, — у Львові закінчилася мобілізація молодих українців до УПА. Мобілізацію проведено в найглибшій конспірації та таємниці [...] місто поділене на райони, в яких розміщені пости УПА. Окремі «станіци» мають відділи жандармерії, що проводять одночасно розвідку, зокрема й щодо нас»²⁷⁸. Крім дій із захисту власних структур чи українських населених пунктів, українські боївки проводили випереджальні акції проти польського підпілля. Про поборювання поляків з боку СБ ОУН дізнаємося зі справи на одного з керівників цієї структури Григорія Пришляка. У свідченнях Стефанії Кадоб'янської вказується, що результатом цієї боротьби стала ліквідація СБ близько 80 польських підпільників, таку ж приблизно кількість українців Львова вбили поляки²⁷⁹.

²⁷⁵ Див. ці інструкції серед документів АК у Галузевому державному архіві СБУ (ГДА СБ України. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 6. — Арк. 35).

²⁷⁶ ГДА СБ України. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 6. — Арк. 35.

²⁷⁷ Там само. — Арк. 252.

²⁷⁸ *Ziemie Wschodnie...* — S. 71.

²⁷⁹ ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 50970. — Т. 2. — Арк. 231.

Картину подій у Львові під час відступу німців та в перші дні встановлення радянської влади відтворює звіт українського підпілля «Дещо про останні події й ситуацію у Львові й околиці»: «Польські партизанські відділи — Армія Крайова, — читаємо тут, — помагають більшовикам у боротьбі з німцями. При цьому виявились проти-українсько грабуючи, а навіть вбиваючи українців. Перший день зайняття Львова ЧА був кульмінаційною точкою успіхів поляків. На домах повівали біло-червоні прапори, а по вулицях ходили з такими ж опасками молоді поляки. Вони то перебрали на себе міліційний обов'язок. Українці хвилево прибиті виступами поляків — відіткнули і зараз тихо змагаються з поляками за опанування керівних і інших постів у шпиталях, фабриках, підприємствах, урядах і т. п. Моменти негативного наставлення до більшовиків у великій мірі уділились полякам, бо поляки почали нищити українців, а більшовики тому положили край. Поки що крім взивання поодиноких осіб на НКВД ніщо не роблять. Село боїться більшовиків, місто і підльвівські села — поляків»²⁸⁰.

Цікаву картину Львова перших днів після відступу німецької влади подає сучасник цих подій, відомий український історик Ярослав Дашкевич: «У липні 1944 року у Львові в останні дні перед та перші після втечі німців фактичним господарем була польська Армія Крайова. Штаб її південно-східного округу містився на вул. Зеленій. Пропагандистським центром став Інститут Осолінських, де видавалися відозви АК та пропагандистська література [...] Маючи списки відомих українців, намагалися їх затримувати для подальшого знищення. Приходили й за мою матір'ю Оленою Степанів до нашої домівки на вул. Піскової 5, але її взяли під захист сусіди-поляки. В українському середовищі загальноприйнятою була версія про вбивство аківцями у ці дні в місті близько 150 українців»²⁸¹. У звіті ОУН про події у Львові після відступу німців говориться про 50–100 українців, вбитих організованою у ті дні польською міліцією міста²⁸². Факти тогочасної ліквідації польськими формуваннями українців Львова підтверджують і документи НКВД. У звіті про ліквідацію Делегатури уряду та Армії крайової у місті зокрема читаємо: «Учасники орга-

²⁸⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 93–94.

²⁸¹ Україна у Другій світовій війні. Українсько-польські стосунки. — Львів, 2005. — С. 336.

²⁸² ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 43.

нізації [польського підпілля — В. В.] в перші дні звільнення м. Львова, озброївшись гвинтівками, револьверами і гранатами, проводили незаконні обшуки, облави і арешти серед українського населення. Мали місце окремі випадки самовільних розстрілів українців»²⁸³.

Попри посилення антиукраїнських виступів поляків, для керівництва ОУН очевидним було, що головним ворогом українського визвольного руху є радянська влада. Антипольську боротьбу в новій політичній ситуації слід було згортати. Тому в інструкціях із самооборони зазначалося: «Польський відтинок уважати другорядним». Поруч з тим, наказувалося проводити негайні відплатні акції у випадку польського терору: «б. На польський терор відносно українців дати негайну відповідь і повідомити за що; в. Не вбивати жінок і дітей; г. польський елемент, що ставиться прихильно до нас — зайняти до нього пасивне становище»²⁸⁴.

— 34 —

Період «романтичних» відносин між радянською владою і польським підпіллям тривав кілька тижнів. Цей час поляки намагалися максимально використати для придушення українського визвольного руху як самостійними акціями, так і у співпраці з представниками нової влади. Масовими були випадки вступу колишніх підпільників до винищувальних батальйонів чи міліції, які брали участь у боротьбі проти УПА. «В загальному поляки наставлені до більшовиків неприхильно, хоч зовні того не виявляють, — читаємо в українському звіті з 5 серпня 1944 року. — До українців наставлені з великою ненавистю і даліше продовжують свою провокаційну вислужницьку роботу для нового нашого окупанта. Колишню роботу Кріпо і Гестапо перебрала на себе польська міліція, яка на кожному кроці провокує, доносить на українців і в той спосіб прислугується для закріплення Радянської власті на Українських Землях. Головне вістря їхньої боротьби є спрямоване проти українського самостійницько-визвольного руху, проти

²⁸³ Переселення поляків та українців 1944—1946. — Варшава — К., 2000. — С. 106.

²⁸⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 229. — Арк. 33.

ОУН, проти УПА. Очевидно, НКВД дуже радо вітає їхню співпрацю»²⁸⁵. Повідомлення про активне співробітництво з радянською владою і намагання використати її у боротьбі проти українців містяться у звітах практично всіх теренів Західної України. Це дає підстави вважати такі факти не випадковими, а виявом чітко продуманої політики польського підпілля.

Проте вже незабаром після встановлення радянської влади в Західній Україні стало зрозуміло, що вона не збирається визнавати цих земель польськими, на противагу еміграційному уряду створила маріонеткове утворення — Польський комітет національного визволення, який розглядався як офіційне представництво польського народу. Поступово наростали репресії проти поляків, діячі польського підпілля, колишні радянські союзники стали мішенню для НКВД. Все це дуже швидко відображалося у польських настроях, посилюючи несприйняття радянської влади. Зміни опінії уважно спостерігали й українські підпільники, які вважали, що вони можуть стати підставою для зміни у взаєминах між українцями і поляками.

У політичних інструкціях ОУН із серпня 1944 року наголошувалося: «У відношенні до польської національної меншини стати на становищі вижидання. Є багато даних думати, що поляки якраз тепер проходять процес перегрупування і переставлення на протисовітські рейки. Якщо це наступило би, то ми готові їх залишити в спокою. Тому доложити старань, щоб виказати полякам, що ми їх тепер не зачіпаємо. Бити одначе тих поляків, які стають на службу большевикам (міліція, сексоти), подаючи при тому до відома, що б'ємо їх не як поляків, а як большевицьких агентів. Не дозволяти, щоб маса сліпими своїми відрухами визначувала нам наші тактичні прийоми»²⁸⁶.

Вивчення ситуації та настроїв польського населення вилілося, зокрема, в наказ командування УПА-Захід від 1 вересня 1944 року про припинення антипольських акцій: «Є познаки відвороту поляків від НКВД цим самим можливістю наближення до українців. Засадничо масові протипольські акції припиняється. Одначе послідовно проводити їх належить проти всього польського елемента, який будьвчим співпрацює з НКВД та тими органами московського імперіялізму, що йдуть на моральне і фізичне знищення укр[аїнського] народу»²⁸⁷.

²⁸⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 238.

²⁸⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 89.

²⁸⁷ Там само. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 64.

Подальшому загостренню антирадянських настроїв серед польського населення Західної України сприяло започатковане у вересні виселення звідси поляків та посилення репресій НКВД проти членів польського підпілля, особливо помітне в останні місяці 1944 року. «Акція большевиків почалась по всіх районах майже в один час, около 20.XII.44. Так арештовано в Роздолі 40 поляків, в Журавні на початку 10, а опісля більше, в Жидачеві, в Стрию 250, переважно інтелігентів. Між арештованими був визначний член польського підпілля. Знайдено радіовисильню, багато зброї, амуніції й кулеметів. Арешти пройшли по польських селах. Проведено облаву на Руду й Луковець, де між іншим зловлено поляка з англійської розвідки»²⁸⁸.

Польське населення намагалося саботувати радянські розпорядження про виїзд із західноукраїнських земель і не полишало місць свого проживання, траплялися випадки силового спротиву виселенням. «Мимо зарядження поляки не вибираються, — читаємо в українському звіті за листопад 1944 року з Тернопільщини. — По деяких селах поляки не признаються до своєї національності, називаючи себе українцями. Частина почала переносити метрику з костела до церкви. Все таки більша частина ставить рішучий спротив вивозам, уживаючи при тому навіть зброї проти большевиків (Підвисоке, Гута). Большевики через те ставляться до них з недовір'ям, мовляв ми їм дали зброю, а вони уживають її проти нас»²⁸⁹.

Зважаючи на зміну політичної ситуації на кінець 1944 — початок 1945 року, польсько-українське протистояння в Галичині помітно згасає. Хоча окремі його спалахи фіксуються і тоді. Згідно зі звітом польського підпілля, за період 20.12.1944 — 15.01.1945 року вбито 700 поляків на Тернопільщині, жертвами антипольських акцій стали 130 осіб у районах Скалат, Жидачів, Рогатин²⁹⁰. Польські підпільники теж відзначають бажання радянської влади й надалі роздувати польсько-український антагонізм²⁹¹. Очевидно, з метою не допустити переростання антирадянських настроїв серед поляків в організовану боротьбу.

²⁸⁸ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 304.

²⁸⁹ Там само. — Т. 75. — Арк. 177.

²⁹⁰ Там само. — Ф. 1. — Оп. 42. — Спр. 7. — Арк. 52.

²⁹¹ Там само. — Арк. 50.

Посилення цих тенденцій не зуміли використати для подальшого розгортання своєї діяльності представники польського національного підпілля на західноукраїнських землях, передусім через політичну неготовність. Надмірне сподівання на вирішення питання польських кордонів на міжнародному рівні і крах цієї концепції спричинили розгубленість серед польських політиків. Провести реорганізацію для протистояння колишнім союзникам не зуміла й Армія крайова, структури якої швидко зазнали великих втрат від радянського карально-репресивного апарату і відтак припинили свою діяльність. Зрештою, із масовим виселенням поляків із Західної України польське підпілля втратило соціальну базу та політичну доцільність існування на цих землях.

Проте польсько-українська війна не завершилася із припиненням протистояння в Галичині та на Волині, не припинилася вона навіть після закінчення Другої світової війни у 1945 році і тривала ще два роки — до 1947-го. Тереном її дій стали південно-східні землі відновленої Польщі, які в термінології українського національного руху називалися Закерзонням. Причиною продовження війни стали спроби польської влади остаточно позбутися тут української присутності.

ДОКУМЕНТИ

Перший том охоплює час від січня 1942 до квітня 1945 року, тобто період, коли польсько-українська війна розвивалася в рамках Другої світової війни. Серед 358 документів найбільше теренових оглядів, які описують ситуацію на окремій території (район, область, край) за певний період часу (найчастіше готувалися місячні звіти). Саме ці матеріали чудово відтворюють атмосферу поступового наростання польсько-українського конфлікту протягом 1941—1942 років, його швидкого розгортання у 1943—1944 роках. Тут можемо віднайти інформацію про суспільні настрої, окупаційну адміністрацію, діяльність польського чи радянського підпілля. Надзвичайно точно описане суспільно-політичне тло, на якому розростався конфлікт і починалася війна. Безпосередньо про перебіг військових дій розповідають як звіти відділів УПА з Холмщини, Волині, Галичини, так і територіальних ланок ОУН. Ці дані доповнюють інструкції та накази, що регламентували ті чи інші дії визвольного руху, звернення, відозви та комунікати, які подавали офіційні роз'яснення для населення.

Цікавим для дослідників джерелом є відтворені підпільниками списки жертв та записи свідчень уцілілих очевидців²⁹². Сам збір інформації про українських жертв цієї війни, їх оформлення у вигляді свідчень чи протоколів, по суті, теж були елементом війни, адже згодом служили засобом виправдання власних дій та звинувачення супротивників. Хоча, як бачимо з однієї з повстанських інструкцій з 1944 року, принаймні у зборі даних ставилися завдання об'єктивного підходу і верифікації. «Списати всі акти польсько-большевицького терору від часу переходу фронту. Як перевірені подавати тільки зовсім певні факти. Інші подавати, як неперевірені, чи не зовсім певні, йти залежить від степеня певності даної вістки, її джерела і т. п. Факти подавати точно з назвами місцевостей, людей. Коли якісь дані невідомі, то подавати те і те відоме, а те не відоме».²⁹³

²⁹² Аналогічну з підпільниками роботу щодо фіксації українських жертв конфлікту проводили місцеві органи Українського допомогового комітету на Холмщині. Окремі їхні документи див., зокрема: Горний М. Трагедія українських сіл Холмщини 1943—1945. — Львів, 2007. — С. 296–299.

²⁹³ Аналогічні інструкції щодо фіксації актів та жертв польсько-українського конфлікту видавало і керівництво польського підпілля.

Надзвичайно цінним є друкований у цьому томі комплекс протоколів свідчень жертв і свідків так званої Грубешівської революції весни 1944 року, який по гарячих слідах відтворює деталі нападів польських формувань на українські села Холмщини. Звіти також подають інформацію про антипольські акції, проведені як українськими повстанцями, так і цивільними селянами. Як про польські акції, так і про українські розповідають узагальнені звіти ОУН про польсько-український конфлікт у 1943—1944 роках, які, очевидно, підготовлені на базі цілого масиву теренових звітів, частина з яких досі не віднайдені.

Цікавим є блок матеріалів Служби безпеки ОУН про діяльність на теренах Галичини структур польського підпілля і боротьбу з ним. Із цих документів, між іншим, дізнаємося про широкий спектр польських підпільних організацій, що діяли тут, про те, що не всі з них підпорядковувалися єдиному командуванню. Очевидно, ця різноманітність польського підпілля в Галичині створювала додаткові труднощі у намаганнях припинити розгортання польсько-українського конфлікту. Про такі спроби 1943—1944 років розповідають документи, опубліковані в останній частині тому.

Деякі з матеріалів, друкованих у цьому томі, раніше публікувалися в інших збірниках²⁹⁴. Їх включення до книги обумовлено бажанням подати цілісний масив документів українського підпілля про польсько-українську війну, якомога повніше відтворити бачення цієї війни одним із її учасників. Більшість — публікуються вперше.

Їх віднайдено в кількох українських архівах. Найбільше документів, що стосуються польсько-української війни, ви-

²⁹⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта; Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали; Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2005. — Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944—1946. Документи і матеріали; Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943); Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга перша; Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга; Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1—2; Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — К., 2005. — Т. 2—3.

явлено у Галузевому державному архіві СБУ серед матеріалів українського визвольного руху, які потрапили туди як конфіскати після операцій радянських спецслужб. Основні з них зосереджено у спеціально створених КГБ справах 376, 372 та 398, які творять найбільший суцільний масив документів з історії ОУН та УПА. У справі 376 окремий том (34-й) цілком присвячений польсько-українському конфлікту.

Іншою колекцією, що послужила джерелом для цієї публікації, стали документи з архіву одного з провідних членів українського визвольного руху Миколи Лебеда. Довгий час вони вважалися втраченими, аж поки кілька років тому їх виявили серед документів корпорації «Пролог» у Нью-Йорку. 2007 року завдяки старанням дослідника УПА Петра Содоля їх передано в Україну в архів Центру досліджень визвольного руху²⁹⁵. Документи обидвох колекцій часом повторюються, часто взаємодоповнюють, що дуже добре видно з цієї публікації.

Окремі документи, друковані у цьому томі, походять із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади в Україні, кілька — щодо подій на Волині — взяті з фондів Державного архіву Рівненської області, один документ — із Державного архіву Львівської області.

При публікації збережено мовностилістичні особливості оригіналу. Загальний стан збереження документів, переважно виготовлених свого часу на цигарковому папері, далеко не найкращий. Тому часом читач зустрінатиме в книзі застереження про неможливість відчитати фрагменти оригінального тексту. В окремих випадках скорочення тексту, який не стосується польсько-української війни, здійснено упорядником. Такі вилучення тексту зустрінатимуться в різноманітних теренових оглядах, які подають інформацію, що виходить далеко поза рамки історії польсько-українського конфлікту.

Документи згруповані за хронологічно-географічним принципом. Збірник складається з чотирьох частин, кожна з яких вміщує матеріали, що стосуються одного року війни. За винятком 1942 року (документів, що висвітлюють цей рік,

²⁹⁵ Копії цих документів на мікрофішах, зроблені в 1980-ті роки Миколою Лебедем, зберігаються в його архіві в Українському науковому інституті Гарвардського університету: Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library, Harvard University. Тут також містяться копії документів польського підпілля з Інституту ім. В. Сікорського у Лондоні.

виявлено небагато, а тому не було доцільності їх додатково структурувати), кожна частина згрупована відповідно до трьох основних теренів війни — Холмщини, Волині та Галичини. Тут поміщено також кілька документів періоду з січня до квітня 1945 року, тобто до завершення Другої світової війни в Європі, які стосуються польсько-українського конфлікту в Галичині. Окремо подано матеріали про діяльність польського підпілля та польсько-українських переговорів.

Сподіваюся, публікація допоможе усім охочим зануритися у ті важкі часи, побачити перебіг самого конфлікту, розкрити мотиви дій учасників. Часом виправдати їх, часом — навпаки — засудити, але найважливіше — спробувати зрозуміти.

1942 РІК

№ 1. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя на Західно-Українських Землях в грудні 1941 року» про діяльність польського підпілля*Січень 1942 р.*

[...]

В останніх місяцях 1941 р. існували деякі зовнішні сліди діяльності польської підпільної організації. В грудні польська підпільна організація проявила себе низкою чинних виступів. Були переведені саботажі (залізнична катастрофа під Тернополем, підпали скирт і складів збіжжя, напади на магазин і склади зброї) — Львів, Перемишль, військові спільні вправи (Золочівський повіт), розкинено в Тернополі протинімецькі летючки, розкопали могилу слави (Милотиц — Золочів), здирано українські прапори і їх збещещено (Новосілки — Золочів).

Всюди завважено оживлений рух польського підпілля (Бережани, Самбір, Перемишль, Дрогобич, Львів, Золочів і інші), відбуваються наради (в Лопатині накрили українські поліцисти нараду, в якій брали участь: польський дідич, ксьондз і інші).

З обсервації і виступів виникає, що польське підпілля спрямовує свою боротьбу проти німців і проти українців. Проти українців застосовано ще цілу систему провокації і доносів, які прибрали вже такі розміри, що німецька політична поліція вже їм не довіряє і тому кожний донос починає критично розглядати.

Очевидна співпраця польського підпілля з большевицькими агентами, яких як парашутистів викидають на Західно-Українських Землях (в Ворохті скинено 6, з того 4 жидів). Саме большевицьке підпілля посьогодні живішої діяльності ще не проявило.

Польське підпілля має постійні зв'язки з мадярами шляхом через Карпати.

Є очевидним, що поляки поставили на опанування повним можливих місць (міста, промислові осередки, транспорт, залізниця, понт.) і треба признати, що мають в тій боротьбі досить великі успіхи.

[...]

Вісник Української інформаційної служби 1942. — Ч. 1–3 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 16. Копія, машинопис.

№ 2. Витяг із «Інформаційного огляду суспільно-політичного життя на Західно-Українських Землях в січні — лютому 1942 року» про діяльність польського підпілля

Лютий 1942 р.

[...]

Польське підпілля в місяцях: січні й лютому ц[ього] р[оку] замітнішої діяльності не проявило. Видавані польським підпіллям газетки досить різного змісту. Бо, коли «Голос Правди» особливих протиукраїнських акцентів немає, то зате «Земля Червеньська» повна напастей, злоби, їді й грубої протиукраїнської пропаганди. Висновок зроблено на основі декількох чисел.

В краю, як давніше, нагінка проти українців по урядах і поліції (доноси, брехливі підшепти) продовжується.

Настрої серед поляків оживилися, коли заговорено у Львові про наукові інститути, до яких на студії мали б приймати польську молодь з цілого Генерал-Губернаторства без ніяких обмежень. Пішов бій за катедри, доцентуру і проче. Зразу збирались нічого не дати українцям, пізніше поставились більш примирливо і вже захотіли узгіднювати розподіл катедр і доцентур.

А тим часом ледви чи з тих університетів вийде взагалі що доброго. Керівник шкільного відділу з уряду Генерал-Губернаторства, який врешті погодився на організування інститутів, від'їхав нагло по службовим справам і вже на своє місце не повернувся.

Не прийдеться, мабуть, втішатись тими інститутами ні полякам, ні українцям [...].

Вісник Української інформаційної служби // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 36. Копія, машинопис.

№ 3. Витяг із «Короткого інформаційного огляду подій на Північно-Західних Українських Землях в січні й лютому 1942 року» про діяльність поляків

Лютий 1942 р.

[...]

Національні меншості

На Північно-Західних Українських Землях поляки проявляють щораз більшу активність на всіх ділянках життя. Пхають всюда до

господарських установ та стараються мати там керівні становища, щоб відтак мати змогу усувати українців від праці, а на їх місце набирати поляків. Подекуди захопили деякі пости на залізниці, в лісовій господарці, частинно пошту й млини.

В боротьбі з українцями поляки послуговуються переважно провокацією, донощицтвом, хабарями. Напр[иклад], щоб викинути українця з доброго місця, вистарчає декларація з трьома підписами поляків, що нібито дана людина є приклонником ОУН під проводом С. Бандери. Таким способом поляки послуговуються всюди, що вказує на організований виступ.

У Володимир-Волинській окрузі поляки зорганізували 22 січня «погром». На брамах повалених домів появились навіть написи: «Преч з немцями і Україном».

Москалі не проявляють більшої діяльності. Ще більше вони проявилися в Берестеччині, а це тому, що на спілку з поляками й по-большевицькому настроєними типами зуміли створити спільний протиукраїнський фронт.

[...]

Вісник Української інформаційної служби // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 37. Копія, машинопис.

№ 4. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя за місяць квітень 1942 року» про діяльність поляків на теренах Західної України

Квітень 1942 р.

[...]

V. Квітень приніс значне оживлення діяльності польських політичних підпільних і легальних громадянських чинників. Польські громадські, легальні чинники назовні не афішують ні себе, ні своєї праці, ведуть себе надзвичайно тихо і скромно, але тим не менше успішно працюють. Їх завдання — дати змогу своїм людям продержатись у нин[ішній] час матеріальних злиднів і голоду, тут поляки виявляють подиву гідну нац[іональну] солідарність і почуття глибокої взаємної допомоги, польські паскарі звичайно здобуті на паскарстві гроші обертають на цілі сусп[ільної] опіки, допомоги знайомим і т. п. По-друге, створили всіми можливостями якнайширші можливості для охоплення польським елемен-

том важних ресортів держ[авної] адміністрації, господарства, транспорту та зв'язку. Треба рішуче признати, що поляки зуміли провести свої плани. Бо ж не дивлячись на стан війни Польщі з Німеччиною — поляки мають сьогодні впливи і на залізниці, пошті, фінансах, госп[одарських] установах, урядах праці і т. п. В такій на перший погляд дрібній справі, як обсада домоуправ поляками, поляки здобули все, що хотіли. У Львові було 400 домоуправ, німці тепер зменшили на 98, і ті всі становища з дуже малими виїмками найшлися всеціло в польських руках. А та справа, коли йде про місто Львів, досить важлива, бо від домоуправи, по суті, залежить справа одержання мешкання, домоуправи ведуть мельдункові книги, від них залежні сторожі і т. д. Отже, маючи зараз домоуправи, поляки в короткому часі будуть мати міцно охоплений Львів, широкі можливості криївок і т. п.

По відношенні до укр[аїнців] поляки не змінили своєї шовіністично-агресивної постави і, обсервуючи їх поведінку, наставлення, мається вражіння, що вони далі схиляні бачити в нас більших ворогів, як німці. Тому перший їх удар йде завжди в сторону укр[аїнців]. Донос, інтрига, підступ, клевета — це ті вперті вже загальні прийоми, якими воює польський елемент з укр[аїнцями], де тільки зустрінеться. Шовіністично-агресивні серед поляків по урядах і установах дійшли вже до такого ступіня напруження, яке можна було заобсервувати лише в часі голосної пацифікації. Коли, н[а]пр[иклад], в Арбайтсамті зголоситься по якійсь справі українець та по-укр[аїнськи] заговорить, ніколи справи не поладить як слід та карти праці не одержить. При тому, ще провокативно наслідують з нього та викинуть за двері. Зондердінст або залізнична сторожа вже не одного до крови побила, за укр[аїнську] мову. По деяких залізничних лініях, коли хто хоче їхати залізницею без труднощів, то обов'язково мусить себе вести як поляк, бо інакше поб'ють, та ще й обдеруть зі всього.

Польські підпільні організації проявили свою діяльність а) розкиненням летючок (Качалівка, пов[ит] Скалат), написаних на прилюдних місцях (протиукр[аїнського] і протинім[ецького] змісту) — напр[иклад], Бережани; б) саботаж на залізниці (Перемишль); в) магазинуванні і транспорті з Мадярщини і Румунії зброї і вибухових матеріалів; г) військових вправах по лісах зі зброєю. Німецька поліція проводить серед поляків арештування, але підпольної роботи не параліжує з уваги на те, що поляки мають добре поставлених своїх людей, які мають змогу впливати на хід слідства та всипи з місця локалізувати.

Настрої серед польського громадянства дуже боєві та оптимістичні. Рахується з неминучим упадком Німеччини і то в недалекий час.

Відносини на польсько-укр[аїнському] відтинку не то що не змінилися на краще, а навпаки, в порівнянні зі станом II половини 1941 р., сильно погіршилися. Польська вулиця, як і давніше, має голос, і вона визначає лінію політики провідних кругів польського гром[адянства] в укр[аїнській] справі, польська вулиця має просте несконпліковане наставлення, вбите їм в голову ідеологами Польщі: «на гак гайдамаків».

[...]

Вісник Української інформаційної служби // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 52. Копія, машинопис.

№ 5. Витяг із «Огляду життя на Північно-Західних Українських Землях (за місяць квітень — травень 1942 року)» про польське підпілля на Волині

Травень 1942 р.

[...]

Поляки. Польські організації діють на цілому просторі півн[ічно]-ЗУЗ, зменталізовані, однак, в різних теренах під різними назвами: Легійон Смерці, Бяли Ожел, Польська Організація Неподлеглосці, Польська Організація Терористична, Баталійон Семпув, Польонія, — це все стрічається в цілому терені. Їх спільна політична програма «Неподлегла Польська». Це їх об'єднує.

Всі діють проти Українців. Ми для них — найбільші вороги, може, більші, як німці.

[...]

Вісник Української інформаційної служби // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 46. Копія, машинопис.

№ 6. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя З. У. З. за місяць травень 1942 року» про активізацію польського підпілля

Травень 1942 р.

В суспільному і політичному житті ЗУЗ в травні місяці вимагають підкреслення такі події і факти:

1. Вже в місяці квітні з усіх закутин краю сітка сигналізувала оживлення діяльності польського підпілля, що виявилось в нападках на магазини та саботаж, зокрема на залізниці. Діяльність польського підпілля була теж і тоді спрямована проти українців. Від протиукр[аїнської] усної і писаної пропаганди (летючки, написи на будинках і парканах), денунціяцій і інтриг в державних установах і урядах попередних місяців польські чинники перейшли в квітні до чинних протиукр[аїнських] виступів, до терору включно (вбивство 2-ох осіб в Чортківщині, вбивство в Бучачі).

В травні появилися вже сформовані, добре озброєні партизанські загони, зокрема в Карпатах, Холмському, Грубешівському, Томашівському і Замостенському повітах. В тому самому часі на теренах згаданих повітів починають теж діяти партизанські загони большевицькі, зложені з місцевого польського і комуністичного елемента, большевицьких військових втікачів та перекинутих большевиками парашутистів-диверсантів. І коли в Галичині по кількох виступах, проведених у зв'язку з тим арештах, справа польського диверсантського руху ширших розмірів не прибрала і, зокрема, для укр[аїнського] громадянства більших відомих наслідків не мала, то зате на теренах повітів Замостя — Томашів — Грубешів — Холм ця справа представляється дуже серйозно і з кожним днем щораз більше ускладнюється. По-перше, диверсантські і саботажеві акції впродовж травня вирости в форму масових акцій, яких мимо напруженої ліквідаційної протиакції не вдалося спаралізувати, а по-друге, репресійні заходи влада застосувала проти цивільного населення, і вони вдарили в першій мірі по укр[аїнському] елементі. В ліквідуваннях диверсантських відділів беруть участь відділи німецької поліції, польські відділи СС з Люблина, які складаються головню зі східного елемента фольксдойчів. Іншими словами, беруть участь вороже наставлені елементи проти українців взагалі. Тим треба пояснити факт, що в часі т. зв. ліквідаційних акцій спалено в цілості або частинно в більшості укр[аїнські] оселі, бо на 20 спаціфікованих сіл польських сіл спалено всего 3–4 — що розстріляно в часі таких пацифікацій укр[аїнський] найбільш свідомий гро-

мадський і культ[урно]-освітній актив села. Розстріляно досі більш 150 осіб. Нема сумніву, що тут ділає польсько-більшов[ицька] рука через фольксдойчів і польську поліцію, вказуючи на укр[аїнський] свідомий національно елемент як на той, що мав би сприяти диверсантському рухові. Найбільш потерпіли Грубешівщина, а далі частина Холмського, Томашівського та Замостенського повітів. Напади диверсантів відбуваються вночі і вдень, спрямовані проти станиць укр[аїнської] поліції (є вбиті укр[аїнські] поліцисти), залізниць, млинів, окремих громадян (грабежі харчів, запасів муки тощо), — заходи укр[аїнських] місцевих чинників вплинути на представників німецької влади, щоб репресії супроти укр[аїнського] населення не стосувалися, коли безсумнівним фактом є, що укр[аїнське] населення жодної участі в диверсантській акції не бере і в ніякій формі не сприяє, не мали досі жодних успіхів. Їм заявили, що через якісь там акції диверсантів Нім[еччина] війни програвати не може і тому поборювати їх буде найбільш жорстокими засобами, не оглядаючись на те, чи тут попадатимуть теж і невинні.

Польське підпілля щораз реалізує на наших землях свої плани. Вже в Галичину на укр[аїнські] села попадають польські підпільники з корінної Польщі, шукаючи охорони і підтримки. В Галичині ще досі снуються по селах больш[евицькі] військ[ові] втікачі, які провадять больш[евицьку] пропаганду. В Галичину больш[евики] перекидають до роботи на цьому терені людей за допомогою парашутів.

Справа наших протиходів пильна, бо діють зі щораз більшою силою різні осередки провокації, використовуючи нин[ішній] політ[ичний] режим, чи ховаючись за наш рух (летючки зі зазивом не складати зброї, не виконувати контингентів, розкинені останньо в Тернопільщині під нашою адресою), чи взагалі стянути на українство репресії влади і при помочі німців нищити його. До того рода провокацій слід зарахувати нові випадки пропаганди польського підпілля про мнине порозуміння провідника Бандери з поляками (Бібрецька округа).

[...]

Вісник Української інформаційної служби // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 52–53. Копія, машинопис.

№ 7. Інформація про антиукраїнські акції на Холмщині й Підляшші

Червень 1942 р.

ПАЦИФІКАЦІЯ НА ХОЛМЩИНІ Й ПІДЛЯШШІ

Ще зимою 1942 року почали з'являтися на всьому терені Холмщини й Підляшшя менші й більші озброєні «банди» від 10–100 і більше людей. Вони склалися з бувших полонених советської армії, що тисячами повтікали з таборів у Холмі й Замості, із скинених парашутистів та виголоднілих варшавських і інших польських елементів. З початком весни почалися щораз більш масові напади банд на населення, на двори, гром[адські] уряди, станції, на приходства, станиці української поліції (Телятин, пов[іт] Грубешів), млини (Муличів, пов[іт] Грубешів). Бандити грабували харчі, одяг та взуття. Були випадки вбивства священиків, українських поліцаїв та насилування жінок. В половині квітня 1942 року німецька влада розпочала протидіяння: арешти, облави, розстріл. Були випадки, що жандарми переодягались на нібито полонених втікачів, щоби переконатись, як буде ставитись до них населення.

До 1-го травня 1942 року німецька поліція видала таку відозву «До українського і польського населення».

Поліційна влада приступає зробити кінець розбишацьким бандам.

Поліції є відомо, що частина населення уділює помочі тим бандам.

Той, хто найдалше до 18 травня 1942 р. не донесе до найближчої поліційної станиці всього, що знає про банди, або не уділить помочі, щоби унешкідливити ці банди, буде покараний. Найменша кара — це вивласнення з майна, найтяжча — кара смерти.

Німецька поліція. Крім того, з літака розкидано летючку такого змісту: «Жінки! Видавайте своїх чоловіків, матері своїх синів, якщо хочете зберегти своє життя й майно» і т. п.

Після 18 травня гестапо, німецька жандармерія, польська поліція і т. зв. чорний курінь, організований з большевицьких полонених, приступили до паціфікації Холмщини за уявне дотримання контакту з бандами. Облава, яка почалась в зелений понеділок, охопила пів-Грубешівського повіту, північно-західну частину Холмського, а далі повіти: Красноставський, Замійський і Томашівський.

Паціфікація розпочалась арештами й розстрілами селян. До села приїздила згадана вгорі карна експедиція з готовими списками, що їх виготовили поляки-фольксдойчі. Всіх людей скликали

в одне місце, записаних відокремлювали, кількох розстріляно на місці, а решту арештовано й вивезено, мабуть, до Люблина. Між втягненими на листи є багато активних українців, тих, що відбирали від поляків школи, церкви, церковні маєтки, діячів кооперативних і в У[країнське] О[світнє] Т[овариство].

В зелену середу почали палити села. Щоб люди не могли рятувати свого добра, пацифіканти часто стріляли з кулеметів. Потерпіли такі села:

Гдешин — 17 господарств,	Молодятичі — 17 господарств
Гонятички — півсела,	Копилів — кілька господарств
Кулаковичі — чверть села,	Степанковичі — " — "
Терятин — кілька господарств,	Кобло — " — "
Бусьно — 22 господарств,	Посадів — " — "
Стрільчі — чверть села,	Мяжке — три господарства
Ситно — 21 господарств,	Боньча — ціле село
Горишів Польський — 2 господарства,	
Ситанець — 21 господарств.	

Вісник Української інформаційної служби. — Ч. 4–6. — 1942 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 68. Копія, машинопис.

№ 8. Витяг із «Огляду суспільно-політичного життя за місяць червень 1942 року (ЗУЗ)» про активізацію антиукраїнських дій польського підпілля
Червень 1942 р.

[...]

III. Партизанський польсько-більшевицький рух не припинився. [нрзб.]ді не вдалося його ліквідувати. Навпаки, він охоплює нові терени. Саме в червні він перекинувся вже і на терени Галичини (Радехів, Рава Руська, Броди, Сокаль). З відомостей з Холмщини виникає, що центр партизансько-диверсантських банд, що діють на терені Холмщини, знаходиться на Волині, і звідти йдуть властиві диспозиції.

Новим у розвитку партизанщини є те, що стає вона вже явно вороже до свідомого українського елементу, а зокрема до націоналістичного. На Холмщині вже занотовано два випадки кривавих розправ польсько-більшевицьких банд над свідомим національно українським активом. Це виглядає так, що двоє-троє бандитів при-

ходять навіть вдень прямо до наміченої хати, вбивають стрілами з револьверів хатніх людей і скоро втікають.

Населення ставиться до тих банд явно вороже. Не дає їм допомоги, хіба лиш під терором.

Зараз банди діють по групах 15–30 осіб кожна. Озброєна добре. Елемент місцевий і замісцевий польський і большевицько-московський.

В Галичині в загальному протиукраїнська політика місцевого польського елемента не припинилась. В звіттовому періоді занотовано тільки в одній окрузі більш зрілу політично поставу у поляків супроти українців, але помітно, що саме там, а звідти і у Львові, появилися провокаційні вістки, які дехто з твердолобих приймав за правду, нібито в тій окрузі вже заіснувало навіть спільне протинімецьке, польсько-українське підпілля.

Зі звітів з терену треба зробити висновок, що галицькі поляки проводять зараз далі і глибшу організаційну підготовчу роботу. Дуже старанно шукають зброї і її заховують.

Спорадичні випадки вживання зброї проти поліції з боку поляків були два (Ягольниця Стара — окр[уга] Чортків, Шибалин — окр[уга] Бережани).

[...]

Вісник Української інформаційної служби. — Ч. 4–6. — 1942 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 67–68. Копія, машинопис.

№ 9. Витяг із «Короткого огляду політичних, суспільних, господарських і культурних відносин на ЗУЗ за місяць липень 1942 року» про діяльність польського підпілля Липень 1942 р.

[...]

II. Рух диверсантських польсько-більшовицьких банд просунувся з Підляшшя і Холмщини і теренів Белз — Сокаль — Рава Руська далі вглиб Галичини. Занотовано дії диверсантських банд на терені повітів Перемишль, Дрогобич, Рогатин — Бережани, Золочів — Броди, Стрий (Сколе). На терені Холмщини польсько-більшовицькі диверсії були в звіттовому періоді спрямовані головним чином проти наших людей (членів або симпатиків), чи взагалі свідомих і активних українських громадян і їх вбивали (н[а]пр[иклад],

вбивство селянина Бойка, повіт Грубешів, вбивство вїта в с. Жолдятичі і інш.). Банди нападали в білий день чи вночі гуртами (не раз дві чи три особи). На терені Перемишльського повіту виступи банд були спрямовані проти українських кооператорів, поліційних станиць, а на інших теренах проти поодиноких громадян в грабжницьких цілях (передусім харчів).

Вісник Української інформаційної служби. — Ч. 7–8. — 1942 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 21. — Арк. 86–87. Копія, машинопис.

№ 10. Заява Проводу ОУН з приводу подій на Холмщині влітку 1942 року

Липень 1942 р.

З приводу Холмських подій

Холмщина і Підляшшя, ці найдалше на захід висунені скравки української землі, переживають чергову мартирологію, що своїм трагізмом переростає не тільки те, що було в 1938 році, під час відомого палення церков і навернення штиками на римокатолицизм, але ж й такі ж самі практики Росії часів Миколи I-го й Олександра II з часів навертання цього ж самого населення на московське православ'є.

На теренах Холмщини і Підляшшя маємо від кількох місяців польсько-більшовицьку партизанку і німецьку пацифікаційну акцію із вістрям, спрямованим в українське населення. Це, на перший погляд, дивогляд. Тим не менш, є він реальною дійсністю. Не самі банди, не ті чинники, що їх матеріально і морально піддержують, не ті терени, що є базою їх діяння, відчувають на собі усі страхіття пацифікації, але невинне українське населення.

Перед нами ряд звідомлень з різних околиць многострадалих західних окраїн. Звідомлень, що відкривають таку понуру картину подій, що навіть у той час, коли слово «смерть» перестало робити своє враження, мусить потрясти до глибини душі кожного, в чиїх жилах пливе українська кров.

Ось виїмки одного із них, що насвітлює початки і розвиток тих польсько-більшевицьких акцій, що їх кровава тінь впала на українське населення Холмщини і Підляшшя.

Зимою почали большевики скидати масово своїх парашутистів, які покищо нічого не робили, тільки швендалися у терені. В се-

редині зими почали появлятися уже малі групки на терені Холмщини і Підляшшя. На Підляшші з початком зими появилися уже навіть великі групи, які йшли на Полісся, переправляючись через Буг. В тому часі появилися польські банди, які при нападах старалися балакати ломаною московщиною. Цікаво, що усі ці банди появлялися на українських або мішаних теренах, а не було їх на корінно-польських землях. У відповідь на появу таких банд, німці в половині квітня почали арештувати в деяких селах тих, що носили червоні опаски чи були членами сілрад під час перебування большевиків на цих теренах, осінню 1939 р. Деяких із арештованих відвозили до Люблина, деяких стріляли на місці, прим[іром], у селах Ярославець, Уханє, Матче Грубешівського повіту (7-ох селян і українського вчителя Романюка). Такі самі випадки були в повіті Біла Підляська.

В половині травня почали німці разом з польською поліцією робити облави на ці банди, зокрема в Грубешівському і Холмському повітах. Облава, що почалася 25.V., охопила північно-західну частину Грубешівського повіту та Холмський, Красноставський, Замостенський і Томашівський повіти. 27 травня почалось масове палення сіл і стріляння людей на доноси польської поліції. М[іж] ін[шими] спалено слідує села: Гдешин — 17 господарств, Молодятичі — 17 господарств, Гонятичка — півсела, Копилів — четвертину села, Степанковичі — кілька господарств, Кулаковичі — четвертину села, Кобло — кілька господарств, Шерятин — кілька господарств, Бусно — кілька господарств, Стріличі — четверту частину села, Мяжке — 3 господарства разом з постріляними родинами, Посадів кілька господарств, Горшків, Ситно, Ситанець, Боньча, в Молодятичах застрілили 2-ох селян, у Гдешині мали розстріляти Лопушанського Михайла, але тому, що він втік, розстріляли його жінку і брата. Крім того, розстріляно цілий ряд українців — яких назвиць в тій хвилині не знаю. Усе це діялося у районах польської поліції, яка робила доноси до командантів паціфікаційних відділів, вказуючи завжди на найсвідоміших українських громадян, які займали провідні місця чи то в Кооперативах, чи в Українських Освітніх Товариствах — як на прихованих комуністів.

Арешти українців йдуть без кінця, а тимчасом банди нападають дальше на цукроварні, млини, військові транспорти, тощо. В останніх днях травня напала одна банда на станицю Української Поліції в Телятині Грубешівського повіту. Під час перестрілки вбито двох поліцистів — а станицю спалено.

Ми передали уривок — який охоплює цілість терену. Подані у цьому факти потверджені звідомленнями з поодиноких округ. До цього звіту хочемо додати кілька наших завваг і висновків.

1. У світлі інформацій, що їх має ОУН, плян польського повстання був предметом міркувань польських чинників в Лондоні та Москві від перших тижнів грудня, себто від часу, коли німецька армія перейшла до дефензиви. Діялося це так з ініціативи польських кругів, як із натиску Лондону, для якого польське повстання було одним із звен того другого фронту, який хотіла монтувати Англія з поневолених Німеччиною народів (Греки, Серби, Поляки) та деяких т. зв. самостійних держав. Ціль — викликати дезорганізацію в запіллі Німеччини та (якщо йде спеціально про Польщу) перетяти ті комунікаційні артерії, що лучать Німеччину зі Східним фронтом.

2. Керівники польського підпілля на окуповуваних теренах поставилися до цієї концепції спершу негативно, добаваючи у ній чергову спробу Англії воювати польськими руками. Вказували на неминучість німецької реакції, яка потягне за собою стільки жертв з-поміж польського населення, що ціла імпреза ледви чи виплатиться. Масові репресії супроти польського населення можуть не тільки ліквідувати цей актив, що зорганізований в підпіллі, але позбавити польське підпілля моральної опори серед власного суспільства. Воно може визнати терористичні методи польського підпілля безглуздими в даний момент і відвернутися від цих, що вживають цих метод.

3. Події, що йдуть зараз на Холмщині, вказують, що побідила компромісова постановка; зрезигновано із загального повстання, а обмежимося партизанським рухом на мішаних — з українською перевагою — теренах в поблизу корінних польських земель. Передбачувано видно — (показалося, що слушно) — що німецька кривава відплата впаде на населення теренів, де будуть діяти банди, що рахунок за польсько-більшовицькі напади платитимуть українці. Терен операцій вибрано доцільно.

4. Цілий березень — квітень від відомостей про польське повстання ажгуло. Відомости ці мусили мати і німецькі поліційні органи, які завдяки ослабленій польській т. зв. Конспірації мали можливість попролазити усередину польських організацій. Гестапо перевело в тому часі арешти у всіх більших осередках Г. Г. — причому найменше потерпів його пупільок Львів, бо лежить на Українській території. Маємо усі дані твердити, що німецькі поліційні органи знали, на що заносилося, і це, що вони зараз роблять, не можна оправдувати непоінформованістю чи заскоченням. Стільки, якщо йде про саму пар-

тизанську акцію. Та не те головне. Українець ставить собі в першій мірі запит, чому зроблене відповідальним за польсько-большевицький бандитизм — українське населення Холмщини. Падуть з німецького боку закиди, що воно дає харчі партизанам. Не виключаємо, бо якщо там сидів би німецький селянин і до його хати прийшли озброєні бандити — то він їм все майно віддав би. Це повинні розуміти, зокрема, ці панове, що обкладають заставами ліси і чекають терпеливо, чи якийсь бандит не зволить вилізти на край ліса. Лісів пацифікатори оминають — зате, палять і мордують по селах. Як толкувати собі поведінку німецьких поліційних властей? Незорієнтованістю у місцевих умовах можна пояснювати вчинки виконних нижчих чинників. Між ними є багато людей, що їх мозги запримітивні, щоби розібратися в польській провокації. На нищення українства направляють німців, теж т. зв. фольксдойчерів — в суті речі, законспіровані польські агенти Сікорського і Сталіна. Але, кінець кінців, хтось з німців за це відповідає. А ці панове, що кермують пацифікацією, сидять на тих теренах вже близько три роки. Вони мали нагоду за цей час добре пізнати українське населення Холмщини, яке перше здавало контингенти, перше виконувало усі розпорядки німецької влади. І коли нині те населення тисячами арештують, стріляють, палять, то тут маємо до діла з чим іншим. Польсько-большевицьку партизанку використано для нового наступу на фізичну субстанцію українського народу. Удар вимірено в ту свідому частину українства, що на Холмщині впродовж останніх літ наросла. Тому жертвою падають священики, учителі, свідомі селяне. Нищать фізично живий елемент на одних теренах, щоби тероризувати рівночасно на других, мовляв, не схочете нам служити, зробимо з Вами те, що зробили на Холмщині. На холодно обдумане і холодно переводжуване фізичне нищення українства і спроба стероризувати ціле українське громадянство на усіх землях — ось правдива ціль цих страхіть, що мають місце на Холмщині. Те, що маємо під сучасну хвилину на Холмщині, уявляє собою якусь несамовиту картину польсько-большевицько-німецької спілки на знищення України.

Не кличемо нині до відплати, бо ми свідомі, чим воно в сучасний момент могло б скінчитися. Але якщо нищителі думають, що нас в той спосіб знищать — то помиляються. Нас нераз уже нищено вогнем і мечем — ми все-таки видержали, ми все-таки росли. І нині ми теж ростемо. Те, що сьогодні переживає Холмщина — те саме переживають, може, тільки не у таких розмірах, усі українські землі. Та в парі з тим український селянин, робітник інтелігент доходить до свідомості, що тільки тоді ці страхіття устануть, коли на сторожі

ЖИТТЯ і МАЙНА українця стоятиме українська збройна сила — Українська Держава. Боротьба за неї є справою кожного із них. Поширення і поглиблення національної свідомості це є той безсумнівний здобуток останніх місяців.

Сьогодні до відгону стрілів прислухається ціла Україна. Холмські і їм подібні події будуть тим цементом, що споїть нас в одну велетенську бойову громаду, що, переживши «советський рай» — та закоштувавши «Нової Європи», спрямує усі свої зусилля на здобуття власної держави. БО ТІЛЬКИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ ДЕРЖАВІ РЯТУНОК НАЦІЇ І КОЖНОГО З НАС.

Бюлетень. — Червень — липень 1942 р. (число 6–7). — С. 7–9 // АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 10. — Од. зб. 1. — Арк. 1–10.

1943 РІК

Розділ 1. ХОЛМЩИНА

№ 11. Огляд ситуації на Холмщині та Підляшші навесні 1943 року

Весна 1943 р.

Огляд і відносини на ЗУЗ під весну 1943

Окремий розділ треба писати про відносини на Холмщині й Підляшші. Українське населення цієї землі переживає від ряду місяців, а навіть літ, страшний терор, як з німецького, так і польського боку. Як вже було повідомлено в попередніх оглядах, на терені Замостейщини (до річч, тепер Замість зветься «Гімmlерштадт») гештапо творить зразкову німецьку кольонію і в зв'язку з тим виселило 11 збірних громад повіту. Виселяють і українців, і поляків, причому українців з розмислом поселяють на польських господарствах у Грубешівщині. Поляки майже поголовно пішли в ліси і, створивши партизанські банди, почали нищівну акцію, звернену передовсім проти українського населення.

Крім переведення саботажної акції, як: зривання мостів і телефонічних сполучень, висаджування поїздів на стратегічно важливій лінії Варшава — Берестя і т. п., польська партизанка грабить всяке майно населення, особливо харчі і одержу. Дійшло до ряду сутичок з жандармерією, поліцією і військом. Вбиття польськими партизанами кількох німців стягнуло репресії німців на невинне мирне населення. В ряді сіл розстріляно десятки родин. Сотки селян, жінок і дітей згинуло і гинуть від німецьких куль під закидом піддержки партизан. Села, підозрілі в співпраці з партизанами, — німці палять. При тому німці граблять українців не менш безоглядно, як польсько-большевицькі партизани.

Від стихійних терористично-грабункових акцій польські партизани перейшли до планової акції вбивання всіх чільніших представників української інтелігенції. Про замітніші випадки вбивств подає раз у раз легальна преса.

Найголовніші були вбивства полк[овника] Я. Войнаровського¹ і д[окто]ра М. Струтинського². Є багато випадків вирізування польськими бандитами цілих українських родин. Майже всі українські діячі дістають від польської організації листи з погрозами й зазивами покинути свої пости.

¹ Убитий 1 березня 1943 року.

² Убитий 19 березня 1943 року.

Поведінка німців у цій українсько-польській боротьбі є доволі підозріла. Раз ідуть на руку полякам, то знову стають ніби по стороні українців. Н[а]пр[иклад], з Чесанова і з цілого повіту Біла Підляська стягнули українську поліцію, а на її місце дали польську. Польські поліцісти почали ширити серед українського населення вістку, що всіх українців будуть виселювати за Буг на Схід. Це мало м[іж] ін[шим] такий наслідок, що багато українців під час видачі «кенкартів» записали себе поляками. Деяких українських діячів і працівників Делегатур Комітетів німці арештували...

Поляки розкинули листівки, биті на цикльостилі, в яких взивають українців до співпраці з ними. Листівка закінчується словами: «Польща була, є й буде, Україна була, є і буде, але земля Грубешівська ніколи українською не була і не буде, а в скорому часі буде прилучена до польської корони. За Вашу і нашу вільність. П[ольська] О[рганізація] В[ойскова]»

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 21–22. Копія, машинопис.

№ 12. Звіт про суспільно-політичну ситуацію на Холмщині та Підляшші

25 серпня 1943 р.

Звіт з Холмщини і Підляшшя

Дуже важливим економічно-політичним потягненням зі сторони німецької влади було переселення українського та польського населення з найбільш урожайних земель, як Заміщина та Грубешівщина, на білі піски Білгорайщини. Переселено: з округи Замість — 2 волості, з округи Томашів — 6 волостей, з округи Грубешів — 1 волость. Крім того, переселено теж поляків з поодиноких волостей.

Переселення відбувається в наступуючий спосіб:

Крайсгавптман доручає голові У[країнського] Д[опомогового] К[омітету] вислати наступуючого дня о 4-ій годині ранку 2–3 членів комітету до села, призначеного на виїзд, де люди мають на протязі одної години приготувитися до виїзду, взявши з собою лише найнеобхідніші речі, як постіль, одержу, хліб тощо. Крім коней не вільно брати з собою жодної худоби, ні птиці, як теж жадного господарського реманенту, бо це все залишається для фольксдойчів. Точно через годину приїжджає кілька німців та приблизно 25 польських

поліцаїв, що немилосердно гонять нещасних людей аж на місце переселення. Поляків не переселяють на нові кольонії, тільки до таборів, спеціально для них побудованих. По приїзді українських переселенців на опорожнену поляками кольонію на Білгорайщині, вже першої ночі нападають на них польські банди, що мордують українські родини, а іншим заявляють, щоб забиралися, звідкіль прийшли, ці останні не мають куди вертатись, їздять з місця до місця, мов цигани шукають собі будь-якого пристановища. На виселені українські та польські села вижче згаданих округ німецька влада населяє фольксдойчів — румунів.

Слід відмітити, що при переселюванні поляків німці присилають українську поліцію і наказують в грубіянський спосіб з ними обходитись і навпаки. Поляки використовують ці акції в своїй пропаганді, горлаючи, що це робиться тільки через українців.

Свідомість українських мас на Холмщині і Підляшші є куди більша, ніж 1939 року. Сотні емігрантів з Волині та Галичини, що в час большевицької окупації ЗУЗ опинилися на Холмщині, зробили дуже багато в тому напрямі. Молодь, що на протязі трьох років покінчила середні школи, провадить і далі серед населення започатковану старшими національно-освідомлюючу працю. Старша інтелігенція українська працює здебільшого по торгівельних установах та інституціях, в яких гарні матеріяльні умовини, і свідомістю селян цікавляться небагато. Молодша міська інтелігенція, переважно купці та урядовці, теж є байдужі до суспільно-політичної праці, хоч останньо дещо більше цікавиться фронтами та подіями на інших українських землях. Ядром свідомості Холмщини була і надалі являється сільська молодь та сільська інтелігенція. Переселенча акція зробила сьогодні те, що кожний, хоч би найбільш затурканий холмщак, каже, що він українець і не русин, як говорив попередньо. Польські терористичні напади, мордування невинних людей та палення сіл зробили в холмщака тверде переконання, що «ляха треба бити і вигнати аж до Люблина, а в тому допоможуть нам волиняки, бо в противному разі поляки попалять наші села, а всіх нас поб'ють». Кожний холмщак, що замешкує кращі ґрунти, где кожного дня виселення з його господарства і тому до місця свого проживання не є сильно прив'язаний.

Загально кажучи, німці і поляки своєю поведінкою на цих теренах помогли нам в національнім та політичнім освідомленню Холмщини.

[...]

Поляки в деяких округах Холмщини числять до 75%, але в загальному в цілій Холмщині є около 40% польського населення. Бе-

ручи під увагу політичну роботу поляків на Холмщині, слід сказати, що вона в загальному поставлена добре, а її активність посилилася ще більше після масової втечі поляків з ПЗУЗ в ці терени. У великих лісах Білгорайщини, в Стрілецькому лісі в Грубешівщині та на Підляшші діє польська партизанка, під назвою «Войско Польське» (ВП). Зимом і навесні цього року в Заміських та Білгорайських лісах доходило до більших боїв між польськими партизанами а німецькою жандармерією. Від двох місяців сутичок нема. Крім партизанських дій, поляки розвинули ще сильну терористичну акцію, зокрема проти української свідомої інтелігенції. Дотепер замордовано кільканадцять священників, вїтїв волостей, голову Комітету в Грубешеві пана Струтинського, п[ана] Богуна, кількох секретарів волостей, вчителів та інших громадян, що брали участь в суспільно-політичній або культурно-освітній праці. В околицях Стрілецького лісу на Грубешівщині ограбили, а потім спалили села: Стрільці і Моложев, де замордовано 54 людей. Мордували тільки чоловіків, а з жінок тільки 4. В руки гештапа попались важніші документи, архів та дві тисячі білих повивок з червоними літерами «ВП» польської нелегальної організації. З тих документів відомо, що командант ВП на тих теренах був якийсь «Аньолек», в документах згадується, «видал розказ забіць», «видал розказ спаліць». Відношення українців до поляків є наскрізь вороже. В своїх летючках поляки кажуть «Польська била і Польська бендзе, Україна била і бендзе, але не на земі Грубешовскей». Говорять, що Бандера є мудрий, але чому він дозволив нищити майно. Нарікають на бувший польський уряд, уряд, що давніше ще заселявав поляками «східні креси», а зараз поляки є наражені на українські ножі. Відомо також, що до якоїсь терористичної акції командант викликає людей, видає з магазину зброю, а після виконання акції учасники здають зброю в той сам магазин, а самі розходяться по домах. Щодо політичної свідомості поляків, то слід сказати, що всі поляки хочуть вільної Польщі, одначе, щоб уникнути репресій, маса польського елемента переходить на фольксдойчів, а також на православну віру (це останнє має місце в Грубешівщині). В загальному можна сказати, що польська маса є патріотична, однак брак в неї витривалості і тому податлива до асиміляції. В половині серпня ц[ього] р[оку] польська організація перепроводила акцію між тими поляками, що перейшли на православіє. Палили їм господарства, а навіть декого вбивали.

З-над Бугу багато польських родин вибралося в глибину Г[енерального] Г[убернаторства]. Німецька влада позабирала всіх фольксдойчів з прикордонної полоси.

Німецька політика на Холмщині визначається поглибленням антагонізму між українцями і поляками. Причому часто використовують поліційні частини одної сторони проти другої. За замордування українця чи поляка не перепроводжується жодного слідства.

[...]

25 серпня 1943 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 5–8. Копія, машинопис.

№ 13. Звернення командування Воєнної округи УПА «Турів» до українців Холмщини та Підляшшя
Серпень 1943 р.

За Самостійну Соборну Українську Державу!
Свобода народам і людині!

УКРАЇНЦІ ХОЛМЩИНИ Й ПІДЛЯШШЯ

Україна горить і стікає кров'ю. Німці по цей бік, а більшовики по той бік фронту пльондрують нашу землю. Пожари, розстріли по всій Україні.

Не минула гірка доля й Холмщини — споконвічної української землі. Зненавиджені «арбайтсанти» вже тисячі людей молодих вивезли в Німеччину на смерть, «крайсландвірти» різними контингентами останні соки з Вас виссали за останні роки, а собаки гестапівці не одну вже сотню невинних людей пустили на той світ. Кілька районів українських сіл переселили в білі піски.

На поміч німакам, у цій нищівній роботі, ідуть і польські підпанки. Вони масово служать у німецькій жандармерії, допомагають безпосередньо нищити українське населення. Вони і самі — як колись за Польщі — бандами нападають на українські села, палять їх, а людей стріляють. Наслідки гуляння цієї здичавілої банди стрінете скрізь на Холмській землі. Поляки, замість того, щоб боротися за свою державу на своїй землі, яку німці вже донищують, ідуть на грабіж українських земель.

Та то не все. У поміч цій чортівській спілці — німця з ляхом — для знищення українського народу, відвічний ворог України —

Москва, шле ватаги циганів, москалів, жидів і іншої наволочі, т. зв. «червоних партизан». І Холмська земля бачила їх. Вони, ці «червоні партизани» (а по суті червоні душогуби), рука в руку ідуть з ляхами та допомагають (і німцям) нищити український нарід.

Вороги хижі у боротьбі за Україну, спряглися в диявольську спілку до боротьби з Україною.

Чого ж вони хочуть?

Вони — і кожний з них окремо — хочуть наш народ знищити, а землю нашою самим заволодіти.

Та так воно не буде. І Німеччина, й Москва у взаємній боротьбі знесилюються. Їх донищать революції поневолених народів.

Український нарід ніколи добровільно не здавався ворогам. І цим разом так же. Вже вся Україна горить огнем народного гніву, вже розпочалася збройна боротьба в ім'я своєї оборони. До бою пішли відділи УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ (УПА).

УПА бореться за Самостійну Соборну Українську Державу, а в спілці з іншими поневоленими народами — за самостійні національні держави всіх народів на їх власних землях. Ми визнаємо право кожного народу (поляків, москалів, чехів і ін.) на його власну державу на його власній землі.

Ми боремося лише проти імперіялістів і їх наймитів. УПА б'є і буде бити всіх тих, хто хоче так чи інакше поневолити Україну.

УКРАЇНЦІ!

Криваві імперіялісти зближаються до упадку. Та перед смертю хочать потягнути з собою інших. Наше завдання — не допустити до цього, зберегти себе.

УКРАЇНЦІ ХОЛМЩИНИ!

Пам'ятайте, що Холмська земля є на самому переді; найбільш загроженою, бо найдалше висуненою українською землею. Перші й найбільші удари йшли, ідуть і йтимуть на Холмщину. Тому не сидіть із зложеними руками, ласки чекаючи, бо ніхто вам її не дасть.

Час по жнивах. Ворог хоче контингентами ограбити останнє й створити голод. Ховайте хліб. РОБІТЬ ЗАПАСИ, ЯК ЛИШ МОЖНА. Тепер осінь — якраз час на це.

Не дайте себе винищити фізично. Не йдіть безборонно на смерть під німецькі чи польські кулі. Не дозволяйте, щоб Вас переселявали, як сліпе знаряддя, а в ваші села заселявали різних фольксдойчів. Пам'ятайте! Або Ви віддасте свою кривавицю зай-

дам і вигинете з голоду — або зробіте запаси і збережетеся. Або спокійно підете на смерть під німецьку, більшовицьку чи лядську кулю — або активною боротьбою збережете себе і поб'єте ворога. Іншої дороги нема.

Тому творить свою власну військову силу для своєї оборони. Хто живий, хто може носити зброю — хай бере її і вступає в УПА. Хай всі стануть під її прапор. УПА — це одинока всеукраїнська сила, що є запорукою оборони населення. Помагайте їй!

Боротьба з чужими імперіялістичними зайдами — це клич нашого дня.

Творім свою власну збройну силу — УПА, яка одинока є здібна здобути Самостійну Соборну Українську Державу!

Смерть ворогам України!

Хай живе боротьба всього українського народу за Самостійну Соборну Українську Державу!

Хай живе Українська Повстанча Армія!

Постій, серпень 1943 р. УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ.
Група «Турів»¹.

*АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 23. — Арк. 75. Копія, машинопис;
ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 25–26.
Опубліковано: Сергійчук В. Український здвиг: Закерзоння.
1939—1947. — К., 2004. — С. 201–203.*

№ 14. Огляд суспільно-політичної ситуації на Холмщині *Вересень 1943 р.*

ХОЛМЩИНА

I. Томашівщина

У цілому терені Холмщини занотовано ряд виступів польських боївок, спрямованих проти укр[аїнського] населення, головно проти інтелігентного і провідного активу села. 1.IX.43 застрілено вночі в помешканні дир[ектора] Р[евізійного] С[оюзу] У[країнських] К[ооператив] в Томашові — Івана Сосенка і двох його співмешканців — братів Олександра і Сергія Бречко — працівників РСУК. Акт виконано вночі год. 11.30, стріляючи через

¹ Воєнна округа «Турів» входила до УПА-Північ, територіально охоплювала терени Луцького, Володимирського і Ковельського районів.

вікна і двері. Тому, що публична польська опінія осуджувала цей вчинок поль[ської] організації (головно старше громадянство), бо до обох братів Бречко ніхто не мав закидів ніяких. Можна було почути такі голоси зі сторони польських кол: «Це відплата за звірські знущання на Волині, а також: Ми не розбираємо, чи хтось винний, чи ні, а зараз він займає якийсь пост в сус[пільному] укр[аїнському] житті, мусить бути знищений». Як потвердження цієї фрази, що так воно є, начальник дир[ектора] РСУК і 4-ри службовці РСУК дістали письменні і усні погрози, щоб опустили Томашів, бо чекає їх така сама доля, що Сосенка. Це йде на знищення РСУК. Рівночасно влада зі своєї сторони робить дирекції РСУК утруднення в праці. Не дає на час товарів премієвих, не дає пунктів, грошей за збіжжя, а також дала зарядження «Дорффіраерам», нім[ецьким] фольксдойчерам по селах, щоб свій контингент збіжжя доставляли до пол[ської] гуртівні, а не до РСУК. А українських сіл довкола Томашева нема, бо вже виселені.

З Томашева пункт випадовий поль[ської] орг[анізації] перенісся до Ляцева і там вже від довшого часу грасує. Від 10.IX почавши, відбулося цілий ряд актів: 10.IX застрілено в лісі біля с. Черлено кравця Ковальчука. 12.IX в млині біля Жуличі управителя млина Качковського. 18.IX сторожа УДК в Тишівцях. 23.IX — працівника УДК в Тишівцях — Трохимовича.

Також ведено акцію проти нездавання контингентів. В с. Зерники, вол[ость] Лашів, знищено машини до молочення в дворі, а по селах Стенятин, Зимна потовкли кірати до молочення. В Зерники після того заїхала нім[ецька] жандармерія і забрала зі села 10 закладників самих українців, бо напевне фервальтер двора — фольксдойч — їх так заставив. Дотепер доля цих закладників невідома, бо не можна навіть довідатися, де ті люди знаходяться. 23.IX в лісі біля Тишівці поль[ська] боївка обстріляла конвоєнтів транспортування збіжжя, у висліді чого був один німець забитий, а двох фольксдойчерів тяжко ранених. Це було пополудні, біля год. 3-ої. Стріляли з ручного машиного кріса або з «МП».

II. Акція переселенча

Не всі села, виселені перед жнивими, подіставали наділи землі в Білгорайським повіті. Залишились понад 200 родин зі сіл Паньків, Рогізно, Шараволя біля Томашева. Їх перекидали з місця на місце, на це тільки, щоб зібрати жнива. Мешкали вони по стодолах або просто на подвір'ях, бо по селах було переповнення. Їсти не мали що, а в додатку банди польські пообдирали їх зі всього майна. Тепер вони перед голодовою катастрофою і в обличчі надходячої зими

шукають захисту по властях, а ті відсилають їх до Комітетів, мовляв — Комітет вас виселював, хай вам забезпечить життя. Останньо в Комітеті запевнено їм, що від 27.IX почнеться поселювання укр[аїнців] в Лянцівщині. На чие місце? Хіба що поляків — отже, в слід за тим можна сподіватись свіжих польських боївок.

Переселені зі села Михайлів, біля Ланців, до с. Буковина в Тарногородщині, повернули на своє родинне місце, повиганяли зі своїх садиб поляків і живуть. Німцям заявили, що зі села не рушаться вже, бо в Білгорайщині всі вигинуть.

Цілі валки переселенців повертаються з Білгорайщини і шукають десь пристановище по крєвних. Всі вони обдерті, виголоднілі, зі страшним огірченням в першу чергу на Комітет, потім на німців.

III. Шкільництво в терені

Дотепер є тільки 4 чинні народні школи в цілім терені. Пиняни біля Лащева, Гойки, Микулин і Замошів. Решта всі вчителі повиїзджали зі своїх місць під загрозою польських боївок.

Церква

Церкву тероризує польська боївка. Багато священиків не мешкає вдома, а доїзджає з інших сіл. Дня 19.IX застрілили о. Марцінкевича в Щавні.

Чесанівщина

Контингентова акція вже розпочалася, розложені так: до 15.IX має бути зданий 15 %, до 30.IX — 30 %, в жовтні та листопаді по 25 %, а в грудні 20 %. Це в Чесанівщині. В Тарногородщині та Дяківщині здача дещо приспішена, по селах стоять залоги Вермахту, які мають припильнувати, щоб здача не протягалась.

Бандитські напади польських партизан дещо притихли, хоча не цілком. 6.IX напад на містечко Наріль, де пограбовано поштовий уряд. Вночі з 9–10.IX на Ребізанти — чисто український присілок Гути Ружанецької. Рабували харчі, худобу, убрання та взуття, теж забрали всі коні. Вночі з 14–15.IX сильніша група ок[оло] 30–40 люда напали на присілок Люблинця Нового — Тепили, де побивали мужчин, рабували збіжжя, худобу, взуття та кожухи. Багато не могли забрати з цих причин, що всі коні з присілка втекли, а бандити мали своїх 3 фіри. В Тарногородщині по селах забрали майже всі коні так, що нема чим обробити землі. В останніх днях серпня вбили бандити коло Александрова одного укр[аїнського] поліциста.

Серед поляків говориться голосно про невдалекій кінець війни і тому вони не спішаються віддавати наложений на них контингент.

IV. Холм

В терені діє сильно польська організація. Центр її міститься в західній частині м. Холма. В терені та самім місті (на стації) були випадки мордів чи побоїв, dokonаних на українцях. Згинули: 5 українців в с. Липинки (вол[ость] Турка), 4-ох укр[аїнців] в Роївці (учитель, агроном, урядник волості, 2 свідомих селян).

В Холмі на стації побито 4-ох священиків (один з них помер), учителя та одного ученика з Технічної школи. Подані факти не вичерпують цілості. В склад боївки, які діють, входять польські Веркшущи, огнева сторожа, бавдінст та деякі цивілі. Безпосередньою причиною до тих виступів має бути приїзд поляків з Волині, який почався 3 вересня. В польському Допоміжньому Комітеті зареєструвалося около 3 000 втікачів.

Через міст в Дорогуську перейшло около 900 осіб. Втікачі походили переважно з околиці Любомля. Втікачів забирає польський Комітет, частинно відставили німці від границі до лягрів в Холмі. Багато поляків було ранених. Своїми оповіданнями про «звірства» українців (комусь там роздерли уста від уха до уха та казали, маш Польськев од можа до можа), зарізали «ксендза» пилою при вівтарі і т. п., викликали паніку на усіх теренах та загострили ще більше відносини. Кожний українець в очах поляків це «гайдамака», який ходить з ножами та все готов різати поляків. Поляки говорять, що українці виготовляють їм різню в Холмі, що в Союзі Укр[аїнських] Кооператив, в Комітеті та на ... найдено зброю, що Іларіон посвятив ножі, що в укр[аїнському] шпиталі отруїли 30 поляків з Волині і т. п. 13 вересня появилася відозва польського допомогового комітету, де накликається поляків зі сіл Ягодзін, Римаче, Теробенкі, Янковце, Оструфкі, Воля Островецька Любомльського повіту до повороту на свої місця. Повертаючим мали німці уділяти помочі. Одначе поляків багато не вернулося.

Німці дивляться на укр[аїнсько]-польські відносини бай-дуже. Низи настроєні проти українців. Урядові круги виграють на укр[аїнських] нервах. У відповідь на польську діяльність, обіцяли німці дати українцям в Холмі 20 крісів на самооборону.

10 вересня поляк виконав атентат на заступника шефа СД Рашендорфа. Атентат був невдалий. 22 почали говорити про можливість перенесення Рашендорфа, бо це вже на нього другий атентат.

В українських установах панує острах перед можливістю польської акції. На загал кидається в очі велика безпорадність старшого громадянства. Була сподівана акція зі сторони поляків в часі празника 21.IX в Холмі. Німці навіть прислали чоту укр[аїнських] СС-ів

з Тревник, які тримали варту при всіх входах на Гірку. Населення було відносно багато, помимо польських погроз.

21 вересня появилася відозва УДК до українського населення, де говориться про те, щоб нарід не піддавався настроям хвилі, не слухав всяких підбрехувачів, а працював і свято вірив в оборону його інтересів нім[ецькими] властями.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 3–4. Копія, машинопис. Опубліковано: Сергійчук В. Український здвиг: Закерзоння. 1939—1947. — К., 2004. — С. 244–245.

№ 15. Списки вбитих у 1942—1943 роках українців з Холмщини та Підляшся

Не раніше листопада 1943 р.

СПИС

замордованих передовиків Холмщини і Підляшся в рр. 1942—43
Зіставлення

Повіт	
Грубешів	215*
Холм	55
Біла Підляська	18**
Замістя	51***
Білгорай — Тарногород.....	29
Краснистав.....	2
Радинь.....	1
Люблин	23
Разом:.....	394

ПОВІТ ГРУБЕШІВ

1.	Д[октор] Микола Струтинський	голова УДК	в Грубешеві	згинув	19.3.1943
2.	Полк[овник] Яків Войнаровський	референт УДК	" _ "	" _ "	1.3. " _ "
3.	Тимофій Стахурський	підреферент УДК	" _ "	" _ "	29.1. " _ "

* У документі подано 202 прізвища вбитих.

** Подано 16.

*** Подано 50.

4.	Михайло Новосад	муж довір'я УДК	" _ "	" _ "	20.3. " _ "
5.	Йосиф Рупа	" _ "	в Старім Селі	" _ "	7.2. " _ "
6.	Петро Тимчук	" _ "	в Липовці	" _ "	30.7. " _ "
7.	Іван Шаварський	" _ "	в М'якім	" _ "	30.7. " _ "
8.	Трохим Костюк	" _ "	в Которові	" _ "	2.4.1942
9.	Павло Лагода	" _ "	в Маличах	" _ "	23.6. " _ "
10.	Володимир Захарів	" _ "	" _ "	Згинув	30.9. " _ "
11.	Захар Грицюк	" _ "	в Куличах	Згинув	29.5. " _ "
12.	Гнат Залуський	" _ "	в Телятині	" _ "	19.8. " _ "
13.	Адам Микитюк	" _ "	в Стрільцях	" _ "	29.1. " _ "
14.	Микола Бігунець	" _ "	в Броніславці	" _ "	2.9. " _ "
15.	Іван Ковальчук	" _ "	в Мірчі	" _ "	28.9. " _ "
16.	Дмитро Ковальський	" _ "	" _ "	" _ "	28.9. " _ "
17.	Дмитро Курашко	" _ "	в Малкові	" _ "	27.10.1943
18.	Михайло Сенишин	учитель	в Мірчі	" _ "	8.9. " _ "
19.	Марія Сенишин (дружина)		" _ "	" _ "	8.9. " _ "
20.	Сергій Меленець	" _ "	в Посадові	" _ "	28.9. " _ "
21.	Еміліян Музичук	" _ "	в Василеві	" _ "	16.9. " _ "
22.	Василь Ортинський	" _ "	в Богутичах	" _ "	27.10. " _ "
23.	о. Сергій Захарчук	священик	в Наброжі	" _ "	6.5. " _ "
24.	о. Іван Пачук	" _ "	в Тереміні	" _ "	червень 1943
25.	Євграф Ярош	війт	в Молодятичах	" _ "	27.7. " _ "
26.	Сотн[ик] Франц Борис	" _ "	в Потуржині	" _ "	28.2. " _ "
27.	М[агістр] Мирон Минович	" _ "	в Уханях	" _ "	30.1. " _ "
28.	Михайло Пристапа	" _ "	в Вербковичах	" _ "	31.5. " _ "
29.	Омелян Васьків	" _ "	в Белзі	" _ "	2.10. " _ "
30.	Павло Низькошапка	" _ "	в Грабівці	" _ "	2.9. " _ "
31.	о. Павло Швайка	священик	" _ "	" _ "	28.10. " _ "

* У документі № 17 подано 1942 рік.

32.	Кость Шелепіна	солтис	в Пасіках	"__"	30.3."__"
33.	Йосиф Кісіль	"__"	в Жуличах	"__"	29.5."__"
34.	Андрій Міщанюк	"__"	в Бересті	"__"	20.7."__"
35.	Володимир Сенюк	"__"	в Грабівці	"__"	28.10. "__"
36.	Мирон Кравчук	"__"	в Пригорілім	"__"	2.9."__"
37.	Василь Юськів	командант поліції	в Мінянах	"__"	19.9."__"
38.	Нікіфор Іванчук	"__"	в Телятині	Згинув	27.5."__"
39.	Микола Олійник	поліцист	в Мінянах	"__"	19.9."__"
40.	Йосиф Метюк	"__"	в Телятині	"__"	27.5."__"
41.	Антін Арабчук	"__"	в Потуржині	"__"	28.2."__"
42.	Володимир Сивак	"__"	в Грабівці	"__"	2.9."__"
43.	Евгеній Прокіп	"__"	в Пулавах	"__"	20.9."__"
44.	Леонтій Козловський	"__"	в Грабівці	"__"	23.10. "__"
45.	Степан Тріль	начальник стації	в Стаях	"__"	29.10. "__"
46.	Мирослав Пшепюрьський	урядовець волості	в Крилові	"__"	11.10. "__"
47.	Василь Нагірний	"__"	в Вербковичах	"__"	23.6."__"
48.	Ірина Бардига	"__"	в Крилові	"__"	21.8."__"
49.	Володимир Домський	"__"	в Молодя- тичах	"__"	27.10. "__"
50.	Іван Макар	організатор молочарень	в Новосілках	"__"	серпень 1943
51.	Олекса Бойко	"__"	в Модрині	"__"	19.8."__"
52.	Настя Ковальчук	крамарка	в Молодя- тичах	"__"	27.10. "__"
53.	Іриней Качоровський	посесор млина	в Жуличах	"__"	30.9."__"
54.	Іван Вуйцік	гаєвий	в Тереміні	"__"	20.8."__"
55.	Володимир Давидовський	посесор млина	в Бересті	"__"	19.3."__"
56.	Віра Кравчук	б[увша] учителька	в Гдешині	"__"	29.8."__"
57.	Степанія Бискаль	жінка урядовця	в Крилові	"__"	11.10. "__"
58.	Іван Богун	селянин	в Терещанах	"__"	21.3."__"
59.	Володимир Богун	селянин	в Терещанах	"__"	21.3."__"
60.	Степан Була	"__"	в Гостиннім	"__"	7.8.1942

61.	Лука Боярчук	селянин	в Пасіках	" — "	30.3.1943
62.	Антін Боярчук	" — "	" — "	" — "	30.3. " — "
63.	Осип Боярчук	" — "	" — "	" — "	30.3. " — "
64.	Антонина Боярчук	" — "	" — "	" — "	30.3. " — "
65.	Марія Боярчук	" — "	" — "	" — "	30.3. " — "
66.	Володимир Войтович	" — "	в Турковичах	" — "	6.2. " — "
67.	Софія Шелепіна	" — "	в Пасіках	Згинув	30.3. " — "
68.	Евгенія Шелепіна	" — "	" — "	" — "	30.3. " — "
69.	Осип Дмитрук	" — "	в Моложеві	" — "	6.5. " — "
70.	Адам Черноба	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
71.	Степан Мазур	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
72.	Марія Кузьмович	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
73.	Марія Галька	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
74.	Осип Галка	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
75.	Марія Новосад	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
76.	Антонина Мікталь	" — "	" — "	" — "	6.5. " — "
77.	Петро Борис	" — "	в Ласкові	" — "	10.9. " — "
78.	Ілля Панас	" — "	в Жуличах	" — "	29.5. " — "
79.	Василь Панас	" — "	" — "	" — "	29.5. " — "
80.	Іван Панас	" — "	" — "	" — "	29.5. " — "
81.	Михайло Сидір	" — "	в Старім Селі	" — "	10.9. " — "
82.	Евгенія Сидір	" — "	" — "	" — "	10.9. " — "
83.	Михайло Антонюк	" — "	" — "	" — "	10.9. " — "
84.	Іван Кухарський	" — "	в Пісочку	" — "	10.9. " — "
85.	Микола Долина	" — "	" — "	" — "	10.9. " — "
86.	Микола Бігунець	" — "	в Броніславці	" — "	2.9. " — "
87.	Володимир Бігунець	" — "	" — "	" — "	2.9. " — "
88.	Олександр Шабас	" — "	" — "	" — "	2.9. " — "
89.	Павло Грицай	" — "	в Новосілках	" — "	28.5. " — "
90.	Станіслав Ващук	" — "	в Глиниськах	" — "	20.6. " — "
91.	Ілля Люпа	" — "	в Ступнику	" — "	10.9. " — "
92.	Микола Люпа	" — "	" — "	" — "	10.9. " — "
93.	Андрій Блязло	" — "	в Глиниськах	" — "	30.5. " — "
94.	Антін Бриль	" — "	в Стрільцях	" — "	30.1. " — "
95.	Осип Ковальчук	" — "	" — "	" — "	30.1. " — "
96.	Василь Лукашук	Селянин	[в] Стрільцях	Згинув	6.2. " — "

97.	Олекса Лукашук	"__"	"__"	"__"	6.2. "__"
98.	Надія Бойкевич	"__"	"__"	"__"	6.2. "__"
99.	Микола Бжезцький	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
100.	Степан Головерса	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
101.	Михайло Мисюра	"__"	в Зверковичах	"__"	31.5. "__"
102.	Пелагія Головерса	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
103.	Степан Ющак	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
104.	Роман Несторук	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
105.	Черемис Іван	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
106.	Антін Бриль	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
107.	Семяшко Юрій	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
108.	Віктор Яницький	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
109.	Адам Бриль	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
110.	Григорій Коцюбинський	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
111.	Степан Барилюк	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
112.	Марія Струцюк	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
113.	Степан Мальчевський	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
114.	Ілля Пекарук	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
115.	Марія Струцюк	"__"	"__"	"__"	31.5. "__"
116.	Іван Бонь	"__"	в Терезині	"__"	3.3. "__"
117.	Серафим Войцех	"__"	в Теремці	"__"	24.3. "__"
118.	Михайло Завада	"__"	в Ратиборовичах	"__"	25.3. "__"
119.	Микола Магдальчук	"__"	в Туганях	"__"	26.5. "__"
120.	Антін Михалевський	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
121.	Петро Нечипор	"__"	в Туганях	"__"	26.5. "__"
122.	Антін Семяшко	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
123.	Павло Зубик	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
124.	Марія Абрам	"__"	в Масломичах	"__"	12.12. [19]42
125.	Іван Цейко	"__"	в Мінянах	"__"	8.10.1943
126.	Анна Цейко	селянка	в Мінянах	"__"	8.10.1943
127.	Марія Потурай	"__"	"__"	"__"	8.10.1943
128.	Петро Лич	"__"	"__"	"__"	8.10. "__"
129.	Пилип Грелюк	"__"	"__"	"__"	19.9. "__"
130.	Настя Ковальська	"__"	"__"	"__"	29.9. "__"
131.	Антін Рись	"__"	Маличах	"__"	30.9. "__"

132.	Антін Кальницький	" _ "	" _ "	" _ "	30.9. " _ "
133.	Антін Кулик	" _ "	" _ "	" _ "	30.9. " _ "
134.	Іван Мачинський	" _ "	в Мірчі	" _ "	22.10. " _ "
135.	Петро Бакун	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
136.	Марія Русин	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
137.	Текля Куціра	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
138.	Гриць Боровський	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
139.	Катерина Боровська	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
140.	Іван Боровський	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
141.	Марія Кутас	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
142.	Микола Кутас	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
143.	Анна Кутас	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
144.	Осип Бучкай	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
145.	Параскевія Вайда	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
146.	Марія Вайда	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
147.	Олександр Кусий	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
148.	Анастасія Кусий	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
149.	Іван Кліщ	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
150.	Захар Пилищук	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
151.	Степан Бучкай	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
152.	Олена Малиха	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
153.	Н. Білик	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
154.	Данило Цюх	селянин	в Мірчі	Згинув	22.10.1943
155.	Марія Цюх	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
156.	Дмитро Жук	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
157.	Анна Коціра	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
158.	Іван Грицик	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
159.	Анна Власюк	" _ "	" _ "	" _ "	22.10. " _ "
160.	Іван Малимон	" _ "	в Пасіках	" _ "	1.10. " _ "
161.	Гриць Мельничук	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
162.	Софія Мельничук	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
163.	Олекса Мельничук	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
164.	Павло Іванович	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
165.	Павло Величко	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
166.	Олена Музичка	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
167.	Володимир Смак	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
168.	Микола Куля	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "
169.	Евгенія Каліницька	" _ "	" _ "	" _ "	1.10. " _ "

170.	Нечипір Байкевич	"__"	в Стрільцях	"__"	Вересень 1943
171.	Андрій Гармата	"__"	"__"	"__"	"__"
172.	Петро Цесля	"__"	"__"	"__"	26.5. "__"
173.	Анатолій Яцинюк	"__"	в Туганях	"__"	26.5. "__"
174.	Андрій Кардаш	"__"	в Голубім	"__"	9.9. "__"
175.	Гриць Дмитрук	"__"	в Добромиричах	"__"	29.8. "__"
176.	Пилип Підгайний	"__"	в Потуржині	"__"	2.2. "__"
177.	Надія Дудзик	"__"	в Моложеві	"__"	6.5. "__"
178.	Іванна Кузимович	"__"	в Моложеві	"__"	6.5. "__"
179.	Нестор Байкевич	"__"	в Стрільцях	"__"	26.5. "__"
180.	Павло Зубик	"__"	в Туганях	"__"	26.5. "__"
181.	Михайло Подоляк	"__"	в Бересті	"__"	4.6. "__"
182.	Петро Чернота	"__"	в Бересті	"__"	Липень 1943
183.	Степан Козак	селянин	в Пісочнім	Згинув	25.7.1943
184.	Іван Козак	"__"	в Пісочнім	"__"	25.7. "__"
185.	Н. Козак	"__"	"__"	"__"	25.7. "__"
186.	Серафим Борис	"__"	в Вільці	"__"	3.8. "__"
187.	Антін Довган	"__"	в Добромиричах	"__"	29.8. "__"
188.	Антін Кулик	"__"	в Маличах	"__"	30.9. "__"
189.	Іван Світлюк	"__"	в Ласковій	"__"	12.10. "__"
190.	Іван Наконечний	"__"	"__"	"__"	12.10. "__"
191.	Текля Кідіба	Селянка	в Молодятичах	"__"	27.10.1943
192.	Зенон Кідіба	"__"	"__"	"__"	"__"
193.	Мирослав Кідіба	"__"	"__"	"__"	"__"
194.	Федір Міщук	"__"	"__"	"__"	"__"
195.	Олена Міщук	"__"	"__"	"__"	"__"
196.	Олег Міщук	"__"	"__"	"__"	"__"
197.	Єлисавета Ковальчук	"__"	"__"	"__"	"__"
198.	Осип Пусий	"__"	"__"	"__"	"__"
199.	Олександра Ковальська	"__"	"__"	"__"	"__"
200.	Єрмоген Снайдер	"__"	"__"	"__"	"__"
201.	Марія Кардинал	"__"	в Вишнові	"__"	"__"
202.	Гриць Грицуня	"__"	в Зубовичах	"__"	3.11.1943

ПОВІТ ХОЛМ

1.	Дмитро Скубій	референт С[успільної] О[піки] УДК	в Холмі	Згинув	15.10.1943
2.	Микола Назарук	муж довір'я УДК	в Волі Верещинській	" — "	3.6.1943
3.	Гриць Войтюк	" — "	в Вириках	згинув	4.8.1943
4.	Лев Рибчинський	" — "	в Голі, гром[ада] Волосковоля	" — "	23.7.[19]43
5.	Михайло Рибчинський	" — "	" — "	" — "	" — "
6.	Богдан Панчишин	працівник Делегатури і агроном	в Ганові	" — "	26.11. [19]43
7.	Степан Бульб'як	Грома[да] Кривоверба	" — "	" — "	21.1.[19]43
8.	Н. Кульгав'юк		в Волі Вере- щин[ській]	" — "	16.8.[19]43
9.	Григорій Погорецький	Учитель	в Сільці, громада Роколупи	" — "	18.9.[19]43
10.	Іван Міщук	директор Союзу	в Володаві	" — "	24.10. [19]43
11.	Дмитро Степанюк	Війт	в Вербиці, гром[ада] Ольхівець	" — "	29.[...]*. [19]43
12.	Михайло Бринкевич	Солтис	в Коденці, гром[ада] Кривоверба	" — "	27.9.[19]43
13.	Степан Ядчук	" — "	в Замолоди- чах, гром[ада] Волосковоля	" — "	21.3.[19]43
14.	Дмитро Зарчук	" — "	в Міхельсдорфі	" — "	23.5.[19]43
15.	Павло Кінах	заст[упник] " — "	" — "	" — "	" — "
16.	Іван Бинько	" — "	в Горостині, гром[ада] Кривоверба	" — "	10.9.[19]43

* Цифра не відчитується.

17.	Олександр Струк	"__"	в Любличчині	"__"	"__"
18.	Михайло Кузьмич	"__"	в Тарнові, гrom[ада] Ольховець	згинув	19.3.[19]43
19.	Михайло Злужук	"__"	в Краснім, гrom[ада] Павлів	"__"	14.9.[19]43
20.	Хома Корнелюк	"__"	в Ловишеві, гrom[ада] Воля Верещ[инська]	"__"	16.2.[19]43
21.	Іван Кошелюк	Поліцист	в Загайдак, гrom[ада] Кривоверба	"__"	30.5.[19]43
22.	Гаврило Рожелюк	"__"	"__"	"__"	"__"
23.	Павло Кошук	"__"	"__"	"__"	"__"
24.	Олександр Прадюк	секретар волості	в Волосковолі	"__"	30.5.[19]43
25.	Теодор Юрчук	урядовець "__"	в Павлові	"__"	9.9.[19]43
26.	Гнат Вовченко	"__"	в Реївці	"__"	26.6.[19]43
27.	Павло Пліщук	Скарбник	в Витичному, гrom[ада] Воля Верещ[инська]	"__"	31.8.[19]43
28.	Евфрозія Данилюк	Учителька	в Любличчині	"__"	28.2.[19]43
29.	Ілля Абрамюк	Урядник	в Хмелеві, гrom[ада] Дубова Колода	"__"	3.10.[19]43
30.	Петро Левчук	Крамар	в Жуліні, гrom[ада] Павлів	"__"	12.9.[19]43
31.	Сильвестер Пойман	Секретар	в Любличчині, гrom[ада] Кривоверба	"__"	17.5.[19]43
32.	Юрій Томкевич	Кульчикатор	в Волі Угрусській	"__"	28.5.[19]43
33.	Микола Лахтук	"__"	"__"	"__"	"__"
34.	Степан Гарасим'юк	Селянин	в Пахоллі, гrom[ада] Кривоверба	"__"	2.2.[19]43
35.	Агафія Герасимюк	"__"	"__"	"__"	"__"

36.	Павло Герасимюк	"__"	"__"	"__"	"__"
37.	Михайло Герасимюк	"__"	"__"	"__"	"__"
38.	Михайло Дубовий	"__"	"__"	"__"	"__"
39.	Іван Кульгавюк	"__"	в Великополлі	"__"	23.5.[19]43
40.	Іван Марчук	"__"	в Коденці, гром[ада] Кривоверба	"__"	3.3.[19]43
41.	Василь Степчук	"__"	в Готівці, "__" Кривички	"__"	2.10.[19]43
42.	Петро Ткач	"__"	в Реївці, "__" Раколуپی	"__"	23.7.[19]43
43.	Антін Васильчук	"__"	в Лещатах, "__"	"__"	"__"
44.	Микола Васильчук	"__"	"__"	"__"	"__"
45.	Саць Н.	"__"	в Бусівні, гром[ада] Ольхівець	"__"	4.4.[19]43
46.	Михайло Ковальчук	"__"	в Сільці, "__" Раколуپی	"__"	18.9.[19]43
47.	Павло Крих	"__"	в Кобилім, "__" Реївець	"__"	вересень [1943]
48.	Іван Крих	"__"	"__"	"__"	"__"
49.	Михайло Скубій	"__"	в Тарнові, "__" Ольхівець	"__"	22.4.[19]43
50.	Олександр Малеша	"__"	в Кривоволі, "__" Реївець	"__"	15.10. [19]43
51.	Йосиф Войтович	"__"	в Дедивовичах "__"	"__"	23.10. [19]43
52.	Олександр Левчук	"__"	в Стайні "__"	"__"	22.10. [19]43
53.	Н. Цибульська	"__"	в Волі Угруській, "__" Собібор	"__"	2.6.[19]43
54.	Василь Сачко	"__"	в Волі Угруській, "__" Собібор	"__"	18.9.[19]43
55.	Йосиф Будюк	"__"	в Мацошині, "__"	"__"	4.10. "__"

ПОВІТ БІЛА ПІДЛЯСЬКА

1.	Володимир Коляда		в Носові, громада Вітулін	11.7.[19]43
2.	Дмитро Дмитрук	учитель	в Головнім, [громада] Ополля	24.8.[19]42
3.	Іван Пастернак	" — "	в Хорощинці, [громада] Піщаць	20.5.[19]43
4.	Нестор Кутжеба	поліцист	в Загорові, " — "	1.11.[19]43
5.	Амброзій Сверида	" — "	в Межиліссі, [громада] Тучна	6.12.[19]43
6.	Михайло Миськів	" — "	в Голешові, [громада] Славитичі	" — "
7.	Василь Краль	" — "	в Межиліссі, [громада] Тучна	" — "
8.	Володимир Филип'юк	Купець	в Янові Підл[яськім]	1.4.[19]43
9.	Н. Мелещук	селянин	в Іванівці, громада Славатичі	лютий 1943
10.	Володимир Антонюк	селянин	в Носові, [громада] Вітулін	1.4.[19]43
11.	Евстахій Дмитрук	" — "	в Луківці	27.6.[19]43
12.	Іван Романюк	" — "	в Носові, [громада] Вітулін	17.7.[19]43
13.	Надія Близна-Адамюк	" — "	в Бублі-Гранній	11.8.[19]43
14.	Іван Адамюк	" — "	" — "	" — "
15.	Василь Сідок	" — "	в Лішні, гром[ада] Заболоття	Жовтень [19]43
16.	Іван Сідок	" — "	" — "	" — "

ПОВІТ ЗАМІСТЯ

1.	Осип Трофимович	працівник Делегатури	в Тишівцях	22.9.[19]43
2.	Павло Панасюк	муж довір'я УДК	в Хорниках, громада Ляців	3.9.[19]43
3.	Павло Божко	" — "	в Поледові, " — "	14.5.[19]43
4.	Володимир Грасюк	" — "	в Проваллі, [громада] Тишівці	18.5.[19]43
5.	Іван Сосенко	директор ССУК	в Томашеві Любл[інськім]	3.9.[19]43
6.	Мирослав Гнип	" — "	" — "	24.8.[19]43
7.	Олександр Бречко	" — "	" — "	11.8.[19]43

8.	Степан Конопа	керівник складниці ССУК	в Лящеві	7.3.[19]43
9.	Климентій Трусъ	Лікар	в Поледові, громада Лящів	17.6.[19]42
10.	Іван Чубатий	Учитель	в Кунках, громада Пасіки	" — "
11.	Сергій Захарчук	Священик	в Наброщі, [громада] Лящів	7.5.[19]43
12.	Мирон Декон	" — "	в Жукові, [громада] Плазів	28.7.[19]43
13.	Йосиф Кроткевич	" — "	в Майдані Сопоцькому	2.8.[19]43
14.	Олексій Марцінкевич	" — "	в Суховолі	14.9.[19]43
15.	Степан Залюський	Війт	в Майдані Сопоцькому	27.7.[19]43
16.	Федір Бондарук	" — "	в Вишівцях	21.5.[19]43
17.	Володимир Долинка	" — "	в Майдані Сопоцькому	12.6.[19]43
18.	Н. Марчук	" — "	в Лящеві	21.7.[19]43
19.	Евген Пантета	Солтис	в Підгайцях, громада Лящів	30.5.[19]43
20.	Дам'ян Квасний	" — "	в Вакиєві	26.8.[19]43
21.	Ігнатій Будзай	Агроном	в Лящеві	29.X.[19]43
22.	Василь Глинський	Поліцист	в Раханях, гром[ада] Рахані	27.5.[19]43
23.	Тодір Гвоздяк	працівник волості	в Стенятині, гром[ада] Лящів	30.5.[19]43
24.	Василь Дзірба	Працівник ОСУК	в Стенятині	30.5.[19]43
25.	Михайло Скіра	Працівник ОСУК	в Стенятині	30.5.[19]43
26.	Іван Скіра	Працівник ОСУК	в Стенятині	30.5.[19]43
27.	Евген Мудрик	" — "	" — "	22.5.[19]43
28.	Евген Хімчак	" — "	в Лящеві	26.7.[19]43
29.	Сергій Бречко	" — "	в Томашеві Любл[інським]	3.9.[19]43
30.	Григорій Зеленко	?		
31.	Кирило Бурачак	працівник молочарні	в Підгайцях	30.5.[19]43
32.	Н. Сенкало	Селянин	в Голодиславичах, гром[ада] Рапанів	9.2.[19]43
33.	Параска Дзірба	" — "	в Стенятині, гром[ада] Лящів	30.5.[19]43

34.	Іван Грицик	" _ "	в Набржжі, гром[ада] Ляцїв	30.5.[19]43
35.	Іван Грицик	Син	" _ "	30.5.[19]43
36.	Федїр Грицик	" _ "	" _ "	30.5.[19]43
37.	Анна Грицик	" _ "	" _ "	30.5.[19]43
38.	Анна Грицик	Дочка	" _ "	30.5.[19]43
39.	Микола Рупа	" _ "	" _ "	30.5.[19]43
40.	Тетяна Рупа	Селянка	в Набржжі, гром[ада] Ляцїв	30.5.[19]43
41.	Софія Смик	" _ "	" _ "	" _ "
42.	Софія Барасим'юк	" _ "	" _ "	" _ "
43.	Володимир Музичка	" _ "	" _ "	" _ "
44.	Катря Музичка	" _ "	" _ "	" _ "
45.	Йосиф Музичка	" _ "	" _ "	" _ "
46.	Володимир Войтик	" _ "	" _ "	" _ "
47.	Данило Полїщук	" _ "	" _ "	" _ "
48.	Марія Полїщук	" _ "	" _ "	" _ "
49.	Сергїй Магомета	Селянин	в Вишївцях	24.9.[19]43
50.	Пузняк Василь	" _ "	в Майданї Сопоцькому	21.11.[19]43

ПОВІТ ТАРНОГОРОД

1.	Іван Рабуда	муж довір'я УДК	в Рожанці, гром[ада] Воля Рожанецька	
2.	Микола Фека	" _ "	в Буковинї, [громада] Бїща	
3.	Микола Заня	" _ "		
4.	Шаваля Антїн	Учитель	в Кїльнї, гром[ада] Кїльно	серпень [19]42
5.	Теодор Когут	" _ "	в Рожанці, [громада] Рожанець	" _ "
6.	Іван Боднар	" _ "	в Корховї, [громада] Корхів	18.3.[19]43
7.	Іван Шурба	Вїт	в Рожанці, [громада] Рожанець	серпень [19] 42
8.	Вїктор Калїш	" _ "	в Обшї, [громада] Обша	5.1.[19]43
9.	Олександр Кадїль	Священик	в Липинах, [громада] Потїк Гор[їшнїй]	2.9.[19]43
10.	Микола Жолопа	Солтис	в Крешевї Долїш[ньому], гром[ада] Крешїв	1.4.[19]43

11.	Мирон Полюрівський	Поліцист	в Цевкові, гром[ада] Цевків	серпень [19]42
12.	Роман Томашівський	" _ "	в Обші, [громада] Обша	5.1.[19]43
13.	Микола Наконечний	" _ "	в Теплицях, [громада] Теплиці	" _ "
14.	Голіней Василь	" _ "	в Олександрові, [громада] Олександрів	" _ "
15.	Дмитро Кіт	працівник Союзу Кооператив	в Замху, гр[омада] Бабичі	" _ "
16.	Олекса Абрагамович	Поліцист	в Олександрові, гр[омада] Олександрів	" _ "
17.	Михайло Оциров	" _ "	" _ "	" _ "
18.	Дмитро Левицький	Селянин	в Липинах Долішних, гром[ада] Потік Гор[ішній]	" _ "
19.	Андрій Мостовський	" _ "	в Кільні, " _ "	травень [19]43
20.	Микола Макара	" _ "	в Завадці, " _ "	" _ "
21.	Степан Пержило	" _ "	в Дикові Старому, " _ "	квітень [19]43
22.	Дмитро Шишка	" _ "	в Улазові, гром[ада] Диків Старий	" _ "
23.	Іван Купталь	" _ "	в М'ячині	серпень [19]43
24.	Іван Ваврищук	" _ "	в Букові, гром[ада] Біща	" _ "
25.	Йосиф Антонов	Селянин	в Букові, гром[ада] Біща	серпень [19]43
26.	Василь Твердохліб	" _ "	" _ "	" _ "
27.	Григорій Недозірний	" _ "	" _ "	" _ "
28.	Йосиф Дашник	" _ "	" _ "	" _ "
29.	Віра Левчук	" _ "	" _ "	" _ "

ПОВІТ КРАСНИСТАВ

1.	Осип Жарницький	Війт	у Жуківці	19.7.[19]43
2.	Григорій Гуц	член континг[ентної] Комісії	в Ольщині	24.8.[19]43

ПОВІТ РАДИНЬ

1.	Василь Захарчук	війт	в Містці, громада Містка	2.3.[19]43
----	-----------------	------	--------------------------	------------

ПОВІТ ЛЮБЛИН

1.	Остап Бурка	Лікар	в Любартові	20.8.[19]43
2.	Степан Малєша	Священик	в Дратові	серпень [19]42
3.	Володимир Коновал	секретар волосний	в Дубовій Колоді	2.X.[19]43
4.	Ольга Малєша	донька священика	в Дратові	серпень [19]42
5.	Микола Баку	Селянин	в Дратові	"__"
6.	Володимир Савич	"__"	"__"	"__"
7.	Теодор Палейчук	"__"	"__"	"__"
8.	Антін Сачева	"__"	в Людвині	"__"
9.	Іван Яртих	"__"	"__"	"__"
10.	Матвій Плотніков	"__"	"__"	"__"
11.	Микола Недзєлко	"__"	в Каволі	"__"
12.	Матвій Сачук	"__"	"__"	"__"
13.	Володимир Максимюк	"__"	"__"	липень [19]42
14.	Антін Руцяк	"__"	"__"	"__"
15.	Гнат Яртих	"__"	"__"	квітень [19]42
16.	Володимир Руцяк	"__"	"__"	червень [19]42
17.	Олександр Яртих	"__"	"__"	"__"
18.	Марія Борис	"__"	"__"	"__"
19.	Ніна Борис	"__"	"__"	"__"
20.	Теодор Борис	"__"	"__"	"__"
21.	Андрій Пега	"__"	в Дубовій Колоді	23.9.[19]43
22.	Андрій Борисюк	"__"	"__"	"__"
23.	Ярослав Ткачик	учитель	в Людвині	13.11.[19]43

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 2. — Од. зб. 1. — Арк. 1–4. Оригінал, машинопис. Частково опубліковано: Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — К., 2005. — Т. 3. — С. 96–106.

№ 16. Списки вбитих українців із Грубешівщини
Не раніше листопада 1943 р.

Холмщина, Підляшшя
СПИС

замордованих українців через польські банди в Грубешівщині

Ч. п.	Дата замордування]	Ім'я та прізвище	Суспільне становище	Вік	Місце народження
1.	2.4.[19]42	Трохим Костюк	солтис, муж довір'я в Которові	40	
2.	7.5.[19]42	Степан Була	селянин в Гостиннім	48	Гостинне
3.	27.5.[19]42	Нікіфор Іванчук	командант поліції в Телятині		Україна
4.	" — "	Йосиф Метюк	заступник команданта поліції в Телятині	42	Підгірці
5.	23.6.[19]42	Павло Лагода	муж довір'я в Маличах		Маличі
6.	" — "	Василь Нагірний	волосний урядовець, Вербковичі		Галичина
7.	27.7.[19]42	Евграф Ярош	війт в Молодятичах	43	Бересть
8.	19.8.[19]42	Олекса Бойко	молоч[арний] організатор в Модрині		Саджава Г.
9.	2.10.[19]42	Омелян Васьків	війт в Белзі	60	Жужель
10.	26.11. [19]42	Марія Абрам	селянка з Масломич	20	Масломичі
11.	29.1.[19]43	Тимофій Стахурський	підреферент УДК, Груберів	51	
12.	" — "	Адам Микитюк	муж довір'я, Стрілці		Стрілці
13.	30.1.[19]43	Антін Бриль	селянин, Стрілці		
14.	" — "	Осип Ковальчук	" — "		
15.	6.2.[19]43	Василь Лукашук	" — "		
16.	" — "	Надія Байкевич	" — "		
17.	" — "	Володимир Войнович	селянин, Турковичі		
18.	7.2.[19]43	Йосип Рупа*	фельдчер і муж довір'я в Старім Селі		

* У документі № 17 подано 1942 рік.

19.	28.2.[19]43	сотн[ик] Франц Борис	війт в Потуржині		Галичина
20.	" — "	Антін Арабчук	поліцист в Потуржині	36	Гоздів
21.	" — "	Пилип Підгайний	селянин, Потуржин		
22.	3.3.[19]43	Іван Бонь	" — ", кол[онія] Тересін		
23.	16.3.[19]43	Емілія Музичук	учитель, Василів	32	Вишнів
24.	19.3.[19]43	Вол[одимир] Давидовський	посесор млина		Україна
25.	Дир. Мик.*	Струтинський	Голова УДК в Грубешеві	45	Галичина
26.		Михайло Новосад	муж довір'я, Ярославець		
27.	21.3.[19]43	Полк[овник] Яків Войнаровський	референт УДК, Груберів	49	Україна
28.	21.3.[19]43	Володимир Богун	селянин, Трепани		Трепани
29.	" — "	Іван Богун	" — "		" — "
30.	24.3.[19]43	Войтих Серафім	" — ", кол[онія] Тересін		
31.	25.3.[19]43	Михайло Завада	кол[онія] Ратиборовичі		
32.	30.3.[19]43	Кость Шелепіна	солтис, с. Пасіка	60	
33.	" — "	Лука Боярчук	млинар, с. Пасіка	68	
34.	30.3.[19]43	Антін Боярчук	селянин, с. Пасіка	37	
35.	" — "	Йосиф Боярчук	" — "	30	
36.	" — "	Антоніна Боярчук	" — "	24	
37.	" — "	Марія Боярчук	" — "	23	
38.	" — "	Софія Шелепіна	" — "	42	
39.	" — "	Євгенія Шелепіна	" — "	19	
40.	31.3.[19]43	М[агістр] Мирон Шихович	війт Ухані	49	Забуже-Сокаль
41.	6.5.[19]43	Марія Галка	селянка, Моложів	48	
42.	" — "	Йосип Галка	дитина, Моложів	8	
43.	" — "	Надія Дудзик	селянка " — "		
44.	" — "	Антоніна Мішталъ	" — "		

* Так у документі.

45.	" _ "	Марія Новосад	" _ "		
46.	" _ "	Йосиф Дмитрук	селянин " _ "		
47.	" _ "	Адам Черноба	" _ "		
48.	" _ "	Степанія Мазур	селянка " _ "		
49.	" _ "	Марія Кузьмович	" _ "		
50.	" _ "	Іванна Кузьмович	" _ "		
51.	" _ "	о. Сергій Захарчук	священик, Набряж		
52.	26.5.[19]43	Мик[ола] Бжезіцкий	селянин, Стрілці		
53.	" _ "	Степан Головерса	" _ "		
54.	" _ "	Осип Головерса	" _ "		
55.	" _ "	Пелагія Головерса	селянка " _ "		
56.	" _ "	Степан Ющак	селянин, Стрілці		
57.	" _ "	Роман Несторук	" _ "		
58.	" _ "	Іван Чемерис	" _ "		
59.	" _ "	Віктор Яницький	" _ "		
60.	26.5.[19]43	Адам Бриль	селянин, Стрілці		
61.	" _ "	Григорій Коцюбинський	" _ "		
62.	" _ "	Степан Барилюк	" _ "		
63.	" _ "	Марія Струцюк	" _ "		
64.	" _ "	Степан Мальчевський	" _ "		
65.	" _ "	Ілля Пекарук	" _ "		
66.	" _ "	Марія Стуцюк, ж. Євгена	" _ "		
67.	" _ "	Нестор Байкевич	" _ "		
68.	" _ "	Андрій Гармата	" _ "		
69.	" _ "	Микола Магдальчук	" _ ", Тугані		
70.	" _ "	Антін Міхалевський	" _ "		
71.	" _ "	Петро Нечипір	" _ "		

72.	" — "	Антін Сімяшко	" — "		
73.	" — "	Павло Зебик	" — "		
74.	" — "	Павло Цесьля	" — "		
75.	" — "	Анатолій Яценюк	" — "		
76.	28.5.[19]43	Павло Грицай	" — ", Новосілки		
77.	29.5.[19]43	Йосиф Кісіль	солтис, Жуличі		
78.	" — "	Захар Грицюк	муж довір'я, Жуличі		
79.	" — "	Ілля Панас	селянин, " — "		
80.	" — "	Василько Панас	" — "		
81.	" — "	Іван Панас	" — "		
82.	30.5.[19]43	Андрій Влязло	" — ", Глиниська		
83.	31.5.[19]43	Михайло Приступа	війт з Вербкович	1913	Пшиколоси
84.	" — "	Михайло Мисюра	селянин " — "	55	
85.	4.6.[19]43	Михайло Подоляк	" — " з Берестя		
86.	20.6.[19]43	Станислав Ващук	" — " з Глиниськ		
87.	7.[19]43	Андрій Міщанюк	солтис з Берестя		
88.	" — "	Петро Чернота	селянин з Берестя		
89.	25.7.[19]43	Степан Козак	" — " з кол[онії] Пісочне		
90.	" — "	Іван Козак, син Ст[епана]	" — "		
91.	" — "	Козак, " — "	" — "		
92.	30.7.[19]43	Петро Тимчук	муж довір'я, Липовець		
93.	3.8.[19]43	Серафим Борис	селянин, Вілька		
94.	19.8.[19]43	Гнат Залуцький	муж довір'я, Телятин		
95.	20.8.[19]43	Іван Вуйцік	гаєвий, Терebinь		
96.	21.8.[19]43	Ірина Бардига	урядн[ик] в Крилові		
97.	29.8.[19]43	Віра Кравчук	Був[ша] вчителька, кол[онія] Гдешин		
98.	" — "	Іван Кравчук	селянин, Добромиричі		
99.	" — "	Антін Довган	" — "		
100.	" — "	Гриць Дмитрук	" — "		
101.	2.9.[19]43	Володимир Сивак	поліцист з Грабівця	20	Черничино
102.	" — "	Павло Низькошапка	війт з Грабівця	54	Україна

103.	" _ "	Микола Бігунець	солтис і м[уж] довір'я з Броніславки	46	
104.	" _ "	Микола Бігунець	селянин з Броніславки	45	
105.	" _ "	Володимир Бігунець	" _ "	33	
106.	" _ "	Олександр Шабас	" _ "	44	
107.	8.9.[19]43	Михайло Синишин	учитель з Мірча	1912	Галичина
108.	" _ "	Марія Синишин, жінка	" _ "	1923	" _ "
109.	9.9.[19]43	Андрій Кардаш	селянин, Голуб'є		
110.	10.9.[19]43	Іван Кухарський	" _ ", Пасічне		
111.	" _ "	Микола Долина	" _ "		
112.	" _ "	Михайло Сидір	" _ ", Старе Село		
113.	" _ "	Евгенія Сидір	" _ "		
114.	" _ "	Михайло Антонюк	" _ "		
115.	" _ "	Петро Борис	" _ ", Ласків	43	
116.	" _ "	Ілля Люпа	" _ ", кол[онія] Ступник	26	
117.	11.9.[19]43	Іван Люпа	" _ "	52	
118.	13.9.[19]43	Іринеї Качоровський	посесор млина в Жуличах		Україна
119.	19.9.[19]43	Пилип Грелюк	селянин, Муляни	1871	
120.	" _ "	Василь Юськів	командант поліції	1926	Галичина
121.	" _ "	Микола Олійник	поліцист в Мінянах	1915	" _ "
122.	20.9.[19]43	Евгеній Прокіп	СС Вахман в Пулавах	1923	Василів
123.	28.9.[19]43	Дмитро Ковальський	муж довір'я в Мірчі	60	
124.	" _ "	Настя Ковальська	селянка " _ "	58	
125.	28.9.[19]43	Іван Ковальчук	муж довір'я, Мірче	1887	
126.	" _ "	Сергій Меленець	учитель, Посадів	1908	Масломичі
127.	30.9.[19]43	Антін Гись	селянин, Маличі	45	
128.	" _ "	Антін Кальницький	" _ "	27	
129.	" _ "	Антін Кулик	" _ "	28	
130.	" _ "	Володимир Захарків	муж довір'я, Маличі	1892	Україна

131.	1.10.[19]43	Іван Малимон	селянин, Пасіка	1884	
132.	" — "	Гриць Мельничук	" — "	1880	
133.	" — "	Софія Мельничук	селянка, " — "	1903	
134.	" — "	Олекса Мельничук	сел[янський] син	1928	
135.	" — "	Павло Іванович	селянин	1886	
136.	" — "	Павло Величко	" — "	1877	
137.	" — "	Катерина Малимон	" — "	1875	
138.	" — "	Олена Музичко	" — "	1913	
139.	" — "	Володимир Смак	" — "	1908	
140.	" — "	Микола Куля	" — "	1893	
141.	" — "	Евгенія Каліницька	дитина " — "	5 літ	
142.	8.10.[19]43	Іван Цейко	селянин, Міляни	1903	
143.	" — "	Анна Цейко	селянка, " — "	1902	
144.	" — "	Марія Потурай	" — "	76	
145.	" — "	Петро Лич	селянин, " — "	1922	
146.	" — "	Антін Ковальчук	" — "	1903	
147.	12.10. [19]43	Іван Світлюк	" — " з Ласкова	20	
148.	" — "	Іван Наконечний	" — "	19	
149.	11.10. [19]43	Мирослав Пшеп'юрський	урядовець в Крилові	1919	Галичина
150.	" — "	Степанія Вискаль	селянка, Метелин	1924	Метелин
151.	22.10. [19]43	Іван Мачинський	селянин, Мірче	50 літ	
152.	" — "	Петро Бакун	" — "	80	
153.	" — "	Марія Русин	" — "	36	
154.	" — "	Текля Куціра	" — "	58	
155.	" — "	Гриць Боровський	" — "	80	
156.	" — "	Катерина Боровська	" — "	67	
157.	22.10. [19]43	Іван Боровський	дитина, Мірче	8 літ	
158.	" — "	Марія Кутас	селянка, " — "	52	

159.	" _ "	Микола Кутас	селянин, " _ "	64	
160.	" _ "	Анна Кутас	" _ "	84	
161.	" _ "	Осип Бучкай	" _ "	78	
162.	" _ "	Параскева Байда	" _ "	50	
163.	" _ "	Марія Байда	" _ "	22	
164.	" _ "	Олександр Кусий	" _ "	43	
165.	" _ "	Анастасія Кусий	" _ "	46	
166.	" _ "	Іван Кліщ	" _ "	70	
167.	" _ "	Захар Пилипчук	" _ "	59	
168.	" _ "	Степан Бучкай	" _ "	70	
169.	" _ "	Олена Малиха	" _ "	77	
170.	" _ "	Білик	" _ "	56	
171.	" _ "	Данило Цюх	" _ "	60	
172.	" _ "	Марія Цюх	" _ "	56	
173.	" _ "	Дмитро Цюх	" _ "	47	
174.	" _ "	Анна Куціра	" _ "	72	
175.	" _ "	Іван Грицик	" _ "	77	
176.	" _ "	Анна Власюк	" _ "	80	
177.	27.10. [19]43	Дмитро Курашко	м[уж] дов[ір'я], селянин, Малків		
178.	" _ "	Василь Ортинецький	учитель, Богутичі	49	Галичина
179.	" _ "	Семен Ярусевич	дяк з Молодятич	65	Україна
180.	" _ "	Володимир Домський	волосний урядник в Молодятичах	36	Ухані
181.	" _ "	Текля Кідиба	селянка, Молодятичі	70	
182.	" _ "	Зенон Кідиба	дитина " _ "	5	
183.	" _ "	Мирослав Кідиба	" _ "	11/2	
184.	" _ "	Хведір Міщук	селянин " _ "	36	
185.	" _ "	Олена Міщук	" _ "	32	
186.	" _ "	Олег Міщук	дитина " _ "	8	
187.	" _ "	Настя Ковальчук	крамарка кооп[еративу], " _ "	19	
188.	" _ "	Єлисавета Ковальчук	селянка " _ "	42	
189.	" _ "	Осип Псуй	селянин " _ "	65	
190.	27.10. [19]43	Олександра Ковальська	селянка з Молодятич	38	

191.	" — "	Ермоген Шнайдер	дитина " — "	11 міс.	
192.	28.10. [19]43	о. Павло Швайка	священик в Грабівці		Галичина
193.	" — "	Іванна Швайка	жінка [священика] " — "		
194.	" — "	Володимир Сенюк	солтис " — "	35	Чешин
195.	" — "	Антоній Козловський	СС Вахман " — "	20	Грабовець
196.	" — "	Осип Балабух	" — "	20	Чесники
197.	" — "	Володимир Ільчук	" — "	20	Грабовець
198.	29.10. [19]43	Степан Тріль	начальник стації		
199.	2.9.[19]43	Мирон Кравчук	солтис, с. Пригоріле		
200.	" — "	Сергій Кравчук (с[ин] Мирона)			
201.	3.11.[19]43	Кардинал	селянка, Вишнів		
202.	" — "	Трунф Гуцуляк	переселенка з Зубович		

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 2. — Од. зб. 3. — Арк. 1–4. Оригінал, машинопис.

№ 17. Списки вбитих українців із Грубешівщини

Не раніше грудня 1943 р.

ПОВІТ ГРУБЕШІВ

1.	Микола Струтинський	Голова УДК	в Грубешеві	19.3.1943
2.	Полк[овник] Яків Войнаровський	рефер[ент] УДК	в " — "	1.3. " — "
3.	Тимофій Стахурський	підреф[ерент] УДК	в " — "	29.1. " — "
4.	Михайло Новосад	Муж дов[ір'я] УДК	в " — "	20.3. " — "
5.	Йосиф Рупа	" — "	в Старім Селі	7.2.1942*
6.	Петро Тимчук	" — "	в Липовці	30.7. " — "
7.	Іван Каварський	" — "	в Мягкій	30.7. " — "
8.	Трохим Костюк	" — "	в Которові	2.4.[19]42

* У документах № 15 і 16 подано 1943 рік.

9.	Павло Лагода	" — "	в Маличах	23.6. " — "
10.	Володимир Захарів	" — "	в " — "	30.9. " — "
11.	Захар Грицюк	" — "	в Куличах	29.5. " — "
12.	Гнат Залуський	" — "	в Телятині	19.8. " — "
13.	Адам Микитюк	" — "	в Стрільцях	29.1. " — "
14.	Микола Бігунець	" — "	в Броніславці	2.3. " — "
15.	Іван Ковальчук	" — "	в Мірчі	23.9. " — "
16.	Дмитро Ковальський	" — "	" — "	28.9. " — "
17.	Дмитро Курашко	" — "	в Малкові	27.10.[19]43
18.	Михайло Сенишин	Учитель	в Мірчі	8.9. " — "
19.	Марія Сенишин	Його дружина	" — "	" — " — "
20.	Сергій Меленець	Учитель	в Посадові	28.9. " — "
21.	Еміліян Музичук	" — "	в Василові	16.3. " — "
22.	Василь Ортинецький	" — "	в Богутичах	27.10. " — "
23.	Володимир Струць	дир[ектор] школи	в Тереміні	31.12. " — "
24.	Сергій Захарчук	Священик	в Набржі	6.5. " — "
25.	Іван Панчик	" — "	в Тереміні	Черв[ень] " — "
26.	Павло Швайка	" — "	в Грабівці	28.10. " — "
27.	Івнина Швайка	дружина свящ[еника]	в Грабівці	28.10.1943
28.	Євграф Ярош	Віт	в Молодя- тич[ах]	27.7. " — "
29.	сотн[ик] Франц Борис	" — "	в Потуржині	28.2. " — "
30.	маг[істр] Мирон Михович	" — "	в Уханях	31.1. " — "
31.	Михайло Приступа	" — "	в Вербко- вич[ах]	31.5. " — "
32.	Омелян Баськів	" — "	в Белі	2.10. " — "
33.	Павло Низькошапка	" — "	в Грабівці	2.9. " — "
34.	Кость Шелепіна	Солтис	в Пасіках	30.3. " — "
35.	Йосип Кисіль	" — "	в Жуличах	29.5. " — "
36.	Андрій Міщанюк	" — "	в Бересті	20.7. " — "
37.	Володимир Сенюк	" — "	в Грабівці	28.10. " — "
38.	Мирон Кравчук	" — "	в Пригорілі	2.9. " — "
39.	Василь Мірчук	" — "	в Пісочні	7.12. " — "
40.	Микола Щуцький	" — "	" — "	18.12. " — "
41.	Н. Сенюк	" — "	в Свиднику	16.12. " — "
42.	В. Сенюк	" — "	в Рогович	" — "
43.	Михайло Мельника	заст[упник] " — "	в Модрині	24.12. " — "
44.	Василь Юськів	команд[ант] поліції	в Мінянах	19.9. " — "
45.	Нікіфор Іванчук	" — "	в Телятині	27.3. " — "

46.	Осип Павук	" — "	в Варяжі	16.12. " — "
47.	Володимир Хитреня	СС-вахман	в Грабівці	19.11. " — "
48.	Леонтій Козловський	СС	" — "	28.10. " — "
49.	Осип Балабух	" — "	" — "	" — " — "
50.	Володимир Ільчук	" — "	" — "	" — " — "
51.	Павло Пилипчук	Полицист	в Крилові	25.12. " — "
52.	Микола Олійник	" — "	в Мінянах	29.9. " — "
53.	Йосип Матюк	" — "	в Телятині	27.5. " — "
54.	Антін Арабчук	" — "	в Потуржині	28.2. " — "
55.	Володимир Сивак	" — "	в Грабівці	2.9. " — "
56.	Евгеній Прокіп	Полицист	в Цулавах	20.9.1943
57.	Анатолій Ковлюк	Полицист	в Городлі	7.11. " — "
58.	Василь Дзірба	" — "	в Грабівці	19.11. " — "
59.	Степан Кріль	нач[альник] станц[ії]	в Станях	29.10. " — "
60.	Миросл[ав] Пшепюрський	урядов[ець] волості	в Крилові	11.10. " — "
61.	Василь Нагірний	" — "	[в] Вербко- вич[ах]	23.6. " — "
62.	Ірина Бардига	" — "	в Крилові	21.8. " — "
63.	Володимир Демський	" — "	[в] Молодя- тичах	27.10. " — "
64.	Борис Назімов	" — "	" — "	19.12. " — "
65.	Андрій Чарнецький	" — "	в Волиня	" — " — "
66.	Юрій Пантелейчук	" — "	[в] Молодя- тичах	" — " — "
67.	Олекса Бойко	Організа[ор] молоч[арень]	в Модрині	19.8. " — "
68.	Іриней Качоровський	Посесор глина	в Жуличах	30.9. " — "
69.	Настя Ковальчук	Крамарка	[в] Молодя- тичах	27.10. " — "
70.	Волод[имир] Давидовський	Посесор глина	в Бересті	29.8. " — "
71.	Іван Вуйцік	Лисничий	в Тереміні	19.3. " — "
72.	Віра Кравчук	Учителька	в Гдешені	29.8. " — "
73.	Стефанія Биськаль	жінка урядовця	в Крилові	11.10. " — "
74.	Евген Лавринчук	коваль челядник	в Тереміні	24.12. " — "
75.	Василь Романчук	" — "	" — "	" — " — "
76.	Семен Ярусевич	Дяк	[в] Молодя- тичах	27.10. " — "
77.	Пилип Підгайний	Селянин	в Потуржині	23.2. " — "

78.	Іван Бонь	"__"	в Тересіні	3.3. "__"
79.	Войтих Серафім	"__"	"__"	24.3. "__"
80.	Степан Ющак	"__"	в Стрільцях	26.5. "__"
81.	Антін Міхалевський	"__"	в Туганях	"__" "__"
82.	Станіслав Ващук	"__"	в Глинським	20.6. "__"
83.	Іван Кравчук	"__"	в Добромиричі	29.8. "__"
84.	Василь Сизак	Селянин	в Модрині	24.12.1943
85.	Іван Бонь	"__"	в Терещанах	21.3. "__"
86.	Володимир Богун	Селянин	в Терещанах	21.3. "__"
87.	Степан Була	"__"	в Гостиннім	7.5.1942
88.	Лука Боярчук	"__"	в Пасіках	30.3.1943
89.	Антін Боярчук	"__"	"__"	"__" "__"
90.	Осип Боярчук	"__"	"__"	"__" "__"
91.	Антонина Боярчук	"__"	"__"	"__" "__"
92.	Марія Боярчук	"__"	"__"	"__" "__"
93.	Володимир Войтович	"__"	в Турковичах	6.2. "__"
94.	Софія Шелепіна	"__"	в Пасіках	30.3. "__"
95.	Евгенія Шелепіна	"__"	"__"	"__" "__"
96.	Осип Дмитрук	"__"	в Моложеві	6.5. "__"
97.	Адам Черноба	"__"	"__"	"__" "__"
98.	Степан Мазур	"__"	"__"	"__" "__"
99.	Марія Кузьмович	"__"	"__"	"__" "__"
100.	Марія Галка	"__"	"__"	"__" "__"
101.	Осип Галка	"__"	"__"	"__" "__"
102.	Марія Новосад	"__"	"__"	"__" "__"
103.	Антонина Мішталь	"__"	в Ласкові	10.9. "__"
104.	Петро Борис	"__"	в Хуличі	29.5. "__"
105.	Ілля Панас	"__"	"__"	"__" "__"
106.	Василь Панас	"__"	"__"	"__" "__"
107.	Іван Панас	"__"	"__"	"__" "__"
108.	Михайло Сидір	"__"	[в] Старому Селі	10.9. "__"
109.	Евгенія Сидір	"__"	"__"	"__" "__"
110.	Михайло Антонюк	"__"	"__"	"__" "__"
111.	Іван Кухарський	"__"	в Пісочному	"__" "__"
112.	Михайло Долина	"__"	"__"	"__" "__"
113.	Микола Бігунець	Селянин	в Пісочному	10.9.1943
114.	Павло Грицай	"__"	в Новосілках	28.5. "__"
115.	Станіслав Ващук	Селянин	в Глинських	20.5. "__"
116.	Ілля Люпа	"__"	в Ступнику	10.9. "__"
117.	Микола Люпа	"__"	"__"	"__" "__"
118.	Андрій Вязло	"__"	в Глинських	30.5. "__"
119.	Антін Бриль	"__"	в Стрільцях	30.1.1943

120.	Ковальчук Осип	"__"	"__"	"__"__"
121.	Василь Лукашук	"__"	"__"	6.2. "__"
122.	Олекса Лукашук	"__"	"__"	"__"__"
123.	Надія Бойкевич	"__"	"__"	"__"__"
124.	Микола Бжезицький	"__"	"__"	6.5. "__"
125.	Степан Головерса	"__"	"__"	"__"__"
126.	Михайло Мисюра	"__"	в Берковичах	31.5. "__"
127.	Осип Головерса	"__"	в Стрільцях	6. "__"__"
128.	Пелягія Головерса	"__"	"__"	"__"__"
129.	Степан Кшак	"__"	"__"	"__"__"
130.	Роман Несторук	"__"	"__"	"__"__"
131.	Іван Черкис	"__"	"__"	"__"__"
132.	Антін Бриль	"__"	"__"	"__"__"
133.	Юрій Семяшко	"__"	"__"	"__"__"
134.	Віктор Яницький	"__"	"__"	"__"__"
135.	Адам Бриль	"__"	"__"	"__"__"
136.	Григорій Коцюбинський	"__"	"__"	"__"__"
137.	Степан Барилюк	"__"	"__"	"__"__"
138.	Марія Струцюк	"__"	"__"	"__"__"
139.	Степан Мальчевський	"__"	"__"	"__"__"
140.	Ілля Пекарук	"__"	в Тересіні	3.3. "__"
141.	Марія Струцюк	Селянин	в Тересіні	24.3.1943
142.	Михайло Завада	"__"	[в] Ратиборо- вичах	23.3. "__"
143.	Микола Магдальчук	"__"	в Туганях	6.5. "__"
144.	Петро Нечипір	"__"	"__"	"__"__"
145.	Антін Семяшко	"__"	"__"	"__"__"
146.	Павло Бубик	"__"	"__"	"__"__"
147.	Марія Абрам	"__"	[в] Масломичах	12.10.1942
148.	Іван Цейко	"__"	в Мінянах	8.10.1943
149.	Аннко Цейко	"__"	"__"	"__"__"
150.	Марія Потурай	"__"	"__"	"__"__"
151.	Петро Лич	"__"	"__"	"__"__"
152.	Антін Ковальчук	"__"	"__"	"__"__"
153.	Пилип Грилюк	"__"	"__"	"__"__"
154.	Настя Ковальська	"__"	в Мірчі	19.9. "__"
155.	Антін Гись	"__"	в Маличах	"__"__"
156.	Антін Кальтеницький	"__"	"__"	30.9. "__"
157.	Антін Кулик	"__"	"__"	"__"__"
158.	Іван Мачинський	"__"	в Мірчі	22.10. "__"
159.	Петро Бакун	"__"	"__"	"__"__"
160.	Марія Русин	"__"	"__"	"__"__"
161.	Текля Куціра	"__"	"__"	"__"__"

162.	Гриць Боровський	"__"	"__"	"__" "__"
163.	Марія Кутас	"__"	"__"	"__" "__"
164.	Микола Кутас	"__"	"__"	"__" "__"
165.	Анна Кутас	"__"	"__"	"__" "__"
166.	Осип Бучкай	"__"	"__"	"__" "__"
167.	Катерина Боровська	"__"	"__"	"__" "__"
168.	Іван Боровський	"__"	"__"	"__" "__"
169.	Параскева Зайда	"__"	"__"	"__" "__"
170.	Марія Зайда	Селянин	в Мірчі	2.10.1943
171.	Олександр Кусий	Селянин	в Мірчі	2.10.1943
172.	Анастасія Кусий	"__"	"__"	"__" "__"
173.	Іван Кліщ	"__"	"__"	"__" "__"
174.	Захар Паличук	"__"	"__"	"__" "__"
175.	Степан Бучкай	"__"	"__"	"__" "__"
176.	Олена Милиха	"__"	"__"	"__" "__"
177.	Б. Білик	"__"	"__"	"__" "__"
178.	Данило Цюх	"__"	"__"	"__" "__"
179.	Марія Цюх	"__"	"__"	"__" "__"
180.	Дмитро Жук	"__"	в Мірчі	22.10.1943
181.	Анна Коцїра	"__"	"__"	"__" "__"
182.	Іван Грицюк	"__"	"__"	"__" "__"
183.	Анна Власюк	"__"	"__"	"__" "__"
184.	Іван Малимон	"__"	в Пасіках	1.10. "__"
185.	Гриць Мельничук	"__"	"__"	"__" "__"
186.	Софія Мельничук	"__"	"__"	"__" "__"
187.	Олекса Мельничук	"__"	"__"	"__" "__"
188.	Павло Іванович	"__"	"__"	"__" "__"
189.	Павло Величко	"__"	"__"	"__" "__"
190.	Катерина Малимон	"__"	"__"	"__" "__"
191.	Олена Музичко	"__"	"__"	"__" "__"
192.	Володимир Смак	"__"	"__"	"__" "__"
193.	Микола Куля	"__"	"__"	"__" "__"
194.	Евгенія Каліницька	"__"	"__"	"__" "__"
195.	Нечипір Вайкевич	"__"	[в] Стрільцях	Вересень
196.	Андрій Гармата	"__"	[в] Стрільцях	Вересень
197.	Петро Цесля	"__"	"__"	"__" "__"
198.	Антоній Яценюк	"__"	в Туганях	6.5. "__"
199.	Андрій Кардаш	селянин	в Годубові	9.9.1943
200.	Гриць Дмитрук	селянин	[в] Добромиричах	9.8.1943
201.	Пилип Підгайний	"__"	в Потуржині	.2. "__"
202.	Надія Дудзик	"__"	в Моложеві	6.5. "__"
203.	Іванна Кузьмович	"__"	"__"	"__" "__"

204.	Нестор Байкевич	" — "	в Стрільцях	6.5. " — "
205.	Павло Зубик	" — "	в Туганях	" — " " — "
206.	Михайло Подоляк	" — "	в Бересті	4.6. " — "
207.	Петро Чорнота	" — "	" — "	Липень
208.	Степан Козак	" — "	в Пісочнім	5.7. " — "
209.	Іван Козак	" — "	" — "	" — " " — "
210.	Н. Козак	" — "	" — "	" — " " — "
211.	Серафим Борис	" — "	в Більці	2.6. " — "
212.	Антін Довган	" — "	[в] Добромиричах	29.6. " — "
213.	Антін Кулик	" — "	в Маличах	30.9. " — "
214.	Іван Світлюк	" — "	в Ласковій	12.10. " — "
215.	Іван Наконечний	" — "	" — "	" — " " — "
216.	Текля Кідиба	" — "	[в] Молодятичах	27.10. " — "
217.	Зенон Кідиба	" — "	" — "	" — " " — "
218.	Мирослав Кідиба	" — "	" — "	" — " " — "
219.	Хведір Міщук	" — "	" — "	" — " " — "
220.	Олекса Міщук	" — "	" — "	" — " " — "
221.	Олег Міщук	" — "	" — "	" — " " — "
222.	Єлизавета Ковальчук	" — "	" — "	" — " " — "
223.	Осип Псуй	" — "	" — "	" — " " — "
224.	Олександра Ковальська	Селянка	[в] Молодятичах	27.10. " — "
225.	Єрмоген Шнайдер	" — "	" — "	" — " " — "
226.	Марія Кардинал	" — "	в Вишневі	3.11. " — "
227.	Гриня Грицуняк	Селянин	в Зубовичах	3.11.1943
228.	Сергій Кравчук	" — "	в Пригорілім	2.11. " — "
229.	Роман Коза	Селянин	в Вишневі	3.11.1943
230.	Павло Ришняк	" — "	в Мінянах	17.11. " — "
231.	Іван Шевчук	" — "	в Козодаві	" — " " — "
232.	Іван Вишняк с[ин] Павла	" — "	в Мінянах	" — " " — "
233.	Осип Петрук	" — "	[в] Турковичах	5.11. " — "
234.	Михайло Кардаш	" — "	в Пісочнім	7.11. " — "
235.	Дацька Серапак	" — "	" — "	8.11. " — "
236.	Антін Сидорук	" — "	[в] Молодятичах	" — " " — "
237.	Іван Московський	" — "	[в] Переселович[ах]	19.12. " — "
238.	Василь Дубенко	" — "	" — "	" — " " — "
239.	Гриць Боднарчук	" — "	" — "	" — " " — "
240.	Дмитро Корелюк	" — "	" — "	19.12. " — "

241.	Михайло Кормелюк	"__"	"__"	"__" "__"
242.	Теодосій Кравчук	"__"	"__"	"__" "__"
243.	Софія Пьотровська	"__"	"__"	"__" "__"
244.	Іван Ординат	"__"	"__"	"__" "__"
245.	Юрій Петелейчук	"__"	[в] Молодя- тичах	"__" "__"
246.	Олександр Бочило	"__"	[в] Пересело- вич[ах]	"__" "__"
247.	Івань Сань	"__"	[в] Конюхах	"__" "__"
248.	Володимир Марухач	"__"	[в] Гостиннім	"__" "__"
249.	Евгенія Марух	"__"	"__"	"__" "__"
250.	Іван Вакула	"__"	[в] Горішеві Русь[кім]	"__" "__"
251.	Текля Романчук	"__"	[в] кол[онії] Добрович[і]	"__" "__"
252.	Петро Романчук	"__"	"__"	22.12. "__"
253.	Катерина Омемчук	"__"	"__"	"__" "__"
254.	Володимир Осемчук	"__"	"__"	"__" "__"
255.	Антоній Малащук	Селянин	в Модрині	24.12.1943
256.	Олександр Баран	"__"	"__"	"__" "__"
257.	Володимир Денис	"__"	"__"	"__" "__"
258.	Микола Бучко	Селянин	в Модрині	24.12.1943
259.	Петро Понюся	"__"	"__"	"__" "__"
260.	Василь Петрук	"__"	"__"	"__" "__"
261.	Олександра Шуфліта	"__"	"__"	"__" "__"
262.	Хома Єфим	"__"	"__"	"__" "__"
263.	Пилип Гапон	"__"	"__"	"__" "__"
264.	Тимофій Савчук	"__"	"__"	"__" "__"
265.	Осип Міхальчук	"__"	в Мяків	29.12. "__"
266.	Гнат Савка	"__"	"__"	"__" "__"
267.	Михайло Козира	"__"	"__"	"__" "__"
268.	Константин Хорувай	"__"	"__"	"__" "__"
269.	Н. Власюк	"__"	в Ласкові	21.12. "__"

АЦДВР. — Ф. 10. — Т. 1. — Од. зб. 1. — Арк. 1–4. Оригінал, машинопис.

Розділ 2. ВОЛИНЬ

№ 18. Звернення ОУН до польського населення з нагоди виявлення слідів катинського злочину

Весна 1943 р.

Поляки!

В Смоленських лісах імперіялістичні бандити розстріляли 12 тис. польських офіцерів. Це були офіцери тої частини армії, яка добровільно піддалася більшовикам під час упадку Польщі. Імперіялісти використали момент слабості польського народу, щоб позбавити його важного провідного кадру, без якого є неможлива боротьба за державність.

Сьогодні німці цей факт хочуть використати в своїй пропаганді для удару по престижу большевиків. Вони визначили спеціальну комісію для розсліду справи і розголошують факт по цілому світі через пресу і радіо.

У відповідь на цю німецьку пропаганду большевики заперечили факт, закидаючи німцям, що вони самі розстріляли згаданих офіцерів, а пропаганда їх є провокацією. Відізався з Лондону також Сікорський¹, несміло питаючися більшовиків про вияснення. У відповідь на це дістав цілу бурю. «Союзні» большевики назвали його по радіо німецьким прислужником та зірвали дипломатичні зносини. З другої сторони вдарила Сікорського Англія. Вона зажадала реорганізації заграничного «уряду» Сікорського, зажадала відкликати домагання до Міжнародного Червоного Хреста прослідити справу, а вимагає всецілого підпорядкування політичним вимогам большевиків.

Що ж в дійсності є з цєю цілою справою? Хто розстріляв польських офіцерів і чому так поставились «союзники» до цього ганебного вчинку?

Нема сумніву, що моральними винуватцями цього злочину є в рівній мірі як большевицькі, так і німецькі імперіялісти. Хоч сам факт розстрілу dokonали «союзницькі» большевики, та, однак, цей випадок був фрагментом тільки їх спільного плану знищити польський народ. Тому, коли вони до цього часу мовчали про цей й інші подібні вчинки, то для нас ясно, чому воно так було. Коли вони сьогодні спихають вину один на другого, то також ясно, які мають до

¹ Владислав Сікорський (1881—1943) — польський військовий та політичний діяч, прем'єр польського еміграційного уряду в Лондоні.

цього підстави. Не дивною є також позиція Англії. Англія хоче мати більшовицького союзника коштом Польщі.

Поляки! Чи не бачите, що вами торгують? Чи ви не бачите, що ваші «союзники» плюють вам в лице?

Чому так є? Тому, що ваші провідники вибрали невластивий шлях до вашого визволення.

Ваше місце, як поневоленого народу, не в таборі імперіялістів, що хочуть поневолити і знищити всі поневолені народи, а в революційному таборі поневолених народів. Ваша боротьба повинна йти не в руку з московським імперіялізмом, що хоче вас знищити, а проти московського і німецького імперіялізмів. Вашим політичним гаслом повинно бути не загарбання чужих територій при допомозі ворожих вам імперіялізмів, а будова власної держави на власній етнографічній території. Свобода народам — свобода людині — це повинен бути ваш клич в боротьбі. Під цим кличем сьогодні борються народи сходу і заходу Європи, проти імперіялістів. Під цим кличем і ви єдино можете здобути вашу державу. Не імперіялістичні затії, не боротьба з українцями на українській території, не вислуговування німецькому та більшовицькому імперіялізмам проти українців під час їх боротьби за свободу створить вам вашу державу, але поборювання цих імперіялістів і поміч всім поневоленим народам в їх боротьбі за самостійні національні держави в етнографічних межах, принесе вам визволення.

Взаємна боротьба принесе вам тільки загибель.

Поляки, домагайтеся від своїх провідників зрвання з імперіялістами, що хочуть вас знищити! Домагайтеся занехання імперіялістичних замірів по відношенню до чужих територій!

Домагайтеся дружньої співпраці з поневоленими народами над відбудовою Польщі в межах етнографічних.

Гоніть від себе чужих і власних імперіялістів.

ХАЙ ЖИВУТЬ САМОСТІЙНІ ДЕРЖАВИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ.

ХАЙ ЖИВЕ СВОБОДА НАРОДАМ І ЛЮДИНІ.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 95. Копія, машинопис.

№ 19. Витяг із інформації про події на Волині

Травень 1943 р.

ВІСТІ З ВОЛИНИ

[...]

Усім формаціям, де ще залишилися українці, німці поліпшили буття, піднесли платню до висоти німецької ставки і змінили свою поведінку супроти них. На місце української, німці пробували організувати польську поліцію, але це їм не пішло. Побоялись зважитись на цей крок поляки, чи, може, побоялись дати німці зброю до рук поляків, сказати годі. Тільки по містах зорганізували по часті поляків, але й їм останньо відобрали зброю, а дали гумові палки. Це вказує на те, що німці розгублюються і самі не знають, що їм робити, щоб зарадити чимраз більшим труднощам. Скрізь опановують їх погані почування, хоч скупчуються вони вже тільки в більших середовищах.

Поляки покидають села і тікають до міст, бо кажуть, що їх «хлопці-секернікі ромбайом». Коли німці стараються їх вивозити до Німеччини, вони знову втікають у терен, творять більші скупчення і там укріплюються. Подекуди дали їм німці захист. Тому, що поляки провокують і доносять, населення чує до них велику ненависть. Люди кажуть, що коли б не доноси поляків, німці не зуміли б нас тероризувати.

Окрім поляків, дуже погану послугу роблять українцям свої ж таки продажні земляки, різного роду шумовиння, яке запряглося на службу до карних німецьких відділів. Вони саме найбільше гуляють, палять села, стріляють людей. А німці, коли їм це потрібно, всю вину за терор спихають на них, мовляв: «Ми вас не нищимо. Ви самі себе винищуєте. Вас стріляють ваші брати-українці».

Травень, 1943.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 1. Копія, машинопис.

№ 20. Звернення Головної Команди УПА до українського народу
Червень 1943 р.

УКРАЇНЦІ!

Німецька жандармерія, озброївши поляків та одягнувши їх в німецькі однострої, обступила вдосвіта 29 травня цього року Дармань-Залуже на Здолбунівщині. Добре знаючи, що це означає, населення, коли побачило, що німці оточили село, почало втікати до лісу. І хоч жандармерія стріляла по втікаючих, більшість мешканців Залужа втікла з села.

Тоді німецький офіцер, зібравши людей, які залишилися в селі, став закликати, щоб всі мешканці Залужа повернули додому, бо, мовляв, німецька влада переконалася, що в селі нема нікого озброєного, та ще на німців не упав не один стріл — отже нема чого боятися, селянам не станеться нічого злого.

Дехто з селян легкодушно повірив запевненням німецького офіцера і повернув з лісу додому.

Другого дня поляки під проводом німців щільно обступили село, почали мордувати людей, грабувати дорібок, палити хати, чоловіків, які намагалися втікати, стріляли, жінок забивали прикладами та кололи багнетами, дітям розбивали голови або живих кидали в огонь.

З мешканців села залишилися в живих тільки ті, які втікли були до лісу, хати, хліви, клуні — попалені, речі пограбовані, худоба забрана. На місці, де стояло Залуже, залишилися тільки руїни та згарища. Між помордованими розпізнано вже сто трупів.

УКРАЇНЦІ!

Не легковаженням, а злочином, злочином супроти свого народу та майбутньої його держави треба назвати те, що дехто з вас вірив в запевнення німецького офіцера. Так кожне слово німецького загарбника, від найвищого державного достойника до звичайного жандармського посіпаки — це підступ і брехня. А кожний німецький офіцер — це розбійник і злодій.

Чи мало вам ще тих відомих з щоденного життя прикладів присловленого вже німецького крутіства, ошуканства, злочинного підступу, підлої брехні та звичайного бандитства? Так нехай кров невинних жертв, кров українських селян, замордованих німцями й поляками в Дармані-Залужі, стане вам тією осторогою, щоби не йняли віри ні одному слову, ніякій обіцянці-переченню німецького загарбника!

Ті ж не числені з-поміж українців, які ще сьогодні дають своє ім'я, свій підпис під німецьке заповнення, нехай краще вже тепер, як Юда повісяться на сухій гілляці, щоб їхньою смердючою кров'ю не плямили собі рук вірні сини українського народу!

УКРАЇНЦІ!

У мордуванні і катуванні німцями українського населення беруть масову участь поляки.

Не маючи ніяких ворожих замірів супроти польського народу та бажаючи й йому здобути для себе Самостійну Національну Державу на своїй етнографічній території, ми мусимо ствердити, що поляки, які замешкують в незначній меншості українські землі, зокрема, Волинь та Полісся, ведуть злочинну протиукраїнську роботу.

Нехай знають про це всі, що лісові польські села й колонії є осередками й базами большевицької партизанки, яка ще діє на наших землях. Шлях пересування відділів большевицької партизанки з півночі на південь веде, за здобутими нами документами штабу большевицької партизанки, виключно через польські оселі Сарненщини, Костопільщини, Рівненщини та Здолбунівщини. Поляки по селах України є на службі імперіялізму большевицької Москви, зверненого в першу чергу проти українського народу.

Поляки ж, осілі по містах України, забувши про свою честь і долю свого народу під німецьким чоботом, вислуговуються тому ж таки німецькому загарбникові. Вони чи то як так звані фольксдойчи спершу, чи то тепер як добровольці — німецькі жандарми, поліцисти або й просто як учасники німецьких розбійницько-грабіжницьких виправ по українських селах, пішли на службу імперіялізмові гітлерівської Німеччини і знова у боротьбу проти українського народу.

Тому, якщо на українських землях вибухне нова Гайдамаччина чи Коліївщина, то відповідальність за неї спадає цілковито й виключно на ті круги, що завели польську визвольну політику в протиукраїнський табір московського та німецького імперіялізмів і діють сьогодні на українській території як прислужники Москви й Берліну проти українського народу.

Але нехай не забувають прислужники Москви й Берліну, що український народ уміє дати відплату!

І тільки так, [як] осторогу відплати, треба пояснювати собі той факт, що чотири дні після знищення поляками Залужа пішла з димом польська колонія Гурби — осідок большевицької партизанки в місцевих лісах.

УКРАЇНЦІ!

Наше визволення в однастайній боротьбі проти всіх імперіалістів, загарбників та їх наймитів-прислужників, веденій поруч і спільно з усіма поневоленими народами, наше місце в лавах Української Повстанчої Армії!

Хай живе Самостійна Україна!

Хай живе Українська Повстанча Армія!

Смерть прислужникам московсько-німецького імперіялізму!

Геть з імперіялізмом Москви й Берліну!

СЛАВА УКРАЇНІ!

Постій, червень 1943 р.

ГЕРОЯМ СЛАВА!

Головна Команда
Української Повстанчої Армії

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 45–45 зв. Оригінал, машинопис. Опубліковано: Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1. — С. 500–504.

№ 21. Опис бою відділу УПА біля села Гірка-Полонка

2 червня 1943 р.

ОПИС БОЇВ УПА у «В»

Дня 2-го червня 43 р. в год. 15-ій над с. Гірка-Полонка почали вибухати великі стовбури диму й вогню. Послана розвідка донесла, що це поляки і німці, їдучи дорогою в напрямі Луцька, палять і грабують село. Не було й хвилини до страчення. Ми взяли один рій повстанців, ручний кулемет і бігом рушили до села Гірка-Полонка, щоб там заатакувати ворога. Під селом терен був дуже рівний, так, що ворогові добре було вести вогонь. Ми відразу розгорнулись в розстрільну і збіжжями схилком просувались в напрямі села. Перед нами був маленький ліс і горбок. Ми рішили, що з ліска найкраще буде вести вогонь по ворогові і скерувалися в його напрямі. Коли підбігли під сам лісок, то ворог помітив і відразу відкрив вогонь з кулемета. Ми попадали й стрибками хотіли достатись до ліса. Огню не одкривали, бо зі збіжжя нічого не було видно. Доскочили ми до ліса, замкнулися в ряд і почали бігти в напрямі, звідкіля чути було стріли й крики. Добігли до скраю ліса і побачили три горючі хати, а на дорозі кількох вершників, що

підпалювали будинки. На самій дорозі розтягнулась довга валка возів. На возах лежали пограбовані речі, а за ними возами гнали захоплену в селі худобу. Дим, рев худоби, крики людей, гук стрілів — все це змішувалось в одну страшну суматоху, що нагадувала татарський напад з XII століття. Ми відразу заняли становище. Ворога було видно, як на долоні. Ми відкрили по возах і автах кулеметний і крісовий огонь. В той час ворогові наспіла поміч, три грузові машини (около двох роїв людей), що з віддалі 700 м почали нас обстрілювати кулеметним вогнем. Кулі, як оси, з'їдливо літали над головами. Перестрілка не уставала. Під ослоною вогню, німці почали з награбованими речами відступати в сторону Луцька. Ще кілька серій з кулемета й усе втихло. Ворог відступив до Луцька, залишаючи частину майна. Ми зійшли зі становищ і пішли на шлях, щоб перевірити наслідки бою. На дорозі ми побачили пограбовані речі, багато скла з авт та дві калюжі крові. З наших не впав ніхто. Жартуючи хлопці вертались на місце постою, сонце йшло до заходу.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 435–436.

№ 22. Інформація про антипольські акції УПА у квітні — липні 1943 року
Липень 1943 р.

ВІСТІ УПА

[...]

11 квітня ц[ього] р[оку] відділ УПА розбив польську банду, яка напала на українське село Майдан Лепенський та грабила українських селян. По нашій стороні жертв не було. Ворог поніс великі втрати в людях, спалено багато ворожих будинків. Місцеве населення дуже раділо, що УПА обороняє безборонне населення перед польськими бандитами.

[...]

25-го квітня ц[ього] р[оку] відділ переходив попри польську кольонію Добра, до якого почала стріляти польська банда. Повстанці

вирушили в атаку на ворога. Банду розбито і попалено більшу кількість польських будинків. По стороні УПА був один убитий. По стороні ворога 25 убитих. Здобутків не було жодних.

[...]

20-го травня на українське с. Тольче напала польська банда і там знищила кілька будинків і стала мордувати мирне населення. Відділ УПА став в обороні українського населення, розгромив польську банду та знищив польську кольонію Колище, при чому вбито 37 польських бандитів. По стороні УПА жертв не було. Здобутків жодних. Ворог відчув сильний удар УПА, перестав робити подібні напади на українських селян [...].

25-го травня ц[ього] р[оку] відділ УПА проходив пори польську кольонію Вілька Котівська і наскочив на велику силу більшовицької партизанки. Мимо того, що відділ УПА складався з малої кількості людей, він пішов на ворога і завдав йому поразки. Ворога розбито. Жертви ворога: 12 вбитих, 16 ранено. По стороні УПА жертв не було, лиш один легко ранений. Здобутків не було тому, що ворог при відступі забрав зброю [...]. 5-го липня ц[ього] р[оку] відділ УПА перевів біля кольоній Пшебража акцію проти польської банди. Під час акції знищено також до околиці кольонії. На нашій стороні 2-х вбитих і 6 легко ранених. Втрати ворога дуже великі.

[...]

6 липня ц[ього] р[оку] малий відділ УПА провадив завзяту боротьбу з польською бандою на кольонії Пшебража. В бою брала мала кількість повстанців. По стороні УПА був один вбитий і один тяжко ранений. Втрата ворога: знищено 38 поляків, спалено 77 будинків, здобуто одного легкого кулемета, 7 крісів, 400 набоїв.

[...]

Початок липня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 5–6. Копія, машинопис.

№ 23. Інформація про ситуацію на Волині у червні — липні 1943 року

11 липня 1943 р.

ЗВІТ Ч. 2.

за час від 11 червня до 10 липня 1943 р.

I. Праця по відділах

1. Відділ Крука

Зараз ситуація в терені дій відділу є краща для УПА, ніж для німців. Завдячувати це можна прихильності населення й переведенню чистки сексотів та ворогів нації, головно поляків, що використовують кожну можливість, щоб пошкодити справі визволення України або взагалі українському населенню. Після чистки поляків в терені рідко можна зустрінути якогось ляхка. Вони, так як і німці, згуртувались в більші окружні міста та по районних центрах і тільки час від часу роблять напади в теренах.

[...]

11 липня 1943.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 8. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 340.

№ 24. Звернення штабу загону УПА «Січ» до польського населення

17 липня 1943 р.

ДО ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

В останніх днях деякі польські громади звертаються до Української Повстанчої Армії з заявами про свою лояльність і готовість співпрацювати з українським населенням у його боротьбі проти німецьких окупантів і польських провокаторів, які разом із німцями нападають на українське населення та нищать його.

Не маючи змоги полагоджувати окремо поодиноких заяв, цією дорогою даємо відповідь тим, що внесли такі заяви, або думають їх складати:

1) Українська Повстанча Армія, внаслідок зради групи польських політиків (що стояли нібито на ґрунті співпраці з УПА), як та-

кож виступів деяких поляків, що з німецькою зброєю в руках нищили українське населення й палили села, була змушена покарати винних із суворістю воєнно-революційних вимог.

2) Міри, що були примінені до поляків деяких громад, були разом забезпечення українського населення перед плянованою зрадою, і не будуть вони поширюватися на тих громадян-поляків, що стоять на ґрунті співпраці з нами.

3) Гарантуємо повну безпеку тій частині польського населення, яке буде помагати нам у боротьбі проти німців і польських провокаторів. Український нарід не має на меті винищувати своїх національних меншин, а навпаки — забезпечує за ними рівні з собою права, домагаючись від них лояльності й співпраці.

4) Закликаємо лояльне польське населення не піддаватися ворожій агітації і не покидати своїх осель, а спокійно працювати на своїх господарствах.

Поляки! Пам'ятайте, що всякого роду Ваша допомога німцям проти українців скріпить ворога і дасть йому змогу винищувати польське населення на польських етнографічних землях. Ви тим самим самі закріплюватимете на собі кайдани.

Впливайте на тих поляків, що мають зброю, щоб вживали її не проти українців, які бажають бути господарями тільки на власній землі, а проти нашого спільного ворога — німецького наїздника, що хоче захопити наші (польські й українські) землі, а нас усіх винищити.

Ваша доля — у ваших руках!

Постій, 17 липня 1943 р.
Штаб загону «Січ»¹

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 89. Оригінал, машинопис. Опубліковано: Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1. — С. 544–546.

¹ Загін ім. І. Богуна («Січ») діяв у складі Воєнної округи «Турів» на південно-західних теренах Волинської області.

№ 25. Звіт про бойові дії відділів УПА у липні 1943 року
Липень 1943 р.

З боїв УПА

Дня 6 липня 1943 р. в год. 23-ій три відділи УПА вирушили до наступу на село Гута, польську кольонію, де були зконцентровані озброєні польські бандити, що були сталою загрозою місцевого українського населення та переводили на ньому морди та грабунки. Вихідним пунктом для всіх відділів було с. Рудна. Перший відділ пішов в напрямі Борок, другий на Курорт, третій на південну частину.

Ліквідуєчи по дорозі колонії Борок, Ляди і частину Курорту, відділи відійшли під укріплені становища. Заалармований ворог сильним кулеметним вогнем здержав наступ. Він тривав до полудня. На місце притягнуто гарматку та переведено підготовку до дальшого наступу. Ворожі втрати цього дня поверх 150 вбитих. По стороні повстанців жертв не було. Слідуючого дня поновлено наступ. Одній з груп вдалося вдерти в середину укріплення позиції та підпалити будинки. Між нашими вже 6-ох убитих і 3-ох ранених. Бій тривав до вечора, а ранком 19.VII. укріплення здобуто, будинки спалено, а мури висаджено в повітря. Цивільне населення втекло з Гути та попало в руки другої групи. Розбиті частини ляхів та червоних повтікали в ліси.

Перший відділ головною силою вдарив на оселі: Острівки, Вирка, Переспа, Ужани, Сошники і Тур. Другий відділ наступав на Гали. Зломили сили ворога вже по першому вогні, перейшли Гали, Тур, Березину, Шимонісько, вдаряючи від півночі на Сошники і відійшли до Вирки і Виробки.

В наступі на Вирку перший відділ наткнувся своєю передовою охороною на ворожу заставу. Ворог відстрілюючись відступив. По зліквідуванні Острівки в год. 3-ій почався бій за Вирку. Ворог загніздився у мурованих будинках біля костела і у костелі, та вмістивши на деревах кулемети, цільно спрямував вогонь по нашій лінії. Після двохгодинного бою відділ перейшов до наступу. З великою завзятістю середній відтинок фронту відтиснув ворога з мурів і костела та підпалив село. Сила ворога доходила до 50* озброєних людей. Ворог залишив на полі бою багато вбитих. В год. 10-ій Вирка була вже в повстанських руках. Після цього відділ пішов на Зівку. Зайняв та знищив її. Наші повстанці сильним наступом розбили їх, так що

* У документі № 26 подано 250.

німці були змушені втікати. Залишаючи на полі бою 6-ох вбитих. Здобуто 1 кулемет, 1 мін[омет], 14* крісів і 13 гранат, 400 амуніції.

18.VII. друга група ліквідує решту колоній, в часі акцій захоплено ворожий табор, який втік з Гути (150 фір з майном). Втрати ворога цього дня виносили понад 300 вбитих.

Застава командира Ц[игана], виконуючи охорону, перевела бій з німцями біля місцевості Яполоть. Він тривав 45 хвилин. Розбитий ворог, утікаючи залишив 10 власних трупів. Здобуто: 2 важкі кулемети, 1 легкий, 3 МП, 3 короткі пістолі, 7 крісів, 15 гранат, понад 1 000 амуніції та спалено 2 авта, по нашій стороні лише двох легко ранених.

Ніччю 19 липня відділ знищив в Степані укріплені становища та спалив і висадив в повітря ті будинки, які були місцем постою і оборони для німців.

Так повстанці розбили в цьому терені польські озброєні банди, усунули загрозу, яка тяжила над населенням.

Липень 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 3. Копія, машинопис.

№ 26. Звіт про бойові дії відділів УПА проти польських збройних формувань

Липень 1943 р.

З В І Т з акції (Гута)

Завдання: Знищити озброєні польські банди, що містились в кол[оніях] Гута-Степань, Борок, Ляди, Омелянка, Ромашково, Темне-Жондове, Темне-Степанське, Ломи, Борсуки, Мельніки, Гута Міцька, Мутвиця, Подселече, Поляни, Голинь, хут[ор]и Кам'янок і Мельниці, кол[онії] Селисько, Зівка, Острівки, Осовичи, Вирка, Виробки, Шиманісько, Тур, Іваньче, Ужане, Гали, Переспа, Березувка, Каменне і були сталою загрозою місцевого українського населення та переводили на нього морди і рабунки.

Дані про ворога:

Озброєні ворожі сили сконцентровані в Гуті, Сошниках, Бирці, Виробках та Галах. За отриманими даними їх знаходиться понад

* У документі № 26 подано 4.

500. Між ними рівно ж знаходиться відділ червоних. Озброєні в кріси, фінки і кулемети. Гута сильно укріплена та окопана.

1. Для виконання завдання створено дві окремі групи: Перша група сформована з відділу «Вовків», Ярмака і Узбека. Командир Корбан, з нею утворено три відділи. 1-й Корбана, 2-й Спартака, 3-й Узбека. Друга група зложена з відділів Ярка, «Оси», «Кентаура», Кори і Чумака — командир Бористен. Створено три відділи: Ярка, Кори, Грабенка.

2. В цілі переведення акції і забезпечення терену завдання розподілено:

а) Перша група — ліквідація Гути-Степань, Борок, Ляди, Омелянки, Ромашково, Темне, Ломи, Борсуки, Мельніки, Гута Міцька, Подселече, Поляни, Голинь, хутор[и] Кам'янок і Мельниці.

б) Друга група — ліквідація кол[оній] Гали, Виробки, Острівки, Осовичи, Вирка, Шимонісько, Тур, Ужане, Іваньче, Переспа, Березувка, Каменне, Селисько, Зівка.

в) Відділ Цигана — охорона запілля з півдня.

г) Частина відділу Вороного — охорона терену з сходу і півн[ічного] сходу.

Початок дій: год. 1-ша 17 липня.

3. Перша група: вихідне становище для всіх відділів с. Рудня. Дня 16.VII о год. 22-й відділи вирушили до наступу на с. Гута. Відділ перший в напрямі Борок, другий — Курорт, третій — на південну частину.

Наступ переведено, ліквідує кол[онії] Борок, Ляди і частину Курорту, відділи дійшли під укріплені становища. Заалармований ворог сильним скорострільним вогнем задержує наступ. Бій триває до полудня. На місце бою притягнуто гарматку та переведено підготовку до слідуєчого наступу. Ворожі страти цього дня понад 150 вбитих. Власних страт не було.

Слідуєчого дня, 18.VII о год. 1-й відділ перший, зміцнений частиною відділу Вороного, поновлює наступ. Одній з груп вдалося вдертись в середину укріплених позицій та підпалити будинки. Власні страти 6-х вбитих та 3-х ранених. Бій триває до вечора, а ранком 19.VII здобувається укріплення. Будинки спалено та мури висаджено в повітря. Цивільне населення втікає з Гути та попадає в руки другої групи, розбиті частини ляхів та червоних, використовуючи терен, втікають в ліси. Наші поодинокі стежи переслідують ворога та нищать всі кол[онії] і хутори.

4. Друга група: вихідне становище для першого і третього відділу Бутейки, для другого — Ромейки. Відділ перший вдарив голов-

ною силою на оселі: Острівки, Вирка, Переспа, Ужане, Сошники і Тур, оточуючи Вирку від півночі. Відділ другий наступає на Гали. По першій сильній вогні, зломивши опір ворога, переходить Гали, Тур, Березину, Шимонісько, вдаряючи від півночі на Сошники, доходить до Вирки і Виробок.

Відділ третій вдаряє на Селисько, стрічаючи невеликий опір, наступає на Вирку і Виробки, даючи поміч для відділу першого, в бистрому ударі погнав ворога в напрямі Шимонісько, Вирка.

Відділ перший в наступі на Вирку своєю передовою охороною наткнувся на ворожу заставу. Ворог, відстрілюючись, відступив. Зліквідувавши Острівки о год. 3 25 мін., розпочинається бій за Вирку, який досягає своєї кульмінаційної точки о год. 4.

Ворог, загніздившись в мурованих будинках біля костела і костелі та умістивши на деревах кулемети, цільно спрямував вогонь по нашій лінії. Після двохгодинного бою цілий фронт першого відділу переходить до наступу. Своєю завзятістю середній відтинок фронту витісняє ворога з мурів і костела, підпалюючи село. Ворог залишив на полі бою безліч вбитих. За зібраними даними сили ворога перекрочували більше 250* озброєних людей. Зайнявши Вирку о год. 10-й, перший відділ займає Зівку та нищить. На поміч ляхам прибули автами німці. Відділ перший сильним наступом їх розбиває. Німці в паніці відступили, залишивши на полі бою 6-ть вбитих. Здобуто один скоростріл, одно МП, 4 кріси**, 13 гранат, 400 штук амуніції. О год. 17 15 м[ін.] до першого відділу долучає «Кентаур» і «Оса» і спільними силами проводиться наступ на Виробки. 18.VII друга група ліквідує решту колоній. В часі акції захоплено ворожий табір, який втікає з Гути (150 фір з майном). Втрати ворога цього дня понад 300 вбитих.

5. Застава командира Цигана, виконуючи охорону, перевела бій з німцями біля місцевості Яполоть, бій тривав 45 хвилин. Розбитий ворог, втікаючи, залишив 10 власних трупів. Здобуто два тяжкі кулемети, оден легкий, три МП, три короткі пістолі, 7 крісів, 15 гранат, понад 2 000 амуніції та спалено два авта. Власні втрати двох легко ранених.

Висновки

1) Внаслідок переведених дій, першою групою дня 17, 18 і 19 липня зліквідовано села і колонії: Гута-Степань, кол[онія] Борок, Омелянку, Ляди і хуторі Кам'янок, Ромашково, Подселече, Поляни, Голинь, Темне.

* У документі № 25 подано 50.

** У документі № 25 подано 14.

2) Другою групою зліквідовано села і колонії Вирку, Селисько, Сошники, Острівки, Переспа, Виробки, Гали, Шимонісько, Ужане, Зівка, Березина, Тур, Осовичи, Іваньче, Длуге, Поле, Березувка.

3) Ворожі втрати понад 500 вбитих та неокреслена кількість ранених.

4) Видібрано зрабоване українському населенню домашнє майно, худобу, коні та вози.

5) Розбито німців Рафалівської станиці.

6) Розбито групу німців з Костополя.

7) Внаслідок паніки, яка витворилася в станиці Степань, німці підпалили село і опустили його 18 липня.

Ніччю 19 липня відділ під командою Вороного знищив в Степані укріплені становища та спалив і висадив в повітря ті будинки, які були місцем постою і оборони для німців.

8) Власні втрати 18-ть вбитих і 17 ранених.

Завдання виконано цілковито. Розбивши польські озброєні банди, усунено загрозу, яка тяжила місцевому населенню. Одночасно звільнено терен від окупаційної влади.

Командир

ЦДАВО України. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 39. — Арк. 25–26. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заплля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 173–176.

№ 27. Заява Організації українських націоналістів (самостійників-державників) з приводу подій на Волині влітку 1943 року

Липень 1943 р.

КОМУНІКАТ

в справі подій на Волині*

Імперіялістична політика німців, спрямована на винищення передовсім східно-європейських народів, довела до трагічних подій на західному українсько-польському пограниччю і на Волині.

Довше чим рік, на теренах Ярославщини, Любачівщини, Білгорайщини, Замістеччини та на цілому Підляшші відбуваються

* У куті документа рукописний напис олівцем: «1943. Ні! Не принято».

масові морди і погроми українського і польського населення тих теренів.

Від місяця березня — квітня ц[ього] р[оку], тереном жажливих погромів українського населення і польської меншини стала західня Волинь.

Провід ООН СД подає оцінку і своє становище до цих подій.

Роз'ятрювання українсько-польських відносин і провокування українців і поляків до взаємного самовинищування були, від початку цієї війни, метою політики німецьких імперіялістів.

Провокаційні гештаповські спроби не мали довгий час ніякого успіху. Українські відповідальні чинники стояли завжди на становищі, що українсько-польська ворожнеча є водою на млин німецького і російсько-більшевицького імперіялізмів, та що взаємні виступи українців проти поляків і навпаки, є вислугуванням спільному ворогові.

Все ж таки польсько-українські відносини залишилися і далі напруженими. Причиною того були: 1) обтяження українсько-польських взаємин наслідками політики польської держави в рр. 1918—1939, ворожої українському народові і зокрема українському населенню Західної України, що було в рр. 1920—1939 Польщею безприкладно гноблене і переслідуване. 2) Вороже становище польського уряду і поляків до визвольних змагань українського народу після розвалу Польщі 1939 р. та їх охота шкодити українській справі на терені міжнародної і внутрішньої політики і пропаганди. 3) Намагання деяких польських чинників шкодити українському громадянству на теренах, загарбаних німцями руками німців і гештапо, та намагання використати гнобительську політику німців відносно українського народу для зміцнення польських впливів в Україні, зокрема в Галичині і на Волині.

В такому стані німецькі імперіялісти і їх гештапо находили дуже пригожий ґрунт для своєї провокативної політики як серед польських шовіністичних, так і серед українських безвідповідальних елементів.

ООН СД подає до відома провірені факти, що довели до відомих подій.

На Любачівщині і межуючих теренах, німецька окупаційна влада вела від дуже довгого часу безприкладну в історії кольтонізаційну політику. Німці почали зразу вимордовувати, або насильно виселювати польське населення, ограблюючи його попередньо з усього добра. На місце поляків німецькі імперіялісти населявали фольксдойчів. Згодом почали німці виселювати примусово також

українців. Останньо такою акцією вони почали серед українського населення в Ярославщині. З виразно провокаційною метою німці почали м[іж] ін[шим] населявати примусово виселених поляків в українські села, а примусово виселених українців, в села польські. Таким чином, німецькі імперіялісти досягнули частинно свою ціль. З'явилися польські озброєні банди, що почали вирізувати поголовно українські села.

Невинні жертви німецької провокаційної політики падають від місяців жертвою масових мордів з боку польських банд. Польські відповідальні круги, найкраще поінформовані в тих відносинах, не зробили нічого, щоб вияснити дійсне положення і вплинути на припинення різни українців.

Зрозуміло, що українська громадська опінія була потрясена цими жалюгідними подіями, і що такий стан не міг не мати впливу на поставу деяких українських елементів до поляків на цих і інших теренах.

Відносно подій на Волині — ОУН СД подає до відома:

Безоглядна політика німців відносно українського населення в т. зв. Райхскомісаріяті, викликала загальну ненависть і активний опір цілого українського населення. Німецькі окупанти, щоб опанувати ситуацію, почали стосувати до українського населення особливо жорстокий терор. Гештапо поставило собі за мету знищити брутально всю українську інтелігенцію і весь провідний актив як в місті, так і на селі. В зимі ц[ього] р[оку], німці почали вимордовувати в тюрмах в Рівному, Луцьку, Дубні, Крем'янці і інших містах і концентраційних таборах Волині українських політичних в'язнів. Гештапо почало масово вербувати агентів і донощиків, щоби розгорнути акцію винищувати українського активу якнайширше.

Є цілий ряд безсумнівних доказів, що ситуацію, яку створила в Райхскомісаріяті німецька політика, частина польського елемента рішила використати для закріплення польських позицій, стаючи на службу німців, зокрема як донощики на службу гештапо.

Внаслідок вислугування поляків німцям і їх доносів, цілий ряд українських громадян впали жертвою німецького терору.

В м[ісяці] березні, українське революційне підпілля приступило до самооборони. Українські партизани розбили кілька тюрем і звільнили в'язнів, в тім також поляків. Німці вистріляли у відповідь в'язнів в рівенській тюрмі, почали арештувати, роззброювати, розстрілювати місцеву мундурову поліцію. Місцева мундурова поліція і український актив перейшли в підпілля.

В той час німці, що втратили всяке опертя в терені, спровадили з ГГ відділи поліції, зложені з поляків. Ці відділи на спілку з німцями почали тероризувати українське населення. Про прибуття відділів шуцманшафту, зложених з поляків, повідомляла сама підпольна польська преса. Стверджуємо, що польська підпольна преса остерігала польське громадянство Волині перед найгіршими наслідками, що мусіли виникнути з участі польської поліції в репресійних акціях над українським населенням.

Однак ці заклики не мали ніякого успіху. Гештапо повело терор проти українського населення при допомозі відділів поліції, зложених головню з поляків, до яких згодом почали долучуватися узброєні цивільні польські банди. У відповідь на цей терор, серед анархії, спровокованої Гештапом, деякі українські місцеві елементи приступили стихійно до відплатної протиакції і, організуючись в збройні банди, почали вибивати польське населення. Терор над місцевим українським і польським населенням прибрав жажливі і огидні форми погромів старців, жінок, дітей. Організовані німцями польські озброєні банди окружували українські села, вирубували в пень його населення, грабили майно і палили. Те саме робили з поляками відділи, зложені з доведеного до розпуки українського населення. Поведінка німців була явно провокаційна. Є докази, що гештапо намагалося всіми силами довести до ситуації, якої ні українські, ні польські чинники не були би в стані опанувати. Були, прим[іром], випадки, що присутні при погромах над українським населенням німці уможливлювали кільком жертвам втечу з окруженого села, заявляючи, що не можуть нічого вдіяти, бо це роблять «поляки». Метою такої провокаційної поведінки німців було підсилити ще більше погроми українських мас над поляками.

Жертвою німецьких провокацій впали досі тисячі помордованих одиниць українців і поляків. Польське населення почало покидати свої місця, рятуючи рештки майна. Частину з тих поляків німці узброїли і втягнули до дальших погромів над українцями. Решту польських втікачів гештаповські провокатори почали вилловлювати і сортувати: працездатних почали вивозити на роботи до Німеччини, непрацездатних почали саджати до концентраційних таборів, частині уможливлювали в'їзд до ГГ, з метою сліпити очі польського громадянства т. зв. «українськими» звірствами і своїм «співчуттям» для жертв своєї власної провокації. Показуючи в ГГ польські жертви т. зв. «українських» звірств, гештаповські провокатори мали на меті спровокувати волинські відносини також в Галичині.

На Волині німецький терор, на спілку з польськими озброєними бандами, над українським населенням триває даліше. Згадані банди оточують ніччю українські села, окопуються довкола них, а ранком громлять поголовно українське населення. До поголовного винищення населення, німецькі погромщики вживають від довшого часу літаків. Українське населення зазнало на рівні з польським населенням величезних втрат в людях і в майні. Таким є фактичний стан справи.

ОУН СД подає до відома, що організовані українські чинники від самого початку осуджували якнайгостріше участь українців в тих провокаційних зачіпках гештапо і робили всі зусилля, щоби покласти край анархії. Серед незвичайних труднощів, організовані українські чинники намагалися з успіхом опанувати ситуацію. Частина винних елементів безоглядно покарано, даліше акція в цій справі ведеться. ОУН СД взиває всіх українців дати найрішучішу відсіч провокаційним зачіпкам гештапо та в оперті на організовані українські партизанські відділи винищувати безоглядно провокаційні банди.

ОУН СД взиває ціле українське громадянство вжити цілого свого впливу на різні безвідповідальні елементи, що, руководячись глупотою, могли б піти за підшептом гештапівських провокаторів та спричинити подібну анархію також на тих теренах, де до такої анархії досі не дійшло. Є докази, що гештапо намагається спровокувати події, аналогічні до волинських, також в Галичині. Агенти гештапо ширять тут провокаційні чутки між поляками, немов би українське підпілля плянувало поголовну різню поляків. Такі самі чутки, а саме, що польське підпілля і підпольні організації прислали з Польщі в Галичину озброєні відділи для вирізування українців, агенти гештапо пускають між українцями. В руках ОУН СД є докази, що провокаційні зачіпки гештапо находять послух серед деяких польських елементів і що деякі польські круги дійсно підготовляють терористичні акти проти українців. Перші стріли з польського боку вже впали.

ОУН СД заявляє рішуче, що ні ОУН СД, ні українське громадянство не хочуть боротьби з поляками. Історична конечність наказує обом народам, польському і українському, взаємно себе піддержувати в боротьбі за державну самостійність обох народів. Але з польського боку досі нема доказів зрозуміння тої правди.

В зв'язку з поставою поляків до згаданих подій, за які польська суспільність несе велику частину відповідальности, ОУН СД пере-

стерігає польське громадянство, що які-небудь акції поляків на шкоду українського населення чи поодиноких громадян зустрінуть з українського боку найрішучішу протиакцію.

Липень 1943.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
САМОСТІЙНИКІВ ДЕРЖАВНИКІВ

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 21. — Арк. 71–73. Копія, машинопис.

№ 28. Витяг з наказу про боротьбу відділів УПА проти польських збройних формувань

29 липня 1943 р.

УПА 1-а група

Постій, дня 29.VII.43 р.

НАКАЗ Ч. 9

[...]

§ 2

Відділи УПА 1-ї групи в днях 17, 18 і 19 липня проводили операції в районах польських колоній: Гута-Степань, Селисько, Вирка, Виробки.

Завдання. Знищити озброєні польські банди, які були сталою загрозою для місцевого українського населення та переводили на нього морди і рабунки. Сили ворога склалися з більше 400 озброєних ляхів та відділу червоних.

Згідно плану операції наступ на дані села проводився з трьох пунктів: півдня, сходу і північного сходу, двома ударними групами.

Наступ першої групи був спрямований на Гуту і другої — на Селисько, Вирку і Виробки. Внаслідок переведених дій виконано цілковито положені завдання на окремі відділи.

Рівночасно зведено два бої з німцями, у висліді чого забито 16 німців, решта розбіглась. Здобуто 2 тяжкі кулемети, 2 легкі кулемети, 4 МП, 3 короткі пістолі, 11 крісів, 28 гранат та понад 2 400 шт. амуніції, спалено два авта.

§ 3

В боях з польськими озброєними бандами полягли: ком[андири] інстр[уктори] Спартак, Галайда, Журавель, Довбуш. Стрільці Ліс, Одор, Веселий, Люшня, Петрик, Медвідь, Чорнота, Колос, Шуляк, Запорожець. Ці друзі своєю кров'ю записали нові

сторінки української історії, а постаті їх стали дороговказом всім українським боєвикам.

[...]

УПА 1-а група¹

27 липня 1943 р.

Постій, дня 27.VII.43 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 18. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заплілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 128.

№ 29. Інформація про ситуацію у Володимирсько-Горохівській окрузі

Кінець липня 1943 р.

Повідомлення про випадки
у Володимирсько-Горохівській [о]крузі
від 20 до 31.07.43 р.

20/7. Група озброєних поляків з німцями прийшли на колонію Новини грабувати. Місцевий відділ УПА їх відігнав. Вбито 2 німаки (один — начальник станції Іваничі). З цивільного населення 1 старий селянин вбитий і ранений.

21/7. Німаки з поляками в числі 50 осіб приїхали до села Гумнище з Берестечка, спалили 14 господарств. Населення все втікло. Викопали трупи побитих поляків, сфотографували їх і забрали до Берестечка, де поховано їх. Поляки в тих хатах, де не горіло, били вікна і руйнували все. Населення помимо значних матеріальних втрат не падає духом.

[...]

22/7. Німці з поляками приїхали до села Перемиля. Накопали картопель, наломали кілька фір молодого тютюну і відїхали до Берестечка.

24/7. В селі Іваничах кількох поляків намагалося взяти дещо з худоби. Місцевий відділ УПА відігнав їх. Утікаючи, вони спалили кілька хат.

[...]

26/7. В село Вуйковичі приїхало 50 німців з поляками, обстріляли людей при жниві, вбили 1 жінку і одну дитину. Трупи їх спалено. Спалено рівнож 3 господарства.

¹ Охоплювала терени північної Рівненщини і Полісся.

26/7. В селі Блудів поляки в німецьких одностроях, переїздяючи, скинули тризуба з могили.

26/7. На колонію Романівку напало німців і поляків 50 осіб і хат, награвували худоби. Місцева самооборона дала їм відсіч і вони відійшли, залишивши заграбоване. Один німець вбитий. З ранених.

[...]

27/7. Поляки з німцями приїхали біля 1 години дня до села Куртів, зловили юнака Баранчука і в звірячий спосіб його замордували. Матір його побили, до батька стріляли, але він втік.

[...]

29/7. До с[е]ла Кремеш приїхали німці з поляками шукати телят з фільварку, робили ревізію по хатах, забрали 2 коней, 60 кг муки, сало і яйця. Залишили летючки.

[...]

[...]/7. Німаки з поляками в Кунухі в числі біля 50 осіб пограбували людей в Ст[арому] Загоріві (5 штук свиней, одержу).

[...] Німці з поляками приїхали в село П'ятикори жати збіжжя і зловили 8 осіб і заставили їх варити їм їсти. Повідкопували біля деяких хат річі і поїхали.

[...]

31/7. Німці з Локачів разом з поляками вийшли розстрільною і зайняли село П'ятикори. Окопалися. Населення частково вивтікало.

31/7. Німаки і поляки, наскочивши на село Зелена, розстріляли 8 осіб (2 родини). Спалили 2 господарства. Арештували і забрали з собою 1 чоловіка. Повідомили, що все це переводилося за вказівкою 1 українця, який був бухгалтером державного маєтку. Ведеться слідство.

Слава Україні — Героям Слава!

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 28–29. Копія. Машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 71–73.

№ 30. Звіт про діяльність відділів УПА на теренах Луцької округи
2 серпня 1943 р.

З БОЇВ УПА

Вістки з Луцької округи

17.VII в Сенкивичівському р[айо]ні була акція на польську кольонію Андріївка, яка покінчилася невдачею, бо ворог передчасно дізнався і підготувався до оборони, а до невдачі причинилося ще й те, що в нас зіпсувалася головна гарматка. Все ж таки ляхи зазнали поважних втрат, а з нашої сторони був тільки один важкоранений [...].

В Торчинському р[айо]ні 19.VII ляхи знову приїхали на грабіж, однак це їм не вдалося, бо в бою з УПА втратили 19 вбитих і мотоциклів.

В Рожищенському р[айо]ні ляхи поз'їзджалися до Рожищ, відсіла роблять напади на села. В районі около 60 чоловік поліції і 70 озброєних цивільних резервістів. Крім того, є 30 мадярів, як охорона моста. В Переспі є ок[оло] 50 мадярів. Відношення їх не погано. Після спалення села Рудки виходили на згарища, перебрані за жінок і селян, а як хто заявився їм на очі, витягали пістолі, арештували і стріляли.

В терені помітний рух ляхів і мадярів. В своїй пропаганді кричать, «що за два тижні збудують Україну», тобто, всіх виб'ють, а врожай будуть палити від Збруча до Буга. Населення стрівожене акціями й пропагандою, не хоче братися до роботи, тільки тікає з сіл.

[...]

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 13. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 594.

№ 31. Витяг із «Політичного звіту з терену «Болото» за липень» про ситуацію у Пинській округі
Початок серпня 1943 р.

Політичний звіт з терену «Болото» за липень

[...]

Після 20 липня німці затіяли поважну акцію на українське населення. Враз з поляками виїзджали палити українські села, використовуючи відсутність повстанчих відділів в терені, що були виру-

шили для боротьби з червоними. І так дня 24.VII. спалено с. Туличів Турійського району. Село в цілості спалено, а тих людей, що були тоді в хатах, в нелюдський спосіб замордовано. Вбитих переховано около 100 осіб, переважно стариків і дітей. Того ж дня спалено половину села Літин і около 50 господарств в с. Рядовичах. Цікаве, що під час цієї акції замордовано около 50 поляків. 27–28 липня спалено села Буду і Підгородне Любомльського району, що лежить при залізничнім шляху Холм — Ковель. «Причину» для цього дали німцям червоні партизани, що в ніч перед тим зірвали залізничні рейки. При кожній такій акції німці намагалися якнайбільше пограбувати. Сильніших акцій німці не проводять з причин наскоків повстанців і браку власних сил.

Поляки в терені почали помітно ворухитись. Мають страх перед українськими повстанцями, почали сунутись в більші міста, під «охорону» німців. Німці до цього їх сильно намовляли, обіцяли дати їм зброю, щоб знищити «клятих хлопупф». Коли ж поляки так справді зробили, німці зараз же їх роззброїли та послали на важкі роботи, де треба голодному працювати. Багато теж вивезли на роботи до Німеччини. Українське населення по містах сильно терпить від поляків та німців. У Ковлі весь час переводяться зараз арештування й розстріли української інтелігенції. В терені помічається ріст польсько-української ворожнечі [...].

Початок серпня 1943 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 128. — Арк. 3–4. Машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 255–258.

№ 32. Витяг зі «Звіту з суспільно-політичної праці в окрузі Володимир — Горохів за липень 1943 року» про національні меншини у терені
Серпень 1943 р.

[...]

Національні меншини

З національних меншин в цьому терені є тут лиш чехи (в Горохівському р[айо]ні) та поляки. Чеське населення до українських вивольних змагань відноситься прихильно, воно співпрацює з укра-

їнцями, підпорядковується нашій організації, а часом бере участь в нашій боротьбі. На польсько-українському відтинку відносини що раз більше загострені, викликаючи часті й гострі конфлікти. Причиною звичайно є великодержавні аспірації польського осадничого елемента, що сів у нас за час панування польської держави з метою кольтонізації українського населення Волині, а тим самим тісного їх зв'язання з польською державою. Для тих політиків всякі прояви українства на наших землях, почавши від вживання польської мови, приналежності до православної релігії і т. п. є небажаними. Визвольні соборницькі змагання українського народу на Волині є для цих поляків протидержавницьким актом, тому не жаліють ані сил, ані засобів для боротьби з цими змаганнями. Ті збанкротовані політики польської «моцарствовості» свіжими силами з-за Бугу вже від довшого часу закладають державницькі польські організації на Волині («Делегатура Жонду Жечипосполітей», «Страж хлопска»). Своєю добре поставленою пропагандою ці організації розбувають у місцевого польського населення Волині «моцарствові» апетити, настроюють його ворожо проти українського народу. Таким чином на Волині повстала ціла низка «пляцувек» польських державницьких організацій. За наказом польських верховодів проводиться нищення українських державних відзнак, профанацій могил і т. п. протиукраїнські виступи, результатом яких є протиакція зі сторони українців. Під час акції вдалося викрити кілька польських підпільних організацій. На підставі знайдених документів встановлено зв'язок між польською делегатурою «Жонду Жечипосполітей Польськей» і штабом польської партизанки, що стояв ніби на ґрунті співпраці з УПА, а дістав тайні доручення й накази проти УПА, спрямовані від воевідського делегата «Жонду Жечипосполітей». Стверджено рівно ж планування ширше закроєння протиукраїнської акції зо сторони польських організацій, які мали розпочатися 15.7. В польському громадянстві слідна кристалізація поодиноких груп, що займають у відношенні до українців різні позиції. Польське населення, боячись відплати українців за їхні вчинки, частинно виїхало до міст під захист німців. Спокійна безполітикована, прихильна до українців частина поляків, або залишилась, або вернулась до своїх осель після запевнення їхньої безпеки зо сторони українців. В багатьох випадках мирне польське населення, повне своєї безпеки між українцями, було змушене польською організацією залишити свої господарства. З польських втікачів німці організують спеціальні карні загони проти українців. З тих поляків твориться німецька розвідка й тайна поліція. В Устілузі зорганізовано польську допоміжну поліцію на чолі з ксьондзом. Ця

частина польського населення, якої акція не торкнулась, до сьогодні залишилась на своїх кольоніях при праці. З українським населенням живе згідно, а навіть пропонує співпрацю в українській визвольній боротьбі, складаючи багато усних і писемних заяв про солідарність. Всі ці поляки одержали усні, а то й у відповідних відозвах запевнення від прав на рівні з українським населенням, в заміну за лояльність та співпрацю. Вже в яких випадках польське населення мирно зрозуміло причину протипольської акції та виявило охоту перейти на православ'є, а то й змінити національність. Таким вияснено, що українці борються з поляками не за приналежність до польської нації чи католицької віри, але за вороже ставлення до українського національного питання й українських визвольних змагань на її етнічних територіях. Ті польські втікачі, що скрились по містах під німецькою опікою, не вдоволені зі своїх опікунів, бо німці відбирають їм майно, розбирають родини, висилають одних в Німеччину на роботу, а інших знов влучують в склад поліції. Весь непрацездатний елемент кудись вивозять. Польське населення, що лишилось на місцях, здало нам 7 крісів і 1 кулемет (Токарева).

[...]

Початок серпня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 7–8. Копія, машинопис.

№ 33. Повідомлення про суспільно-політичне становище на теренах Володимирсько-Горохівської округи
Серпень 1943 р.

Повідомлення про випадки
Володимирсько-Горохівської округи

від 1/8 по 10/8

1/8. У с. Кремеші відбувся бій. Спалені 2 авта. Німці спалили 9 хат у с. Кремеші і 5 у селі Свинохах. Німців вбито 28 осіб, наших нікого. В с. Пятикори приїзджали німці з поляками жати збіжжя. Зловили кількох наших людей і заставили варити їм їсти. При нагоді повідкопували у декого позакопувані річі.

Поляки ограбили одного селянина з колонії Шалаші.

Рівнож напали поляки на колонію Зелена (Іваничі) і сильно пограбували населення.

[...]

В с. Затурцях поляки розстріляли друга Ворона, який був кущовим, зв'язковим і заступником кущового організаційного, і друга Високого, який був зв'язковим юнаком.

[...]

4/8. В с. Худболтові поляки запалили 2 будинки, вбили 2 людей. Переїзджаючи в цьому часі, німці-фронтовики, зауваживши вогонь, почали розпитувати місцеве населення, хто це і що палить. Люди відповіли, що це поляки палять українців. Тоді німці звернулися до поляків, які проходили випадково шосею, з питанням, чому вони так роблять. Поляки відповіли, що це роблять не вони, а українські партизани, тоді німці вдруге звернулися до селян, хто властиво палить будинки. Селяни відповіли, що це палять ті поляки, з якими вони розмовляли. Тоді німці відібрали від поляків зброю і відвезли їх в напрямку на Володимир.

[...]

В с. Вотин поляки забрали голову села Калітку, який, опираючись на розпорадження гібітскомісара, не давав їм робітників. Є чутки, що він вбитий.

5/8. Німці разом з поляками в числі 150 чол[овік] приїхали потягом до с. Сільця Зигмонтівка, де знаходилася наша варта. Варта повідомила загін. Негайно була вислана 1 чота з трьома дехтяровими, 1 гранатометом. Комендант чоти вислав в розвідку 6 чол[овік] з дехтяровим і гранатометом, яка підійшла на 500 м до німців і обстріляла їх. Німці, почувши стріли, відійшли. Про їх втрати не відомо нічого, з нашого боку втрат не було. Під час цих подій німецький самолет скинув на Силець 3 бомби по 10 кг кожна, які не спричинили шкоди, і обстріляв підводу, що везла 2 стрільців. Стрільці врятувались, коні убиті.

[...]

50 поляків приїхали в с. Зелена і зігнали людей. Змусили їх жати, обставивши вартою на полях [ш]татгугу. Людей, які не хотіли іти, поляки в'язали, ловили і змушували до роботи. Збіжжя одразу забирають до Наренчина. Рівнож людей з Перемилі і Гумнищ поляки зганяють в маєток до Гумнищ і заставляють жати і відставляють збіжжя до Наренчина. В Надренчині поляки з німцями молотять 2 машинами збіжжя.

[...]

Поляки в кількості 30 чол[овік] приїхали до с. Колмачівка, зізнали людей і змусили жати на своїх полях. Відділ УПА, який знаходився недалеко, відігнав їх. Під час бою 1 поляк забитий, 1 ранений.

Поляки негайно повідомили німців в Берестечку і, за годину приїхавши в більшій кількості, спалили 6 хат українських і 3 польських. З нашої сторони в людях жертв не було.

[...]

8/8. Поляки, які мають випадову базу в с. Білин, напали на сусіднє село Писарева Воля і спалили всі забудовання. Населення втікло.

9/8. 30 [п]оляків і один німець в с. Борочиці замордовали селянина Семена Лизогуба і сильно побили його 2 доньки. Ці ж самі поляки, приїхавши на свою осаду Венгерчизна, загрожували людям побиттям за те, що вони збирали їх збіжжя.

[...]

З с. Скірче напали поляки на с. Бубнів, забрали з собою господаря Савітського Василя, спаливши його хату. Рівнож спалили забудовання Гайдук Ярини. Пограбували населення, забираючи рухоме майно. Дуже часто роблять напад на с. Блудів і Ветин.

Поляки з Локач[ів] виїхали в села П'ятикори і Кремеш (де вбито 1 старого селянина) Хорів, Дорогичі, де забрали свої власні річі та обстріляли людей, які втікали від них. Жертв в людях не було. Ограбували 1 хату.

Німці [і] поляки виїхали з с. Скірче, переїхали Бубнів і підїхали під с. Свинюхи. Звідтам вертаючи, почали палити с. Бубнів, виставивши перед тим свою варту зі сторони Коритниці і Бабина. Спалили 2 вітраки, 9 господарств. При паленні вибирали хати і цікаво, що спалили ті господарства, власність яких ніякого значення в суспільно-політичному житті не мала. Перший рій УПА, який ішов в розвідку, поляки оточили і вбили 2 стрільці. Жертв в цивільному населенні немає.

80 німців приїхали з Галичини і укріпилися в с. Бужани.

Слава Україні — Героям Слава!

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 25–27. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 75–79.

№ 34. Витяг зі звіту «Вістки з округи Володимир — Горохів»
Серпень 1943 р.

Вістки з [о]круги Володимир — Горохів за час від 10–20.VIII.43 р.
[...]

50 поляків з Калюбою на чолі напали на с. Борочиці, грабували селян та вибивали вікна в хатах.

Німці з поляками в с. Марковичах зловили 76 людей. Знущаючись над ними, довели до Горохова. Зроблено слідство. 5-ох затримано, решту відправлено. 4-ох затриманих розстріляли.

[...]

Відділ УПА зібрав цивільне населення і поїхав жати збіжжя на Марцалівку. Там зробили засідку поляки. Під час бою ранено 3 наших стрільців. Поляків 6 убито. Утікаючи, поляки спалили 6 будинків.

[...]

У Володимирі арештовано 10 поляків за самовільний напад на Марцалівку.

[...]

Поляки, скориставшись з відсутності частин УПА, наскочили на колонію Марцелівка в кількості 20 осіб, набрали 3 фіри збіжжя і ранили 2-ох українців. Надійшов відділ УПА, відігнав їх.

[...]

Поляки враз з німцями забрали збіжжя, коні та худобу в с. Суходолах. Відділ УПА обстріляв їх, і вони відійшли.

Поляки зробили засідку на Садовій Вільці. Повстанці наскочили на цю засідку. Завзявся бій, в якому вбито 1 поляка, а 1 ранено. З нашого боку вбито 1 коня та 1 ранено.

[...]

Відділ німців з поляками та УНАКОР-івцями¹ в числі 1 500 осіб продовжували каральну акцію населення Підбереззя та Мирків. Прийшло до бою з відділом УПА. Були жертви з обох сторін. Число невідоме.

[...]

Німці до Володимира привезли 1 замордовану родину і поховали на цвинтарі. Батько і діти українці, мати полька.

На колонії Коцьор та Марселівка обстріляли нашими відділами нападаючих поляків. Уночі зорганізували 200 підвод і забрали збіжжя біля Володимира.

Спалено 3 будинки магазину на ст[анцію] Бубнів.

¹ УНАКОР (Український національний козацький рух) — громадське військово-політичне об'єднання.

[...]

Уночі вїхало 15 авт з німцями і поляками в с. Сенкевичі. Наловили закладників. Арештували 2 особи. Закладників відпустили. Тих, кого мали намір зловити, не було дома. В хаті голови знищили все, що було можна. Жертв у людях не було.

[...]

Поляки, що їхали жати своє збіжжя на 20 фірманках, разом з жінками натрапили на нашу засідку біля Зимного. Під час бою спалили 8 хат, забили 2-ох людей з цивільного населення, 15 поляків. Зі сторони УПА втрат не було. Здобуто 2 кріси і одну парабелю.

19/8. Поляки, їдучи залізницею, висіли і пограбували для себе поживу в с. Древині, причому спалили і стодолу. Стріляли до наших селян. Після цього розкопано при допомозі населення протягом кількох годин більше 4 км залізниці.

На с. Вигаданці поляки забрали збіжжя в копах і відвезли залізницею до м. Грубешева.

З Садівської Вільки їхали поляки, озброєні в коротку зброю і один автомат. Зустріли хлопця, який ніс нашу літературу — «Наш фронт» і «Інформатор» — й забрали його до Торчина. На питання, звідки він взяв цю літературу, хлопчина відповів, що дали йому її проїжджаючі партизани. Поляки відпустили його з умовою, що він все, що дістане від партизанів, буде передавати їм.

Слава Укр[аїні] — Гер[оям] Слава!

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 31–32. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і заплля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 80–82.

№ 35. Витяг зі «Звіту з суспільно-політичного стану округи Володимир — Горохів» про польсько-українські стосунки Серпень 1943 р.

Звіт з суспільно-політичного стану округи Володимир — Горохів за серпень 1943 р.

[...]

У світлі протиукраїнської боротьби визнають нарешті німці наявність польсько-українського антагонізму, мобілізують собі на поміч відділи польської поліції, яка своїми жорстокостями у відно-

шенні до українського населення далеко перевищає німців. (Огнищами польських поліційних боївок є між іншим новопосталі пляцувкі у Біліні, Стенжаричах, Володимирівці і других).

[...]

3). Внаслідок посилення німецько-польського терору над українським населенням, господарка терену сильно підупадає. Протягом місяця наступили свіжі великі знищення домів і господарських забудовань (докладно про знищення у пункті II). В багатьох місцях округи згинуло рівнож від вогню і грабовано багато хатнього майна, живності і сільськогосподарського реманенту. Обрахувати все це, з огляду на неустаненний терор німців, нема можливості.

V. Українсько-польські відносини протягом місяця ще більше загострилися. У попередні місяці на зорганізовану протипольську акцію зі сторони українського населення поляки відповіли утечою під захистом німців і неорганізованим слабким спротивом. Тепер поляки мстяться на українське населення, організовуючи на спілку з німцями масакри, пожарі і грабунки, а українське населення або утечою (Мосур, Вілик, Стенжаричі, Писарева Воля), або мало-ефективними актами відплати (кол[онія] Хвалка — вбито з родини польської і «за одним замахом» одного українця, Заболоття — дві жінки з дітьми). Зі страху перед взаємнозагрожуючою акцією винищення, багато місцевостей евакуювалося в незагрожені терени і ліси (поляки — зі Станіславова, Хвалки, Землиці, частинно з Градів і ін., а українці з місцевостей, зазначених вище). Німці користають з ситуації, відбираючи майно від польських утікачів, посилають їх на роботи до Німеччини (Станіславів) і поповнюючи ряди польських озброєних банд та поліції, яких приміщують у пунктах своїх терористичних випадів (Берестечко — 100 осіб, Білін, Володимирівка — 200 осіб, Конюхи і баг[ато] ін[ших]). Лють польської поліції проти українців безмежна. Коли б німці їх не стримували, (не бажаючи сильного загального відношення з українським населенням), вони би здатні були спричинити нам стократно більші втрати в людях, ніж це досі чинять. Деяка частина польського населення (дуже нечисленна) залишається ще на місцях постійної своєї праці, ідучи з нами на різні компроміси, ініціюючи всякі переговори (Вербський район), які, щоправда, не дали досі жодних результатів.

[...]

XIV. З національних меншин на терені [о]круги існують чехи і поляки. Їх відношення до українців та українських самостійницьких змагань в загальному не змінилось, хоч, коли говориться про польську національну меншину, сильно загострилося. Чехи Іва-

ничівського району «симпатизують нашим змаганням», чехи в поблизу Горохова (кількасот населення) «цікавляться нашим рухом і ставляться дуже прихильно». Підпорядковуються нашій організації і співпрацюють з нами, причому творять власні «станіці».

Поляки не позбулися свого апетиту на наші землі, вважають їх складовою частиною «Жечі Посполитей» і до самостійницького руху ставляться беззастережно вороже, одні явно, а другі потайно. До перших належать ті, які виемігрували з теренів впливу УПА, віддалися на послуги німцям, дістали від них зброю і право робити над беззбройним українським населенням усякі насильства. Вони з замилюванням до справи випадають на наші села. «Нищать гадув», граблять їх майно, палять їх надбаня. Завзятість польських озброєних банд у нищенні українського населення така велика, що часто самі німці змушені бувають стримувати їх потрохи. Та частина польського населення, яка пробуває на теренах впливів УПА, удає льояльне до нас відношення, часами одвідуючи церкви, висловлюючи бажання переходу на православ'я, включаючи вірнопідданчі заяви, уживаючи навіть привіту «Слава Україні!» Такі настрої виявляє польське населення лише до тієї пори, поки відчуває на собі відповідальність за вороже ставлення до українців перед українською озброєною силою.

З моментом переходу якогось терену з-під впливів УПА під німецькі впливи, настрої «льояльної» польської меншини переминюються негайно у бундючно-войовничі «моцарствові» настрої, які в одній хвилі роблять заяви до нудоти льояльних стосунків до української справи, людей запеклих і безоглядних її ворогів.

[...]

Слава Україні — Героям Слава!

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 33–38. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 83–93.

№ 36. Звіт про бій відділу УПА з німцями та поляками 24 серпня 1943 року
25 серпня 1943 р.

УПА — група «Заграва»
Постій, дня 25/VIII/1943 р.
Число 25/V

БОЙОВИЙ ЗВІТ

Відділ «Циган», дня 24.VIII.43 р.

Дня 23.VIII німці з поляками вирушили на порабовання довколишніх сіл. Група в кількості 150 людей посувалася в напрямку с. Коловерть — Велика Совпа. В околицях с. Воронухи чота наших стрільців на чолі з к[оманди]ром Граната вогнем скорострільів загородили ворогові дорогу. Ворог старався ставити опір, в кінці мусив відступити, залишаючи по собі вбитих коней, калюжі крові та трупів. Декотрих ранених та трупів ворог успів забрати. Ворог в паніці відступив.

Наших втрат немає. Здобуто віз з порабованим.

Слава Україні!

Командир /Циган/

ЦДАВО України. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 29. — Арк. 48. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 182.

№ 37. Інформація про суспільно-політичне становище українського населення та діяльність відділів УПА на територіях Горохівщини
Серпень 1943 р.

ВІСТКИ З ГОРОХІВЩИНИ

В Стоянові (Галичина) стоїть більша скількість війська. Кажуть, що прийшли на відпочинок. По двотижневім постой від'їхали на Л..., на їх місце приїхали інші, з Волині. Одні відходять — другі приходять. Правдоподібно, що йдуть на скріплення «Заходу».

Поляки з прикордонної смуги ГГ масово втікають в Польщу. Від'їжджаючи, говорять, що ненадовго.

Один наш чоловік з Холмщини пише: «Довідався я, що в цих днях німці збираються ліквідувати волинську УПА. Біля границі сто-

їть багато жандармерії. В с. Модрині (Грубешівщина) стоїть кілька тисяч вермахту».

На Горохівщині погіршало. Німці з поляками повели сильний наступ, а з нашої сторони УПА стало якось менше інтенсивна.

З околиці Горохова наші відступили з таких сіл: Марковичі, Підбереззя, Стрільче, Печихвости, Козятин, Деренич, Білопіль, Коритниця, Кути. Німці осіли в Свинюхах б[іля] Коритниці та в школі с. Підбереззя. По інших згаданих селах тільки проїжджають. Наших там зараз немає. Наші відділи з лісу Завидів теж вийшли. Є вістки, що впали дві гарбарні та санітарний пункт (4 ранених і персонал).

В Горохівщині згоріло тоді около 50 господарств в селах: Завидів, Малятин, Печихвости, Підбереззя. Слід відмітити, що зараз палять менше, лиш спеціально заважених. Грабують переважно поляки. Зловлених людей не стріляли, а давали летючки і пускали. До людей говорили, щоб ті не втікали.

В міжчасі, коли польсько-німецька банда гуляла в тих околицях, наші вдарили на Іваничі на німців і поляків, тоді, коли ті нічого не сподівалися. Наші спалили школу, в якій були поляки, і вбили понад 40 ляхів. Німці забарикадувались в мурованому млині і відстрілювались. Наші били до них з кулеметів і гарматок. Вислід ще не відомий. Німці в Іваниках остались зовсім відрізані від своїх. Залізниця порвана, телефон теж. Бій з німцями почався з 28–29.VIII. ніччю, а 30.VIII. боротьба йшла ще далше.

В с. Старому Загореві поляки зловили малого хлопця, років з 15 і хотіли розстріляти. Лейтенант-німець не дозволив, а наказав забрати його у фільварок. Там дав хлопчині нове вбрання, шапку, черевики і звільнив до дому. Хлопчина німця дуже хвалив, а поляки, як казав, хотіли прибити його цвяхами до стіни, та німець не дав. Люди починають говорити, що все ж таки поляк гірший від німця.

Подібний випадок трапився в селі Білополі, коли то поляки зловили дядька, дали йому нести зрабовану муку ваги 50 кг до фільварку в Конюхах, зав'язавши рядном голову. Дядько муку приніс на означене місце, а поляки тоді хотіли його розстріляти. Німець відобрав його і звільнив, гримаючи в присутності дядька на поляків. Таких випадків можна зустріти зараз щораз більше.

На Луччині спокій. В південній Ковельщині це саме, хіба що в Засмиках поляки почали підносити голови та трохи гуляти.

З 27 по 30 серпня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 51. Копія, машинопис.

№ 38. Витяг із «Суспільно-політичного огляду Луцької округи за місяць серпень 1943 року» про польське населення Вересень 1943 р.

Суспільно-політичний огляд Луцької округи
[з]а місяць серпень 1943 р.

[...]

Поліція

До поліційної служби заангажовані тільки поляки. Одинок в Луцьку, при міській [а]дміністрації є частина українців (це залишки після розбігу поліції). Зараз служба поліції діє в Сенкевичівському, Торчинському, Луцькому і Рожищенському районах. Їх діяльність: участь в акціях з німцями (а також діють на власну руку, зокрема при виловлюванні людей, на їх думку підозрілих) та грабiж.

В основному, це мала б бути «охорона безпеки», а в дійсності — це експедиційні відділи для ни[щ]ення українського населення (бандитів). Їхні сили поділені на дві групи: служать регулярно (умундуровані в німецькі уніформи) і резерва (цивільні). Обі групи дорівнюють собі чисельно. Узброєння резерви дещо слабше, але вони теж заосмотрені в автоматичну зброю, зокрема кріси і гранати.

[...]

Репресії

З кінця липня і в перших днях серпня німці і ляхи досить сильно діяли в Луцькому районі. 20 і 25.VII ц[ього] р[оку] в акції на села Лаврів, Радомишль, Суховоля брали участь карні експедиції, при співділенні літаків. У висліді спалено до 500 господарств. Жертвою впало 34 чоловік, один вмер зо страху, і там була вбита одна особа і трьох ранених. Крім того, в інших селах спалено понад 20 господарств та вбито 6 людей. [...]

В Рожищенському районі цього місяця ляхи й мадяри спалили до 300 господарств, вбив[ши] при тому 17 людей. Як подають з терену, крайсландвірт говорив до ляхів, що [в] Острожецькому районі мусять знищити села Уїздці, Певжа, Заболоття, Борбин, Бакорин. Ждуть тільки, аж надійде більше сили.

Поляки.

Помічений досить сильний їх рух. Є багато випадків, що вдень узброєні виїжджають на поля українських селян та збирають збіжжя. В Сенкевичівському районі це на денному порядку. Подібно — в Ківерецькому районі. В ці місцевости ніхто не має доступу.

Останньо, у зв'язку з німецьким ставленням до них, ляхи втратили надію на краще майбутнє і вже починають вертатись на свої

старі місця, заявляючи: «Хай робиться що хоче, хай нас тут поб'ють, а ми вже ніде не підемо і з голоду вмірати не хочемо». Але лях все ляхом і останеться. Кожночасно намагається щось довідати та, щезнувши, донести про все німцям. Тому зловити в терені розвідника-ляшка стало буденним явищем.

За всяку ціну вони намагаються нищити українське населення, робити напади на села, граблять, арештують та стріляють. Рівнож намагаються провокувати німців до протиукраїнських репресій.

Останнім часом досить помітне зближення ляхів до мадярів. Про це говорить хоч тісна співпраця в нищенні українського населення, як також віддавати себе під опіку мадярських частин.

Як тільки в терені появляться німці, ляхи сейчас вирушають на власні господарства та збирають хліб. Їхня робота має дві цілі: 1). [п]ід охороною німців зібрати збіжжя, 2). [в]икликати реакцію українців на ляхів, а тим самим спровокувати німців до протиукраїнських репресій.

[...]

Початок вересня 1943 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 6–10. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 93–101.

№ 39. Витяг зі звіту «Суспільно-політичний огляд Луцької округи за місяць серпень 1943 року» про польське населення

Початок вересня 1943 р.

[...]

Поляки: Помітний досить сильний їх рух. Є багато випадків, що вдень узброєні виїжджають на поля українських селян та забирають збіжжя. В Сенкевичівському р[айо]ні це на денному порядку. Подібно в Ківерецькому р[айо]ні. В цих місцевостях ніхто не має доступу.

Останньо в зв'язку з німецьким становленням до них, ляхи втратили надію на краще майбутнє і вже починають вертатися на

свої старі місця, заявляючи: «Хай робиться що хоче, хай нас тут поб'ють, а ми вже ніде не підемо і з голоду вмирати не хочемо». Але лях все ляхом і останеться. Кожночасно намагається щось довідати та, щезнувши, донести про все німцям. Тому зловили в терені розвідчика-ляшка стало буденним явищем.

За всяку ціну вони намагаються нищити українське населення, роблять напади на села, граблять, арештують та стріляють. Рівнож намагаються провокувати німців до протиукраїнських репресій.

Останнім часом досить помітне зближення ляхів до мадярів. Про це говорить хоч би тісна співпраця в нищенні українського населення, як також віддавання себе під опіку мадярських частин.

Як тільки в терені появляться німці, ляхи сейчас вирушають на власні господарства та збирають хліб. Їхня робота має дві цілі: 1) під охороною німців зібрати збіжжя, 2) викликати реакцію українців на ляхів, а тим самим спровокувати німців до протиукраїнських репресій.

[...]

Початок вересня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 36. Копія, машинопис.

№ 40. Наказ коменданта Костопільського району щодо розподілу земель польських колоністів між українськими селянами

1 вересня 1943 р.

[Костопільський] район «Іскра»

Наказ

1. До дня 3.IX.43 р. мають бути потворені комісії для розподілу землі бувших польських колоністів, для користування українським селянам на власність.

2. До такої комісії мусять бути підобрані відповідні люди, самозарядні в розв'язці кожного запитання, яке буде набігати в цій ділянці праці. До цього потрібно взяти всіх мирничих, як такі є, та всіх тих, котри в цій справі ор'єнтуються, як: бувших учителів, урядовців, бувших працівників адміністрацій, середньошкільників і т. д. Вищезгаданих людей брати в склад комісії [...].

Дня 1.ІХ.43 р.
Ком[ендант] [в]оєн[ного] [р]айону
Костомаров

Слава Україні!
Героям Слава!

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 64. — Арк. 39–40. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 316–317.

№ 41. Наказ відділам УПА групи «Бористена» про ліквідацію польських осель
2 вересня 1943 р.

Бойова група УПА
ком[андира] Бористена

Постій, дн[я] 2.ІХ.43.

НАКАЗ Ч. 24

До відома відділам

Наказую для ліквідації останніх у цьому районі польських осель похід відділів Ярка і Тополі під командуванням к[оманди]ра Лайдаки з с. Луке на хутір Луке і Степангород, Гуту. Відділи к[оманди]-рів Кори й Ворона, а з ним табори всіх відділів під охороною відділу к[оманди]ра Шаули на Добринь, Степангород, Гута, Дубов'є, Луком оточити ліс й зліквідувати стрінувшого ворога.

Відділ к[оманди]ра Ворона має зліквідувати польські оселі: Гурне, Острий Ріг, Згощ.

По скінченню згаданої акції відділ к[оманди]ра Кори відходить до самостійних акцій, а через те теж відходить з нашої групи.

За переведений спільний похід і співпрацю складаю к[оманди]-рові Кори, а рівно ж стрілецтву щирю подяку, а рівночасно бажаю якнайкращих успіхів у жертвенній службі для Батьківщини.

Команд[ир] групи
/Бористен¹/

ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 9. Оригінал. Рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 139.

¹ Дмитро Корінець (1913—1944) — шеф штабу Воєнної округи «Заграва» УПА-Північ.

№ 42. Інформація про події на терені Володимирсько-Горохівського надрайону
Вересень 1943 р.

Повідомлення про події в терені Володимирсько-Горохівського надрайону від 11.IX по 20.IX.1943 р.

[...]

Поляки зловили районову юначку, яка йшла через куш 4-тий на Затурці. Сильно знущалися над нею, а потім зачинили в школу, де вона вчинила самогубство. Німці довідалися про це і дуже жалкували, що поляки знущалися над нею, а не віддали її їм, та наказали поховати її, як героїню.

[...]

Поляки зловили бувшого районного голову Черниша і в звірський спосіб його замордували (дерли живцем по спині і знущалися в найрізноманітніший спосіб).

[...]

15.IX. Поляки спалили 10 будинків в с. Журавці, в тім 2 польських. Приїхало 7 автомашин з німцями зі сторони Горохова до с. Лобачівки, наказали очистити церкву і школу для осідку німців. Вечером відїхали назад до Горохова. Після їх відїзду спалено школу та інші будинки в цьому селі, придатні для осідку німців.

[...]

19.IX. В терені Янінбору та Станиславови появилося 20 поляків, які грабували і мордували українців. Німці це зауважили і половили їх та повбивали, привісивши картки з написом «бандит».

Слава Україні — Героям Слава!

/-/ Кузьменко

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 52–52 зв. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 115–117.

№ 43. Інформація про події у Володимир-Горохівському над-районі*Вересень 1943 р.*

Надрайон Володимир — Горохів

Випадки в терені від 20.IX по 30.IX.1943 р.

21.IX. Німці з поляками в числі 50 чол[овік], які прибули з Малих Березолук, напали на с. Ворончин. Населення помимо того, що було попереджене, не виставило варту і не повідомило самооборону з сусідніх сіл.

Почувши стріли, населення в паніці залишило село і повідомило СБ. СБ негайно вирушило та відігнало німців, які втікли, спаливши одну хату та забивши одного утікаючого селянина. Зі сторони німців 1 забитий та 5 ранених. Усе, що вони вспіли награтити, відібрано.

[...]

Поляки в кількості 20 осіб під'їхали до с. Когильне. Запальними кулями запалили клуню селянина Вавріна Приступи. Застава УПА відігнала їх кулеметним вогнем.

[...]

О год. 8-мій рано поляки в кількості 8 чол[овік] зробили напад на кол[онію] Мосурську, яку пограбували та вбили 3-ох людей, в тім 1 юнака. О год. 18-тій ця сама банда напала на с. Кладнів, де спалила 1 хату та замордувала 10 людей. Ця банда складається з місцевих поляків (Грядя, Мосурськ та Бистраки).

[...]

26.XI. Відділ УПА підійшов на кол[онію] Мар'янівку за тор. Зловлено і розстріляно 6 поляків. Забрано 3 вози, 4 коні, компле[к]т до молочення і кільканадцять літрів самогонки. Переведено багато арештів у м. Володимирі серед польської інтелігенції. Місто Володимир обставлене українською поліцією та ловлено поляків як собак, зганяючи у ґетто. Зловлених відставляють автобусами до Луцька. Кружляють чутки, що їх там розстріляно. Дехто з поляків утікає за Буг. Козаки стріляють їх на Бузі.

[...]

27.XI. Поляки хотіли напасти на колонію Марцелівку, відділ з нашої застави їх відігнав. Забито 4 поляки.

Поляки приїжджали грабувати українську колонію Барбарівку. Застава біля с. Когильна забрала у них одного, ранила та забила їм коня.

Арештовано і розстріляно 150 осіб польської поліції у м. Володимирі.

Поляки в кількості 13 чол[овік] напали на колонію Забунду, де вбили 1 чоловіка і спалили 1 господарку. Зловлено в с. Землиця 3-х червоних партизанів зі зброєю.

Поляки масово переходять за Буг, де творять банди, які мордують українське населення на території генерал-губернаторства, а рівнож нападають на деякі села на нашому терені.

На терені ХХІ поляки в кількості 150 осіб переходили через Буг на наш бік. Натрапили на німецький патруль, якій їх обстріляв і вони вернули назад.

[...]

Поляки, які переходили з Іванич до м. Володимира, забили в с. Черчичах 1 українця, а 3-ох ранили. Крім того, під с. Фалемичі спалили будку над колією.

[...]

Поляки почали наступати на с. Замость. Відділ УПА відігнав.

[...]

30.IX. Поляки з Білина у кількості 40–50 осіб, частинно озброєні зброєю, а часто з вилами, косами і сокірами напали на с. Руду, забили понад 20 осіб і багатьох поранили. Поляки, наступаючи на с. Замости, почали стріляти з міномета. Наші війська їх відігнали. Поляки втікли, спаливши одну клуню.

Поляки з Білина наступали на с. Руду. Забили 12 осіб. 2 жінки ранили, пограбували коні, корови та одержу.

30/IX.43.

Сл[ава] Укр[аїні].

/Кузьменко/

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 53–54. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і заплля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 118–121.

№ 44. Витяг зі «Звіту суспільно-політичного референта району про події в терені» про польське населення 28 вересня 1943 р.

1. Суспільно-політичні події в терені Дунай [Рокитнянський район]

[...]

III. Поляки

Співпрацюють з німцями і червоними. В районі є їх ще досить багато, передусім у містечку. Не бракує і по кольоніях під охороною червоних банд, яким повсякчасно помагають матеріально. У грабежах червоних беруть активну участь.

[...]

28.IX.43 р.

С[лава] У[країні].

Г[ероям] С[лава].

Політреферент

Артем

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 63. — Арк. 39–40. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 442–443.

№ 45. Звіт коменданта підрайону про діяльність поляків

29 вересня 1943 р.

Підрайон № 6 «Камінь»

[Людвипільського] району «Скеля»

Звіт

Поляки пріходили на кон[ях], дещо брали. СБ повідомило чоту Негуса в Корецькому р[айоні] під Сторожевом. Чота прібула до села Ц[еци] і пишла за Случ до Шоп. Знищила там 4 поляки і повернулась назад до Цеци. Ввечери, щойно смеркло, поляки підтяглись на Сукою і стали стрілять запальними кулями по селі через рику Случ. Запалили [...] фільваркі. Село Воловню не змогли запалиті. Зачали з-за Случа обстрілювати. А п'ять чоловік поляків перейшли в село Устя і зачали палить село. [...] побрали віхті і ходять, палять. Чота Негуса була з другого кінця села Цеце. Поставіли кулемети посеред села і відкрили огонь по ляхах. Ляхи покинули палить і повтікали назад за Случ, на Більчаківській хуторі, на Коспи і зачали палить Коспи. Навіть Сербин спалили і скоро втікли. Їх відно була мала сила, на Коспах стільки [...] видно було стріли, били з одного кулемета «Дьогтар», з однеї ринкі і з чотирох крісів. У с. Устя спалено 13 хат і 3 холодніх будинки. Коли б не було чоти, все Цеце було б спалене, твердять селяне, бо йшли уздовж села з віхтями і пидпалюв[али] на Коспах. Спалено 16 холодніх будинків і 3 хати.

Дня 29/ІХ.43.

С[лава] У[країні].

Ярослав.

Підрайон Камінь № 6 до р. Скеля, 29/ІХ.

ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 51–51 зв. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 384.

№ 46. Інформація про діяльність польських відділів у Костопільському надрайоні

Жовтень 1943 р.

Костопільський район «Іскра»

жовтня 1943 року.

Денник орієнтаційний № 2

[...]

3.ІХ.43. Поляки, котори були в Людвиполі дня 2.ІХ.43 (вони з Старої Гути), замордували одного бульбівця (батька Мухі).

[...]

5.ІХ.43. Ляхи привезли млина зі с. Воняче Городницького району до колонії Козярник Людвипільського району.

4.ІХ.43. Громадяне с. Бистричі, район Людвипіль, брали сіно за Случем, де були обстріляні польською партизанкою. Поляки почали чиплятися з німотою до українців з Бистрич.

[...]

6.9.43. За с. Мідзком зловили одного ляха та одного застр[е]-лили, а 20 ляхів втікло в ліс. Поїхали за ними, здобуто 2 вози.

[...]

6.9.43. Район Іскра. В с. Печалівці німакі з поляками арештували багатьох людей. Певно, що були поінформовані, бо приїхали на зв'язок і окружили. Захватили одного обріза і 50 шт. набоїв, забрали, що було в хаті. Коли ляхи з німаками відїхали, то козакі прийшли до села і стали ловить кур[ей]. Тоді дядькі з двома стрильцями окружили козаків і хотіли взяти в полон, но козакі почали відстрілюватись і втікати.

[...]

Поляки, котрі втікли з с. Олександрівка (Куря та Сергій) [...] котрого Непокірний прийняв військовиком, говорив в Моквині, що [у]країнці вбивають 10-те покоління поляків.

[...]

6.ІХ.43. В с. Грушівська Гута, район Склея, в год. 16.00 прийшло 4-х ляхів, озброєних в автомати, зустріли підр[айонового] коменданта Галайду, котрий не втікав — думав, що то люде з УПА. Ляхи зробили в нього ревізію. Мав при собі пісулі, пістоль і свої документи. Все це забрали, а його повели в ліс. Він почав втікати. Його ранили в обідві ноги. Ляхи втікли до ліса і почали стріляти з куле[мета].

5.ІХ.43. Німакі з поляками приїхали, около 50 чолов[ік], на Зарічку, район Беріг. Людей не застали, забрали свиню, гуси і т. п.

[...]

8.ІХ.43 р. В рай[оні] Склея по всіх польських колоніях була трівога, бо хтось запалив одну польсь[ьку] хату в колонії Поташня і є донесення, що в Березниках стоїть польська партизанка і має замір наскочити на українське село Яцьковичи та вирізати селян.

9.ІХ.43. Прийшло 4-х ляхів в с. Балашівку, забрали одну корову і говоріли, що дня[ми] знищать всіх селян.

[...]

10.ІХ.43 р. Їхало з Костополя 12 машин німаків з пол[яками] в сторону Березного. Везли з собою легку гарматку, але того ж самого дня вертали назад.

[...]

12.ІХ.43. Подано, що польська совітська партизанка в числі 500 осіб посовалася в напрям Рокитна.

[...]

13.ІХ.43. Район Березне: дня 10.ІХ.43 ляхи з Бережного їздили до Бистрич, Людвипільський район. Вертаючи назад, один лях, напившись, залишився в с. Холопах і їхав сам. Приїхав у с[ело] Моквин, район Березне, де вибив в одного громадянина вікна в хаті, забрав увесь одяг і поїхав. Господар сів на коня, догнав ляха і вилами ударив, причому ляха убив, забрав від його кріса і убрання награбоване і пізніше повернув додому. Німота за ляхом не шукала. Німота прїїхала з ляхами на хут[ір] Мокре, р[айон] Березне, де гонила населення на ст[анцію] Малинськ до машини. Населення не пішло до машини, а вивтікало все. Німота, стріляючи, робила погоню, де нікого не зловила.

[...]

Польська банда підготовляє поляків, тобто робіт муштру. Мають на меті палити усі с[ела] над рікою Случ або в ліси (то зізнав

один переловлений лях). Польська партизанка більш грасує коло Березне, де старається скрипіти більшу силу [...].

14.IX.43. Поляки села Ільники роблять щоденні напади на українців — коли б тільки поблизу дехто проходив. Німота привезла в Березне 5 тисяч метрів матерії і 2 фури готового убрання, де продають лише за гуси і яйця. Німота відала розпорядження для населення того району, щоб здали тимчасово 1 метр поставкі. Населення до розпорядження не пристосовується.

[...]

15.IX.43. Район Людвипіль.

14.IX.43. Поляки окружили с. Поташню. Вибить думали укр[аїнське] населення, але населення вівтікало. 13.IX.43 до с. Хотиня приїхало б фір німаків, котори, постоявши, відїхали назад до Березного.

13.IX.43 р. о год. 11 дня прибула польська партизанка в ч[ислі] 12 осіб в с. Антолин (на північний схід від Поташні), вбіли 12 українців і відїшли.

[...]

3 11 на 12 переловлено злодіїв в с. Погорилівці, що грабували під маркою поляків. Віддано їх до УПА, причому вони були прилюдно зліквідовані. 9.IX у с. Балашівці 3 більшовики і 4 більшовічки збрали хліб по селі.

12.IX.43 р. Зорганізувалося 10 друзів в кріси в с. Балашівка і вночі напали на поляків в урочищі Комарня, де й забрали від поляків 30 шт. худоби. Поляки, почувші стрили, втікли. Населення просило, щоб УПА допомогло, де населення саме б ударило на ляхів з вилами (населення с. Хотинь).

[...]

14.9.43. Ляхи в Поташні спалили 48 хат, забіли 7 осіб, забрали 20 пар волів, 300 штук овець та 40 штук корів. Ляхи в с. Антолин робіли зібрання і говоріли: «ще нам потрібно спалити всі українські села до рікі Случ — тоді буде очищений терен».

[...]

15.IX.43. Подано, що німакі з поляками нападають на село Рокитне і грабують. Повікопували багато криївок. Забрали все, що було в криївках.

15.IX. В Костополі арештовано около 27 ляхів.

16.IX.43. УПА знищила ляхів в кол[онії] Медведівка району Скеля.

16.IX в с. Рокітному ляхи забрали 7 фір і копають на полі картоплі. Це повторується майже щодня.

15.IX.43. Ляхи з німаками зробили засідку на переїзді Корчів'я — Янкевичі: зловили одного чоловіка з Корчів'я, котрий в 3-й годині йшов з Янкевич до Корчів'я.

[...]

17.IX.43. Район Березне. Дня 16.IX.43 р. німаки з ляхами їхали з Бистрич, район Людвипіль — числом 4 німаки, решта ляхив (коло 50 осіб). Вертаючи назад, затрималися в с. Моквин і грабовали населення. На Рудні Ленчинській поляки щодня перепроводжують заняття вийськови. Німаки заплановали вивезти з с. Моквин з фабрики паперу увесь інвентар мертвий і також живий до держ[авного] маєтку Зурно. В маєтку Зурно проходить молотіння збіжжя. Вже намолочене відвозять на ст[анцію] Моквин. Населення, проживаюче понад вуз[ь]-кою колійкою, ніколи не має спокою, тому що з поїздка ляхи обстрілюють.

[...]

Дня 16.IX.43 лясська партизанка забрала з с. Бистрич все приладдя рильниче як: борони, плуги.

[...]

Дня 16.IX.43 ляхи з-за ріки Случ обстрілювали с. Маренін.

Дня 17.IX.43 р. над рікою Случ — від с. Більчаки до с. Вілля — скрізь була польська партизанка. Поляки з-за ріки Случ стягнули всі свої відділи і поставили над рікою Случ. В с. Маренинський Майдан забрали 5 штук худоби та одну пару волів. Зловили одного пастуха, але пустили і говорили, що «ми совітські партизани, ми не вбіваєм, вбівають ваши УПА». Дня 17.IX.43 р. УПА зловила на березниках 2 ляхи, яких убила. Потім знову 2, яких тяжко ранил[и], а 2 взято живцем. Разом — 6 осіб. Забрано від ляхив бормашину, 1 швейну машину, 5 штук худоби та 10 овець.

[...]

ЦДАГО України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366. — Арк 29–42. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 341–350.

**№ 47. Витяг зі «Звіту з діяльності Служби безпеки за час від 15/9 до 15/10 1943 року» про діяльність поляків
Жовтень 1943 р.**

[...]

3. *Поляки*: виступають як 1. німецькі вислужники, як 2. червоні партизани, 3. як незалежна збройна сила. Фактом є, що ці три групи мають зі собою спільну мову. Досі не стверд[ж]ено поважніших виступів поляків проти червоних, чи відвратно, а також польських шуцманів проти польських банд чи проти червоних. Звідси внесок, що так німці, як і більшовики, використовують поляків як знаряддя проти нас, причому поляки ніяк не готові гинути разом з німцями, чи віддати себе без решти більшовикам. Німцям вдалося використати червоноармійців для боротьби з червоноармійцями; більшовикам — використати поляків проти німців і нас для евентуальної пізнішої окупації Польщі. Ми досі не використали у більшому масштабі жодної нац[іональної] меншини на нашій території для боротьби з ворогами, передовсім з червоними.

Акція нищення поляків не принесла очікуваних наслідків. Польський активний елемент в основному зберігся і з одного боку використовує німецько-більшовицьку окупацію Західної України, щоб помститися на українцях, а з другого боку підготовляється до більшого самостійного виступу в слушний час.

Вважаю політично доцільним звернутися до компетентних чинників із внеском про ревізію нашого відношення до поляків і дорогою перетрактації з польськими провідниками відірвати їх від німців і більшовиків, що позбавило б одних і других поважної кількості живої сили та морально їх розложило. Скрутне положення поляків під сучасну пору дає підставу думати про успіх такого потягнення.

[...]

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 4. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 310.

№ 48. Відомості про діяльність на Волині німецьких та польських формувань
6 жовтня 1943 р.

До вісток
Волинь
«Князь»

Німці з поляками наразі поволі з терену уступають, менше палять села і вбивають людей. Почали творити українську поліцію, обсаджують частинно райони і міста.

[...]

З Вербського району німці вибрались, а поляки напали на село Замостя, де замордували 22-х людей. Населення морально прибите, витворилось багато сексотів, з якими вже з місця треба вести боротьбу. Багато людей відпадає від боротьби. Саме тут відлетить оця гниль, що все параліжує роботу, а залишиться сам здоровий елемент, який працюю поведе дальше.

[...]

6 жовтня 1943 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 412–413.

№ 49. Витяг із «Інформації з Костопільського надрайону за час від 1 до 5.Х.1943 року» про боротьбу з польськими збройними формуваннями
7 жовтня 1943 р.

Інформації

з Костопільського [н]адрайону за час від 1 до 5.Х.1943 року

[...]

Район Стидинь
Дня 2.Х.1943 р.

О години 4 ранку на село Рудню напали польські партизане в числі около 18 осіб. Запалили 2 хати і почали стріляти по втікаючих людях. Наспіла на ту пору одна чота з відділу Цигана. Почався бій, у висліді якого 15 польських бандитів убито і 2-х тяжко поранено.

З нашого боку — 1 стрілець важко ранений. При вбитих поляках знайдено один чеський ручний кулемет, 10 крісів та 6 дерев'яних крісів.

[...]

Постій, дня 7.Х.1943 р.

Слава Україні!

/-/ Ворон

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 36. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 282.

№ 50. Наказ про знищення польських культурних пам'яток на території Рівненського надрайону

9 жовтня 1943 р.

Наказ Ч. 4

1. В терені, де знаходяться польські пам'ятники, костели і т. ін. польські фігури, все розривати, розносити в прах, не лишити навіть місця.

Цю акцію виконати дня з 10-го на 11-го.Х.43 р. вночі.

2. Всі телеграфічні дроти, котрі ще вісять на столпах, негайно зняти, змотати в моташки і заховати. Всей колючий дріт рівнож змагинувати.

3. По виконанні наказу додати звіт, як пройшла праця.

За невиконання наказу орг[анізаційно]-моб[ілізаційного] району будуть потягнені до відповідальност[и].

Постій, 9.Х.43 р.

Слава Україні!!!

Героям Слава!!!

Орг[анізаційно-м]об[ілізаційний референт]

Тигр

ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 7. Завірена копія, машинопис. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 707.

№ 51. Звіт про бойові дії відділів УПА на теренах Ківерцівського району
24 жовтня 1943 р.

Звіт

за час від 23.IX до 23.X.1943 року

Дня 13.X.43 р. відбулася акція на Пшебраже. Акцію переводила УПА, яка до помочі покликала кілька сотень змобілізованих селян і цивільне населення — як робочу силу. Дня 13.X о год. 17-тій одна сотня підійшла під польську кольонію Загайник, в сутичці з ляхами вбито 4-х ляхів, кольонію спалено.

Після цього акцію на Пшебраже перервано, змобілізовані повернули домів. Від дня 13.X триває акція на більшовицькі банди в так званих радзівільських лісах.

[...]

Постій, дня 24.X.1943 року

Слава Україні — Героям Слава!

/-/ Юрко.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 13–22. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 174–191.

№ 52. Витяг із «Суспільно-політичного огляду південної частини Рівненської області за місяць жовтень»
31 жовтня 1943 р.

Суспільно-політичний огляд південної частини Рівненської області за місяць жовтень. 31.10.1943

[...]

З польським елементом, що замешкував ці терени, мабуть, порвано назавжди. Сьогодні вони всі знаходяться під «опікою» німців по містах і разом з ними виїжджають нищити українське цивільне населення і палити села. Поляки сьогодні знайшлися особливо в тяжкому положенні: голод, холод, собача служба німецьким імеріялістам і те, що до колишніх своїх осель не мають вороття. Не менше поважно задумуються вони над тим, що вони будуть робити, коли відступатимуть звідсіля німці і йтимуть біль-

шовики. Надію на панування на цих теренах втратили. Поки що скільки можуть грабують і палять українські села та нищать українське цивільне населення.

Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 448.

№ 53. Повідомлення про антипольські акції

1 листопада 1943 р.

Район Скеля

Дня 1.XI.43 р.

Інформація з терену [р]айону Скеля

Дня 30.X.43 р. українське населення, озброєне в коси та вили, напало на ляхив в українському селі Балашівці та забило 8 ляхів, а трьох зловили живцем — дві ляшки та одного ляха, котри грабували церкву.

Дня 31.X.43 о год. 21.00 ці само люде напали знову на польську колонію Поталиця та спалили дощенту всі ляські забудовання.

Сл[ава] Укр[аїні]!

Гер[оям] Сл[ава]!

Безрідній.

ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 124. Оригінал, рукопис; ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і заілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 473.

№ 54. Звіт про діяльність польських та німецьких формувань на території Рівненського району

12 листопада 1943 р.

Звіт від 28[X]—12.XI.43

Комендант [в]оєн[ного] району слухняно голосить.

На протязі вищезазначеного часу відбулися слідуєчі події: німаки з ляхами і козаками наїзджали на села в цілях грабунку. До поважніших випадків належать: 28.X в село Колоденку ввечорі до шкільного будинку приїхала одна сотня німецької жандармерії і півсотні полячок. Німаки розійшлися на село і запрошували молодь на баль. Баль відбувся, але молодь не зійшлась. Цього самого вечора районова поліція і СБ під пров[одом] Гамалії спалила на колонії Колоденка десять ляських господарств. При тому загорілося дві селянські клуні.

[...]

31.X в селі Антопіль в годині 9-тій рано німаки з ляхами затримались при юрбі хлопців, хлопці почали втікати, німці по них стріляли. Під час того хаосу ляхи грабили селянське добро. Пізніше німаки ніби змилюстивились: наказали ляхам повернути майно і хотіли застрелити одного ляха, але не застрілили.

[...]

Постій, дня 12.XI.43.

Слава Україні!

Героям Слава!

K[омендант] в[ійськового] р[айону]

Палій.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 595–596.

№ 55. Повідомлення про українсько-польське протистояння у Любомльському районі

24 листопада 1943 р.

Повідомлення про положення в терені Любомльщини

В терені знаходилося до 6 тисяч польського населення. В часі проведення акції було знищено тільки одну кольонію, решта польського населення зісталася нерушена. Деякий час поляки організувались. Зорганізовано було самооборону в с. Римачах. Ця самооборона (польська) поширювала свою діяльність.

Оперуючи в тому часі в терені сотня «Ворона», після «Чумака» була розбита поляками коло с. Бовтуни, це дуже підірвало дух на-

селення. Загроза для українського населення в терені зросла. Незадовго сотня «Чумака», яка була організована в Любомльському районі, відійшла. Терен зістався без оборони, поляки свobodно поширювали свою діяльність.

Поляками спалено с. Висоцьк, опановано терен с. Біндюги, с. Висоцьк, Бовтуни, Терехи. Полякам крім слабої самооборони ніхто не ставив спротиву. Українське населення з цих сіл повтікало, зоставивши весь свій добуток. Поляки палили, вбивали і грабували. Серед українського населення почало ширитись невдоволення з цього, що зачата була протипольська акція. Поляки збігались з різних теренів, навіть з Рожищ, поляки по південній стороні залізниці опанували район с. Біндюги, Висоцьк, Терехів, Бовтунів, Раковця, Бережець, Замлиня, Теребенді і підсунулись під с. Штунь, Вишнів і Коцури. Останньо спалено поляками і ограблено хуторі цих сіл.

Сили поляків тепер зменшились в висліді конфлікту з німцями. Однак поляки і досі оперують. Наші відділи почали акції, але вони не були вдачі. Перший раз з причини браку добрих провідників акція війська не вдалась. Після наші відділи напали на село Ромоводь і частину спалили, але поляків не розбито. Тепер поляки нападають щораз дальше, в міру цього, як висилюється наше населення. Акції проводять сталими частинами по 15–30 людей, найменшими випадками виходять по 5–10 чоловік, вбивають, грабують, а з нашої сторони не проводиться жодних акцій. Все брак вдачі наших акцій, загроза поляків дуже підриває моральний стан нашого населення. Люди зневірюються, кажуть: «Що ж ми варті (повстанці), коли не робимо спротиву навіть кільком полякам». Такі настрої поширюють і піддержують наші вороги. Наші вороги кажуть, що наше військо ховається, не думає населення боронити, а тільки стягає все для себе. В такому ж стані працювати дуже тяжко, а ще коли ширяться такі слухи, що з Володимирщини не будуть боронити Полісся, але може треба підтримки. При такому настрої поляки стараються винищити нам актив, роз'єднати наші маси. В терені вбито поляками багато з нашого активу, забито 2-х станичних, одного з агітаторів, ранено кущевого і 2-ох зв'язківців і багато знищених інших людей. Крім цього, поляки обіцяють за те, що населення видасть актив, залишити його в спокою. В терені є тисяча утікачів, українці тепер дуже бідують. В кожній хаті майже по 2 сімейства і все це дрожить перед поляками, не маючи від нікого захисту. Поляки стараються в цю масу внести розлад. Обіцяють зоставляти людей в спокою, коли вернуться до них і все їм розкажуть, або коли стануть сексотами. Подібно є випадки, що українці знаходяться вже в польських партизанах (несправджено).

Багато біженців, які надіялися, що поляків знищить УПА, тепер вертаються до своїх сіл і стають слугами поляків. Конечно треба, щоб хоч мати частини війська в терені, це, по-перше, припинило б акції поляцтва, по-друге, підтримало б морально населення.

Слава Україні!
Постій, дня 24.XI.43 р.
р[ай]он Любомльський

Комендант запілля:
(-) «Донський»
Згідно з оригіналом:
(-) Аркадій

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 52. Завірена копія, машинопис.

№ 56. Витяг із «Суспільно-політичного огляду південної частини Рівненської області за листопад 1943 року»
30 листопада 1943 р.

Суспільно-політичний огляд південної частини Рівненської області за м[ісяць] листопад 1943 р.

[...]

5/XI ц[ього] р[оку] німці з «козаками» (усякого роду «зброд») та поляками (що пішли на службу до німців), в загальному числі біля 200 чоловік, при співучасті 2-ох німаків, напали на Бущу Мізоцького р[айо]ну, пограбили його і майже цілком спалили. При тому вбили 4-ох людей з цив[ільного] населення, 2-ох азербайджанців, що перебували в тому селі, та 4-ох працівників запілля (орг[анізація]), що через свою необережність наскочили на ворожу кінноту і прийняли її за свою.

Дня 11/XI німці зі своїми вислужниками — поляками заатакували села: Колодежі, Жабче і Михню, Демидівського р[айо]ну, села пограбили, причому, н[а]пр[иклад], у с. Михні 28 осіб вбили і 14 ранили (з цив[ільного] нас[елення]).

В деяких теренах (передусім там, де слабо проявляють свою діяльність відділи УПА) розухвалюються і роблять напади на села навіть уночі. Н[а]пр[иклад], в ніч з 13 на 14 листопада 50 оловік (німці, козаки і поляки) напали на село Дермань Здолбунівського р[айо]ну. Село (частинно) пограбили та спалили 60 господарств, причому 6-ох вбили і 3-ох ранили (з цив[ільного] нас[елення]).

Замітним в цьому нападі є те, що напасники підійшли до села такими дорогами і стежками, що їх не всі мешканці села знають. Як видно, німці мають у терені не зле зорганізовану розвідку, а також помагають їм у цьому поляки, що колись жили по наших селах, а тепер пішли до німців «під опіку». Щодо останніх, тут ще виринає болюча справа мішаних подруж. Не один поляк, що пішов до німців, має по наших селах свояків, з якими живе у згоді й до сьогодні.

[...]

30.XI.43.

Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заплілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 450.

**№ 57. Повідомлення про діяльність польських збройних формувань на теренах Костопільського надрайону
2 грудня 1943 р.**

Інформації Костопільського надрайону за час від 25 по 30.XI.43

[...] Район Людвипіль

23.XI.43 р.

22.XI.43 р. о год. 14.00 до с. Бистричі приїхала банда поляків з-за ріки Случ в силі 30 чоловік. При банді було 10 кіннотчиків, а решта — на фірах. Зброю мали: 2 «Дьохтярі», кілька фінок, а решта кріси.

В селі ляхи стріляли по втікаючому населенню.

Банда відїхала назад за Случ [...].

24.XI.43 р.

Польська банда, яка була в Бистричах 22.XI.43 р., награтила в цьому селі 20 шт. корів, 5 шт. коней й пару волів з возом. Забили 5 осіб і 2 ранили. Взяли живцем бувшого совітського голову й питали його, де є бульбівці, й яка в них сила. Потім його пустили.

29.XI.43 р.

Під с. Вулька Холопська приїхала з с. Гута банда поляків. Всі були на конях, озброєні в 4 фінки та 2 кріси. Нічого не зробивши, вернулися назад на Гуту [...].

29.XI.43 р.

До с. Михалина Березнівського району прибула польська банда в силі 10 людей, озброєних в кріси. Забрали 30 штук худоби і вернулися назад на Гуту [...].

Постій, дня 2.XII.43 р.
Слава Україні!
К[омендант] в[ійськового] н[адрайону]
/Нестор/

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 35–35 зв. Оригінал, рукопис. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 304–305.

№ 58. Лист коменданта округи до командира відділу УПА про ситуацію у Голобському районі
11 грудня 1943 р.

До друга командира Вовчка!
В терені

До мене напливають донесення з півдня, що в західній частині Голобського району, а також північній частині Турійського району організаційна робота є неможливою з огляду на поляків, котрі поширюють свої дії з с. Купичева на околичні села: Ключськ, Гаруша, Задиби, Радовичі, Черніїв, Новий Двір, Озеряни, Сушибаба, Літин, Дажва, Каролінка і інші. В згаданих селах ляхи грабують майно і мордують населення, котре масово втікає в південні частини району.

Такою самою загрозою на півночі є червоні, які настало осіли в околиці с. Велимче на хуторах Цуприк в силі до 200 осіб. З цієї місцевості нападають на села і нищать наш актив, грабуючи одночасно селянське майно.

Конечним є в найкоротшому часі провести повну ліквідацію поляків і червоних в цих теренах. Коли б Ви це планували, прошу повідомити мене про час, тоді б я міг стягнути в разі потреби всі свої боївки і допомогти в переведенні акції.

Постій, дня 11.XII.43 р.
Слава Україні!
/Василь/

ЦДАГО України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 353. — Арк. 99. Копія, машинопис. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 114.

№ 59 . Звіт коменданта Людвипільського району про суспільно-політичне становище у терені

Грудень 1943 р.

Звіт коменданта району Скеля др[уга] Чорноти
за час від 1.XI по 1.XII.1943 р.

Друже [к]омендант!

[...]

Район числить 93 села. Організаційною сіткою охоплено не цілисть району. В деяких селах організаційну роботу унеможливають поляки та більшовики, що в районі мають досить поважну силу. Всі головні сили польсько-більшовицькі знаходяться переважно в селах за рікою Случ, які є повністю ними опановані. Більшовики з поляками часто нападають на села Хотинь, Холопи, Бистричі, В[еликі] Селища, Маренин, Більчаки, Устя, Поташня, Антолін і Балашівку, які граблять, палять та вбивають людей. Люди втікають в ліси. Сталий осідок більшовицько-польські банди мають в селах Стара Гута, Новини, Мочулянка, Грання, Глушків, Нова Гута і по всіх інших селах за рікою Случ, з яких нападають на наші села.

Випадки в терені були слідуєчи:

1. Дня 5.XI.43 р. польська банда напала на село Балашівку, де був бій з відділом Шаули. З нашої сторони впав один стрілець, а з ворожої — двох та один ранений. Здобуто п'ять фір.

2. Дня 9.XI.43 р. банда забрала одного гр[омадянина] Герука Єфима з Бистричів і невідомо, де поділа.

3. Дня 13.XI ц[ього] р[оку] на село Хотинь напала банда поляків. Забрали 1 пару коней та 5 осіб забрали живцем.

4. Дня 22.XI ц[ього] р[оку] поляки напали на село Бистричі. Вбили 5 осіб і забрали 20 штук корів, 5 штук коней та пару волів з возом.

5. Дня 23.XI ц[ього] р[оку] польська банда напала на Вульку Холоську, але нічого не зроблено. Бульбовців в терені є мало, діяльність їхня завмирає. Дня 28.XI ц[ього] р[оку] одного бульбівця повішено за п'янство і роззброєння стрільця з відділу Скирди.

Інших угруповань в терені немає. Населення ворожим терором від німців та большевицько-польських банд є дуже обурене. Ставлення населення до нас прихильне.

[...]

Велику перешкоду населенню в праці ставлять більшовицько-польські банди, які щоденно обстрілюють наше населення, котре проживає понад рікою Случ і за Случем.

[...]

Побажання.

Бажаю літератури, пропагандистів і озброєної сили для знищення ляхів.

Слава Україні!

Чорнота

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 34. — Арк. 104–105. Оригінал. Рукопис. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 361–365.

№ 60. Інформація коменданта Любомльського надрайону про ситуацію в терені та діяльність польських збройних формувань

14 грудня 1943 р.

Місячний звіт з терену Байрак

[...]

Поляками опанований терен — північно-західна частина Любомльського району. Роблять випадки на південні села Головненського району і західно-південні Матіївського району. Переважно граблять і мордують цивільне населення, стараються збройними чинами доказати свою вищість. Пропаганди майже не ведуть своїї. Населення їх ненавидить і з загрожених сіл утікає в більш безпечні.

[...]

14.XII.43.

Слава Україні!

Микола

ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 148–153. Оригінал, рукопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 364.

№ 61. Витяг із «Інформації про події в терені “Дуб”» про німецько-польські акції

20 грудня 1943 р.

Інформації Ч. 43

про події в терені Дуб за час від 13.XII.43 до 16.XII.43 р.

[...]

16.XII.43.

1. В селі Краснополька, район Козин, німаки і ляхи з Козина і Радивилова спалили господарки. Населення повтікало.

2. Німці з поляками в числі біля 400 наїхали на села Ситне і Карпилівка, район Радивилів. Спочатку окружили село Ситне і спалили 2 вулиці в сторону Карпилівки, грабуючи господарів. В Корпилівці спалили до 16 господарок. Футори Табачуки і Гаївці згорі[ли] цілком.

[...]

20.XII.43 р.

Слава Україні!

Героям Слава!

Софія

ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 104–105. Оригінал, рукопис. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 660.

№ 62. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах ВО «Заграва»

22 грудня 1943 р.

УПА

Група «Заграва»

Відомості з терену

[...]

Під час нападу червоних з ляхами дня 19/12-43 р. на село Майдан (район Людвипіль) забито 14 осіб цивільного населення.

Ляхи

Поміж хутором Грабин а селом Олександрівка (р[айо]н Рокитне) стоїть польський партизанський відділ — 500 чол[овік] озброєні: 7 кулеметів «Максим», 17 ручних кулеметів, 1 гарматка, 3 гранатомети, решта кріси.

Дня 10/12-43 р. польська банда з 150 чол[овік] напала на село Карпилівку (район Рокитне). Банда, грабуючи населення, не бивала.

Ляхи в Рокитнянщині розповсюджують пропагандивні лютючки, в яких закликають українське населення до спільної боротьби з німцями та червоними.

Дня 9/12-43 р. ляхи пограбували село Кисоричі, а дня 11/12-43 р. село Масевичі.

[...]

Дня 22/12-43 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 234. — Арк. 2. ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 403.

№ 63. Звіт про антиукраїнські акції поляків на теренах округи «Заграва»

25 грудня 1943 р.

Звіт з округи «Заграва»¹

[...]

Більшовицько-польські банди мають сталий осідок в селах Стара Гута, Новини, Мачулянка, Граня, Глушків, Нова Гута і по всіх інших селах за річкою Случ, з яких роблять випадки на наші села.

Випадки в терені були слідуєчі:

Дня 5.XI польська банда напала на с. Бадашівку й там звела бій з відділом Шаули. З нашої сторони впав один стрілець, з ворожої двох і один ранений. Здобуто 5 фір.

Дня 9.XI якась банда забрала громадянина Герука Юхима з Бистріч й нічого про його долю не знати.

¹ Воєнна округа «Заграва» в УПА-Північ, охоплювала терени північної Рівненщини і Полісся.

Дня 13.XI на село Хотинь напала банда поляків. Забрала 5 осіб та одну пару коней.

Дня 22.XI поляки напали на село Бистрічи, вбили п'ять осіб, забрали 20 шт. корів, 5 коней та пару волів з возом.

Бульбівська діяльність в терені завмирає. Інших політичних угруповань в терені нема.

Населення обурене на польсько-більшовицькі банди, а також ворожо ставляться до німців. До нас назагал населення ставиться прихильно, однак 5 % симпатизує з більшовиками.

[...]

25 грудня 1943

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 128. — Арк. 13–14. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 254.

№ 64. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах Людвипільського району

25 грудня 1943 р.

УПА

Група «Заграва»

УДСБ.

Відомості з терену

[...]

Людвипільський район

[...]

Поляки. Дня 19/12-43 р., під час нападу націоналістично-польської банди на село Хотинь, один селянин не втік і розказує, що ляхи були озброєні в 1 «Максім», 1 «Дьохтяр», решта кріси і дубельтівка. Було багато дерев'яних крісів та врізків. Було 10 верхівців і 20 фірманок. Ляхи говорили до нього: «Де ваші бульбівці, ми хочемо з ними догодитись, бо чого маємо битися, а коли не погодяться, то всіх виб'єм, як вони вибили наших «мазурів».

[...]

Німці. Німці з поляками старалися зробити напад на Підлужне та Любашу. Німці кожного дня приїжджають під Хмизопіль, рубають ялинку та відставляють в бік Рівного.

[...]

Поляки. Дня 23/12-43 р. о год. 13 до села Рокитного приїзджали ляхи. Нарубали ялинок і, пограбувавши селян, повернули до Костополя.

[...]

Дня 25/12-43 р.

/Немо/

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 234. — Арк. 5–6. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2007. — Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943). — С. 407–410.

№ 65. Інформація про антипольські акції відділів УПА ВО «Богун»

31 грудня 1943 р.

Звіт про роботу відділів за час від 1–31.XII.43.

УПА

Група «Богун»

[...]

22/XII знищено ляцьку оселю Бортниця (близько) Дубна). Вбито понад 25 ляхів, багато згоріло в хатах. Власні втрати 1 вбитий.

[...]

15/XII відділ Крука, що готовився до відмаршу «схід», прийняв бій з німцями і ляхами (коло 200) в с. Тилявці. Спалено 5 автомашин, вбито понад 20 ляхів і німців — здобуто 1 «максим», 1 легк[ий] міномет, 100 шт. мін, 500 шт. амуніції і 2 МП. Наші втрати — 1 ранений.

Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 359.

№ 66. Заклик УПА до польського населення України боротися проти радянських та німецьких окупантів
Грудень 1943 р.

За незалежні держави
усіх поневолених народів!

Воля народам
і людині!

ПОЛЯКИ!

Чи ще довго будете поневірятись по лісах? Чи ще довго Ваші діти будуть гинути від голоду і холоду? Чи ще довго Ваші проводирі будуть ошукувати Вас та вживати, як знаряддя ворожої для польського народу політики?

Чи ще й досі не відкрились Вам очі на правду?

Вам вмовляли Ваші провідники, що Вашим найголовнішим ворогом є українці, що на Волині треба будувати Польщу. Вони посіяли вітер, а Ви мусите збирати бурю. Вони своєю злочинною політикою завели Вас в сліпу вулицю, довели до жаху і розпуки. Вони заставили Вас служити найгіршим ворогам Польщі і людства — німцям і більшовикам.

А чи казали вони Вам, що роблять німці в коренній Польщі?

Що робили та зроблять з Вами більшовики?

В той час, коли на Волині Ви помагаєте німцям нищити та грабувати безборонні українські села, німці в етнографічних землях Польщі мільйонами винищують Ваш народ.

Ось послушайте, що каже польська радіовисильня «Сьвіт»:

2.IX.43 р. «Сильна германізація проводиться на Шлезьку. Тих, що втягнуто в фольксдойчери, мобілізують в армію та висилають або на фронт, або на ліквідацію внутрішнього повстання в поневолених країнах. Крім того, проводяться величезні арешти і розстріли, особливо в Любельським та Сандомерським. В Закрочині вистріляно всіх мужчин».

11.X.43 р. «В Освенцимі загазовано 30 тисяч поляків тільки одного дня. Такі випадки дуже часті».

21.X.43 р. «В Варшаві німецька поліція влаштовує поголовні «лапавки» на поляків. Переводять ревізію в кожному помешканні вдень і вночі, за втікачами стріляють. Доля зловлених невідома. Уже зловлено понад 5 тисяч осіб».

А тут на Волині? — Чи Ви на власні очі не бачите, що роблять з Вами німці? Чи саджають Вас за дроти? Чи не виарештовують та розстрілюють сотками Вас? Чи не відбирають Вашого майна? Чи вже раз Вашу польську поліцію, використавши для знищення укра-

їнців, обеззброюють та висилають на роботу до Німеччини? Чи не було так в Ковлі, Володимирі, Луцьку?

А коли б навіть вдалося німцям при Вашій допомозі і опанувати положення на Волині, вони Вам за те подякують? Чейже Ви знаєте, що Гітлер призначив польську націю (як і інші слов'янські нації) на цілковите знищення. В той час, коли Ви ведете безнадійну боротьбу за відбудову Польщі на чужих землях, німецький наїздник прилучає до свого Райху все нові і нові польські коренні землі. Чи Ви знаєте, що найкращі промислові округи Польщі (Радам, Лодзь) вже влучені до Райху, а німецько-польська границя проходить в 30 км від Варшави?

А як поставляться до польського поступовання Англія і Америка, які воюють з німцями і наближаються до перемоги над ними. Вже тепер польська радіовисильня «Сьвіт» дня 15.X.43 р. каже:

«Туман вісить над Польщею. З одного боку страшно винищування поляків німцями та зрадництво і вислугування перед німцями польського суспільства доходить до крайніх меж. Поляки найбільше зо всіх народів дали зрадників — фольксдойчерів, а тим самим агентів конфідентів гестапо».

Чи говорять Вам про це Ваші проводирі?

Друга частина Вашого народу опинилася в рядах червоної партизанки. На Ваших кольоніях спускаються червоні парашутисти, а Ви їм допомагаєте чи співпрацюєте з ними. Ви разом з червоними бандитами нападаєте та грабуєте українські села.

Невжеж Ви забули, що приніс на Західно-Українські землі большевизм в 1939 році? Невжеж не пам'ятаєте, як при 40 градусному морозі ладовано до товарних вагонів Ваших братів з малими дітьми та вивожено в Сибір? А скільки розстріляно поляків по тюрмах та льохах НКВД? А коли б большевики перемогли, чи вони б дали польському народові право на вільне життя? Подумайте, чи була коли Москва, біла чи червона, приятелем польського народу та його державности?

Ось як каже про це радіовисильня «Сьвіт»:

«Москва завжди ставилася до Польщі як загарбник. Те саме й сьогодні. Москва при допомозі червоної партизанки всіма засобами веде загарбницькі спроби супроти Польщі».

А про польських зрадників, які пішли на службу Москві, та ж сама радіовисильня каже так:

«Найбільше лиха коїть мирному населенню партизанка безвідповідальних чинників з-під стягу радіовисильні імени «Тадеуша Костюшкі», тобто співпраці польсько-більшовицької. Ті безвідпові-

дальні банди грабують мирне населення, а в слід за ними німці вимордовують цілі села (15.VI.43 р.)».

Дня 20.VII.43 р. говорить так: «Остерегаємо польську суспільність перед провокаторами, що, заслоняючись святими іменами польських історичних героїв, за юдині срібняки хочуть втопити поляків в морі крові».

Отже, не свободу і мир несуть Польщі большевики, а страшний колгоспний лад, звірячий терор НКВД, тюрми, Сибір та Казахстан.

Бо ж добре знають большевики, що польський народ є відданий своїй отчизні і релігії, що нічого спільного з інтернаціональним комунізмом у своїй душі не має. Щоб опанувати Польщу, вони масово вивезуть польське населення на північ, а до Польщі нашлють брудних москалів, які стануть господарями польської землі.

Ось за що Ви боретесь та співпрацюєте з червоними бандитами!

Поляки!

Чи Ви ще й досі не розумієте, що як німці, так і большевики, лише використовують Вас, як сліпе знаряддя своєї політики, а потім, коли Ви будете непотрібні, знищать Вас, як то робили не раз.

Поляки!

Український народ не хоче загарбувати чужі землі, він провадить боротьбу з німецьким та червоним наїздником за своє право до життя, за відбудову Української Держави на українській землі. В тій боротьбі ми не одні. З нами стоять і борються також інші поневолені народи Сходу і Заходу. Бо боремось ми не за імперіалізм, а проти його, за створення національних держав всіх народів на їх етнографічних територіях. І хоч завжди боронили і будемо зо всією рішучістю боронити нашої землі від зазіхань всіх імперіалізмів (рівно ж і польського), однак, при добрій згоді і взаємному порозумінні, завжди допоможемо польському народові в його боротьбі за незалежну Польщу на етнографічній території.

Поляки! На українській землі Ви Польщі ніколи не побудуєте!

Пам'ятайте, що перед Вашою батьківщиною вісить марево заглади!

Гоніть від себе злочинних проводирів, що за юдин гріш продають Ваш народ!

Схаменіться, поки час!

Оберніть зброю проти німецького і московського імперіалізмів і на матірних землях спішіть рятувати Польщу.

В порозумінні з усіма поневоленими народами ставайте до оборони Вашої батьківщини!

Не гайтеся, бо вороги не сплять! — Завтра може бути запізно!
Хай живе дружба поневолених народів!
Геть з імперіялістами Москви і Берліна!
Хай живуть національні держави всіх поневолених народів!
ГРУПА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ
Постій, грудень 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 44. — Арк. 129. Копія, машинопис.

Розділ 3. ГАЛИЧИНА

№ 67. Звернення ОУН до поляків

Липень 1943 р.

Переклад з польської мови

Поляки!

Наближається вирішальний момент сучасної війни, розбурханої загарбництвом Берліна й Москви та веденої з метою поневолити свободні народи. В міру виснажування сил обох загарбників, організуються і зростають революційні сили пригноблених народів. Перше місце серед народів Середньої і Східньої Європи, поневолених загарбницькими німецьким і московським імперіялізмами, займають український і польський народи. Обидва ці народи стоять сьогодні в запеклій боротьбі з окупантами, обидва готуються воскресити свої власні національні держави.

Однакове положення, спільні вороги і спільні цілі, якими є власні держави, повинні б диктувати обидвом народам, як, зрештою, всім поневоленим народам, спільну боротьбу в одних рядах проти імперіялістичних загарбників. Бо є зовсім очевидною річчю, що остаточного удару імперіялізмам Москви й Берліна матимуть завдати переможні революції поневолених тими імперіялізмами народів. Логічним висновком того і є спільний революційний фронт поневолених народів проти імперіялізмів під гаслом незалежних національних держав.

Український нарід був завжди переконаний в тому, що передумовою тривалого і незалежного державного існування обох народів, — українського і польського, є обостороннє розуміння на платформі взаємної пошани. Ця передумова є наслідком нашого спільного існування між двома могутніми державами — Німеччиною і Росією, які зі згляду на свою силу і свій імперіялістичний характер були завжди ворогами сусідніх народів. Зокрема — вони завжди змагали до поневолення українського і польського народів. Треба також сказати, що здійснення цих планів влєгшила їм провокована ненависть між українським і польським народами. Бо Москва й Берлін завжди знаходили і в майбутньому знайдуть спільну мову, якщо йде про повалення української або польської держави та про поневолення обидвох народів. Цю істину збагнув польський нарід зокрема в часі розборів, а останньо в 1939 році.

На жаль, цієї істини не хочуть збагнути польські імперіялістичні круги. Дивним і незрозумілим є факт, що сьогодні, коли польський нарід стогне в ярмі німецького наїздника і коли рівнож Росія планує нову окупацію Польщі, польські імперіялістичні проводирі вповідають безпощадну боротьбу українському народові, відмовляючи йому права на власне державне існування. Польські імперіялісти ніяк не можуть погодитися з визвольною боротьбою українського народу і в своїй сліпій ненависті до нього йдуть так далеко, що стають союзниками найбільших ворогів Незалежної Польщі, — російського та німецького імперіялізмів. Бо є ясным, що коли сьогодні провідники одного поневоленого народу закликають до боротьби з другим поневоленим народом, — то в цей спосіб причиняються ослаблення спільного фронту поневолених, і самі входять в спілку з загарбниками.

Але так воно є на ділі, що ніщо інше, як тільки звичайне загарбництво й бажання панувати над другими народами лежать в основі всієї політики польських проводирів. Тому так швидко можуть вони знайти спільну мову з Берліном і Москвою, якщо йде про знищення українського народу. Вони не хочуть бачити того, що, проголошуючи сьогодні війну українському народові, вони ведуть на манівці свій власний нарід і приготують для нього катастрофу.

Про що ж властиво йде польським проводирям?

На підставі різних видань («Валька», «Наше Земє Вхосдні», «Земє Вхосднє Жечипосполітей» і ін.) можемо ствердити, що йде тут про західно-українські землі, що їх вони називають «наше земє вхосднє». Однак притому деякі охоплюють цим поняттям також східньо-українські землі, аж по ріку Дніпро включно. Всі ці землі — по їхній думці — мали би бути влучені до польської держави. В той спосіб польські імперіялісти хочуть насильно поневолити 7 мільонів українців Зах[ідної] України, так як це було до 1939 р., а крім того, цілу Правобережну Україну. Є очевидно річчю, що тут іде про загарбництво, подібне до імперіялізму Москви або Берліна.

На землях Західної України, не кажучи вже про Правобережну Україну, живе в подавляючій більшості український нарід. Про це знає кожний поляк. Незалежно від колонізаційної політики, що тривала цілі віки, польським урядом не вдалося змінити обличчя цих земель. Тому смішно робиться, коли сьогодні читаємо в польських виданнях про нові плани, що змагають до знищення українського народу в Зах[ідній] Україні. Бо якщо не вдалося цього зробити впродовж кількох століть, то не вдасться це і тепер! Українського харак-

теру Західньої України ніхто не може заперечити, бо тут в подавляючій більшості живе українське населення. Поляки становлять незамітну меншість і то передовсім в містах. Якщо польські імперіялісти на підставі того факту домагаються прилучення Зах[ідної] України до Польщі, то це є те саме, чим були б наші претензії до цілого Краківського воєвідства з тої причини, що там живуть також українці.

Крім того, польські провідні чинники забувають про те, що український нарід є народом, який цілі століття боровся за свою державу і що зокрема впродовж двох останніх десятиліть не завагався вести боротьбу за свою свободу з найстрашнішим большевицьким ворогом. Також німецькому окупантові український нарід виповів безкомпромісову боротьбу, незважаючи на те, що німці були ще донедавна найбільшою мілітарною потугою світу. Як же ж можуть думати польські імперіялісти, що ми погодимося на нову польську неволю? Сподівання на «почців людек рускі» вже нараз поляків дорого коштували, але тепер можуть вплинути трагічно на долю Польщі.

40-мільоновий український нарід бореться сьогодні проти могутніших ворогів і напевно зуміє оборонити свою незалежність також від польських імперіялістів. Тим, хто не хоче повірити в цю істину, ми зуміємо довести її на практиці.

І тому, вповні свідомий дійсного характеру західно-українських земель, український нарід буде боротися проти всяких спроб відірвати Західню Україну від решти українських земель, уважаючи ті спроби імперіялістичними стремліннями, що відмовлять йому прав на національне самоозначення.

Поляки!

Спільна доля, яка злучила нас сьогодні, і наша спільна боротьба проти загарбників Берліна і Москви за власні держави, вимагають порозуміння обох народів. Український нарід є завжди готовий до такого порозуміння. Ми не маємо ворожих намірів по відношенні до польського народу і не хочемо ані одної п'яди польської землі. Ми визнаємо право кожного народу на самоозначення і на власну державу. Наше відношення до польського народу є сперте на прязні й бажанню співжиття.

На жаль, цього нашого становища не хочуть зрозуміти польські імперіялістичні проводирі. Вони не признають права українського народу на власну державу, вони накликають польські маси до боротьби з українським народом. Вони використовують навіть німецького окупанта з метою знищити український нарід. Польські

Зондердінсти, Баншуци, Лігеншафти, польські фольксдойчі помагають німцям поневолювати український нарід. Тим робом причиняються до зміцнення німаків і влегшують їм тероризування також польської людности. Польські боївки на Холмщині, Підляшші, Галичині і на Волині провокують німців до протиукраїнських акцій і стають німецьким зняряддям в боротьбі проти українського народу. Якщо внаслідок цього доходить до взаємної боротьби між українським і польським населенням, німці з задоволенням затирають руки.

Уся ця робота польських імперіалістів, які втратили будь-яке почуття відповідальності, є викликана їх шовінізмом і глибокою ненавистю до українського народу. В результаті вона приносить обидвом народам шкоду. Тому й треба з нею скінчити!

Поляки!

Український нарід, який так само, як і Ви, бореться за власну державу, бажає згоди з польським народом та дружнього існування поруч себе вільної України і Польщі.

Однак одночасно — не допустимо до того, щоб польські імперіялісти поневолювали хоча би тільки частину українських земель. Зокрема — під теперішню хвилину не будемо безкарно толерувати всяких планів і терористичних актів польських імперіялістів, спрямованих проти життя й майна українських громадян.

Поляки, мешканці Західньої України!

Ваші імперіялістичні вожді закликають вас до боротьби з українським народом! Пам'ятайте, що Ви живете серед української більшости, і тому всяка спроба боротися проти українського народу буде безуспішна; якщо послухаєте імперіялістичних підрехтувань, допровадите виключно до проливу Вашої крові, бо український нарід з усією рішучістю боронитиме свого права на самовизначення і на власну державу.

Ми не хочемо нікого з Вас поневолювати. На території української держави остануться тільки ті з Вас, які добровільно заявлять, що бажають тут залишитися. Ми гарантуємо їм повну свободу. Безпеку і рівні права нарівні з усіми громадянами української національности. Бо українська держава не буде ніколи поневолювати своїх меншин. Наше гасло — «Воля народам і людині!»

Хай живуть вільні національні держави українського і польського народів на їх етнографічних територіях!

Хай живе дружба українського і польського народів!

За спільний фронт боротьби всіх поневолених народів!

Поневолені народи, єднайтеся в боротьбі проти імперіялістів!

Смерть загарбникам!

В липні 1943 р.

Організація Українських Націоналістів-самостійників

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 20. — Арк. 67–70. Оригінал, рукопис. Опубліковано: Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — К., 2005. — Т. 2. — С. 179–183; польськомовний варіант: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 355–358.

№ 68. Витяг із «Політичного звіту по Стрийщині» про становище польського населення

26 липня 1943 р.

[...]

Поляки. Між поляками помітне почасне хвилювання та розбиття думок. В останньому часі не видно у них одностайної лінії в роботі проти нас. Низи зайняті дискусіями про вбивство Сікорського, а вищі сфери поки що мовчать, не висловлюючи своєї думки відносно цього факту. Шовінізм проти українців зростає на порядок дня. По урядах, де тільки можуть усувати українців. Знову ж подія у Святославові повіту Сколе (розб[иття] лягру) стала для поляків пересторогою. Зараз бояться, щоб українці не почали масово їх винищувати. Рейд більшовицької партизанки скріпив віру поляків у скорий провал німецької держави і у можливість виникнення польської держави. Свою радість з тої причини не стараються навіть закривати. Польське підпілля охопило скрізь міста, польські кольонії та лігеншафти. Має теж зв'язки з мадярами. На терені повіту Устрики дається завважити велику їхню активність, мабуть, у зв'язку з наближенням малих групок їхніх партизан зі Сяниччини. В повіті Турка розкинули були летючки, в яких подають «інструкції розвідчої роботи на відтинку українським». Свої організаційні зв'язки стараються нав'язати навіть у Кріпо [...].

Постій, дня 26 липня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 20–21. Копія, машинопис.

№ 69. Витяг із «Огляду політичних, суспільних та господарських відносин на теренах Львівської області за місяць червень 1943 року» про діяльність поляків

30 липня 1943 р.

[...]

II. Поляки сильно заактивізувались наслідком волинських подій. Є багато польських втікачів з Волині, особливо в прикордонних повітах Сокаль і Радехів. Поляки, роз'юшені на укр[аїнські] виступи на Волині, дишуть на українців полум'ям ненависті і жадобою відплати. Вже готуються з їх сторони активні виступи в сторону українців на терені області (вбивство українця в Радехівщині, спроби атентатів в Жовківщині). В таких умовах тяжко провадити тактичну лінію на протипольському відтинку, а це головне наслідком її зламання на терені Волині і шовіністичного наставлення польської поліції, якій все сниться імперіялістична Польща і яка не хоче бачити зросту сили українського народу на ЗУЗ, та хіба могла б бути переконана реальним аргументом п'ястука.

[...]

Постій 30.VII.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 4. Копія, машинопис.

№ 70. Витяг із «Політичного звіту за місяць липень — серпень 1943 року» про ситуацію на Стрийщині

30 липня 1943 р.

[...]

Поляки:

Внутрі є нездібні дійти до єдності думок, чого доказом є їхня пропаганда, одначе у виступах назовні вповні консолідуються, напр[иклад], в Стебнику говорять, що їхній уряд змагає до співпраці з українцями, що скоро покінчиться війна та буде вільна Україна і Польща, як добрі два союзники. В других знову осередках, Борислав, Стрий, Самбір наставлені до українців шовіністично.

Комуністична партизанка дещо їх підкріпила на дусі. В різних околицях появилися групи польських боевиків, як Сколе, Турка, Устрики. Групи ці є доповнювані новими силами зі Заходу. Завдан-

ням таких груп є уміститися в Карпатах та звідси робити випадки провокативні на рахунок українців, як от в Сколім вбили п'ятьох азербайджанців та одного мадярського старшину. Самі знову мають тісний зв'язок з Мадярщиною, куди переходять узброєні навіть групами, з наладованими наплечниками. Є відомості, що на терен Турки прийшло зі Заходу около 220 польських підпільників. Вони є розташовані по польських селах та лісництвах. До розпорядимості польських підпільних організацій стоять майже всі «фольксдойчери» з Баншуцу і Шуцманшафту. Їх підпільні робітники є дуже добре матеріально ситуовані й диспонують добрими документами. Деякі групи їхні є тісно зв'язані з комуністами. Штаб їхніх груп перебував в С[колівсько]му повіті, де наша У[країнська] Н[ародна] С[амооборона] його зліквідувала. Назагал поляки супроти німців чинно не виступають. Супроти українців є допоміжним німецьким апаратом. Провокують не тільки індивідуально, але і масово. Де тільки, й хто тільки може чи то робітник, міщанин, селянин чи інтелігент голосять, що українці їх нищать, на доказ дають події на Волині. По містах знову оперують всякими видуманими сплетнями. Наприклад: около 10.VIII. вибили в Бориславі відозви в українській мові, в яких сказано було, що всі поляки та німці мають 48 годин забратися з терену. Жінки і діти робітників та урядовці поприходили на фабрики, говорячи, що бояться дома спати, бо українці їх мають вирізати. У відповідь на се німці виарештували увесь український комітет в Бориславі. Одначе полякам сего було замало. Вони вибили ще летючки в українській мові, звернені проти поляків і німців, та старалися їх розкидати в робітничих варстатах в Бориславі. Робітники польські не зорієнтувалися, хто це є, очевидно, думаючи, що це українці, віддали тих, що розкидали летючки, на поліцію. Показалося, що летючки розкидали поляки із «Кріпо». Німці побачили, що це провокація поляків, випустили наших арештованих. В Стрию і Самборі були такі випадки, що поляки донесли на станиці «Шупо» та «Орскоманди», що тої ночі (дати не тямлю) мають вирізати українці всіх німців і поляків. Німці зарядили в себе поготівля та вдалися в цій справі до комітетових чинників. Щойно по кількох днях переконалися німці, що це звичайна провокація. Справа польсько-українська стала повседенною балачкою поляків старих, навіть дітей. Був такий випадок: вулицею міста Стрий іде жінка — полька з маленьким хлопчиком. По часі хлопчик, вертаючися до мами й каже: «Мамцю, то українце ржнов полякув. Я з Юзкем возьмем нуж і секерен і бендземисен броніць». Доказом того, що поляки звернули тепер свою боротьбу проти українців, хоч би те, що в Стрию — на

станції, без жодної підстави арештували визначного члена нашого, поляк-банщук в порозумінні з поляками Коховини. Арештування відбулося не на наказ німців, а лише з власної охоти поляків. По терені завважуються їх підозрілі рухи — головно все вечером.

[...]

П[остій], 30 липня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 54–55. Копія, машинопис.

№ 71. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за час від 14 до 21.VIII.1943» про стосунки між українцями та поляками Серпень 1943 р.

[...]

б) Поляки: Відносини між поляками й українцями щораз більше загострюються. Поляки з одної сторони доносять німцям про все, що знають, на українців, а з другої сторони шукають контакту з больш[евицькими] партизанами, яким вказують на укр[аїнських] націоналістів (пр[иміром], в селі Бринь Галицького пов[іту] поляк давав інформації партизанам, де мешкають які люди, а один поляк з села Влодники Гал[ицького] пов[іту] заявив партизанам, що він їм покаже, де мешкають укр[аїнські] націоналісти).

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 28. Копія, машинопис.

№ 72. Витяг із «Політичного звіту» про події на Перемищині 27 серпня 1943 р.

[...]

3. Поляки

В цьому місяці серед поляків помітне дальше пожвавлення роботи, але зауважується і розгубленість.

По переведенні німцями серед них арештів почали більше конспіруватися, менше відгрозуватися в сторону укр[аїнців], але де можуть покористуватися можливістю вдарити по укр[аїнцях] з

урядової стопи, то виконують це якнайдбайливіше. Вперід в таких акціях йде поль[ська] поліція, яка під різними видуманими претекстами нельояльності тероризує укр[аїнське] населення. Навіть на міських базарах ведуть «політику»; відбирають або за безцін купують харчеві продукти, принесені укр[аїнськими] селянами в місто, і це зграбоване добро перепродують місцевим полякам та в такий спосіб прохарчовують поль[ське] населення в містах.

Польське простолюддя починає вірити в можливість повстання Укр[аїнської] Держави й такою поговіркою послуговуються поляки в найбільш зшовінізованому повіті, як «Жешув». А в розмовах з українцями на всі лади стараються впевняти, що Україна буде, але за Збручем, а думати про Україну за Сяном то є абсурд. Видно з цього, що таку лінію надала їм «гора», бо одною мовою і одночасно заговорили до українців на всіх теренах. Також таку думку підтверджує слідуєчий момент: на днях прислали поляки одному мельниківцеві (авторитетові) щось в роді «меморандум». Письмо несе 13 ст. машинового друку (в укр[аїнській] мові), в якому розглядають потребу і позитивні сторони польсько-української співпраці. Наводять там різні приклади з українсько-польської історії, де спільні виступи приносили великі позитиви для обидвох народів, а ворожнечі навпаки. (Про більше подібних випадків терен не повідомив, — дістати поки що не мож, бо її властитель наш запеклий ворог, — попробую відписати.)

В парі з таким політичним «змудрінням» поляків, їхні терористичні банди даліше присилають і виконують присуди смерті на свідомих українцях. (Властителі цих смертних вироків старають в більшості затаїти такі справи, тому тяжко подати точні дані).

Останньо приїхали з Волині польські родини (ок[оло] 600 осіб і всі перебувають в лягрі в Перемишлі), що ще більше доляло ненависті в відношенні до українців, а також і страху. Жінки і діти прибувших ходять по улицах Перемишля та просять помочі в прохожих; поляки зі співчуттям помагають, але обвинувачуючо вигукують: «але, же сце съен так темпіць бандитом», а ті відповідають: «пан (пані) сон одважні тутай в Пшемисьлю». Німці намагаються їх знову відіслати на Волинь, але ті під жодною умовою не хочуть туди вертати.

Партизанські загони даліше пересиджують в лісах, але поважніших акцій не ведуть, за виїмком Ярославщини і Лежайщини, де оперує ок[оло] двохсотна група, озброєна в легку пальну зброю, та тероризує даліше укр[аїнське] населення. З Корснящини, Ясельщини, Сяніччини і Криниччини доносять тільки льо-

кальні випадки польських банд. Натомість є певні відомості про посилення польських партизанських акцій в околицях Катовиць. Підпілля польське далі не уступає в активізації; магазинують харчі, припаси і медичні середники та пересувають польського елементу до міст, що далі є актуальним [...].

П[остій]. 27.VIII.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 40. Копія, машинопис.

№ 73. Витяг із «Огляду політично-суспільних та господарських відносин на теренах Львівщини за місяць липень 1943 року» про діяльність польського підпілля 29 серпня 1943 р.

[...]

Поляки:

В цьому підзвітному періоді помітне є посилення підпільного організаційного руху, як теж сильної активізації всіх польських мас. Виразно видно, що поляки планоно підготовляють себе до боротьби за ЗУЗ, що їх хочуть включити в кордони Польської Держави. Конкретна, планова підготовка їх боротьби за ЗУЗ проявляється в тому, що вони вже концентрують на тих теренах свої збройні сили, в формі малих озброєних відділів від 15–20, а то і 30 чоловіка. Ці озброєні банди польські напливають на наш терен з північного заходу через Любачівщину та Равщину, йдучи в напрямі полудневим, полуднево-східнім та полуднево-західнім. Вслід за творенням реальної збройної сили вони ведуть відповідну свою акцію, яка мала б підготувати їм та влегчити оту боротьбу на відтинку українському і польському. Зараз повели вони насильно і то провокаційну роботу, що мала б насторожити чуйність польську, проти загрози українства, а тим самим змобілізувати духово польські маси до боротьби з найбільшим своїм ворогом — українцями. Цю політичну роботу вони старалися перевести і перевели засобом розкинення до чільних українських громадян (на терені цієї області) — листів-погроз. Цією роботою вони довели до того, що польське населення, яке рівночасно живе в страху, накопало безмежною ненавистю до українства, вслід за чим не по рабське, а чинно думає і приго-

товляє себе до того, дати відпір загрозі українській. Не чим інакшим, а тільки тим, ми мусимо собі прояснити, що поляки всіма силами себе дозброюють.

Згідно зі своїми плянами воєнної компанії вони роблять зараз сильний наступ на бази постачання по містах та робітничих осередках. Вони різними способами стараються перехопити в свої руки укр[аїнські] кооперації (Золочів, Радехів), фірми «Остгандлю» і тим подібне. Ця робота проводиться ними пляново, систематично на цілому терені області, в чому помагають їм в великій мірі самі таки німці, та деякі панове укр[аїнські] директори, що хочуть заздалегідь заскарбити ласки та підготувати тепле місце в «майбутній» польській державі.

Своєю донощицькою роботою, що зараз сильно поглиблена і поширена різними способами (архіви, проскрипційні листи), які впадають і в нім[ецькі] руки, як теж і терористичними актами, звернутими в бік визначних сильніших громадян сіл та місточок, стараються знищити чужими чи власними руками провідний кадр укр[аїнського] народу, щоб в той спосіб обезчолити укр[аїнські] народні маси та зробити їх нездатними до боротьби. В цьому випадку вповні йдуть їм на руку нім[ецькі] поліцейні чинники, які є переважно під впливами тих, вже беруть в оборону. Між укр[аїнцями] загалом вони стараються повести роботу демобілізуючу в площині політичній, засобами пропаганди. Вона має на меті зродити зневіру в сили укр[аїнських] мас, вбити віру в Укр[аїнську] Державу, виказуючи, що її ніколи тут не може бути, бо ЗУЗ є польськими і будуть польськими, бо Польща має тут і там ще сильну польську армію, а в кінці, що війну виграє тільки Америка, Англія і Польща. Свою роботу повели вони живим і друкованим словом (свої газети підпольні вони висилають теж до українців, одну з них залучую). Та на тому відтинку вони мають зараз найменше успіхів. Дуже мінімальна частина українства піддається впливам оцієї імперіялістичної польської пропаганди. Українство, навпаки, чим раз більше накипає ненавистю до поляків до тої міри, що кожної хвилини готові вирізати поляків до кореня і не буде засміливим твердженням, коли скажу, що якраз на тому відтинку укр[аїнські] маси здібні перевести в чин (бо в тому випадку, вони не будуть відведені від своїх загомінків). Поляки про такий стан укр[аїнських] мас є теж не в повні свідомі, й що ще підсилює ріст антагонізмів, дуже близьких до вибуху. Тому і тяжко нам говорити, а тим більше щось конкретного зробити по злагідненні відносин на польсько-українському відтинку. Українське суспільство

зараз цього зрозуміти не може, бо воно бачить, як сильно поляки в наступі активні. Це може статися тоді, коли б поляки з занятих дотепер своїх позиціях відступили.

[...]

Постій, 29.VIII.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 14. Копія, машинопис.

№ 74. Звернення Української народної самооборони до поляків
Імовірно, літо 1943 р.

ПОЛЯКИ!!!

За те, що далі нападаєте, палите, грабуєте й мордуєте українське населення, відповідаємо збройною обороною! Б'ємо тільки бандитів-грабіжників!

Проти польського народу ми не ведемо боротьби, а навпаки, хочемо йти з ним в одному фронті проти більшовицьких загарбників, за здобуття самостійних і незалежних держав.

Якщо падуть невинні, то відповідальність паде на поляків-комуністів, що запродались кровожадному Кремлеві і змушують своєю підлою роботою український нарід до оборонно-відплатної боротьби.

Правдиві, чесні польські патріоти, які хочуть цільної незалежної Польщі, борються разом з нами та разом з усіма поневоленими народами проти більшовицької окупації, а ті, що служать Сталінові і Москві, це підлі зрадники-бандити, які запродають свій рідний нарід.

Більшовицькі окупанти такі самі вороги всіх свободолюбних народів, як їх посередники німецькі окупанти.

Поляки-патріоти-незалежники, усуньте самі це вороже сміття з-поміж себе!

Поляки, що служите Сталінові і мордуєте невинне українське населення, опам'ятайтесь!

Хай живе боротьба польського і українського народів проти червоних імперіялістів!

Хай живе спільний визвольний фронт всіх поневолених народів проти московського імперіялізму.

Хай живе Вільна Самостійна Україна!

Хай живе Вільна Самостійна Польща!

Хай живе воля, рівність, братерство і соціальна справедливість усіх народів і всіх людей!

Смерть більшовицьким загарбникам — тиранам їх підлим агентам!
УКРАЇНСЬКА НАРОДНА САМООБОРОНА

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 17. — Арк. 62. Оригінал, машинопис.

№ 75. Інформація про доноси польського підпілля проти українців

Не раніше 4 вересня 1943 р.

Документ донощицтва поляків до німецької влади супроти українців.

10.7.43 р., на підставі доносу поляка Щеха, арештовано наших людей в с. Барані — Перетоки (Сокаль). Поляк Щех сказав гестапівцям, що господар Войтко зі с. Барані — Перетоки, купував в нього збіжжя і возив до ліса для повстанців. Цей сам Щех всипав ще більше друзів, яких арештовано.

В квітню 1943 р., донесла гестапівцям Любчинська (полька), що українка, Ярослава Цимборська (урядниця магістрату в Сокалі), має у себе українську літературу. Ц[имборська] зістала арештована і відвезена до концентраційного лягру, де ще до сьогодні перебуває.

Облава, яка відбулася дня 4.9.43 р. в с. Ксаверівка (Сокаль), і на якій арештовано 200 людей (укр[аїнців]), була спричинена на підставі доносу поляків.

Погрожуючі письма і вироки смерти супроти українців.

15.5.43 р., на сходинах у Тетера Адама, в Добрачині (Белз) підпільної польської організації, висказався Тетера, що поляки 3 Мая мають робити повстання і до 24 год. можуть вирізати всіх хамів на терені Сокальщини.

12.8.43 р., в м. Сокалі розкинули поляки провокаційні летючки (проти поляків) тому, щоби викликати репресії німців супроти українців.

На терені Белзчини деякі українці одержують вироки смерти, як Пшепюрський Ярослав, Левочко Павло, через «Керовніцтво Валькі Подземней у Варшаві». Оден такий відпис вироку залучуємо. На Мирослава Пшепюрського вирок виконано.

Всі матеріали з мого терену ще не є зібрані. Вкоротці подам.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 7. — Од. зб. 2. — Арк. 3. Оригінал, машинопис.

№ 76. Витяг із «Огляду за серпень 1943 року» про діяльність польського підпілля на Львівщині*10 вересня 1943 р.*

[...]

ПОЛЯКИ:

Польський рух. Політика: Польський підпільний рух репрезентує ідеолог[ічно] і орг[анізаційно]: 1. Стронніцтво Народове, 2. Соціалісці, 3. Людовци, 4. Стронніцтво Праци. Вони творять Делегатуру уряду в краю (груба чвірка). Провідник був Ратайські (вмер) — наступник Лекалкевіч — арештований, тепер Кльоновські. До помочі має раду, зложену з 4-ох партій. Це Соха* — презес Стронніцтва Нар[одового], Пу-жак, Вітос. Офіційний орган — «Жечпосполіта Польська».

Військо: Одна організація — це Польські Звйонзек Повстань-цуф, або Польське Сіли Збройне в Краю. Командантом був Тока-жевські, якого усунули інтригами. Тепер командантом був Ровецкі — арештований. Кістяк цієї організації творять б[увші] поль[ські] старшини і підстаршини. Організація подібна до б[увшої] поль[ської] армії (полки і т. д.). Заступник Ровецкого — Коморовські — полков-ник (псевдо Корчак, Бур), шеф штабу — полк[овник] Петчильські, шеф розвідки — полк[овник] Драбик, шеф бюро інфор[мації] і про-паганди — полк[овник] Ян Жепецкі. Пропаганда на високому по-земі. Друкарні модерні. Статті пишуть: Коссак-Шуцка, Новачинські, Альфр. Макушинські.

Є ще організації ППР (комун). З ними поляки не хочуть гово-рити. ОНР не належить до Делегатури. Штаб: «Роман» — прав-доподібно Міхальські, б[увший] посол. Має особисті порахунки з презесом Стр[онніцтва] Нар[одового] Сохою Ст[ефаном]. ОНР тепер називається Звйонзек Ящурови — Народне Сіли Збройне. Вони дуже слабкі. На чолі стоїть інж[енер] Сольські, Стольновські, Матлаховські і Стипунковські (Адвокат зі справи Добошинського). Подібна різношерстність поль[ських] організацій і за кордоном. Уряд Сікорського — є уряд національної єдності з през[езом] Рачковіч. Є зареєстровані два місця для українців. Другий Уряд — це уряд народовий — презес Белецкі, Зафолькерські. Сейда і Комарніцкі лявірують поміж Сікорським і Белецкім.

Члени поль[ської] нелегальної організації найбільше рекруту-ються з військ[ових] кругів, далі інтелегенції, мало робітників, майже зовсім нема селян. Літа різні. Багато жінок.

* Має бути: Саха.

Всі ці організації хочуть Польщі в побільшених границях. Експансія на схід — це конфедерація народу — провід[ник] Волі Пясецькі, на захід — Звйонзек Ящурови.

Тактика: Організувати, підготовляти кадри і чекати аж німці заломляться. Тепер сидіти тихо. На початку 1943 р. з послабленням Німеччини і хаосом в Європі — почали рухатися, між іншим вистрілюють конфідентів, напр[иклад], у Варшаві 700 (польських конфідентів дуже багато) та терористичні замаху. Під покришкою робіт і будівничих фірм ідуть на Україну і Білорусь, де перепроводжують саботажі, а за це українці покутують. Конспірація добра, але не придержуються. За це дотепер поляків коштувало 50 000 вбитих. Мораль боєвика висока — знає, за що гине, що робить і що його жде. Героїчними у боротьбі є сірі люди, зате провідники — всякі полковники, політики і т. д. — майже підлі і зрадливі.

До українців всі ставляться негативно. Уважають за погній для їхньої культури і для українців готують тільки кулю і стричок.

Уривки з діяльності польського підпілля в терені:

1. ПОТ (Польська Організація Терористична — Равщина, Теревовельщина). Організаційна побудова — трійковий та п'ятковий систем. Елемент в ній — військово-бойовий. Період ведуть люди з військовим знанням, головно б[увші] офіцери і стшельци. До українців ставляться скрайно-терористично, в Равщині висилає українцям листи з погрозами смерті.

2. ПОКВ (Польська Орган[ізація] Кресуф Вхосдніх — Львів, Зборів, Сокальщина). Присвячується в більшості пропаганді за втримання польськості на ЗУЗ та проповідують про око демократизм. Період веде уряднича інтелігенція. Мають захланну політично-ідеологічну концепцію та обгрунтування в душі шляхетсько-польської бундючності та зарозумілості, питомих зрештою польській «моцарствовай» громацкості. Є виразником передвоєнної кресової політики Польщі та йде по лінії Делегатури польського уряду. Сама назва вказує на відношення до українців. Засадничо ділять українців на дві групи: 1) мирних «обивателі Жечипосполітей», що тужать за нею, та яких взивають активно боротися за Польщу, взаміну за що обіцяють рай в майбутній Польщі і 2) зрадників «обивателі Жечипосполітей народовосці українскей». Тому в поборюванні українства не перебирають в засобах. Проводять спеціальну протиукраїнську розвідку, доносять німцям, а навіть самі стосують терор проти українців висилаючими погрозами смерті. Не резигнують теж з півн[ічно]-західних українських земель: Волині, Полісся та Підляшся, як теж білоруських і литовських земель.

3. Збройна Сітка в Краю (Судова Вишня). Мають свій (Збройна Сіла в Краю) окремих текст присяги, прийняття членів та свою форму звітування. Ідеологічно зближені до ПОКВ, будує Польщу на «кресах всходніх», заціплюючи членству фанатичну патріотичність. Сама назва організації та черга в звітуванні вказують, що найголовнішою передумовою з здобутті Польщі вважають військо та для успішного поборювання найгіршого ворога знання укр[аїнських] суспільних відносин. Черга звітування така: 1) військо, 2) всі особи, що працюють в користь німців, 3) українські справи: УЦК, клер, ОУН, 4) відношення німців до місцевого польського населення (органи влади, переселення, контингенти, арешти), 5) одноразово — підприємства, що працюють в користь окупанта (млини, тартаки, магазини), 6) шкідники польської держави, що виступали проти поляків 1939 р.

4. Бяли Ожел (Стрийщина) членство вербує з усіх шарів поль[ського] суспільства. Період веде інтелігенція: офіцери, судді. Має два відділи: внутрішній і зовнішній. Внутрішній відділ — це орган[ізаційна] сітка, якої завданням є вербування членів, виховання, вишколи та господарчий відтинок. Зовнішній відділ — це розвідка, якої завданням є стежити за ворожими чинниками: українцями і німцями, та обсаджувати важні пункти, установи своїми людьми. Членство між собою конспірації не придержується. Роблять сходини, на яких буває 70 осіб. Натомість наказують строгу конспірацію перед українцями, а головню перед ОУН. Виразного ідеологічного обличчя не мають. Кермуються більш кон'юктурною політикою і подіями та з ними зв'язують свою майбутність. Почувать себе тут в меншості та слабшими. Тому теж останню начальним наказом є узброїтися та військова підготовка, щоб могли дати раду українцям, яких тут більшість та виграти назріваюче загальнопольське повстання. Ворогом Ч. 1 вважають ОУНСД, тому припоручують робити списки укр[аїнських] націоналістів, висліджувати скільки, яку і де заховують зброю. Робити теж списки укр[аїнських] поліцистів, скільки зброї по станицях УП та у місцевих німців. Найменшою військовою одиницею є дружина, в склад якої входить 6–8 осіб з провідником.

5. Звйонзек Полскіх Офіцерув і Організація Млодзєжи Польської (Перемишль). Зі собою співпрацюють. Обидві сильно розбудовані, охоплюють велику кількість — перша старшого громадянства, друга — молоді. Масовість, а в парі з тим провокаторство, як і збройні виступи ЗПО, спричинюють арешти членів обох організацій, а часті всипи членів в часі слідства підвищують число арешто-

ваних до 50 і більше осіб нараз. У відношенні до українців, обидві шовіністично-україножерні.

6. Звйонзек Організації Войскових (Чортківщина). Організує партизанку в Бучаччині. Останньо видали наказ, щоб усі поляки, які служать в бавдінстві на тому терені, втікали з нього.

7. Рицеже Сьмерці (Коломийщина). Це витвір буйності молодого польського елементу з розбійничо-сенкевичівським характером, хоч ніяких актів за собою не має. Без політичного вироблення, ширшого світогляду та впливу. Охоплює кілька сіл без зв'язку зі старшим громадянством.

8. [...] Зожа (Бережанщина). Під заголовком «Глос земі червянськей» поширювала брошури з протиукраїнським змістом. Роблять теж списки українців.

9. Союз Шляхти Загонової Червінської Землі (Галичина). На існування вказує подача летючок за наведеним підписом, хоч може це бути баламуцтво організації [нрзб.]шої назви. Стверджується, одначе, що між «загоновою шляхтою» панує сильний конспіративний рух. До цього втягають навіть українців-шляхтичів та спрямовують їх на розвідку, спеціально на проти ОУНСД-івський відтинок.

10. Польські Комітет Організаційни (Станиславів). Знаний тільки з висиланих присудів смерті українцям.

Вісті з терену вказують, що польські підпільні організації організують у згідних лісах, замешканих скупчено поляками околицях, партизанку.

В швейківським лісі к[оло] Затурина (Підгайці) міститься табор польських партизан. Мають контакт з поляками з поблизьких сіл.

В лісах коло сс. Пужники, Лубенко, Комарівка (Бучач) міститься табор польських партизан в числі около 200. Через ліс не дозволяють нікому переходити. Ходять в білий день, нападають та граблять українців. Убрані в німецькі та большевицькі мундири.

В лісах в околиці с. Ганачів — Сверж (Перемишляни) є около 200 польських партизан і 60 жидів. Поляки мають окремиий табор, та жидів до себе близько не пускають. Рисують мапи та мають радіо-відбірний і надавчий апарат. Всі грабунки на цьому терені — це робота тих партизан.

З теренів центральної Польщі багато польського бойового елементу (поляки счислюють їх на 2000) перейшли на ЗУЗ, частина з них примістилася у Львові, між іншим як студенти на високих школах. Їхні бойові завдання мають і матимуть передовсім протиукраїнський характер. Частина з тих людей творить польську партизанку в лісистих теренах, головно в Карпатах. Поляки думають, що

вкоротці Німеччина розлетиться. Хочуть випередити українців в опануванні ЗУЗ. У своїх [нрзб.]ях в Карпатах числять на поміч мадярів і навіть, коли б ситуація була для них не вигідна, перейти на Закарпаття до мадяр, щоб звідти там в догідну пору повернути назад.

У Львові польська підпільна організація розіслала присуди смерті багатьом українцям. Деякі присуди виконали.

Польська партизанка розгортає свою діяльність в Сяніччині. Дня 8.VIII. в сс. Команча — Лупків (при кордоні) показала в числі около 100 осіб. Говорили до населення, щоб не здавали контингенту, бо їх за короткий час прийде більше. (Від місцевих людей забрали харчі.) Узброєні в нагани, гранати, кілька скорострілів. Мабуть, перейшли вони з Мадярщини. Є вістки, що на Закарпаттю коло Берегова та Кральова знаходяться табори, де вишколюються поляки під кермою мадярів, яких по вишколі висилають на ЗУЗ. Інші групи оперують в Ярославщині в околицях Ясла, Коросна, Березова та Горлиці. 6.VIII. пробоєм випустили з в'язниці в [нрзб.] в'язнів.

Стрічаються теж по інших теренах (Бережанщина, Бібреччина, Равщина) менші групи узброєних поляків.

По містах, місточках та селах відбуваються сходи та вишколи. Дальше роблять запаси харчів і медичних середників.

Одна полька зі села Коросна (Перемишляни) призналась перед одним українцем, кого з українців поляки мають вбити. Подала якраз тих осіб, які найшла при арештованих поляках на списку українська поліція в минулому місяці в Перемишлянах. Сказала теж, що до польської організації належать два фольксдойчі з жандармерії та трьох поляків з кріпо в Перемишлянах.

Укр[аїнська]поліція в Завалові придержала на дорозі поляка Сobotкевича Юзефа із с. [За]ставче (Підгайці), при якому найшла п'ять брошур п[ід] заг[оловком] «Пшисенґа над трунов Сікорського». Найшли теж шкiці з топографічними знаками та штафетку з наказом [плю]тонового Нальота та Шпака творити військові дружини в Завалові, Середнім, [За]ставчу та Яблонівці.

4. і 5.VIII. поляки з сіл Старий Скалат, Полупанівці і Новосілка Скал[атська] робили пробні тривоги. Провідником цих тривог був Едвард Печишин із Скалата. Узброєні в кріси, гранати, сокири.

Дня 4.VIII. в с. Гнильче (Підгайці), один українець забрав від Слабуцької Марії, яка пасла корови, підпільну газетку «За вольносць і неподлеглісьць».

В Ряшівщині 10.VIII. розкинули летючки. В них м[іж] ін[шим] говорять, що англійці убили Сікорського і тому в боротьбі за польську державу треба покладати на власні сили.

В Короснянщині появилися теж летючки, які інформують польське громадянство про господарські, політичні справи та про українців. При кінці закликають поляків використати кожен нагоду для ліквідації і боротьби з українцями.

В днях 15–20.VIII. вислала польська організація за підписом «Керовніцтво валькі цивільней» — летючку упіменення до всіх станиць укр[аїнської] поліції в Перемищині.

На адресу деяких українців в Перемишлі, Ходорові і ін. вислали поляки газетку «Жечипосполіта Польська» за серпень.

В терені появилися летючки протипольського змісту, щоб поляки вибиралися на захід за Сян. Ті летючки кольпортовані самі поляками. 12.VIII. розкинули провокаційні летючки в Сокалі. Розкинули їх польські студенти, з яких двох арештували і які при слідстві всипали ще чотирьох. Склад тих летючок був в захристії в костелі в Сокалі.

Настрої поляків не у всіх місцевостях однакові. В загрожених пунктах поводять себе дальше панічно. З тих місцевостей зауважується дальше рідкий виїзд тільки урядничих родин (Заліщики, Коломийщина) та виїзд керівників дворів на нічліг до міст (Станиславів, Рогатин). Та на загал настрої покращали. Склались на це такі причини, як: фронтові події, розкинення летючок до поляків, запорука безпеки німцями, наступ польського підпілля на українство та те, що вже призвичаїлись до страху.

Появу летючок коментують різно. Одні покладають надії, що їм буде краще, другі незадоволені, але бояться, що як будуть рухатися, то їм грозить кара. Ночують уже по домах, хоч варти по селах роблять дальше. В Сокальщині кольоністи, які були вивтікали — повернули назад.

Заяву німців, що за одного вбитого поляка буде збірна відповідальність українців (Станиславів, Коломия), прийняли з вдоволенням. Шукаючи охорони перед українцями в німців, головно в жандармерії, в якій багато фольксдойчів — збільшили доноси та провокацію, яка має часто трагічне закінчення для українського населення, а часом конічно-компромітуєче німецьку владу. За що донощик звичайно ніяких консеквенцій не поносить.

10.IX.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 69–72. Копія, машинопис.

№ 77. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 25-го серпня по 25-го вересня 1943 року» про діяльність польського підпілля у Станіславівській області
25 вересня 1943 р.

[...]

ПОЛЯКИ:

Піднесені на душі фронтовими подіями, поляки свою роботу щораз більше посилюють. Вона концентрується довкола організаційної, пропагандивної та, по часті терористичної, акцій, спрямованих майже виключно проти українців.

У своїй терористичній та провокаційній діяльності поляки мають союзника в німцях, а останньо ще в мадьярах. Разом з мадьярами, що прибули останньо в більшій кількості, з невиясненою досі ціллю, до Станіслава, прибули теж в їхніх уніформах б[увші] польські офіцери і навіть жида. Вже з першого дня поляки почали шукати з ними зв'язків, виробляти прихильне наставлення до себе мадяр, а водночас мадьярами застрашували укр[аїнське] населення.

Організаційна діяльність: рух поляків, сходини, поїздки по селах, відвідування місц[евих] поляків таємничими осібниками — це все набирає масових розмірів. В околиці Станіслава запримічено цілі польські групи. Як подають, в терені (Клубівці, Тисьменицького р[айо]ну) починає організуватися ще одна польська організація «Чарна фалянга». Окремо м. Станіславів та м. Коломия стали прибіжищем польського підпілля, де почала гуртуватися більша кількість чужинців із кор[донів] Польщі. Найзамітнішими теренами їхньої діяльності, крім названих міст, останньо були Городенський, Снятинський та Долинський повіти. Стверджено на одних сходинах поляків (с. Бринь Галицького пов[іту]), що темою їх являється: активізація і організація всіх поляків, слідження й нищення українців — в першу чергу. Поляки підсилають на села в цілях провокативно-розвідчих своїх людей в ролі паскарів і др. Тут і там вони проводили військовий вишкіл (12.ІХ. — Височанка, Боднарів, Бринь, Майдан — Галич) та в Прибиліві (Товмач). Подають, що в цьому останньому терені поляки мають у своєму посіданні ок[оло] 200 крісів.

У Товмачині, Коломийщині, Долинщині й ін[ших] місцях поляки ходять навіть зі зброєю, їздять на конях й автами.

Дуже голосно говорять про свої боеві сили, що мали б бути в Карпатах. В дійсності появилися вістки про їх перебування в лісах б[іля] Викторова — Крилоса, а з грабунково-терористичної діяльності можна вносити, що вони теж є в Долинщині та в окремих те-

рентах Коломийської групи. Конспірують себе одначе добре, а свої акції підтягають під більшовицьку фірму.

Пропагандивна діяльність: Б[увші] «стшельци» та польська свідома маса, де тільки має змогу, старається входити в зв'язки з місц[евим] населенням та творити собі між ними випадні пропагандивні бази. Кокетування українських мас йде так далеко, що фервальтери лігеншафтів — поляки в Коломийщині не вагають підвищити і то поважно зарплатні в натурі робітникам-українцям, що працюють у них, щоб тільки зискати їхню симпатію та повне довір'я. Поза тим розвивають пропаганду, що по своїй суті поділяється на кілька груп:

а) «Польська держава на ЗУЗ — це питання кількох тижнів, тому українцям слід якнайскоріш зайняти відповідне становище супроти назриваючих подій». При тому головно вдарять на ОУН, щоб підорвати довір'я мас до нього, бо воно, на їх думку, основна причина польсько-української ворожнечі.

«Англія і Америка вже признала на терені Галичини польську державу. В Туреччині стоїть готова до бою 300 000 польська армія, яка має перевернути цілу Галичину в «гузи».

«Війна закінчиться скоро, та шкода тільки, що українці орієнтувались на Німеччину. Німеччина сьогодні програє, а разом з німцями програють і українці».

б) Дальше від цього залякування, поляки переходять вже прямо до погроз. Тут характеристичних один такий вислів: «Ваша організація нічого не робить, тільки співає: “Смерть, смерть, ляхам смерть!” — тепер кому прийде смерть».

в) Ведуть теж агітацію при здачі контингенту м[іж] ін[шим] з такими словами: «Контингенту не здавати, бо незабаром прийде Польща і їй теж щось треба давати». Де-не-де прямо грозять смертю хто здасть 100 % контингенту.

Окремо кольпортують вістки про вбивства українців у Львові «за польські кривди», щоб ними залякувати населення. (В горі майже всі тексти з Коломийського терену).

Терористична пропаганда поляків та важкі аргументи, як події на фронтах, у їхніх руках таки дійсно в окремих місцях пантеличать народ, особливо про масові вбивства українців. Наслідком того, серед українського громадянства зароджується занепокоєння та настерливі домагання «до підпільної організації», чому вона не протидіє.

Терористична діяльність: У Коломийщині — головно Гвіздець та Долинщині проявили себе польські боївки, які тут часто на зовні

грають роль злочинсько-грабіжницьких або большевицьких банд. У Гвіздеччині вони нападали на господарства та тероризують і грабують. У Долинщині знайдено 2-ох трупів селян-українців, що їх морд приписують полякам. У Станиславівській окрузі по селах останньо занотовано три випадки скритих стрілів до свідомих українців.

Більшу загрозу одначе представляють поляки з боку провокаційно-розвідчої своєї роботи. Іменно — останньо у Стан[іславівському] повіті поляки перейшли до послідовного слідження націоналістів по селах й все доносять на гестапо. Жертвою їх доносів впало 20 українців в Слободі Рунгурській, пов[іт] Коломия, їм приписують події в Галичині й багато інших.

При таких умовах думка про спільний фронт боротьби не знаходить серед загалу свідомого українства жодного зрозуміння.

[...]

25 вересня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 61–62. Копія, машинопис.

№ 78. Витяг зі «Звіту політичного за місяць серпень — вересень 1943 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині

28 вересня 1943 р.

[...]

Поляки зовсім не перестають провокувати та доносити. Щоправда, це є дещо в меншій мірі, як попереднього місяця. В декотрих місцях на фабриках пробували страйкувати (Старий Самбір), щоби в цей спосіб нацьковувати владу на населення. Одначе побачили, що така метода багато їм не дає, заперестають. В терені появилися вироки смерти для деяких осіб (в українців і поляків), видані «Обороною Народновою». В кожному місці переводили реєстрацію українців, використовували до цього всякі легальні можливості. Політичні дії в Італії піднесли їх дещо на дусі та дали в цей спосіб можливість посилити пропаганду про прихід сюди аліантів та створення ними польської держави. В деяких місцях, особливо в гористих околицях, можна час від часу завважити їхніх партизан числом від 1–5 осіб. Події у Львові також дещо вплинули на польське середовище. З одної сторони поляки тішаються дівтацькими

вчинками свого підпілля у Львові, з другої — бояться панічно пімсти з українського боку. Поляки, які ведуть політичну роботу, не сплять вдома. Дехто з польських кругів старається зблизитись до українців і нав'язати співжиття, мовляв, як треба буде, то також будуть працювати в українській державі.

[...]

Постій, 28 вересня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 58. Копія, машинопис.

№ 79. Інформація про доноси поляків проти українців *Вересень 1943 р.*

Донеси поляків на українців:

14.8.1943 р. год. 4 рано, в Бариші (Бучач) арештувала жандармерія і вермахт (в числі 120) 16 українців на донос Стасів Марії, польки з того села. За Польщі була вона агітаторкою і проповідницею своєї партії. За большевиків була депутаткою до Москви, районною агітаторкою та доносицею НКВД. З втечею большевиків не було її в селі три місяці. Опісля повернула і зголосилася в ляндркомісаріаті та доносить на українців. Вона явно говорить, що видасть німцям всіх «бандерівців».

30.7.1943 р. арештувала жандармерія із Станиславова українця Ковальчука Миколу та його брата Василя із села Бринь (Галич) на донос поляка Згубіцькі Вінцента із села Бринь за це, що Ковальчук купував в аптеці в Станиславові. Того самого дня їхав Згубіцькі з жандармами автом до Галича. Згубіцькі бачив, як купував йодину. Жандарми питали Ковальчука, для кого купував йодину.

13.7.1943. Щех із села Барані Перетоки (Радехів) поляк, був на пошті в Сокалі. В хвилині, коли переслухували Войтка, якого арештували 10.7.43 р., Щех сказав те — півдня, що Войтко купував у нього збіжжя і носив до ліса повстанцям. Щех всипав ще кількох друзів, які сидять у в'язниці в Сокалі.

Сам Щех мав бути арештований українською поліцією за зброю в лютім ц[ього] р[оку]. Одначе втік на Волинь до м. Порицька, де мешкав у поляка Рися, з Волині втік і перебував в Сокалі.

4. Янка Сковроньська, д[очка] Адама, втікла з Волиня до свого батька (в Бараніх Перетоках). Тут перед ґреншуцом Ніклем

зложила (його вона знала) протокол на станиці ґреншуців, що її чоловіка зарізали, сама із села Барані Перетоки: Левшут Петро, Марущак Гриц і Штиколо Степан (11). Ґреншуц дав її підводу і вона поїхала до Сокаля.

5. 5.7.43 р. прибув до села Тартаківець (Тартаків) зі Стоянівської Конв[е]кції, Радехів, до Дзвіньковського Франка, фольксдойчер Станислав Шпяк. За ним пошукували партизани з Волині за це, що він видав Шуцполіції трьох партизан, яких німці розстріляли.

6. 17.7.43 р. директор Фільварку в Базарі (Чортків), Нітшец, на запит німців, чому він втікав в час появи партизан, відповів, що він мусів, бо бандерівці обстрілювали фільварок, він подав на свідків поляків з фільварку, які так само зізнавали. Інші працівники фільварку зізнавали, що це неправда.

7. 8.2.43 р. в с. Бринь (Галич) поляки написали до Ге[ста]по анонімний лист за приналежність до ОУН чотирьох українців. Лист писали: Кобилянський Петро, Жураковський Дмитро, Ломага Михайло та Бестер Вінценті. Лист возила до Станиславова Подольська Марія, але тому, що він був не підписаний, Ге[ста]по звернуло до підпису. Подольська віддала його Кобилянському Петрові.

8. 19.5.43 у с. Глуховичі (Львівського пов[іту]) [на] донос поляка Лисого Войтіха арештувала 4-ох українців, а 5-ому, що втік, здемолювали хату за приналежність до ОУН участь в місяці 1942 р.

9. Березовська Софія, полька, жінка Василя, замешкала в Тимерівцях (Галич), літ 26, родом з Острова (Валич), жінка загородового шляхтича, причинилася до арештування українця Балу Мака Кирила дня 25.5.1942 своїми фальшивими доносами.

10. Гацик Я., с[ин] Юранцішика, поляк, ур[оджений] 1890 р., зам[ешкалий] в с. Добростеві (пов[іт] Надвірка), зробив донос до німецької жандармерії на українців за влаштування свята 1-го листопада в Лапчіві 1942 р.

11. В Угринківці (Заліщики) два фольксдойчери з лігеншафту мають зв'язок з поляками Боскюрським Іваном та з поляками Кармінським Домініком й Клецманом Франком зі села Бінковців. Ті два останні наслали фольксдойчерів до укр[аїнця] Ганзиля Степана і Осипа Тодарчука, Миколи Юрія, що буцімто вони мають зброю.

12. В с. Гиновичі (Бережани) [нрзб.] лігеншафту Цеф Юзик сказав фольксдойчерам, які повнили там службу, що селянин Гриник Ілько є членом ОУН. По ревізії хотіли його арештувати, але не застали одначе.

13. Дня 27.9.43. відбулись сходи поляків в домі Моковського в с. Ладичин пов[іту] Тернопіль. На сходинах, крім господаря, було

привяних 5-ох осіб. Дістали доручення слідити укр[аїнців] та видавати в руки гестапо.

14. Перед трьома тижнями на двірці в Тернополі Ге[ста]по арештувало трьох студентів: Процика Степа з Кута Товстецького пов[іту] Скалат, Борозного Степана з Монастириськ та Букату Степана з Гриманова (його випустили). Вони їхали зі Скалату до Черниці.

Їх видав поляк Демковський із Скалата, який їх слідував зі Скалата.

15. До Чумака Михайла в с. Григорові (Рогатин) часто приїжджають німці, яких він інформує про український рух.

16. В п[рисілку] Нове Село (Любачів) арештовано і відставлено до лягру 4-ох селян на донос фервальтера лігеншафту — поляка.

17. Дня 5.8.43 в год. 11-ій вечером ге[ста]по забрало 6 укр[аїнців], пов'язали і на гінци коло с. Цавадин (Турка) і там їх розстріляли. Розстріляні: Романович Михайло, Бобінець Луць, Савич Василь — солтис із с. Толохача (Турка) Бурський Стась брат [нрзб.] Пилинчак Василь, солтис з с. Мита, Крочак Людвік (по націон[альності] і зізнанням моральн. (фольсдойтш) гаевий свідчив, що участь в вбивстві брали. Лісний [нрзб.]ерна Станислав з с. Довжави (Турка) кричав, тоді лише вони тих арештували перед ге[ста]пом, щоби їх розстріляти.

18. Дня 28.9. відбулись масові арештування в Дрогобичі (Станиславів), між ними Черниха Івана, Воронка Петро, який [нрзб.] Барановський.

19. При членові польського підпілля зі Спаса Бараковському знайдено на ге[ста]по в Станиславові списки і матеріали на свідомих українців, закидуючи їм приналежність до ОУН. Його, як конфідента, розстріляно.

20. Провокативний донос поляка Крашевського та співробітників [нрзб.] Слободи Рунгурську (Коломия), на підставі якого відбулись арешти 17 українців та націоналіста Бедуровича.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 7. — Од. зб. 1. — Арк. 1–2. Оригінал, машинопис.

**№ 80. Витяг із «Політичного звіту за місяць вересень 1943 року міста Львова» про ситуацію у польському середовищі
Жовтень 1943 р.**

[...]

9) Поляки

Польська проблема у місті Львові стала за останній місяць, з огляду на події, особливо важна. Загально можна зареєструвати зріст настроїв польського громадянства, в парі з ударами на Німеччину. Вершом була капітуляція уряду Бадолія. Польські боївки повиписували по місті цього дня пропагандивні написи, як: «Польска жиє і вальчи, або немец капут» і другі. Рівночасно з убивством проф[есора] Ластовецького¹ польська організація видала летючку, яка заявляла, що поляки не беруть на себе проливу крові в той час, польський нарід збирає тепер тільки свої прадідівські землі, проти цього українці-галичани не повинні виступати. Галичину приділять до Великої Польщі, яку створять західні аліянти. Аліянти думають створити в пол[уднево]-схід[ній] Європі Союз Вільних Держав (Польща, Румунія, Мадярщина, Югославія, Болгарія, Чехословаччина), в якому б Польща грала першу скрипку. Польща немає назагал притенсій до східньої України, могла б навіть попірати її створення, як протибольшевицьку атуту. Польський Уряд, який зрікається Львова, відразу провалюється у своєму громадянстві.

В парі з радістю з хвилиною німецьких неуспівів на сході, з'являється у розважніших поляків журба відносно приходу большевиків. Ця частина збирається в разі чого утікати на захід. Другі думають, що німці втримають большевицький фронт до весни, тим більше, що Америка не посилає останньо совітам убору на зиму, тим самим робить їх меншивартними. Америка, на думку цих поляків, воліє бачити большевиків над Дніпром, як дальше на захід.

Польська партизанка. Польські військові чинники поважно враховують тільки регулярні військові відділи, ведені офіцерами, які діють сейчас коло Ченстохови. Польська організація не дуже хоче брати відповідальність за партизанку, яку викликали німці (Ряшів, Любельщина). Тим людям треба дати старшинський склад, одіння, харчі, тоді можна на них числити. Сейчас розвивається там бандитизм. З тих самих оглядів польські військові чинники, які беруть уважно в рахубу Дивізію «Галичина», як підготовку до стар-

¹ Андрій Ластовецький (1902—1943) — професор фізики Львівського університету.

шинських і підстаршинських кадрів. Своє старшинське і підстаршинське запотребування обчислюють на 200 000 людей. В Катині згинуло багато офіцерів резерви, 80 % польського старшинського складу залишилося. З чехами договорились, Мадярщина через Польщу робить око до Англії, Румунію по війні обкроять, бо вона занадто пішла з німцями. Остро виступають проти польської Робітничої Партії, яка не об'єдналась з ППС і Стронніцтвом Народовем в Польскі Жонд Крайови (Жонд Крайови визнає Жонд Еміграційни з Лондоні з ген[ералом] Соснковскім на чолі). Заперечують, що по большевицькій стороні б'ється польський легіон, твердять, що в Іраку стоїть 100 тисяч польського війська і Чехи, в змоторизованих частинах і чекають на прикази.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 5. Копія, машинопис.

№ 81. Інформація про діяльність польських збройних формувань на Перемищині та Кам'яниччині

14 жовтня 1943 р.

14.10.1943.

НАПАД ПОЛЬСЬКОЇ БОЇВКИ

7-го жовтня в вечірніх годинах в селі Костевій пов[іту] Перемишль напали на хату мужа довір'я Татарина Михайла трьох осіб-няків і, вдершись до середини, вбили його. Напасники говорили по-польськи.

ПОЛЬСЬКА БАНДА В КАМЕНЕЧЧИНІ

В останніх днях запримічено в лісах між селами Адами, Полонична, Бербеки, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], більшу польську банду (около 200 людей). Випадків вбивства наразі нема. Здогадуються, що це польська вишкільна група, якої рухи вказують, що вона має намір пробратися в Сокальщину, або в Грубешівщину. Докладніших даних наразі нема.

[...].

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 33. Копія, машинопис.

№ 82. Витяг із інформації про події на теренах Львівщини у жовтні 1943 року
25 жовтня 1943 р.

[...] ТРИ НАПАДИ ПОЛЯКІВ НА УКР[АЇНСЬКІ] СЕЛА

1. В ніч з 20 на 21 жовтня виконали польські банди три напади на українські села Самбірщини, а це: на село Сіде, Блажів і Гуменець.

На село Сіде напала група около 15 людей, уоружена в пістолі і кріси. В першу чергу пішли до мешкання лікаря д[окто]ра Фідика (українця).

Застукали до дверей і почали його взивати до хворої дитини, Коли дружина лікаря зорієнтувалася, що це напад, счинила крик, а д[окто]р Фідик кинувся до оборони. В цій хвилині посипалися стріли, і він впав трупом на місци. Бандити вдерлися до хати і стероризували жінку і слугу, забрали дослівно все і відійшли в сторону польського присілку Олексята. Місцеве населення з того переконання, що нападу доконала польська банда, яка рекрутується з місцевого польського населення. На те вказувало б в першу чергу те, що під час нападу через цілий час послуговувалися польською мовою, а коли вживали української, то дуже слабо із польським акцентом. Вживали також мови нім[ецької] і російської, але тими мовами володіли дуже слабо, натомість польською мовою говорили дуже гладко і видко було, що члени банди це інтелігентні люди. Прихід і відхід в сторону польського присілку Олексята рівнож вказує на це, що нападу доконали поляки (д. 3).

2. Вночі з 20 на 21 жовтня банди з гір перевели організований напад на село Блажів. Банда складалася з около 40 осіб, всі з замазаними лицями чорною фарбою, деякі з них в одностроях німецьких вояків. Всі були дуже узброєні в гранати, кріси, машинові кріси і пістолі. Напад почався в годині 23-ій знищенням телефоничної сполуки. Відтак напасники напали на канцелярію волосного уряду, забрали телефон, гроші з каси і понищили всі авта. Потім зловили голову УСТ п[ана] Лагдана і примусили його провадити їх до волосного делегата, п[ана] Шедного Івана і вїта Гурана Івана. Обох згаданих стероризували і цілковито обрабували. Цікаве, що не забрали нічого з харчів, відтак випровадили їх обох за село, сильно побили і нагнали до хати. Інша група з тому самому часі розбила районову молочарню і забрала около 100 кг масла, яке зложила на забрану від вїта фіру і від'їхала в сторону Монастирця, коло Підбужа. Напасники були частинно в німецьких одностороях, говорили мовами укр[аїнською] (слабо), польською з наголосом жидівським і російською (д. 3).

3. Вночі з 20 на 21 банда, зложена з приблизно 10 людей, в цивільних убраннях, узброєна в пістолі і кріси, напала на дім священика, о[тця] Степанишина з селі Гуменець. Банда прийшла з околиці села Надиб (70% польське). Бандити вивалили вікно і вдерлися до мешкання священика, жадаючи грошей і годинника. Не чекаючи відповіді, стягнули його з ліжка і зачали копати, називаючи кого бунтівником, що він намовляє до мордування поляків, що він націоналіст. При цьому знищили тризуб, а портрету Шевченка не могли стягнути. Відтак поставили о[тця] Стефанишина під сторожу і, побивши сильно служницю, мешкання цілковито обрабували і здемолювали. З награбованим добром від'їхали в сторону села Чапель. На відході загрозили о. Стефанишинові, що наколи він до двох тижнів не вибереться, то вони прийдуть вдруге, а тоді він побачить, що вони з ним зроблять.

О. Стефанишин і населення з переконання, що банда була польська і то з дооколичного населення. Це потверджують такими даними: напасники прийшли з околиці польського села Надиб, старалися говорити російською мовою, але не вміли, вміщуючи густо польські слова, а відтак говорили тільки по-польськи.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 10–11. Копія, машинопис.

№ 83. Витяг зі «Звіту політичного за місяць вересень — жовтень 1943 року» про діяльність польського підпілля на теренах Стрийщини та Дрогобиччини
25 жовтня 1943 р.

[...]

Поляки: в нічому не змінили свої тактики від попередньої. Доноси на українців, провокації і листівки і в тому місяці мали місце у нас. (Залучую оригінальну листівку, які появилися в Турці.) В Стрию переловлено польську боївку, яка мала за завдання ліквідувати українців. Це переважно «заходнякі» (Варшава, Радом, Дембіца). Така сама боївка приїхала до Турки та більший відділ перейшов в Мадярщину. Мабуть, їх роботою є теж залізнична катастрофа між Дрогобичем і Рихтичами. На деяких теренах (Самбірщина) працюють у комуністичній сітці, щоб їх використати для себе (дістати зброю). До нас ставляться скрайно ворожо, та рівночасно помітний

страх перед нашими ударами. Багато з підміських околиць виїжджає на ніч до міста (головно інтелігенція, урядовці дворів).

Сітка їх частинно розкрита та зраджуюча біганиною. На терені є їх малі партизанські групи, наразі не висліджені. Для замаскування вбирають вишивані сорочки та рівночасно зраджуються, бо в тих околицях таких немає. Політичними подіями та ситуацією на фронтах в деякій мірі одушевлені. Розуміється, вони на свій спосіб укладають плани та будуче: большевики тут не прийдуть, бо тут прийдуть англійці вже остаточно і большевики не такі то страшні для них. Говорять, що навіть ОСУЗ і цілу Україну заберуть англійці, бо українці не здібні рядити — це «вижуткі сполеченьства».

[...]

Постій, дня 25 жовтня 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 84. Копія, машинопис.

№ 84. Витяг із «Суспільно-політичного звіту від 15.IX. — 15.X.1943 року» про діяльність польського підпілля на Львівщині
27 жовтня 1943 р.

[...]

ПОЛЯКИ

Останні події за кордоном вплинули на поляків у двох напрямках: одні підготовляються до активного наступу, другі — знаходяться в паніці перед большевизмом. Активний польський елемент проявляє щораз більшу рухливість. Вони організують боївки, які грабують українські села (Равщина), вправляються (Золочівщина) та проходять маршовими колонами (Яворів). В Равщині в лісах мають криївки, яких стережуть озброєні стійки. В інших районах осередками польського підпілля є лігеншафти та лісничівки. Поважну роль (головно як зв'язкові) відіграють ксьондзи (Золочів). Обсервується рух зв'язкових, часті інтимні сходини по парохіях, школах та лігеншафтах — на всіх теренах. Робота польського підпілля звернена головно проти нас. Наставлення до нас вороже на всіх теренах. В Городеччині всі активні поляки не ночують по хатах. В Сокальщині поляки вбивають українців.

Дня 11.X.1943 р. вбили поляки Мирослава Пшипюрського, що їхав в справах волості Крилів (Холмщина). Того дня вбили секре-

таря тої волості Висоцького. В Посадові замордували українця-вчителя. Поляки послуговуються фольксдойчами (Сокаль).

Вони доносять на українців та провокують (Сокаль, Золочів). Також не перестає діяти дальше польська шептана пропаганда. Вістря їх звернене також проти українців. Говорять головно про прихід мадярів, про польський підпільний уряд та про польські легіони, з яких один має висадитись, як парашутисти, в Сокальщині, а другий — стаціонує на Мадярщині. Така пропаганда досить скоро поширюється головно серед опортуністичної частини українства. Серед нами охопленої маси — вона без впливу. Народ мадярів не так боїться, як хотів би помститись. Орієнтація активу поляків звернена як звичайно в сторону Англії. Українську пропаганду сприймають з ненавистю.

Пасивна частина поляків орієнтується також на Англію, але в паніці перед большевиками безсильна. Боїться українських репресій в часі хаосу. Вона творить меншість серед поляків.

Загально характеризуючи поставу поляків до сучасних подій, можна сказати, що актив поляків, беручи під увагу пропаганду за скоре вирішення війни в користь Англії, веде пильну підготовку до збройного виступу, спрямованого в першу чергу проти нас, як автохтонів Західної України.

[...]

Постій, 27.X.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 77–78. Копія, машинопис; ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 5–8.

№ 85. Звіт про політичне протистояння на Львівщині

Жовтень 1943 р.

Львівщина

Політичні вістки за час від 15 по 30.X.1943 р.

[...]

По згаданих в попередньому звіті вбивствах кільканадцяти поляків (північна частина Белзчини — робота мельниківської групи), про що звітовано, поліційні власті гештапо наказали українському і польському комітетам видати до свого населення відозви, в яких закликається цивільне населення під загрозою репресій зо сторони нім[ецьких] властей вбивати одних другими. Польські комітети відмовились взяти на себе відповідальність перед своїм населенням

за згадані вище терористичні акти, що їх допускається польське населення на українцях, натомість УДК зобов'язався повести акцію та вплинути на своє населення, щоби воно заперестало протипольські акції, не відмовляючись (як поляки), що це роблять якісь непокликані люди, що на них Укр[аїнський] Комітет не має жодного впливу.
[...]

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр 126. — Арк. 13.

№ 86. Заява Проводу ОУН про українсько-польські відносини
Жовтень 1943 р.

КОМУНІКАТ

В зв'язку з подіями, які впродовж останніх місяців біжучого року проходять на українських землях, передовсім на їх західних і північнозахідних частинах, Провід Організації Українських Націоналістів самостійників-державників стверджує:

I. Стан напруження, що характеризував відношення між українським населенням і польською меншиною на згаданих теренах, був наслідком тієї екстермінаційної політики, що її провадило польське правління впродовж двадцятьох років існування Польщі у відношенні до українського населення. Польське правління завжди використовувало польську меншину проти українського населення та його змагань до незалежного політично-національного, культурного та соціально-економічного розвитку, внаслідок чого різним польським елементам було дозволено на українських землях, що входили в склад Польщі, ширити і підсичувати шовіністичні настрої і національну нетерпимість та ворожнечу.

Все це доводило українське населення до стану постійного хвилювання.

II. Той стан настроїв не змінився і в час, коли наслідком мілітарної поразки Польщі, а потім німецько-большевицької війни українські землі опинилися під німецькою окупацією.

Коли в деяких політичних польських колах ширення польсько-української ненависти не те що не припинилося, а навпаки, зросло на силі, бо стали проповідуватися в багатьох польських підпільних виданнях куди інтенсивніше, як досі, ідеї погромництва і неґації, ідеї захватництва навіть основних українських земель та трактування українських національно-визвольних змагань як першої і

найважливішої загрози для створення незалежної Польщі, польська меншина зайняла по відношенню до українського населення і його визвольної боротьби поставу, яка прямо таки наштотувала українців до безпосередньої реакції.

Коли на прикордонних польсько-українських теренах німці приступили до виселювання місцевого населення і колонізування тих теренів німецьким елементом, частина польського елемента пішла по лінії найменшого опору і вістря своєї боротьби спрямувала не проти німців, а проти українців. Так прийшло до відомих мордувань українського населення на Холмщині і Грубешівщині.

Крім того, деяка частина польського елемента (Волинь) стала прямо до послуг німецького окупанта та большевицьких агентурних груп у нищенні українців і їх культурного та матеріального добра. Перехід допоміжної української поліції із зброєю в підпілля для оборони українського народу від німецького терору використало польське населення на Волині для того, щоб, сформувавши польські відділи допоміжної поліції, повести систематичний погром українського населення, що досі триває з неослабною силою.

Це і становило основне підґрунтя, на якому зродились події, що своїми формами і розмірами викликали страхіття, що потрясли до глибини народами українським і польським. Віджили історичні палі і сокири.

III. Той стан використовували і використовують ті всі зовнішні чинники (Москва, Берлін), які, будучи заінтересовані в подавленні і поневоленні українського і польського народів, кинули їх [у] взаємну різню, щоб відвернути їх увагу від їх основних цілей і завдань і від їх спільних ворогів, Москви і Берліна.

Як по одному, так і по другому, польському й українському, боці, знайшлися елементи, що дали себе впрягти свідомо чи несвідомо до чужого воза і виконували роботу, що, крім шкоди для національних інтересів власних народів, нічого іншого принести не може.

Провід ОУН самостійників-державників заявляє:

ОУН самостійників-державників неодноразово в своїх офіційних публікаціях займала становище до польського населення на українських землях та до українсько-польських відносин взагалі і своє негативне становище до тих форм боротьби, що їх згадані події виявляють.

Ні український нарід, ні Організація нічого спільного з тими масовими убивствами не мають.

Польсько-українська різня лежить сьогодні в інтересі Німеччини, а в першу чергу в інтересі большевицької Москви, яка шля-

хом взаємного фізичного винищування українців і поляків змагає до тим легшого поневолення обох народів та заволодіння їхніми землями.

Провід ОУН самостійників-державників осуджує акти взаємних масових убивств, звідки вони не походили б, і ззиває все українське громадянство бути чутким на ворожу інспірацію та дотримуватись постави, яку диктує інтерес національно-визвольних змагань українського народу.

Заразом Провід ОУН самостійників-державників апелює до польського населення здержатись від усяких форм протиукраїнських виступів та чинно їм протиставитися. Всі самочинні акти терору, звідки вони не походили б, Провід ОУН самостійників-державників уважатиме чужою агентурною роботою і буде їх рішучо поборювати.

Постій, жовтень, 1943 р.

Провід Організації Українських Націоналістів самостійників-державників.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 9. — Од. зб. 4. — Арк. 4. Оригінал, друк. Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 363–365.

№ 87. Наказ Крайового проводу ОУН про припинення антипольських акцій
27 жовтня 1943 р.

Наказ Ч. 1/43

Обласним, окружним і повітовим провідникам до виконання.

[...] II. Категорично припинити всякі протипольські виступи й акції, що являються відхиленням від політичної лінії Організації та не виелімінують, а посилюють проти нас другорядний фронт боротьби. Ініціювання і виконання зборонених актів трактуватиму як саботаж і провалювання політики ОУН, а винувників каратиму по законам найвищого революційного порядку. Виімок становлять спецвідділи, що в індивідуальних випадках стосують заходи ліквідації і то тільки за попередньою апробатою Краєвого Провідника.

Орг[анізаційний] реф[ерент] К[раєвого] П[роводу]
Постій 27.10.1943.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 28. — Арк. 24. Оригінал, машинопис.

№ 88. Витяг із «Вістей з терену» про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Львівщині
Листопад 1943 р.

ВІСТІ З ТЕРЕНУ
за час від 1.X. по 15.XI.1943 р.

ЛЬВІВЩИНА
[...]

Поляки: Дня 7.XI. в с. Красне (Золочів) боївка, зложена около з 30 осіб, замордувала нашого симпатика Постолюка та його сина реф[ерента] СБ, а їх мешкання здемолювала і ограбила. Тої ж ночі теж здемолювала та ж сама група мешкання Сусла Михайла та ограбила Союз Кооператив.

Останньо подібні люди приходили по лікаря (с. Красне), але його не було дома.

Вночі з 8 на 9.X. около 30 невідомих осіб зайшло до українського священика в с. Сасів о[тця] Лиска і ограбили його. Присутнім дали наказ лягти на долівку. Пізніше стріляли до укр[аїнської] поліції і вибили вікна польському священикові (для замаскування себе), опісля пішли в сторону Львова. Говорили польською і німецькою мовами.

Дня 3.XI. поляки з Красного зажадали охорони перед українцями. Приїхала нім[ецька] поліція, зробила ревізію в одного поляка та знайшла кріса. Також знайшла кріса в українця польнофіла. Їх арештовано. На другий день перевели ще ревізії по поляках і знайшли в одного поляка револьвер, у Врублевського скоростріл, а в іншого поляка крадені з залізничної странції речі. Всіх арештовано.

Дня 1.XI. біля польського с. Майдан (Броди) хтось вбив укр[аїнського] поліциста Власюка.

Дня 1.XI. в Старих Бродах хтось підпалив стодолу укр[аїнського] активного священика о[тця] Ковальчука. Ковальчук твердить, що це зробили поляки.

Дня 3.ХІ. в с. Паликорови (польське) поляки вбили команданта укр[аїнської] поліції Павлюка.

Дня 5.ХІ. в с. Поняжи (польське) хтось вбив члена поліциста Ципа.

Дня 6.ХІ. в с. Паликорови спалили кілька господарств поляків, що завинили у вбивстві (протоколів не переслано).

З 6 на 7.ХІ. в с. Паликорови вбили укр[аїнського] поліциста Сокола з Поняк і спалили будинки активного українця, якого прізвища не подано.

В Старих Бродах о[тець] Ковальчук і посадник Чорній одержали від поляків листивий наказ вибратися за Збруч.

Сайдан Ян спільно з Сакалою Степаном, лісничим в с. Курники, і Скрибою Андрієм, гаєвим там же, зробили донос на гештапо в Раві-Руській, що на терені сіл [нрзб.] Старий, Вербляни, Завадів і Щеплоти к[оло] Яворова перебувають українські банди, які мають багато зброї та переводять вишколи, учасниками тих вишколів є доволішні українські селяни.

Трапляються також вбивства українців через поляків. Дня 21.ІХ. в с. Ляшки Борівської поляки з с. Родачі к[оло] Городка вбили на рабунковому тлі Хомика Федора, українця.

В Любачівщині є польська банда около 400 осіб, яка дня 16.Х. спалила 20 укр[аїнських] хат в с. Люблинець, а дня 11.Х. в с. Воля Велика спалила 10 господарств і вбила 6 осіб.

Дня 27.Х. банда із 6 осіб, озброєна напала на с. Любичу, присілок Будоки, де ограбили кількох селян.

Знова 28.Х. напала польська банда в числі 30 люда на присілок Полиці (Любича) та ограбили трьох господарів.

Дня 2.ХІ. напали польські партизани на поїзд, який їхав зі Львова до Любича з полів'язнями. Поїзд розбили і в'язнів всіх випустили. Між в'язнями було багато українців.

Дня 5.Х. в переїзді лісом командант поліції укр[аїнської] в Городку стрінув 4-ох грозних поляків. При спробі їх задержати був ранений в плечі.

Дня 4.Х. на шляху між Магеровом і Добросином двох озброєних поляків відібрали у проїзждаючого укр[аїнського] поліциста ровер.

Супроти українців поляки дальше стосують випробувані методи донощицтва в німецькі поліційні установи. Головно активується це в Жовківщині. Напр[иклад], кріпо арештувало в Скваряві Старій 3-ох українців на донос поляків Кавкіна і Гниди. Подібно було в Лацошині, де кріпо хотіло арештувати на донос поляка Новіцького Юзефа також трьох українців.

Банди польські мають свої головні бази по всіх більших лісах. В Крехівських знаходиться бл[изько] 300 польських партизан (Жовква). В Белзьких, Томашівських і Білгородських лісах невідома кількість, але за те ці є найактивніші. На терені Люблинського дискрикету виконують різного рода диверсійні акти і вбивства активних українців. На терені північної Равщини dokonують масових грабункових нападів.

Від дня 5.Х. до 16.Х. польські банди виконали три грабункові напади на укр[аїнських] селян в с. Хлівчани (Рава-Руська — Углівщина).

Дня 6.ХІ. вечером година 22 в с. Ляшків, де міститься районова молочарня, приїхало дві фірі озброєних людей. Убрані у військово-вому і цивільному однострою. В канцелярії застали людей. Всіх тих людей поклали ниць на землю і одного з них взяли і пішли до молочарні. Привели його до молочарні, сказали йому відсунути двері, забрали більше як 2 м. масла, опісля вистрілили два рази в повітря і відїхали. Ідучи через с. Гричевою, кого стрінули з прохожих та клали на землю. Говорили по-російськи.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 27–28. Копія, машинопис.

№ 89. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 25 вересня до 25 жовтня 1943 року» про діяльність польського підпілля на Станіславщині
9 листопада 1943 р.

[...]

II. ПОЛЯКИ

Удар по поляках примусив їх в тих теренах, де він послідував, замовкнути та вкрити свою діяльність. Одначе активність їх тим самим не послабла.

Діяльність поляків, у зв'язку з наведеним, поділялась на три окремі частини: 1) В Коломийщині притихли, обмежившись до розвідчої роботи на українському відтинку. Слідять українське нелегальне життя, виготовляють в тому обсягу формулярі. 2) В Надвірнянщині удар по українцях через кріпо, що рекрутується

в більшості з поляків. 3) В Долинщині — провокаційна робота та співпраця з німцями в винищенні українців.

Загально — сильний рух польських боївків та концентрування всієї уваги на відтинку боротьби з українцями, використовуючи максимум легальних можливостей через німців.

Польські боївки зазначено: 1. Коломийщина (околиця Гніздця, села: св. Йосиф, Сідлиська), 2. Товмаччина (с. Надорожна), 3. Калущина — Долинщина, 4. Станиславівщина (с. Побереже).

Поляками виконано ряд нападів грабункових і політичного характеру: напад у Волдіжі на українських селах, постріляли за зв'язки з ОУН в Товмаччині. Напад на селянина-українця під Тисьмовницею, грабунковий напад в Джуркові (Колом[ийщина]) та інш.

Ширять вісті, що мають партизанку в Карпатах (Калущина). Тут також скуповують та магазинують збіжжя і прочі харчові продукти.

Ширять вісті про облави, палення сіл і т. інш., щоб тероризувати і хвилювати укр[аїнське] населення, що укр[аїнська] поліція має бути роззброєна і зліквідована, що поляки попирають Мудрого, який останньо «причалив» до польського еміграційного уряду.

Найбільше одначе сил прикладають до того, щоб використати нагоду до винищення українців німецькими руками. Конкретно: 1. Арештування в Надвірнянщині перевели в більшості польське кріпо та майже виключно по інформуваннях місцевих поляків. 2. В Долині поляки виконали два грабункові напади в той час, вістря репресії та відповідальності за них виключно було звернено проти укр[аїнського] населення. Польське підпілля співпрацює з жандармерією, яку очолює поляк Ярош (там же). Погрози ляндркомісарові в Долині писані буцімто українцями в вимогах, щоб опустили терен. Погроми в Небиліві — явна участь разом з німцями (веркшущи з Вигоди). 3. Поляки розсівають провокаційні вісті про ОУН та ведуть розвідку в користь німців про її рухи. В цілому терені слідять та доносять про ОУН.

Рух поляків (сходина, пропаганда, погрози на адресу українців), зазначено головно в таких місцевостях: Маріямпіль, Принь, Озірце, Микуличин, Тисьменниця, Пробівка, Одаї, Слобідка, Єзупіль, Небилів. Коли ж брати під увагу цілі терени, то нині є: 1. Долинщина, 2. Гвіздеччина, Заболотівщина, Городенщина, Тисьменщина, Надвірнянщина, 3. Товмацький та Галицький повіт. Окремі місця займають: Станіславів, м. Коломия та майже всі нафтові і фабричні осередки. На кінці слід згадати, що з місцевостей, де мали місце масові вбивства поляків, вони евакувались до міст (Печеніжин, Яблонів, Маріямпіль, Медуха, Дубівці, Долеїв та з писаних з гори сіл

Долинщини). Поважна частина безздатного елемента з-поміж поляків таємничо зникла (в Болехові одноразово «виїхало на захід», як говорять 10 поляків) [...].

9-го листопада 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 93. Копія, машинопис.

№ 90. Звіт про антиукраїнську діяльність поляків у вересні — жовтні 1943 року
15 листопада 1943 р.

Звіт

про:

а) німецькі злочинні акти

б) польські злочинні акти — вересень і жовтень 1943 р.

[...]

б)

(Польські злочинні акти)

СОКАЛЬ[СЬКА] ОКРУГА

Вечером дня 16.IX.43. до с. Василів, пов[іт] Белз, приїхало на фірах 15 озброєних осібників, зайшли до кооперативи (де було зібраних около 15 місцевих громадян), забрали кількадесять літрів водки контингентівки і 2000 зол[отих] з кооперативної каси, а з-поміж місцевого населення взяли 4-ох людей на закладників, виїхали кілька кілометрів за село, закладників звільнили і поїхали до найближчого ліса. Говорили по-польськи і російськи. Були, певно, поляки.

Дня 11.X.43. вбили польські боєвики Мирослава Пшепюрського, українця, сина священика с. Хоробрів, пов[іт] Белз, який їхав разом з іншими працівниками волості Крилів (Холмщина).

Дня 9.X.43. год. 12 вдень на шосі Кристонопіль — Радехів, між селами Корчин — Поздимир двох поляків, що їхали на роверах, вбили німця Тіля, ляйтера Ернерунгсамту в Кам'янці Стр[умиловій]. Він їхав фірою і задержав двох нищезгаданих осібників. Ті витягли револьвери і його вбили.

Дня 16.X.43. вночі обрабовано приділовий склеп з ременем в Сокалі. Українці з «Кріпо» викрили цю справу. Справниками були один фольксдойчер і поляк (службовик кримінальної поліції). У зга-

даних знайдено масу шкіри. Їх арештували. При ревізії знайдено в них патефон і інші речі замордованої літом властительки українського ресторану.

Звідомлення про події в Краснім

Ніччю 8 на 9 листопада до села Красного, пов[іт] Золочів, прибула банда, що говорила по-польськи та ломаною українською мовою. Напасники ці заїхали підводами до господаря Нагірного (він мешкає за селом на полі від села Ферлиївки). Вони силою вдерлися до хати та стероризували цілу сім'ю. В годину пізніше 10.30 зі сторони Русилова надїхала ще одна група озброєних бандитів. Ця група напала на дім українця Сосулі, та його зовсім знищила. Самого Сосулі вдома не застали, лише його слугу, якому вдалося втекти та повідомити Сосулю. Повідомлений Сосуля вертався додому. Його стрінула банда, та по його виясненню, що він є на варті, забрали до Нагірного. Там були 6-ох придержаних місцевих селян. Від Нагірного напасники розділилися на дві групи, одна з них пішла грабити Союз Кооператив, а друга дім Постолюків. Бандити вдерлися до хати Постолюків силою. При цьому замордували сина Постолюків члена ОУН (Чорного). Опісля наказали Постолюкові збиратися до Гром[адської] Управи, в моменті, як Постолюк показав, де його пивниця, бандити двома револьверними пострілами його убили. В пивниці стягнули з нього чоботи та одіж. Туди теж кинули змасакрованого його сина Чорного. Вернувшись до хати, один з них хотів вбити ще маму Чорного, але йому затився пістоль, і він з цього наміру зрезигнував. Інші бандити грабили дім. Один із них хотів сестрі Чорного зняти сережки (кульчики), але тому, що не були золоті, залишив їх. При цьому сказав по-польськи: «Маш щенце», а до матері Чорного, яка плакала, сказав певно ж на польській мові: «Чого плачеш, суко стара?»

Бандити з награбованим добром відїхали підводами в напрямі Львова. В с. Русилові завважено 5 підвод по 6–8 чоловік на кожній. Підводи ті заїхали до фільварку Кайзервальд (коло Львова). Населення сильно обурене і грозить відплатою. Є небезпека, що населення може стихійно розправитись з місцевими поляками, бо немає жодних сумнівів, що тими бандитами були поляки.

Звідомлення про події в селі Сасів і інші

Ніччю з 6 на 9 листопада в с. Сасів напали бандити в числі 30 осіб на дім укр[аїнського] священика о. Лиска. Вони стероризували цілу сім'ю і ограбили дім. А після стріляли до приміщення укр[аїнської] поліції, а для замаскування себе вибили вікна в польського ксьондза. Напасники говорили на польській і німецькій мовах.

Ніччю з 10 на 11 листопада польська банда в числі 200 осіб добре узброєна оточила село Волю Велику (Любачів) і почала стріляти. Село відповіло обороною, у висліді вбито 6 селян. Відступаючи, бандити підпалили будинки, де горіло 15 господарств. В зв'язку з тим населення домагається реакції.

Постій, 15.XI.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 207–208. Копія, машинопис; ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 19–20. Оригінал, машинопис.

№ 91. Інформація про антипольські акції на теренах Белзчини

15 листопада 1943 р.

З В І Т

про українські акти за вересень і жовтень 1943 р.

Дня 8 і 9.X.43. вночі в повіті Белз вимордовано кільканадцять польських родин мішаного полу. Поляки і німці приписують цей акт українцям. Є факт, що в тому терені і в тому часі діяла група мельниківська, яка складалася з 63 осіб.

В тому часі в Кристинополі вбив хтось поляка аптекаря, кульчи-каря з волості Кристинопіль і родину, в якої він мешкав, в числі 3-ох осіб. Поляки підозрівають, що це є українська робота.

Постій, дня 15.XI.1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 257. Копія, машинопис.

№ 92. Витяг із «Політичного звіту за час від 15.X до 15.XI.1943 року» про діяльність польського підпілля на теренах Львівщини

Листопад 1943 р.

Львівщина

Політичний звіт за час від 15.X до 15.XI.1943 р.

[...]

Поляки скріплюють свою діяльність. Це звітують зі всіх теренів. Свою роботу роблять, не оглядаючись на засоби, розбої,

грабежі, донощицтво — ось польська зброя в боротьбі з українцями...

Факти мордів і грабежів зростають, прим[іром] в Красному, Золочівщина, Львівщина. Головні свої бази мають в Крехівських лісах (Жовква), бо коло 300 людей, крім цього, поважна кількість в Белзьких, Томашівських, Білгорайських лісах. На терені північної Равщини dokonують масових грабункових нападів.

Що поляки організують партизанські відділи — це зрозуміле, але що вони всю свою увагу звертають до боротьби з українцями — це дивне. Їхній безмежний шовінізм на українському відтинку за-слонює їм головного суперника їхнього лиха — ляхів*. Вони, якщо йде мова про знищення, не гордують доносами, а що більше, польське священство заангажувалось в цій донощицькій роботі дуже сильно (Золочів, Голотори, Скварява).

[...]

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 10. Копія, машинопис.

№ 93. Інформація про діяльність польських боївок на теренах Тернопільщини

22 листопада 1943 р.

Надзвичайний звіт

Округа Тернопільська:

Пов[іт] Тернопіль: Дня 10.XI пострілила польська боївка українця Вівчарика Осипа, б[увшого] старшину з УГА, який зараз працював як лісничий. Згаданий вийшов з ліса коло Янковець о год. 4-ій пополудні, де назустріч проти нього вийшло 3-ох осібняків, при чім один з них вистрілив з пістоля до Вівчарика, ранячи його тяжко в голову. Вбивники думали, що жертва вбита і бігом попрямували в ліс. Тяжко ранений Вівчарик ще жив і є нашим симпатиком.

пов. Теревовельський: Дня 14.XI вночі о год. 1-ій приїхало на трьох автах біля 30 осіб німецької жандармерії до місточка Струсова, на акцію арештування наших (організованих) людей, по спискам, яких доставили їм поляки. В ході акції арештування німці застрілили одну дівчину українку, дві польки та арештували були 5 осіб, з чого дві особи організовані. Зібрана на швидку руку самооборона при відбитті арештованих мала перестрілку з німцями, в

* Так у тексті, має бути «німців».

висліді якої впало вбитими 6 німців і зраненими 2. З нашої сторони жодних втрат не було. Арештованих звільнено самообороною. Зараз в місточку спокій, німці про випадок цей не згадують.

Дня 18.XI год. 6-а вечором, польська боївка з засідки в селі Семенів трьома вистрілами ранила двох наших людей в ноги, які їхали з зв'язком через це село, а то: Мельника Євгена, рай[онног] СБ і Пятака Євгена, юнака-боєвика.

Дня 19.XI між год. 5 та 6-ою вечором, напала польська боївка в числі 5-ох людей, озброєна в кріси і пістолі, на присілок Хатки села Плебанівка та вбила 4-ох українців і ранила дві дівчини 4–12-літні доньки Ігора Конського.

Прізвища постріляних людей: 1. Луків Михайло, літ 22, 2. Луків Тома, літ 29 (сини солтиса), 3. Прохалюк Микола, літ 35 і 4. Кобиляк Іван, літ 47. Один з убитих перед смертю пізнав між убивниками поляка Владислава Маліновського, шофера з Теревовлі. Постріляні люди були нашими прихильниками.

Чортківська округа:

Пов[іт] Борщів: німці скріпили залогу в терені Борщівщини до 1 000 чоловік, з того 600 чоловік з грентшуцу і 400 вермахту. Прибув туди теж кінний відділ гестапо т. зв. «Ріттердуг». Рівно на терен Борщівщини прибуло з Кам'янець-Подільського около 550 большевицьких партизан частинами на терен Борщівщини.

З Тернопільської округи спеціально в Борщівщину прибули теж нові відділи польських боївок. Ці події заіснували від 15–20.XI.

Постій, 22.XI.1943 р.

Слава Україні!

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 115. Копія, машинопис.

№ 94. Витяг із «Політичного звіту за місяць жовтень — листопад 1943 року» про польське підпілля на Стрийщині 25 листопада 1943 р.

[...]

Поляки: Останньо свою органічну ненависть до всього, що українське, менше маніфестують на зовні. Відчувається, що своє вороже ставлення до українського руху з якихось важливих причин скривають. Польське підпілля виказує більше обережності, хоч і дальше посилено роблять сходини (в цілості підслухані нашими), то появляється щораз то більше число нових пик по містах. І дальше

висилають своїх людей на вишкіл до Мадярщини, а із стаціонарними мадярами вдержують широкий контакт. Польська маса переконана, що большевики не будуть нищити польського населення в Галичині. Мимо того, дехто з польської інтелігенції готується втікати перед ними на Мадярщину.

З нагоди 11 листопада¹ видала польська підпільна організація летючки з закликом до народу. В летючці був теж натяк на konieczність зміни української політики супроти поляків.

На рахунок польської боївки треба, мабуть, вчислити акцію, що її переведено в Турці: розбито тюрму і випущено в'язнів та забрано посадника міста — українця.

[...]

Постій, дня 25 листопада 1943 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 99. Копія, машинопис.

№ 95. Витяг із «Суспільно-політичного огляду Перемишльщини за час від 26.XI по 28.XII.1943» про діяльність польського підпілля 29 грудня 1943 р.

[...]

Поляки: Польська суспільність з задовільням приглядається терорів німців проти укр[аїнського] населення в Галичині, докладаючи всіх агентурних зусиль, щоб і на цьому терені німці уладили українцям криваву купіль. По відношенню до тероризування українців польськими бандами, польське простолюддя відноситься з явною солідарністю. На теренах, де поляки становлять більшість (Ряшівщина, Коростянщина і др.), вони намагаються держати українців в таких кліщах, щоб ті не проявили жоднісенської ознаки українства. Для прикладу можна навести факт, що при записуванні себе українцем в час видання кеннкарт, поляки стараються платити буками, а то й кулею, говорячи при тому одверто, що «хто запишеться українцем, заздалегідь може вибиратися з того села, бо буде розстріляний», як це мало місце в Ряшівщині. Такі факти німці промовчують з водою в роті.

Польські підпільні чинники розвели пропаганду, закликаючи польські маси до погромів українського населення, мовляв, слід

¹ День відновлення незалежності Польщі у 1918 році.

відплачуватися за вбивства поляків в Галичині та на Волині. В половині грудня польські підпільні чинники розліпили летючки в проти-німецько-більшевицькому дусі, де закликали польське населення до боротьби з німецьким окупантом та можливим — більшевицьким. Ця летючка являється реакцією на німецьку пропаганду в справі поль[ської] дивізії ім. «Косцюшкі». Летючка була писана на німецькій та польській мовах; на німецькій мові говорилося в формі заклику до польського населення, щоб воно не ставилося лояльно до німців, а на польській мові заклик мав протилежний зміст. На летючці був підписаний краківський губернатор Бург. Друга летючка появилася в кілька днів пізніше. Була редагована виключно в проти-німецькому дусі та польською мовою. Летючки биті на друкарні, були розліплені в містах: Перемишль, Ярослав, Сянік, Криниця, Коросно, Ряшів і Лежайськ. На терені Ярославського повіту помітно активізується відлам «Людової Партії» (назва поки що невідома), який стоїть в опозиції до військово-урядничого польського елемента. Це підтверджує зміст їхнього органу «Волька Польська», як теж відношення членів цієї партії до багатше ситуованих кругів, закидаючи їм шляхецькі тенденції відносно внутрішнього устрою майбутньої Польщі. До українців, а до нашого руху зокрема, згадана партія наставляє крайню вороже, що підтверджують такі самі дані. Твором цієї організації, по всякій імовірності, є всі партизанські банди, що оперують в Лежайщині і Білгорайщині. Зв'язки, як дотепер вдалося ствердити, снуються до Ряшева і там, мабуть, є осередок.

Згадані польські бандити провели останньо ряд грабіжницьких нападів на укр[аїнських] селян. Банда дальше станціонує в лісах Лежайщини. Німці часто посилають туди укр[аїнську] поліцію, але акція кінчається тільки на облавах. Натомість прибрали на сили польські виступи на західних теренах Польщі, де обстрілюється що другий поїзд. В час перевозу війська, німці є змушені пускати найперше панцерні паровози, а тоді щойно поїзд. В заміну за це репресують польське населення, а зокрема стріляють закладників.

[...]

29 грудня 1943.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 113. Копія, машинопис.

Розділ 4

№ 96. Узагальнена інформація про антиукраїнську діяльність польського підпілля у 1943 — на початку 1944 року Січень 1944 р.

Бю. Се. III (2)

ПОЛЬСЬКИЙ ТЕРОР НА ЗУЗ

Збірка, опрацьована на підставі нелегальних польських видань і українських звітів з Краю в 1943 році.

Метою нинішньої збірки є подати кілька прикладів польської політики в теорії й на практиці по відношенню до українського народу в цілості й на ЗУЗ і ПЗУЗ зокрема. Від коментарів назагал здержуємося. Хай факти говорять самі за себе...

I. ЩО ПИШУТЬ ПОЛЯКИ

Те, що виписують поляки в своїх підпольних виданнях про українців і про українські справи, можна коротко окреслити словами: мегальomanія, імперіялізм, шовінізм, реакціонерство, нетолерантність, ігнорація, забриханість, обдурювання власного громадянства, підступність, облуда, нещирість і т. п. На окрему увагу заслуговує типове для поляків «обертання kota хвостом», себто приписування українцям своїх власних нікчемних методів боротьби в співпраці з окупантами.

Нижче подаємо низку цитат з польських видань без дальших коментарів.

«Наше зєме Вєходнє» Ч. 1 (лютий 1943 р.):

«...На сході терени Двини й Дніпра — це природні географічні і стратегічні державні границі Польщі...

...Польща мусить протиставитись перетворюванню природних процесів дозрівання національної свідомости народів, що живуть на її (!) території, на відосередні сили... Польський нарід має до цього право, а навіть обов'язок.

...На східних землях (себто на ЗУЗ і ПЗУЗ — прим[ітка] наша) починає проявлятися туга за поворотом польської державности на цей терен... Сьогодні тут часто даються чути голоси, що «все-таки за Польщі було найкраще», що «пора, щоб вернулась Польща», незважаючи на те, що на деяких теренах діють військові самостійницькі організації тих народів... Після всяких зневірень і розчарувань, що їх зазнала з різних сторін людність східних земель, віра в поворот польської державности на ці землі і в стабілізацію від-

носин, яка тоді наступить, це майже єдиний сьогодні напрям цієї людности».

«Валька» Ч. 60 (20.III.1943 р.):

«...Колиску українського народу, прив'язану між двох коней, везли на криваве хрещення москвин і татарин...

...Якщо сьогодні взагалі існує українська проблема, ... то цей факт завдячує своє існування насамперед полякам... Тут (в «Східній Малопольщі»), закладено підвалини під будову українського народу. Не в Києві, ані в Харкові. Чому? Бо там не дозволяли росіяни... Тут помагала Австрія, а поляки не перешкождали (?).

...Одночасно зродилися два гасла: 1) «З чортом, але не з пляком!» і 2) «Ляхи за Сян»... В цьому одному відношенні українці є консенквентні і треба це признати, з залізною впертістю здирають нам з очей рожеві й сині окуляри, крізь які ми заєдно хотіли б бачити, «поцвитого руского хлопка»...

...На тій підставі твердимо, що між нами й українцями від 70 літ нарастає і потужніє воєнний стан. Не ми розпочали цю війну, але ми її мусимо скінчити... Цю боротьбу мусимо виграти. Наша справа така: на цій, племінно мішаній землі, замешкалій людністю, що живе собі спокійно, говорячи мовою польською і руською, спроваджено «штурмовий батальйон» (?) до боротьби з Польщею, батальйон зброєний і мундирований всіма, кому залежить на викресленні Польщі з карти світу. Саме з цієї «штурмівкою» зведемо бій і, ми цього певні, виграємо, бо іншого виходу немає... Всякі плани творення буфорних, чи сфедерованих організмів у цій полосі, відкидаємо...»

(Число українців — 45 мільйонів — це, на думку автора, брехня!)... «Український молох» належить до світу фантазій! — твердить автор статті...

Зі статті «Польща і її становище в світі»:

...Польська держава не тільки що не признавала насильства народів сильніших над слабими, але й перша з-поміж інших почала налаштовувати сусідські відносини на засаді — «вільні з вільними, рівні з рівними»...

...А тут в краю, ...жоден чесний поляк не шукає порозуміння з ворогом. З-поміж підбитих народів, тільки єдина Польща не видала з себе зрадників, що хотіли б наклонити нарід до співпраці з ворогом...»

Що повище твердження не відповідає правді, про це знають не тільки українці. Ось що подала тайна польська радіостанція «Світ»:

«...Зрадництво і вислогування перед німцями з боку польського суспільства доходить до крайніх меж. Поляки дали най-

більше зі всіх народів зрадників-фольксдойчів, а тим самим агентів-конфідентів гештапо. У донощицтві відбуваються формальні перегони. З другого боку, значно зростає большевицька партизанщина «богатерів», як Костюшко, Пуласкі і т. д. Серед польського суспільства існує велика кількість замаскованих комуністів... Це т. зв. «червоні фольксдойчі»...

«Валька Польська» Ч. 18, дня 19 червня 1943 р.:

Стаття п[ід] н[азвою] «Українці»:

«...Особливо останніми часами стала голосною справа України. Бо німці, які в половині минулого століття винайшли український нарід для своїх цілей, тепер на гвалт творять український нарід... з метою: ...ослабити поляків... Німці підсувають думку, що український нарід великий, бо нараховує 40, чи навіть більше мільйонів душ.

...Яке оманне є зараховування до українців всіх жителів, що говорять відмінним від польської, чи російської мови наріччям (!), для прикладу може послужити хоч би особа маршала Тимошенка. Можна б сказати, що в Росії немає українців, незважаючи на те, що одна зі складових частей Росії називається Україною.

Інакше представляється ця справа на польських землях. Ці землі не називались ніколи «Українами», але є люди, які зуть себе українцями і мріють про якусь українську державу. Ці мрії — це вода на німецький млин... Наміром німців є... зробити з т. зв. українців наймитів до боротьби з поляками... Німці знають, що української держави не може бути, бо в минулому її не було, і тому говорять про Україну, бо це не є для них шкідливе.

На те, щоб створити державу, треба багато річей, а з них найважливіша — історія.

...Українці не мають минувшини, отже не можуть мати й держави... Т. зв. українці мають одне дике гасло: «Різати ляхів!» ... І скажена собака потрапить вкусити навіть свого пана. Господар вилікується і буде господарем, а скажена собака станеться здохлим стервом...

...Одним словом, Україна — це німецьке баламуцтво, плюс кількадесять українських діячів, вихованих і витресованих в німецькій школі, давніше австрійській, а тепер гітлерівській.

...Ніякої України в нас не може бути, бо ті, що називають себе українцями, є тільки німецькими слугами, які забули, що вони є слов'янами, отже і ми будемо їх за таких уважати. Їх ненависть підсичувана німцями з національною хворобою. Вони можуть впасти жертвою своєї хвороби.

Дмовські сказав: «Самостійна Україна була б міжнароднім публічним домом»...

Після цього крайньо реакційного україножерного маячення, не від речі буде зачитувати для кращої характеристики ментальності польських «політиків» от таке мотто, поміщене в наголовку згаданої газети:

«Бо на світі бути поляком,
Значить жити по Божому й шляхетно!...

3. Красінські.

«*Земє Вхсоднє Жечипосполітей*» Ч. 4, липень 1943 р.:

Стаття п[ід] наз[вою]: «Боротьба за Польщу на Східних Землях».

«...Поза боротьбою з німецьким наїзником, існує тут своєрідний фронт зради і споневірення Польщі (!) з боку громадян Речі Посполитої національності української, білоруської і литовської, які стали в один ряд з німцями і сталися їх катівськими помічниками.

...Одночасно множаться прояви наростання в масах *окраїнної* людности рішуче вороже наставлення для німців. Обсервуємо це на *Виленщині*, *Новоградщині*, *Білостаччині*, на *Поліссі* й *Волині*. Менше сприятливий стан річей існує в «Східній *Малопольщі*», але й тут все-таки *слід сподіватися еволюції в бажаному для нас напрямі*...

...Ці явища створюють органічні й реальні можливості розбудови протинімецького фронту — фронту *окраїнних* горожан («обителів кресових») Речі Посполитої, що боряться за *спільну батьківщину* без різниці віри й національності.

...Елементи нашого манерву, наше ставлення й відношення до існуючих на Східних Землях явищ:

1. Нашим завданням є з'єднання громадян Речі Посполитої, української й білоруської національності на одному спільному з нами фронті боротьби за Польщу, *з'єднання зі змістом польського життя* в вогні теперішніх переживань і досвідчень.

2. Ті, які зраджують Польщу й споневірилися Польщі з нашими ворогами, і ми будемо боротись проти них з усією безглядністю... Ніхто не може оминати цієї кари. Українська *ребелія*, що приготується в «Малопольщі», зустрінеться з нашим рішучим спротивом і мусить бути знищена. Якщо в міру розвитку подій ця *ребелія* з'явиться, то ми станемо до боротьби з нею без хвилі вагання.

3. *Осягнення перемоги залежить у вищій мірі від нашого уміння мобілізувати для Польщі українську й білоруську енергію, ніж від пристрасти боротьби з відділами тої людности, яка зрадила Польщу.*

4. ...Політичні чинники українські й білоруські... перестали бути політичним контрагентом, з яким ми могли б мати до діла...».

Зі статті «Нарід без уяви» (про литовців):

«...Англо-сакси стремлять до сцілення Європи Східньої й Середньої. Чи литовці не розуміють того, що в хвилині ослаблення Росії *вільну руку* в упорядкуванні цієї частини Європи англо-сакси *залишать комусь*, хто в боротьбі з німецьким варварством має дещо більші заслуги, ніж литовці...?»

...Польща волисть «мрії про братерство», ніж бруталъну силу... Польща буде конфередацію народів, якої природнім звеном є Литва... Жоден поляк не може погодитись на відмовлення від границь 1939 р.».

Зі статті «Складники української проблеми і Польща»:

«...Українська проблема... викликує в нашій суспільності найбільш засадничі дискусії і найбільші різниці поглядів...»

...Новий політичний чинник — німці... не приніс зі собою як досі позитивної української програми. Заздрісний за виключність і неподільність кожного шматка влади почав влаштовувати здобуті терени як Райхскомісаріяти й на вжиток виключно воєнних і політичних потреб Німеччини, при мінімальнім і радше тільки позірній участі українського чинника...»

...Долю цих земель треба уважати перерішеною: *це внутрішня проблема Речі Посполитої*».

«Наше Земе Вхосднє». Місячний додаток «Жечипосполітей Польськей», Ч. 5, серпень — вересень — жовтень 1945 р.:

З «Відозви до українського народу»:

«...Українська суспільність, на жаль... пішла в поважній частині іншим шляхом, ніж поляки... Акти жорстокостей і насильств... копають пропасть між народом польським і українським, а одночасно копають гріб для мрій українського народу.

...Заверніть з хибного шляху...

...Осудіть звірства масових мордів, поповнюваних на польській людності Волині...

...Стримайте негайно всі ворожі українські акти проти польського народу й держави...

...Маємо спільних ворогів, отже станьте при нас до боротьби з ними! Тільки спільно пролита кров у боротьбі зі спільними ворогами... могла б вирівняти пропасть, що ділить нині обидва народи, та створити підставу для дальшої співпраці поляків й українців в ім'я гасла: за вашу і нашу свободу.

Розуміємо й доцінюємо стремління українського народу до створення Незалежної України. Але заявляємо, що *не відмовимось від Східних Земель Речіпосполитої*.

(Підписано: «Крайова Репрезентація Політична», Варшава, 30.7.1943 р.)

На цьому місці слід додати, що після опублікування згаданої «відоzwi» появился в жовтні 1943 р. відкритий лист з підписом «Малополлян», себто польських жителів Галичини, з гострим протестом проти «спроб порозуміння з українцями». Зокрема, різко критикують напрямні політики «Жодну Жечипосполитої» в т. зв. «меншестевій проблемі» — шовіністи ендеки («народні демократи»), завзяті країножери...

Зі статті: «Простягаємо руку і перестерігаємо!»:

«...Простягаємо руку до українського народу не тому, будь-то би нас наповняли страхом жорстокості Волині, Полісся чи інших закутин Східних Земель, dokonувані руками ошалілих українських банд. Польська кров лилась там вже не раз в історії і завжди Польща опанувала анархію. Так буде й тепер! Сил Речіпосполитої не зламати ватагам різунів, повних хвиливою безкарністю. Простягаємо руку до співпраці, бо хочемо врятувати український нарід від глибокої деморалізації, від затрати на службі для німецькості чи большевизму, від виколіснення на великих закутках історичного шляху.

...Ми виграємо напевно!... Простягаємо проте руку, але й перестерігаємо: час нагнить! Не заспіть історичної хвилини, українці! Не впивайтеся успіхами сьогоднішніх різунів! Не вистойте по передпокоях гітлерівських банкрутів! Не провокуйте Польщі, що бореться і перемагає!»

Уривок з листівки «Керовництва Валька Чинней», виданої у Львові 11 листопада 1943 р. п[ід] н[азвою] «Обивателе Жечипосполітей Польської!»:

«...Смерть підбурювачам до різання ляхів! Українські націоналісти, отямтеся! Не мине вас кара за злочини, виконані на поляках. Українці! Ви є сліпими невірниками на утриманні німців. Вони погорджують Вами й послуговуються вами при виконанні злочинів. Німці не дадуть нічого українському народові. Доля хоче, що поляки й українці мусять жити спільно. Ваші провідники покинуть Вас завчасу і зрадять, а на український нарід опадє кара. Настала хвилина, коли пора вже стямитися. Пам'ятайте, що Польща бореться за вашу і нашу свободу. Польща має уряд і армію. Ця армія прийде вже незадовго до вітчизни. Ідім спільно, як колись ішли загони польські й руські під Грунвальд топтати гадів пруських!

На цьому місці варто б знову пригадати наведений вже вгорі голос польської підпільної радіостанції «Світ» про те, хто то власливо вислугується німцям. Зрештою, факти говорять ще ясніше, що це власне й поляки масово вислугуються німцям і являють собою в німецьких руках *головне знаряддя ганебної терористичної політики на Сході*.

З польських планів «на знищення Русі»:

В політичних програмових вказівках «Польської Організації» читаємо м[іж] ін[шим] таке:

1. ...В інтересі Західньої Росії, як і Польщі, є недопустити до створення Самостійної Української Держави...

2. Закрити українське шкільництво, зокрема середнє, щоб унеможливити наростання української інтелігенції.

5. Закрити українські і білоруські організації, взяти їх під чуйну опіку!

7. Проголосити цілковиту заборону мов (?) і віросповідань, як рівно ж пропаганди і загального католицизму та польонізації церкви.

8. В зв'язку з перебудовою земельного ладу, перенести частину населення на захід в центр Польщі, але не поселювати його в сусільних кольоніях тільки поодиночко.

9. Унеможливлювати в найширших розмірах українську еміграцію до заморських країн. До скуповування землі створити окремий банк, який з черги відпроваджував би її в руки польської людности.

10. Не допустити надміру українського населення до промислу в західній (!) Польщі.

11. Розпочати енергійну ревіндикацію всіх знищених поляків.

14. Треба негайно стримати (?) українську православну церкву й приступити одночасно до польонізації православної церкви шляхом:

а) обсадження духовних становищ, особливо вищих, поляками;

б) спрямування до державних (певно, духовних — *прим[ітка] наша*) семінарій поляків, згл[ядно] національно байдужих;

в) запровадження проповідей і богослуження в польській мові;

г) видання газет, книжок, календарів для приватних (?) і т. д., в польській мові;

д) розгорнення енергійної пропаганди проти православної церкви на східних окраїнах;

15. Розтягнення пильної контролі над діяльністю греко-католицьких священників і спрямування польської молоді до греко-католицьких семінарій.

16. Втягання молоді до організацій чисто польських, вироблення її в дусі асиміляції зразу культурної, а далі національної.

18. Узгіднити спільний фронт всіх урядів, інструкцій, війська, шкіл, організацій, суспільних, політичних, економічних, молоді і цілої польської суспільності, у відношенні до методів і засобів польської експанзії на сході.

24. Заінтересувати всіх поляків на цілому світі справою будови наших римо-католицьких костелів на східних окраїнах...

25. Примінити різну політику до українців «малопольських» (галицьких — *прим[ітка] наша*), волинських і поліських, до білорусинів, католиків і православних, розсікаючи між ними всякі спроби організації й консолідації.

27. Саме Волинь... могла б помістити на 15 гектарових господарствах около 150 000 осадників... Роль польського осадника і сторожа на східних окраїнах перебере на себе польський хлібороб, раз станув міцною ногою, звідтіля не скоро дозволить себе викинути...»

Винятки з «Інструкції розвідчої праці на українському відтинку»:

Метою цієї праці є:

в) Виготовлення матеріалів, потрібних Польському Урядові для пропаганди за кордоном, до вжитку в часі мирової конференції і для винесення відповідних рішень з метою врегулювати української проблеми.

г) Виготовлення матеріалів, потрібних польським судам для виміру справедливості за проступки, довершені від дня 17 вересня 1939 р.

...Всі ці дані є конечні... бо навіть в найкращому випадку капітуляції Німеччини (при вдержанні ще ладу на нашому терені) і передачі влади німецькими чинниками чинникам польським, може зайти необхідність широких арештувань з метою запобігти евентуальному виступові українців. Навіть і до цієї найкращої можливості мусимо мати докладний образ приготувань українців, як рівно ж прізвища і адреси їх проводирів...

II. ІЗ ДІЙ ПОЛЬСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ

А) *В Галичині, на Холмщині й Підляшші*

Найшвидше і в найбільших розмірах почали польські терористи мордувати й винищувати мирне українське населення на Холмщині й Підляшші.

На цьому терені велика частина польського населення пішла по лінії найменшого опору і вістря своєї боротьби спрямувала не проти німців, але проти українців. Так прийшло вже з кінцем 1941 р. до відомих мордувань українського населення на Холмщині і Грубешівщині. В першій половині 1942 р. рух диверсантських польсько-большевицьких банд просунувся з Підляшшя, Холмщини і теренів Белз — Сокаль — Рава-Руська далі вглиб Галичини...

В звідомленнях із західніх окраїн ЗУЗ за липень 1942 р. читаємо (гл[яди] «Вісник Української Інформативної Служби» Ч. 7–8):

«На терені Холмщини польсько-большевицькі диверсії були у звітному періоді спрямовані головним чином проти членів або симпатиків ОУН, чи взагалі свідомих і активних українських громадян. Їх вбивали (напр[иклад], вбивство селянина Бойка, по[віт] Грубешів, вбивство вїта в с. Молодятичі й ін.). Банди нападали в білий день чи вночі гуртами (нераз тільки 2–3 особи). На терені Перемиського повіту виступи банд були спрямовані проти українських кооперативів, поліційних станиць і т[ому] п[одібне], а на інших теренах проти поодиноких громадян в грабіжницьких цілях (передусім харчів)».

Дальше читаємо в тому ж звіті:

«Польська справа на терені ЗУЗ стає щораз серйознішою проблемою... В сучасну пору ЗУЗ є виставлені на небезпеку нової, нині ще прихованої польонізації... Сюди суне щораз, то більше польських урядовців і технічно-інженерських сил, бюрових працівників, тощо, з наміром поширити «стан посядання». Як уже звітовано, польський елемент обсів за недовгий час минулої зими і весни всі важливіші ресорти державної адміністрації, транспорту, комунікації й зв'язку, фінансів та господарства. В польських руках лігеншафти. Сидячи в різних господарських «штеллях», скарбових урядах і фінансових інституціях, польський елемент без будь-яких більших зусиль штовхає фінансову та скарбожу (податкову) політику німецької влади в тому напрямі, що вона, падаючи всім своїм тягарем на українське громадянство, звільняє досить поважно поляків, даючи їм змогу не тільки пережити ці важкі часи, але подекуди ще й розбудувати дещо.

Поляки на ЗУЗ, зокрема у Львові, ведуть супроти німців дуже примиренську політику, вдаючи прикладних, льояльних громадян, і не висуваючи ніяких політичних вимог та пренсій... Польське підпілля на ЗУЗ (Галичина) не займає супроти німецького режиму такої агресивної постави, як на інших теренах; свої плани і своє справжнє обличчя поляки маскують; а протинімецьким виступам польського

підпілля надають менше значення, ніж вони в дійсності мають, при допомозі постійного, впертого нацьковування німців проти українців, загострювання уваги і чуйности німців на відтинку українським, перекидування відповідальности за все, що спрямоване проти нинішнього режиму й порядку, на українців. Іншими словами, поляки утворюють на німецько-українському відтинку тінь, за якою самі вони дуже зручно ховаються і діють.

...Коли полякам залежить на опануванні якоїсь важливої позиції в господарському чи державно-адміністративному житті і вони хочуть викинути звітіля українців, то роблять це завжди в такий спосіб, що ця їх позиція не має ніколи характеру ривалізаційної протиукраїнської боротьби. Завжди тоді йде про момент фаховости й діловости. Коли ж діловість чи фаховість їхня нічого не може вдіяти, з уваги на таку ж міцну діловість і фаховість українців, то тоді прихований чинник дає органам німецької поліційної влади матеріяли, все одно якого характеру, провокаційні чи ні, які викінчують дану людину не як українця, а як злодія, бандита, грабіжника, співпрацівника НКВД, прихованого комуніста, діяльного бандерівця, взагалі ворога німецької держави. Поляки пильно вигребують, а німці скрупулітно досліджують те все, що зайшло в час розвалу польської держави. Ясна річ, назовні йде про важні провини й злочини кримінальної натури або про мниму співпрацю з большевицькими військами, як тоді вступали в Західню Україну. На ділі йде тут про ліквідацію українського самостійницького активу.

...Немає сумніву, що німці здають собі справу в тому, будувати, спираючись на поляків, вони очевидно не можуть. Але вони здають собі справу також в тому, що для опанування українського відтинка і спаралізування всіх спроб українців бодай обтесати гострі кути нинішньої колоніяльної системи німців, можна сміло спертись на поляках, як на надійному елементі. Цього погляду німці придержуються в усій своїй політиці на ЗУЗ.

Сьогоднішні плани поляків на ЗУЗ є вже наскрізь прозорі. В основі тих планів лежить намагання створити на ЗУЗ свою політичну базу, кошти якої мають платити очевидно українці.

...Треба ще підкреслити, що польський елемент там, де він почував себе міцно і де йому не можна зробити закиду в зведенні польсько-українських рахунків, завжди веде себе супроти українців дуже ворожо й агресивно. Завідуючі лігеншафтами і їх помічники, залізнична сторожа і др[угі], при всякій нагоді пробують перевірити на дядьковій спині силу удару своїх рук. При тому, ще й пояснюють дядькові: «Ось тобі, маєш Україну!» Є випадки, коли такі

завідуючі лігеншафтами вибираються на українські села тільки з тою метою, щоб «праць, без коньца праць тих хамуф по мордзє, нєх добже паментайон Українєв!» (Це завідующий в Мужилові, пов[іт] Підгайці).

В дальших звідомленнях з Холмщини вістки про польський терор по відношенню до українського населення постійно повторюються. Ось уривок з огляду відносин на ЗУЗ, під кінець 1943 р. («Вісник УІС», Ч. 9, стор. 11):

«...Поляки втікають масово в ліси, де творять грізні партизанські банди. Ці банди дошкулюють не так німецькому окупантові, як українській людності. Вони грабують і тероризують українські села та систематично вбивають визначніших українських громадянських діячів. Українські селяни (що їх німці примушують вивозити дерева з ліса Білгорайщини, часто повертаються до домів без коней, обдерті, а то й побиті польськими партизанами. У відплату за діяльність партизан, німці, як звичайно, примінюють жорстокі репресії до спокійної української людности, арештовуючи і розстрілюючи масово ні в чому невинних селян»...

Уривок зі статті: «Суспільно-політичні відносини на ЗУЗ на весну 1943 р.» («Вісник УІС», Ч. 11):

...Від стихійних терористично-грабункових акцій польські партизани перейшли до планової акції вбивання всіх сильніших представників української інтелігенції. Про замітніші випадки вбивств подає раз у раз відомості преса. Найголовнішими були вбивства полк[овника] Я. Войнаровського і д[окто]ра М. Струтинського. Є багато випадків вирізування польськими бандитами цілих українських родин. Майже всі українські діячі дістають від польської організації листи з погрозами й закликами покинути свої пости.

Поведінка німців у цій українсько-польській боротьбі на Холмщині й Підляшші є доволі підозріла. Раз ідуть на руку полякам, то знова стають ніби по стороні українців. Напр[иклад], з Чесанова і з цілого повіту Біла Підляська стягнули українську поліцію, а на її місце дали польську. Польські поліцаї почали ширити серед українського населення вістку, що всіх українців будуть виселювати за Буг і на Схід. Це мало, м[іж] ін[шим], такий наслідок, що багато українців під час видачі «Кенкартів» записали себе поляками. Деяких українських діячів і працівників делегатур Комітетів німці арештували...

Поляки розкинули листівки, биті на цикльостилі, в яких взивають українців до співпраці з ними. Листівка закінчується словами: «Польща була, є і буде. Україна була і буде, але земля Грубешівська

ніколи українською не була і не буде, а в скорому часі буде прилучена до польської корони. За вашу й нашу вільність. ПОВ».

...На терені Галичини почали поляки останнім часом сильніше, як досі, пропагувати серед українців думку про спільну боротьбу всіх слов'ян проти московського й німецького імперіялізмів. Очевидно, ще це знову тільки маскування, облуда. На ділі вони далі шкодять українцям, де тільки можуть. В Дрогобиччині поляки заявили відверто: «Якщо ми навіть нічого не здобудемо, то не допустимо також, щоб українці що-небудь мали». Особливо планово нищать українців поляки з «кріпо» і з лігеншафтів. Фільварки є майже виключно доменою поляків і тут вони мають осередки своєї підпольної організації... Звідтіля також польське підпілля дістає найсильнішу матеріальну допомогу й піддержку. На терені Галичини найсильніше організовані і для нас найнебезпечніші є поляки в Чортківщині, зокрема в Борщеві. На цьому терені скривається найбільше число польських підпільників. Стверджено, м[іж] ін[шим], зв'язок поляків з мадярами, куди вони виїжджають на вишкіл. З Мадярщини також пливе большевицька підпольна література на терен Галичини (Дрогобич). До німців примінують поляки свою улюблену історичну «тактику»: прилизуються їм, запрошують на всякі приватні, родинні свята і прийяття, опоюють їх і омотують своїми впливами, підсувають своїх красунь і так беруть їх в руки. В той спосіб вони розігнали вже не одну бурю, що збиралася над їх головами. Зокрема ж з'єднують собі німців відданою співпрацею у поборюванні українців.

М[іж] ін[шим], заслугою польської провокації є злочинний погром німцями кількох українських сел на Горохівщині (Волинь). А саме, 10 квітня ц[ього] р[оку] дуже рано приїхало до села Княже около 200 німецьких поліцистів і, послугуючись готовими списками, почали мордувати цілі родини, грабувати й палити. Вбито і живцем спалено ок[оло] 425 українців. Згоріло кругло 60 господарств. В той спосіб знищили ще 5 сел, м[іж] ін[шим] Квасів, Охлопів і ін. Коли виявилось, що списки жертв виготовили для німців місцеві зорганізовані поляки, українські партизани Української Повстанчої Армії почали у відповідь по всій Волині самооборонну акцію перед терором німців і поляків. Тому поляки тікають з Волині у Галичину, де знаходять притулок у лігеншафтах».

З черги містимо короткі вістки з усіх теренів ЗУЗ від літа 1943 р. до лютого 1944 р.:

Брутальна акція виселювання німцями українських і польських родин з найурожайніших земель Замостейщини й Томашівщини

на неврожайні піски Білгорайщини закінчилася формально на початку серпня 1943 р. Загально виселено 18 волостей (себто понад 100 громад). Замітне є те, що в виселених українських селах залишилися майже всі місцеві поляки, записавшись «фольксдойчерами». Крім того, спроваджено сюди німців і фольксдойчів з Румунії, Греції, Югославії і Польщі. Для них усіх відкрилося тут серед страхіть війни райське життя. Вони без ніяких скрупадів спекулюють загарбаним українським добром та ще й дістають чималі приділи. До праці на ріллі стягають за десятки кілометрів місцевих українських господарів, доведених німецькою політикою до руїни.

Виселені зі своїх маєтків українські родини, німці навмисно поселявали на опорожнених польських господарствах. Першої ж ночі на цих українських переселенців напали банди польських партизан, частину їх мордували, а решту розганяли, куди хто втік. Через те сьогодні сотні українських родин блукають бездомні, без пристанища й забезпечення.

Польські партизани, що оперують в лісах Білгорайщини, Грубешівщини й по цілому Підляшші, називають себе «Войском Польським». Головна діяльність цього «Войска» скерована на нищення українського елементу на цьому терені. Польські терористи нападають на українські села, грабують харчі й одяг, масакрують і вбивають українських громадян, гвалтують жінок, палять українські господарства. Зокрема, звертають пильну увагу на винищування української інтелігенції й провідного активу, як священиків, учителів, культурно-освітніх діячів, вйтів, волосних секретарів, службовців ОУСУК і т. п. В Тарногородщині й Томашівщині майже немає дня без української жертви польського терору. Самих тільки українських священиків згинуло на цьому терені в останніх місяцях кільканадцять. І дивне диво, ані польський комітет, ані політичні польські чинники проти цього не протестують, ані цих злочинів не плямують.

Польські шовіністи в Галичині далі ведуть свою злочинну протиукраїнську роботу, користуючись, як звичайно — провокацією й *денунціяцією*. Вони раз у раз алярмують німців і своє громадянство провокаційними чутками про близький термін «різні» поляків з боку українських «гайдамаків». М[іж] ін[шим], згідно з їх твердженням, така «різня» мала спалахнути вночі з 13 на 14 серпня ц[ього] р[оку]. В Бориславі поляки, члени «Кримінальної Поліції», самі *кольпортували* між польським робітництвом протипольські листівки, видані нібито українським комітетом, з метою довести до арештувань українців. Це їм частково вдалося. В Калушині польські

боївки перевели низку терористично-експропріаційних нападів на магазини, *шкір[яні]* заводи, молочарні і т. п., а відтак зіпхнули підозріння на українців. Поляки, члени «Веркшуц-у», «Зондердінст-у» «Баншуц-у» і т. п., «сторожі публічної безпеки» при кожній нагоді арештують на власну руку підозрілих для них українців та віддають їх в руки гестапа. В серпні ц[ього] р[оку] ряшівський *кравс-гавлтман* видав заклик до польської молоді, щоб голосилася в ряди польського «шуцманшафт-у», призначеного для боротьби «з українськими бандитами» на Волині. З кожного повіту ряшівської округи зголосилося щонайменше 1 000 поляків.

Число замордованих польськими терористами на терені Холмщини й Підляшшя значніших українських громадян за час від серпня 1942 р. до серпня 1943 обчислюють 543.

З усіх повітів та округ Галичини повідомляють про все більшу активізацію поляків. Вістря усієї польської роботи спрямоване проти українського народу. Поляки виготовляють чорні листи активніших українців, яких або вже нищать, або мають намір знищити. Це йде їм досить легко, бо вони опанували майже в цілості Кріпо (кримінальну поліцію), а частково й гестапо. Вони нищать українців або німецькими руками шляхом доносів і провокацій, або терористичні боївки виконують напади.

В Бучаччині уже кілька місяців шаліє польська терористична боївка, що нараховує до 100 членів. Вона співдіє з большевиками-партизанами. Польські терристи грабують українські села, а значніших українських громадян забирають з собою в ліс, де піддають їх тортурам і вбивають. До вересня нараховано вже в Бучаччині до 20 жертв польського терору.

В селі Вараші польська підпільна організація, т. зв. «Польська Гвардія Людова», вписала на свою чорну листу 80 українських громадян.

Озброєні польські бандити бушують далі в Брідщині, Рамщині та Янівських лісах під Львовом.

Польські боївки в Коломийщині й Долинщині залюбки підживляються під ролю злодійсько-грабіжницьких або большевицьких банд.

В Слободі Рунгурській (пов[іт] Коломия) жертвою польських доносів і провокацій впало недавно 20 українських громадян.

На терені Перемищини за Сяном протиукраїнський терор польського підпілля від січня місяця 1943 р. набрав планового й масового характеру. Польські терористи в звірський спосіб мордують українських селян, вчителів і священників, а українське майно

грабують та руйнують. Для виправдання себе перед розважнішими кругами власного громадянства пускають час від часу тривожну поголоску, що, мовляв, українці збираються їх «різати». З низки польських злочинів подаємо лиш декілька.

17 серпня ц[ього] р[оку] вночі, польська боївка напала на станицю українського Верхшцу в Рівному пов[іту] Кросно й замордувала коменданта українця.

20 серпня польські бандити порубали на шматки українця-солтиса в с. Добрій, пов[іт] Лежайськ. Покійний був активним суспільно-громадським діячем.

8 вересня польська боївка в числі 10 осіб напала вночі на дім українського священика Дмитра Німиловича, пароха с. Грабовець (пов[іт] Динів) та по-звірськи його замордувала.

15 вересня польська боївка замордувала в с. Риманові (пов[іт] Сянік) двох українських селян та одного поліциста.

В Сяніччині шаліє банда польських партизан в кількості до 100 чоловік, які правдоподібно перейшли сюди з Мадярщини. Є вістки, що на Закарпатті біля Берегова та Королева над Тисою існують вишкільні табори для польських терористів.

Станиславів і Коломия стали пристановищем для польського підпілля з корінної Польщі.

На відому листівку, видану в липні 1943 р. Організацією Українських Націоналістів п[ід] н[азвою] «Поляци!», в якій закликалось поляків припинити співпрацю з німцями в поборюванні українців, польські шовіністичні круги заарегували з глузливим зауваженням, мовляв: «Українці нас бояться й вже починають проситися...»

В останніх місяцях 1943 р. звітували:

«Польські імперіялісти на Західних Українських землях всіми силами приготовляються до збройного виступу проти українців на випадок захитання німців. Всюди масово громадять зброю, організують боївки й переводять вишколи. В багатьох околицях організували доволі численні партизанські банди по 300 і більше людей, організовані на військовий лад. Ті банди вже сьогодні займаються пограбуванням і тероризуванням українців. Усе те роблять майже зовсім безкарно, користуючись тим, що німці головну увагу й лють звернули проти українців. Відозву ОУН, звернену до поляків з закликом, щоб опам'ятались, перевірили й закинули своє імперіялістичне наставлення й вислугування німцям та щоб стали разом з українським народом до спільної визвольної боротьби всіх поневолених народів, багато поляків прийняло дуже ворожо. Вони мріють не так про своє визволення з неволі, як радше про те, як

би самим накинути знову неволю другим народам. В тому хворобливому імперіялістичному наставленні поляки такі засліплені, що волять іти разом зі своїми гнобителями німцями, щоб тільки не допустити до визволення України з-під їх панування».

В селі Верхраті в Равщині польські банди тільки одної ночі пограбували 16 українських господарств. Подібні напади відбулись в багатьох інших селах.

В Сокальщині, зокрема на захід від Буга, польські терористи вбивають, за прикладом сусідньої Холмщини, українців-учителів, волосних секретарів, організаторів молоді і т. п.

З багатьох повітів повідомляють, що поляки висилають до українців анонімні листи з погрозами й присудами смерті. Ось зразок такого присуду:

«О. С. — Польські Комітет Організаційни. — зав'ядам'ями, де В. Пан зостав в дню 21 ліпца 1943 р. на подстава § 114 арт[икул] 6 засондзени сондем революційним на карев сьмерці. — 21 ліпца 1943 р. — В застемпстве: (підпис ничиткий)».

10 жовтня 1943 р. виконано напад на станицю української поліції в Лешневі, пов[іт] Броди. Команданта станиці вбито, всю зброю забрано. Трох поліцистів пропало безвісті.

21 жовтня польські терористи вбили в с. Стриївці пов[іту] Збараж двох свідомих українців Крука і Щербатюка.

25.X.1943 р. польські терористи вбили на вулиці в с. Деренівці, пов[іт] Тереховля двох українців: Теодора Клапітуру з с. Гарта й Олексу Сердечного с[ина] Івана (34 роки) та пострілом через вікно ранили Ярослава Семкового.

27.X.1943 р. п[ольські] боїварі вбили свідомого українця Казимира Біяра, голову громадського уряду села Цигани, пов[іт] Борщів. На промові вбитого ляндркомісар Борщева сказав у промові: «Німці не в силі охоронити українців».

28.X.1943 р. поляки вбили в присілку Дубина пострілом через вікно українця Теодора Ганчарика.

28.X.1943 р. поляки вбили в с. Боричівка, пов[іт] Тереховля укр[аїнського] голову громади.

На початку листопада 1943 р. польські боївки в Тавмаччині виконали 9 грабіжницьких нападів на свідомих українців, грабуючи насамперед одягу, та один невдатний атентат, який закінчився грабунком пари коней і свиней.

6.XI.1943 р. боївка вбила в с. Чагари, пов[іт] Збараж двох свідомих українців-самостійників — Литвинчука й Бригідара та спалила господарство українця Данилевича з с. Максимівка.

7.XI.1943 р. польські терористи вдерлися на приходство в с. Чернихові, пов[іт] Збараж і віддали по два стріли до священика о[тця] Василькова та його дружини. О[тець] Васильків помер від одержаних ран. Покійний був прихильником укр[аїнського] самостійницького руху.

Вночі на 9 листопада 1943 р. польські терористи вбили в с. Баворові, пов[іт] Тернопіль секретаря збірної громади та спалили господарство віта згаданої громади. Покійний секретар був прихильником українського самостійницького руху.

Тої ж ночі п[ольська] банда замордувала в с. Красне, пов[іт] Золочів, двох Постолюків, батька і сина, активних українських самостійників. Одночасно банда цілковито пограбувала і знищила господарства кількох чільніших українських громадян.

12.XI.1943 р. польські боївкарі застрілили українця гаєвого Василя Василика з с. Вичілки, пов[іт] Бучач.

15.XI.1943 р. польські терористи напали на хату свідомого українця Панька Сідора в с. Дубенка, пов[іт] Бучач і так сильно його змасакрували, що він швидко помер.

15.XI.1943 р. польські боївкарі важко пострілили в лісі коло Янковець, пов[іт] Тернопіль свідомого українця Осипа Вівчарика, лісничого, старшину УГА.

18.XI.1943 р. польські терористи ранили з засідки двох українських юнаків у с. Семенівка, пов[іт] Тереховля.

19.XI.1943 р. польська боївка напала на присілок Хатки біля с. Плебанівки, пов[іт] Тереховля. Бандити вбили чотирьох свідомих українців, прихильників українського самостійницького руху, а саме:

1. Кобиляка Івана, 17 років
2. Пархалюка Миколу, 39 років
3. Луціва Михайла, 22 років
4. Луціва Тому, 19 років — два останні сини солтиса.

Крім того, бандити ранили дві малі дівчинки, доньки Ігоря Конського.

20.XI.1943 р. польські терористи забрали з собою з с. Шибалин Бережанського повіту українця Федя Віятика. Віятик працював в Арбайтсамті і Бережанах. Поляки закидали йому, що він записував забагато поляків до виїзду в Німеччину.

22.XI.1943 р. польські терористи вбили вистрілом через вікно українця Мирослава Маркова, робітника електривні в с. Янові, пов[іт] Тереховля. Того ж вечора, ті самі терористи були під вікнами ще чотирьох свідомих українців з того села, але вікна в них були заслонені.

Вночі на 25.XI.1943 р. озброєні польські бандити упровадили зі собою українця, директора молочарні в м. Озірна — Ярослава Піха.

29.XI.1943 р. два польські бандити вбили в с. Слобідка Дол[ішня] повіту Бучач Голову громадського уряду, єдиного українця в селі. Того ж дня бандити пограбували приходство українського священика.

В *Любачівщині* 10 жовтня 1943 р. польські бандити спалили в с. Люблинець 20 українських хат. 11.X. в с. Велика Воля 19 господарств і вбили 6 осіб.

В Стрию переловлено в жовтні 1943 р. польську боївку, що складалася переважно з поляків з Варшави, Радома, Дембіци і т. д., яка приїхала в Галичину з метою вбивати українців. Така ж боївка з 12 чоловік прибула з тою ж метою до Турки.

З окремих теренів ЗУЗ повідомляли в останніх місяцях 1943 року:

В *Тернопільщині* й інших теренах поляки намагаються ставити українцям на кожному кроці якнайбільші перешкоди. Вони забарикадують дороги в своїх селах і кольоніях кількочастим дротом та затримують кожного українця, що переходить чи переїздить одинцем. Затриманих беруть на муки і віддають німцям на розстріл. Співпраця німців з поляками в винищуванні українців дуже скріпилася.

В *Стрийщині* поляки в порозумінні з німцями систематично витискають українців з Харчево-господарських урядів і установ.

В *Перемищині* польська суспільність приглядається з задоволенням до німецького терору по відношенні до українського населення Галичини. Поляки докладають всіх агентурних зусиль, щоб і на цьому терені німці влаштували українцям кривавий купіль. Все польське простолюддя явно схвалює терор польських банд, стосований до українців. На теренах, де поляки творять більшість (напр[иклад], Ряшівщина, Кроснянщина і ін.), вони намагаються держати українців в таких кліщах, щоб ті не важились проявляти ознак українства. Напр[иклад], при видаванні кенкарт поляки явно тероризують українців. Людей, що записали себе українцями, польські терористи важко побивали, а то й стріляли. По всіх мішаних селах проголосили, що «хто запишеться українцем, хай заздалегідь забирається з села, бо буде застрілений».

9 жовтня 1943 р. польські терористи зробили невдалий замах на українця вїта з Сянока і тої ж ночі закатували мужа девіря УДК в Динові.

18.X.1943 р. знайдено на шляху в Перемищині за Сяном вбитого фольксдойча. Польська поліція арештувала з того приводу 50 українців з довколишніх сел, загрозивши їм усім смертю, в випадку, якщо не знайдеться винувтих.

Вночі на 30 жовтня 1943 р. польська боївка напала на дім українського священика в с. Глудні (Бірчанщина). Бандити пограбували дім і хотіли вбити священика, однак йому пощастило втікти через вікно.

В с. Динові, пов[іт] Бірча польська боївка в мундирах німецької жандармерії ограбувала українську кооперативу. На другий день польсько-німецька жандармерія виарештувала весь кооперативний персонал з дирекцією включно, самих українців.

Нацьковані поляками німці в Перемищині за Сяном перевели обшуки за зброєю по українських селах, але не знайшли нічого.

Під кінець жовтня 1943 р. велика польська терористична банда напала на станицю української поліції в Розвадові. Терористи вбили команданта німця на місці, а 15 українські поліцаїв потягнули з собою в ліс на муки.

Вночі на 23 листопада 1943 р. озброєні польські бандити пограбували в с. Монастирі пов[іту] Ярослав кооперативу та українського священика. Бандити сильно побили всю рідню священика та приговорювали, що грабують для «своїх» браці з Волині.

В грудні 1943 р. польські підпільні чинники на західних окраїнах ЗУЗ повели посилену пропаганду за масові погроми українського населення, нібито в відплату за вбивства поляків на Волині і в Галичині.

Із дій польських терористів на Холмщині і в Грубешівщині:

1.X.1943 р. банда польських терористів замордувала в селі Пасіка 11 українців, в тому числі 3 жінки й 1 дитину та спалила 30 господарств.

3.XI.1943 р. польська банда напала на с. Міняви і вбила 5 осіб українців, в тому числі 80-річну старушку.

11.X.1943 р. польські терористи вбили з кулемета в лісі за Угиновом 2 українців і 2 ранили. Згинули:

Мирослав Пшепюрський, гімн[азист] абсолювент, член ОУН, нар[оджений] 1919 р.

Стефанія Вискаль, дружина урядовця, 19 років.

22.X.1943 р. польська банда напала на с. Мірче. Бандити пограбували й спалили 190 українських господарств та вбили 26 осіб, в тому числі 11 жінок і 1 дитину. Із числа замордованих, 13 осіб це старики й старушки від 60 до 80 років.

Прізвище згаданих вгорі жертв польського терору з села Пасіка, Міляни, Мірче і ін. подав УДКомітет в Грубешеві до загального відома з нагоди Панахиди в дні 31 жовтня 1943 р. Згаданий список містить 162 прізвища. Доповнимо його прізвищами нових жертв терору польських душоубів.

27.X.1943 р. польські бандити забрали з собою до ліса і вбили Дмитра Курашка, господаря й мужа довір'я з с. Малкова.

27.X.1943 р. польська банда напала на с. Молодятичі. Бандити спалили 10 господарств та будинки пошти, станиці, поліції й української кооперативи.

Крім того, замордували 14 осіб українців. Їх прізвища:

1. Василь Ортиневський, учитель в Богутичах, нар[оджений] 1896 в Галичині.

2. Семен Ярусевич, дяк, років 65.

3. Володимир Домський, волосний урядник, р[оків] 37.

4. Текля Кідиба, селянка, р[оків] 70.

5. Зенон Кідиба, хлопчик, р[оків] 5.

6. Мирослав Кідиба, немовля.

7. Хведь Міщук, селяни, років 35.

8. Олена Міщук, селянка, р[оків] 32.

9. Олег Міщук, р[оків] 8.

10. Настя Ковальчук, крамарка кооперативи, р[оків] 19.

11. Єлизавета Ковальчук, селянка, р[оків] 42.

12. Осип Псуй, селянин, р[оків] 65.

13. Олександра Ковальська, р[оків] 38.

14. Єрмоген Шнайдер, немовля.

28.X.1943 р. та сама польська банда напала на містечко Грабовець. З рук бандитів згинули:

1. о[тець] Павло Швайка, священик.

2. Іванна Швайка, дружина священика.

3. Володимир Сенюк, солтис, років 35.

4. Леонтій Козловський, СС Вахман, років 20.

5. Осип Балабух, СС Вахман, років 20.

6. Володимир Ільчук, СС Вахман, років 20.

Крім того, бандити важко ранили українця Павла Рибку.

29.X.1943 р. терористи вбили в Стаях начальника станції українця Степана Тріля.

18 грудня 1943 р. поляки вбили в с. Потік Горішний 4 українців: вїта Яцевича, його жінку й тестя та волосного секретаря Бика.

19.XII.1943 р. польські бандити напали на 4 українки з с. Смолигова, пов[іт] Грубешів, які вертали з церкви, та здерли з них кожухи й чоботи.

Наприкінці грудня 1943 р. польські бандити напали на с. Пересоловичі і вимордували 20 українських громадян. Характерне, що бандити, доконали свого мерзенного діла, таки на місці злочину співали польські коляди.

31.12.1943 р. згинув з рук польських терористів Володимир Струць, б[увший] старшина УГА, управитель школи в М'ячині, в 57 році життя.

4 січня 1944 р. польські терористи забрали до ліса й замордували селянина Івана Луя, літ 29, з с. Пригорілого.

6.1.1944 р. польські бандити вимордували в с. Старе Село одну українську родину. Згинули:

1. Константин Мілієвич, років 56.
2. Адам Мисик, років 33.
3. Євдокія Мисик, років 30.
4. Софія Мисик, дочка, років 11.
5. Володимир Мисик, син, років 11.
6. Ніна Фугель — років 17.

На Свят[ий] Вечір польські терористи вбили в Тарногороді українського купця Миколу Панечка. Одночасно в с. Буковина вбили його брата.

2 січня 1944 р. польські бандити ограбували з одежі й чобіт 3 українських господарів з с. Шихович.

7 січня 1944 р. польська банда напала на церкву в с. Замку. Бандити хотіли вбити священика, але він втік. Бандити поранили деяких селян, відтак вдягнулися в церковні ризи та ходили по селі, насміхаючись із православної віри.

18 січня 1944 р. вечером більша польська банда пограбувала українських селян в с. Козодави Мінявської волости та вбили селянина Олександра Лича, років 50.

Того ж вечора поляки пограбували господарів в с. Підгірцях. Другий напад на Підгірці був ніччю на 19.1.1944 р.

В с. Корхові, пов[іт] Тарногород, польські терористи вбили 10 українців, перевіrivши наперед їх національну приналежність на основі виказок.

На українське Різдво польська банда ограбувала в с. Кільне всіх українців, що були в церкві.

19 січня 1944 р. польські терористи вбили в с. Козодавах Івана Книша, років 2.

22 січня 7 польських бандитів пограбували й потурбували українських селян в с. Підгайці.

23 січня поляки поранили в Крилові 2 поліцистів-українців. На кольонії Гдешин вбили 2 українців.

24 січня польські терористи побили в с. Мірче дуже важко 2 українських переселенців. В волості Ухана ранили важко волосного секретаря Олександра Кендзеру.

27 січня польські бандити вбили Володимира Шпака, дуже свідомого й активного українця, абсолювента торговельної школи в Грубешеві. Покійний народився в 1924 р. в Сагрині.

Польські терористичні банди приходять переважно з Вонецьких лісів Красноставського повіту, з Віславичи Жмуді Холмського повіту та Лещева й Тишівців Замостейського повіту. Від їх нападів терплять багато, м[іж] ін[шим], села Розкошівка Уханської волості та Тростинка Грабовецької волості. Української поліції там немає.

Командир Поліції Безпеки і СД на область Люблин опублікував 7 січня 1944 р. відозву п[ід] н[азвою] «Поляки й українці», в якій вияснював причину розстрілу польських злочинців в Грубешеві в дні 6.1.1944 р. Гештаповський командир подає як причину масові вбивства мирного населення в Грубешівським повіті з боку польських терористів. В відозві читаємо дослівно:

«Провокацією найпідлішого рода були численні минулорічні акти терору проти українських осель, під час яких вигублено в звірський спосіб чимало людей, в тому багато старців, жінок і дітей. Безприкладним злочином, який власне в доконаній езекуції знайшов своє надолуження, було вимордування під кінець минулого місяця в Пересоловицях 20 осіб. Зневагою й викликом, киненим в лице всякій людській моралі, являється факт, що злочинці на місці душогубства співали зараз по його виконанню коляди! Німецькі власті не хочуть, щоб поляки й українці винищувалися посполу, і тому виступають проти терористів і підбурювачів з усією рішучістю, байдуже до котрої сторони вони належать...»

Поминаючи всю облуду й нещирість гештаповського «супер-арбітра», що пробивається зі згаданої відозви, вона все-таки являє собою документ, важний для розгляду й оцінки українсько-польських відносин на ЗУЗ. Ні на одному терені ЗУЗ українці не виступили перші проти поляків, як це твердить забріхана пропаганда польських шовіністів. *Всюди* польські терористи були першими напасниками й спричинниками погромів мирного українського населення. Німці ніколи не виступали в обороні української людности, вони тільки використовували польський терор для дальшого винищування українського народу.

З Чесанова повідомляли 24 січня 1944 р.:

«...Нині є цілком чесною справою, що всі без винятку поляки готуються нас усіх вирізати, вибити й вивішати...»

...Посторонній глядач думав би, що банда не якась незалежна ні від кого організація, що злочинці діють лихо без порозуміння з польським загалом... так воно не є. Це планова робота. Там, де не-

має місцевих організаторів банди, там вона ніколи не прийде. Крім цього, дуже велике значення має власна самооборона українського населення. Але ця справа наладна сяк-так тільки в Динівському районі. Напр[иклад], в селі Гораєць... селяни самі стережуться як вдень, так і вночі, і польська банда ще й досі не відважилася вступити до села, хоч довкруги пограбовані вже всі села...»

Дальші вістки з Галичини:

Особливо улюбленим засобом поляків у нищенні українського елементу є провокації, донощицтво й відверта співпраця з німецьким окупантом, з большевиками, мадярами і т. д. В донощицькій роботі поважно заангажувались польські ксьондзи.

Поляки, члени кримінальної поліції, жандармерії, баншуцу і т. п., використовують свої службові пости виключно для тероризування й винищення українського елементу. Це діється в усій Галичині.

Поляки з Веркшуцу в Вигоді, пов[іт] Долина, безкарно громлять українських селян, вбивають свідомих українців і т. д. (села Новошин, Мізунь, Кропивник, Пшеничник і ін.). Слід зазначити, що цей відділ німецького Веркшуцу являється рівночасно дуже активною польською боївкою, як користаючи зі своїх урядових прав, ліквідує неvigідні для поляків український самостійницький елемент.

Поляки лісничі й гаєві в Равщині раз у раз доносять гештапо, що «українські партизани» по ночах стріляють в лісі, переводять військові вправи і т. п. та заохочують німців до переведення масових обшуків за зброєю, нібито захопленою по українських селах.

В с. Поручені (Бережанщина) поляк з «зондерінсту» покарав українця гривною 100 зл[отих] за те, що той мав у хаті портрети Петлюри й Коновальця.

В жовтні 1943 р. шаліла по селах Борщівщини банда поляків з Зондерінсту, яка мала завдання тероризувати українське населення за незадовільну здачу контингенту. Умундировані польські бандити нещадно грабували й били люде та гвалтували жінок, а при тому раз у раз відгорожувались: «пся крев кабані! Ми вам дами Україневі!» В с. Вільківець польські бандити з Зондерінсту побили важко 100 осіб, повалили хати та згвалтували багато молодичь і дівчат.

Ось клясичний зразок звірської брутальної поведінки поляків на німецькій службі по відношенню до українців. Дня 23 жовтня 1943 р. шуцполіція та узброєні службовці Арбайтсамту у Львові придержали в поїзді без жодної підстави 14 українських юнаків у віці 16–18 літ, переважно учнів середньо-шкільників, та відставили їх до лягру у Львові. Перед канцелярією лягру били їх п'ястуками

під груди і по лиці. Відтак завели їх до пивниці і там били прикладами рушниць, палицями й нагаями по голові й плечах аж до крові. Найдужче знущалися над одним хлопцем в вишиваній сорочці. Вечером езекуція повторилась. Рано польські гайдуки загнали хлопців до важкої праці при виладуванні з вагонів штучних погноїв. При тому знову збили їх нагаями за те, що ті наважились... просити води. Щойно після тих усіх знущань завели їх до канцелярії для перевірки документів. Ствердивши, що документи в порядку, відставили їх до поїзду й веліли їхати додому.

8 листопада 1943 р. мешканці польського села Ганачева (Ханачів) Бібрецького повіту задержали трьох молодих українців, що переходили через село, завели їх до громадської канцелярії й довго по-звірськи над ними знущалися. Тому, що при задержаних знайшли зброю, відставили їх на Жандармерію до Перемишлян. На другий день двох поляків з Кріпо відвезли арештованих у ліс і розстріляли. Поляки з Ханачева відгороджуються, що вбиватимуть кожного українця, якого зловлять.

2.12.1943 р. польські терористи упродовжили з собою з с. Новосілки Коропецької Бучацького повіту українця Михайла Гладкого.

12.XII.1943 р. вночі чотири польські «активісти» з с. Поточан Бережанського повіту стрінули по дорозі до с. Писарівки одного молодого українця. Один з поляків Пйотр Бойнаровскі гукнув: «Юж мам єдного пташка» і вистрілив до нього тричі з револьвера. Однак українцеві вдалося втекти.

14.XII.1943 р. ввечері невідомі люди, правдоподібно польські боївкарі, схопили на вулиці в Скалаті українця Осипа Головацького, працівника ляндркомісаріату.

Вночі на 18.XII.1943 р. невідомі люди, правдоподібно польська боївка, забрала з собою з с. Вікно, пов[іт] Скалат, кол[госпного] голову молочарні, Метельського.

18.XII.1943 р. польська банда пограбувала українського священика й кооперативу в с. Бариші, пов[іт] Бучач.

Польська терористична банда Недевадзкого поранила голову с. Комарівка пов[іту] Бучач, українця Когута. На другий день польська боївка напала на шпиталь в Монастириськах і питала за тим же Когутом. При нагоді зграбували свиню. Того ж дня забрала з млина в Золотій Липі всі паси і 8000 злотих. При тому застрілили одного чоловіка, що втік.

24.XII.1943 р. польські терористи застрілили в лісі біля с. Дунаєва, пов[іт] Золочів, поліциста-українця, Білинського. Другий поліцист втік їм з рук.

28.XII.1943 р. поляки схопили в селі Полупанівка, пов[іт] Скалат 2 українських самостійників, що переїздили через село, сильно їх побили і віддали в руки німців.

30.XII.1943 р. польські терористи вбили в с. Бариші Буцацького повіту українця Василя Білоуса та упрвадили з собою Павла Луговського.

30 грудня 1943 р. в с. Бовдури, пов[іт] Броди, місцеві поляки напали на дім Теодора Ількава, члена ОУН. Терористи вбили Теодора й його жінку, а їх доньку й сина Василя поранили. Того ж дня польська боївка напала на місцевого солтиса-українця, але напасників відігнано.

В Підгаєччині поляки в грудні 1943 р. відверто загрожували, що «українців незадовго не стане на світі». Рух більших озброєних відділів поляків в терені скріпився.

В Перемишлянщині польські терористи застрілили в грудні 1943 р. двох українців. На це деякі старі патріоти-поляки говорили з поденервуванням: «Що ті наші смаркачі роблять! Чи вони свідомі того, що за них прийдеться відповідати?»

Арештування українських самостійників по доносу і по вказівкам місцевих поляків відбулась м[іж] ін[шим] в с. Боків Підгаєцького повіту, в Слободі Бошовецькій Галицького повіту і в ін.

Вночі на 1 січня 1944 р. невідомі люди, правдоподібно, поляки, пірвали з Делятина українця доктора Тимкова.

3 січня 1944 р. поляки застрілили в с. Бороняки (Золочів) одного українця-самостійника.

3 січня 1944 р. невідомі бандити, правдоподібно поляки, вбили в присілку Звіринець біля Ясенова (пов[іт] Броди) жінку директора школи українця Воврова, а його самого забрали з собою.

7 січня 1944 р. о год. 6 рано з с. Ясенова виїхав український священник о[тець] Балюта до с. Жукова на Богослуження. По дорозі пропав без вісти, разом з фірманом. Подводу, фелон і хрест знайдено під селом Жорковом. Населення однодушно твердить, що це робота польської боївки з Майдану.

8 січня 1944 р. польська банда застрілила в Озірянах, пов[іт] Бучач українця Дмитра Єндика, а його сина забрала з собою. Цієї ночі польські терористи спрятали в с. Бортниках українця Івана Слойчука, який контролював варту.

Польські боївки з с. Дуліби, пов[іт] Бучач роблять часто грабіжницькі напади на українських селян в дооколишніх селах.

8 січня 1944 р. польські терористи замордували в с. Сугрові, пов[іт] Бібрка 3 українців: Сидора Івана, Карпінського Миколу й Церковного Івана.

9 січня 1944 р. прибуло до села Волоківці, пов[іт] Борщів 6 польських боївкарів. Вони почали стріляти на дорозі до зустрічних українців і зранили Василя Смарчука в ногу, а 14-літнього хлопця в голову. Крім того, важко побили Стефу Василій.

Вночі на 9 січня 1944 р. прибула до с. Сугрова, пов[іт] Ходорів ватага озброєних людей і вбила трьох українців, після того німецька поліція арештувала в тому селі 10 найвизначніших українських громадян...

8.1.1944 р. польські терористи застрілили у Львові поліційного кандидата-українця Матуру.

9.1.1944 р. двох польських бандитів у Львові роззброїли з пістолі вістового Української Поліції — Дзядигу і стрілили до нього.

10.1.1944 р. польська боївка у Львові прострілила добровольця СС-Дивізії Галичина Михайло Зубара.

14.1. невідомий тип вбив пострілом з пістолі команданта української поліції в Дашаві.

На команданта українськ[ої] поліції в Моршині кинувся польський бандит з ножом і поранив його в лице.

В половині січня 4 невідомих людей в поліцейських мундирах пірвали в Станиславові з вулиці одного українця і упровали його з собою на санях.

16 січня 1944 р. вночі 5 польських терористів, озброєних ножами й багнетами, напали на гурток українських вояків з с. Соколова, пов[іт] Підгайці, які верталися підводою з коляди з присілка Ганчірки. В рукопашному бою було поранено 3 українців. Все-таки нападени відогнали бандитів, а одного схопили і відставили на станицю поліції в Золотниках. Бандит назвав імена своїх спільників. Все це були поляки з с. Соколова. Вони нахвалялись, що кожний [з] них мусить зарізати 1 українця».

В Підкамені, пов[іт] Броди, перебуває до 300 боездатних поляків з Волині. В січні 1944 р. німці озброїли їх рушницями та задумують використати їх до протиукраїнських погромів.

19 січня 1944 р. напали на фільварок в Жуличах пов[іту] Золочів 10 польських терористів у німецьких мундирах. Вони вбили на фільварку 3-х українців.

Вночі на 18 січня прийшли до млина в с. Дрищеві, пов[іт] Бережани трьох озброєних польських бандитів в німецьких мундирах, перевірили документи присутних людей та застрілили 3 українців.

3 Тернопільщини звітували в грудні 1943 р.:

Репресії, що їх застосовували німці до мирного українського населення, часто без ніякої підготовки, а *тільки під впливом цьку-*

вань і доносів місцевих поляків-україножерів, мають такі наслідки, яких окупанти й не сподівалися. Населення стає відважнішим, настрої мас революціонізуються. По відношенні до поляків народ домагається репресій і гострих кар за їх вислужницьку роботу. Польське населення дуже зненавиджене українськими масами власне за свою підступну, злобну, зрадливу поставу й роботу. Де живуть поляки, там українці непевні ні дня, ні години. За всякі виступи польського населення проти українців (терористичні напади, вбивства, розстріли, провокації, доноси і т. п.) народ домагається відплати. Українська пасивність тільки роззухвалює знахабнілих і розжирілих на українському хлібі зайдів із-за Висли. Майже весь польський актив організований в польських підпільних організаціях. В проводі польського підпілля є бувші польські старшини, підстаршини і ксьондзи, а також багато втікачів з Волині. З польським підпіллям тісно співпрацюють поляки на німецькій службі: фольксдойчі, кріповці (напр[иклад], в Бережанах), фабрична поліція (Ягольниця Нова, Чортків), баншуци, службовці арбайтсамту і т. п. Вся їх активність, як в службі, так [і] поза службою, є спрямована виключно проти українців. Випадки вбивання українських громадян польськими терористами не припиняються. Поляки готуються до більших протиукраїнських виступів. Громадять зброю, харчові припаси, ліки і т. п. Всі польські села й кольонії озброєні кулеметами, дороги й під'їзди до них забарикадовані.

Б) На Волині й Поліссі

Жалюгідні криваві події на ПЗУЗ, жертвою яких впала також певна кількість польського населення цих теренів, завинили самі поляки. Велика частина польського елемента на Волині стала до послуг німецького окупанта та большевицьких агентурних груп у злочинному ділі нищення українців і їх культурного та матеріального дорібку.

Перехід допоміжної української поліції зі зброєю в підпілля для оборони українського народу від німецького терору використало польське населення на Волині для того, щоб сформувати польські відділи допоміжної поліції повести систематичний погром українського населення.

Для прикладу наводимо уривки зі звідомлень з положення на Волині з літних та осінніх місяців 1943 року:

Вороги українського народу: німці, москвини-большевики та шовіністи поляки скажено намагаються не допустити до запровадження *українського ладу* на Волині й Поліссі. В пробороюванні і нищенні українського народу вони фактично йдуть спільним фрон-

том. Між німецькими окупантами і експонентами московського імперіалізму, червоними партизанами дійшло на цьому терені фактично до своєрідного завішення зброї. Знову ж польські шовіністи ревно і сквапливо допомагають як одним, так [і] другим мордувати й грабувати українське населення.

Загал польського населення на Волині й Поліссі після упадку Польщі крайньо ворожо поставився до українського народу, намагаючись і надалі зберегти по відношенню до нього своє колишнє панівне становище. Усе вороже до українців ставлення поляків зручно використовують для своїх імперіялістичних цілей як німці, так і більшовики. Одні й другі прийняли до своєї служби чимало охотників-поляків та вживають їх до варварських погромів українського населення. Поляки, на жаль, виявили замало розуму й політичного вироблення та пішли в більшості на цю ганебну людобивчу службу, з якої їм і так нема й не буде користи. В той спосіб повстало на Волині й Поліссі багато польських, нібито червоних, партизанських банд, які зайнялись виключно погромами українських сел. З другого боку, по містах та деяких сільських осередках німці потворили багато озброєних відділів з поляків для таких же погромів українського населення, а навіть видали зброю цивільному, не організованому в відділи польському населенню, щоб підсилити погромницьку акцію по відношенню до українців. Внаслідок цього розгорілася на Волині і Поліссі завзята, безпощадна боротьба між нападаючими німецько-польськими й більшовицько-польськими погромниками та українським населенням, яке виступило до самооборони.

Також на терени, опановані Українською Повстанчою Армією, червоні бандити зі своїх лісів роблять час до часу грабіжницькі наскоки. Місцеві поляки служать їм при тому підпомогачами, провідниками й інформаторами. Одначе рідко коли такий наскок минається червоним бандитам безкарно. В літніх місяцях 1943 р. збройні відділи УПА розгромили цілий ряд більшовицьких таборів, гнізд і баз по лісах і польських кольоніях на цілій Волині.

Не менш ревно допомагають поляки також німецьким окупантам грабувати й мордувати українців. По всіх більших осередках стаціонують великі відділи польської поліції, які являються сьогодні найкращим знаряддям в руках німців для тероризування українського населення ПЗУЗ. В окремих містах нараховують вони по 100, 200, 600 і 1 000 чоловік. Лють польських пацифікаторів по відношенню до українців безмежна. Нараз це вже німцям забагато. М[іж] і[ншим], на Вознесення поляки напали на церкву в с. Несвічі під час Богослуження і перевели масакру українських громадян.

В дні 14 серпня ц[ього] р[оку], німці й поляки в силі 1.500 чоловік з танками й гарматами напали на українські села в південній Володимирщині й Горохівщині, палячи їх та грабуючи. Потерпіли села: Марковичі, Лемешів, Верхостав, Підбереззя, Мирків.

Над рікою Случчю шаліють польські банди, грабуючи й тероризуючи українські села. В серпні ц[ього] р[оку], вони спалили село Поташиню та помордували чимало людей. — 14 вересня польська банда в силі 100 чоловік напала на село Яцковичі за Случчю. Бандити спалили 48 хат, чимало хат сплюндрували, вбили людей та зграбували до 750 шт[ук] худоби.

В Луцькому районі поляки з кольонії Антонівка часто нападають на сусідні українські села, арештовують і розстрілюють свідомих українців та палять хати.

В північній частині Цуманського району недобитки большевицьких банд сильно закріпилися в лісі між селами: Сильно, Клубочин, Берестяни, Зуравичі, Чорниж. Звідсіля вони робили напади на довколишні села. До большевицьких банд, що йшли грабувати й мордувати українське населення, приєднувалися польські бандити.

2 жовтня 1943 р. об'єднані банди большевиків і ляхів перед світанком напали на село Омельно Колківського району і нещадно його погромили. Бандити забрали коло 300 штук домашньої худоби, 10 підвод з кіньми та всякого іншого хатнього добра й замордували 10 селян, відійшли в сторону свого кубла Пшебраже (польська кольонія).

3 Володимирщини й Горохівщини повідомляли:

23 вересня 1943 р. вранці, банди польських терористів, місцевих кольоністів пограбували українських селян на кольонії Масурській та вбили 3 українців. Того ж дня вечером та сама банда вимордувала в селі Кладнів 10 українців та спалила 1 хату.

На кольонії Забунді польські бандити вбили 1 чоловіка й спалили 1 хату.

28 вересня польські терористи вбили в с. Черчичах 1 українця й 3 ранили.

30 вересня банда польських терористів з Білина в кількості до 40 осіб, озброївшись рушницями, косами, вилами та сокирами, напала на село Руду. Бандити замордували 12 українців і багатьох ранили та пограбували коні, корови й одержу.

В Турійському районі (Ковельщина) польські терористи з Ружина спалили дня 10 вересня 1943 р. село Кличковичі. Згоріло 100 будинків. Жертв у людях не було. Вони ж пограбували деякі сусідні села й худобу.

В селі Замостя (Володимирського повіту) польські терористи замордували на початку жовтня 1943 року 22 українців.

В вересні 1943 року польські бандити Острожецького району (Луччина) замордували в дооколичних селах кількох українців.

Польська банда в кількості 20 чоловік підступила під село Когильно і підпалила вже одну клуню. Застава місцевої самооборони відігнала їх кулеметним вогнем.

Польська банда напала на кольонію Марцелівку. Місцева застава відогнала бандитів, вбила 4 із них.

Польська банда заатакувала мінометами с. Замостя. Українська самооборона відогнала напасників.

29 вересня 1943 р. на село Луків Ножищенського району (в Луччині) напали польські бандити з Рожища. Вони пограбували село, замордували 17 українських селян і спалили кілька будинків. Відтак взялися руйнувати «Могили Слави». Дальший погром села припинив український відділ, що вдарив на бандитів. Ляхи в переполосі втікли, залишивши в полі бою свого ватажка.

29 вересня вночі 5 членів української самооборони в с. Віська Рожищенського району на Луччині рушним вогнем відогнали польську грабіжницьку банду в кількості 50 чоловік.

17 жовтня 1943 р. на село Мощавицю Олицького району напала перед світанком польська банда, яка почала вбивати людей та палити хати. Бандити вбили 9 людей і спалили 5 хат, а далі мусіли тікати, бо до бою виступив місцевий відділ самооборони.

22 вересня 1943 р. на село Лизяни Березненського району напало 30 польських бандитів, які почали грабувати селян. В обороні села виступив місцевий самооборонний відділ. В бою вбито 10 напасників, решту розігнано.

З Костопільщини:

На теренах над річкою Случчю шаліють і бешкетують поруч большевицьких також польські банди. В Людвипільському і Березенському районах на правий бік Случчі живе коло 15 000 поляків. Вони тісно співпрацюють з большевицькою партизанщиною, тероризуючи й грабуючи українські села на захід від Случчі. В листопаді 1943 р. велика польсько-большевицька банда, силою до 500 чоловік, перейшла з-за Случчі на захід і попрямувала через Березенський, Костопільський і Степанський райони в Думанські ліси, громлячи на своєму шляху українські оселі.

В Сарнанщині поляки зі сел Лядо, Омельно і Тетнине організували партизанську банду в силі 300 чоловік, яка сильно дошкулю-

вала українському населенню. Найдужче потерпіли від цієї банди села Єльно і Сихи.

25 вересня 1943 р. польські партизани спалили село Бистрічі, район Стидинь.

13.XI.1943 р. банда поляків напала на село Хотинь Людвипільського району. Бандити забрали з собою 5 українців та 1 пару коней.

13.XI.1943 р. польська терористична група напала на село Вирі Сарненського району, пограбувала його, а голову села зарубала.

(В Сарненському районі живе коло 33 000 українців і біля 7 000 поляків.)

В м. Столині поляки переводили часто збірки харчів та одягу для своєї партизанки. В дні 11 листопада 1943 р. вони урочисто відсвяткували своє національне свято та вивісили свої прапори.

14.XI.1943 р. на село Кісоричі Рокітнянського району напало 30 польських терористів і замордували 5 чоловік.

22.II.1943 р. польські терористи напали на село Бистричі того ж району. Вони вбили 5 осіб, забрали 30 коров, 5 коней та пару волів з возом.

5.XI.1943 р. польська банда напала на село Бадашівку Людвипільського району. Український збройний відділ Шаули звів з напасниками бій і їх розігнав. По ворожій стороні впало 3 чоловік, по українській 1. Здобуто 5 возів.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 2. — Арк. 19–41. Оригінал, машинопис.

1944 РІК

Розділ 1. ХОЛМЩИНА

**№ 97. Повідомлення Українського допомогового комітету
про знищення 11 українських сіл**

11 березня 1944 р.

УКРАЇНСЬКИЙ
ДОПОМОГОВИЙ КОМІТЕТ
На повіт Грубешів
У Грубешеві
Тел. 80
Ч. 4 010 / 0 "/ 42

Грубешів, дня 11 березня 1944

До Українського Центрального
Комітету
Львів
Люблин
Краків

Подаємо до відома, що від дня 9.III.44 до 11-го III.44 згоріло 11 українських сіл та зістали помордовані не лише мужчини, але й жінки та діти в дуже жорстокий спосіб.

Рано 9.III.44. люде з Аделіни, вол[ость] Мяке, дали знати до волосного уряду та станиці укр[аїнської] поліції в Сагрині, що до їх села прийшла велика банда, зложена з самих поляків. Банда вишла з лісу турковицького та тучапського, правдоподібно прийшла вона з Лащовецької та Тишовецької волостей.

Волость дала знати до Грубешева до відносних властей безпеки та до УДК. О год. 4 пополудні ця банда напала на село Мяке, спалила його дотла та постріляла багато українців. Польські господарства оминали та поляків не били (зрештою, полякі вицофалися зі всіх сіл, де були напади). О год. 4 рано дня 10-го банда напала на село Турковичі, спалила його та побила українців, в цей самий час був напад на кол[онію] Сагринь та село Сагринь. В цім селі сконцентрувалося понад 3 тисячі українців зі всіх околичних сіл. Село та кольонія спалені, дуже багато є побитих українців (коло 500). Рано 10-го, та сама банда прийшла до кол. Терєбінь, спалила її та промордувала людей. Інша знова банда спалила село Стріжовець, де також були жертви в людях. Пополудні від год. 2-ої банда спалила село Терєбінь (10 км від Грубешева), а о год. 4 запалили село Маличі, вибираючи лише самих українців. Дальше банда підійшла до села Вербковичі, але у Вербковичах була застава укр[аїнських] ортшуців та поліції, що

змусило їх відступити. Друга банда пішла на район Крилівської волости, спалила та вимордувала українців в с. Сиховичах, де є понад 200 трупів та ранених, вернула до села Ласкова, помимо сильної оборони, село спалила та побила багато людей. Третя банда спалила Старе село Телятинської волости. Де тепер є банди, невідомо, в кожному разі на терені волости Сагринь в тамошніх лісах та польських кольоніях. Банда прийшла з Лашовецької волости, Тишовецької, Кітлицької та з околиць Комарева Замійського повіту. Місцеві поляки були для них за провідників та підсобили їх харчами та збруєю. Зазначаємо, що польське населення з тих місцевостей, де були напади, перенеслося до Грубешева та до околичних фільварків, яких бандити не палили ані грабували. Від весни минулого року в кожному звіті ми показували, звідки приходять банди на наш терен, але до того часу ніхто в центральних властей цього не представляв як слід, а тепер прийшло до такої страшної катастрофи.

Ще звертаємо увагу, що на терен Грабовецької, Уханської та Молодятицької волостей приходять банди з Війславецької волости, пов[іт] Холм, та Красничинської волости (бонецькі ліси), пов[іт] Красностав. Коли даліше центральні власті не звернуть на ті місцевості уваги, то українці в Грубешівському повіті перестануть існувати. На наші прохання в представлення у місцевої влади про небезпеку в повіті від польських банд, в часі нападу банд і дотепер, влада нічого не робила та не робить, хоча в місті є військо, жандармерія, частини СС-Дивізії Галичина та в околиці Грубешева є три сотні (волинського легіону).

Просимо, щоб негайно наші централі представили це все у відносних властей безпеки, щоб це більше не повторилося. Рівночасно просимо прийти нам з якнайбільшою допомогою, бо маємо вже більше як 3 тисячі родин без даху над головою, голих та голодних. Нам лишилося на удержанні майже половина дітей, які вчащують до фахових та середніх шкіл в Грубешеві та інших містах.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Організаційний Референт:
/Т. Герасимюк/

Голова:
/Хрущ/

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 1. — Од. зб. 7. — Арк. 11. Оригінал, машинопис.

№ 98. Інформація про знищення українських сіл
Березень 1944 р.

ПОЛЬСЬКИЙ ТЕРОР НА ХОЛМЩИНІ
 (звіт)

В днях 13*–14.III.1944 р., польські банди спалили 14 українських сіл та розстріляли або замордували до 1 500 українців, у тому числі понад 70 % дітей і жінок.

Населення сіл порозбігалось у різні сторони, а польські бандити не допускають нікого, щоби похоронити трупів.

Згаданого дня в год. 5 рано, польські банди в трьох групах (200–300 осіб кожна) напали одночасно на села й почали їх палити з усіх сторін, мордуючи рівночасно кожного, хто попав під руки. Запальними кулями запалювали будинка, а людей, що втікали від огню, стріляли, кидали живих в огонь та мордували в звірський спосіб. Того дня спалено 14 сіл з трьох волостей, а то:

ВОЛОСТЬ САГРИНЬ:

СЕЛО Сагринь — спалено 260 господарств, вбито 700 українців

"_"	Турковичі —	"_"	150	"_"	"_"	80	"_"
"_"	Модринь —	"_"	36	"_"	"_"	75	"_"
"_"	М'ягке —	"_"	160	"_"	"_"	105	"_"
"_"	Андріївка —	"_"	30	"_"			
"_"	Вороничі —	"_"	36	"_"			
"_"	Пасіки						
"_"	Маличі —	згоріли дощенту.					

ВОЛОСТЬ КРИЛІВ:

СЕЛО Ласків — спалено 95 господарств, вбито до 250 осіб

"_"	Шиховичі** —	"_"	150	"_"	"_"	140	"_"
"_"	Березівне*** —	"_"	23	"_"	"_"	17	"_"

ВОЛОСТЬ ВЕРБКОВИЧИ:

СЕЛО Терebinь — спалене

"_"
 Стриженець**** — | спалене зовсім | | | | | |

* Цифру виправлено на 11.

** Виправлено на Сиховичі.

*** Виправлено на Березів.

**** Виправлено на Стрижівець.

Кількості спалених людей подати не можна. Того дня в акціях брало участь понад 1 000 польських бандитів, з того (зізнав один польський розвідчик) одна третина боївкарів. Командний склад був з інших теренів. Решта бандитів була місцева, але вишколена. Розвідчик зізнав, що напередодні акції приїхав був якийсь офіцер, який особисто вибирав здібних до такої роботи боївкарів.

Польська банда в цій роботі виявляє такий садизм, перед яким бліднуть усі інші, про які довелось де-небудь чути. Приміром: в селі Шиховичах польські жінки ходили з підлітками добивати ранених, грабити майно. В селі Сагринь розп'яли в церкві двоє малих дітей, на хори принесли соломи та підпалили храм. Дитині священика викрутили руки, а жінку четвертовано. В тому ж селі одну маму та двох дівчаток роздерли наполовину. В с. Терebinь вкинули кільканадцять дітей до студні. В с. М'ягкому спалено дерев'яну церкву, попалено каплички, придорожні хрести, понівечено могили поляглих. Все майно, що було наверху, або закопане, та всю худобу банда з цивільним шумовинням забрала із собою.

До деяких сіл поляки не допускають нікого. У селі Шиховичах безроги ходять по пожарищах та їдять трупів.

Протиакцій із німецької сторони не було жадних. Банди спокійно й без перешкод виконували свою роботу.

Метою польського підпілля було не тільки винищити український елемент, а й відрізати Холмщину від Галичини широкою смугою вигорілих сіл.

Треба зазначити, що польські колоністи, що були в тих оселях, напередодні акції виїхали на Захід (в Томашівщину).

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 9. — Од. зб. 4. — Арк. 7. Копія, машинопис.

№ 99. Інформація про знищення українських сіл польськими збройними формуваннями

Весна 1944 р.

ХОЛМСЬКА ЗЕМЛЯ ЖАДАЄ ВІДПЛАТИ!*

В прекрасних колись українських холмських селах бованіють серед згарищ осмалені димарі, в повітрі ще висить чад спалених людських трупів, спаленої худоби, чорніють, порозривані грана-

* Два останніх слова закреслено і виправлено прописом: «стікає кров'ю».

тами, паці пивниць, сховищ, ще тремтить, здається, передсмертний крик мордованих жінок, старих, немовлят...

Це далеко неповний образ холмської землі з березня, квітня, травня ц[ього] р[оку] — образ роботи розгістеризованих польських шовіністів, що на згарищах українських сіл, на трупах невинно мордованих українських жінок і дітей задумують будувати «Великопольщу».

Подаємо список сіл, знищених польськими бандитами в одному тільки Грубешівському р[айо]ні за час з 10.III. — 15.IV.44 р.

Села: Шиховичі, Сагринь, Терebinь, Туркевичі, Андріївка, М'яжке, Бересть, Вершин, Малків, Модринці, Мірче, Стрижівець, Масломечі, Пригоріле, Риплин, Витків, Жабче, Потуржин — спалено зовсім. Села: Модринь, Ласків, Маличі, Стрільці, Тухані, Міняни, Смоличі, Крилів, Василів, Радостів, Ощів, Хорошинці, Новосілки — спалено в більшості. Села: Молодятичі, Козодави, Тихобіж, Сліпче, Космів — спалено частинно.

Тільки в одному Сагрині вбито 227 осіб, у Ласкові 186, у Бересті 160, у Шиховичах 137.

Загалом спалено 36 сіл, замордовано 875 осіб.

Одна жінка, якій польські варвари замордували батька, матір, дочку, а її саму тяжко ранили, розповідає:

«10.III.44 р. коло 4 год. ранку польські бандити оточили наше село (Сагринь, Грубешівський р[айо]н), і почали стріляти зі запальних куль. Я, мої батьки, донечка і сусіди заховались до пивниці. Ми чули скажені вигуки бандитів, густу стрілянину, крики мордованих людей. В пивниці сиділи довго. За цей час бандити зовсім зграбували нашу хату. З хати підійшли до пивниці й крикнули, щоб виходили, бо вони кинуть гранату. Вийшов батько і почав просити, щоб вони дарували нам життя. Опричники накинулись на нього з брудною лайкою і сказали, що всіх помордують. За батьком вийшли ми всі зі сховку. Моя 12-літня доня на вид бандитів зомліла. Один з бандитів сказав: *«Ми їдзєми паренсот кількаметруф, ажеби вас вшисткіх вимордоваць до негі»*. По цих словах стрілом в потилицю вбили мого батька, матір і одного сусіда. Крісовим прикладом розбили голову моєї непритомній доні і почали стріляти до мене. Я дістала дві кулі в плече і одну в пальці. Бандити, думаючи, що мене вбили, кинулись до 80-літньої бабусі (наша комірниця), що держала на руках здається мертву 2-літню внучку. Бабусю і внучку вбили, б'ючи ногами. Спалили хату і відійшли. Село уявляло страшний образ: довкруги чорні руїни хат, з яких дуже часто виглядав череп спаленої людини. Коло руїн лежали трупи, а калюжами стояла кров. Я, напівбожевільна, рештками сил доповзла

до сховку і там перележала до 9-ої вечора. Потім прийшла до мене мати вбитої 2-літньої дитини і сказала, що бандитів в селі вже нема. Після цього завела мене до хати, де я дістала першу медичну допомогу. Анастасія Шу[фе]ль».

Це один із безчислених прикладів варварського мордування українського населення польськими бандитами.

7.V.44 р. польська банда в числі 20 осіб напала на село Слободу (Тарногородського району) і почали, знущаючись, убивати українців у хатах, віддалених від села на один кілометр.

Одного селянина-українця, Воробля, замкнули в коморі, а його жінку взяли на допит. Питали, де чоловік заховав зброю. Жінка не сказала. Тоді бандити стали її мучити: *виривали нігті враз з тілом, ломили пальці*.

До оцієї «операції» служили їм звичайні бляхарські кліщі.

Ні на крок не поступимось з наших прадідівських земель!

Незважаючи на сильний терор з боку польських банд, українське населення Холмщини твердо відстоює свої рідні землі. Воно організовує збройну самооборону своїх сіл, допомагає відділам УПА, які тут діють, і зовсім не думає покидати тих земель, засвідчуючи тим самим перед світом, що вони були, є і будуть українськими.

В с. Слобода Тарногородського р[айо]ну, в часі нападу селяни zorganizували самооборону і прогнали бандитів з села.

12.IV.44 р. в с. Богутичах Тарногородського р[айо]ну польські бандити грабували майно українських селян. В обороні села виступила самооборона села, яка вбила 6 поляків. Зі сторони села жертв не було.

В Грубешівському р[айо]ні відділи УПА, при активній підтримці населення, витиснули польські банди за лінії вузькотоворової залізниці Вербовичі — Угнів.

В самому Грубешеві польські колоністи, відчувши тверду руку холмщача, забирають своє майно і тікають на захід. Тільки одного дня до місцевого «крайсгауптманшафту» надійшло з їх сторони коло 80 замовлень на вагони. Сьогодні очі українського населення Холмщини звернені в бік УПА. Для прикладу може послужити такий факт: в Холмі відбулася нарада представників українського громадянства, в якій брали участь найвидатніші представники Холмщини. Учасники наради висловили своє переконання, що тільки збройна боротьба під керуванням УПА зуміє дати найкращу відсіч польським імперіялістам.

Український народ з вірою глядить на свої Західньо-українні землі. Він переконаний, що населення цих окраїн, при активній

підтримці всіх українській земель, буде далі твердо на них стояти і дасть належну відсіч польським бандитам — імперіялістичним пахолкам.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 7. — Од. зб. 3. — Арк. 4–6. Оригінал, машинопис.

№ 100. Витяг із додатку до інструкції організаційного референта Крайового проводу ОУН ЗУЗ про проведення антипольських акцій на Холмщині
27 березня 1944 р.

О[рганізаційний] Р[еферент]
К[райового] П[роводу]

«Побільше муніції, зброї, полевого
і технічного виряду!»
«Не марнувати часу і нагоди!»

Додаток до інструкції /Б/
I.

В останньому часі польські банди повели сильні протиукраїнські акції на Холмщині. З рук польських бандитів впало кількасот жертв, спалено багато сіл, а то й районів. Щоб опам'ятати розгойданий дорешти польських імперіялістів і польський загал прошу *якнайскоріше послити протипольські акції* на теренах ЗУЗ, характеру, як в Наказі ч: 6/44. О[рганізаційного] Р[еферента] К[райового] П[роводу]. Акції мусять бути доволіно *сильні* і в часі належить ширити усну і листівкову пропаганду, що акції ці — це відплата за холмські польські бандитські вибрики. Поляки мусять відчути, що ніяка протиукраїнська акція не пройде безкарно, а стрінеться завжди з нашою десятикратною відплатою. Акції наші мусять змусити поляків заперестати свою роботу на Холмщині. *Відчути це мусть польське населення села і міста.* В місті акції ті проводити в порозумінню і в співдії з Реф[ерентурою] С. Б. і [нрзб.]-ою. *Акції наші не можуть оминати міста.*

При акціях надаліше придержуватися інструкції. Винних в переступленні інструкції в протипольських акціях належить покарати і повідомити орг[анізаційним] порядком членство, щоб тим чином не допустити вдертися агентам НКВД і Ге[ста]по до бойових відділів (організації) і евентуального впливу на протипольські наші акції.

У зв'язку з станом, який заіснував на Холмщині, буде потрібно поміч в бойових відділах з теренів «Трояна» і «Лемика». (Ці справи

сейчас розпланувати, узгіднити з військовою референтурою і якнайскорше піти на поміч нашим братам Холмщини. — Ці справи окремих орг[анізаційним] порядком будуть полагождені) [...].

Постій, 27.III.1944 р.

Орг[анізаційний] Реф[ерент] К[райового] П[роводу] ЗУЗ.

OUN Instruction, 27 March 1944. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

**№ 101. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про анти-українські акції польських збройних формувань
30 березня 1944 р.**

[...]

Поляки

Польсько-українські взаємини на Холмщині з кожним днем загострюються. Головно в терені Грубешева поляки сильно діють, стараються опанувати терен на південь від Грубешева, щоби перервати контакт з ЗУЗ, що їм частинно вдалося. Спершу захопили вони малий терен від Буга до Тишовець через такі села: Пригоріле, Малків, Смолигів, Ласків, Мірче, Андріївка, Мяжке, Тучапи, Тишівці. Кольонії біля згаданих сіл були осідком польської підпільної роботи.

Цей клин, що глибоко врізався в терен, у більшості заселений українцями, стався випадовою базою для польських банд. Протягом січня поляки застосували сильний терор, почали грабункову акцію. Грабоване майно вивозили вони до Польщі, головно в Білгорайщину. Такий стан тривав до лютого, коли то з Волині прийшла польська поліція і спалила село Малків і вбила 14 осіб. Напад почався ранком, село палили бандити до полудня. 130 німців і укр[аїнських] поліцистів зробили тоді облаву, однак 500 бандитів прорвались, убили 8-ох німців. Після цього польські боївки відступили з Грубешівщини. Наші боївки використали цю нагоду й почали палити польські кольонії. Згоріли: Графка, Малків, Крилів, Рулькуфка. Поляки були заскочені акцією наших боївок, але зорієнтувались в ситуації і приготувались до більшого удару. Стягнули около 500–600 люда боївки з корінної Польщі, узброєних в ручні кулемети, фінки і МП, причому змобілізовано польських чоловіків. 11.III. почалася акція. Вдарили вони зразу

на три села: на Сагринь, Мяжке і Андріївку, друга група вдарила на село Сиховичі, потім на Ласків. Третя група в числі 200 чоловік пішла на колонію Березів, Терембіль, Стриківець, Маличі, Турковичі. Тяжко відгадати, скільки поляків брало участь у випадках, бо лише одна частина заходила до села, де палила будинки й грабувала. Під час цієї акції поляки вбивали все живе, що попало під руки. Велику поміч людям принесли добре збудовані сховища. В деяких, зло конструйованих, люди душилися від диму. Найбільше потерпів Сарган тому, що мав найменше викопаних сховищ. Після акції поляки не відступали, а добивали ранених, викопували людське майно і т. п. Характеристичне, що часто на такі спалениська приїздили німці забирати худобу, кури і т. п., а поляки їх не зачіпали, ні вони поляків.

Вслід за першою акцією пішла друга. 19.III. в неділю почали палити сс.: Модринь, Модринець, Маслоичі, Тихобіж, Міняни, Козодави, частинно Сліпчу, Космову і Черничину, що віддалена від Грубешева на 7 км. Під час цієї акції поляки вбили мало людей, бо вони раніше приготувались і вчас вивтікали до Грубешева та за Буг. Після цього, 21.III. зробили вони третю найслабшу акцію на село Бересть, де спалили село і вбили 180 людей. В селі багато людей подушилося у зле побудованих криївках. Поляки зрабували село Гдешин, але там не палили і не вбивали. Цікаве, що під час акцій поляки все добре старанно грабують, навіть стягають з трупів одержу.

Польські селяни були попереджені про акцію, тому кілька днів раніше повиїздили. Жінки і діти звичайно виїжджають на Захід, не здержуючися навіть у Грубешеві. Сильне враження на поляків зробив приїзд куріня СС-ів там же (до Грубешева). Поляки, сподіваючись, що СС-и будуть брати участь у протипольських акціях, стягнули з Польщі добре вишколені відділи. Після того поляки окопалися в лісах та зайняли оборонні становища. В своїй роботі поляки не натрапили на сильніший опір. Німці не стараються робити облав, дали тільки дозвіл ортшущам через два дні палити польські села та вбивати поляків. Спалено деякі польські хати, постріляно трохи за поляками по дорогах. Ортшущи мусіли відступити перед сильнішим ворогом.

Польські банди перейшли до найбільш рафінованих методів морду та нищення. Вбивають жінок, дітей, старців та калік. Приміром, в с. Бересть із числа вбитих 160 всього було 15 мужчин, решта жінки, діти й старці. До спалених сіл поляки не допускали селян по три тижні, навіть, щоб поховати трупи, а до деяких не допускають і до сьогодні.

На терен Холмського повіту прийшла група польської партизанки ім. Костюшки, яка грабить тільки укр[аїнські] села і лігешафти, а награбоване вивозить у Польщу [...].

30 березня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 162–163. Копія, машинопис.

№ 102. Звіт про бої між відділами УПА та АК за Посадів

5 квітня 1944 р.

ОПИС БОЇВ ЗА ПОСАДІВ

5 квітня 1944 р.

Як донесла розвідка, польські боївки були розміщені в кольонії Стенятин, фільварок Посадів, ліс Посадів і оточуючі забудовання. Крім того, менші відділи були розміщені по кольонії Поледів, Жарники і околиці. Щоби вдарити на головне гніздо польської «Армії Крайовей»: Посадів, Стенятин, необхідним було знищити ліве крило, цебто кольонії Поледів, Жарники.

5.IV.44. відділи «Галайда» і «Тигри» провели нищильну акцію проти кольоній Губинок, Лубче, Поледів, Жарники. «Пролом» мав завданням забезпечити праве крило від сторони Посадів, Стенятин. Відділи Галайда — Тигри попри кольонію Губинок ввійшли в кольонію Лубче. Щойно, коли Тигри запалили кольонію Губинок, зорієнтувалися і почали протиакцію, оточуючи наші відділи. Почався бій, поляків примушено втікати на Поледів, де вони не здержались і відступили аж до Жарник, залишаючи один важкий кулемет, кілька крісів і амуніцію. В Поледові наші відділи перегрупувалися і вдарили на Жарники. Поляки в числі понад 100 люда заняли становища за фільварком біля стиртів. По півгодинній перестрілці примушено поляків до дальшої втечі. На полі залишили поляки вбитих, в тім командира Завішу (як виходить зі записок, знайдених у нього) і подались в сторону Посадівського лісу. Переслідуючи ворога, Галайда і Тигри дали поміч Проломові, який через спізнену акцію вище наведених відділів попав у скрутне положення, а саме: поляки, заалярмовані акцією Галайди і Тигрів, згрупувалися в Посадівському лісі і поспішили на поміч, Пролом, який, знищивши кольонію Рокітно, заліг вздовж тору вузькаторівки, мав не вигідне положення. Поляки з лісу на узгір'ї, пануючи над околицею, посипали

скорострільним і крісовим вогнем по Проломі та почали окружувальні маневри. Пролом мусів ліквідувати під вогнем противника, щоб не дати себе окружити, та почав вицофуватись. Це коштувало жертв. І тут саме чота Чорноти з відділу Галайда, здержуючи ворога вогнем, уможливила відступ Пролому без більших втрат.

В акції знищено кольонії Губинок, Поледів, Лубче, Рокітно. Здобуто важкий кулемет, кріси, амуніцію, документи, припаси. Крім того, самооборона Лиса знищила кольонію Марисін і Радків, відділ Орла знищив польські забудовання в Ріплині. Згинуло кількадесят польських вояків і цивільне населення. Власні втрати: 11 вбитих, в тім 3 санітетки, заскочені випадково на санітарнім пункті позаду наших відділів в с. Губинку, і 14 ранених. Залишено на полі бою один гранатомет.

Недомагання:

1. Недооцінювання загрози з боку Стенятин — Посадів.
2. Непровірення терену під становища Пролому.
3. Припізнення акції Галайди і Тигрів.
4. Зачепні кроки з боку Пролому.

Бій 5.IV. виказав, що головне гніздо польських горлорізів міститься в Посадові (фільварок, ліс, цегольня і комасація з південно-західної сторони лісу) та в кольонії Стенятин, звідки роблять свої випади на укр[аїнські] села. Необхідним стало знищити ті гнізда. Плян акції вироблено при участі інсп[ектора] Вадима. Речинець акції назначено на день польського Великодня 9.IV.44.

Ціль: здобуття Посадова (головно фільварок) і лісок біля Посадова, зліквідувати польську банду та відкинути поляків на північний захід. Завдання поодиноких частин: Пролом забезпечує від Жарників, Зімна і Пинян, а одна чота у відповідальний момент помагає окружати та здобувати ліс, знищуючи по дорозі цегольню і комасацію Посадів. УПА[-]П[івніч] з правого крила займає вихідні становища в двох лісах на схід від Телятина і в год. 5 виходить в сторону Телятина і кольонії Телятин. Ціль його: відвернути увагу ворога. Здобуває силою за всяку ціну кольонію Телятин щойно на виразний знак командира (біла ракета). Коли не стріне опору, посувається далше без окремого наказу. По дорозі прочищає село Лагівці.

Галайда виходить з Ріплина, займає становища на західнім краю ріплинського ліска і в год. 5,15 наступає на село і фільварок Посадів, а одною чотою займає праву флянку лісу Посадів. Ціль: здобути мурований фільварок.

Тигри в год. 5.30 виходять з кольонії Вандзін, здобувають ліс від півдня та забудовання при лісі. Ціль: зліквідувати ворога в лісі

та знищити його гнізда в комасациї Посадів. Запасна частина Орла творить резерву.

По удачнім осягненні наміченої цілі плян передбачував дальший наступ на кольонію і село Стенятин.

Виконання: Год. 2 ніччю частини виступили з с. Ульгівок, дещо пізніше з Переходова. Ніч місячна, біла, спокійна. Морозець заціпив зверху болото. Дорога калюжиста. В Ріплині заквартирував штаб і санітарний пункт. Ріплин пустий від цивільного населення. Відділи відійшли на свої становища. Год. 4 мельдунок від Галайди: відділ входить в Ріплинський лісок. Год. 4,43 мельдунок від Галайди: відділ перейшов Ріплинський лісок. Готується до наступу. Год. 5 мельдунок від Хоми (УПА[-]П[івніч]): відділ на становищах. По одержанні цього мельдунку штаб переноситься на коту 254 і займає становища на краю ліса за купами гною. Год. 5,45 перші стріли в посадовськїм лісі. В тому ж лісі ворог алярмує червоною, а відтак білою ракетною. Год. 5,30 перші стріли на відтинку УПА[-]П[івніч]. Сильна серія стрілів в лісі Посадів. Перестрілка і короткий барабанний вогонь в селі Посадів. Вибухи стрілен гранатомету відділів Галайди. Кулі з фільварку падали на становища штабу. Після гранатометних вибухів стрілянина у фільварку тихне, бій за фільварок тихне. Запаливши кольонію Телятин, розстрільною посувається до Посадова УПА[-]П[івніч]. Год. 7,15 мельдунок від Пролому: назначені становища Жарнипки — Рокітно зайняті (мельдунок спізнений, зв'язковий не міг віднайти штабу). Год. 7,30 мельдунок від Тигра: ліс ще не перешуканий, вбито 7 польських бандитів, здобуто 1 РКМ, 4 кріси, 1 пістолю і табор. Поляки носять білі опаски. Год. 7,45 мельдунок Галайди: село і фільварок Посадів зайняті. Галайда злучився з УПА[-]П[івніч], ждуть дальшого наказу. Поляки з фільварку втікли до лісу Жуличі. Лишили вбитих. Вадим дає дальші накази. По перешукуванні лісу Тигри в'яжуться з чотою Пролому і йдуть на кольонію Стенятин від півдня. Галайда наступає на кольонію Стенятин від заходу. УПА[-]П[івніч] рівнобіжно з Галайдою йде на село Стенятин, а одною чотою займає Жулицький лісок від півночі. Не палити українських хат, не стріляти українців (такий випадок заіснував біля ліска Ріплин, де спалено пусті українські хати і застрілено українця без кенкарти). Год. 8 барабанний вогонь в лісі, де оперують Тигри. З Посадова українське населення гурмами втікає на південь. Штаб з коти 254 переноситься на край села Посадів. Надлітає німецький розвідчий літак, обстрілює поле, ліс і горіючі хати. Стрілянина в лісі втихає і змагається на переміні. Праве крило УПА[-]П[івніч] підходить до Жулицького лісу, не пануючи над хребтом від північ-

ного рогу Жулицького лісу по Телятин. З-за того хребта висувається ворожа розстрільна і грозить окруженням. УПА[-]П[івніч] починає наглий і прискорений відступ своїм правим крилом, відслонючи ворогові доступ до села Посадів від півночі. Ворог іде з південного рогу лісу Жуличі і від півночі широкою розстрільною на село Посадів. Ситуація критична. Гінець від Тигрів жадає помочі. Гінець від Пролому жадає помочі. Барабанний вогонь в лісі змагається. Грозить окруження. Вадим дає наказ Галайді перервати наступ на Посадів, а звернути на ліс до помочі Тиграм. Брак зв'язкових, ворог допирає до Посадів, штаб примушений під обстрілом вицофуватись назад на коту 254. Невідомо, що діється в селі. Невідомо, де є Орел з резервою. Нема кого кинути проти ворога, що наступає на село. Вадим відходить до Ріплина, щоби вицофати санітарний пункт до Ульгівка і призбирати потрібну резерву. В лісі клекотить страшний бій. Штаб не панує над ситуацією: брак резерви і зв'язкових. Відділи в бою ок[оло] 1,5 години лишені самі собі. Орла дальше годі знайти. Принагідно силаний гінець зголошує, що Тигри залягли в лісі і держаться добре. Гінець від Галайди зголошує, що відділ не пішов на ліс, а зорієнтувавшись в ситуації, пішов на фільварок Посадів і відбиває ворога. Коло 1 год. Вадим веде резерву, зложену з одного роя відділу Орла (Орла знайдено на північно-східнім березі ріплинського лісу) і з мародерів. Долучає до них частину УПА[-]П[івніч] і під проводом Ягоди висилає на ліву флянку лісу до помочі Тиграм. Штаб вертається на давнє становище на краю села Посадів. Ситуація вияснюється. Біля год. 15 надтягнув Орел. Його кинув Вадим на праву флянку Тигрів. З фільварку приїхав Євшан і завітубав, що він, побачивши вицофання правого крила УПА[-]П[івніч], наказав своєму відділові опанувати назад фільварок і не допустити ворога до села. Коли ворог приблизився на 150–300 м, відкрито вогонь скорострільний, крісовий і гранатометний. Ворог, лишаючи трупів, кинувся до втечі. На додаток налетів німецький літак, знизив лет та почав бити по ворогові. Вигляділо, наче б німці були нашими союзниками. Противник панічно втік. Галайда дістає наказ заладувати магазини на підводи і відслати, вдарити на ліс і скорим темпом, що перед вечером зліквідувати ворога. Около 4 год. попол[удні] табір зі здобутим майном вирушив з села Посадова. Рівночасно фільварок почав горіти. Осідок штабу, магазин і шпиталь ворога перестали існувати. В тім часі надїхав Хома із почотом до штабу. Відділ його лишився в Радкові, отже до акції було запізно його ужити. Тому одержав доручення звернути на місце постою. В тім же часі акція в лісі Посадів успішно закінчилася, і оперуючі там відділи, зліквіду-

вавши або прогнавши ворога та спаливши його гнізда (комасація Посадів, частина кольонії Стенятин). Першими вицофалися Тигри з огляду браку набоїв. Ворог залишив в у лісі численних убитих і розпорошився. Стрілянина стихла зовсім. Дві білі ракети — наказ до повного відступу. Табори задержались перед ріплинським ліском — забирають ранених і вбитих. Сходяться відділи. Стрільці перетомлені і голодні. Лакомо кидаються на білу пасху, шинку та ковбасу, здобуту в фільварку. Цивілі женуть фільварочну худобу. Зібравшись, відділи сходять на місце постою. Табор зі здобутим добром тягне за ними. Сонце клониться до заходу. Шляхом відвороту відділів стелиться широко дим пожарів.

Втрати ворога: знищені місцевості, кольонія Телятин, комасація Посадів, осідок штабу — фільварок Посадів, частина кольонії Стенятин, решту кольонії Рокітно, фільварок Лагівці, кольонія Лагівці, поодинокі розкинені забудовання на терені акції, понад 100 бандитів вбито (в самім лісі Посадів 70) і багато ранено. Здобуто один РКМ, багато крісів, два пістолі, далековиди, магазини (три фіри сала, цукор, мука, одежа), аптеку, кінний табор, худобу і т. п.

Власні втрати: 4 убитих і 13 ранених.

Недотягнення:

Брак доброї розвідки, розвідка про терен акції була принагідна і поверхнева. УПА[-]П[івніч] приступила до акції на знак білої ракети, вистріленої ворогом. В тім випадку це не пошкодило, але могло спричинити непорозуміння. Галайда повинен був одною чотою зайняти праву флянку лісу, а пішов цілою сотнею на село Посадів, чим утруднив положення Тигрів. Це спричинило затяжну акцію в лісі. Орел не поставив на час резерви до диспозиції штабу, що поставило штаб в дуже клопітливе положення, і якби не ініціатива Євшана, що всупереч наказові не пішов у ліс, а вернув до фільварку Посадів, акція могла була опинитися в критичній ситуації. УПА[-]П[івніч] не панувала над тереном на своєму правому крилі і через те допустила до окрилення себе, потім непотрібно праве крило почало панічну втечу, аж за Телятин місто до села Посадова. Щастя, що відділ Галайда прибув на час і дав відсіч. Тигри неправильно звітували, що ліс опанований, що дало притоку наступу на Стенятин, коли тим часом після того звіту в лісі розгорівся запеклий бій. Треба було стягати частини зі Стенятин і кидати на поміч Тиграма. Пролом запізно почав акцію одною чотою на ліси із заходу, і ворог міг всю силу кинути проти Тигрів. Зле є, що відділ не має видних відзнак або одностроїв, і тому бувають часто випадки обстрілювання своїх своїми. Зв'язок в середині дії дуже шванкував, і тому, м[іж] ін[шим],

невідомо було, де знаходиться резерва Орла та як розташувалась до втечі УПА[-]П[івніч]. По здобутті лісу і Посадова належало закріпитися там на ніч, щоб слідучого дня даліше переслідувати спанікованого ворога. Внаслідок мильних і переборщених інформацій про сили ворога, була облава перед контракцією з його сторони, що в дальшому показалось неоправдане. Бій одначе закінчився повним успіхом, і ворожі акції на тім терені устали.

До звідомлення «Бої за Посадів»

Звідомлення з відправи

Інсп[ектор] Вадим¹, обговоривши перебіг акції та підкресливши всі недомагання, дійшов до висновку, що акція була наскрізь удачною. Відділи виказали свою боєздатність. Найбільше признання належить сотні Корсака, що під командою Голуба около 10 годин вела важкий бій за опанування посадівського лісу і відбили всі атаки насідаючого ворога, знищивши та прогнавши його, вийшла побідною. Тому, що стрілецтво тієї сотні билось, як тигри, інсп[ектор] Вадим надав їм назву «Тигри».

Зокрема підкреслив Вадим заслугу сот[ника] Євшана², що, проявивши власну ініціативу мимо виразного наказу, поспішив з відсіччю туди, де заіснувала небезпечна загроза з боку ворога, а саме при наступі ворога на село і фільварок Посадів. Всім відділам інсп[ектор] Вадим зложив признання за їхню бойову справність. Якою силою оперував ворог, важко окреслити. В фільварку Посадів після всіх даних станціонувало около 150 люда, але акція застала там понад 50 люда, які втікали до лісу Жуличі. В Телятині мала бути ворожа група, яка втікала. В лісі Посадів важко окреслити сили ворога. Впало там більше як 70 ворожих трупів, отже треба припускати, що їх бодай удвоє, втроє більше. Ворог підсичував ліс щораз свіжими силами зі Стенятина. Частина ворога, що старалася від півночі відбити Посадів, числила до 50 люда (в тім могли бути й ті, що втікли з фільварку). В лісі Жуличі знаходилася група ворога (можна здогадуватися, одна чота). Годі здогадуватися, яка кількість ворога була в кольонії Стенятин. Від сторони Зімна — Пинян на «Пролом» наскочила одна ворожа чота. В загальному можна припускати, що до акції кинув ворог около 250–300 люда.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 55–59. Копія, машинопис.

¹ Степан Новицький — інспектор Крайового військового штабу УПА-Захід.

² Дмитро Пелип (1910—1944) — командир сотні, згодом куреня, що входили до складу Воєнної округи «Буг».

№ 103. Інформація про спалення українськими селянами польської колонії у селі Козодави*Квітень 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Списаний з акції палення польської кольонії Козодави, вол[ость] Міняни.

19.III.1944 р. поляки спалили багато українських сіл, між іншим і село Козодави, де згоріло 39 українських господарств та вбито 5 осіб, українців. Після спалення Козодав поляки, боючись помсти зі сторони українців, втікли з Козодавок. Коли вже українці вертали і обсівали свої землі, також почали вертати і поляки, але приїжджали вдень з німцями фольксдойчами, які давали полякам кріси, і ці стріляли за українцями. Приїхавши на колонію, поляки викопують всяке добро і вертають назад до міста. Коли приїжджали поляки, селяни мусіли вже кидати роботу в полі і втікати на друге село. Коли це повторилося кілька разів, селяни боялись, що поляки, які мають хати і господарства, вернуть на свої кольонії і навіть не допустять українців до своїх згарищ. 29.IV.1944 р. вночі кількох селян зовсім без зброї попідпалювали польські хати, щоби більше поляки не приїздили. Згоріло 12 господарств. Від цього часу поляки більше не приїздять.

Козодави, 16.IV.1944 р.

/ — / Медвідь

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 23. Копія, машинопис.

№ 104. Інформація про бій сотень УПА проти польських збройних формувань біля села Которів*20 квітня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

З акції на польську кольонію Гонятичі, повіт Замість.

Для охорони поселення стояла сотня УПА в селі Которів, яке найбільше висунене на захід і zagrożене польськими бандами, які находилися вже у віддалі 5 км на кольонії Гонятички. 15.V.1944 р. в полудне донесла розвідка, що поляки пригтовляються до наступу на село Которів. Годину пізніше почався наступ. Поляків наступало біля 500 людей. Зав'язався бій, який трівав

без змін годину, поки не прийшла поміч для УПА 2 сотні, які находилися недалеко. Після удару з боків на наступаючих поляків почали поляки відступати в сторону кольонії Гонятички. Поляки здержали на кольонії Гонятички, звідки їх прогнали тоді наші і запалили кольонію, ворог відступив даліше, залишив горюче село. Згоріло 33 господарств самих поляків (українців там не було). Другого дня під охороною війська селяни ходили і пізнавали свої корови, що не погоріли, та, шукаючи, пізнавали ще свої полотна, убрання, що поляки раніше пограбували. Більше поляки в цій стороні не показувались.

Которів, 20.IV.1944 р.

/ — / Вовк

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 23. Копія, машинопис.

№ 105. Свідчення про акцію українських селян проти польського села Міняни

26 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Цейком Іваном зі села Міняни, повіт Грубешів.

Генералія: Цейко Іван, ур[оджений] 18.II.1903 р. в Мінянах пов[іту] Грубешів, там замешкалий, рільник, народня школа, жонатий.

Справа: Дня 20.III.1944 р. згоріла польська кол[онія] Міняни, де спалилося 24 господарств.

Цейко Іван зізнає, що після спалення українських сіл дня 19.III. ц[ього] р[оку], де згоріли села, які окружали згадану кольонію, люди почали ще підходити до своїх ще горючих господарств. Поляки, які мешкали на кольонії Міняни, пильно стежили за людьми, що відважніші підходили до села. Тоді вбили поляки дві жінки Парану Сорока і Анну [відсутня частина тексту] та одного ранили. Селяни, довідавшись, що на цій кольонії є лише 12 бандитів, узброєвшись, хто чим мав, і в силі до 23 селян у вечір підійшли на кольонію Міняни, зі всіх сторін підпалили крайні хати і почали сильно кричати. Бандити почали відступати до близького гаю. Скоро ціла кольонія згоріла. Селяни, пімстившись бодай частинно за свої господарства, мусіли відступити, бо поляки зорієнтувалися і почали сильно стріляти з гаю.

Міняни, 26.IV.1944 р.

/ — / Цейко Іван

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 20. Копія, машинопис.

№ 106. Звернення Холмської ради до єпископів світу з приводу знищення українського населення

30 квітня 1944 р.

ДО ВСІХ ЛЮДЕЙ ДОБРОЇ ВОЛІ

Рятуйте нас від польського мордування!

Увесь світ не забув ще страшного переступу, як у 1937 р., з наказу польської влади, 151 православна Церква на Холмщині й Підляшші були варварсько поруйновані й попалені, 153 силою обернені на католицькі костели. Світ здригнувся від цього нечуваного в історії польського варварства.

А тепер знову провадиться це саме руйнування поляками недобитої Православної віри, але ще в більших розмірах. За останні два роки на Холмсько-Підляській землі знову сильно посилився наступ поляків на споконвічне тут православне населення. Спокон-віків Холмщину й Підляшшя населяє православна українська людність; поляків було тут спочатком зовсім мало, але польський уряд силою зробив так, що з часом православна людність опинилась тут в меншості.

Уже четвертий рік духовим провідником православного населення Холмщини й Підляшшя є ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИЙ ВЛАДИКА МИТРОПОЛИТ Д[окто]р ІЛАРІОН, довголітний професор Варшавського Університету, відомий учений, що має немало праць писаних і польською мовою, а одна з них була видана ще в Києві в 1915 р. Митрополит Іларіон, у світі Проф[есор] Йван Огієнко, здавна відомий своїм добрим наставленням до польського народу. Митрополит у своїх проповідях і Пастирських Листах багато разів гаряче закликав і закликає все населення, що замешкує терен Його Єпархії, до повної братерської згоди, любови і взаємного сусідського зрозуміння, чого свідками є тисячі народу, що проповідь слухали і слухають. Холмський Православний Народ, по національності український, що від віків живе разом на одній з польським католицьким населенням, завжди стремів до добрих сусідських відносин, ніколи

не розпочав найменшої зачіпної акції проти поляків навіть тоді, коли він на цих землях був у більшості.

Те, що православне населення Холмщини домагалось й домагється повернення своїх рідних, від віків православних церков, неправно силою від нього забраних в 1937 р. б[увшим] польським урядом, не може бути назване виступом проти поляків. Так само організація українських шкіл в 1939 р. тільки для українського населення не є жодним наступом українців проти польського елемента. Кожен здорово думуючий розуміє, що визнавати й любити свою віру, говорити своєю рідною мовою, мати свої кооперативи, вчитися в своїй рідній школі — це є право кожної людини й кожного народу, і тому не є скероване проти поляків. А нам цього поляки на Холмщині не дозволяли і не дозволяють і тепер! І це ті поляки, що на весь світ голосять про свою демократичність!.. Це ті поляки, що за часів російського царату все закликали нас боротися з ними проти Москви «за нашу й вашу волю»...

На Холмсько-Підляській Землі як давніше, так [і] в роках 1939—1944, нігде не занотовано жодного випадку, коли б православне населення саме перше почало якусь зачіпну акцію проти поляків. Усі уряди на Холмщині в 1939 р. по-давньому обсажені були і є виключно польськими урядовцями, й тільки як виняток гміни і кілька відповідних становищ були обсажені православними. Але мусимо голосно ствердити, що переважаюча більшість цих православних урядовців не тільки справедливо відносилась до підлеглого їх урядуванню польського населення, але ще була навіть посуджувана православним населенням, що вони краще відносяться до поляків, як до православних, бо ніхто з православних не хотів і не хоче загнєвати тут національних стосунків.

Холмсько-Підляське Духовенство на чолі з своїм Митрополитом Іларіоном завжди пильнувало і пильнує, щоб не роздувати найменшої ворожнечі поміж православними і поляками, і до цього самого закликала і закликає усіх своїх православних вірних. І був на цих землях повний спокій, аж покіль тут не стала каламутити життя польська підземна організація. За те, що робилося між поляками й українцями за Бугом на Волині й Галичині православне населення Холмщини й Підляшшя не може на себе брати жодної відповідальності. Волинь від Холмщини була весь час відділена урядовим непереходним міцним кордоном, а від довшого часу унеможливлено було з Волинню навіть листування.

Це саме робилося на Волині, хто саме завинив там у взаємному винищуванні поляків і українців, Холмщина про це не знає і не

може знати. А що до Галичини, то її населення вірою і вихованням сильно різниться від Холмського. Сокальський духовий кордон, не дивлячись на всі спроби його знищити, все-таки існує і досі. Це все спричинилось до того, що поміж Холмщиною і Галичиною і до останнього часу не було і немає повного зв'язку, що дало б підставу потягати до відповідальності і Холмський православний Народ, ці події, які евентуально могли б мати місце в Галичині. А між тим польські підпільні організації, збройно нападаючи на православне населення Холмщини, злосливо підкреслюють, що воно мусить відповісти на ті події, які відбувались на Волині та Галичині (цебто поза Холмсько-Підляською Землею).

На всі часті заклики нашого Холмського Владика Митрополита Іларіона, званого словіста-слов'янофіла, до взаємної згоди і любови всіх холмщан, польське римо-католицьке духовенство або підозріло мовчало, або в своїх проповідях по-нехристиянському виступало проти Православної Церкви й, погрожуючи, відкрито закликало православних кидати свою віру і переходити на католицтво (як це мало місце, напр[иклад], у с. Боровиця Павловицької гміни і ін.), заявляючи, що католиків убивати не будуть, а хто не перейде на католицтво, то буде забитий. І наше православне населення знову силою заганяють до польських костелів, як це було вже тут в 1937—38 роках.

Холмське православне населення, як слабо зорганізоване, а національно ще малосвідоме, є найлегшим «об'єктом», на якому можна безкарно помститись. Наше православне населення не має ані зброї, ані сили, щоб опертись і оборонитись проти нападів зорганізованих і добре узброєних польських відділів, які послідовно і систематично розпочали в 1942 р. нищення не тільки провідників православного населення, а взагалі всіх без винятку православних, хто б тільки то не був. У більшості випадків поляки не так звертають увагу на національність, як на приналежність до Православної Віри. Вистачить, коли хто є православним, щоб його польські провідники рахували за «ворога» польського народу, якого, з огляду на це, треба знищити. І вбивають українців, росіян і білорусів.

Польські узброєні відділи, зайшовши до православної оселі, наперше накидаються на Православну Церкву і палять її, а одночасно кидаються на православне Духовенство, яке вже за останні два роки налічує в своїх рядах 22 мучеників, з того священиків 14 і 8 дяків, що були в то[й] чи інший спосіб жорстоко замордовані поляками. Усі ці священики, з наказу свого Архієпископа, ще з 1940-го року жодної політичної роботи на Холмщині ніколи не провадили,

більшість їх — це вже люди старі, а деякі з них не були української національності. І ці помордовані Священномученики будуть Церквою нашою зараховані до ліку святих і довгі віки будуть на небі й перед усім світом голосно кричати про польське варварство проти своїх меншин та проти нехристиянську жорстокість польського Католицизму.

При паленні і мордуванні 1944 р. православних сіл і населення на Грубешівщині поляки проявляють нечувану нелюдську жорстокість, мордуючи по селах православних усіх підряд. У селі Молодятичах один з напасників, що був у формі польського офіцера, вхопив за ноги маленьку дитину місцевого православного війта гміни і розбив її головою об підлогу... У селі Сагрині було помордовано у жорстокий спосіб понад 700 осіб, переважно старців, жінок і дітей... У с. Ласкові три молоді жінки поляки знасилували, а потім в жорстокий спосіб замордували. На протязі двох тижнів у місяці березні 1944 р. в одному Грубешівському повіті згинув від поляків понад 2000 православних. За останніх три роки (1942—1944) Холмсько-Підляська Земля налічує вже кілька тисяч забитих поляками і десятки тисяч пограбованого ними з усього майна православного населення. І це все зробили християни-поляки! Ті поляки, що облудно чваняться своєю вищою культурою...

В найжахливіший спосіб поляки мордують особливо православних священників. У м. Грубешеві на очах священника вони виломали руки й ноги його дружині, потім попоролі її ножами живота, а тільки тоді обох застрілили... Православного священника Сергія Захарчука з Наброжа поляки на смерть затоптали.

Священника с. Огризка Миколая з Чортовиця в церковному облаченні під час Служби Божої силою взяли поляки з церкви й у страшний спосіб замордували... Усі ці нечувані туртури невинного православного духовенства ввійдуть до правдивої історії й навіки вічні покрийуть весь польський народ соромною неславою....

Усі ці страхіття робляться, як про це відкрито говорять напасники — жовніри «Польської Підземної Армії». Неспроможна робити чогось іншого, ця «Армія» по-середньовічному постановила винищити на Холмщині духа-винне завжди спокійне і толірантне православне населення.... Православний Народ на Холмщині тепер від поляків терпить більше лихоліття, як за часів колишньої татарщини. Православні храми дощенту зруйновані, господарства попалено, з майна до нитки порабовано, невинних батьків, братів, сестер, жінок, дітей жорстоко побито... Майже немає вже родини, де б ще ніхто не згинув від поляка, і православний народ терпить це все

від людей, які називають себе христіянами, які на цілий світ кричать про свою відданість католицькій церкві... У люті своїй поляки давно вже забули, що Христос закликав до любови!... Антихристами, а не христіянами треба назвати того, хто б'є безборонного, а що вже говорить про того, хто мордує безборонних старців, жінок, дітей, христіян...

Ми, представники Холмсько-Підляського населення, на чолі з своїм Архиєпастором Митрополитом Іларіоном, ще раз звертаємося до всіх Холмщиків, як православних, так і поляків, з горячим закликом до братерського спокою, до взаємного порозуміння і повної сусідської згоди. Ми без перестанку молимося, щоб Господь Бог послав у серця холмщан, як українців, так і поляків, духа любови і всепрощення. В ім'я Христа кличемо до вас всіх: «Схаменіться і не підносьте руки на безборонніх!». Нехай кожний пам'ятає слова нашого Господа в св[ятому] Письмі, що «всі, що візьмуть меча, від меча і згинуть».

Звертаємося цим листом своїм, покритим сотнями підписів чоловічих людей в імені 800 000 православної людности Холмщини і Підляшшя, до всіх людей Доброї волі в цілому культурному світі. Нас, безборонних і безсильних, винищують поляки на Холмщині тільки за те, що ми міцно тримаємося православної віри батьків своїх, що ми хочемо говорити своєю рідною мовою. Хочемо учитися в своїй рідній школі. Убивають тільки за те, що ми не хочемо винародуватися і стати поляками-католиками. Ми звертаємося до всіх людей доброї волі, з бажанням, щоб культурний світ таки почув наш розпучливий голос і вступився за нас бодай в останню хвилину... І хто вірить в Бога і правду на землі, той поспішить нам з допомогою...

Холм, 30 квітня 1944 р.

(Меморіал Холмської Ради
до всіх єпископів світу)*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 18. — Арк. 63–65. Оригінал, машинопис.

* Це речення закреслено. У титулі написано олівцем: «Меморіал Холмської Ради від дня 30.4.1944. до всіх єпископів світу».

№ 107. Перелік постраждалих сіл та вбитих осіб із теренів Грубешівщини

5 травня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

СПИС ЗНИЩЕННЯ СІЛ ПОЛЬСЬКИМИ БАНДАМИ

НА ГРУБЕШІВЩИНІ

(акція польських банд від дня 10.3. — 5.4.44 р.)

Ч. П.	Назва знищеного села	Волость	Дата спалення	Завваги щодо цілості	Кількість замордованих українців	Примітки
1.	Шиховичі	Крилів	10.3.44	в цілості	137	В акції брали участь боївки польських банд, які носили назву села, з якого походять н[а]-пр[иклад], Борсуки, Тишівці, Маличі, Модринець і ін. Місцеве укр[аїнське] населення пізнало між бандитами багато місцевих поляків
2.	Сагринь	Сагринь	"_"	"_"	237	
3.	Модринь	"_"	"_"	в більш[ості]	8	
4.	Ласків	Крилів	"_"	"_"	186	
5.	Теребінь	Вербковичі	"_"	цілість	15	
6.	Турковичі	Сагринь	"_"	"_"	17	
7.	Нидріївка	"_"	"_"	"_"	24	
8.	Мяжке	"_"	"_"	"_"	54	
9.	Бересть	"_"	"_"	"_"	160	
10.	Вершин	Потуржин	"_"	"_"	37	
11.	Малжів	Мяжке	"_"	"_"		
12.	Кол[онія] Модринці	Сагринь	11.3.44	"_"		
13.	Мірче	"_"	22.X.43	"_"		
14.	Молоدياتичі	Молоدياتичі	27.X.43	частин[но]		
15.	Стрижівець	Вербковичі	10.3.44	цілість		
16.	Маличі	"_"	"_"	в більш[ості]		
17.	Стрільці	Білополе	26.5.43	в більш[ості]		
18.	Тухані	Білополе	26.5.43	в більш[ості]		
19.	Масломичі	Міняни	19.3.44	цілість		
20.	Міняни	"_"	"_"	"_"		
21.	Козодави	"_"	"_"	в більш[ості]		
22.	Тихобіж	"_"	"_"	частин[но]		
23.	Сліпче	"_"	"_"	"_"		
24.	Пригоріле	Крилів	8.3.44	в цілості		
25.	Космів	"_"	19.3.44	частин[но]		
26.	Смоличів	"_"	22.3.44	в більш[ості]		
27.	Крилів	"_"	8.4.44	"_"		

28.	Риплин	Телятин	10.3.44	цілість	
29.	Витків	Потуржин	21.3.44	"—"	
30.	Жабче	"—"	19.3.44	"—"	
31.	Потуржин	"—"	"—"	"—"	
32.	Василів	"—"	2.4.44	в більш[ості]	
33.	Радостів	"—"	"—"	"—"	
34.	Ощів	Долобичів	19.3.44	"—"	
35.	Хорощиці	"—"	"—"	"—"	
36.	Новосілки	"—"	"—"	"—"	

Разом спалено 36 сіл і замордовано 875 осіб.

Вище подане число відноситься до помордованих осіб, які вже похоронені. Майже така сама кількість не похована тому, що польські банди лишилися на пожарищах і не давали похоронити жертв.

5.V.44 р.

Подав Жен

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 19. — Арк. 66. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 231. Копія, машинопис. Опубліковано: Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 2. — С. 1366–1368.

№ 108. Список загиблих членів та симпатиків ОУН на Холмщині 6 травня 1944 р.

Члени і симпатики Організації Українських Націоналістів, впавші в революційній боротьбі на Холмщині:

1) Довган Іван — Сич, чл[ен] ОУН, підрайоновий провідник. Ур[оджений] 1923 р. в Глешині, розстріляний німцями, враз із 20-ти хлопцями в Гдешині — дня 21.I.1942 р.

2) Козлюк Анатолій — Сомко, уроджений 1922 р. в Бересті — районний провідник. Згинув 29.X.1943 р. в Коблі від рук польської банди. Похоронений в Берестю.

3) Шпак Володимир — Андрійко, ур[оджений] 1922 р. в Сагрині — повітовий провідник терену Чесанів. Згинув в боротьбі з польською бандою в Сагрині 26.I.44, там же похоронений.

4) Нагірний Василь — член [ОУН], урядовець волосної гміни в Вербковича[x], вбитий поляками 1943 р. в Маличах.

5) Рибіцький Андрій — Нечай — ур[оджений] 1925 р. в Мостах Великих, пов[іт] Жовква, — юнак. Згинув в боротьбі з польською бов[і]вкою на кол. Гурка 27.II.44 р.

6) Йоник Степан — Крук, ур[оджений] 1922 р. в с. Ясенів Пільний, пов[іт] Городенка, член ОУН. Згинув в боротьбі з польською боївкою на кол[онії] Гурка 27.II.44 р.

7) Сава Степан, ур[оджений] 1920 р. в Білгораї — симпатик ОУН. Згинув на кол[онії] Гурка 27.II.44 р. в боротьбі з поляками.

8) Мекелита Данило — Очеретко, ур[оджений] 1923 р. в Бутичах, пов[іт] Жовква. Провідник повіт[ової] боївки. Згинув в бою з поляками в с. Сиховичі п[овіту] Грубешів — 11.III.44 р.

9) Захарів Олександр — Байда, ур[оджений] 1925 р. — юнак. Згинув в боротьбі з поляками в с. Сиховичі п[овіту] Грубешів — 11.III.44 р.

10) Марчук Іван — Гуляйполе, ур[оджений] 1925 р. в Сиховичах — юнак. Згинув 11.III.1944 р. в бою з поляками в с. Сиховичі.

11) Костюк Микола — Береза, ур[оджений] 1922 р. в Коломиї, симпатик ОУН. Згинув в Бересті в бою з поляками 21.III.1944 р.

Постій, 6.V.44 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 17. Копія, машинопис.

№ 109. Повідомлення про польські антиукраїнські акції

7 травня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

ВІСТКИ З ТЕРЕНУ

Польські акції

10.II.1944 р. в с. Медичах вбито 5 поляків, що брали участь у нападі на укр[аїнське] село Пасіку. Дня 3.II. поляки напали ранком на укр[аїнське] село Малків в числі 200 осіб. Все пограбували, вбили 14 осіб (дітей і старців), а потім спалили село. Згоріло 120 господарств.

13.II. поляки вбили на шосі біля Грубешева укр[аїнського] купця, ограбили його та викинули на залізничні тори.

20.II. поляки ограбили 8 господарств у с. Тихобіче і вбили 8 осіб.

22.II. вбито двох польських бандитів, що напали на укр[аїнського] селянина в Доброширичах.

4.III. поляки вбили двох укр[аїнських] хлопців зі села Малків та дві жінки, які викопували під згарищами своє майно. Наступного дня поляки зробили засідку на укр[аїнську] поліцію, вбиваючи 4-ох поліцистів і 1-го жандарма. 6.III. зробили вони напад на волость в Ухняні. Ранено трьох українців.

7.III. поляки вбили двох укр[аїнських] поліцистів, що їхали на похорон убитих укр[аїнських] поліцистів в с. Грабівці.

11.III. поляки зробили напад на села: Сиховичі, Ласків, Сагринь, Андріївку, М'яжке, Колонію Березів, Теремінець, Стрижівець, Меличів і Теремінь. В селі Сиховичі того дня убито трьох поліцистів-боєвиків: Меклету Данила «Огорешка», Захарова Олександра «Байду», Марчука Івана «Гуляйполе». Починаючи від 11.III. поляки почали безоглядний масовий морд укр[аїнського] населення. 19.III. поляки повторили акцію, спалюючи Модринь, Модринець, Масловичі, Тихобіж, Міняни, Козодави. 21.III. поляки напали на с. Бересть, спалюючи його та вбиваючи 160 українців. Цього ж дня напали на с. Гдешин, де поруйнували всі укр[аїнські] господарства.

[Пе]реселовичі, Підгірці, Оздрів, Молодятичі і Забірці.

Польські акції в Володавищині

18.I. польська банда замордувала укр[аїнського] селянина в с. Кривоверби — [...]огойду разом з його сином.

10.IV. з добре поінформованих джерел довідуємося, що місцеві комуністи вислали до штабу більш[овицької] партизанки делегата із запитом, як виглядатиме мобілізація. Делегатові відповіли, що з приходом ЧА відбудеться мобілізація всіх чоловіків від 16–52 рр.

Місцевих комуністів залишать в краю на роботі, решту вишлють на фронт. При мобілізаційній комісії кожний складатиме свій життєпис, який переглядатиме місцевий комуніст та змобілізований тоді одержить документ. Всіх без документів будуть розстрілювати.

7 травня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 50–51. Копія, машинопис.

№ 110. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 10 квітня по 30 квітня 1944 року» про польське підпілля на Холмщині

7 травня 1944 р.

[...]

3. Поляки

Внаслідок діяльності наших збройних відділів, поляки залишили терен північної Грубешівщини, переправившись на лінію вузької залізниці Вербковичі — Угнів. Час від часу переходять поляки на

цей бік залізничної лінії, викопують своє майно та утікають назад. Характерне, що по мимо великих тенденцій до панікерства, які все нуртували між польським громадянством, вони залишились на місцях у північній Грубешівщині і не виявляють найменшого наміру опустити ці терени. До укр[аїнського] населення відносяться з резервою, але без агресій. Хоча в березні та на початку квітня провели успішну акцію нищення укр[аїнських] сіл, одначе лухово підйому в них не видно, дається це відчутти зокрема між польським населенням міста Грубешева. Ослабла теж значно діяльність польських терористичних груп у повіті Холм. Великі всипи, які мали місце між поляками від січня до квітня, забрали їм кращих організаційних керівників та військовиків-терористів. Позиції їх теж значно ослабли внаслідок дій комуністичної «Народньої Гвардії». Вістки з Варшави доносять про вбивства українців, яких поляки доконали. Жертвою впали деякі визначні представники старшого громадянства, як також деякі емігранти, що недавно опустили Холм, шукаючи там захисту перед большевиками. Позиції польських націоналістичних відділів на Володавщині небагато кращі від наших. З рештою вони не виявляють виразніших намагань опанувати цей терен.

[...]

Постій, 7.V.44 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 165. Копія, машинопис; ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 13–14. Копія, машинопис.

№ 111. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про ситуацію на Холмщині після відплатних акцій УПА

7 травня 1944 р.

[...]

Поляки

Внаслідок діяльності наших боївков поляки опустили терен північної Грубешівщини і переправились на лінію вузькоторової залізниці Вербковичі — Угнів. Час до часу поляки приходять на цей бік лінії і викопують своє майно. Мимо того, що поляки здібні до панікерства, вони залишились на теренах північної Грубешівщини і не мають наміру покинути тих місць. До українського населення відносяться з резервою, хоч у березні провели успішну акцію ни-

щення укр[аїнських] сіл, духовного підйому в них не видно. Послабла діяльність польських терористичних груп в Холмському повіті. Великі всипи поодиноких членів пол[ських] організацій забрали полякам найкращих їх орг[анізаційних] керманичів та військовиків-терористів. Позиції теж послабли внаслідок дій комуністичної «Народної Гвардії». Доходять вістки з Варшави про вбивства поляками українців там же. Жертвою впали деякі визначні представники старшого громадянства, а також деякі холмські емігранти. Позиції польських націоналістичних відділів на Володавщині не на багато кращі від наших. Зрештою, вони не виявляють виразніших намагань опанувати цей терен.

[...]

7 травня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 170. Копія, машинопис.

№ 112. Звіт про антиукраїнські акції польських боївок на теренах повіту Коросно

10 травня 1944 р.

Повіт Коросно

З В І Т

в справі нападів польських боївок

Дня 7.IV.44 р. в год. 20 напала польська боївка на хату солтиса Кунця Михайла в Іздебках (українець). Бандити вдерлися крізь вікно (родина втекла), забрали урядові папери та печатку солтиса, кооперативну касу на суму 1 500 зол[отих], речі домашнього вжитку, як: одіж, взуття і т. п. Рівно ж на цей час були у солтиса премієві товари за контингент, котрі мав розділяти для населення, як мануфактура, горілка та інші речі, разом забрали цього на суму приблизно 80 000 зол. Бандити понищили хатню обстановку, посуду, споживчі товари пообливали нафтою та посипали фарбою, криницю занечистили смарами та тиром. Зааярмована польська поліція напасників не слідила.

Дня 26.IV.44 р. вечером напала польська боївка на хату Галя Михайла, українець в Іздебках. Господареві з родиною під сильним обстрілом напасників вдалося втекти. Бандити зрабували все хатне майно, убрання, обуву та дещо заготовки.

В тім же часі на відголос стрілів поляки зчинили паніку, що українці з-за Сяну йдуть їх різати. В протягу 30 хвилин змобілізували 4-ри села, і так: зі села Весола — 20 людей, Глудно — 40–50 людей, Гульцова — около 100 людей, в тім 20 кінних та огнева сторожа, та Домарадз 18 кінних. Банда ця, узброєна в кріси, гранати, вила, сокири та інше, чекала на прихід українців з-за Сяну. Подібні сполохи в цих селах вже були і скорше. Рівно ж і інші польські села роблять нічні часті алярми.

Дня 27.IV.44 р. у селі Березові вбито (поляка) сина судді Смоліна (правдоподібно, зробили це самі поляки). З цієї нагоди відбувся маніфестаційний похорон. Маніфестанти викрикали погрози в сторону українців, як, прим[іром]: «Українцуф біць, забіяць і гнаць за Сян» або «Дай нам, Боже, годзінев права — нестарчи чалензі — вшисткіх бендземи вешаць» і т. п. Німецька поліція була в строгому поготівлі, одначе нічого не робила. На цім похороні один поляк пробив ножем одну жінку-українку, котра противилася їхнім вигукам.

Дня 25.IV.44 р. в селі Глудні напала польська боївка, перебрана в німецькі уніформи, на дім Йосифа Ногавицю (українець), котрий був командантом сільської варті. Вдерлися крізь вікна та почали нищити хатню обстановку, господаря, що хотів втікати, вбили чотирьома крісовими вистрілами.

Дня 28.IV.44 р. між Бахужем і Гартою скинули незнані літаки около 12 скринь зброї і амуніції. Одна така скриня попала в руки польської поліції. Приїхала повідомлена жандармерія — одна жінка зголосила, що бачила, як незнані люди переносили в ліс скрині. Слідуючого дня цю жінку вбито. В цьому ж часі арештувало гестапо 4-ох поляків в Дубецьку (організаторів польського підпілля). За кілька днів їх родини дістали з тюрми їх перстенці, годинники та убрання.

Дня 30.IV.44 р. в Дигалівськім лісі завважено 6-ох узброєних людей в уніформах укр[аїнської] поліції. Повідомлена про це укр[аїнська] поліція з Явірника сказала, що вони нікого не висилали. Інша група тягнула полеву кухню.

День «3-го Мая» святкували ляхи Посяння дуже урочисто. Прим[іром], маніфестаційний похід в селі Делягові мусіла розганяти нім[ецька] жандармерія (штіцпункт).

Постій, 10 травня 1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 239. Копія, машинопис.

№ 113. Свідчення про антипольські акції УПА на колонії Марисін, Борсук і Андріївка
10 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з акції проти польських бандитів в кол[оніях] Марисін, Борсук, Андріївка.

7.V.1944 р. на прохання селян невеликий відділ УПА пішов очистити кольонію Марисін, Борсук і Андріївку, в яких знаходилася польська боївка, яка безнастанно напала на селян, що працювали в полі. Ці бандити вбили в тому часі Марію Тарасюк з Варжина, Прокопа Сердюка з Вишнева, спалили хату Останок Івана с. Варешин і вбили 12 літ дівчину. Коли відділ УПА підійшов під кольонію Борсук, поляки залягли по хатах, відкрили сильний скорострільний вогонь. По короткому бої поляки почали відступати на захід в сторону Тжівець. В часі бою згоріли ці кольонії, разом згоріло 127 господарств, які були зовсім не замешкані, бо поляки зовсім виїхали на захід вже два місяці тому. Вбито 6 бандитів, здобуто 5 крісів мавзер, 2 польські гранати і пістоль «віс» 9 шт. Селяни з радістю прийняли вістку про спалені польські кольонії, в яких кожної хвилини на них чигала смерть.

10.V.1944 р.

/ — / Морозенко

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 23. Копія, машинопис.

№ 114. Свідчення про акцію української самооборони проти польської колонії Модринь
12 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з акції проти польських бандитів на кол[онію] Модринь вол[ості] М'яке пов[іту] Грубешів.

Колонія Модринь положена під самим лісом, яка була вже від двох років осідком польської банди. На цю колонію звозили поляки всі награвовані речі від українців. Німці робили кілька разів облави, при яких спалено вже колонії. В грудні 1943 р. на кол[онію] Модринь поляки замордували двох укр[аїнських] поліцистів зі станіці Сагринь.

Дня 25.IX.1944 р. самооборона з кількох сіл зібралася, щоби перейти і очистити ліс, під яким лежить кол[онія] Модринь, від польських банд, які часто з'являлися і нападали на укр[аїнців], що працювали в полі. В лісі затрапили на бандитів, які були чисельно слабші від самооборони, поляки втікли в колонію і замкнулися в мурованій стайні і почали боронитися. По[втрачена частина тексту] самооборона здобула стайню з бандитами та зловила 4 поляків [втрачена частина тексту] і трьох вбитих. Здобуто 6 крісів, дві гранати. В бої згоріли [втрачена частина тексту] 23 господарств. Після цього вже більше поляки не приходили [втрачена частина тексту] колонію.

Модринь, 12.V.1944 р.

Протоколував: Ігор.

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 21. Копія, машинопис.

№ 115. Витяг із «Суспільно-політичного огляду» про ситуацію на Холмщині після відплатних акцій УПА у травні 1944 року

17 травня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

[...]

Поляки:

По акції відділів УПА відкинено поляків за вузькоторову залізницю Угнів — Вербковичі. Точніша границя між нашими впливами з польським переходять такими селами: Речиця, Зимно, даліше лінію Гучви, над якою стоїть КОП (Корпус Охорони Погранічча). В деяких місцевостях польські відділи переходять ріку Гучну і так в с. Набряжі по цей бік Гучви стаціонує около 200 людей, їх боївки (чолувкі) доходять до Старого Села. В с. Турковичі стаціонує около 100 узброєних поляків. В околиці села Гонятинки границя ця завертає на північний захід, в напрямі с. Гдешин. На захід від тієї границі живуть фольксдойчі, переселені з Румунії, Сербії, Хорватії і інших країн. Даліше на північ польські впливи доходять до села Трещани, однак польські боївки роблять випадки на схід до таких сіл: Забірці, Богутичі і інші. З Трещан лінія ця переходить на село Новий Майдан, Ухані, Воїславичі (пов[іт] Холм), тут границя ця за-

тирається. Поміж польським населенням Грубешева помітні дуже панічні настрої. Поляки багато говорять про прихід УПА. Щоденно виїжджають окремі транспортні вагони, наладовані поляками на захід. Одного дня до місцевого крайсгауптмана вплинуло около 80 замовлень на вагони. Говорять, що поляки просили Грубешівського крайсгауптмана, щоб дозволив їм осісти в волості Грабовець. Заснувати їхню адміністрацію, встановити польську поліцію, то вони чесно виконувати мусять усі свої повинності супроти влади. Крайсгауптман на це мав погодитися. Поки що не створено нічого. З усіх теренів доносять, що відділи Крайвої Армії злучилися з комуністичною партизанкою. Навіть в теренах, де колись існувала поміж ними ворожнеча, сьогодні бачиться їх в спільних акціях (південна частина Холмського повіту). Всі вони говорять про незалежну Польщу (маємо на думці партизан комуністів, але польського походження) та носять польські державні відзнаки. З рук польських боївків впали у звітному періоді деякі українці з Холмського та Володавського повітів.

На теренах Холмського повіту польські ксьондзи переводять насильну ревіденційну акцію в українських селах. В с. Спас, вол[ость] Став, ксьондз при помочі боївки забрав в українського священика ключі від церкви та силою навертав православних українців на католицизм. Поляки проводять саме акцію виміни кенкарт. У наших селян забирають українські кенкарти, а їм дають польські.

[...]

17.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 202. Копія, машинопис.

№ 116. Звіт про польсько-українське протистояння

20 травня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

ВІСТІ З ТЕРЕНУ

Дня 5.IV.1944 р. в с. Сліпче замордовано укр[аїнського] священика, його дочку та його жінку, що в той час перебувала на селі. Вбивства доконали, прадоподібно, місцеві комуністи.

Дня 9.IV.1944 р. відбувся бій в районі Телятина з польською бандою. [...] досягнула бажану ціль, хоч бій був тяжкий й тривав цілий

день. Поляки бились сказано. В здобутому дворі села Посадів УПА захопила багато амуніції, крісів, харчів, одержі, радіоапарати, телефони. Поляки під сильним напором, залишаючи 70 вбитих з боївки і 30 цивільних. Решту вбитих і ранених забрали зі собою.

12.IV.1944 р. в с. Богутичі польська боївка грабила майно українських господарів. В обороні себе і майна виступила самооборона села, яка вбила 6 поляків. Зі сторони села жертв не було.

14.IV.44 р. в с. Гдешин двох стрільців самооборони зробили засідку на ляхів, що прийшли грабити українських селян. Стрільці вбили 7 польських грабіжників.

Дня 14.IV.44 р. відділ УПА був змушений звести бій з польськими бандами. Внаслідок бойових дій згоріло 4 колонії: Андріївка, Майдан, Сагринь, Модринь.

Між 15 та 20.IV. на терені волости Потуржин, Ласків, Сагринь, Міняни, Долобичів та Вербковичі згоріли всі фільварки. В багатьох фільварках рвалась в часі пожегу гарматня і крісова амуніція.

Дня 17.IV.44 р. відділ польської партизанки, що посувався з Грубешівщини на Реївець, випадково зустрівся з большевицьким десантом. Вив'язався сильний бій, який втихомирила німецька жандармерія, яка спалила місто Войславичі та вимордувала багато польського населення.

Дня 25.IV.44 р. згинуло в польській засідці 12 поліцистів з Волині, 2-ох місцевих поліцистів і 6 німецьких жандармів, які їхали опанувати фільварок. В засідці брало участь около 300 ляхів урядників і робітників з фільварку Оршакова.

25.IV.44 р. большевицький десант робив напад на станцію Реївець. В двогодинному бою брали участь моторизовані частини СС. Десанти правдоподібно діяли з польською бандою.

В дні 28 і 29.IV. польська банда грасувала в районі Мяке по сс. Сагринь, Мяке, Модринь, Пасіка. Бандити грабували безборонних людей, а їх майно грабили або палили.

Дня 28.IV. жандармерія робила ревізію в місті Грубешеві по приватних мешканнях, ніби шукаючи за нім[ецькими] жовнірами, які не хочуть йти на фронт.

На Володавщині німці забрали від Дивізії СС амуніцію і особисті документи. Кожному СС-ві залишили по п'ять набоїв, а документи видають лише тоді, як хтось йде в службових справах. Є підстава вірити, що їх кудись вивезуть, мабуть, до Франції.

Внаслідок саботажної роботи большевицької партизанки німці розпочали в деяких місцевостях на Володавщині паціфікацію. Українське населення терпить від німців і від большевицьких банд.

В останньому випадку тому, що нерадо горнеться до большевицьких рядів.

Поляки переводять на їхніх теренах мобілізацію усіх боєздатних мужчин без огляду на вік. На терені Холма вони розіслали мобілізаційні карти для усіх своїх людей. Поляки, що мають зброю, приносять її, а інші зголошуються без зброї.

На Володавщині німці не можуть дати собі ради з большевицькими бандами. Большевики часто мінують залізничну лінію Володава — Холм, переймають німецькі авто, німців роззброюють і вбивають. Вони граблять українське населення разом з поляками.

Останньо ППР (Польська Партія Роботніча) видала летючку, в якій звертається до «хлопа, робітника і інтелігента» за гарячим закликом стати до спільної боротьби з Червоною Армією проти буржуїв, капіталізму, фашизму і гітлерівського імперіялізму. Летючка підкреслює, що всі словянські народи йдуть рука в руку з ЧА до свободи, а інші ідеї є звироднілі і перестарілі, обдумані на визиск хлопа, робітника і працюючого інтелігента.

Нагінка є тут проти польського націоналізму, який проявляється в діях оперуючої ПАК (Польської Армії Крайовей). Летючка заохочує вступати в ряди ППР, Гвардії Людової і кінчиться окликом на честь вільної і демократичної людової Польщі, свободи слов'янських народів і Червоної Армії. Підписаний Окружний Комітет ППР.

У Верховинському лісі польські банди нападають на українців. І так дня 5.V. вони ограбили кільканадцять укр[аїнських] підвод, що верталися з Холма. Того дня замордували вони юнака зі с. Верховини і ще одного чоловіка з с. Пліскова. В юнака був відрізаний ніс, повиколювані очі та кілька дір у голові. Слідуючого дня поляки напали в цьому ж лісі на німецьке авто, що їхало до Верховини. Вони вбили 4-ох німців і 3-ох ранили.

Дня 4.V. біля Реївця в с. Моравінек дійшло між поляками з одної сторони, а німцями і СС-ми з Травник з другої сторони до завзятого бою. В бою згинуло 17 німців, село згоріло, а населення в більшості вигинуло. Згоріли теж польські хати в сусідньому селі Жулині.

Останньо німці почали робити збройні наскоки на села і забирати корови та безроги з кожного в числі від 20–120 шт., потерпіли села Богутичі, Шиховичі, Гонятин і багато інших.

Постій, 20.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 71–72. Копія, машинопис.

№ 117. Свідчення про антипольську акцію УПА в селі Набряж
20 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з акції проти польської банди в с. Набряжі пов[іту] Грубешів дня [втрачена частина тексту] 1944 р.

Село Набряж висунене найбільш на захід та граничить з тереном, по яким грасує польська банда. Поляки по спаленні дооколичних сіл, як М'яке, Вишнів, Моложів, Варенин, осілися в с. Набряжі і в Старому Селі, в якому є мурований догідний до оборони двір, з відки робили випади на всі сторони на українців. Кілька разів відділи УПА проганяли поляків з Набряжа, які опісля назад вертали і дальше продовжували свою роботу. Щоби остаточно покінчити з ними, на Набряж пішло два відділи УПА, які по двогодиннім бою в дворі Старого Села і кількогадиннім в селі Набряжі здобуто село, яке спалено до останньої хати, зраз з костелом, що був сильним оборонним пунктом для поляків. Також спалено фільварок в Старому Селі, який був сильною охороною для польської банди. Після спалення Набряжа і двору в Старому Селі селяни українці з дооколичних сіл зараз повернули на свої спалені господарства та почали обробляти поле. Більше поляки в тій околиці вже не показуються.

Старе Село, 20.V.1944 р.

/ — / Медвідь

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 22. Копія, машинопис.

№ 118. Свідчення про напад польських збройних формувань на село Бусьно
24 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Бореною Степаном з Бусьна, кол[онія] Білополе, пов[іт] Грубешів.

Генералія: Борена Степан, с[ин] Івана і Катерини Білень, ур[оджений] 18.II.1909 р. в Бусьні пов[іту] Грубешів, укр[аїнський] православний, 4 кл[аси] народної школи, рільник, записаний в Бусьні, жонатий.

Справа: Дня 19.V.1944 р. польська банда в силі 20 чоловік напала на укр[аїнське] село Бусьно, кол[онія] Білополе, пов[іт] Грубешів, спалила 17 укр[аїнських] господарств і вбила одного чоловіка.

Борена зізнає, що вночі з 19–20.V. ц[ього] р[оку] він, як кожної ночі, не спав вдома, а виходив на вулицю, де сходилися всі господарі вартовати. Більша частина господарів була на вулиці, а [нрзб.] на краю села, а дехто [нрзб.] вже спав. Около год. 23 повідомили хлопці, що в ярославському лісі було видно світило ліхтарик. Всі розійшлися по цілому селі, щоби на випадок алярму заопікуватися своєю [нрзб.]. Мене це дуже зацікавило, чому в тій стороні в гаї має бути світло, коли там немає переїзду, є лише стежка, яка проходить греблюю через долини. Я побіг і побудив своїх в хаті, які скоро вбралися. Коли я побув в своїй хаті, вже почали люди бігати по вулиці і бігли в сторону Білополя. В кількох [відсутня частина тексту] в тій самій хвилині почувися стріли з двох сторін, але поляки ще були від села на 500 метрів. Хто мав в селі зброю, почав стріляти в тому напрямі, звідки йшла банда. Всі люди зі села втікли до Білополя. Поляки почали палити крайні хати і стріляти в напрямі людей, в цілому селі не були, лише на краю села спалили 17 господарств і втікли знова до того лісу, звідки вийшли.

Рано знайдено одного старшого чоловіка, забитого на городі.

Бусьно, 24.V.1944 р.

Борена Степан.

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 21. Копія, машинопис.

№ 119. Свідчення про антиукраїнську акцію в селі Забірці

24 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

З польської акції на село Забірці, волость Молодятичі, пов[іт] Грубешів.

Зізнання селянина Луки Ревухи. Списаний дня 24.V.1944 р., в с. Добромиричах.

В п'ятницю 19.V.1944 р. вечером около 11 години був я біля своєї хати на варті. Насамперед почув я скрип дверей на протилежному кінці села, зараз побачив я в господаря Бартощука Осипа на подвірі кілька світел з кишенькових лямок. Коли зникли світла, по-

чув я голос сигналової трубки — такий же голос відповів у другому кінці села. Зі сторони с. Гдешина чути було гуркіт кільканадцятьох фір і оказався в кінці села вогонь. Коли я побачив вогонь, відбіг від помешкання до саду і скрився в шпалерові. Чути було стріли з поодиноких крісів за бігаючим поміж вогнем живим інвентарем. Я помалу піднісся з шпалеру і почув в одного господаря коло хати голос «вітвори!» В хаті не було нікого, й тому банда почала бити вікна. Раптом почала горіти ця хата. Від сторони вогню йшли три бандити з крісами, й оден з них ніс вогняний віхоть та підпалював поступенно всі забудовання. Так прийшли на моє подвірря та знайшли в хліві кабана, якого прострілили, і кабан кинувся в мою сторону, один з бандитів кричав: «завруць го немаш багнета, багнетем го!» — і побігли далше, підпаливши моє забудовання. Коли бандити відійшли, я біг до схрону, як горіло вже ціле село. Знов чути було трубку і поодинокі стріли. В схроні я просидів до дня, одначе цілу ніч був спокій.

Рано 20.V. біля год. 4 вийшов я на двір, все було спалене. При помочі людей відшукано 5 трупів, з того троє спалених. Окреслити стану бандитів не можна було, бо були порозкидані по цілому селі.

Добромиричі, 24.V.1944 р.

Запротоколював: Нечай.

/ — / Лука Ревуха

ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 22. Копія, машинопис.

№ 120. Звіт про антипольські акції відділів УПА на теренах Любачівщини

Травень 1944 р.

Львівщина
Рава Руська

ЗВІТ

з відбутих протипольських відплатних акцій на терени
окр[уги] Рава Руська

[...]

Любачівщина

19.IV.44 р. відділ УПА[-]П[івніч] «Местники» знищили польське село Гутку. В год. 5.30 відділ вступив в село і зажадав від солтиса, щоб населення здало зброю, в противному разі ціле село буде спалене. Село поставилось до домагання негативно. Тому село спалено

і зліквідовано 80 поляків. Під час пожежі чути було вибухи муніції, що не вгавали довший час. Власних втрат не було.

25.IV.44 р. сотня «Местники» знищила чисто польське село Вільку Коростовицьку. Село спалено. Під час пожежі чути було часті вибухи муніції. Власних втрат не було.

4.IV.44 р. сотня «Местники» з повітовою боївкою провела акцію на містечко Чесанів, де є більшість поляків. Поляки перед цим розстрілювали місцевих українців (н[а]пр[иклад], атентат на д[окто]р[а] Бабяка — адвоката з Чесанова). Чесанів спалено.

13.V.44 р. та сама сотня знищила польську кольонію Фрайвельд. При цьому зліквідовано 9 польських колоністів. 13.V.44 р. окр[ужна] боївка зробила засідку на поляків, що йшли з Немирова до Рави. У висліді зліквідовано 20 поляків. Під час бою поляки відстрілювались, одначе серед наших втрат не має.

Холмщина — Бої за Посадів

Розвідка донесла, що польські боївки т. зв. «Армії Крайовеї» розміщені в колонії Стенятин, фільварку Посадів, в лісі Посадів і оточуючих колоніях Поледів, Жарники, Лубче, Губинок.

Дня 13.IV.44 р. наші відділи «Галайда» і «Тигри» провели нищільну акцію насамперед проти кольоній Губенок, Лубче, Поледів, Жарники. В той спосіб очистили собі праве крило, щоби відтак вдарити на головне гніздо Посадів і Стенятин. Відділ «Галайда» і «Тигри» [у]війшли насамперед в колонію Лупче. Поляки не сподівались і взяли їх за своїх. Щойно коли «Тигри» запалили сусідню колонію Губинок, зор[і]єнтувались і почали протиакції, оточуючи наш відділ. Почався бій. Поляків примушено втекти до Жарник. Тоді здобуто один важкий кулемет, кілька крісів і багато муніції. В Поледові наші відділи перегрупувались і вдарили на Жарники. Ворог в числі 100 людей заняв становища за фільварком біля стиртів. По півгодинній перестрілці примушено поляків до дальшої втечі. На полі бою залишив ворог вбитих, між ними команданта Завішу (виходило зі записок, знайдених при ньому), і подався в сторону посадівського лісу. Переслідуючи ворога, відділ (Галайди) дав поміч «Проломові», який через припізнену акцію попередніх відділів попав в скрутне становище. «Пролом», знищивши колонію Рокітно, заліг вздовж тору вузькоторівки, мав одначе невідідне місце, бо поляки з посадівського лісу, занявши узгір'я, посипали по Проломові скорострільним і крісовим вогнем. Відділ мусів лявірувати під вогнем ворога та відступати, це одначе коштувало трохи жертв. Але тут саме чота Чорноти з відділу Галайда виручила своїх, уможливаючи їм своїм вогнем відступ без дальших втрат. В акції з дня 5.IV.44 р. знищено, отже, колонії

Губенюк, Поладів, Ліпче, Рокітно. Здобуто 1 важкий кулемет, кріси, муніцію, архів, боєприпаси. Крім того, відділ самооборони «Лиса» знищив колонію Марисін і Радків, а відділ «Орла» польські колонії в Ріплині. Згинуло кількадесят польських вояків і багато цивільного населення. Власні втрати: 11 вбитих (в тому 3 санітарки) і 14 ранених. Бій 5.IV виказав, що головні сили ворога знаходяться в колоніях Посадів і Стенятин. Ліквідацію їх призначено на польський Великдень.

Дня 9.IV в год. 2-й ночі, наші частини виступили зі села Ульгівок в напрямі на Ріплин, звідси цивільне населення втекло і тут заквартирував штаб. В год. 5.45 починається бій на посадівському лісі, що його почав відділ УПА[-]П[івніч]. Рівночасно відділ Галайда атакує на село Посадів, проганяє ворога зі села й фільварку і лучиться з УПА[-]П[івніч]. Поляки втекли на Жуличі, лишаючи вбитих. Після того йде наступ на село Стенятин. Праве крило УПА[-]П[івніч] підходить до Жулицького лісу, де сконцентрувався ворог, не опанувавши одначе хребта від північного рогу по Телятин. З-за того хребта висувається ворожа розстрільна, грозить окруженням, УПА[-]П[івніч] робить відворот, полишаючи Посадів, що переходить в руки ворога. В тому часі в лісі, де оперували «Тигри», ворог починає запеклий бій. «Тигри» домагаються помочі.

Коло год. 18-ої інспектор Вадим створив з одного рою відділу «Орли», з мородерів із частини УПА[-]П[івніч] відділ, як поміч «Тигра». Вони сильно держалися в лісі аж до год. 15-ої і зліквідували багато ворогів.

Тимчасом командир Євшан, побачивши, що УПА[-]П[івніч] опустила Посадів, наказав своєму відділові опанувати назад фільварок і не допустити ворога до села. Коли ворог наблизився на віддаль 150–300 м, відкрито скорострільний, гранатометний і крісовий вогонь. Ворог панічно втік, лишаючи багато трупів. Коло год. 16-ої бій закінчився, табор зі здобутим майном вирушив зі села Посадова, залишивши фільварок.

Втрати ворога: Знищені колонії Телятин, Посадів, частина Стенятин, решта колонії Рокітно, фільварок і колонія Лагівці. Понад 100 польських бандитів убито (в самім лише лісі Посадів — 70 вбитих), багато ранених. Здобуто 1 РКМ, багато крісів, одяжа, аптеку, кінний табор, худобу і т. д.

Власні втрати: 4 вбитих і 13 ранених. Загально припускають, що до акції ворог кинув около 300 людей.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 37–39. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 264–266.

№ 121. Список протоколів про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Холмщині та Підляшші навесні 1944 року

Березень — травень 1944 р.

ВІДПИСИ ОРИГІНАЛЬНИХ ПРОТОКОЛІВ
про злочинні дії польських терористів
на Холмщині і Підляшші на весну 1944 р.

Збірка обіймає 46 протоколів про погроми таких сел:

Протокол Ч. 1, 2, 3, 43, 44	–	Сагринь
" — "	ч. 4, 23	– Телятин
" — "	ч. 5	– Андріївка
" — "	ч. 6	– Грабовець
" — "	ч. 7.	– Переспа
" — "	ч. 8, 9	– Ласків
" — "	ч. 10, 41	– Берестя
Протокол	ч. 11, 12	– Потуржин
" — "	ч. 13	– Вишнів
" — "	ч. 14	– Сушів
" — "	ч. 15	– Жабче
" — "	ч. 16	– Новосілки
" — "	ч. 17, 39	– Василів
" — "	ч. 18	– Горощиці
" — "	ч. 19	– Майдан Тучапський
" — "	ч. 20	– Посадів
" — "	ч. 21	– Пересоловичі
" — "	ч. 22	– Підгірці
" — "	ч. 24	– Жуличі
" — "	ч. 25	– Лагівці
" — "	ч. 26, 27	– Ріплин
" — "	ч. 28	– Радків
" — "	ч. 29	– Стенятин
" — "	ч. 30	– Острів
" — "	ч. 31	– Гонятин
" — "	ч. 32	– Варяж, коль[онія] «Полянка»
" — "	ч. 33	– фільварок Вісьмір
" — "	ч. 34	– " — " в Гільчу
" — "	ч. 35	– Ліски
" — "	ч. 36	– Костяшин
" — "	ч. 37	– Ощів
" — "	ч. 38	– Обровець

" — "	ч. 40	–	Теребінь
" — "	ч. 42	–	Мяке
" — "	ч. 45	–	Модринь
" — "	ч. 46	–	Козодави

АЦДВР. — Ф. 10. — Т. 1. — Од. зб. 3. — Арк. 28. Копія, машинопис.

№ 122. Свідчення про знищення села Сагринь

13 березня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 1

Списаний дня 13 березня 1944 р. Зізнання очевидця літ 66 погрому села Сагринь, дня 10 березня 1944 р. через польські банди.

Дня 9 березня 1944 р., о год. 16-ій польські банди спалили село М'яжке та вибили людей. В Сагрині люди пильнувалися до год. 2-ої над раном. Потім багато пішло спати, думаючи, що вже не буде нападу. Я рівнож пішов спати з родиною. Збудили мене стріли, я вибіг на двір і побачив, що в повітрі літали запальні кулі і було чути стрілянину. За якоїсь півгодини зачали банди палити село. Я вбіг до помешкання та сказав родині, та присутнім трьом жінкам, та одному чоловікові, щоб втікали до пивниці. Я сам лишився в помешканнях (мешкав я на приходстві). Село вже горіло, люди втікали, а мій дім не горів. Нараз я почув, що приближається група людей та зачала стукати до дверей, та почув я таку розмову: «Пільноваць тего дому». Я постукав до пивниці, щоб і мене там впустили. Мене пустили, і я підпер колами двері. Бандити знову почали стукати і виважили двері та ввійшли до сіней. Один з них відразу підніс двері від пивниці (мусів бути місцевий, бо знав, де пивниця) і кричав: «Бомби тутай!». Коли вже грозила небезпека в пивниці, то всі вийшли з неї, я останній. Моя дружина з 5-ти літньою дитиною сиділа на городі під вулицями. Я скочив у схрон, але тому, що була там вода, вискочив і хотів побігти за стодолу, але звідтам затарахкотіли кулемети, і я ліг на землю, та не міг порозумітися з дружиною.

Потім я вже дружини не бачив та тікав уздовж селом по пожаращах, бо знав, що в полі є застави і там небезпечно. Вкінці я втік до кузні. Попри кузню проходив один відділ під назвою «Борсук» до штабу, який був недалеко кузні. Я в тому відділі побачив озброєних людей та навіть малих хлопців. З кузні почув я мельдунок команданта відділу «Борсук»: «Пане майже, в моєй компанії брак амуні-

ції». Майор відповів: «А відзелієць, же амуніція може биць достарчона за 6 годзін, чемусце не поведзєні тему 2 вчесьней». Коли вже було небезпечно сидіти в кузні, я просунувся на згарища і там поміж печею і грузом з поваленого комина лежав і чув команду місцевого штабу ще лучше, як в кузні. Чув, як вицофувалася перша частина, і чув такі оклики: «Тишовце — Маліце» (посилав зв'язкового на коні, який не їхав в сторону Модринця — тому і догадався, що це відділи банди під назвою: «Маліце» складався з малицьких поляків та стаціонував у Сагринськїм лісі). Рівно ж відділи «Тишовце», «Борсукі» та «Модринец» складалися з людей з цих місцевостей.

Перший відділ відійшов в напрямі Андріївки, після цього чув я такий мельдунок: «Єще тшимами сен на постерунку, але окна юж пшебіте». «Довудца сказав: «тши запальне бомби». Другий відхід — відступ група пішла на Мяке, з которого і сам «довудца» подавав такі розпорядження: «тшимаць сен годзінен, а по годзіне одходзіць, а по вашем одейсьцю патруля ма сен зостаць на пултори годзіни в Сагриню». Потім я ще довго лежав, але вже нічого замітного не чув. Вечором коло год. 19-ої пішов я до пожарища, де було проборство, там переночував в пивниці, а над ранком о год. 4-їй 2.III.1944 р. почув, що йде якийсь відділ через село та один з них сказав: «Юж маце курва ваша маць». То був відділ, що йшов з Туркович на Модринь. Потім я розшукав свою дружину, бачив багато побитих на полі, побитих людей. Мою дружину знайшов я під лісом сагринецьким, задушєну, а потім перестрілено її голову. Дитину рівнож вбито та переломано одну руку.

Грубешів, дня 13 березня 1944 р.

/ — / Василь [...]*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 85. — Арк. 125. Оригінал, рукопис.

№ 123. Свідчення Ольги Шидловської про знищення села Сагринь

26 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 2

Списаний 26 квітня 1944 р. Зізнання Ольги Ш[идловської], літ 28, мешканки села Сагринь, вол[ость] М'ягке.

* Прізвище написано нерозбірливо.

Дня 10.3.1944 р. рано, біля 4-ої години, побачила я, що село горить і сильно стріляють запальними кулями. Я збрала своїх дітей, Софію, літ 9, Марію, літ 3, Анну, літ 6 і старого батька, літ 69, і сховалася до зовсім знищеного льоху. З льоху видно було, що діялося кругом нас. Я бачила, як польські бандити шукали сховищ, кажучи: «тшеба шукаць, бо тут може биць». Я бачила і чула, як нападали бандити на мою сусідку, Марію Носаль. Вбили її, віддаючи в неї три стріли. Хотіли кинути ще Марію Носаль в огонь, але один з них сказав, що вона і так згорить. Дитина Марії Носаль Евфрозина, літ 7, почувши, що мати її вже вбита, почала дуже кричати. Була вже в схроні. Бандити підійшли до схрону і наказали вилазити зі сховища, проклинаючи. Вилізло троє: Тимощук Антоніна, Евстахій Тимощук і Ліда Тимощук. Всіх їх бандити постріляли. Пізніше трупи їх погоріли, а решта свині порозтягали. В цьому самому схроні було ще 7 осіб. Бандити наказували вилазити, але ніхто не показався. Бандити кинули в схрон гранату, яка ранила двоє людей. Бандити ще довгий час були біля сховища і розмовляли поміж собою: «відзе хлопци, тшеба добже шукаць по льохах і схронах». Після цього вийшли на дорогу і приглядалися до нашого льоху, але якось нічого не робили. В той час підійшов до них, видно, якийсь старший і сильно почав кричати до них: «курва ваша маць, ви тилько чекає, ажеби за вас ктось працювал, паліць і біць». «До тей пори вшистко повинно биць спальоне. Добже шукаць по льохах і схронах». Підбіг до вікна нашої хати, бив прикладом у вікно і кричав: «На Україне, на Україне!», і підпалили хату. З них я пізнала двох наших колоністів: Тутку і Бздуру. Вони цілий час кричали: «біць і паліць». Тутка і Бздура показали схрон Яцюка. В цьому схроні забили 15 осіб. З льоху чула я, як банда вбивала людей. Чула, як 6-літній хлопець просив, щоб його вбили, бо його маму вже вбили. Казав: «Моя мама не живе і я не хочу жити». Банда мала місцевих провідників. Ця партія бандитів в числі 7-ох, мала за провідників 2-ох малих хлопців поляків, одному 14, а другому 12 літ. Я чула, як банда обіцяла тим хлопцям добру заплату, тільки щоб показували їм сховища. Обидва хлопці поляки, виховувалися в Яцюка, господаря-українця. Батько хлопців, Білик Ян (імен хлопців не знаю). Ці хлопці показали ще сховище Стельмашука, з якого бандити витягнули 9 осіб і вбили. Після того зв'язали солому, запахали в льох і підпалили. У сховищі були ще люди, але якось не подушилися. Малі Білики водили бандитів по цілому селі і показували сховища.

Грубешів, дня 26 квітня 1944 р.

/ — / Ольга Шидловська

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 87. — Арк. 126. Оригінал, рукопис.

№ 124. Свідчення Зіни Малимон про знищення села Сагринь
26 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 3

Списаний дня 26.IV.1944 р. Зізнання Зіни М[алимон]*, мешканки села Пасіка, літ 12, вол[ость] М'ягке, перебуваюча в Сагрині.

Дня 9.III.1944 р., ціла моя родина і я всю ніч не спали. Побачила я, як польська банда напала на Сагринь і стріляла із запальних куль. Мама моя Ольга, сестра Ліда, тітка Марія Л. і я втікли на станицю. По дорозі на станицю мене ранили в обидві ноги. Мама взяла мене на руки і занесла мене на станицю. На станиці було багато людей. За якийсь час прийшли бандити і почали бити в двері, і кричати, де є поліція. Поліції на станиці не було. Бандити забрали з хлівів станиць свині і від'їхали. Друга група бандитів підійшла під станицю і кричала, щоб відкрити їм двері. Лякали, що будуть підкладати міни під станицю. Люди почали втікати нагору. Тоді бандити почали стріляти по горі. Вирубали двері на долині і вдерлись нагору. Побили всіх мужчин. Вбиваючи, проклинали. Забрали все згори, а жінок з дітьми зігнали на діл, а нагорі запалили. Питали жінок про кенкарти, котра показала, вбивали на місці. Без кенкарти повиганяли на двір. Питали, де є поліційний схрон. Взяли мене, щоб їм показала. Я була ранена в ноги, тому тяжко було мені ходити, але били сильно револьвером по голові, так, що я мусіла. Водили мене по інших подвір'ях і казали показувати сховища. Я не могла, тоді бандити взяли ще п'ять жінок і також приказали показувати сховища. З тих жінок двох вбили, прізвищ їх не знаю, а решту привели на подвір'я, де було нас більше. Вбили також мою маму Ольгу і сестру Лиду. Коли мама впала, за нею впала моя тітка. Бандити думали, що вбили також тітку, але тітку навіть не ранили. Після того прийшли до мене, один з них стрілив в мене. Ранено мене в голову і я впала. Бандита стріляв ще раз в мене і попав в руку. Я лежала, не ворушилася зовсім. Бандити думали, що я вбита, й відійшли. Сестра моя Ліда була тільки ранена в руку, встала і хотіла втікати. На цей раз надійшов бандита і стрілив її в голову. Сестра моя впала і сконала.

Після того банда пішла на постерунок вечеряти. Ограбили станицю і від'їхали. На подвір'ї, де мене ранили, пролежала я цілу добу, під вечір на другий день відповзла я на своє згарище і там проле-

* Прізвище розшифровано за підписом у кінці документа.

жала також цілу добу. На третій день мене віднайшла моя родина. Забрали мене і завезли до шпиталю.

Грубешів, дня 26 квітня 1944 р.

/ — / Зіна Малимон

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 89. — Арк. 128. Оригінал, рукопис.

№ 125. Свідчення про знищення села Телятин

29 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 4

Село Телятин, повіт Грубешів.

Від місяця лютого, вже явно працювала польська організація на терені Телятина і околиць, під проводом місцевих дідачів та місцевих польських інтелігентів, без всяких перешкод. З потуржинських збіжєвих магазинів перевозила під охороною своїх боївок все збіжжа, забране там в магазинах і на фільварку, та магазинувала ці всі запаси в районі Тишовець, Посадова і інших місцях. Люди до тих боївок складувалися переважно з кольоністів Телятина, Новосілок і інших поблизьких кольоній. Стаціонували ці боївки переважно на кольонії Телятин і с. Дутрів. На початку квітня, ці боївки забрали в самому Телятині 87 коней та около 40 возів. Місцевий війт, Захар Олійник, котрий жив в добрих відносинах з усіма дідачами, думаючи запобігти репресіям зі сторони поляків, на кожне їхнє запотребування визначав на села певні контингенти — збірки яець, хліба, горівки, білизни і м'ясних та овочєвих продуктів, і регулярно це все доставляв боївкарям. У нього в помешканнях відбувалися не раз п'ятики зі «штабами» тих боївок. Після того він на сільських зібраннях запевняв і закликав укр[аїнських] селян до того, щоб не втікали нікуди, а сиділи на місцях, бо це польське військо, що нікому нічого не зробить. Мимо того, населення не вірило, а покопавши схоронища по полях, не ночувало вдома, і тільки дякуючи цьому, заховалось в живих під час розпочатої акції проти села Телятина, дня 4.V.1944 р. В тому дні польські боївки, котрі перебували в місцевих лісах і с. Дутрів, розпочали акцію. Обстрілювали села запальними кулями і, запаливши в деяких місцях, ввірвалися в середину, почали грабити і палити решти тих господарств, котрі ще не горіли. Населення, майже все (котре раніше не виїхало), повтікало по полях, а ті, котрі вірили в запевнення віта, поховались в нього в пивниці, в

числі 16 душ, з жінками та дітьми. Польська банда, ввійшовши на подвір'я віята, застрілила його жінку, дочку, зятя та двох онуків, запалила цілу господарку і рівнож спалила живцем всіх 16 душ, які знаходились в пивниці. Ідентичність тих осіб до цієї пори ще не можна ствердити. Загально можна ствердити, замордованих 26 душ в самому тільки Телятині, а багато людей помордовано по інших селах і загально страт в Телятині, як дотепер ще не можна усталити, бо люди розбіглися по всіх близьких і далеких околицях. Згоріли 233 господарки, зі всіми будинками та інвентарем.

Телятин, дня 29.V.1944 р.

/ слідує 6 підписів /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 91. — Арк. 130. Оригінал, рукопис.

№ 126. Свідчення Андрія Ковальчука про знищення села Андріївка

27 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 5

Списаний дня 27.III.1944 р. Зізнання Андрія К[овальчука], літ 47, мешканця села Андріївка, вол[ость] М'ягке.

Дня 4 березня 1944 р., біля год. 8-ої рано, побачив я, що наближається до нашого села польська банда. Тоді я з дітьми, Євгеном, літ 7 і Сергієм, літ 3, швагер з двома хлопцями, пішли до сховища. Банда наближалася в село. За якийсь час були вже на подвір'ях. Чути було розмову: «тутай українці мешкайон», по хвилі приїхало їх більше на конях і почали палити село. Запалили також мої будинки господарські і хату. Наш схрон був близько до будинків, так що дим діставався до сховища і вогонь. Я вискочив із сховища, за мною мій швагер випхнув 12-літнього хлопця, свого сина. Я побіг ще раз до схрону і кричав до швагра, щоб подав мені мої діти. Почув тільки два рази його голос: «Яндрух» і голос своїх дітей: «Тату, рятуй нас», і голосу більше не було чути. Вогонь обхопив цілий схрон. Я пробував ще раз підійти до входу схрону, але вогонь не дав. Голосів із схрону не було чути. Ще раз пробував скочити в яму, але тяжко було. Вогонь був страшний. Пробував я скочити по свої діти третій раз, але вогонь мене не пустив. В цей час над'їхало

* Підписи нерозбірливі.

5 бандитів на конях. Я подумав, що і так дітей своїх вже не врятую, бо в цей час були вони вже подушені від диму, тому що голосу ніхто не подавав з ями, почав я втікати. Зі мною втівав також хлопець швагра. Бандити почали гнати за нами, за мною гнало 4-ох на конях, а за хлопцем, який втівав тепер в іншу сторону, — один. Кричали: «стуй» і стріляли в нас. Я втівав в напрямі лісу. По дорозі до лісу був меліораційний рів, через який я по снігові перейшов. Коли бандити підїхали до рову, оглянувся я і побачив, що коні стали і не хотіли перейти через рів. Я користав з моменту і біг безупинно. Бандити польські стріляли в мене від рова цілий час. Під лісом вискочила до мене група бандитів в числі 11 і кричали: «Стуй!». Я став. Банда була від мене на сто метрів. Я постановив їм не датися живим в руки і почав знову втікати. Відбіг я яких 50 метрів, як знову 7-ох бандитів вискочило з лісу і почали кричати: «Стуй!». Один з них крикнув: «Стуй, К., бо це забіє». По голосі однаково не пізнав я, хто мене назвав по імені. Бандити злучилися всі разом і бігли всі разом, я втівав. Так бігли за мною яких 200 метрів. Опісля всі бандити пристали, тільки один гнався за мною і почав досить сильно стріляти, бо кулі свистали біля моєї голови. Коли я оглянувся, побачив, як за мною здоганяло 4-ох їздців на конях, видно були ті самі, що застрягли в рові. Я скрутив до лісу і біг лісом. Один з кіннотчиків стрілив до мене два рази і більше не стріляв, я перебіг ліс, в молодняку трохи відпочив і перейшов на шосе, а по шосе просто до Грубешева. На другий день мусів іти до шпиталю, бо коли хотів зі схрону рятувати своїх дітей, сильно попарив собі лице і обидві руки. Діти мої подушилися в схроні. Задушився також мій швагер Антон Мартисюк і син його Евген, літ 7. Дружина моя витягнула дітей із схрону і хотіла забрати їх і поховати. Надїхали польські бандити, почали стріляти, дружина мусіла втікати. Дітей не поховала. За 4 тижні була моя дружина в с. Андріївці і бачила, що на подвір'ю нашому є закопані наші діти. Видно, бандити поляки самі закопували трупів, які довго лежали. Швагра і його сина застали в схроні, старшого сина швагра, який втівав разом зі мною, кіннотчик дігнав і вбив.

Грубешів, дня 27 квітня 1944 р.

/ — / Андрій Ковальчук

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 93. — Арк. 133. Оригінал, рукопис.

№ 127. Свідчення про знищення села Грабовець*5 травня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 6

Списаний дня 5.V.1944 р. Зізнання Юлії Р., вол[осний] ур[ядо-
вець] в Грабівцях Грубешівського повіту, подав П. Яків, з вол[ості]
Грабівець.

Юлія Р., урядничка, вол[ость] Грабовець Грубешівського повіту,
яка 6 днів тому втікала з Грабівця, оповіла слідує:

В Грабівці, як і в усіх селах волости, всі поляки озброєні в ка-
рабіни, ручні гранати і кулемети. Головний штаб в Сідлиську на
фільварку дідича Юзефа Тишовського. Другі підлегли йому штаби
в Данчиполі і Рогові. Начальником того головного штабу є дідич
Тишовський, і його брат Роман повнить якісь менші функції штабу.
Як офіцери Тишовські, так і другі дідичі фільварків — ходять в уні-
формах польських офіцерів. Решта банди, як хто може. В мундурах
української поліції, СС-ів, німецької жандармерії війська. Більшість
в цивільному убранню, але всі мають пов'язки червоно-білі (націо-
нальний польський кольор). Мають при штабі шпиталь з лікарем і
сестрами. Українців у волости лишилось дуже мало. Більшість ви-
гнали або самі втікали, досить повбивано, перед тим ограбивши їх
майно і худобу. Скрізь по селах і дорогах стоять вдень і вночі до-
бре узброєні варти, які всіх легітимують і ревізують, і коли знайдуть
українця чи цілу родину, то забивають з малими дітьми і старцями.
Між собою банди діляться на три партії: ППР, Ванди Василевської
(комуністична) і націоналістів. Під час небезпеки об'єднуються, як
рівнож під час нападу на українські села, як було під час нападу
на Бересть. Виразної ворожнечі поміж ними не помічається. В час
останнього нападу на Грабовчик, де було забито 18 душ нім[ецької]
жандармерії і укр[аїнської] поліції, на тривогу спішили з усіх сіл на
конях.

Грубешів, дня 5 травня 1944 р.

поль. / — / Петрусь Яків

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 93. — Арк. 133 а. Оригінал, рукопис.

№ 128. Свідчення мешканців села Переспа

10 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 7

Списаний дня 10.V.1944 р. Зізнання Олекси Н., літ 38, Евгена Б., літ 48, Марка Б., літ 42 і Пилипа П., літ 54. Мешканців села *Переспа*, вол[ость] М'ячин, повіт Замість.

Від Різдва Свят банда польська навідує часто наше село. Приїжджають в числі кільканадцятьох, забирають свиней, коні, одержу, збіжжя. Мужчини українці весь час мусять критися від бандитів, бо коли зустрінуть мужчину, вбивають.

Перед святами Великодніми розпочалася в нас сильна акція рабункова через банду польську. Майже кожного дня і кожньої ночі приходять або приїжджають польські бандити і грабують селян. Беруть все, що тільки попаде їм під руки: свиней, коні, упряж і одержу. Свиней відразу стріляють на місці, кладуть на фіри і відвозять до лісу на полудень від Переспи, то є Провалє — Тишівці. Люди майже не ночують в хаті. Під ніч виходять всі зі села і ночують на полях і в скиртах соломи. Кого зустрінуть в хаті — вбивають. Так убили Козіцького, літ 56, і побили сильно Нестора Староданського, Войчука Гната і Перуна Володимира. В неділю, 7 травня, приїхали до нас польські бандити на одному возі. Було їх 4-ох. На кольонії Переспа і в селі Переспа вручили солтисам українцям листи, де були виписані селяни-українці в числі 31 особи, засуджені на смерть. Всі виписані на листі є свідомі наші селяни. Листа видрукувано на машині. На листі написано по-польськи: «До людностьці православней українськей». Дальше зміст такий: 1. Що всі батьки, які мають своїх синів в СС-ах, в Українській поліції, будуть помордовані в першу чергу, як рівнож їхні родини. 2. Всі, які переслідували польське населення, також будуть розстрілені. 3. Всі, які мають зброю, повинні скласти її до 10.V.1944 р., до год. 5-ої по-полудні. Коли не зложать зброї до визначеного числа на руки своїх солтисів, будуть рівнож розстрілені і їхні родини. Списки привозили поляки зі Сагриня і Туркович. Прізвищ їх не знаємо. Селяни, виписані на списку через польську боєву організацію, є в очах польських бандитів підозрілі, що мають зброю. Однак це є тільки наші найкращі селяни — свідомі українці. Після вище згаданих відвідин і доручення списку, наші всі мужчини від'їхали зі села Переспа. Залишилися тільки наші жінки і діти.

Грубешів, дня 10 травня 1944 р.

/ — / Олекса Носаль

/ — / Барабаш Євген

/ — / Марко Бойчук
/ — / Пилип Тимчук

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 95. — Арк. 134. Оригінал, рукопис.

№ 129. Свідчення Максима Щирби про знищення села Ласків
4 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 8

Списаний дня 4.V.1944 р. Зізнання Максима Щ[ирби], літ 36, мешканця села Ласкова, вол[ость] Крилів.

Дня 9.III.1944 р., біля год. 3-ої рано, варта наша побачила луну над Шиховичами, рівночасно чути було стрілянину. Це тривало до год. 5–6 рано. Біля 6-ої год. рано приїхав до нашого села післанець зі Шихович і повідомив нас, що банда польська палить село Шиховичі і вбиває людей. Хлопці з нашої місцевої самооборони в числі 20 пішли зараз на поміч вище згаданому селу. Не доходячи до Шихович, наткнулися наші хлопці на банду польську в Ласківському лісі. По короткій перестрілці, хлопці наші мусли вернути до с. Ласкова. Біля год. 10-ої зауважили ми, що банда польська оточує наше село з усіх сторін. Наша самооборона стала до оборони. Наша сила однаково була дуже мала в порівнянні з польською бандою. Польські банди були в силі 200 осіб. Озброєні були добре. Мали багато рушниць і скорострілів. Командував бандою поляк Бжусь з кольонії Ласків, літ до 40, польський півінтелігент. Коли банда зближалася до села, почала стріляти з запальних куль, село горіло, люди втікали, а дехто заховався в схроні (сховищі). Людей, які втікали, бандити стріляли з віддалі, а кого зловили, перед розстрілом мучили. Обрізували їм кінчини, кололи багнетами, ножами, а потім вбивали. При тому кричали: «Біць вшисткіх до ногі, навет дзеці, жеби не било ані єдного україньца на нашей земі». Коли село перегоріло, бандити почали шукати людей по сховищах. Я зі своєю родиною був також у сховищі. Було нас разом 10 осіб. Коли бандити знайшли наш схрон, почали кричати і говорити по-українськи: «Вилази Іване, вже поляки поїхали і більше не будуть мордувати». Ніхто однаково не вилазив. Бандити почали відкопувати схрон. Відкинули землю. Жінки наші побачили, що немає вже виходу, і думали, що нас спасуть, коли вийдуть перші — вийшли з дітьми із сховища. Бандити наказали їм полягати. Постягали з них убрання і чоботи, питали хто є ще в схроні. Жінки сказали, що немає нікого. Тоді бандити сказали, що будуть їх колоти і різати ножами. Почув я голос бандита: «Давай ножа». Жінки почали сильно кричати. За хвилину по-

чули ми в схроні стріл. Жінок наших і дітей бандити постріляли. Розстріляли: Щирбу Теклю, літ 30 (мою дружину), мою сестру Марію Дмитрук, літ 37, і сина Євгена, літ 2, Віру Позінкевич, літ 2, і швагра мого, літ 50. До нашого сховища банда, після розстрілу вище згаданих осіб, напхала соломи і запалила. Сховище почало горіти. На нас всіх горіло убрання. Я вспів скинути з себе верхнє убрання, вискочив із схрону і почав втікати. Бандити за мною стреляли і здоганяли мене. Я однаково втікав не зле. Втікав в напрямі Ласківського лісу, бандити весь час гнали за мною, поки не вскочив до лісу. В лісі зустрів я двох бандитів, які мене задержали, але пустили мене тому, що я їм сказав, що я поляк. В банді польській, яка напала на с. Ласків, були переважно місцеві поляки. Я сам декого пізнав: Яворського, солтиса з кольонії Ласків, Рибаньца, який кричав: «Забираць свіне!», Шуминика Стаха і багато інших, яких прізвищ не пам'ятаю. Згаданий командант Бжусь має псевдонім «Рись». Зі Смолигова поляк Дрондчовський Анджей, командант на село Смоликів, має псевдонім «Вільк». Після погрому с. Дастова банда польська грабила два тижні добро наших селян. Бандити місцеві приїзджали на згарища зі своїми жінками і забирали все. Вишукували гострими шпильями зі землі закопаних речей, викопували і забирали. В цьому нападі згинув також наш священик Лев Коропчук, літ 30, якого витягнули зі сховища. Відрубали йому голову, повикручували йому руки, потім розстріляли, а по смерті потяли ціле тіло. Коли вбивали священика, говорили: «Бендзеш ведзьял, як будоваць Україне і огранізваць хлопцуф до Ортшуцу». Разом із священиком згинувло 20 осіб. Всі вони є присипані в схроні. Село Ласків спалене і знищене зовсім. Убитих є понад 200 осіб.

Грубешів, дня 4 травня 1944 р.

/ — / Максим Щирба

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 96. — Арк. 135. Оригінал, рукопис.

№ 130. Свідчення Михайла Гучика про знищення села Ласків
3 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 9

Списаний дня 3.V.1944 р. Зізнання Михайла Г[учика], літ 52, мешканця села Ласків, вол[ость] Крилів.

Дня 10 березня 1944 р., рано, о год. 10-ій, побачили ми, що до нашого села Ласкова підходить якесь війсьско. На віддалі півкіломе-

тра від села «військо» полягало за купками гною і почало обстрілювати село з усіх сторін. «Військо» підходило щораз ближче і почало вже стріляти запальними кулями. Село горіло. Дехто з людей втік. Коли село перегоріло, а тривало це яких 3 години, «військо» ввійшло в село і кричало: «Паліць, біць, мордоваць українцуф до остатка. Біць вшисткіх». Після цих слів побачили ми, що це було за «військо». Була це банда польська з місцевих поляків-кольоністів. Я особисто пізнав Рибаньца Яна, Броніслава Цалка з коль[онії] Ласків, зі Смолигова — Дрочинського Анджея, літ 28. Польська банда спалила село зовсім. Палили і вбивали людей. Весь час кричали: «Паліць і біць до ногі, нех ведзон, як се єднаць з немцями і слухаць ксендза Коропчука». Священника Коропчука Льва вбили і після смерті потяли лопатами. Польська банда вбила в нашому селі 250 людей. Банда польська витягала людей із сховищ і вбивала, кидала ранених у вогонь. В цьому нападі розстріляли поляки мою дружину Юстину Г., літ 52. На другий день після нападу, в п'ятницю, польські бандити грабили майно наших селян з Ласкова. Поприїжджали фірами, довгими шпилями шукали в землі закопаних речей. Викопували, забирали і вивозили до Смолигова. Забрали майже всіх коней і худобу. Свиной кололи і вивозили на Тишівці. Банда зовсім не допускала наших людей до згарища і до побитих людей. На 10-ий день бандити польські пригнали українців зі Смолигова до Ласкова і наказали позакопувати побитих людей. Закопували трупів на місці, де лежали. Трупів, які були в сховищах, там поприсипували. Після виконання роботи зібрали поляки всіх українців зі Смолигова, завели під ліс Смолигів і там всіх розстріляли. Банди польські весь час перебувають в наших околицях і не дають людям підходити до згарищ с. Ласкова. Поля стоять необсяні, люди роз'їхалися на всі сторони.

Грубешів, дня 3 травня 1944 р.

/ — / Михайло Гучик

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 98. — Арк. 137. Оригінал, рукопис.

№ 131. Свідчення Івана Антонюка про напад на село Берестя
1 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 10

Списаний дня 1 травня 1944 р. Зізнання Івана Антонюка], літ 54, мешканця села Бересть, вол[ость] Молодятичі.

Вночі, з дня 20.III. на 21.III.1944 р., був я цілу ніч на варті. Біля 6-ої години рано, прийшов я з варті додому. Змучений ліг, щоб трохи проспатися, але за якусь годину прибіг мій син Павло і сказав, що зі сторони Гдешина і Грабовця на наше село йде велика банда. Я встав і заховав свою родину до сховища, а сам втік на Шистовичі. Всі майже люди втікали в напрямі Шистович — Орнатович. Польська банда не давала нам втікати, цілий час стріляли по нас з машинових крісів. Кіннота здоганяла нас на конях. На полях, між Шистовичами — Орнатовичами впало багато людей. Багато людей втікало до вищезгаданих сіл, банда і там шукала, кого знаходила — вбивала. В Шистовичах і Орнатовичах банда забрала в людей коні. В дворі в Орнатовичах банда обідала. Банди було багато, можна рахувати яких 200 чоловік з тої сторони Гдешова. Наше село було майже зовсім окружене. Всієї банди було з 500 чоловік. Озброєні були різно: мали рушниці, машинові карабіни, гранати. Одяг також був різний. Були в уніформах німецьких, польських, а переважно в цивільних убраннях. На руках мали опаски червоно-білі і жовті. На шапках «ожелкі» польські. В цьому нападі моя родина вийшла жива. Рішили ми нігде не виїжджати з Берестя, а бути на місці. Хата моя була спалена. Я з родиною мешкав трохи в сховищу, а потім в сусіда поляка. Два тижні після нападу, було це саме в неділю, побачили ми 3 фіри зі сторони Грабівця. Доїхали до нашої дороги, яка вела в село, люди позлазили з фір, щось поговорили, поділилися на групи, одна фіра їхала до нас, а дві в напрямі школи. В селі позлазили з фіри і просто бігли в цю хату, де я мешкав з родиною. Було їх 8 чоловік. Брат мій і син, коли побачили, почали втікати в поле. Бандити на санях здоганяли їх, але не догнали. Вернули і прийшли до нас до хати. Питали: «Хто ви є?». Ми казали, що поляки попалені. Питали господаря поляка, чи ми дійсно поляки. Зажадали кенкарт. Ми сказали, що попалені. Господар Казімеж Пельц сказав, що ми є поляки. Бандити повірили і нічого нам не зробили. Дружина моя була в той час в іншій хаті з десятилітньою внучкою. Друга частина банди зайшла до сіней хати, де була моя дружина, і всіх людей побила, в тому числі мою дружину Марію А., літ 50, і внучку, Надію А., літ 10. В цій хаті вбили тоді 10 осіб. В Казімежа Пельца, крім мене, був ще молодий хлопець Петро Мельничук, свояк жінки Пельца, українець, бо жінка Пельца також була українка. Коли банда питала його про кенкарту, він сказав, що згоріла, і що він є тут у вуяшка Пельца. Тоді один з них сказав, що коли ти поляк, то твоїм вуяшком повинен тепер бути і показав на машиновий кріс. Казали: «Може ці поведзець, гдзе

штаб стої?». Від Петра Мельничука взяли тільки шапку, а йому повірили, що він дійсно поляк і нічого не зробили.

Грубешів, дня 1 травня 1944 р.

/ — / Антонюк Іван

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 101. — Арк. 140. Оригінал, рукопис.

№ 132. Свідчення Костянтина Шутовського про знищення села Потуржин

4 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 11

Списаний дня 4 травня 1944 р. Зізнання Константина Ш[утовського], літ 58, мешканця села Потуржин, вол[ость] Потуржин.

Два тижні до спалення с. Потуржина, село було оточене польськими бандами. Частина населення встигла виїхати в Галичину, а більшість лишилася на місцях. Банда польська мала свій штаб в селі, в хаті поляка Мариньчака, бувшого заступника секретаря. В тому часі банда господарювала в селі. Забирали коні, вози, замовляли яйця, молоко, хліб, стріляли свиней. За 1 день застрілили 10 свиней. Людей наразі не чіпляли, але зготовляли списки наших людей, яких пізніше мали розстріляти. Коли СС-і і німецький відділ розбили польські боївки — штаб біля Смолигова, бандитські пляцівки перейшли всі до Потуржина і надаліше домагалися від українського населення грошей, одягу, коней і т[ому] п[одібне], під загрозою смерти. При цьому говорили: «Даваць, бо ми єдзєми в дрогоен і нам пеньондзе потшебне». Відходячи з села, банда польська підпалила школу і двір (палац), при цьому співали патріотичні пісні і відступили до Потуржина, подаючись на захід. Однак патруля їхня була в селі. В с. Потуржин були збіжєві магазини повіту. Бандити польські в протязі двох тижнів вивезли з магазину біля 3 600 метрів збіжжя. Українське населення за цілий час побуту банди в селі мусіло ховатися по льохах, а переважно мужчини. 1 квітня, о год. 5-ій рано, прибула до Потуржина українська партизанка. Розправилася з рештками банди, розірвала кільце і визволила українське населення з польських рук. Рівночасно українське населення виїхало в Галичину. Після того відійшла українська партизанка. В неділю 2.IV.1944 р., вечором, польська

банда спалила с. Потуржин. Жертв в Потуржині є зовсім мало, бо с[ело] було майже без людей.

Грубешів, дня 4 травня 1944 р.

/ — / Шутовський Константин

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 102. — Арк. 141. Оригінал, рукопис.

№ 133. Свідчення мешканців Потуржина про знищення села
29 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 12

Село Потуржин Грубешівського повіту.

На протязі місяця березня місцева польська боївка з довколишніх колоній і сіл систематично забирала з очевидною згодою місцевого адміністратора Мельденського Володислава все збіжжя, худобу, безроги і т. п. Це все вивозилось в напрямку Тишовець, без всяких перешкод з боку німців.

Дня 30.III.1944 р. польська боївка, в складі 26 чоловік, майже виключно складалася з фільварочної служби, під проводом місцевого «жонци» Романюка і поляка, урядовця волости Мариньчака, ограбувавши маєток (забираючи 9 пар коней, 18 штук свиней і бугая), підпалили фільварок, досить багато господарчих будинків, котрі згоріли дощенту. Крім того, облявши бензиною місцеву школу, гарний мурований будинок також спалили. На слідуєчий день, т[о] зн[ачить] 31.III.1944 р., та сама банда, під тим самим проводом і тільки більше посилена дооколичними кольоністами, почала грабувати село (українських селян). По докладному грабленні, під час котрого мордували населення, замордовано 22 особи, в тому числі 7 жінок і 2 дітей, решта мужчини, переважно в старшому віці. Того ж дня спалено тією ж бандою все село. В грабуванні села брали участь польки-жінки, дівчата, а навіть діти.

Повищі факти записані на підставі зізнання місцевих людей, котрі повернули на свої згарища.

Потуржин, дня 29.V.1944 р.

/ — / Ковач Микола

/ — / Іван Пилипчук

/ — / Федір Шпак

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 104. — Арк. 143. Оригінал, рукопис.

№ 134. Свідчення Василя Довгалюка та Марії Дацюк про знищення села Вишнів*31 травня 1944 р.*

Протокол Ч. 13

Село Вишнів волости Потуржин Грубешівського повіту.

21.IV.1944 р. польська банда, зложена виключно з місцевих і дооколичних кольтоністів, в складі 100 чоловік, озброєних в кріси і машинові кріси, почала грабувати і палити село. Люди, місцеві українці, зараня вже передбачуючи той напад, винеслись на села в терені Галичини, де були менше загрожені і не понесли страт.

Замордована одна жінка в віці 98 літ. Згоріло 157 господарств зі всіма забудованнями і живим (який позістав не випроваждений) і мертвим інвентарем. Позістало неспалених декілька хат, але виключно власність поляків.

Вишнів, дня 31.V.1944 р.

/ — / Довгалюк Василь

/ — / Дацюк Марія

*АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 108. — Арк. 147. Оригінал, рукопис.***№ 135. Свідчення мешканців Сушів про знищення села***Весна 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 14

Село Сушів, вол[ость] Потуржин, повіт Грубешів.

30.III.1944 р. польська боївка в складі 25–30 осіб, які походили з кольтонії Сушів, Горощиці, Ощів та ін. дооколичних кольтоній, під проводом Вронкі Болеслава, місцевого поляка, робили рабунок села, забираючи 28 коней і 28 коров, як рівнож грабуючи населення. Забирали одержу, білля, чоботи та цінніші речі домашнього обходу.

2.IV.1944 р. о год. 7-ій вечером польська банда в силі до 150 людей оточила село, попередньо обстрілявши, почала підпалювати будинки. Завдячуючи тому, що людей не було майже в селі, порівнюючи було мало жертв і тому замордовано тільки 9 душ, з того 3 жінки в віці від 35 до 60 літ, 6 мужчин, в віці від 60 до 80 літ. Решта людей в дуже малій кількості переховалася в зарані приготовлених схронах. Люди мордовані пострілами і колєннєм багнета (в 4-ох випадках), акція тривала приблизно околє 1 год. часу. Характерним є те, що хата Синісак Миколи, у котрого бабка віком 98 літ є полькою,

лишилася непідпаленою, решта, в кількості 217 будинків, 25 шт[ук] коров і весь дріб, як рівнож безроги, а також 7 коней.

Повищі зізнання зложили селяни села Сушів, які стверджують це своїми підписами.

/ — /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 109. — Арк. 148. Оригінал, рукопис.

№ 136. Свідчення мешканців Жабче про знищення села

Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 15

Село Жабче, вол[ость] Потуржин, повіт Грубешів.

Дня 18.III.1944 р., о год. 7-й, розпочалася акція, перепроваджувана польською бандою, в силі 120–150 осіб, котра складається майже повністю з дооколичних поляків-кольоністів, які були пізнані місцевими людьми, а саме: Грисюк Петро пізнав поляка з с. Оців, Камерацького Станислава, який застрілив його батька та багато інших. Переважно були кольоністи з Хорощиці, а також з Оцова і коль[онії] Жабче, і з інших кольоній і сіл. Стріляли запальними кулями, від чого почало горіти село, пізніше ввірвалися в село, підпалювали сірниками і машинками, як зізнає Куць Феодора, літ 67, яка була присутною, коли підпалювали її хату. Замордували 23 душі, в тім числі жінок: 10 в віці 45–70 літ, мужчин 13, в віці від 49–70 літ. Помордовані всі були переважно постріляні в голову (правдоподібно розривними кулями), як рівнож поколені багнетами. Під час палення і нищення майна було пограбоване все, що вдалося винести, що зауважили люди, які ховалися під час акції по полях.

Згоріло 132 господарства, 75 коней, понад 120 коров і весь дріб, овечки і безроги.

Повищі зізнання зложили селяни с. Жабче, котрі потверджують своїми підписами:

/ — /**

Р. S.: Польські хати спеціально були ощаджувані та під час акції ні одна хата не згоріла.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 111. — Арк. 150. Оригінал, рукопис.

* П'ять нерозбірливих підписів.

** Сім нерозбірливих підписів.

№ 137. Свідчення мешканців Новосілок про знищення села
Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 16

Село Новосілки, вол[ость] Потуржин, повіт Грубешів.

20.III.1944 р. польська банда в силі около 60 людей на місцевому цвинтарі римо-католицькому ховала одного зі своїх боєвиків, після похорону їх стежа зауважила православного священика Миколу Гольца, котрий в той час був коло церкви, забрала його і пігнала в напрямкові Новосілецької кольонії. Як пізніше виявилось, ціла боївка стаціонувала на кольонії Новосілки у кольоніста Ковальського Юзефа. З оповідання наочного свідка Тупала Евгена, літ 30, мешканця с. Новосілки, котрого стежа піймала коло Новосілок і як повище довела, на тому подвір'ю були озброєні поляки, піші і кінні. В хаті Ковальського перепроводжували допит арештованих, між іншим, жінок зі служби фільварочної 5 душ, в віці від 26–75 літ, а також мужчин, в числі 5 душ, в віці від 30–70 літ, і між ними священик. Тупала Евгена поляки випустили, а решту всіх помордували в страшний спосіб, а саме: проколювали багнетами, стріляли, різали якимсь тупим ножом і т. д. Чого домагалися на допиті, ствердити є трудно, факт є тільки той, що, помордувавши, вкидали в яму ще правдоподібно живих, бо зауважено при викопуванні, що на стінах були сліди судорожного дряпання землі руками і положення тіл, виражаючих страшні муки. Всіх трупів було 11 душ.

1, 2, і 3 квітня ця сама банда польська, складаючись з людей виключно місцевих, поляків (кольоністів), що стверджують всі зізнаючі місцеві селяни, вимінюючи їх прізвища: Нураль з кольонії Вишнів, Лізак з коль[онії] Сушів, Бойко з с. Костяшин, другий Лізак (молодший), Радвальські 3-ох братів з с. Новосілок, Врона Болеслав і Зигфрид з Сушова і багато інших, котрих прізвищ вимінювати нема потреби, або такий, як Кравчук Юзеф з коль[онії] Сушів, котрого пізнала 10-літня дівчина Зіговія Вітер, в котру він особисто стріляв, але тільки легко ранивши і тим вона спаслася, втративши батька на своїх очах. На протязі тих 3-ох днів банда знущала над нашим безборонним населенням, грабуючи все, що тільки могло попасти в руки. Палила село. Жертвою пожару на протязі того часу впало 673 будинки, 86 коней, пограблених і спалених, 54 корови, а решта, як безроги, овечки і дріб, увесь пограбований і спалений.

В часі цілої акції проти українського населення не було випадку помилування або згляду на вік людей. Мордовано всіх без винятку, хто тільки попав в руки, і тим самим тільки на території с. Новосілки,

не рахуючи жертв в других селах, яких тепер не є в стані підрахувати, 108 осіб, а саме: мужчин в віці 10–50 літ — 26 душ, від 50–80 літ — 17 душ, жінок в віці від 10–50 літ — 21 душа, від 50–80 літ — 2 душ, і дітей від народження до 10 літ — 15 душ. Всіх помордованих людей ховано в спільних і поодиноких могилах на місцевому цвинтарі, на протязі 2-ох місяців, тому що місцеве населення не мало спроможности поховати навіть своїх найближчих. С. Новосілки мало мешканців 984 душі, з того тільки дві родини польських (римо-католиків), отже не було ніяких виступів проти поляків, і не було ніяких розрахунків особистих. Виступ проти українців у поляків цехувався спеціальною ненавистю, бо помордованих старших і грудних дітей не можна назвати помстою.

Замордовання стількох людей і цілковите знищення села, решту населення ставить в страшні матеріальні умовини, а знущання фізичне над дітьми і старцями, священиком і т. д. кидає людей в скрайню розпуку і ставить в положення невідповідальности за свої чини по відношенні до польського найшлого елементу на суто українських землях.

Вищенаведені факти стверджують мешканці села Новосілки своїми підписами.

/ — / 11 підписів

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 113. — Арк. 152–153. Оригінал, рукопис.

№ 138. Свідчення мешканців Василева про знищення села
31 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 17

Дня 2.IV.1944 р. ми, українці с. Василева, волости Потуржин, повіту Грубешів, зізнаємо слідує:

Перед вищезгаданим днем ми дізнали різних знущань від польських банд. Примувували нас давати їм горілки, цукор, яйця та інші різні продукти. Роззували з чобіт, стягали убрання, забирали сорочки та інші мужські одяги. Забирали коні, вози, свині, корови, телята і возили або водили по кольоніях різних місцевостей. Не вільно було виходити на вулиці, бо зараз забирали та мордували всіх мужчин, жінок, а навіть дітей. Дня 24.III.1944 р. забрали двоє людей — Прокопа Петра, літ 30 і Олександрю Музику, літ 50 (з Ва-

силева). Їх помордували в страшний спосіб. Дня 30 березня 1944 р. замордовано рівнож жінку Катерину Чурага, літ 45. Так знущались над нами до 31.III.1944 р. Дня 2 квітня 1944 р. польські банди напали знову на Потуржин, Василів та Сушів. Знищили все українське майно, правду сказати, дощенту. Люди, які лишилися живими, розбіглися по різних місцевостях шукати порятунку. Дехто лишився на спалениських і боронився як міг на місці. При цьому факти доказують, що при знуцанні були місцеві кольоністи, яких декількох знані нам прізвища, як Кліщ Франек, Дирда Адам з братом, Ліпенка Євгеній, Новак Іван, Ґірула Чеслав. Загально було около 30 чоловік. Інших не пізнано, на тім протокол наш закінчено та підписано. При цьому протоколі залучаємо список наших жертв села.

Василів, дня 31 травня 1944 р. 16 підписів.

Список замордованих людей та спаленого і зрабованого живого інвентаря під час доконаної акції польською бандою дня 2 квітня 1944 р.

Жертви в людях — загально 26 осіб, в тому числі мужчин — 11, жінок — 8, дітей — 7, коней — 42, корів — 34, свиней — 57, хат — 110.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 115. — Арк. 155–156. Оригінал, рукопис.

№ 139. Свідчення про вбивства українців у селі Горощиці *30 травня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 18.

Село Горощиці.

17.III.1944 р. польська боївка, котра складалася з місцевих поляків (з с. Горощиць і кол[ьонії] Горощиць і других поблизьких кольоній) під проводом Пастушка (4 братів) і з участю пізнаних поляків: Яворського Яна, Якубського Францішка, Клоса Адама і інших, усіх пізнаних і незнаних, бо село майже польське (бо на 120 номерів тільки 20 українських), почали палити укр[аїнські] господарства і рівночасно грабувати.

В грабунках приймали участь місцеві жінки і дівчата польки. Піймавши молодого українця, 18-літнього Володимира Дзядека, мешканця села, котрий не вспів втікти, як зізнає його мати, Пелягія Дзядек, замордували в страшний спосіб, а саме: викрутили руки

і нанесли кільканадцять ран ножем, а пізніше дострілили. Це робилось в очах ошалілої матері, котра благала тих, що мордували, щоб застрелили і її, але її сусід Пастушок сказав: «Ше цабе, курво, застшеліми пузьней». Загально замордовано 3 жінки: 19, 50 і 22 літ, і 8 мужчин, в віці 17–75 літ. Всі господарки українські були дощенту ограблені і спалені.

16 квітня 1944 р. формація СС-ів зробила акцію на село Горощиці і спалила польські хати, і декількох поляків застрілила, котрі боронилися в своїх або других хатах. Це саме сталося з колонією Горощиці. Акцією керували німці і дуже повстримували стрільців СС-ів, і тільки на домагання стрільців, котрі були обстрілювані поляками і декотрі ранені, дозволили палити хати, в яких загніздилися поляки.

Горощиці, дня 30.V.1944 р.

/ — / Романюк Іван

/ — / Гордянко Степан

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 117. — Арк. 158. Оригінал, рукопис.

№ 140. Свідчення Петра Конащука про вигнання українців із села Майдан Тучапський
2 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 19

Списаний дня 2 травня 1944 р. Зізнання Петра К[онащука], літ 44, мешканця села Майдан Тучапський, вол[ость] Грабовець, переселенець с. Злоець, повіт Замість.

Минає місяць, як я виїхав з села Майдан Тучапський до Замостя. Причина виїзду була та, що майже всі господарі поляки вернули на свої господарки. Всі прийшли озброєні, били людей. Дали нам два дні часу на виїзд з села. Всі люди-українці виїхали, де хто міг. Перевага наших людей є в Замісті. До Майдану Тучапського ніхто з наших людей не вертає, бо поляки вбивають на місці.

Грубешів, дня 2 травня 1944 р.

/ — / Петро Конащук

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 119. — Арк. 160. Оригінал, рукопис.

№ 141. Свідчення мешканців Посадова про знищення українців
27 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 20

Дня 6.IV.1944 р. поляки з околичних сіл, які були згуртовані в нашому фільварку, де мали свій штаб, напали на наше село. Їх було около двох сотень. Біля п'яти тижнів були вони в селі, де грабували мирне українське населення. Хто з українців втівав, цьому мордували родину, говорячи: «Ти хцеш Україне будоваць?». Цього дня вони спалили дві українські кольонії: Рокітну й Загайок. Разом 85 (вісімдесят п'ять) чисел українців. Вбили 9 (дев'ять) осіб, в цьому числі одну жінку. Наперед кольонії ограбили, а відтак спалили.

За цей час в селі вбили (порізали ножами) п'ятнадцять осіб і спалили п'ятнадцять хат. Забрали 180 коней, 30 корів, 60 штук свиней.

Від пожежі зайнялись і згоріли дві польські хати й фільварок. Люди, обороняючись, вбили 7 поляків.

Посадів, 27.V.1944 р.

/ — / Дмитро Зеленко
/ — / Петро Осейник
/ — / Микола Мамчур
/ — / Андрій Мамчур

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 121. — Арк. 162. Оригінал, рукопис.

№ 142. Свідчення про знищення польської колонії Пересоловичі
24 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 21

Протокол ствердження.

Оцим ми, нижчепідписані громадяни села Пересоловичі, стверджуємо, що кол[ьонія] Пересоловичі зістала спалена громадянами села Пересоловичі зі слідуючих причин:

Одна частина кол[ьонії] Пересоловичі була розбудована попід лісом Заборецьким і поляки несподівано впадали до своїх забудовань за речами, котрих в дійсности не було, а тим самим проводили розвідку, і з часом ця кол[ьонія] Пер[есоловичі] під лісом могла б статись осідком бандитизму польського, як Острівок і т[ому] п[одібне]. Ця кол[ьонія] зістала спалена з 27.3. на 28.3.1944 р. вночі.

Натомість друга частина кол[ьонії] Пересоловичі зістала спалена в дні 18.5., год. 22, тому що поляки з цієї кол[ьонії], не маючи чого приїздити, однак приїздили не самі, лишень з німцями по речі, цілком нездібні до вжитку, і при тій нагоді поляки проводили розвідку, а німаки приходили до села і його грабували, а навіть і дядьків били.

Тому з цієї причини ця кол[ьонія] Пересоловичі зістала спалена. Пересоловичі, дня 24.5.44 р., год.14.

Підписи стверджують
/ — /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 122. — Арк. 163. Оригінал, рукопис.

№ 143. Свідчення про знищення польської колонії Підгірці *24 травня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 22

Протокол ствердження.

Підгірці 24.5.44 р.

Оцим ми, нижчепідписані громадяни села Підгорець, стверджуємо, що кол[ьонія] Підгірці зістала спалена громадянами села Підгорець з ось таких причин: укр[аїнська] кол[ьонія] Підгірці була розположена попід лісом (Підгор-Бобровецьким). Поляки часто переходили до домів і проводили розвідку, як рівночасно робили засідки в забудованнях своїх і стріляли з крісів до працюючих на полі громадян з Підгірець. Такі випадки повторювались кілька разів.

По-друге, ця кол[ьонія] Підгірці могла б статись навіть дуже грізна для укр[аїнського] населення, коли б закватерували її польські боївки. І наш укр[аїнський] громадянин не мав би змоги не тільки працювати на полі, але і змоги житти.

Кол[ьонія] Підгірці зістала спалена в дні 7.5.44 р. вечером з ось вищезгаданих причин.

Власноручні підписи стверджуючих:

/ — /**

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 123. — Арк. 164. Оригінал, рукопис.

* П'ять нерозбірливих підписів.

** Чотири нерозбірливі підписи.

№ 144. Свідчення Андрія Мартинюка і Антона Самця про знищення села Телятин

28 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 23

Дня 11.V.1944 р., о год. 3-ій пополудні, напали поляки на Телятин з північної сторони, в силі 100 чоловік. Перед тим ограбили, а відтак спалили 240 чисел мирного українського населення. Забрали 150 шт[ук] коней, 12 шт[ук] корів, 60 шт[ук] свиней.

Вбили 25 осіб, з того 10 жінок.

Внаслідок сильного вітру пожежа перекинулася на польські забудування й згоріло біля ста польських хат. Народ боронився і в часі оборони вбито шість поляків.

Телятин, 28.V.1944 р.

Стверджено:

/ — / Андрей Мартинюк

/ — / Антон Самець

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 124. — Арк. 165. Оригінал, рукопис.

№ 145. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Жуличі

27 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 24

Дня 16.IV.1944 р., год. 3-тя пополудні, напали поляки, в силі 20 (двадцять) людей на Жуличі, які ограбили, а опісля спалили 16 (шістнадцять) чисел українців. Вбили десять українців, з того дві жінки. Забрали 30 коней, 20 корів, 40 шт[ук] свиней. Напали з північної сторони з Білгорайщини й відїхали також туди.

Другий раз прибули поляки до нашого села дня 23.IV.1944 р., в силі 40 людей. Спалили 97 українських господарств, вбили одного чоловіка і забрали все, що лишилося в селі.

Люди відігнали поляків до кольонії Жуличі, на якій, внаслідок боїв, згоріло десять чисел і згинув один поляк і дві жінки.

Стверджено:

/ — /*

Жуличі, 27.V.1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 125. — Арк. 166. Оригінал, рукопис.

* Два нерозбірливі підписи.

№ 146. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Лагівці

26 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 25

В днях від 1.IV. до 6.IV.1944 р. польські банди робили грабункові напади на Лагівці. Поляки забрали 22 коней, 4 вози, 1 бика, 7 свиней та багато взуття і одежі. В дні 9 квітня 1944 р. поляки знову напали на Лагівці й почали палити будинки. Люди почали боронитися. На поміч людям прийшов відділ УПА, що був тоді недалеко. Поляки почали гуртуватись на кольонії і в фільварку. Головний бій відбувся о год. 6-ій ранку. Згоріло чотири українські господарства і дев'ять польських. В бою загинуло 32 поляки. Фільварок також згорів.

Лагівці, 26.V.1944 р.

Стверджено:

/ — / Кравчук Александер

/ — / Шурин Дмитро

/ — / Олиник Дмитро

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 126. — Арк. 167. Оригінал, рукопис.

№ 147. Свідчення мешканців Ріплина про польські напади на село

26 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 26

Дня 12.III.1944 р., о год. 4-ій по півночі, польська банда напала на село Ріплин. Поляки спалили 20 (двадцять) українських господарств і одно польське. Село ограбили, вбили п'ять мужчин і одну жінку.

Дня 31.III.1944 р. поляки напали другий раз на наше село. Вони спалили чотири господарства, вбили шість осіб (одну жінку і 5 мужчин), забрали 15 свиней, 70 коней, 12 корів і багато одежі та взуття.

Ріплин, дня 26.5.1944 р.

/ — / Кравчук Александер

/ — / Шурин Дмитро

/ — / Олиник Дмитро

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 127. — Арк. 168. Оригінал, рукопис.

№ 148. Свідчення мешканців Ріплина про черговий польський напад на село*26 травня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 27

Дня 5.IV.1944 р., год. 3.30 пополудні, поляки почали свій черговий, вже третій напад на наше село. Люди приступили до дуже завзятої оборони. Поляки, заскочені несподіваним спротивом селян, почали втікати на кольонію, де прийшло до більшого бою. Бій скінчився тим разом для українців щасливо. Напад відбито. Згоріла кольонія (десять господарств), фільварок й костел. У бою загинуло шість напасників.

Ріплин, дня 26.V.1944 р.

Стверджено: / — / Влонський В.
/ — / Степанюк Остап
/ — / Степанюк Василь*АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 128. — Арк. 169. Оригінал, рукопис.***№ 149. Свідчення про польсько-українське протистояння в селі Радків***26 травня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 28

Дня 9.IV.1944 р., коло години 4-ої пополудні, напали поляки, около сотні, на Радків. Спалили 15 (п'ятнадцять) господарств українців і 8 поляків. Забрали 26 коней, 3 корови, 40 штук свиней і багато возів. Поляки розбивали також скрині та комори й забирали з них усе добро.

На поміч українській самообороні прийшов відділ УПА. Поляки почали відступати до кольонії й на фільварок. В часі бою згоріла Радківська кольонія й фільварок.

Поляки, втікаючи, залишили вісім убитих.

Радків, 26.V.1944 р.

Стверджено власноручним підписом:
/ — /**АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 129. — Арк. 170. Оригінал, рукопис.*

* Три нерозбірливі підписи.

№ 150. Свідчення мешканців Стенятина про знищення села
28 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 29

Дня 29.IV.1944 р., о год. 11-й вночі, напали поляки на Стенятин з північної й східної сторони, в силі від 40–50 людей. Наперед ограбили село, забираючи 80 коней, 14 корів, 40 шт[ук] свиней. Відтак спалили 150 чисел, з того 11 чисел поляків. Вбили 44 особи, в цьому числі 13 жінок. Згоріли також дальші польські хати, в числі 43.

Під час самооборони згнуло п'ять напасників-поляків.

Стенятин, 28.V.1944 р.

Стверджено: / — / Адам Ньонька

/ — / Пігіль Микола

/ — / Д. Новосад

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 130. — Арк. 171. Оригінал, рукопис.

№ 151. Свідчення про спалення польського села Острів
Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 30

Про спалення Острова.

Дня 31.III.1944 р. згоріло село Острів, яке мало 350 чисел, з чого українців було 50 чисел, а решта поляки.

Поляки в Острові були добре узброєні в машинуву зброю й відгрожувались українцями, що як прийде час, то вони знищать їх усіх. Тому Острів був для українців найбільш небезпечним пунктом.

Дня 31.III., о год. 5-й рано, переходили наші відділи біля села, поляки зачали стріляти з кулеметів і вбили кількох наших людей. Тоді наші вдерлися в село, де прийшло до завзятої боротьби.

Під час бою поляки підпалили українські господарства. Тоді наші відділи були змушені підпалити польські забудування.

Поляки стягнулись усі до костела й звідтам зачали сильно стріляти. Костел був мармуровий, і не можна було його здобути. На допомогу полякам приїхали німці, й наші відділи мусіли вицофатись, а німці позісталих поляків відставили осібними поїздами до Рави Руської.

Що так було, стверджуємо своїми власноручними підписами трьох господарів українців зі села Острова.

/ — /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 131. — Арк. 172. Оригінал, рукопис.

* Три нерозбірливі підписи.

№ 152. Свідчення про знищення польської колонії Гонятин
24 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 31

Списаний в Гонятині, в справі спалення польської кольонії дня 14.V.43 р.

До справи: Польська кольонія в Гонятині — це було гніздо польської терористичної банди, яка бушувала на Холмщині і нищила безпощадно українські села. На цій кольонії мешкали члени тої банди, а саме: Шинаф Теофіль, Бачиньскі Казимир, Москва Казимир. Ті люди були визначніші члени польської банди, а рівночасно зв'язкові між кольоніями Каліновіц, Зарука, Корущич і Ощів. Кольонія Гонятин була загрожуюча українським селам, а саме Гонятинові і Угринові, бо там вдень переховувались поляки, а ввечір робили свої скоки, і з цьої причини кольонія зістала спалена.

24.V.1944 р.

Протокол списав / — /*

Власноручні підписи свідків:

/ — /**

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 132. — Арк. 173. Оригінал, рукопис.

№ 153. Свідчення про знищення польської колонії Полянка села Варяжа
Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 32

В справі спалення кольонії «Полянка» с. Варяжа.

До справи: Коль[онія] Полянка це була осередок польської підпільної організації, котра мала зв'язок з коль[онією] Острів.

Около дня 10–11.III.1944 р. появились летючки по наших селах. Ці летючки були розкинені поль[ською] бандою. Зміст летючок був такий: «Вшисси гайдамаци до тших дні майон сен вибраць за жеке “Буг”. Третього дня після розкинення летючок почала з'їжджатися на коль[онію] Полянка польська банда. Тоді наша самооборона була змушена піти і вигнати польську банду. Коли наша самообо-

* Псевдо закреслене.

** Три нерозбірливі підписи.

рона підходила до Полянки, тоді польська банда почала з хатів стріляти з крісів і машиною зброєю. Тоді наша самооборона була змушена спалити кольонію Полянку.

Діяльні члени польської терористичної банди були такі люди:

1. Бахта Стах, був районним
2. Пеньонжек Ян, був зв'язковим між Р. а П[олянкою]
3. " — " Юзеф
4. Цісек Антен
5. Цаба Ян

Тих 5-ох людей були дуже активних в польській терористичній банді.

Протоколував: / — / Борис

Підпис свідків:
/ — / Кальчик Петро
/ — / Кравчишин Іван

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 133. — Арк. 174. Оригінал, рукопис.

№ 154. Свідчення про знищення польського фільварку Вісьмір Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 33

Списаний в справі спалення фільварку Вісьмір.

До справи:

Фільварок Вісьмір це був маєток польського офіцера Улінкі Яна. Улінка — це був польський старшина, а рівночасно провідник польської підпільної організації. Цей фільварок був положений на осібности 2 км від села, бо в тім фільварку вся служба були лише поляки і фольксдойчі. Фільварок Вісьмір — це був головний амуніційний і харчовий магазин для польської терористичної банди, яка бушувала на Холмщині. Улінка Ян мав з Островом получення і взагалі зі всіма польськими осередками, а рівнож з німецькою поліцією з містечка Варяжа. Він діставав від німецької поліції фольксдойчів багато амуніції, яку передавав для польської банди. На фільварок з українців не допускали нікого, хто тільки там пішов, то назад не вернувся. Так згинуло там без сліду 12 наших людей. Тому наші українські села мусіли вдень і вночі вартувати.

Наша самооборона була змушена знищити те гніздо.

Протокол списав: Сірий Власноручні підписи свідків: / — /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 134. — Арк. 175. Оригінал, рукопис.

**№ 155. Свідчення про знищення польського фільваркув селі
Гільче**

26 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 34

Звідомлення в справі спалення фільварку в Гільчу.

Фільварок цей був власністю бувшого польського сенатора Потворовського, котрий є членом польської підпільної організації. Сам він переживав у Варшаві, а фільварком заряджував польський офіцер Охманьскі, до котрого сходилися з цілого округа поляки і разом вели підпільну роботу. Мав також зв'язок з німецькою поліцією, в якій були фольксдойчери, і він забирав від них зброю і амуніцію, і озброював польську банду. Дуже багато шкіри і матерії, котру забрали за контингент, не давали українським робітникам, а разом з фольксдойчерами вивозили польській банді. Переробляли військовий вишкіл, стріляли на українських хлопців, коли переходили коло фільварку. І самі доносили на поліцію, що то «гайдамаки» стріляють, і німецька поліція приїжджала в село і біла невинних людей в неможливий спосіб. Тому наша самооборона була змушена спалити фільварок. Коли фільварок горів, то було дуже багато гуку з гранат і муніції. Коли на другий день по спаленню фільварку пішли малі хлопці до фільварку, то знайшли ще 4 кріси і 1 скоростріл, і дуже багато нелегальної польської літератури. Це все було в ружарні, там, де були цв'іти. Перед тим кілька день поляки вивозили також дуже багато горілки та худоби в лісі польській банді.

На це стверджують найбільш довіреніші люди даного села своїм власним підписом.

/ — / Чайко Петро

/ — / Гарасим Шпак

/ — / Ікар

Постій, дня 26.V.44 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 135. — Арк. 176. Оригінал, рукопис.

* Два незрозбірливі підписи.

№ 156. Свідчення мешканців Лісок про знищення села

Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 35

В справі палення села Лісок.

Дня 23.III.44 р. напали поляки, в силі 350 люда, на наше безборонне село Ліски. Це діялося над раном, год. 4. Село спалено цілком, хоча ніхто не боронився. При цім замордовано 59 (п'ятдесят дев'ять) людей, переважно жінок і дітей. Немовлят лапали за ноги й розбивали до каміння, або вугла хати. Жінкам відрізали груди й насилували. Ранених мужчин кидали в огонь. При цьому кричали: «Преч гайдамаки, не єст так менчон, як Пан Єзус!». Трупни валялися около тижня по дорогах. Зрабовали все, що було: худобу, свині, муку, куфри з убранням.

Це стверджують власноручним підписом громадяни с. Лісок.

Протокол списав:

/ — / З.

/ — /*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 136. — Арк. 177. Оригінал, рукопис.

№ 157. Свідчення про знищення села Костяшина

26 травня 1944 р.

Постій, 26.V.44 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 36

Про знищення Костяшина.

Костяшин спалений польськими бандами, котрі зробили напад вночі з 22 на 23 березня 1944 р. Напад був дуже страшний через те, що був виконаний під кінець ночі. Банди польські прийшли з холмських сіл, а саме: Жабча, Сутова та Новосілок. Склалися вони з около 300 осіб, дуже добре озброєних зброєю машиною та гранатами. Напад тривав через чотири години. На вступі бандити запальними стрілами запалили село, а відтак впали в село та почали мордувати мешканців села, котрі не встигли втекти. Жертвами впало п'ять осіб, в нелюдський спосіб катованих. З них одного старця, котрий не міг втекти, замордованого вкинули бандити в огонь. Іншим ламали руки та ноги. З нашого села банди перейшли до сусіднього села Лісок, котре рівнож спалили та близько 100 людей вимордували. По акції в Лісках банди вернули дальше на свої кольонії, де

* Два нерозбірливі підписи.

відбули конгрес, на котрім постановили скінчити палити Холмщину, почати Галичину під кличем «Од Сяну до Буга стане чарна смуга».

Вищенаведене стверджують своїми підписами найвизначніші громадяни:

Протокол списав	/ — / М. Сватюк
/ — / Ікар.	/ — / Когут Іван
	/ — / Зубко Михайло

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 137. — Арк. 177. Оригінал, рукопис.

№ 158. Свідчення про знищення українців села Ощів

26 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 37

В справі спалення села Ощева, 25.III. 44 р.

До справи:

Село Ощів — це є середнє село, коло 300 номерів. Коло 150 номерів було поляків, а решта українці. Але ці 150 номерів українців — це не були люди, які б робили полякам якусь прикрість, це були люди, які робили на ріллі і не робили полякам взагалі ніяких перешкод. Дня 25.III.44, година 7 рано, напала польська терористична банда на село, в силі 350 людей. Наші люди з вилами, з косами ставили опір тій дикій орді. Та не були в силі люди оборонити села перед польською дикою бандою і мусіли опустити село. З криком влетіла польська банда в село і зачала в нелюдський спосіб мордувати безборонне населення, котре не встигло втікти зі села. Лапали по дорозі малих невинних дітей, виколювали їм очі, відрубували вуха, ломали руки, ноги. Немічних старців кидали живцем в огонь і кричали: «Преч з Україном». Жінкам відрізували груди, кололи багнетами і кричали: «Нех згіне тен хамські народ». І так замордувала польська терористична банда 56 мужчин, 47 жінок і 39 невинних дітей. В такий страшний спосіб було знищено село Ощів.

Протокол списав
/ — / С*

Власноручні підписи свідків
/ — / Мірчук Петро
/ — / Балій Георгій
/ — / Іван Гаврилук
Дня 26.V.44.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 138. — Арк. 178. Оригінал, рукопис.

* Далі нерозбірливо.

№ 159. Свідчення про знищення польського села Обровець
15 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 38

В справі спалення села Обровець, вол[ость] Манятичі, пов[іт] Грубешів.

Село Обровець лежить в малій віддалі від українських сіл. Вже від довшого часу доносили, що в тому селі вночі і вдень відбувається вишкіл польських боївків: піший, роверами і верхом. З села пішло в банди 37 поляків, які часто приїжджають до села. Після переведення кількох акцій поляками проти українців, один відділ польської банди перебував в Обровці впродовж 4-ох днів. Це село в цілості польське, висунене найбільше поміж українські села, становило велику загрозу, бо було випадовою базою на українські села: Богородицю, Гвоздів, Новосілки. Відношення польського населення Обровця до всего українського населення інших сіл було наскрізь вороже. Поляки завжди загрожували українцям. Кожного проїжджаючого через Обровець легітимували, а як то був українець, вбивали. Так згинуло троє господарів-українців.

В дні 28 березня 1944 р., вночі, польська боївка в складі 6 осіб напала на кольонію Підгірці, на господарів-українців. Почала грабувати і мордувати. Один з господарів вирвався з-посеред тої банди і заалармував сусідні села, в яких припадково стояв український озброєний відділ. Заалармована самооборона кинулась в погоню за бандитами, що втікали до свого осередку, Обровця. З Обровця всі поляки, що були там згуртовані, почали відстрілюватися. Вив'язався бій, під час якого зайнялось вогнем ціле село і згоріло 80 господарств. Поляки попали в паніку, кинулись до втечі. В погоні відібрано від польських бандитів весь пограбований в українців маєток та вбито 17 мужчин поляків. Після того поляки вже не вернулись жити до Обровця, але перебрались до міста або на фільварок. Українські селяни зітхнули свобідніше в дооколишних селах і сплять спокійно, відколи вже не мають під боком цього бандитського польського села Обровця.

Гвоздів, 15.IV.1944 р.

До протоколу зізнав:

/ — / Герасим

*АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 139. — Арк. 179. Оригінал, рукопис;
ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 4. — Т. 29. — Арк. 20. Копія,
машинопис.*

№ 160. Свідчення про напад поляків на село Василів*Весна 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 39

Дня 31 марта, о год. 4-ій пополудні, напали поляки з півночі й заходу, в силі 3-ох сотень (тръох), на Василів. Місцева і позамісцева самооборона тримала цей польський напад коло 1 (одної) години, щоб населення могло вивтікати, а відтак уступила сама поза село. При цьому впало 7 (сімох) українців, а один попівсья, який живе. Спалено 191 хату, фільварок, «кулко», світлицю, костел, церкву й школу. Це підпалили поляки. Згоріло також 85 корів, 23 коней, 130 безрогів. Поляки в цей час забрали зі собою усіх своїх горожан.

Стверджено власноручними підписами:

/ — / Стельмах Клим

/ — / Бігун Юлій

/ — / Мороз Миколай

/ — / Никола Бирка

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 140. — Арк. 180. Оригінал, рукопис.

№ 161. Свідчення Панаса Кузьмука про напад поляків на село Терebінь*Весна 1944 р.*

ПРОТОКОЛ Ч. 40

З проведеної польськими бандитами акції на укр[аїнське] с. Терebінь, вол[ость] Вербковичі.

Дня 9.3.44 р., о год. 4-ій рано, від південної сторони села Терebінь підсунулась польська банда в силі 50 людей, яка відразу запалила 4 господарства, а опісля почала грабити і мордувати. До год. 12 поляки спалили цілу південну частину села, т. зв. «Березину». Укр[аїнське] населення втікало частинно до Вербкович, частинно до Грубешева. Північна і східна частина села не спалена.

Дня 11.3.44 р. і 12.3.44 р. приступлено до похорону помордованих.

З рук польських опришків згинуло 13 осіб: старців, жінок і дітей. Дня 13.3.44 р. польська банда вдруге напала на село зі сторони кол[ьонії] Метелин, в силі 30 людей. Напали на неспалену частину села. Вбили 4 особи, а відтак від'їхали в сторону лісу.

Під час пожежу згоріло багато живого і мертвого інвентаря. Рівночасно згоріла укр[аїнська] школа. Польська школа осталась не знищена.

Подав Кузьмук Панас.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 141. — Арк. 181. Копія, машинопис.

№ 162. Свідчення Кузьми Данилюка про напад поляків на село Бересть

Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 41

З проведеної польськими бандами акції на с. Бересть — вол[ость] Молодятичі, п[овіт] Грубешів.

Зізнання очевидця.

Дня 21.3.44 р., о год. 7-ій рано, почулось два вистріли в лісі, коло Госшика (на південь від Берестя). За хвилину вибігло з лісу 150 бандитів і всі почали стріляти запальними кулями в село, село загорілося. Більшість населення тікала на північ від села, а решта ховалася до заздалегідь приготованих криївок. Втікаючі розбіглись на дві групи, одні прямо на північ, другі на північний схід і останні набігли на польську банду (боївку) в силі 30 чоловік, яка йшла розстрільною з коль[онії] Острівок. Стрілянина посилилась, і впало кілька вбитих. Ті, що прямували на північ, натрапили також на польську боївку в силі 40 людей, яка йшла від села Шистович, одначе боївка не встигла перетяти дороги втікаючим. Впало кілька вбитих, а решта, під густим обстрілом, перебилась до Шистович. Ціле село Бересть було в огні. Бандити ходили по селі та вишукували криївки, до яких кидали гранати. З побитих стягали взуття і одяг. В церкві запалили сходи на дзвіницю, розбили іконостас і заграбили всі церковні речі. З села забрали багато худоби і одежі.

Після акції, о год. 10-ій, багато мешканців Берестя зібралось в с. Шистовичах на фільварку. За хвилину піднявся крик, що банда повертає в сторону Шистович. Люди вибігли з хат і почали тікати в сторону с. Грабівчик, Орнотович, Біловод, Скибич, Дрогаївки, Молідана Великого і кол[ьонії] Острівка. Польська банда, при допоміг місцевих пояків, доганяла втікаючих і вбивала кого лиш могла. Вбито 10 осіб. Кілька поранено. Більшість людей втікала до Грубешева.

Під час акції поляки викрикували: «Бій! Паль! Бидло випущай!». В селі вбито 160 людей і кільканадцять ранено. Між вбитими були жінки, старці і діти. Місцеві поляки були всі з білими опасками.

Дня 24, 25 і 26.III.44 р. хоронили вбитих. Кілька днів по акції люди почали сходитись до села. Не маючи своїх хат, мешкали в школі і бункерах.

Дня 2.IV.44 р. приїхало на трьох фірах 17 польських бандитів. Вбили ще 14 осіб, між якими 4 мужчин, решта жінки і діти. Від'їжджаючи по акції, співали: «Єще Польська не згинела».

Подав Данилюк Кузьма.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 142. — Арк. 182. Копія, машинопис.

№ 163. Свідчення Петра Данилюка про напад поляків на село М'ягке

Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 42

З нападу польської банди на с. М'ягке, вол[ость] М'ягке, дня 9.3.44 р.

В ніч перед нападом з 8-ого на 9-те березня була запримічена більша банда, що наближалася в сторону лісу М'ягке від Тишовець. Вночі та ще вдень розташувалась вона в тому лісі. Люди, які це бачили, подалися до Сагриня.

9 березня, коло год. 4-ої пополудні, почався напад з лісу. Обстрілювано запальними кулями. Рівночасно окружено село. Люди втікали вільною дорогою до Сагриня, бо з цієї сторони було свободніше.

Вбитих було до 40 чоловік. Банда переходила кілька разів по спалениську та по полях і добивала ранених. Люди ховалися в попіл по спалених домах та вдавали вбитих. Деякі з них в цей спосіб врятувалися. Хто, одначе, мав на собі ліпшу одягу, стягали з нього і при тому, переконавшись, що живий, вбивали.

Більше людей з М'ягкого вбито в Сагрині, тому що туди втікали. Загальне число вбитих доходить до 100 чоловік.

Подав Петро Данилюк.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 143. — Арк. 183. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 237. Копія, машинопис.

№ 164. Свідчення Анастазії Шуфель про напад поляків на село Сагринь

21 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 43

Списаний 21.IV.1944 р. в УДК Грубешів. Зізнання Анастазії Шуфель, мешканки села Сагринь, вол[ость] М'ягке.

В п'ятницю 10.III.1944 р. рано, біля 4-ої год., побачила я вогонь і почула стріли. Вогонь був від запальних куль. Счинився неспокій. Люди почали втікати до сховищ. Моя сестра сховалася до одного «бункру», а я з батьками, донькою і з сусідами — до іншого. Було нас всіх разом 8 осіб. По хвилі почули ми більше стрілів, дався чути крик людей. Видно, хто як міг спасався. Банда підходила ближче й ми могли чути навіть розмову.

Коли бандити зупинились коло хати мого батька, почула я розмову: «тей хати не паліць, то человек добри», і дійсно, хати не спалили, лишили на сам кінець. Що діялося в селі за цей час, не можу нічого сказати, бо до год. 4-ої по обіді сиділа я з родиною в ямі. Чула тільки цілоденну стрілянину. Біля 4-ої години хотіла я побачити, що діється кругом нас. Здавалося нам, що крім стріляння нікого і нічого особливого нема близько нас. Тимчасом почула зі сховища, що в хаті є рух. Хтось ходив і розмовляв. Пізніше побачили ми, що бандити зовсім обрабували нашу хату.

Речі, які були замуровані в хаті біля печі, всі забрані, а сховок розвалений зовсім. З хати підійшли до нашого схрону, зовсім не шукали його, якби знали, де він саме є. Відкрили схрон і кричали, щоб виходити, бо кинуть гранату. Ми не хотіли вийти, тоді бандити почали рубати схрон. Батько вийшов із схрону і просив, щоб дарувати життя та залишили родину. Вони обляли його вульгарно: «Курва ваша маць, виходзіць, ми вас помордуєми, бо ви наших полякув мордуєць». Казали видати ще одяжу, яку вже обрабували в хаті. Дальше кричали в сховище, щоб вилазила решта. Вийшло ще двоє мужчин, мого чоловіка кузин і сусід. За чоловіками вийшла моя мама, за мамою наша комірниця, вісімдесятилітня бабуся з дволітньою внучкою. Моя 12-літня донька на вид бандитів зімліла. Бандити наказали батькові відляти її водою. Батько відляв, і дівчина прийшла до себе. Просила, щоб дарувати її життя, і знов зімліла. Бандити знову наказали її відрятувати. Знову прийшло дівча до притомности. Просила, щоб дарувати її життя, бо вона молода і хоче жити. На цей раз я вийшла зі сховища і просила, щоб не вбивали моєї дитини, що ми нічого не зробили злого, що ми нічого не

винні, що тут живемо. Один з бандитів промовив: «Ми ідзєми паренсет кїльомертув ту до вас, ажеби вас вшисткїх вимордоваць до ногї». В тому часї бандити стрїляли в мойого батька, який скоро сконав, потїм в мою маму. Після мами вбили кузина мого чоловіка, а сусїд вспїв втекти.

Тепер приступили до моєї донечки, яка кинулась до мене на шию, просила простити їй все. Цїлувала мене, просила попросити батька. Ще раз звернулася до бандитів і просила помилування. На цей раз дістала кулю в шию. Я кинулася її рятувати, але бандити почали стрїляти в мене. Дїстала я три кулі, двї в рам'я, одну в пальці. Дївчина сконала скоро. Банда думала, що зі мною вже кїнець і кинулася до бабусї. Вбили її, а дитини не зачіпали. Коли з нами покїнчили, запалили хату і пішли. Я в той час зїбрала всі свої сили і встала, попросилась з своєю донечкою, яка була мертва, і поволї дійшла до схрону. За мною, однак, лишилися слїди крови. Дряпала я нїгтями землю і засипала слїди. В схронї почула я себе зовсїм погано. Кровотеча була сильна. Серце моє ослабло. Підкрїпившись водою, яку знайшла в ямі, прийшла до свїдомостї. За якийсь час почула знову голоси бандитів: «Полїч, чи сон вшисци побїці». Одначе не знали, скїльки нас всїх було і скїльки убили. До ями вже не заглядали. Добили лише стареньку бабусю і вбили дитину, яка була під опїкою старенької.

В схронї пересидїла я до пізного вечора. Біля 9-ої год. вечора прийшла до мене мати убитої дитини. Вона власно сказала менї, що в селї бандитів вже нема і що менї треба перейти до хати, яка була неспалена. Це була польська хата, і банда її не підпалила. В хатї було бїльше людей. Багато було ранених. Фельдшер Зелинський давав першу помїч. На ранок всїх тяжко ранених відїслано до шпиталю в Грубешевї.

Грубешїв, 21.IV.1944 р.

/ — / Анастазїя Шуфель

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 144. — Арк. 184. Копїя, машинопис. Опублїковано: Поляки і українці між двома тоталїтарними системами 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 1. — С. 1324–1326.

№ 165. Свїдчення Антона Малика про знищення села Сагринь
24 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 44

Списаний 24.IV.1944 р. в УДК Грубешїв. Зїзнання Антона Малика, мешканця села Сагриня, вол[ость] М'ягке.

В п'ятницю 10.III.1944 р. рано, біля 4-ої години, почалася стрілянина з запальних куль. В цю ніч була моя варта. За клункою стояло нас біля 10-ох мужчин. Варта почала втікати, але скоро опам'яталась і тільки розбіглась, щоб разом не стояти. Стрілянина була зо 20 хвилин. Після цього запалили початок села й дався чути голос наказу: «Ле́ве скши́дло напе́раць до постерунку». Ми на цей наказ розбіглися по своїх господарствах, а банда в цей час вскочила в село і почала підпалювати другий кінець села. Підпалювали в той спосіб: зав'язували соломі, скроплювали бензиною і запихали нагору, а потім підпалювали. Той спосіб стосували у всіх домах під бляхою. Стрілянина тривала довший час. Видно, що під час палення села вбивали також людей, бо крик і плач були чути весь час. В той час я був у схоронищі. Стріли були до год. 8-ої вечером. Біля 3-ої год. по обіді вийшов я із сховища і бачив, як десяток озброєних бандитів проходили поза селом стежкою. Всі мали рушниці, крім одного, якого я пізнав. Це був поляк Лади́га з Мали́ч, який працював у волости Сагринь. Після того за якийсь час показалися бандити на конях і ловили коней в селі. Я бачив, як зловили 12 коней і повели в село. За якусь годину їхали фіри й везли добро селян: скрині, клунки. Всі поїхали в напрямі Модриня. В сусідньому схроні бачив я біля год. 5-ої по обіді, як бандити вбивали людей, там похованих. Бандити домагалися горілки. Селяни обіцяли дати, просили тільки дарувати їм життя. Однак банда їх побила. Вбили: Дудося Васи́ля — літ 40, двох його синів — Степа́на, літ 18 і Іва́на, літ 14, та ще одного старшого чоловіка, переселенця, якого прізвище не знаю. Батьки Васи́ля Додося були спалені, батько в хаті, а мати під хлівом.

Цілу ніч був спокій, я однак більше не виходив із сховища. Рано 11.III. вийшов із схрону, це було біля 5-ої рано. Все було спалене і було багато побитих людей. В самому селі було менше трупів, але по полях лежало дуже багато. Я бачив яких 100 чоловік, вбитих в селі, а на полі кілька соток. Банда, зробивши роботу в селі, обскочила село. Друга частина банди пішла і оточила людей зі сторони лісу, бо дуже багато людей втікало до лісу, і там відкрила вогонь з машинових крісів, карабінів і рушниць. Люди не мали куди втікати, бо стріли були з лісу і з села, а кіннота в числі 50-ох їздила поміж людьми, наганяла людей в огонь і вбивала. Коли люди втікали, бандити кричали: «Стуй, бо не уцекнеш». Скільки було чоловік банди, тяжко мені сказати, але факт, що село було оточене і людям було важко втікати. Коли польська банда відійшла, люди, які лишилися живими, приступили до праці.

Я цілий день в п'ятницю, як і багато інших мужчин, звозили трупи до села, яких родини хоронили на цвинтарі. Багато людей ховали своїх побитих там же по полях. Ховали по кілька осіб в одну

яму. Багато трупів лежало по кілька тижнів по полях, переважно ці, які не мали родини.

Грубешів. 24.IV.1944 р.

/ — / Антін Малик

Протоколувала: Надія Войнарівська.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 145. — Арк. 185. Копія, машинопис.

№ 166. Свідчення Наталії Шаварської про напад поляків на колонію Модринь

25 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 45

Списаний 25.IV.1944 р. в УДК Грубешів. Зізнання Наталії Шаварської, літ 60, мешканки колонії Модринь, вол[ость] М'яжке.

В суботу 11 березня 1944 р. на нашу колонію почала наступати польська банда. Наступали з лісу. Відразу почали стріляти. Люди, почувши стріли, втікали. Я також втікла до польської хати, де було дві жінки польки. За нами прибігли бандити до хати і зажадали кенкарт. Жінки польки показали і їм звернули, а нам 5-ом українкам забрали і наказали йти вперед. Коли бандити вийшли з хати, щоб покликати більше бандитів, ми вспіли схватись під підлогою. Бандити вернули до хати по нас і питали, де ми є. Жінка полька, Кароліна Бальвалюк, сказала, що ми всі втікли в напрямі лісу. Бандити нас не шукали, бо повірили, що ми дійсно втікли і пішли з хати.

Ми посиділи під підлогою кілька годин. Чули весь час стріли. Коли втихло і банда відійшла, ми вийшли з-під підлоги. Жінки польки звернули нам наші кенкарти, і ми пішли на свої згарища. Колонія була спалена. Стояли тільки польські хати. Були також побиті люди. Під ніч треба було шукати місце, де б можна було переночувати. Знайшли одну хату нашого перевертня і там переночували. Наступний день пересиділи в схроні, а ночували на полі. На другий день після нападу банда польська їздила і грабила все, що тільки могла. У вівторок, 14 березня, приїхали знову бандити на колонію Модринь.

Я і мій чоловік, Іван Шаварський, брат чоловіка, Антін Шаварський і син Антона, Іван, були всі в польській хаті. Банда обскочила хату і всім нам наказала вийти з хати. Ми вийшли, бандити питали нас, чи ми українці. Один з них говорив по-укр[аїнськи]: «Ми знаємо, що ви українці, ми також українці, ми вас бити не будемо». Зажадав кенкарт, коли ми показали, від нас забрали всі кенкарти. Цей самий, що говорив по-

укр[аїнськи], звернувся до нас: «Напшуд курва ваша маць» і погнав нас вперед. Бив весь час прикладом і копав ногами. Загнали нас в поле і наказали, щоб ми всі полягали: «Класць сен ту, курва ваша маць». Ми полягали. Бандити почали стріляти в нас. Забили мого чоловіка, Івана Шаварського, брата Антона і його сина Івана, в мене не попали. Я чула тільки, як свистали кулі коло моїх вух. Бандити сказали між собою: «Юж вшисци побіці» і пішли. Як довго я лежала між побитими, не знаю. Коли настав вечір, я встала і побачила, що всі біля мене мертві. Син Антона Шаварського довший час мучився, аж під вечір сконав. Я сунулася коліньми досить далеко, а потім з бідою, на руках і колінах, підрачкувала під клуню, прикрилась соломною і так просиділа до рана.

Рано перейшла далше на Модринську колонію і сховалася до ями з картоплею. Бачила з лъоху, як бандити рабували майно селян. Виносили мішками муку і носили до лісу. Під обід прийшла ще одна жінка, і ми подалися до Грубешева.

Грубешів, 25.IV.1944 р.

Неписьменна

Протоколувала: Надія Войнарівська.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 146. — Арк. 186. Копія, машинопис.

№ 167. Свідчення мешканців Козодави про знищення села

7 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 46

Списаний дня 28.III.44 р. в Козодавах, пов[іт] Грубешів.

Зізнання очевидців, які були присутні при паленні поляками села Козодави, дня 19.III.1944 р.

Зізнає Петро Гресь, селянин села Козодави. Він бачив: в неділю, коло год. 17-ої, сусідова хата вже горіла, стрілів не було чути. Він вибіг на свій город і скрився за купу гною. На його подвір'я прийшло трьоє озброєних в кріси, ввійшли в хату, але тому, що там нікого не було, вони спалили хату, стодолу та стайню. Дальше бачив, як ці троє ляхів підходили по черзі до кожної хати і коли що-небудь там знайшли, виносили на вулицю та складали на купу. Коли почала горіти вже ціла вулиця, приїхали ще двоє поляків верхом, які оглядали попередню роботу. В тому під'їжджала фірманка та забирала награване майно, попередньо викинуте на вулицю.

Зізнає Наталка Шмет, що враз зі своєю матір'ю та братом вибігла з хати, коли вже в селі були поляки, а мешканці села вивтікали

і в селі вже нікого не було. Раніше вони не втікали, бо вважали, що поляки до села не прийдуть. Вибігши з хати, вони скрилися за могилу, звідки добре було їм бачити все те, що в селі діялося.

Від кооперативу приїхала фірманка, забрала весь товар, а відтак будинок поляки запалили. Від вогню загорілася їхня стодола. В той час брат вибіг із-за могили і попрямував до хати. Біля хати зловили його поляки. Зловленого поляки почали бити, кричати на нього, видно щось випитували, а відтак кинули на землю, а тоді почали топтати по ньому ногами. Вкінці двоє із них взяли його за руки і ноги та вкинули в огонь горючої хати.

В тому часі Н. Шмет бачила, що її сусід Іван Гресь почав втікати зі свого подвір'я, вже в останній хвилині, як поляки були на обійстю. Гресь, який добігав вже до могили, зловили поляки та почали щось допитувати (що, не знає), а при тому бити та колоти штиками. Другого дня знайдено його ще живого, сильно поколеного, так, що до трьох годин помер.

В цій акції згоріли в Козодавах такі господарства:

Лич Сергій, Василюк Роман (згорів весь живий інвентар), Волох Степан, Гресь Степан, Гресь Петро (згорів весь живий інвентар), Гресь Михайло, Павлюк Лев (згорів весь живий інвентар), Орішко Володимир, Пилипчук Іван, Васильчук Гриць (згорів весь живий інвентар), Гресь Прокіп (все згоріло), а сам господар ранений, Черняк Іван, Приступа Василь (згоріло все), Черняк Яким, Рудковський Петро, Гресь Якуб, Шмет Андрій, Гресь Теодор, Сивак Григорій, Гресь Григорій, Палюк Лука, Шкалій Гаврило, Грома Мілько, Принда Осип, Шевчук Іван, Сивак Іван, Зигмунд Пославський, Гмига Карпо, Глушин Михайло, Павлюк Кирило — всі ці господарства згоріли з забудуваннями, живим інвентарем.

Лишилось одно господарство Черника Андрія, який живе аж в кінці села. Він жив біля польської кольонії. Поляки, мабуть, думали, що це хата польська.

Вбили: Гресь Іван	—	літ	75
Гресь Гриць	—	" — "	68
Шмет Андрій	—	" — "	45
Рутковська Марія	—	" — "	80

Після того поляки більше не приїздили, німці також не приїздили на грабіж.

Постій, дня 7.V.1944 р.

Подав Жен

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 147. — Арк. 187. Копія, машинопис.

№ 168. Свідчення Панаса Порисирка про напад поляків на село Сиховичі
Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 47

З нападу польської банди на с. Сиховичі, дня 10.3.44 р.

Дня 10.3.44 р., о год. 4-ій, польська банда напала на село Сиховичі. Банда стояла в польських колоніях як: Малківська, Заблоцька та Грка. Люди з села вартували до год. 4-ої, а по 4-ій пішли спати, лиш деякі вартували.

Банда, підсуваючись лавою 2 кілометра, окружила ціле село. Коли банда підійшла яких 500 метрів, варта села завважила її і пустила кілька стрілів. Поляки почали стріляти з різнородної зброї. Тоді вже я почав втікати і сховався в схроні. Звідтам чув я викрики польської банди: «Маце така, а така ваша маць Україне з червоними краватами». Люди з села втікали в с. Тихобіж, де стояли grenшущи.

По погромі я пішов поховати своїх дітей. На дорозі я знайшов одного чоловіка, що мав повикручвані руки та ноги. Він оповідав, що його мучили двоє польських бандитів та при тому підговорювали собі: «Маце Україне». Цього чоловіка я заніс до Тихобужа.

По огляді стверджую, що є вбитих 170 осіб.

Подав Панас Порисирк

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 148. — Арк. 188. Копія, машинопис.

№ 169. Свідчення Захара Теревка про знищення села Ласків
Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 48

З нападу польської банди на с. Ласків, дня 10.3.44 р.

Дня 10.3.44 р. рано, побачив я, що наше село окружує банда польська. Бандити підходили до села з усіх сторін. Я догадався, що буде напад, і став запрягати коні, щоб виїхати з Ласкова. Виїхати вже не було часу. Люди, що вийшли за село, були обстрілювані й мусіли вертати. В селі люди стали ховатися по схронах. Я рівнож умістив свою родину в схроні, а сам лишився коло хати і обсервовував банду. Я мав надію, що ортшущи прийдуть нам на поміч. Тим часом банда запалила село і стала наблизитися до нього. Бачив

я, що немає рятунку, і заховався в схроні. Звідси чув, як бандити ходили по городах і вишукували людей. До схронів кидали гранати, а знайдених людей розстрілювали. Через шпару бачив я, як бандити знайшли схрон мого сусіда та постріляли людей, що знаходилися в ньому. В числі побитих знаходився також священник з Ласкова.

Опісля почув я приказ: «Забераць вшистке конє», а потім заграла трубка. Я бачив, однак, що бандити не покидають села, і не виходив зі схрону. Доперва вечором, коли трубка заграла втретє, я вийшов зі схрону. Опісля заніс там свою побиту родину, а сам пішов до Верешена. По двох днях хотів зайти до Ласкова, щоб похоронити свою родину, однак бандити не допустили мене туди.

Бандити разом з поляками зі Смолигова їздили по селі й вишукували людей та заховане добро. Рівнож знайшли і забрали мої речі.

По трьох тижнях був я знову у Ласкові. Побитих людей, які до того часу лежали непохоронені, бандити казали полякам зі Смолигова засипати землею.

Село цілком спалене, не лишили ні одної хати.

Подав Захар Теремко.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 149. — Арк. 189. Копія, машинопис.

№ 170. Список осіб, які давали свідчення про напади польських збройних формувань на українські села Грубешівщини

19 червня 1944 р.

СПИСОК

осіб, які зізнавали і підписали оригінали протоколів з доконаних польськими бандами нападів на українські села Грубешівщини.

1. о[тець] Василь Лашенко			Сагринь
2. Ольга Шидловська	літ	28	" — "
3. Зіна Малимон	" — "	12	" — "
4. Місцеві селяни			Телятин
5. Андрій Ковальчук	літ	41	Андріївка
6. Полк[овник] Яків Петрусь			Грабівець
7. Олександр Носаль і інші			Переспа

8. Максим Щирба	літ	36	Ласків
9. Михайло Гучак			" — "
10. Іван Антосюк	літ	54	Бересть
11. Константин Шутовський			Потуржин
12. Місцеві селяни	3 особи	" — "	
13. " — " — "	2	" — "	Вишнів
14. " — " — "	5 осіб		Сушів
15. " — " — "	7	" — "	Жабче
16. " — " — "	11	" — "	Новосілки
17. " — " — "	16	" — "	Василів
18. " — " — "			Горощиці
19. Петро Конащук	літ	44	Майдан Тучапський

Дня 19.VI.1944.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 26. — Арк. 79. Копія, машинопис.

№ 171. Повідомлення про «Генеральну протиукраїнську акцію» польських збройних формувань у червні 1944 року
Червень 1944 р.

ЩЕ ПРО Т. ЗВ. «ГЕНЕРАЛЬНУ ПРОТИУКРАЇНСЬКУ АКЦІЮ»
ПОЛЬСЬКИХ БАНД ДНЯ 2.6.1944

Ближчі дані за найновішими звідомленнями.

Як виходить, перші звідомлення про наступ польських банд на укр[аїнські] села Холмщини і Галичини дня 2.6.44 були побіжні і далеко не повні. Поляки понесли много більші втрати, ніж можна було надіятися. Атакуючі сили польських банд були далеко численніші, ніж подані перші звідомлення.

Зловлений у часі бою один з польських бандитів оповідає:

«Поляки сконцентрували всі свої сили проти укр[аїнського] населення і відділів УПА. Сили ці далеко перевищали чисельний стан трьох куренів. Озброєння лихе. Крім військових відділів, змобілізовано великі резерви черні, т. зв. СОП (Сполечни Осередок Помощні), мужчин від 40 літ і жінок.

Чернь мала відшукувати при помочі довгих загострених дротів закопані речі, грабити все добро, підводами відвозити на Захід.

На відтинку Домброва — Старе Село наступала т. зв. «Армія Железна» в числі около 600 люда.

Ціль протиукраїнської акції:

1. Ограбити якнайбільше укр[аїнських] сіл, особливо з харчів, з огляду на голод, що шириться серед поляків.

2. Знищити відділи УПА, щоб мати вільну дорогу до нападів.

3. Знищити до тла укр[аїнське] цивільне населення на захоплених теренах та спалити всі села, як далеко лиш це вдасться».

Отже, наміри польських горлорізів були ясні і недвозначні. Такою ж ясною і недвозначною та твердою була відповідь УПА. Відділ Перебийніс 7 звідомляє про свій відтинок фронту, м[іж] ін[шим] ось що: Поляки кілька разів поновляли наступи. За всяку ціну хотіли вдертися до села Річиці і запалити та оточити наш відділ. За кожним разом з втратами були хоробро відперті. Вкінці наш відділ перейшов до протинаступу і примусив ворога до втечі. Ворог залишив на полі бою понад 50 трупів (багато ранених і трупів банди потягнули з собою), 2 кулемети, 150 крісів, багато пістолетів, гранат і муніцію. Між вбитими є командир відділу в ранзі поручника. Цивільне населення щораз відшукує польських трупів та зброю по збіжах.

Отже, попередні дані в «Стрілецьких Вістях» Ч. 13, що на відтинку Річиця — Ульгівок — Жерники впало 25 поляків і здобуто лиш 10 крісів, були далеко неповні.

Також щодо власних втрат з того відтинка спростовуємо, що був вбитий лиш один стрілець зі самооборони Ульгівок, а не, як у Ч. 13 «Стр[ілецьких] В[істей]», що впало двох.

Рівно ж на інших відтинках втрати ворога показалися більші, ніж попередньо було подано. Так, що в загальному ворог втратив згодом вбитими понад 100 люда, а далеко більше мав ранених. Як бачимо, бандитське ремесло полякам не щастить і не поплачує.

Про бої УПА з польськими бандами дня 9.4.44 в Посадів цей же полонений оповідає: «В часі наступу УПА на Посадів, головні сили АК і АЖ (Армія Крайова і Армія Желязна) були скупчені на відтинку Жерники — Посадів. Тут був рішачий бій. Бій скінчився повною поразкою відділів АК і АЖ. Вони були змушені відступити. У польських відділах вив'язалося повне безладдя. Відділи розбіглися, прямуючи на захід. Від цієї пори в АК і АЖ не було порядку. Під час запеклих боїв за Посадів — Жуличі перший утік ганебно кінний відділ, що перед тим школився в підстаршинській школі, т. зв. «Конни Звяд». Тепер іронічно замінили його назву на «Конни Звяд».

Стрілецькі вісті. — 1944. — Ч. 14 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 69. — Арк. 142–144.

№ 172. Інформація про наслідки «Генеральної протиукраїнської акції»

Червень 1944 р.

ЖЕРТВИ ПОЛЬСЬКОГО ЗВІРСТВА

Після розгромлення наступаючих польських банд дня 2.6.44 відділами українське населення занялося відшукуванням і стяганням помордованих тими бандами жертв з цивільного населення.

В кількох заледве селах відшукано досі 30 осіб. З того найбільше число з кольонії Стенятин, з Жерників, Посадова, Ратичева, Зимна і ін. Між помордованими були немовлята, жінки і сідоголові німечні старці. Жертви були помасакровані в жажливий звірський спосіб. Були дівчата з відрізнаними грудьми, були особи з видовбаними очима, з повідрубуваними руками і ногами. Всі жертви були вбивані і порозрубані сокирами та ножами.

З образу помасакрованих жертв можна ясно вичитати, а саме, що польські бандити наче професійні різники прямо насолоджувалися рубанням і четвертуванням людського м'яса. Здається, що не люди проходили тими селами, а дикі потвори. «Так страшно було глядіти, — пише очевидець, — на трупи помордованих в Стенятині, Жерниках і т. д.! Були там такі маленькі діти, хлопці і дівчатка і старці. Прямо жах, що за звірства!!!»

Другий очевидець оповідає: «Ляхи мордували багнетами, сокирами. Між трупами були жінки з відтятими грудьми, були трупи з виколеними очима. Один хлопчина був без голови...»

Чи треба ще щось додавати до тієї неймовірно жажливої картини? Мова фактів є найбільш переконлива. Лядські звірюки в цей спосіб хотіли відімести свої невдачі з УПА. Лицарський народ — тай годі!...

Величаві похорони невинних жертв польського звірства відбулися на другий день Зелених Свят, т[о] є 5.6.44, в місті Белзі, при великім здвізі народу. В похоронах взяло участь трьох українських православних священиків. У виголошених промовах пробивалася рішучість і віра в нашу перемогу. Підкреслено там рівно ж давно спільну історичну долю, тісне співжиття, взаємодопомогу та спільну духову єдність обох сусідуючих віток українського народу Холмщини і Галичини, в цих важних переломових, а так бурхливих наших часах. Ось так у спільній боротьбі, при спільних жертвах і спільною кров'ю зриваються всі штучні греблі, поставлені ворогами між українським народом, і кристалізується одна спільна воля, спільна

ідея одного великого народу, що в огні боротьби виступає на арену історії за свої права і свою державу.

Стрілецькі вісті. — 1944. — Ч. 14 // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 69. — Арк. 142–144.

№ 173. Додаткова інформація про бої відділів УПА за Посадів
14 червня 1944 р.

ВШВО II. в. 6.

ДО ЗВІДОМЛЕННЯ «БОЇ ЗА ПОСАДІВ», ЩО ВІДБУЛИСЯ 9.4.1944.

Безпосередньою причиною УПА проти польських банд на відтинку Рокітно — Посадів було ствердження нашої розвідки, що польські банди, які зі своїм штабом закорінилися в фільварку Посадів в Стенятині та по близьких селах і лісах, почали головно вимордовувати українців з тих же сіл. Селянин з Посадова Саноцький Гриць зізнав, що в Телятині польські бандити убили вже 39 українців, м[іж] ін[шим] згинув Захар Олійник — війт, Коляда і інші. Селянин з Посадова Оленич Василь, Зельонка Юстина, Солодуха Степанія, Банах Гриць, Банах Іван і інші подають, що в Посадові згинуло 22 особи, між іншим Зельонка Іван, Зельонка Михайло, Романчук Костик, Смолінський Яків, Смолінський Василь, Ткачек Сергій, Гордутко Гриць, Сапига Михайло, Яцюк Михайло, Зельонка Теодор, Мазурок Лесько, Олевич Семко, Гаврилюк Степан, Ткачек Катерина, Грищечко Назар, Солодуха Володимир, Струк Іван, Струк Марія, Маланчук — учитель, крім того, в найближчих днях полки готовились розстріляти по списку знова звище 50 осіб. Населення згаданих сіл було до краю стероризоване, не вільно було українцям нікуди виходити із села. Своїми харчевими припасами були поневолені годувати польські банди, які без того грабили все, що лише знайшли, одержу, обуму, харчі.

БІЙ БІЛЯ ПЛЕБАНКИ

13.4.1944 р. частина відділу Галайди та районна боївка провели акцію на кольонію Плебанку, село Ходованці і фільварок Плебанку. Ціль: знищити польські банди на тім відтинку та їхні гнізда. Сили поділено на три групи: 1 група під командою Чорноти мала знищити кольонію Плебанку, 2 група під приводом Беркута мала за завдання зліквідувати польські сили в Ходованцях, 3 група під командою Дзидза мала опанувати фільварок Плебанка і в часі спа-

лити його. Год. 04.05 почато акцію. 1 і 2-га група без труднощів виконала своє завдання, 3-тя група не дописала. В часі акції полякам наспіла поміч, а саме прибула нім[ецька] жандармерія з Ярчева в силі 15 люда з машиною зброєю та фольксдойчери з Юрова, рівнож добре узброєні. Вони заатакували боївку з фільварку. Боївка мимо добрих становищ за мурами зпанікувала і вицофалась. Вигідні становища за мурами зайняли німці та почали з відтам обстрілювати наші відділи. Треба було на ново фільварок здобувати в дуже не вигідних теренових умовах. З важким трудом удалося німців виперти і завдання виконати. При збудові фільварку з нашої сторони впав один вбитий Кобак Михайло, псевдо Шишка, і трьох віднесло рани. Німці втратили 5 вбитих і ранених. Поляків цивільних і фольксдойчів впало около 50 осіб. Здобуто два кріси. Втрачено один кріс. Акція закінчилася о годині 10-тій. [...]

БІЙ ПІД НАРОЛЕМ, ДНЯ 21.V.1944 р.

Як доносила розвідка, більші сили польських банд були скупчені на відтинку Нароль — Липсько — Андріївка, відки постійно робили випадки на дооколишні українські села та безпощадно грабили їх. Заплановано, отже, акцію відплатну на ці ворожі гнізда, щоби дати охорону українському населенню.

Ніччю 20.V.44. два відділи Сіроманці і Галайда вийшли з місця постою для проведення акції. Біля півночі почав падати сильний дощ. Марш відбувся багнистими теренами. Акцією командував к[оманд]ир Богдан. План акції був як слідує: Сіроманці під командою Яструба мали облягти Андріївку, здобути і знищити її. Галайда під ком[андою] Євшана це саме мав вчинити відносно Липська. Важкий гранатомет, поміщений між Липськом та Андріївкою, мав обстрілювати Липсько, Нароль, Андріївку. Перші стріли цього гранатомета мали бути рівночасно знаком до акції. Було припущено, що більші сили ворога знаходяться в Липську та Наролі. Виконання плану: к[оманд]ир Сіроманців Яструб¹ вислав одну чоту під ком[андою] чот[ового] Косача в залогу від сторони Яцькового Города, Дембліни і Павельців. Дві другі чоти підійшли під Андріївку на віддаль 70 м. Робився денно. Налезало окопати важку зброю (скоростріл і гранатомет). З огляду на теренові умовини та й на те, що Яструб бажав мати зброю біля себе, окопано її рівнож у відділі 70 м від села. Ще не скінчено окопування, як ворожа стійка трьома стрілами заалармувала село. Треба було починати акцію, хоч гра-

¹ Дмитро Карпенко (1917—1944) — командир сотні, згодом куреня, що входили до складу Воєнної округи «Лисоня».

натомет Галайди ще не почав діяти. Акція почалася по першій серії важкого стріла. Обі чоти пішли в наступ. Третя чота під ком[андою] Окуня, скріплена роєм ВОП-у під ком[андою] Явора, наступала з південно-західної сторони, перша чота зі сходу. Важка зброя була поміщена з півдня, де находився і сам Яструб. Чоти впали до села і почали палити. Згорілося 8–10 хат. Важкий скоростріл затявся з огляду на пісок і дощ. Треба було його усунути зі становища. Від самого початку почали поляки атакувати штаб Яструба, від сторони присілка Міхалець. Перший наступ поляків відбито скорострілами і трьома фінками. Перша чота в селі дістала сильний вогонь ззаду і була змушена відступити до ліса. Дістала наказ від Яструба наступати в друге. Знов вірвалася до села, спалила кілька хат і дійшла аж до центра села, але і вдруге була змушена відступити на край села. Потім наступала ще втретє, але дістала сильний вогонь від сторони Міхалець, знову відступила до ліса. В тім моменті вдруге був заатакований штаб Яструба також від сторони Міхалець з лісу. Третя чота, діставши сильний вогонь з центра села, вицофалась на своє вихідне становище і долучила до першої. О год. 7-мій з минутами почався плановий відступ. Впало трьох вбитих і 10 ранених. Поляки почали погоню, і треба було їх три рази відбивати. Погоня тривала до Яцкового Городу. Усіх ранених забрано. Трупів залишено на полі бою. Ворожі втрати не менше 60 озброєних трупів. Деякі впали від багнетів наших стрільців. Крім того, напевно, були вбиті, яких наочно не стверджено, і були ранені. Андріївку знищено на 70%. Відзначилися в бою чот[овий] Явір, рой[овий] Попович, стр[ілець] Сова (згинув), стр[ілець] Коваль, стр[ілець] Шугай, стр[ілець] Моряк, скорострільчик Дем'ян, ст[арший] стр[ілець] Підступний, стр[ілець] Козаченко, рой[овий] Марцегель і цілий рій ВОП-у.

Відділ Галайди під ком[андою] Євшана почав акцію дещо пізніше, ніж відділ Сіроманців. Ціла сотня діяла рівночасно, крім чоти Беркута, яка була призначена для охорони штабу і важкої зброї. Важкий гранатомет відкрив вогонь по черзі на Липсько, Нароль і Андріївку. Наступ почався з півдня. Поодинокі відділи (чоти, рої), обстрілявши скорострільним і крісовим вогнем село, звідки неслися ворожі стріли, швидко вдерлися в середину села та, спалюючи будинки, дійшли аж до костела в північній частині села. Дальша частина села відгороджена від першої широкою прогалиною і тому, з огляду на сильний вогонь Ворона, занехано дальшого наступу. Село знищено в 80%. Сильніша реакція ворога почалася щойно тоді, коли він зорієнтувався, що наші відділи відступали планово і втрат не було. Відступаючи, спалено місцевості Павельці, Мавре-

цівку, частинно Ільків Город і Бжазінки. У відворотній акції ворог перешкоджав аж до Волі Великої, звідки був змушений відступити, втративши кількох вбитих і ранених.

Власні втрати: 2 легко ранених. Втрати ворога: без сумніву стверджено звиж 40 вбитих, згодом є далеко більше число, і невідоме число ранених. Здобуто 4 кріси.

Недотягнення: розвідка мильно поінформувала, що більші сили ворога були скупчені на присілку Андріївки — Міхальце. І це, мабуть, було причиною більших втрат Сіроманців.

Постій, 14.VI.1944 р.

Ватюга¹

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 60–67. Копія, машинопис. Опубліковано: Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 2. — С. 1018–1024.

**№ 174. Витяг із «Вістей з терену» про діяльність польських збройних формувань
30 червня 1944 р.**

ХОЛМЩИНА

ВІСТІ З ТЕРЕНУ

Володавщина і Холмщина:

[...]

14.6.44 р. до с. Бондарівка прийшов польський відділ партизанки на грабіж, одначе більшовики, які тут стаціонували, не дозволили грабувати. З цієї причини зав'язався бій, під час якого село згоріло.

14.6.44 р. через Буг на Володавщину перейшов відділ поль[ської] партизанки і наткнувся на укр[аїнських] СС-ів. В бою загинув один польський офіцер, а поляки двох СС-ів зловили і забрали зі собою.

[...]

Грубешівщина і Везщина:

9.6.44 р. наша боївка в силі 20-тьох осіб робила випад на спалене село Бересть, тим способом дала змогу селянам викопати свої

¹ Василь Ваврук (1909—1945) — начальник політвиховного відділу штабу Военної округи «Буг».

речі. Під час цього випаду боївка звела бій з польською бандою в силі 150 осіб. Обороняючи відступу людей, загинув один боївкар.

[...]

11.6.44 р. в с. Монятичі поляки пустили серію запальних куль і почали наступ, але внаслідок стрілів мусили відступити.

[...]

Поляки в околиці Бишовець дуже часто підходять малими групами в с. Маличі та інші сусідні села, де обстрілюють безборонних селян.

Поляки цілковито опанували с. Гдешин, Грабівець та Острівок. В с. Гдешин стоїть польська застава в числі 40 людей зі скорострілами.

В Грабові є польська боївка в числі 60 людей зі скорострілами.

В окол[ицях] Острівок стоїть польська застава в числі 20 людей. На фільварку Селище надиться також орг[анізаційний] пункт ППР, який намагається затягнути в свої ряди українців з околичних сіл. Орг[анізаційний] пункт веде пропагандивну роботу, наказує бити панів, палити фільварки.

В Тріщанському лісі знаходиться польська банда в числі 20-ох людей, яка показується в околицях Майдану, Дрогоївки, Скібич. Води їздять по селах двома возами, озброєні в один скоростріл, одна фінка, 10 крісів. В с. Трепани є польська боївка з невідомим озброєнням. В Стрілецькому лісі є велика банда, в склад якої входить багато жінок та дітей. Озброєні переважно в фінки й само зарядки. Часто ця банда грабує околиці с[іл], напр[иклад], Степановичі, Кулаковичі. В банді є більшість поляків, що повтікали з Волиня.

Українські селяни с. Гудешин, Грабовець, Острівок, з огляду на небезпеку зі сторони поляків, цілком спустили ці села.

Слава Україні.

Постій, 30.6.44 р.

/ — / Морозенко

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 18–22. Копія, машинопис.

№ 175. Інформація про польсько-українське протистояння на Холмщині у травні 1944 року
4 липня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

ВІСТКИ З ТЕРЕНУ
за другу половину травня 1944 р.

[...]

Інші Вістки:

11.V.1944 р. в Грубешеві відібрали поляки від українських селян 4 коні і 2 вози разом з вантажем.

12.V.1944 р. відділ УПА зав'язав бій з польськими бандами в околиці кольонії Маличі на сс.: Конюхи і Маличі. Селяне Українці, залякані польськими боївками, втікали в часі акції в багатьох випадках разом з поляками. Села спалено. Вбито 10 поляків. Відділ УПА жертви не мав.

14.V.1944 р. відділ УПА підняв акцію на сс., що приготовлялися до нападу на Українців: Гачиська, Гонятичі і сусідні кольонії. Поляки без стрілів вивтікали на Захід.

17.V.1944 р. поляки спалили в с. Бузько вол[ості] Білополе 12 господарств і вбили одного чоловіка. Самооборона відіграла напасників.

17.V.1944 р. поляки спалили с. Забірці. Вбито 6 людей, ранено 3-ох. Зрабовано 10 коней і кілька корів. Багато худоби згоріло. На лінії обох згаданих сіл, як дається завважити, поляки піднялись до нового наступу.

В Волості Ухані копають поляки укріплення по фільварках.

За Заходу приїжджали поляки по своє закопане добро до кольонії: Марисін, Борсук, Андріївка і М'яке. При таких нагодах вони вбивають місцевих людей.

В Томашівському повіті польська організація наказала строго всім полякам повертатися на українські терени. Намагання поляків в тім напрямі відбила самооборона місцевих селян. Поляки за всяку ціну хочуть заселити спалені терени і проганяти даліше Українців.

В Холмському повіті ендеки та ППР (Польська Партія Роботніча) успішно перевели мобілізацію усіх мужчин від 16–55 років у ряди своїх банд. ППР старається втягнути у свої ряди також Українців, заявляючи, що будуть боронити також укр[аїнські] села серед ендецьким терором. В Володавщині пороблено також такі мобілізації ще вчасніше.

В лісі біля Воєславич окружили поляки групу 15 німців і усіх побивали. Одному лише вдалося втікти.

[...]

Постій, дня 4.VII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 68–69. Копія, машинопис.

№ 176. Витяг із «Політичного звіту від 15.VII.44 року — 15.VIII.44 року» про настрої серед поляків
25 серпня 1944 р.

Холмщина — Сокальщина

[...]

Поляки:

Поляки ідуть своїми втертими шляхами донощицтва і провокації. Багато їх вступило до міліції. Багато вертається з заходу на старі місця. Вони раділи першим вісткам про створення польської держави, але тепер багато інтелігентів бачить, що Польща піде слідами Прибалтійських держав, тобто стане Радянською Республікою. Агітація проти емігрантського уряду полякам не по нутру. Не дивлячись на те, поляки співпрацюють з НКВД. В масових облавах поляки показують свідомих українців, яких арештує НКВД. Дня 14.VIII.44 р. вранці НКВД під охороною 400 червоноармійців оточило с. Куличків. Люди вивтікали зі села. Більшовики питали за станичним і станичною, називаючи їх поіменно. Довгими дротами обшукували землю в городі і на подвір'ї. На цвинтарі містився штаб, якого командантом був капітан НКВД. До нього зложено всі зрабовані речі. До людей стріляли. Вбито одну дівчину в селі, а в лісі біля 30 осіб. Цілий день НКВД вело допити. Придержувало осіб чужих або тих, що були на листі. Дня 15, 16 і 17.VIII.44 р. повторено знов таку саму облаву. Розпитувано дітей про батьків, обіцяючи гармошку, набої і застрахували розстрілом. Діти нічого не сказали. Облавою обнято також присілки: Параньки, Адамівка, Шахрайка і Луцьки. Село не ставилося на мобілізацію. В ньому зайшов інцидент між нашим відділом і більшовиками, яких роззброєно. Населення тримається дуже добре. Люди втікають в ліси. Ще агресивніше поступають поляки на Холмщині. Деякі боївки нападають на поодинокі авта (сов[єтські]), конфіскують їх, а червоноармій-

ців вбивають. Головне вістря спрямовують ляхи проти українців. Польська міліція і польські боївки проводять арештування, граблять і мордують цілі сім'ї. В с. Сагринів замордовано кілька українських родин. Дня 29.VII.44 р. поляки вбили українського вчителя в с. Дубенки, за що совети арештували 5-ох поляків. Дня 26.VII.44 р. замордовано в с. Маличі 5 українських родин, а в с. Акієві 9 українських родин. Дня 27.VII.44 р. в с. Новосілки вбито 3-ох українців, а в с. Чортовичі 5-ох українців, а в с. Дятковичі 1 українську сім'ю, а в с. Богутичі 2-ох українців. Совети радять переноситися українцям на українські села. Від Люблина почавши, порозвішували поляки плакати такого змісту: «Біць українцуф!», «Нех жиє Польська Неподлеглосьцьова!». Польські націоналісти маскують себе поки що гаслами з ППР.

[...]

Постій, дня 25.VIII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 241. Копія, машинопис.

№ 177. Витяг із хроніки відділу УПА «Перебийніс» про діяльність на теренах Холмщини
Серпень 1944 р.

УПА

Відділ «Перебийніс»

ХРОНІКА

[...]

6.5. Відділ дістав наказ відмашерувати на північні терени (Холмщину), щоби охороняти Українське населення перед польською грабуючою бандою, котра нападала на українські села, грабувала і палила, а людей вбивала. Того дня вечером відділ відійшов на північ і закватерував в селі Щеп'ятин (Угнівщина), там простояно кілька днів.

[...]

16.5. Відділ в цілості закватерував в селі Посадів, того дня перший підв[ідділ] під командуванням к[оманди]ра Дорошенка ходив на поміч відділам «Тигри» та «Пролом», котрі мали бій з польською партизанкою в селі Набрж. Бій тривав від рана до обіду, поляки відступили, залишаючи великі свої втрати, на відтинку, де брав

участь в бою наш підв[ідділ] з відділу «Перебийніс», впало сім польських партизан. Здобуто 5 крісів і два верхові коні, наші втрати один кулеметчик стр[ілець] Тигр тяшко ранений.

18.5. Група вояків під командуванням к[оманди]ра Наливайка ходила в стежу в сторону с. Зімно, в тім селі група наших вояків найшла на польську партизанку, котра грабувала майно людей того села, почалась перестрілка, по короткій стрілянині польська банда, втекла залишаючи двох вбитих і одного раненого. Здобуто 3 кріси і одну підводу, наші втрати ніякі.

[...]

1.6. Розвідчики нашого відділу зловили розвідчицю (жінку) від польських партизанських відділів, котра мала за завдання розвідати, чи не кватерує в с. Речиці відділ УПА. Наші розвідчики говорили до ньої польською мовою та казали єї, що в с. Речиці стоїть польський відділ АК (армія крайова), котрий хоче нав'язатися зі штабом головного командування польських партизан. Повірівши в це, розвідниця оповіла, де і скільки знаходиться польських партизанських відділів.

2.6. О год. 3-ій рано польські банди розпочали велику акцію на українські села, від м. Грубешева аж до м. Угнова по річці Гучва. Спалили кілька сіл, багато вимордували українського населення та грабили господарське майно. О год. 4-ій вже поль[сь]ка банда підходила під село Ричицю. Відділ «Перебийніс» в той час був вже на становищах і дожидав польських банд. К[оманди]р Лис розповив відділ довкруги того села, а к[оманди]рам підвідділів вказав вогневі рубіжі, табор відпроваджено в противну сторону до другого села Тарношина. Поляки наступали на нас зі сторони с. Т[е]лятин, Губинок, Ратичів і Жерники. Польська партизанка, котра йшла в нашім напрямку, начислювала около 600 штук. Польська банда в своїй дикій озьвірлості і не запримітила, що на ню вже зроблено пастку. Вояки як тигри причаїлися на своїх становищах і дожидають польської голоти, ось-ось і пічнеться веселий танець. Заграли скоростріли, почався бій, вояки чесно вступають в бій, не стріляють на «вітер, або Богови по вікнах», а тільки до ціли і таки добре лущать польську голоту. К[оманди]р, перескакуючи від підвідділу до підвідділу, дає накази к[оманди]рам тих підвідділів і впевнює вояків, що перемога буде за нами, тільки добре брати на ціль і не витрачувати даром набоїв. Поляки хотіли за всяку ціну спалити село Ричиця, а тоді поступенево руйнувати усі села аж по м. Белз. Та їм цього не вдалось зробити, бо по кількох наступах були змушені відступити з великими втратами. Тоді впав наказ від к[оманди]ра

Лиса «вперед», і вояки як орли кинулись навздогін за поляками, переслідуючи їх влучним вогнем. І так загнали поляків за річку Гучву. З великою гордістю та радістю вояки вертали на побоєвище, завзятий бій тривав десять годин, поляки понесли великі втрати, около 70 (сімдесять) вбитими враз з їхнім командиром (Вільком) і стільки раненими. Наші втрати двох легко ранених, к[оманди]р групи Нервус і стр[ілець] Бурлака. Здобуто п'ять кулеметів, 40 крісів, 8 пістолів та багато муніції. Відзначилися в бою: другий підвідділ враз з к[оманди]ром Мармашем, кулеметчик Клим, де з тяжким кулеметом «Максима» вдержав ворожий наступ на лівому крилі, двох зв'язкових Чортик і Перемога та к[оманди]р розвідки Кубанець, де під градом ворожих куль відважно виконували свої завдання.

[...]

12.6. Група вояків під командуванням к[оманди]ра Наливайка ходила на стежу в с. Стенятин, Зімно, Жерники, біля с. Зімна стрінулася з розвідчиками польської партизанки, почалась перестрілка, під час перестрілки вбито двох поль[ських] партизан і одного ранено, решта втекли. Здобуто два кріси та віз з трьома кінями. Група без жодних втрат вернула до відділу.

[...]

26.6. Відділ ходив на засідку на большевицьких партизанів, котрі хотіли перебратись з ліса Карівського за річку Гучву на польську сторону і там зв'язатись з польською партизанкою. Засідка на них була зроблена від с. Дениски до с. Тарношин, большевицька партизанка прорвалася іншою стороною, коло с. Піддубці, тої ночі зловлено тільки двох большевицьких партизан, котрі були відбитись від своєї групи, здобуто на них дві фінки, п'ять гранат і три диски від кулемета «Дігтярова».

30.6. Наш відділ в складі загону ходив на акцію на м. Лащів, де польська партизанка мала свій центр, і звітам робила випад на українські села, польська партизанка майже не ставила ніякого опору, а панічно почала втекти, акція тривала дві години, від 11 год. до 1-ої вночі. Місто Лащів здобуто без жодних втрат, ворожі втрати невідомі.

2.7. Відділ кватерував в с. Ріплин, постій тривав кілька днів, під час постою перепроваджувано даліше військовий перевишкіл.

[...]

Одна група вояків під командуванням к[оманди]ра Вітра ходила на розвідку в села Жерники, Ратичів, Зімно і Стенятин; в с. Стенятин найшли на польську шовіністичну банду, котра грабувала майно українських господарів, наша група відкрила по польські[й] банді

вогось, по короткій перестрілці вбито двох і одного поранено, а решта бандитів розбіглось, їх всіх було около десять штук, здобуто два кріси, наша група повернулась до відділу без жодних втрат.

[...]

9.7. Група вояків під командуванням к[оманди]ра Грізного ходила на розвідку в села: Зімно, Поледів і Пняни, в с. Поледові наша група найшлась на польську банду в числі п'ять штук, почалась перестрілка, під час перестрілки вбито одного і двох тяшко ранено з польської банди, наша група вернула до відділу всеціло без жодних втрат.

12.7. К[оманди]р Лис і к[оманди]р Наливайко та ще кількох вояків ходили на розвідку в м. Лаців, пройшовши непомітно через річку Гучву, в кількатор метрів за річкою найшли на польську партизанку, в силі 50 штук, польська партизанка відкрила по нас вогось, наша розвідка була змушена відступати, відступ був дуже поганий, бо за плечами була багниста річка, а на міст також було вже неможливо відступати. По одностодинному бою вдалось нашій розвідці переправитись на сей бік річки, поляки вже на сей бік річки не йшли за нашою розвідкою, розвідці вдалось відступити без жодних втрат.

[...]

Написав к[оманди]р /Лис/

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 141–148. Оригінал. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. — С. 420–431.

№ 178. Витяг із «Загального звіту з терену за час від 15.VII.44 до 15.VIII.44» про польське населення на Холмщині після переходу фронту

Серпень 1944 р.

Загальний звіт з терену
за час від 15.VII.44 до 15.VIII.44

[...]

ПОЛЯКИ: Після приходу фронту почали наші терени напливати поляки з заходу. Прибувши до села, почали займатись донощицтвом. Таке мало місце в селах: Безуїв, Миців, Хоробрів і інші. Поляки явно відгрожувались, що вони цілковито розправляться з

українським населенням і поки час, українське повинне вибратися за Буг. В місті Грубешів поляки зорганізували свою міліцію (поляки з ліса з АК), яка особливо старається виловити і зліквідувати всю українську інтелігенцію. Були випадки арештовання поляками (голова УДК в Грубешеві), але після короткого переслухання комендантом міста майже всіх звільнено.

Поляки в містах надалі тероризують українське громадянство, а особливо інтелігенцію, виконують атентати на поодиноких представників нашої інтелігенції (пострілення в Грубешеві українця вчителя з с. Дубенки).

В містечку Крилів існує рівнож польська міліція під проводом ватажка польської банди Басая (фотознімка його знаходиться в нашому архіві). На Холмщині поляки ведуть проти укр[аїнського] населення.

Цей факт ще раз доказує, що польська організація пішла на услуги чужих імперіалістів, рівночасно поставила собі за ціль знищення укр[аїнського] населення і загарбання наших етнографічних земель.

[...]

Слава Україні.

/ — / Борис

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 27–28. Копія, машинопис.

№ 179. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за час від 1.Х. — 31.Х.1944» про настрої серед українців та поляків

31 жовтня 1944 р.

ХОЛМЩИНА

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД
за час від 1.Х. — 31.Х.1944

Українці:

Увагу населення постійно абсорбують нові зарадження влади. При тім на всіх теренах населення звалює вину на поляків. Ненависть до поляків переростає всі інші настрої. Найбільш зверенена увага на переселення, хоч як ніхто не хоче вірити, що таке наступить. Вже появились відозви Польського Комітету

Національного Визволення (Польські Комітет Визволення Народового) в справі переселення. Переселення буде вповні добровільне; одначе дотепер ніхто не зголошується. Навіть в північних повітах (Холмський і Володавський), де такі оголошення появились вже давніше, не було випадку, щоб люди зголошувались до переселення.

[...]

Поляки:

Поляки є сьогодні найважлишим політичним чинником в нашому терені. Вони опанували адміністрацію та виконують її через т. зв. Повітові національні Ради (Повітова Рада Народова), в містах через Міські Національні Ради. В теренах шаліє польська т. зв. Громадянська міліція (Міліція обивательська). В теренах Володавщини, як і Грубешівщини, міліція є мішана українсько-польська. В південній частині Грубешівського повіту (в Белзщині та Варяжчині) міліція є тільки українська. На всіх теренах наставлення поляків до українців вороже. Дуже частими стали випадки індивідуальних вбивств (Грубешівщина, Холмщина). В самому Холмі поляки забирають українців до міської тюрми, замикають їх в сепаратки й там потайки мордують. Подібні випадки мають місце на усіх станицях теренової міліції. В Холмі та околицях появились летючки з закликами «Бій хама українського!», хотя й в офіційних виступах говориться про братнє відношення між слов'янськими народами, то на практиці (зрештою, не можна собі навіть цього інакше уявляти) діється цілком щось противного. З Волині прибувають валки польських переселенців; кажуть, що їх там «бульбовци» б'ють. Поляки-переселенці приміщуються при українських родинах в Холмському повіті, не дістають ніяких наділів землі; все вони ждуть аж українські родини опустять свої господарства та від'їдуть на Схід.

[...]

Постій, дня 31.X.1944 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Спр. 135. — Арк. 31а–32. Копія, машинопис.

№ 180. Витяг із історії сотні «Тигри» про діяльність на теренах Холмщини навесні — влітку 1944 року
Грудень 1949 р.

ІСТОРІЯ СОТНІ «ТИГРИ»

(записана на основі оповідання чот[ового] Срібного і рой[ового] Левича)

[...]

Минув ще один тиждень, і ранньої провесни відділ наш опустив своє місце школення, подаючись саннями через Корчів до Щеп'ятини. Ми мали загородити дальшу дорогу полякам на схід. Переїжджаючи через Корчів попри стацію, завважила нас німецька охорона стації, залягла, але, мабуть, зі страху, не стріляла. В Щеп'ятині зібрались знову всі три сотні і станули відпочивати на три дні. Відтак цілий курінь переїхав до Ульгівка, який лишився ще не спалений поляками. Тут починалося польсько-українське пограниччя, яке поляки, на свою ганьбу, мимо всіх договорів Проводу з п[ольською] А[рмією] К[райовою], позначили пожарищами українських сіл і мордом соток невинних українських старців, жінок і дітей.

Заляканий поляками Ульгівок віджив по нашому приході. Ульгівок, наскрізь український, положений на пограниччі Холмщини, належав колись до Рава-Руського району. Населення, яке кожної хвилини сподівалося польської гостини, охоче гостило наших стрільців, хоч зі штабом було нас понад 500 людей. Була тут подібно як і в інших оцілілих ще селах, власна самооборона, зложена з озброєних місцевих мужчин. Розтаборились по кватирах роями. Кожна хата прийняла стрільців за своїх рідних і вгощала майже 7 тижнів, які ми там простояли.

Час сходив в більшості на вправах.

Кілька кілометрів на захід і північний захід гуляла польська банда. Очищувала Холмщину від українців. Села не переставали горіти. Дядьки зі сусідних сіл приносили щораз розвідку, що якась група поляків появлялась в околиці. Деякі збігці зі сіл Холмщини вступали до сотень УПА. Вони мали вже одну свою сотню під командуванням к[оманди]ра Ягоди¹. Відділи УПА росли. В парі з тим зростала в стрільців жадоба пімсти на поляках за кров, пожарища і руїни. Найбільше алярмуючих вістей доходило до нас з села Річиця,

¹ Мар'ян Лукасевич (1922—1945) — командир сотні, згодом куреня, Тактичного відтинка «Данилів» Воєнної округи «Сян».

положеного на південний захід від Ульгівка. Тому то і наші сотні часто заходили туди, щоб відстрашувати роззухвалених поляків. Однак до зудару в тому селі ніколи не доходило. Кожна сотня майже що другий день крім вишколів робила випаді на довколишні села і ліси, очищуючи їх від польських банд.

Було це тиждень перед польськими великодніми святами. Наша сотня дістала доручення очистити від поляків села: Річицю, Губінок і Любче та їхні колонії. Досвідком вийшла сотня з Ульгівка. Розстрільною підійшли ми до Річиці. Тут зліквідували кілька польських господарок, які зрештою лишилися пустими, бо поляки втікали на Захід. З Річиці перейшли ми до знищеного поляками Губінка. Тут остало лише кілька польських господарств, які ми зліквідували у відплату за спалене село. І наскрізь польську колонію Губінок, яка, зрештою, була вже пуста, спалили ми рівно ж того дня і звідси підсунулись до села Любче. Любче, напівмішане село на захід від Губінка, лишилось ще не знищене поляками. Сотня дістала наказ прочистити Любче. Коло год. 9-ої рано наші забезпечення почали чистку села. Чотовий Срібний держав заставу зі своєю чотою з східньої сторони. Коло год. 10-ої рано від сторони Посадова наблизилась група поляків, зложена з 30 стрільців, до нашої застави. Нічого не підозріваючи, наблизились вони до застави. Стійкові повідомили, що на віддалі кількадесят метрів наближаються поляки. Повідомлено штаб. Сказано звідам не стріляти, бо це наші. Коли ж група наблизилась на 30 м до застави, ці здержали її:

- Стій! Хто є?
- Свої.
- Кличка!
- Скшипце.

У відповідь на цю кличку чотовий дав наказ відкрити вогонь. Впало 2 поляків забитими, а раненого польського санітаря з медикаментами зловлено. Чота пустилась в погоню за втікаючими поляками. Без стрілу загнали ми їх до села Жерники. Тут ворог почав ставити опір. Сюди підтягнула з іншої сторони сотня Ема. Поляки, спираючись на місцеву підмогу, заняли старі окопи. Сконцентрованим вогнем — ми з півдня, а Ем з півночі, в протязі 20 хвилин змусили ворога залишити вигідні становища і загнали його в болота, що розлягаються на північний схід за селом. Утікаючий ворог в напрямі посадівського ліса мав ще змогу забрати зі собою своїх убитих і ранених, бо ми заперестали дальшої погоні.

Обі сотні, наша і Ема, об'єдналися і попрямували до Рокитна, де мали долучити до сотні Бродяги, який майже від самого ранку

воював з поляками в Рокитні. Його становище значно погіршилось, як утікаючі перед нами поляки з с. Жерники долучили до своїх в Рокитні. Посуваючись розстрільною через болота, підійшли ми під Рокитно. З посадівського ліса від сторони Рокитна ворог відкрив по нас вогонь. Ми відповіли йому тим самим, але без успіху, бо ворог окопався на скраю ліса. Зближався вечір, тому сотні підтягнули до к[оманди]ра Бродяги, щоб дати йому підмогу. Ворог, бачучи нас, почав відступати в напрямі ліса. Він уставав. Сотні дістали наказ стягатися роями і чотами до Ульгівка. Слід згадати, що німці патрулювали кожного дня холмські терени з літаків. Як тільки десь появились вогні чи зав'язався бій між поляками та нашими відділами, німці висилали туди з Люблина кілька літаків, які бомбили горючі села і скорострільним вогнем переслідували нарівні поляків, як і нас. І того ж дня німецький літак скорострільним вогнем убив дві наших санітарки зі сотні к[оманди]ра Бродяги.

Того дня під Рокитном мали ми одного стрільця вбитого з чоти хот[ового] Чоса, це був д[руг] Мойсей з Вільки По[то]рицької, і одного стрільця раненого.

З двох позістих сотень втратили ми тоді 8 убитими і кількох раненими. Ворожих втрат не знаємо, однак, тому що ворог майже цілий час атакував на позиції Бродяги, мусів мати більші втрати від нас. І це був властиво наш перший малоуспішний бій з поляками. Другого дня, в неділю, відбувся в с. Ульгівку похорон двох санітарок і кількох впадших стрільців, яких забрано з поля бою. Прочих можна було забрати щойно за кілька днів, бо ворог, маючи поважні сили до диспозиції, пересичував терен.

На похороні співав хор під управою сотенного Корсака. Майже ціле село зібралось попрощати знайомих стрільців — Героїв. Почесну варту держала одна чота, зложена з вибранців цілого куреня. Поховано їх під звуки крісових сальв на цвинтарі в Ульгівку. Похоронний настрій вплинув теж почасти на психіку стрілецтва.

В два дні пізніше (це був вівторок або середа) наша сотня вирушила очищувати дальші терени, бо, як доносила розвідка, поляки скупчували поважні сили в околицях Посадова. Пізніше виявилось, що поляки дійсно плянували розгромити нас у самім Ульгівку. Через Жерники підтягнула наша сотня до Ратичева. Тут спалено майже всі польські господарки. Вогонь розгорівся широко, і сотня потягнула в напрямі села Зимне. Самого села не брали, тільки широко розкинені колонії. Спалено теж двір, де застрілено кількох поляків.

Прочі поляки вивтікали вже в часі самої акції в північному напрямі за озера, над якими положене село. Вкоротці вогні огорнули

цілу околицю. Пополудні сотня вертала вже через Ратичів до Ульгівка. В той час появився німецький літак і почав обстрілювати горіючі села.

Того самого дня сотня Бродяги ходила на своє побоєвище коло стації Рокитно, де забрала попередньо залишених впадших стрільців УПА. Деякі з впадших були вже пороздягувані і поколені багнетами, другого дня відбувся похорон решти впадших стрільців.

Потім сотні відпочивали, бо штаб готовився випередити поляків, які стягали дуже поважні сили (около одного полка) в околиці Посадова, де був власне польський штаб, і хотіли зробити нам несподіванку на наші Великодні свята. Рішено випередити поляків. Найкращим моментом виказався час латинських свят, які зближалися. Кілька днів лишилося на відпочинок. В штабі плянувалася акція на Посадів. В латинську Великодню суботу покликано до штабу сотенних, яким видано конкретні накази в зв'язку зі завтрішньою акцією. В ліквідації того польського центру мав взяти участь цілий наш курінь, враз зі сотнею Ягоди. На сам лат[инський] Великдень ще було темно, як наша сотня під командуванням чот[ового] Голуба (бо сотенний Корсак, як відчував більший бій, звичайно хорував) підійшла від сторони Рокитно до посадівського ліса. Ми мали завдання очистити цей ліс і з півдня вдарити на Посадів. Сотенний Ем мав вдарити зі сходу, а к[оманди]р Бродяга, з огляду на недавні втрати, мав поробити застави від західної сторони Посадова, щоби відтяти полякам евентуальний відворот на північний захід. З півночі був зі своєю сотнею к[оманди]р Ягода. Наша сотня, як тільки зблизилась до ліса від сторони цегельні, побачила на дорозі двох польських стійкових. Їх зліквідувала чота Чоса заки всіли забігти до своїх в лісі, що були на заставі. Сотня стрибками розстрільною кинулась до ліса. В центрі був к[оманди]р Голуб, на лівому крилі чот[овий] Срібний, а на правому чот[овий] Чос. Цей останній блискавичним маневром заскочив і зліквідував в лісі дальших 8 польських стрільців, що були на заставі. Прочі чоти перейшли ліс майже без стрілу і залягли північно-східне його узбіччя.

В той сам час вдарив к[оманди]р Ем зі сотенного гранатомета на двір в Посадові, де містився польський штаб, розбиваючи цілним пострілом ганок в самому палацу, чим сильно спанікував поляків, які почали стрімголов втікати через вікна. Рівночасно його сотня вдарила на крайні хати Посадова. Поляки почали панічно втікати з Посадова, одні в північному напрямі на колонію Стенятин, а другі старалися схоронитися до посадівського ліса, який власне ми очистили, і звідси атакувати на сотню Ема в Посадові. Ми привитали

утікачів градом куль. У відчаї кинувся ворог на наші становища, щоби за всяку ціну схоронитися до ліса, бо появилися три німецькі літаки, які зі скорострелів почали бити на поляків, що переходили поле і [...].

Німці, мабуть зі страху, обезброєні і без пасів приглядалися нашій валці, віддаючи при тім військову почесть нашим старшинам. Усміхаючись, питали, куди ідемо. Так доїхали ми вечером до Потуржинської Вільки. Звідси звільнили підводи і стали знову на однотижневий постій. Тут зараз на вступі на Холмську землю помітна була вже руїнницька робота поляків. Села Долобичі і Гонятин були спалені. Властиво, одне спустошення побачили ми в дальшій дорозі з Потуржинської Вільки до Масломеча. Обгорілими коминами і руїнами шкіл (церкви вже давно понижили поляки) стрічали нас холмські села. Скрізь згарища, руїни і безлюддя. Лиш де-не-де полем перебіг безвласний собака або в корчах кричав здичілий кіт.

Цей самий краєвид, що так яскраво віддзеркалював садизм польських зайждів, глибоке робив на нас вражіння. Трупів помордованих поляками розволікали собаки. Студні загачені були теж трупами, так, що не було де напитися води. Така пустка тягнулася на просторі 30 км.

Кожний з нас присягав собі в душі пімстити на поляках цю злочинну роботу їхніх банд.

В с. Масломец закатерували вночі. Рано стійковий завважив, як до квартири, в якій ми спали, підходив з ведром німець. Це нас здивувало. На всякий случай ми стероризували його, обшукуючи при тім, що не менше теж його здивувало, бо нас не сподівався. Як виявилось, в недалекому фільварку стояло около 20 німців як охорона фільварку і ходили щорана в село за молоком. Ми сказали, що сьогодні він молока не дістане, бо все молоко беремо ми. Він прийняв це беззастережно і відійшов до своїх. Коло полудня начальник тої застави, німець гаутман, вислав дижурного підстаршину, щоб наш сотенний зайшов до нього. Сотенний поробив всі заходи обезпечення (скрито обложив фільварок одною чотою) і з двома чотовими та двома стрільцями пішов туди. Гаутман запросив нас до спільного обіду, ставлячись зовсім позитивно до нашої справи, бо довідався, що це УПА йде проганяти поляків, які нищать українські села. На відході обдарив нас папіросами і 125-л[ітровою] банькою спірту.

Вечером того самого дня сотня опустила с. Масломец і обезпеченим маршем посувалась в напрямі Підгірець.

Другого дня пополудні закатерували ми в Підгірцях. Тут задержав наш рій чотирьох узбеків на німецькій службі. Вони почали

втікати. В погоні одного з них убито, а двох зловлено. Один втік до Вербкович, звідки залярував ще перед вечером около 30 узбеків, які підійшли до Підгірець. Під градом наших куль вони мусіли втікати на сусідні болота. Ніч пройшла спокійно. Досвідком сотня заняла становища, уставляючи «Максими», на евентуальне повитання німців. Коло год. 8-ої рано стійка повідомила, що з Вербкович поза річкою в напрямі моста зближається сотня німців. Ми пропустили їх по цей бік моста, щоби в крайньому случаю можна було відтяти їм відворот через міст. Коли ж вони зблизилися на 150 м, тоді сотенний Корсак з трьома нашими стрільцями в СС-уніформах вийшов на переговори. Німці вислали від себе штабсфельдфебля, що був командуючим тої частини, і одного підофіцера. Німці, думаючи, що це українські СС-и — пустились оба в напрямі наших позицій. Тут, побачивши стрільців в цивільних уніформах, штабсфельдфебель кинув гранату, щоби залярувати своїх. Ми роззброїли їх моментально. Німецький відділ на цей знак заняв становища. Сотенний поручив штабсфельдфебелю, щоби написав картку до своїх не зачинати бою, бо їх всіх знищимо. Картку вислано одним п'ятнадцятьлітнім місцевим хлопцем. Німці взяли від нього картку і негайно розстріляли його. Тоді сотенний дав наказ відкрити вогонь по німцях, а цих двох делегатів взяв як закладників. Німці, приперті до річки і відрізані від моста, знайшлися у безвихідному становищі. Від перших стрілів впало понад 70 німців, лише малій частині вдалося вицофати за річку вплав. Котрі не вміли плавати — потонули в річці. Як німці вицофалися, ми здержали вогонь. Бій тривав півгодини. Сотенний доручив штабсфельдфебелю післати через свого підстаршину записку до своїх, щоби припинили стрілянину і підібрали свої трупи. Ми задержали цього штабсфельдфебля до вечора й щойно смерком звільнили його, а самі змінили місце постою, відмашеровуючи в бойовому порядку до Теремія коло Вербкович. Тут закватерував відділ на короткий відпочинок. Пополудні відділ перейшов до Малич. Тут очищено село від польських господарств, бо поляки втекли, та підпалено костел, в якому поляки мали замуrowаний склад амуніції. Сильні детонації в горіючому костелі потверджували факт.

Тут задержались ми на довший постій (тиждень) в Конопнім, зараз за р. Гучвою, кватерував к[оманди]р Гамалія з відділом. Він зробив випад на село Гонятички.

Під обстрілом німецьких літаків мусів він втікати з горіючої колонії. Другого дня в порозумінні з к[оманди]ром Гамалією дві наших чоті, чот[ових] Срібного і Вихора, вибралися 12.5.44 р. на акцію

до Гонятич і колоній. Коло год. 8-ої рано дві наші чоти підійшли з південно-західної сторони до Гонятичок. Чота чот[ового] Срібного мала зайти від сторожи р. Гучви, що було, зрештою, мильним потягненням, бо з тої сторони якраз к[оманди]р Гамалія стояв теж з двома позісталими чотами і к[оманди]р Корсак з чотою Голуба. Чоти діяли самостійно.

Розстрільною підтягнули наші обі чоти аж під гонятицький цвинтар. Тут зробили заставу, а решта мала йти очищувати село. Нагло стійка повідомила, що велика сила поляків розстрільною на довжині 5 км зближається від сторони Казимирівки на Гонятичі. Тоді чот[овий] Срібний скаче зі своєю чотою до Гонятич і очищує від поляків майже половину села та вицофується до с. Гонятичок.

На цій рівнині паде тяжко ранений стрілець Шугай з Радехівщини, який вночі помер. В Гонятичках долучив чот[овий] Срібний до чоти Вихора і заняли оборонні становища. Було це коло год. 16-ої. Поляки не переставали атакувати. Вив'язався бій на ширині 3 км. Чот[овий] Бородач знайшовся теж у критичному становищі. Поляки почали стріляти запальними кулями і запалили Гонятички, в яких ми окопалися. Чот[овий] Срібний, що був в той час при рої рой[ового] Бузька, побачив, що за його плечима зайнялася сто-дола. Щоб рятувати ситуацію, він вискакує на стріху і гасить вогонь. В тому моменті дістає він цільний постріл з крісової кулі з недалекого вітряка в ліву ногу вище коліна.

Зроблено негайно перев'язку і ще понад півгодини аж до ночі держали село в своїх руках. Щойно сумерком допалено до решти село, і чот[овий] Срібний зарядив відступати, передаючи командування чотою своєму заступникові Остапенкові.

Зараз за селом зійшлись всі три чоти разом. Раненого стрільця Шугая вложено на віз і стрільці тягнули його самі, бо коней не було. Під заслоною горіючого села відділ вернув без жодних втрат до с. Малич. Може, воно було б інакше зложилося, якби ми мали більші сили до диспозиції. Однак тому, що ця акція мала мати тільки очищувальний характер, не брали в ній участі всі чоти. Позісталих дві чоти (чота Гамалії і одна наша чота чот[ового] Голуба) залишилися з обома сотенними, які, зрештою, не рвалися ніколи на поле бою, по другій стороні р. Гучви в Маличах. Звідси мали вони через цілий той день прекрасну панораму бою.

Всі три чоти, що пішли були в бій, не мали одноцілого командування і діяли більше поодиноко.

Лише завдяки орієнтації чотових ми вийшли з того бою ціло, маючи тяжко раненого Шугая, який вкоротці помер, і раненого в

ногу чот[ового] Срібного. В чоті чот[ового] Бородача було теж, ма-
буть, трьох ранених стрільців, серед них Чемний з с. Я.

Тої самої ночі зорганізовано підводу, якою відставлено всіх чо-
тирьох ранених до полевої лічниці в Белзі.

Вечером того дня вернули ми до с. Малич. Була це неділя —
день нашої найбільшої акції на польські села і колонії. Що оком
заглянути, горіли польські колонії на Холмській землі. Це була від-
плата полякам. Почувся шум моторів, це советські літаки вдерлися
в німецьке запілля. Помітивши вогні, почали вони скидати бомби,
розбиваючи в порох обгорілі руїни.

Стрільці, відпочиваючи, приглядалися цій панорамі.

В Маличах простояла сотня ще кілька днів. Більших пригод у
тому часі не було. Одного дня помітила наша стійка, як вузькаторів-
кою з Туркович в напрямі нашого постою їхали візком дві польські
монахині з кількома дітьми. Придержані призналися, що вислали їх
поляки на розвідку.

По тій загальній акції в неділю, в якій брали участь всі наші сотні
і боївки на Холмщині, почали ми відворот в свої сторони. На Холм-
щині залишився тільки к[оманди]р Ягода зі своєю сотнею і місцеві
боївки. Обі наші сотні машерували обезпеченим маршем на півден-
ний схід попри ліс М'яжки до Домброви. На скраю ліса наїхали на
нас німецькі літаки.

Ми скрилися. Обстрілявши ліс, літаки відїхали. Недалеко від
ліса наша стежа придержала двох людей, що несли горілку скрито
в мішках. Це були поляки. По переслуханні їх зліквідовано.

[...]

З Домброви переходить наша сотня до Павлович. Населення
радо вгощало нас, бо кватеруючі відділи УПА давали рівночасно за-
поруку перед наскоками поляків. Так минув знову тиждень часу. Це
вже був початок червня 1944 р.

Дії на фронтах пожвавлювались. Щораз частіше в німецькім
запіллю появлялися советські літаки і партизанські банди. Наші
відділи дістали наказ готувитись до переходу фронтів. Тому наша
сотня частинно підводами, а частинно прискореним маршем, по-
при Варяж і Белз перейшла в куличківські ліси за Солокію. Тут зама-
газиновано тяжкі скоростріли, через що збулись ми частину табору.
По короткому перебуванні в Куличкові дістали ми наказ вертати до
Переходова на північний захід від Белза, бо в околицях Посадова
почали наново підносити голови польські банди. Їм давав відваги
ще й той факт, що зближались їхні так довго очікувані союзники-
большевики. Вони, зрештою, цілий час контактувалися з больше-

вицькими бандами в німецькому запіллю. Нашим завданням було тепер захищати українське населення не лиш перед поляками і німцями, але і перед напівздичавілими бандами большевицьких партизан. Завдання це було дуже складне і відповідальне.

За Посадовом починалась випалена поляками полоса сіл. Щоби запобігти дальшому посуванні на схід польських банд, наша сотня мала стерегти відтинку на лінії Ульгівок — Посадів.

Одного дня, з початком червня, приїхав від сотенного Лиса зв'язківець з дорученням від штабу ВО, щоб наша сотня йшла негайно к[оманди]рові Лисові на поміч, бо на Річицю і Ульгівок, де той кватерував, наступають великою силою поляки.

Наша сотня під командуванням сот[ника] Голуба вирушила на Ріплин, який від самого ранку теж обстрілювали поляки. В селі була тільки мала місцева самооборона. Наша чота під командуванням чот[ового] Вихора підійшла до села з південно-західної сторони. Заступник чотового Левич зайшов з кількома стрільцями від заходу села. На цвинтарі, яких 600 м на північний захід від села, окопалась чота поляків, що підступним маневром хотіла нас зайти з плечей. Однак Левич кулеметним вогнем перечеркнув польські пляни. В тім з укриття вийшов озброєний чоловік. Це був місцевий господар, який недавно, стріляючи з кріса, сам один відстрашував поляків, які хотіли вдертися до села. Їм вдалося запалити дві чи три жаті на полі, але надійшла наша чота, і вони відступили на недалекий цвинтар. Вив'язався короткий бій. Гранатометним вогнем прогнано з цвинтаря поляків, які були змушені втікати, залишаючи двох вбитих.

Їх переслідували ми з кулеметів аж до посадівського ліса. Наша сотня перевірила посадівський ліс і змусила ворога залишити догідні позиції, з яких він мав замір вдарити на Ульгівок з північно-східної сторони. Так, отже, перечеркнули ми ворожі пляни, проганяючи поляків і тим самим забезпечивши праве крило сотенного Лиса, який теж відпер контрнаступом переважаючі польські сили, завдаючи їм дошкульних втрат. Вечером, перед заходом сонця, вернула наша сотня до Переводова. Втрат по нашій стороні не було.

Зі штабу надійшло повідомлення, що з карівських лісів старається пробитися до поляків большевицька банда. Ми дістали наказ зробити застави через кілька днів на просторі між Переводовом, через Ріплин аж по Ульгівок. Дальше в західному напрямі стояла сотня Лиса.

Большевицька партизанка, однак, перейшла через багністі сіножати і злучилася з поляками у лісах, що тягнуться аж до Білгорою. В кілька днів пізніше наша сотня відійшла на відпочинок до

Щеп'ятинна. Недовго прийшлося нам кватерувати в селі, бо прийшло повідомлення, що німці стягають більші сили з наміром перевести чистку терену. Наша сотня відійшла до ліса коло Корчмина і простояла там 3–4 дні. Сюди приїхав курінний Юрченко (пізніший зрадник, ще перейшов на службу НКВД в Сокалі) і повідомив, що перебирає нашу сотню до свого куреня. Та вже в два дні пізніше прийшов зі штабу інший наказ. Ми мали відійти в полігон і там перебувати аж до переходу фронту. Негайно вечором наша сотня під проводом сотенного Голуба вийшла на 40 підводах через Щеп'ятин, Тарношин, Биків до Новосілок. Тут станули коротким постоем і відпустили підводи. Дальшу дорогу до Гребенного відбували пішком. По короткім відпочинку в Гребеннім сотня машерувала в південному напрямі, лишаючи Раву по лівій стороні, аж до Монастирка коло Рави Руської.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 48. — Арк. 223–242. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. — С. 511–543.

№ 181. Витяг із «Хроніки сотні «Сіроманців»» про діяльність на теренах Холмщини весною 1944 року
Грудень 1947 р.

ХРОНІКА СОТНІ «СІРОМАНЦІВ»

[...]

Вечером 17 квітня сотня відійшла в рейд на Холмщину і 18 квітня кватирувала в с. Романові.

[...]

До повстанців дійшла вістка, що в місточку Нароль та на недалекому присілку Андріївка Томашівського повіту кватирують польсько-більшевицькі банди і граблять населення. 27 травня курінь під к[омандува]нням к[оманди]ра Богдана почав наступ на м. Нароль, сотня «Сіроманці» дістала наказ наступати на присілок Андріївка. Зав'язався завзятий бій, який тривав 4 години. У висліді бою сотня «Сіроманці» втратила трьох вбитими і 10 раненими. Польсько-більшевицькі банди відступили в північно-західному напрямі. Про їхні втрати не можна було довідатися, бо вбитих відразу

хоронили. Після цього бою сотня квартирувала по сс. Гута Любецька, Гута Стара, Воля Велика і Верхрата Томашівського повіту. Місцеве населення пізнало в повстанцях своїх оборонців і помагало, чим могло.

10 червня сотня квартирувала на присілку Мниглоби к[оло] с. Воля Велика. Того дня розвідка донесла, що на присілку Горай к[оло] с. Лукавця квартирує 15 польських бандитів. Вислана туди стежа донесла, що там квартирує не 15, а цілий курінь. К[оманди]р Яструб рішив зробити на них засідку, повідомивши про це команду куреня. Того ж дня о год. 14-ій ворожий курінь посувався в напрямі постю сотні «Сіроманці». В той час сотня була розложена вздовж шляху на краю ліса. Коли ворожі банди зрівналися з повстанською засідкою, на них посипалися густі кулеметні і автоматні стріли. Ворог в паніці почав тікати, а за ним летіли гранатометні стрільна і проріджували їхні ряди. Після цього бою сотня змінила місце постю. Втрати ворожі невідомі. повстанці втрат не мали жодних.

14 червня чота під к[омандува]нням чот[ового] Косача квартирувала в с. Павлищі Рава-Руського р[айо]ну. Ранком того дня на село почали наступати польсько-большевицькі банди. Їх наступ зустрінуто сильним вогнем повстанців. Після того ворожі банди відступили, втративши кількох вбитих і ранених. Повстанці втрат не мали жодних.

[...]

Вечером 25 червня сотня покинула терени Равщини і перейшла в терени Любачівщини.

26 червня сотня заквартирувала на присілку Тимці к[оло] с. Нове Село Любачівського повіту.

27 червня сотня змінила місце постю і заквартирувала на хуторах к[оло] с. Синявка того ж р[айо]ну. На тих хуторах сотня квартирувала кілька днів.

2 липня розвідка донесла, що до села Синявка приїхало 26 німців і грабують населення. К[оманди]р Яструб вислав чоту під ком[андуванням] чот[ового] Косача на засідку. Чота зробила засідку при шляху, між сс. Синявка — Башня Гор[ішня], куди мали вертати німці до м. Любачева. Коло години 14-ої двома вантажними автами надїхали німці. Їх зустріли повстанці сильним кулеметним і гранатометним вогнем. Зав'язався короткий бій, в якому німці втратили 26 вбитими — впали всі, що їхали на автах. Повстанці втратили одного вбитого, кулеметчика Когута. Здобуто 4 кулемети, 4 автомати, 6 пістолів та кілька крісів. Знищено також оба авта.

Після цієї засідки сотня змінила місце постою і закватувала к[оло] с. Коровиця на хуторах того ж повіту. На цих хуторах сотня кватирувала один день, опісля перейшла кватирувати на присілок к[оло] с. Коровиця Лісова. Польсько-большевицькі банди робили часті випадки на сс. Шеплоти, Завадів і Верб'яни того ж пов[іту]. К[оманди]р Яструб дав наказ чотавим Косачеві і Льонському йти зі своїми чотами на ці села і повиганяти банди та увільнити населення від терору. По короткій перестрілці ворог подався на північ. Повстанці втрат не мали жодних.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 48. — Арк. 184–202. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. — С. 475–510.

Розділ 2. ВОЛИНЬ

№ 182. Інформація про ситуацію на заході Волинської області Лютий 1944 р.

З ВІСТОК

[...]

Увечері 27.ІІ.44 р. переходили дві сотні польських партизан через села Мочулки, Лежахів. Ранком о год. 4-тій підійшли під хутір Озютичів. Там ночували наші відділи (УПА). Вив'язався бій. Під сильним огнем наших частин поляки відступили в ліси. Залишили 10 вбитих на полі бою. Деяких вбитих і ранених забрали, відступаючи, з собою. Зловлено двох поляків в полон. На допиті вони сказали, що завданням тих двох сотень було дістатися в околицю с. Затурець, там зв'язатися з розбитками польської пляцівки в околиці Затурець на шосі Володимир — Луцьк. Їхнім завданням було на шляху разом з сов[єтськими] парт[изанами] нищити німецькі військові транспорти. Відділи УПА здержали їх похід. Полонені сказали ще, що майже щонаочі переходять польські озброєні боївки на цей бік Буга. В'яжуться з Білином. Поміж селами Білин — Купичів є зв'язок. На їхню думку, в Купичеві польський центр.

До Копичева часто заїжджають червоні партизани. Від червоних поляки дістали амуніцію.

[...]

Останньою польська партизанка концентрує свої сили в лісах Вербського і Устилузького р[айо]ну. Поляки часто говорять про Володимир.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 44. Оригінал, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 521–522.

№ 183. Повідомлення про становище та діяльність польських збройних формувань Березень 1944 р.

ВІСТКИ З ЛУЧЧИНИ

Поляки:

Загальне число поляків в районі доходить до 5 600 осіб, розміщених по своїх «пляцівках». Узброєних до 350 чоловіка. Зви-

чайно, дані неточні, бо багато поляків виїхало за Стир до більшовиків, інші ж прибувають. Зброю поляки поукривали. В Копачівці німці роззброїли насильно поляків, забираючи до 15 крісів. Тих, що мали зброю, розстріляли. Від німців прийшов наказ, щоб поляки здали всю зброю, але вони поставились до цього байдуже. Більшовики вірно роззброювали поляків. Дали наказ, і місцями поляки зброю поздавали. Н[а]пр[иклад], у Ужові 20 крісів і теж в інших колоніях.

Морально стоять слабо. Нарікають на німців, на більшовиків (не всі), на свою поліцію, мовляв, попалили села, а тепер нема де нам подітись. Матеріально забезпечені слабо. Зокрема тепер. Перед українцями нарікають на німців за те, німці є ініціаторами польсько-українського роздору. Більшовиків бояться, бо ті забирають зброю. Однак багато є і таких, що ждуть червоних. До українського населення наставлені окрайно вороже. Хіба що знайдеться в такому положенні, що не має де дітись і намагаються справдуватися. Німцям вислуговуються даліше. 15.III приїжджали з німцями в с. Рудка і шукали наших друзів, переконуючи німців, що це бандити. УПА невимовно бояться. Слова УПА не вживають, хіба «Бандьожи».

Час до часу роблять грабункові акції на українські села, зокрема на ті, з яких населення повтікало перед фронтовими діями (над Стоходом). Коли німці вперше опустили Рожище, то поляки помагали вже тоді більшовикам. 23.III помагали більшовикам переправитись за Стир в час наступу німців на Рожище. Тоді з більшовиками за Стир пішло понад 600 поляків.

Друга частина поляків воює по стороні німців і брала участь у всіх протибільшовицьких боях. Сьогодні рівно ж існують при нім[ецькій] армії поляки. Ляхи знаходяться рівно ж по українських помешканнях, в яких приміщується силою. 15.III один поляк говорив, що їм треба коней і упряжі (бо будуть виїжджати за Буг). 16.III люди бачили валку поляків (12 фір), що їхали з Башови до Уляники.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 61. Копія, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 522–523.

№ 184. Інформація про події у Кобринському районі Волинської області

7 березня 1944 р.

Дня [5].ІІІ.1944 поляки, що були в Купичеві, вийшли і заняли села Осекрів, частину Мочулок [хати під лісом], Муковичі, Осмиговичі. Друга частина відійшла в напрямі ліса і заняла села Ревушки, Вовчак і Домінополь. Рух поляків у напрямі Домінополя і на краю ліса є помітний від сторони с. Свічев голим оком.

6–7.ІІІ. польська кінна розвідка силою 3–5 вершників контролювала терен на віддалі 2–3 км від с. Мочулок.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 45. Копія, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 523–524.

№ 185. Інформація про ситуацію на півдні Волині

20 березня 1944 р.

ВІСТКИ З ВОЛИНИ

[...]

Район Верба

Дня 13.ІІІ. поляки напали на с. Отлочин, де замордували 5 осіб і знищили церкву. В церкві зірвали підлогу і забрали святощі. Населення в паніці потікало в ліс. Дня 13.ІІІ. у висліді мадярсько-польських переговорів до поляків перейшло 40 мадярів з Овадна, забравши з собою 1 важкий кулемет, 3 легкі і 32 кріси. Поляки примістили мадярів на Вовчаку. Чотирьох українців із Закарпаття, що були разом з мадярами, не хотіли йти до поляків, які силою намагаються їх задержати. Тоді ті друзі закидали поляків гранатами і втекли. Фірманів, які привезли мадярів, ляхи пов'язали колючим дротом і кинули в льох. Двох з них втекли, а чотирьох залишилося. Що з ними сталося, досі вістки немає.

Дня 14.ІІІ. 10 мадярів з Овадна перейшло до ляхів в Біліні.

[...]

Дня 12.ІІІ. до с. Овадна приїхало з Володимира 40 козаків на чолі з якимсь полковником. Полковник цей оголосив населенню, щоб записувалося до «Вільного козацтва» (УНАКОР) і виступало проти

ляхів. Про УПА виражався прихильно. Протягом дня до «вільного козацтва» вписалося понад 100 осіб цього села.

До дня 15.III. з рук ляхів впало в районі Верба понад 600 осіб. Населення знаходиться в справді критичному положенні. Все майно, яке було, забрали ляхи, а люди тиняються по лісах обдерті і голодні. Такий стан триває вже около 2 місяців.

Дня 16.III. в с. Овочим задержалась червона група в кількості 300 чоловік, яка на слідуючий день перейшла до ляхів на Вовчак. Червоні мали з собою 5 гармат, фінки й кулемети.

16.III. ляхи напали на с. Туропин, де спалили 3 господарства і вимордували 30 осіб цивільного населення.

Район Устилуг

Дня 8.III. на с. Микитичі напали ляхи з Білина. Місцева самооборона відігнала ляхів, забираючи від них один легкий кулемет, 7 крісів і 1 фіру, на якій було 3 стрічки набоїв до максима. На полі бою поляки залишили 14 вбитих. По нашій стороні впало 6 осіб цивільного населення.

Дня 10.III. до села Коритниця приїхала польська розвідка в числі 30 чоловік. Боївка СБ після короткого бою вигнала ляхів зі села.

Дня 12.III. в 4-тій год. ранку на с. Коритниця напали ляхи в числі 200 чоловік і спалили більшу кількість будинків та вимордували 50 осіб населення.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 57–58. Копія, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 527–528.

№ 186. Інформація про військово-політичні події у західній Волині та на Холмщині

28 березня 1944 р.

Інформація (Володимирщина — Холмщина)

[...]

Устилузький район

[...]

Дня 8.III. польська банда напала на село Микитині, де ще трохи було людей, вбили до 30 осіб цивільного населення. Відділ самооборони звів бій з поляками. У висліді вбито 11 поляків, здобуто токаря, один віз і пару коней. Поляки відступили. Негайно прийшла

підмога полякам, і боївка відступила. Один наш сильно ранений. Один дідусь бачив, як поляки везли 5 фір поляків ранених на Білін.

Дня 10.III. польська банда з Раківця під'їхала на Ішів під Коритницею (20 осіб). На той час було там наших 9 стрільців і самооборона без зброї. Поляків відігнали.

Дня 12.III. польська банда в силі до 150 осіб підійшла під Коритницю, зробила кладку через річку. Населення відріклося всього і втікло. Поляки спалили більшу кількість будинків і замордували 50 осіб населення.

Дня 14.III. поляки пересунулися на Чернявку, де наші люди їхали до Устилуга. Дехто втік, замордовано 10 осіб. Цього дня мадяри переходили через Залужа, Стенжаричі, Микитичі, Коритницю. Люди їхали з ними по річи. Потім повернулися назад до Устилуга. Зісталися ще в Коритниці 10 родин і в Микитичах до 15 родин. Мосур сидить цілий в корчах. Населення вибралось на південь по той бік шоси.

Мадяри полякам дають амуніцію і зброю. До поляків пішло 30 мадярів властиво т. зв. мадярських поляків.

Вербський район

До 14.III. в таких селах, як: Ставки, Владинополь, Ставочок, Олеськ, Вижгів, Заглинки, Крать, Лиски, Руда, Писарева Воля, Верба, Охнівка, Блаженник населення майже не мешкає, тому що загрожені від поляків. З тих сіл спалені: Руда, Писарева Воля, Вижгів, Блаженник, Охнівка. Більшовицька партизанка до 5.III. находилась в таких селах: Туричани, Овлочим, Охитники.

[...]

16.III. ляхи напали на с. Туропін, де спалили три господарки і замордували 30 осіб цивільного населення.

[...]

В Затуринцях від дня 17.III. мобілізували поляки своїх людей від 16–40 років. Зі зброєю вирушили в сторону Мачулук, лишилися старі поляки.

Дня 19.III. зайняли поляки села: Мачулки, Лежаків, Оздютичі, твердині, доїжджаючи до Кісилина. Від 17–18.III. почали німці бомбити купичів.

19.III. був бій в Свинаринщині, з Вовчака було чути стрілянину. Поляки почали евакуюватись на південь (Оздютичі). З поляками є рівнож червона партизанка.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 48–54. Копія, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 530.

№ 187. Інформація про військово-політичні події у західних районах Волинської області*4 квітня 1944 р.*

ВІСТКИ З ТЕРЕНУ

Володимирський район

[...]

З Холмщини на терен Волині втікає масово українське населення, тому що там поляки роблять акції і в нечуваний спосіб мордують людей. До цього часу на Волинь втікало до 2 000 осіб.

[...]

У Туропіні — поляки. З лісу вибираються через Туропін в сторону Буга. На Ковельщині червоні взяли 700 осіб польської партизанки та кинули їх на фронт Ковельщини.

У Бублах стоїть сотня червоної партизанки, у Гурійську червоні фронтовики, у Ковлі — німці.

26.III. у с. Туропін черв[оний] політрук говорив до повстанця УПА (не знав): «Эти поляки ти хитры — помагають немцу, а теперь нам. Но мы их, дойдя до Буга, выловим та пустим в первую линию — пусть zdobyвають Варшаву. Украинцы — хорошие люди — бьются сами, не просят помощи ни от кого и никому не помогают».

[...]

30.III. німці випустили зловлених поляків у Біліні і Володимирі — 500 осіб, котрих тримали як закладників за зловлених під час бою 60 німаків на Біліні. Посилали німці ксьондза делегата до Біліна, щоб ті випустили німців зі зброєю усіх, бо німці застрілять 500 арештованих, додати 4 500 осіб — це разом 5 000 осіб. Поляки випустили на 12 годин раніше 60 німців зі зброєю, як домагались німці. Німці у відповідь на це відчинили тюрму і на гранду випустили зловлених поляків, зіставивши лише у криміналі 52 особи, котрі мають поважні справи.

[...]

Турійський район

Білін німаки розбили. Причиною цього було ще те, що 25 та 26.II. з Устилуга йшло 150 німців та Турійськ. Йшли через Білін. В Біліні їх окружили поляки. Ці німаки, маючи надавче радіо, порозумілись з Володимиром, звідки негайно прийшла поміч, і розгромили поляків. Все попалене. Понад 150 поляків убито, 80 взято в полон. Багато набрали худоби, свиней та коней. Все це пригнали до Володимира.

[...]

20.III. Від'їхав цілий транспорт поляків (50 вагонів з родинами) на Грубешів. І другий транспорт з військом і зброєю легкою до (50 вагонів).

[...]

Локацький район

[...]

Дня 24.III. до Садівських Дубин прибуло 70 фір поляків, які там заквартирувалися. На другий день роз'їжджали по селах і грабили населення. В с. Шельмівська Вілька зловили двох постанців і змордували їх. В Гранатові зловили 8 повстанців і забрали зі собою. Що з ними сталось, про це невідомо.

Дня 24.III. червона партизанка в кількості 500 осіб прибула на терен цього району і заквартирувалась в селах Хорові та Загорові. Перебували вони два дні. Під час свого перебування червоні безпощадно грабили населення і знущалися над ними. В с. Хорові зловили вони 4 повстанців, яких зараз розстріляли. В Загорові арештували кілька осіб і, тортуруючи, хотіли довідатися про наш рух. Люди ці не сказали нічого, і їх випущено. Разом з червоними були рівнож поляки. Червоні роззброїли їх та говорили, що дадуть їм зброю на випадок якоїсь сутички з ворогом. Пограбивши цілком околицю, червоні партизани від'їхали в напрямку с. Топили і Білопіль аж до сіл Мат[нрзб.]ва, Шпиколоси, Ляцок, Лучич (район Горохів) та стоять аж до [...].

Горохівський район

[...]

До Горохова прибуло кілька бувших урядників — ляхів, які стараються наставити ворожо німців до місцевого населення, говорячи, що не воно попало в місті будинки.

На день 20.III. В Горохові було всіх німців до 50 осіб (жандармерія, почта, урядники комісаріату), з яких частина має скоро виїхати в Галичину.

Дня 21.III. (вночі) боївка СБ знищила в Горохові 3 польські родини. В зв'язку з тим німці вивезли до Стоянова всіх ляхів, які ще не були в місті.

[...]

Район Устилуг

[...]

З околиць Дубенки (ГГ) до 500 осіб поляків втікло в партизанку. Це виказалось при контрольному переписі німцями місцевого населення.

Дня 24.III. з м. Устилуг 60 німців і один панцерований мотоцикль пішли в напрямку с. Стенжарич. Коло с. Турівки поляки окружили німців і забрали в полон.

Дня 25.III. з Устилуга пішло 200 німців в штраффу, і в селі Стенжаричах сточили бій з поляками, де в результаті бою німці взяли в полон 7 поляків. Число вбитих невідоме. З німецької сторони зістав 1 вбитий та 4 ранених.

Дня 26.III. червоні взяли в селі Микитичах 25 коней з лісу, де селяни окривалися від поляків, ті коні двох українців завели до с. Ставок Вербського р[айо]ну. В с. Ставках червоні дали тим людям посвідки і відпустили їх додому. Тих двох людей, вертаючись додому, зустрічалися з поляками. При зустрічі показували їм посвідки, і поляки тих людей не зачіпали.

[...]

Дня 28.III. німці, що були забрані в полон дня 24.III., в с. Турівці повернули назад від поляків, лише без зброї та шинелів. 7 німців не повернуло. Німці, що повернули від поляків, говорили, що були в с. Раковцях в польському штабі, де поляки їх держали разом з вівцями, їсти давали один раз на день. Говорять німці, що ця польська банда буде зліквідована.

Дня 31.III. тих німців, що були в польському штабі, німці омондурували та узброїли.

[...]

Про німців, котрих поляки випустили, ходять такі вістки між населенням, що німці з Володимира вислали делегацію до польського штабу в Раківцях, де за договором поляки мали випустити німців, а німці мали випустити 400 поляків, котрі були арештовані в Володимирі.

[...]

Дня 25.III. до с. Коритниці приїхали поляки та спалили церкву і поїхали назад, на Мосур. Того ж самого дня в Мосурі спалили також церкву і забили семеро осіб.

[...]

Район Оздютичі

Ляхи на тому терені ширять пропаганду, що українське населення буде скоро переходити в польську партизанку, бо українські повстанці мають нищити всіх тих, які за совітів займали якісь посади.

18.III. Німці розбили польську партизанку в Купичові. Польські недобитки повтікали в Свинаринський ліс.

Дня 19.III. на с. Мачулки напали ляхи в великій кількості. Початково самооборона ставила опір і забила 9 ляхів, але коли ті вдарили з другого боку, то мусіла відступити. Одна частина ляхів пішла через Мачулки на Твердині, а друга на Оздютичі. В Оздютичах ляхи

билися з відділом УПА, який опісля відступив до Туміна. Перебувши в Оздютичах два дні, виїхали ляхи в напрямку Бійниці. Мали з собою 3 гармати, міномети, важкі і легкі скоростріли. Між ними були рівнож і червоні, бо часто можна було чути російську мову.

[...]

З Холмщини

Дня 1.IV. наші відділи розбили польські банди в таких селах: Буртин, Хоролунці, Сушів, Новосілки. Впало 200 поляків. Здобуто 6 крісів, пістоль і амуніцію. Здобуто аптеку. Поляки втікають «до корінної» і говорять: «Уцюкай, бо ідойн з Волиня секернащи».

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 62–68. Оригінал, машинопис. Опубліковано: Волинь і Холмщина 1938—1947. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003. — С. 537–545.

Розділ 3. ГАЛИЧИНА**№ 188. Інформація про антипольську акцію у селі Суховоля**
Січень 1944 р.

Політичні події в Суховолі

Дня 17 січня 1944 року, вечер, розпочалась акція на поляків, в тій акції згинуло 18 осіб польської національності і згоріло 18 господарств, в часі, коли будинки господарс[ь]кі горіли, почали вистрілювати набої крісові і гранати, а на гарищах знаходились спалені скоростріли і кріси.

На другий день поляки повтікали до Бродів на сталє мешкання, а до Суховолі прийшло німець[ь]ке війс[ь]ко і забрало [в] Суховільських господарів 4 свині, 2 яливки, 2 коні і трохи курий.

Дня 28 січня 1944 приїхала до Суховолі кримінальна поліція і забрали 3 чоловіки, то є Павлишин Іван, Булишин Іван і Купчинський Іван, і забрали 4 корови.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 4. — Арк. 53. Копія, машинопис.

№ 189. Витяг із «Політичного звіту за січень 1944 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині та Дрогобиччині
*30 січня 1944 р.***СТРИЙЩИНА — ДРОГОБИЧЧИНА**

[...]

Поляки: В пропаганді проти нас не виступають, ані не ведуть жодних акцій, вирівнюючи це все своєю вислужницькою та донощицькою роботою німцям на українців. Чуються навіть голоси співпраці з українцями, та це тільки тому, щоб приспати нашу чуйність та замаскувати своє посилене інтенсивне донощицтво і провокацію. Польська інтелігенція говорить, що Галичина в правді етнографічно належить Україні, але вони мають моральне право домагатися прилучення до Польщі, тому що вони вложили цивілізаційний і культурний вклад, розбудували та зв'язали з Європою. Простолюддя навіть дещо радіє з приходу більшовиків, бо буде мало нагоду відомститись українцям.

[...]

Постій, 30 січня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 120. Копія, машинопис.

№ 190. Витяг із «Політичного огляду подій за місяць січень 1944 року» про настрої серед польського населення та діяльність польського підпілля Станіславівщини Січень 1944 р.

СТАНИСЛАВІВЩИНА

[...]

II. Поляки

Зміни, які зайшли в політичному житті поляків, позначилися на їхній діяльності. В роботі польського підпілля видно деяку дезорієнтованість. Непорозуміння між польським еміграційним урядом і Москвою поставили поляків у майже безвиглядній ситуації. Частина їх збирається втікати перед більшовиками, деякі ще вірять, що повстане польська самостійна держава, інші ще склонюються до більшевизму. Найбільша частина має надію, що останнє слово тут матиме Англія, і на те покладають великі надії.

В одному тільки поляки є однозгідні, а саме в протиукраїнській діяльності. Польське населення до краю перелякане нашою діяльністю і масово стікає з сіл до міст, поширюючи вістки, що українці хочуть вирізати усіх поляків. Такі звістки викликають зовсім зрозумілу паніку, яка побільшує ще жах перед відплатою за численні доноси і провокації.

Головно доноси, це зброя польського підпілля, замаскованого під всякими вершуцями, шуцполіціями і т. п., стараються нищити українців. Величезна частина наїздів і наскоків на села та окремі дома була інспірована польським підпіллям. У різних облавах найбільше відзначаються польські відділи в німецьких поліційних мундирах, які немилосердно побивають людей та нищать майно. Ця польська діяльність тим більше небезпечна, що в ній беруть участь тутешні поляки, зорієнтовані в наших місцевих відносинах. Найбільше діяли в тому напрямі поляки в Долинщині і Товмаччині.

Польська пропаганда опирається на заляканні українців. Погрози відплати з боку більшовиків — це головний атут цієї пропа-

ганди. Місцями поіменно називають людей, яких в першу чергу повісять більшовики. Подекуди є спроби зблизитися, говориться про спільного ворога, згадується давнє «братерство», але тільки окремі випадки, мабуть, ініці[й]овані приватними особами.

Загал польського громадянства наставлений крайно ворожо до українців, причому головнo впливає на це сліпа шовіністична ненависть, а з другого боку — страх перед відплатою за дотеперішні кривди.

Знищити українців — це головна мета польського підпілля. При цьому звертають увагу на ОУН. (Є на те докази, що за вислідження члена ОУН виплачують премії до 15 000 зол[отих].) Ведеться теж підготовка до збройного виступу, який теж, мабуть, мав би бути ске-рований в першу чергу проти нас.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 127. Копія, машинопис.

№ 191. Звернення ОУН до української поліції із закликом не брати участі в німецьких акціях проти поляків
Лютий 1944 р.

ДО УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІЦИСТІВ!

Боротьба українського народу за державне визволення йде під великим гаслом — «Воля Народам — Воля Людині!» В цьому гаслі вміщається і внутрішній зміст Української Національної Революції, і ставлення українського народу до зовнішнього політичного світу, зокрема до поневолених народів.

Боремось за знищення чужої влади в Україні, за повне національне і соціальне визволення українського народу, за відбудову Суверенної Української Держави, за новий суспільний лад в Україні.

Під теперішню пору боротьба наша ведеться проти двох окупантів України — гітлерівської Німеччини і більшовицької Росії. І Німеччина, і Росія ведуть загарбницьку війну, за повне поневолення і експлуатацію народів, за підбій і грабiж чужих територій. Десятки народів двигают ь сьогодні важке ярмо німецької або більшовицької неволі і стоять перед загрозою фізичної загибелі.

Тільки повний розвал німецької і російської імперій принесе поневоленим народам повне визволення і створить можливість вільного і щасливого життя.

Ми свідомі того, що, ламаючи силу окупантів на нашій території, йдемо не тільки до визволення і власної державности, але влещуємо також боротьбу іншим поневоленим народам і помагає їм добитись державного визволення. Ми свідомі того, що інші народи, ламаючи силу окупантів у боротьбі за своє визволення, влещують нашу боротьбу. Тому вітаємо визвольну боротьбу всіх поневолених народів і обстоюємо потребу спільного фронту національної революції всіх поневолених народів.

Імперіялісти усвідомили собі гаразд всю небезпеку і загрозу, яку створює для них спільний фронт всіх поневолених народів. Тому вони намагаються розсварити й порізнити поміж собою поневолені народи, щоб ті винищували себе у взаємній боротьбі і не могли повести рішального бою проти імперіялістів. Німці навіть в обличчі військових невдач і близької політичної катастрофи не відрікаються колоніального методу — діли і пануй. Зокрема, намагаються німці використати для своїх імперіялістичних цілей історичний українсько-польський конфлікт.

Коли в березні 1943 року на терені Волині і Полісся українська поліція пішла в повстанчі загони, щоб боротись з німецькими грабіжниками, німці запропонували полякам створити в місці української — польську поліцію. Серед польської суспільності Волині знайшлося багато людей, засліплених історичною ненавистю до українського народу, які пішли на вислуги німцям. Зорганізована на терені Полісся і Волині польська поліція підтримала розхитаний німецький режим і на спілку з німецькою жандармерією проводила ганебне діло погромів українських революційних сил.

Довідуємось, що в останньому часі німці намагаються втягнути поліцистів-українців до продавлювання польського революційного руху на польських етнографічних землях.

Поліцисти-Українці! Підносимо на цьому місці твердий і рішучий голос перестороги. Не дайте втягнути себе в ганебне діло німецьких погромів. Хай Вас не переконають німецькі аргументи, що Ви повинні таким чином мститись за кривди, заподіяні українському народові польською державою. Не шукайте теж в Польщі відплати за боротьбу польської поліції на Волині чи за вислужницьку роботу німцям поодиноких поляків на терені Західної України.

Ми не промовчуємо того, що польсько-українські відносини досі не упорядковані, і не виключаємо того, що при відбудові Української

Держави нам прийдеться вдаритись з польськими імперіалістами. Але ми не сміємо допустити до того, щоб в українсько-польський конфлікт втручались німецькі чи більшовицькі імперіялісти і використували його для поневолення українського і польського народів.

Ми признаємо право польського народу на самостійність і вітаємо його боротьбу з німецькими і більшовицькими імперіялістами. Ми простягаємо руку до співпраці з тими польськими революційними організаціями, які, відкинувши імперіялістичну програму, прагнуть відбудувати Польську Державу на етнографічних польських землях. Польським імперіялістам, які посягатимуть по наші землі, дамо самі належну відправу. Рука української революційної справедливості законно покарає також всіх тих громадян, які сьогодні вислугуються німецьким окупантам проти українського народу, без уваги на їх національну приналежність.

Злочинна робота поодиноких громадян польської національності чи вороже наставлення до української державности поодиноких польських угруповань не може перерішити нашого ставлення до польського народу, здійснення ідеї вільного народу і вільної людини хотіли б ми бачити також на польській етнографічній території.

Геть німецькі і російську імперії!

Хай живе національна революція поневолених народів!

Хай живуть вільні народи у самостійних національних державах!

СЛАВА УКРАЇНІ!

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

Постій, в лютому 1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 28. — Арк. 81. Оригінал, машинопис.

№ 192. Оголошення українського підпілля про вбивство поляків, що брали участь в антиукраїнських акціях

10 лютого 1944 р.

КОМУНІКАТ

Сьогоднішня імперіялістична війна принесла страшні удари і поневолення Європейським Народом. В парі з тим лихоліттям, польська імперіялістична верхівка нацьковує свої маси до провокаційного вислужництва ворогові Народів — німецького імперіялізму, і тим самим стали ворогом свободи Народів, і вільного незалежного життя.

Факти вислужницької роботи і переведено німецькими руками мордів, які були спрямовані тільки через польський елемент, мали місце на терені Грабовець — Борщівського повіту. Де стріляли німці 29.II.1943 р. невинних в кі[нрзб.]му українських громадян.

В цій озвірілій роботі нищити німецькими руками Українське населення з'являються польські [нрзб.]. В донощицькій роботі ангажуються навіть жінки, як: Трач Марія, Дубінські Юзеф, Каймук Стефан.

В зв'язку з тим, щоб спам'ятати розгуканих імперіялістичних вислужників, на право на свободу має кожний нарід на своїй землі, не виступаючи проти мирного населення, унешкідливили тільки 12 осіб і спалено 4 господарства, [нрзб.] тих, які не вірили в нашу справу, — показуємо в практиці. За слідуєчі дрібні факти стора-зова відплата.

Нехай будуть сліпим знаряддям ті громадяни, що хотять жити на Українській землі.

Ми проти імперіялізму, які являються ворогами, маючи на думці поневолення народів.

ХАЙ ЖИВУТЬ ВІЛЬНІ НАРОДИ!

Постій, 10.II.1944 р.

НАРОДНЯ ОБОРОНА

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 219. Копія, машинопис.

№ 193. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 28.I. до 28.II.1944 року)» про настрої серед польського населення Перемищини
28 лютого 1944 р.

ПЕРЕМИШЛЬЩИНА

[...]

б) Поляки:

1. *Польські маси*: в настроениях польських мас помітно депресію. Втихли усякі поголоски зі змістом себепевности. Серед зпролетаризованих польських кругів закріплюється орієнтація на В. Василевску¹; вірять у позитивні зміни для польського питання, консти-

¹ Ванда Василевська (1905—1964) — польська комуністична діячка, у 1944 році — заступник голови Польського комітету національного визволення.

туції ССРСР. В Ярославщині кольпортували «Відозву В. Васілевської», в якій закликається польське суспільство до боротьби проти німців, є заклики, щоб нарід польський орієнтувався на уряд «Радзецкей Польські» — як єдиного виразника і репрезентанта боротьби польського народу за свою самостійність. (Відозв поки що не маю в своїх руках.) Більшість поль[ських] мас вичікує нетерпеливо зміни політ[ичних] обставин (хоч би і на гірше), уважаючи, що в цей спосіб приспішиться позитивна реалізація польського питання на міжнародній арені.

2. *Польські організації*: в протягу звітного часу не провели більших акцій на жодних протидіючих відтинках, за виїмком кількох випадків. Можна сказати — причаїлися. На таку поставу вплинули слідуєчі причини: а) арешти (через провокації — Коросно, і всіпи — Перем[ищина]), б) можливість приходу більшовиків, в) неуспіх польської проблеми на міжнародній арені. Рівночасно зараз проводять внутрішнє перегрупування своїх сил і стараються створити вужчу сітку, усунувши «неблагонадьожний» елемент (чого в них бракує — конфіденційні відомості).

[...]

Постій, дня 28.II.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 131. Копія, машинопис.

№ 194. Витяг із інструкції Крайового проводу ОУН про налагодження співпраці з відділами дивізії «Галичина» *29 лютого 1944 р.*

Інструкції ч. 7/44

[...]

2. На терени ЗУЗ[ем]ель прибули малі частини «СС Дивізії Галичина». На підставі деяких відомостей і промов Вехтера¹ та інж[енера] Пиндуса (дня 22.II) можна здогадуватися, що влада уживає «СС Дивізію Галичина» до боротьби з партизанами на ЗУЗ-ах. У зв'язку з тим поручую:

¹ Отто Вехтер (1901—1949) — голова Дистрикту Галичина у 1942—1944 роках, один із співтворців дивізії «Галичина».

а) Нав'язати сталий і добрий зв'язок з частинами «Дивізії Галичина», приміщеними на ЗУЗ, головно із організованими людьми.

В порозумінні з реф[ерентом] військ[ової] організації визначити до цієї цілі окрему фахову авторитетну людину.

б) Не допустити зразу до дезерції під загрозою цілковитого розброєння і замкнення всіх відділів у таборах.

в) Використовувати «СС Див[ізію] Галичина» до боротьби з большевицькою партизанкою й польськими бандами на українських землях.

г) При допомозі зв'язків «СС Див[ізії] Галичина» збільшувати боєприпаси організації.

д) В разі віступу німців з Українських Земель, в разі евентуального розоруження чи вивезення «СС Див[ізії] Галичина» поза землі України належить усі частини долучити до УНС-у (УПА). Забрати в ліс»...

Постій 29.02.1944.

Орг[анізаційний] Реф[ерент] К[райового] П[роводу] ЗУЗ

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 28. — Арк. 83. Оригінал, машинопис.

№ 195. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за місяці січень — лютий 1944 року» про діяльність польського підпілля на Стрийщині
29 лютого 1944 р.

СТРИЙЩИНА

[...]

Поляки: Їх робота без основних змін. Свого ставлення до українського народу теж ні в чому не змінили. Галичину далі вважають складовою частиною бувшої польської держави, польські кольонії в терені постійно виставляють узброєні стійки. На українців роблять доноси. В адміністрацію стараються втягнути своїх людей. Більших акцій супроти нас не ведуть.

[...]

Постій, дня 29 лютого 1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 135. Копія, машинопис.

№ 196. Витяг із «Надзвичайного звіту Ч. 2/44» про перебування загону червоних партизанів у селі Гута Пеняцька 8 березня 1944 р.

Львівщина
(Золочів)

НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗВІТ Ч. 2/44

Дня 20.II.44 большевицька партизанка, передершись з Волині, переходила через село Пеняки пов[іту] Броди, що начислювала около 600 людей. Між ними було декілька жінок. В селі заховувалися спокійно. Сільська варта ходила поміж них з крісами, червоні її не чіпали. Узброєння червоних добре. Майже кожний мав деситизарядку або фінку. З Пеняк згаданий загін подався до с. Гута Пеняцька, одна частина тут залишилася, інша, зложена з двох груп в числі до 60 чол[овік], подалася на села Тростянець, Зарваниця, ще інша, зложена з около 80 кіннотчиків і разом до 300 чоловік, подалася на села Гавареччина, Підли[с]ся, Закомар'я. Там заквартирувала дня 24.II в польських селах Куліки, Адами, Бортники, де перебуває до сьогодні, роблячи випадки на українські села.

Перебуваючи в селі Гута Пеняцька, червоні набирали до себе боєздатних поляків. Дня 23.II згаданий загін з 300 партизан перебував в с. Гавареччина. На дорогах, що ведуть до села, ставляли варту, щоби нікого не пустити до села, ані з села.

В одній частині села вив'язався бій між стежою червоних та нашою боївкою. Остання відступила без жертв. Обграбували деяких селян з одягу і харчів. Особливо пограбували тих, що, втікаючи, залишили пусті хати, і тих, де перебувала наша боївка.

[...]

8.III.1944 р.

/ — / Скала

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 53. Копія.

№ 197. Витяг із «Політичного звіту Ч. 2/44 (за місяць січень і лютий)» про настрої польського населення Львівщини 10 березня 1944 р.

Львівщина. Політичний звіт Ч. 2/44 (за місяць січень і лютий).
10 березня 1944 р. / — / Скала
[...]

Поляки:

У українсько-польському конфлікті по польській стороні не видно якнайменшого опам'ятання. Противно, вони посилюють свої намагання здобути і закріпити ЗУЗ за Польщею. Для них Польща без Львова не існує. Українство нищать не тільки власними силами, але й використовують в тій цілі і німців, і большевицьких партизан, подаючи їм інформації і співпрацюючи з ними (події на Холмщині, Золочівщині, Брідщині).

Відплатні українські акції вже в малих розмірах викликали переполох серед поляків. Поляки навіть з незагрожених теренів утікають до більших міст або на захід. Треба підчеркнути, що польський селянин не чується господарем-паном на українській землі. Він уже при малій небезпеці покидає господарку і виїздить у Польщу, документуючи тим, що є зайдою, а не господарем на українській землі.

Втеча поляків з терену ставить німців у великі труднощі головно на господарському відтинку, бо лігеншафти, млини, лісничівки лишаються без обсади...

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 49. Копія, машинопис.

№ 198. Протокол про вбивство польською боївкою та німцями українців у селі Юшківці 13 березня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА
Бібрка — Юшківці

ПРОТОКОЛ

В справі закатованих чотирьох українців зі с. Юшківці (Бібреччина) в пивниці польського ксьондза в Берездівцях, польською боївкою в співпраці з німцями.

Вечері 26.II.1944 на фільварок в Бориничах заїхало дві фіри поляків з Берездовець. У Бориничах пили до 1 год. ночі, а відтак на підводах в числі 10 осіб заїхали до чисто українського села Юшковець. Перед селом стали, позіскували з підвод і пішком пішли до хати Мазовського Степана. Його не застали дома і зараз вернулися в другий кінець села. По дорозі арештували Попика Гриця, який ішов дорогою. Його запровадили до Візного Івана, в якого було світло. Перевели ревізію, і хоч він легітимувався, що він сільський секретар і вийшов контролювати варту, його вже не пустили. Інші вартівники, Шомота Микола і Корінь Василь, побачили світло у Візного, пустилися на подвір'я. Їх здержали бандити і Коріня запровадили до хати, а Шомота втік. В цей час Король Микола вертав зі жінкою від свого тестя зі забави — його теж придержали. Крім того, бандити зловили ще двох вартівників, Балука Миколу і Гасюка Василя. Їх всіх запровадили до хати. Нараз в селі хтось вистрілив. Бандити повиходили з хати, дали 3 стріли і відїхали підводами в напрямі Берездовець.

По дорозі між Гранками з Берездівцями арештований Корінь Василь утік бандитам з рук. Зі села зараз дали знати на укр[аїнську] поліцію у Вибранівці. За інформаціями Коріня, поліція поїхала зараз до Берездовець шукати за тими людьми. Німці, що там стаціонували, відповіли, що вони арештовані і їх відставлено до лягру. По переслуханні різних свідків слідство виказало, що пійманих людей з Юшковець завезено до Берездовець до польського ксьондза і там їх катували в пивниці. По катуванню забрано арештованих до ліса в Гранках. Арештовані самі мусіли собі копати ями, і в ямах їх домордовано і засипано. По цій інформації від місцевого населення члени родин арештованих пішли до лісу і дійсно знайшли у звірський спосіб помордованих своїх дітей і братів. Верхнє вбрання було здерте.

Дня 4.III. родини збрали тіла помордованих додому. Вони мали повиколовані очі, голову, обличчя і ціле тіло поколене багнетами. Провідниками групи, що робила напад на Юшківці, були: Каспера Іван — польський поліцист і Гуґа Володимир — мельник з с. Дев'ятник. Решта бандитів це ляхи, які служать німцям, перебрані по-цивільному.

Дня 5.III. відбувся похорон закатованих українців Попика Гриця, Балука Миколи, Гасюка Василя і Короля Миколи. В похоронах брали участь 4 священники, співав місцевий хор. Сам похорон перемінився в величаву маніфестацію, в якій взяли участь українці з цілої околиці. Похоронено їх в братній могилі.

13.III.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 221. Копія, машинопис.

№ 199. Витяг із «Надзвичайного звіту» про антипольські дії куреня «Макса»

14 березня 1944 р.

Львівщина. Надзвичайний звіт

В мій терен прийшов курінь УПА [«Макса»]. Стаціонував в с. Черниця (Брідщина).

[...]

Курінь цей робив на польські села акцію. Німці дали нашим до розпорядимости 4 гарматки і танкетку. В цій акції курінь попевнив нетакт. Вистріляли поляків 300 чоловік. В тім теж жінок. Дальше наші зробили акцію на монастир в Підкамені, де було 700 поляків з Волині. Одначе вони втекли ніччю. Вбито 150 поляків. Німці до цієї акції хотіли нашим дати до розпорядимости літаки і дві сотні німців. Курінний відмовив. В монастирі здобули великі запаси харчів, аптеку та багато іншого майна¹.

14.03.1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 61. — Арк. 97. Оригінал, машинопис.

№ 200. Заклик-пересторога української самооборони до польського населення сіл Якубівка, Таврова та околиць припинити антиукраїнські дії

19 березня 1944 р.

ПЕРЕСТОРОГА
ПОЛЬСЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ СЕЛА ЯКУБІВКА,
ТАВРОВА і ДООКОЛИЧНИХ СІЛ

В останньому часі завважається щораз, то більший зріст актив підпалу, мордів і грабункових нападів на українським населенні, яких допускається польське шовіністично-імперіялістичне підпілля на українських землях (Холмщина). Помимо кільканадцятикратної нашої перестороги, польське підпілля не заперестало своєї злочинно-провокаційної роботи, а противно посилило її, послуговуючися при тому найпідлішими методами.

¹ Див. також польський звіт про цю акцію: Ziemie Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwiecień — lipiec 1944. — Warszawa — Pultusk — Kielce, 2006. — S. 58–62.

Без успіху остали всі наші гуманітарні заходи. Польські шовіністи, замотиличені своїми імперіялістичними апетитами до українських земель, в дальшому роздувають і посилюють ненависть поляків до українського народу.

Щоб остаточно зліквідувати всі темні духи польського і українського народу, які роздувають антагонізм, непорозуміння, ширять шовінізм і ненависть супроти всього, що українське, dokonуємо в селах Таврові і Якубівцях акцію відплати.

За спалення одного українського села поляками, де б то не було, спалимо 10 польських сіл.

За одного українця 10 поляків!

Зазначуємо, що не допустимо до того, щоб банди, рекрутовані з польських шовіністів-шкідників польського і українського народу, dokonували ганебних злочинів на українським населенню.

Перестерігаємо польське населення, щоб в будучому не допомагало злочинцям, а то їх для спільного добра нищило, бо в протинному разі понесе строгі консеквенції.

Нехай польське населення вплине на своїх політичних керівників, щоб заперестало вести протиукраїнську роботу, щоб заперестало мордувати українців, палити українські села, бо відплатних акцій не заперестанемо.

Польське підпілля на Західно-Українських Землях спрямувало свою боротьбу не проти Німеччини, а проти безборонного українського населення.

Щоб оминути наслідків, дораджуємо польському населенню виїхати на свої етнографічні землі і там боротися за свої інтереси.

Ми не є проти боротьби польського народу за незалежну Польщу, ми похвалуємо і признаємо її на етнографічних польських землях, а не на українських. Які ж претензії Польщі до Західно-Українських Земель? Та ж кожний скаже, що це землі українські!

Ганьба ломачам фронту поневоленних народів проти імперялістів!

Хай живуть мирні і льояльні поляки!

Хай живуть борці за незалежну Польщу на її матірних землях, проти імперялістів Берліну і Москви!

Воля усім народам!

Постій, 19.III.1944 р.

САМООБОРОНА

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 10. — Од. зб. 2. — Арк. 2. Копія, машинопис.

№ 201. Заклик-пересторога української самооборони до польського населення сіл Таврів та околиць припинити антиукраїнські дії

21 березня 1944 р.

ПЕРЕСТОРОГА ПОЛЬСЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ
с. ТАВРОВА і ДООКОЛИЧНИХ СІЛ!

Польські імперіялістичні керманічі в останньому часі посилили протиукраїнські акції. Запримічено щораз більший зріст мордів, підпалів, доконуваних на українським населенні. Тільки за один рік польське імперіялістичне підпілля на Холмщині вимордувало біля 500 українців. Не менше згинуло і в Галичині. В останніх тижнях запримічено тісну співпрацю польського населення з більшовицькими партизанами, агентами і Червоною Армією. (Тернопільщина, Збараж, с. Садки, б[іля] Чорткова). З другої сторони з німецькими окупантами і при допомозі доносів стараються нищити українців.

Кілька разів перестерігали ми польське населення, щоб воно вплинуло на своїх політичних керманічів, щоб заперестали вести божевільну політику супроти українців. Всі наші заходи остали на нічім.

Щоб остаточно опам'ятати розгойданих і розперезаних польських політиків, доконуємо акт відплати. Зазначуємо, що не допустимо до того, щоб на нашій землі гуляли польські варшавяки — імперіялісти нищили наші села, майно, народ.

Ми визнаємо боротьбу поляків за незалежну Польщу, але на її рідних землях. Тому дораджуємо полякам йти і рятувати польський народ на етнографічних землях, який знищений німецьким імперіялізмом, і там боротися за свої права.

Воля усім народам, які є поневолені Москвою і Берліном!

Постій 21.III.1944.

САМООБОРОННА ГРУПА

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 10. — Од. зб. 1. — Арк. 1. Копія, машинопис.

№ 202. Витяг із «Політичного звіту за місяць лютий — березень 1944 року» про настрої серед польського населення та діяльність польського підпілля на Тернопільщині
23 березня 1944 р.

Обл[ась] Тернопіль

[...]

3. Поляки:

В звітovому часі по поляках сильно вдарили і застрашили акції відплати за їх терор і провокації проти українців. Цей удар викликав в загальному серед них паніку і переполох. Майже в цілому терені поляки почали втікати масово з колоній і менших сіл до більших польських осередків і міст. В більших оселях потворили сильно зорганізовані самооборонні відділи, які починають робити грабункові напади на українські села. При тому вбивають українців. В Рогатинщині такого польського осередку, до речі, дуже сильного (Луканець), поляки зробили навіть партизанський рейд на дооколичні села. В теренах, більше заселених поляками (Тернопіль, Чортків, Бучач, Перемишляни), завважено скріплений рух і більшу активність і заїлість у відношенні до українців. Під впливом відплатних акцій значна кількість польських родин втекла на захід, одначе в останньому часі занотовано випадки повороту мужчин на терен Галичини. Польське підпілля видало наказ по мимо всього не опускати теренів. Поляки цього придержуються. Висилають родини на Захід, а самі вертаються знову сюди. Самооборонні відділи творять постійно. В терені завважено цілий ряд таких відділів, які посуваються в різних напрямках.

Вся праця, увесь рух польського підпілля пішли в напрямі боротьби поляків проти українців. В цілі поборювання українців поляки приступили до сильної співпраці з німцями і більшовиками. Польська підпільна сітка веде розвідку виключно проти українців, робить доноси, подає списки німецькій поліції і гестапові, а коли їх в останньому часі не стало — ще з більшою енергією большевикам. Акти масового терору проти українських сіл викликані і кермовані польськими поліційськими бандами фольксдойчів. Арештування українців переводять в західних теренах області Кріпо (поляки), на спілку з гестапом. При тому подають себе перед українцями за українських повстанців (Рогатинщина), щоб улегшити собі працю. В сторону українських громадян сиплять ряд анонімів і різних погроз, в яких відгрожуються стократною відплатою. Наступ більшовицької армії поляки сприймають з радістю, вважають цей момент

одинокую нагородою відплатитися на українцях. Більшовикам дають багато розвідочного матеріалу про наш рух, людей, роботу, села і інше. Стараються все подавати якнайдокладніше. Фронтovu фазу використовують досить порядно у заготовленні зброї.

[...]

Постій, 23.III.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 147–148. Копія, машинопис.

№ 203. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 28/II до I/IV.1944 року)» про настрої серед поляків та діяльність польського підпілля на Перемищині 28 березня 1944 р.

ПЕРЕМИШЛЬ

[...]

б) Поляки:

1) *Польське суспільство*: в польському середовищі тяжко дошукатися однозгідності в поставі до витвореної зараз ситуації. Мешкаючи на ЗУЗ вдоволені наступом на більшовиків — чекають нагоди помститись на українцях. Натомість в корінних польських теренах наставлені до більшовиків в більшості вороже. Відплатні акції на ЗУЗ впливають на польське простолюддя більше перестражуючо, то польське суспільство вповні солідаризується. В Перемищині польський елемент масово увійшов до співпраці з нім[ецькою] поліцією в цілі нищення українців. Часто пускають провокуючі поголки, що укр[аїнці] дали їм доручення виноситися і т. п. Не поминає польського населення і депресія з приводу тертя між поодинокими партіями (головно в Ярославщині).

2) *Польські підпільні організації*: Найбільш активізованими під тим оглядом є такі повіти: Лежайск, Переворск, Ярослав, Ряшів і Перемишль. На Земківщині підпольські клітини слабо розбудовані, лише інтелігенція охоплена. А зв'язкові лінію Краків — Мадярщина обслуговують лісові службовники, що вербуються з польських офіцерів. В протягу місяця знову доконали польські банди ряд нападів і вбивств свідомих українців (Лежайщина, Білгорайщина і Бірчанщина). Німці в перших двох повітах дали на села по кілька крісів для оборони, яка виказує успіхи. Окреме місце займає діяльність поль-

ських організацій на терені Ярославського і Ряшівського крайсів, як у Люблинській області взагалі. Тут панівне місце займає ППР або подібні їй програмою, які стоять на пробольшевицькій платформі. Це підтвердила постава згаданої організації (спільна акція проти німців) в час рейду більш[овицьких] партизан, як і наставлення до національних кругів взагалі. В половині березня перші розповсюдили летючки «Роботніци» (залучую), завзиваючи польський пролетаріат зійти на пробольшевицьке становище. Були випадки, що поляки-селяни зривали і нищили ці летючки (Ярославщина). Вище ситуований польський елемент ставиться до цієї організації (ППР) негативно. З приводу відплатних акцій на ЗУЗ терор супроти укр[аїнців] зростає, а головно в Лежайщині, як також на Холмщині. Останніми днями до Перем[ишля] приїхала польська боївка в числі около 35 осіб — з Варшави, що мали б вести протиукраїнські акції, але поки що немає замітніших дій.

[...]

Постій, 28.III.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 157–158. Копія, машинопис.

№ 204. Витяг із «Політичного звіту за місяці лютий — березень 44 року» про діяльність польського підпілля на теренах Стрийщини та Дрогобиччини
31 березня 1944 р.

СТРИЙЩИНА — ДРОГОБИЧЧИНА

[...]

Поляки

Повною парою працюють на протиукраїнському відтинку. Свого ставлення не змінюють в нічому, хіба те, що останньо перейшли до акцій. (Вбили українця в Голобутові — Стрийщина, українського поліциста в місті Стрию, забрали 10 українців з Вишнева — Журавенщина, доноси і участь в ревізіях всіх українців в селах: Яйківці, Лівчиці, Мазурівка — Журавенщина.) Явно відгрожуються, що як прийдуть большевики, покажуть нам. Треба вірити, що під большевицькою окупацією всі вони стануть агентами НКВД, щоб нас знищити. Їх заскорузлої політики та заставлення не змінить нічого — хіба сила. Вони, горді за свою расову «вищість, не стерп-

лять того, щоб українець здобув собі самостійне життя, а ще й до того на галицькій землі і будуть вживати найперфедніших засобів, щоб тому перешкодити, не дивлячись на політичну лінію і концепцію. Це засліплена, шовіністична голота з дурною зарозумілістю та хитрістю — ославлених — кресовців». З ними можна розмовляти мудро хіба кров'ю і залізом. Ненависть серед польсько-українських низів доходить до останніх меж.

[...]

Постій, дня 31 березня 1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 138. Копія, машинопис.

№ 205. Витяг із «Огляду суспільно-політичних подій за березень 1944 року» про настрої серед польського населення на Станіславщині

1 квітня 1944 р.

СТАНІСЛАВІВЩИНА

[...]

Поляки

Багато поляків виїхало на захід. Тепер тільки перемищують місця свого побуту. Ті, що при німецьких поліційних відділах, даліше тероризують українське населення. До нас наставлені вони шовіністично. Наша пропаганда на них ніяк не ділає. Сильно застрашені палення сіл. Відносно зближення фронту піднялись дещо в дусі. Уважають, що більшовики з ними симпатизуватимуть й вони при їх допомозі будуть могли даліше нищити українців. У деяких місцевостях вони пробувають вже мордувати наших людей. Наприклад:

У долині 17.III. в год. 22 напала польська банда на дім підрайонного юнацтва ЗБОРИКА Мирона — обрабувала все в хаті, а його самого замордувала. Знову в Кропивнику 23.III. поляки замордували одну українку.

[...]

Постій, дня 1.IV.1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 143. Копія, машинопис.

№ 206. Наказ повітового провідника про проведення антипольської акції на теренах Кам'янецького повіту
6 квітня 1944 р.

Строго тайне
Слава Україні.

Надзвичайне зарядження

Комик

Наказую вам негайно перевести чистку свого району від польського елемента та від українсько-більшевицьких сексотів.

Чистку перевести в станицях, мало замешкалих поляками. Створити при районі для тої цілі боївку з наших членів, яка б мала за завдання ліквідувати вище сказане. Більші Ваші станиці від цього елемента будуть чищені нашими військовими відділами навіть в білий день.

Як я Вам вже 5.IV. поручив в наказі, так ще раз тепер Вам пригадую про ведення послідовної розвідки по своєму терені для вислідження большевицьких банд. Кожного дня треба Вам висилати кур'єра до нашого відділу з повідомленням. Якщо б не було жодних рухів, тоді також про це треба повідомляти. Повідомлення слати щоденно на Соколю до друга Орла.

В повідомленнях давати відповіді на слідуючі питання:

1. Місце квартирування большевицької банди.
2. В якому часі та банда квартирувала і відкіль прибула.
3. Кількість цієї банди.
4. Яку тяжку зброю вона посідає.
5. В якому напрямку вона відійшла і відкіль прибула.

Це все подавати щоденно з кожної станиці.

Зорганізувати до цієї роботи все членство, як також юнаків і жіноцтво. Виконувати всі поручені Вам справи негайно і точно. Чому ви це все занебуєте. Очистка терену має бути викінчена ще перед нашими Великодними Святами, так щоб ми вже їх святкували без поляків. Уважайте, якщо нас большевики застануть з поляками на наших теренах — тоді вони нас всіх повирізують. Робіть скоро і мудро. В цих всіх справах ми маємо деякі повно власті від німців. Чому не треба так вести конспірації аж до неробства. Чому Ви мені не звітуєте про виконання висланих вам наказів і різних інструкцій. З кожного наказу треба дати докладну відповідь по числам і статтям. Хочу все це мати.

Висилайте мені докладні відомості про чистку, яка відбувається у Вашому терені. — Вже надходить 10-го — тому пригадую Вам за місячні звіти.

Чисельних звітів тепер мені не висилайте аж до відкликання. Повідомляйте про рух поляків і їхню евакуацію з наших теренів. Вести з поляками твердо безоглядну борбу. Нікого не щадити, навіть при мішаних супругах витягати з домів ляшню, але не нищити в цих домах українців і дітей. — Ще раз вам пригадую, що це мусить бути виконано ще перед нашими святими.

Витягати всю зброю на верх — витягати також набої, які їх нам зараз треба. Хай дятки зброю в стріхах не держать. Це ж революція, і вона в цілому краю досягає свого високого ступеня.

Зброя на верх. — Смерть полякам.

Героям Слава

Орест Карат¹

Постій, 6.IV.44.

П. С. Висилайте негайно кожну кількість людей до відділу Орла². Про відхід людей озброєних мене кожночасно повідомляйте. Людей, здібних до ношення зброї, не магазинувати.

ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 3. Копія, машинопис.

**№ 207. Витяг із «Вістей з терену від 15.III. — 31.III.1944 року»
про діяльність польського підпілля на теренах Перемишлянщини
7 квітня 1944 р.**

ТЕРНОПІЛЬЩИНА

[...]

ПЕРЕМИШЛЯНЩИНА

Німці: На цілому терені укр[аїнська] поліція опустила свої станиці. Німці погрожують, що на їх місце покличуть поляків. Родин поліцистів не чіпають.

В північній частині даного терену квартирує багато нім[ецьких] військових формацій. Німці кажуть, що по лінії Тернопіль — Львів будуть ставити сильний опір більшовикам.

¹ Мирослав Литвин — провідник ОУН Кам'янецького повіту.

² Микола Олійник (1918—1944) — командир сотні, про його діяльність детальніше див. документ № 244.

Поляки: В терені появилися інструкції польської організації «Польська підземна», які закликають польське населення до співпраці з Червоною армією.

По нападі поляків в селі Глібовичі, поляки підкріпилися дещо на дусі та починають що раз більше погрожувати українцям. В Чорнім Лімі криється польська банда, яка жде на прихід більшовиків.

В Ганачеві поляки будують коло костела якісь бункри і огороджують їх дротом. В костелі зробили другі виходові двері, сковані панцирною бляхою. Через Ганачів ніхто з українців не відважується переходити ані переїздити, бо зараз поляки ловлять і вбивають в лісі. Мешканці Ганачівки, які зараз перебувають у лісі, повідомили свої родини в Станимирі, щоб береглися, бо в Ганачеві є 300 польських партизанів, які плянують наступ на Станимир. Наваровський Петро має стислий контакт з польською боївкою в Ганачеві та стало її доносити про все.

Дня 8.III в селі Коросні в домі Магировського Казимира відбулися польські організаційні сходи, на яких було присутніх 6 місцевих поляків. Говорили про їхнє становище в часі приходу більшовиків та про співпрацю з ними.

14.III в с. Чемеринцях до господаря Шангрети Степана зайшло 3 узброєних поляків. Він, побачивши їх, почав із сином втікати. Зі сторони напасників посипались за ними стріли. Напасники забрали зі стайні пару коней і від'їхали в сторону Біциня. Дочка Шангрети пізнала тих поляків. Були це Кровські Ян, Кондрат Еміліян і Шайда Владислав.

20.III через Дунаїв переходило 20 узброєних поляків. В місці нічого не робили. Відійшли в напрямі Косарівка.

На терені появилися з рамени організації «Польська підземна» «Інструкція правивядовчей на одцінку українським».

[...]

Постій, 7.IV.1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 132. Копія, машинопис.

№ 208. Витяг із «Надзвичайного звіту Ч. 11» про співпрацю поляків із радянськими партизанами
7 квітня 1944 р.

Львівська обл.
Сокальщина

НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗВІТ Ч. 11
(дії більшовицьких партизан)

[...]

Польське населення і польське підпілля входить в контакт з більшовицькими бандами та старається за їх поміччю нищити українські села. 13.III польські боївки проводили більшовиків по селі Горпині і забирали в наших селян харчеві припаси. Опісля напали на хату станичного, хотіли його вбити, однак йому вдалося втекти. На польським протиукраїнським вічу в селі Язениця Польська були запрошені поляками представники більшовицьких банд. Поляки жалувалися перед більшовицькими бандитами, що українці з села Язениці Руської спалили польське село Бербеки. По вічу поляки провадили більшовиків до села Язениці Руської і поінформували їх, котрі хати свідоміших українських селян пограбувати.

Про співпрацю поляків з більшовиками звітують майже з цілого терену.
7.IV.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 83. — Арк. 259. Копія, машинопис.

№ 209. Витяг із «Політичних вісток за час від 15.III — 7.IV.44 року» про перебіг польсько-українського конфлікту на теренах Кам'яниччини та Сокальщини
8 квітня 1944 р.

ПОЛІТИЧНІ ВІСТКИ
за час від 15.III–7.IV.44 р.

[...]

Кам'яниччина

[...]

Дня 13.III.44 польська боївка в порозумінні з большевиками ходила по селі Горпині, збирали кури та яйця, а опісля напали на хату станичного. Хотіли його вбити, та не застали його в дома. Пограбували його хату цілком та забрали зі собою місцеву учительку східнячку під

претекстом, що вона націоналістка. Бандити хотіли її вбити, але та, скориставши з нагоди, що вони були п'яні, — втікла, зголосила на жандармерію, яка спалила хату цього поляка, де бандити кватерували.

По спаленню Бербек та Турки — ляхня зробила віче в селі Язениця Польська. Учасниками цього віча були представники з більшовицької банди. Перед учасниками большевицької банди ляхня пожалувалася, що Бербеки спалили українці з Язениці Руської. Довго не надумуючись, большевицька банда в складі 8 людей на конях і двох проводирів з Язениці Польської в'їхали в село Язениці Руської. Провідники польські лежали в возі, конспіруючись перед населенням, показували наших людей большевикам. До першої з хат заїхали до нашого станичного цього ж села. В мешканні застали тільки стару матір. Питали за батьком та сином. Старенька мати каже, що не знає, де оба ділись. Більшовики до ньої відізвились такими словами: «Твій син та твій чоловік бандеровці і спалили село Бербеки». Відтак сказали: «Хазяйко, дай щось кушать». Попоїли, забрали чоботи і годинник та пішли даліше.

На терені Кам'янецьчини згоріли до сего часу такі польські села: Мазярня Ваврикова, Вальки, Мазярня Гоголева, Павуки, Бербеки, Турки, Мазярня Кам'янецька, Язениця Польська. Поляки під впливом цього вогню почали масово втікати до міста, а з міста виїжджають на Захід.

[...]

Сокальщина

[...]

Польська банда на терені Холмщини на протязі другої половини березня спалила такі укр[аїнські] села: М'яжке, Сафень, Турковичі, Надиліна, Андриївка, Модринь, Ласків, Малків, Терebinь, Орновичі, Маличі, Моложня, Жабче, Ощів, Ріплин, Костяшин, Ліски. Вбито около 2 000 українських селян, в тім найбільше жінок і дітей. У відповідь на це знищено понад 16 польських сіл і кольоній, де вбито около 1 000 польського населення.

В дні 31.III.44 згоріло польське село Острів. Частина людей-поляків погоріла, частина побитих, а частину німці забрали зі зброєю, яка боронилася в костелі.

[...]

Слава Україні!

/ — / Р. Павур¹

Постій 8.IV.44

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 7–9. Копія, машинопис.

¹ Павло Мигаль (1908—1950) — провідник Сокальської округи ОУН.

№ 210. Інформація про антиукраїнські дії поляків Підгаєччини
14 квітня 1944 р.

Підгаєччина

ПРОТОКОЛ

В справі донощицтва поляків більшовикам на укр[аїнських] громадян.

Дня 5.IV.1944. поляк Крементовскі Яцко з с. Гнильче повів більшовика в напрямі господарства Сміха Павла в цілі переведення ревізії за зброєю. Коли зрівнялися з мешканням, згаданий поляк кивнув головою, що це тут. Більшовик приготував фінку до стрілу і подався до хати. В хаті скричав, щоб усі встали з місця, де сиділи і перейшли до другої кімнати. Там запитав, хто з них є Павло. Коли господар сказав, що він так називається, розпочав ревізію. При ревізії нічого не знайшов і сказав: «Сволоч поляки, вы хороший человек. Мне послали поляки с соседней хаты». При відході дав Сміхову посвідку, щоб більш ніхто не робив в нього ревізії.

Того самого дня поляки Залескі Франко і Белінська Кароліна наслали більшовиків на господаря Керсана Осипа, де роблено докладний трус за зброєю. При ревізії нічого не знайдено і знова сказали більшовики, що їх прислали поляки.

Мушинські Філько з с. Пановичі їздив по селах робити ревізії по укр[аїнських] громадянах. Дня 13.IV. їздив до села Хохонів і робив там разом з більшовиками ревізії. З його ініціятиви арештували були Гладкого Гриця.

14.IV.1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 185. Копія, машинопис; АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 162. — Арк. 230. Копія, машинопис.

№ 211. Повідомлення про антиукраїнські акції польських збройних формувань у селі Копанки
16 квітня 1944 р.

СТАНИСЛАВІВЩИНА

Звідомлення про польські акції на село Копанки

Дня 11.IV.1944. в год. 13. приїхало до села 10 осібників в німецьких мундирах та відразу почали обстрілювати хату, в якій містився

зв'язок. Населення почало втікати до ліса. Це побачили осібняки та почали стріляти до населення, у висліді чого було 7 убитих і 7 ранених. Убиті: двох мужчин, 4 жінки, 1 дитина. Ранені: 2 мужчин, 5 жінок. Запальними кулями запалили 26 господарств. Коло год. 16 напасники від'їхали автом до Калуша, залишаючи ще 6 осібняків, щоб ті не дозволяли людям гасити вогню. Між напасниками пізнано поперебиваних поляків з Калуша, а саме: Сксиневського і Вінціцького.

Дня 12.IV. приїхало авто з Калуша з 12 мадярами. Вони закидали гранатами 2 хати, пооглядаючи пожарища та поїхали. Говорять, що це були ті самі, що попереднього дня, тільки перебрані в мадярські мундири.

Дня 13.IV. в год. 11 приїхало ок[оло] 200 поляків до с. Копанок з асисті мадяр. Між поляками були жінки і діти. Всі вони кинулись на село грабувати, палити, вбивати людей. Палили жінки, а навіть малі діти. На поміч селянам приїхала окр[ужна] боївка [в] числі 23 чоловік та повітова в числі 13 чоловік. Спільним ударом поляків відбито та прогнано зі села. Здобуто 8 фір награбованого майна, убито 50–60 поляків. Поляки панічно втікали через річку Сівку, де багато їх потопилося разом зі зброєю. Слід зазначити, що населення брало активну участь у боротьбі проти польських банд та вилами, косами, сокирами боронило села. В год. 17. полякам надійшла поміч з Калуша. Боївка мусіла відступити до ліса. Спробувавши ще раз, на щастя, наша боївка знову наступала та відігнала поляків з Копанок. Вечером приїхали мадяри трьома панцирними автами та зачали густо обстрілювати нашу боївку з кулеметів, гранатометів та гарматок, так, що боївка була змушена знову відступати до ліса.

Дня 14.IV. поляки приїхали знову до Копанок і зачали палити хати. Їх відігнала повітова боївка та місцеві селяни. Того ж дня допалено всі польські хати, які ще були в Томашівцях, Негівцях та Сиглах.

Дня 15.IV. приїхало 9 фір поляків з Калуша, запалили в Копанках 7 хат та поїхали до Неговець. В Негівцях почали палити також хати та вимордовувати одну родину (6 осіб). В год. 15. над'їхало з Калуша 2 авта, ок[оло] 10 верхівців та ок[оло] 10 фір. Сотня Ясміня, яка прийшла на оборону села, заатакувала цю валку, у висліді чого запалено одно авто, знищено кілька фір та коней, як також забито ок[оло] 20 людей. По нашій стороні 1 убитий. Ті поляки, що поїхали до Неговець, зачали панічно втікати, коли довідались, що їм відтято дорогу. Населення почало доганяти їх. Один поляк кинув кріс, а сам утік у ліс. Тих поляків виловлюється. Двох уже зловлено в Долпотові.

Дня 16.IV. з Калуша приїхало 52 німаків на роз'їздку до Масиш. Людям говорили, щоб вони не боялись, бо вони шукають

тільки за партизанами та не думають палити села. З Мостищ поїхали до ліса та побули там ок[оло] 2 годин і відїхали знову до Калуша. Слід зазначити, що полякам у всьому допомагають мадяри, даючи їм мундири, зброю, рубають під час акцій та обороняють поляків. Дотепер поляки спалили в Копанках 350 хат та забили 16 осіб.

16.IV.1944. год. 20,17 хв.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 234. Копія, машинопис.

№ 212. Протокол щодо польсько-угорських антиукраїнських акцій у селі Копанки

16 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

В справі польсько-мадярських протиукраїнських акцій в с. Копанки Калушського повіту.

Дня 11.IV. в год. 19-ій до с. Копанки приїхали два авта з 15 осібняками в німецьких мундирах. Авто задержалося біля цвинтаря, осібняки густим вогнем почали обстрілювати зв'язкову хату. Селяни почали втікати до ліса, напасники звернули на них свою зброю, внаслідок чого вбито 8 осіб і 7 ранено. Згоріло 26 українських господарств.

В год. 15-ій напасники відїхали з награвленим майном в сторону Калуша, залишаючи 5-ох, щоб не дозволити населенню згасити вогню.

В той час близько не було жодного нашого відділу, який міг би прийти з допомогою селянам.

Дня 13.IV. поляки в числі 100 людей знов напали на с. Копанки, почали ладувати на фіри награвлене майно. Після того почали знов палити село.

Цим разом наспіла вже наша боївка в числі 28 людей. Хлопці поділились на дві групи й зробили засідку. Коли поляки виїздили зі села з награвованим майном, хлопці взяли їх між два вогні. Згинуло 80 поляків (багато потопилося в річці), інші розбіглися.

За годину стійка повідомила, що зі сторони Калуша підступають ровами нові відділи поляків. Хлопці ще не встигли згуртуватись, як поляки почали їх обстрілювати з кулеметів і гранатометів. З по-

ляками були й мадяри. Перед переважаючою силою боївка відступила в ліс. Поляки почали новий грабунок у селі та вбили 7 осіб.

14.IV. поляки знов наскочили на село, нагнали досить майна й підпалили кілька хат.

15.IV. поляки з мадярами знов заїхали автами в село. Вив'язався бій з нашою групою, у висліді якого згоріло авто і вбито кілька типів у мадярських одностроях.

16.IV.1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 233. Копія, машинопис.

№ 213. Інформація про польсько-більшовицьку співпрацю у боротьбі з українцями

Не раніше 28 квітня 1944 р.

Шовіністичне засліплення

В своїй ненависті до українського народу польські шовіністи пішли на повну співпрацю з московсько-більшовицькими імперіалістами, які втретє окупували українські землі. Вони, ці імперіалістичні пахолки, не зважають на те, що їх завтра чекає та ж сама московсько-більшовицька неволя. Підлабузнюючись підло більшовикам своєю допомогою у винищуванні українського народу імагаючи їм закріплюватись на українських землях, вони тим самим приспішують окупацію своєї власної батьківщини. В своїй шовіністичній засліпленості вони, одначе, того зовсім не бачать. Їм, коли йдеться про підривання визвольної боротьби українського народу, мабуть, і доля власної батьківщини байдужа. В моменті, коли їх батьківщині загрожує смертельна небезпека, вони всю свою політичну мудрість зуживають на боротьбу з тими, які давно вже з тією самою небезпекою борються.

Вони використовують кожную можливість, щоб викривати перед більшовиками український визвольний рух і видавати червоним бандитам українських громадян.

Хай говорять факти:

Дня 26.III.44 р. увійшли до Монастириськ Буцацького р[айо]ну, перші більшовицькі стежі. Назустріч першим більшовицьким відділам вийшов польський актив: Грібель Чеслав, Сошка Юрій, Сагаж Едмунд. Другого дня жиди і місцеве польське шумовиння, на чолі

з Кудлюю Станиславом, приступило до організації міліції. Перша діяльність почалася від трусів по українських домах. Дальшу провокаційну роботу повела польська інтелігенція: Кудла Станислав, Сошка Йосиф, Жеромський Владислав, Цюмкала Адам. Вони виготовляли списки підозрілих. У висліді їхньої роботи заарештували понад 70 осіб, здебільша людей, які майже осторонь стояли від нашого руху.

В с. Тростянець Зборівського р[айо]ну поляки вказали на кількох наших активістів. Їх сильно побили більшовики, стараючись довідатись, де знаходяться районіві і підрайонові провідники. В с. Гарбузів, Кругів, Лукавець оперувала одна польська група з червоними пасками на шапках. Внаслідок її діяльності заарештовано в с. Тростянець 4-ох українців. По відступі більшовиків, два трупи з цих заарештованих знайдено, а два пропало безвісти.

Під час побуту більшовицьких партизан в Тростянці, поляк зі с. Козаки — Сотяновський водив більшовиків по хатах українців та показував, хто є самостійник. При тім згинув друг Пришляк та інші.

Дня 28.IV.44 р. в с. Колтів Зборівського р[айо]ну на донос місцевого поляка більшовики розстріляли таких українців: Яськіва Петра, Микитовича Романа, Красносельського Миколу та Обуховського Романа. Перед розстрілом арештованих катовано. Деякі з них мали відрізані носи, уста, виколнені очі, а в губах цвяхи.

В с. Делієві Галицького р[айо]ну більшовики наставили польську управу з поліцією; головою управи був поляк Коробка. Ця нова управа арештувала в Делієві Боду (станічний), якого забрали більшовики зі собою. Все його майно сконфісковано.

Більшовики, завдяки полякам, довідуються про наших людей в Олеші Товмачьського р[айо]ну. При допомозі поляки відкрили місце побуту нашої групи.

В Богородчанах Станиславівського р[айо]ну виготовляли поляки список 150 українців, переважно свідомих громадян.

13.IV.44 р. до Надвірної приїхала автомашина поляків з совітами арештувати людей. Люди почали тікати. При втечі совіти вбили одного селянина. Другого дня, коли відбувався похорон, приїхали знову совіти з поляками і почали стріляти до натовпу.

Ми навели з усіх теренів лиш декілька фактів, та вже й вони якнайкраще виказують, якими підлими засобами брехні, провокації, донощицтва і зради послуговуються поляки в нищенні українського населення. Частина польських мас пішла за своїми безвідповідальними провідниками і зовсім запрягла себе до більшовицького імперіялістичного воза, і тим зрадила революційний

фронт поневолених Червоною Москвою народів. Український народ, що виповів безпощадну боротьбу всім імперіялістам і солідарно її веде, не буде терпіти різних імперіялістичних прихвостнів. Для них, тих низьких і нікчемних вислужників, він тим більше не знатиме пощади.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 24. — Арк. 76–77. Оригінал, машинопис.

№ 214. Інформація про співпрацю поляків із більшовиками на Станіславщині
28 квітня 1944 р.

СТАНІСЛАВІВЩИНА

ДОКАЗИ

співпраці поляків з більшовиками в час більшовицької окупації Станіславщини від 29.III. до 18.IV.1944 р.

Поляки поставилися до більшовиків прихильно. В деяких місцевостях зараз після приходу більшовиків поляки творили свої уряди. Приміром:

В Надвірні поляки сформували міліцію.

В Товмачі створився уряд із осталого совіта, працівника Кооп[еративного] Союзу і місцевих поляків.

В Тарновиці Лісній поляки вивісили червоні і біло-червоні прапори на привітання більшовиків.

В Маріямполі і Делієві з приходом більшовиків потворилися польські комітети.

Крім того, в час більшовицької займанщини поляки активно співпрацюють з червоною армією і НКВД. Займаються вони агентурною і донощицькою роботою. З тої причини мали ми втрати.

Приміри донощицької праці поляків:

13.IV.1944 р. до с. Олеша (Товмаччина) приїхало 12 совітів на підводах з поляком з Хотимира прямо до хати, де квартирувала повітова боївка. З хати посипалися стріли. Забито 3-ох більшовиків, а решта втікла. Пополудні приїхали два танки і спалили цю хату.

19.IV.1944 р. до села Перерізолі [Перерісль] приїхало 5 місцевих поляків з 2-ма совітами. Вони напали на дир[ектора] школи Целевича (70 літ) і забрали його зі сином. При цьому зрабували 6 господарств і повибивали вікна в хатах.

15.IV.1944 р. арештували совіти в Старому Лисці підрайонового і станичного військовика. Дорогу до арештованих показали місцеві поляки.

На лінії Похівка — Лисець польська міліція з автоматами пильно слідувала за рухом, висилаючи патрулі.

В місті Отинії на донос Гольського Казімежа (поляк) НКВД арештувало націоналістів: Бенеша Евстахія, Черноокого Романа та Бока Івана. Під час наступу мадярських* частин большевики арештованих націоналістів переводили до с. Грушка. На конвоєрів напали неznані узброєні осібняки і відбили арештованих.

Постій, дня 28.IV.1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 160. — Арк. 225, 228. Оригінал, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 186, 187. Копія, машинопис.

№ 215. Звіт про антипольські акції відділів УПА на теренах Равщини

Квітень 1944 р.

Львівщина
Рава Руська

ЗВІТ

з відбухих протипольських відплатних акцій
на терені окр[уги] Рава Руська

Равщина

Дня 17.IV.44 р. відділи УПА, що діють на наших теренах (Галайда, Пролом), провели нищильні акції на гнізда польських банд Равщини — Річки і Забір'я. Цього ж дня польська банда, зложена з кількодесяти осіб, мала виконати, як це без сумніву ствердила наша розвідка, протиукраїнську акцію в с. Забір'ю. Акцію польської банди наші відділи випередили всього на півгодини. Відділ «Галайда» провів акцію в Річках, де зліквідовано 16 польських бандитів. В часі акції «Галайди» над'їхало під Річку 10 автомашин нім[ецької] шуцполіції і одна танкетка з Рави. Між ними і скорострільним гніздом «Галайди» нав'язалась перестрілка. Одначе німці по деякому часі почали давати знаки піднесенням кріса, в обох руках з закличками: «Україна! Укра-

* Так у документі. Очевидно, має бути «радянських».

їна!», щоб здержати вогонь. Чорнота пояснив їм, в чому річ, і після того німці від'їхали, а акція в Річках продовжувалась. Відділ «Пролом» в тому часі провадив акцію в [З]абір'ю, де знищено 30 бандитів. Кільканадцять польських бандитів втекло до лісу, звідки відстрілювались. Власних втрат не було.

Дня 19.IV.1944 р. відділ «Ягоди» з чотою Кармелюка зробив напад на польську кольонію Стенятин, яку знищено без опору. Відділ зі Стенятини подався чотами на Лашців, два км перед Лашцевом відділ наткнувся на засідку німецької військової частини. Відділ «Ягоди» завернув в сторону Посадова, не чіпаючи німців. Одначе чота Кармелюка, мимо виразного наказу до відвороту, пинево почали відворот, не маючи певности, що це німці. Німці відкрили по ній вогонь. Відстрілюючись, Кармелюк почав відворот в сторону Посадова, лишаючи вбитих. Німці відсунулись під Посадів та відкрили вогонь з гранатомета і скорострілів. Одначе відділ Ягоди цільним вогнем примусив ворога до втечі.

Власні stratи: 6 вбитих (між ними Кармелюк), 3 пропавших, 3 ранених.

Втрати ворога: кільканадцять вбитих і багато ранених. Здобуто один курінни[й] гранатомет і дев'ять гранат до нього, один скоростріл («Кольт»), дві тисячі набоїв.

10.IV.44 вечером польська банда силою 20–30 чоловік пробувала розстрільною продертися до села Річиці. Наша стежа обстріляла їх і примусила її до утечі в сторону Жарники.

24.IV.44 відділи УПА[-]П[івніч], «Тигри» і «Пролом» та відділ Орла провели нищильну акцію на польську кольонію Поледів, Лупче, Зімно і село Рат[и]чів. Акція тягнулась дві години. Опору жодного не було. Всі з[апо]дані місцевості знищено (Зімно лише східню частину з фільварком) при відході наших відділів, прибули фольксдойчі аж з села К[а]рова, одначе вони не наважились чіпати наших, лише спалили кілька українських хат.

Дня 25.IV.44 окружна боївка провела нищильну акцію на село Смолин, в висліді чого спалено 6 польських господарств і зліквідовано 6 мушин і дві жінки поляків.

Дня 27.IV.44 та сама боївка зліквідувала в селі Улицько-Середковичі 55 мужчин і п'ять жінок-поляків. При цьому спалено около 100 господарств. Під час пожежі чути було вибухи муніції і гранат.

Подрібні відомості про число зліквідованих поляків відділами УПА.

Потоки — 3 (місц[еві]), Любича — Колайці — 3 (місц[еві]), Гута Любацька — 2 (невід[омі]), Люби[ч]а — 10 (втік[ачі]), Потелич — 13

(місц[еві]), Дагани Вел[икі] — 2 (нев[ідомі]), Верхрата — 1 (місц[евий]), Річиця — 8 (3 місц[еві], 5 невід[омі]), Домашів 2 (1 місц[евий], 1 невід[омий]), Брукенталь — 2 (нев[ідомі]), Остобіж — 1 жінка (місц[ева]), Хоронів — 1 (місц[евий]), Салаші — 1 (місц[евий]), Тяг-лів — 15 і 4 жінки (місц[еві]), і 44 невід[омі], Вербиця — 3 (місц[еві]), Ходованці — 9 (нев[ідомі]), Забір'я — 30 (місц[еві] і невід[омі]), Річки — 15 (місц[еві] і невід[омі]).

Жовківщина

17.IV відділи УПА (Громовий) і боївка Довбуша знищили польську твердиню Станіславок.

При цьому зліквідовано около 80 мужчин — поляків.

[...]

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 37–39. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга. — С. 257–258.

№ 216. Витяг із «Політичного огляду» про події у Львові у квітні 1944 року

Травень 1944 р.

[...]

Протипольські акції маси оцінюють і сприймають позитивно, інтелігенція не хоче класти під ними свого підпису, але це не впливає з гуманності, а зо страху перед відповідальністю.

[...]

Поляки

Після невдач поляки припинили свою діяльність і зосередили її до пропагандивно-інструкційної роботи на внутрішньому відтинку. Поляки пустили рівно ж чутки, що до Львова має прибути кілька пљутонів боївки для відплати українцям за помордованих поляків. До боєвих подвигів терен покищо не надається.

За час 6-ти тижнів поляки мали 8 поважніших боєвих зударів з німцями та укр[аїнською] поліцією, після яких втратили арештованими 40 членів боївок та 200 заангажованих поляків. Німці рівно ж розгромили дві наші боївки, одну у Львові, де двох загинуло (боївкарів), трьох арештовано, на підставі всипи арештовано 16-ох, та підо Львовом, яка ще «збирається».

Назагал невдачі поляків в терені, бомбардування і т. п. випадки впливають погано на поляків, не так оптимістично задивляються на прихід більшовиків, коли-то задумували вирівняти рахунок з українцями.

[...]

4.IV. поляки застрілили б[увшого] голову Просвіти на Левандівці — Котика, років 58. В тому ж часі намагалися вбити теперішнього голову УОТ на Левандівці — Пасіку, але замах не вдався.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 74. — Арк. 25–28. Копія, машинопис.

№ 217. Інформація про антипольські акції українського підпілля на теренах Станіславщини

1 травня 1944 р.

СТАНІСЛАВІЩИНА

ПРОТОКОЛИ З ПРОТИПОЛЬСЬКИХ АКЦІЙ

16.III.44. група «Л» і «Гаркуша» в числі 30 осіб знищили 25 поляків і один будинок в Солотвині. Причиною акції було те, що поляки зголосили німцям про постій групи в Заріччю.

17.III.44. група «Л» та повітова боївка перевели акцію в с. Надороже з Товмача. Знищено 30 поляків і одного українця-фірмана. Будинки знищено, не палено. Причиною акції була співпраця поляків з гестапо.

19.III.44. група «Л» та повітова боївка перевели акцію на с. Богородиник. Спалено 50 господарств, вбито 46 поляків, які робили доноси до гестапо на укр[аїнських] селян.

27.III.44. ця сама група в числі 23 осіб перевела акцію на с. Зеленивка (Товмаччина). Спалено 13 господарств, вбито 16 поляків. Поляки цього села напали на війта в с. Бортники та пограбили його. Це була відплата.

28.III.44. група Сулими в числі 20 осіб знищила 18 поляків та спалила будинки на присілку Жебрач (Волосів) за те, що вони ставили перешкоди нашому рухові (слідили та перехоплювали курієрів).

29.III.44. група «Л» перевела акцію в с. Баби (Отинія). Спалено 24 господарства, нікого не вбито, бо всі повтікали до ліса й стріляли звідси. Причиною акції було те, що поляки грозили віддячитися з приходом більшовиків.

29.III.44. районова боївка спалила в с. Грабовець (Богородчани) 12 господарств і вбила 3-ох поляків. Інші повтікали заздалегідь.

30.III.44. група Семена зліквідувала в Перерослі 12 осіб і спалила 18 господарств, а ввечері спалила 6 господарств та вбила одного поляка в Цуцилові. Це була відплата за те, що поляки дали список гестапові свідомих українців, яких вони виарештували. Того ж дня група Залізняка спалила 30 господарств і вбила 11 поляків у с. Тарновиці Лісній за те, що поляки під час облави вказували німцям активних українців, і ті вбили 4-ох.

5.IV.44. районова група Залізняка перевела акцію в Порогах і Яблінці, де спалено 6 будинків і вбито 16 поляків за те, що співпрацювали з греншучом.

6.IV.44. ця сама група зліквідувала в с. Росільна 14 осіб і 6 господарств та перевела акцію проти поляків в с. Солотвині за те, що вони доносили на українців до гестапо. Знищено 16 господарств та вбито 9 поляків.

7.IV.44. група знов перевела акцію в Дзвинячі, де вбито 5 поляків і спалено бараки за те, що поляки знущалися над укр[аїнськими] робітниками в копальні.

8.IV. рій Іскри знищив в с. Майдан к[оло] Росільної 15 поляків і спалив барак. Решта поляків втекла до Битькова і Надвірної.

9.IV.44. група Нечая зліквідувала в с. Пасічна 25 осіб. Решта втекла. Причиною був донос поляків на українців, що спричинило арештування.

9.IV.44. група Залізняка спалила 5 господарств і знищила 5 поляків в селі Жураках і Монастиричах.

11.IV.44. група Довбуша зліквідувала в Рафайлові 31 поляків за доноси греншучам про українців. Решта втекла на Мадярьську Погр[аничну] Станицю.

16.IV.44. ця ж група зліквідувала в с. Зелена 20-ох поляків за те, що вони показували греншучам на станції районowego провідника Дзвона, якого вони з місця застрілили.

23.IV.44. група Іскри і Комара спалила в с. Вікняни 16 господарств та вбили 4 поляків за те, що показали кріпо районowego Мирона, якого німці розстріляли.

1 травня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 267. Копія, машинопис.

№ 218. Протокол антиукраїнської польсько-угорської акції в селі Кропивник
1 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

3 німецько-мадярсько-польської акції на Кропивник в днях 17, 18, 21, 22.04.1944 р.

Дня 17.4.44 р. о год. 9-ій рано приїхало колейкою з Калуша до Кропивника 12 поляків, в цивільних убраннях, узброєні в кріси і, оглянувши копальні — ТСП вернулися назад до Калуша. Вертаючи, стріляли до цивільного населення і вбили селянина Лилика Василя (симпатика).

Дня 18.4.44 р. о год. 9-ій рано заїхало до Кропивника 6 авт поляків, перебраних в нім[ецькі] мундири. В'їжджаючи в село, розділилися на дві групи. Одна почала палити село, а друга в розстрільній почала наблизитися до ліса, в якому перебувала в той час частина боївки Бурлаки. Між обома сторонами вив'язалася перестрілка, в якій з лясської сторони впало 7 осіб. Ляхи втекли, лишаючи спалених 14 хат.

21.4.44 р. о год. 8-ій рано приїхало знову з Калуша до Кропивника 8 авт німців і поляків у німецьких мундирах, 45 мадярів на конях та 80 поляків колейкою (в цьому числі багато жінок і дітей). Коли перші авта почали наблизитися до села, перебуваюча там частина боївки Бурлаки, почала до них стріляти і вбила 43 наступаючих німецько-польських бандитів: в тому ж часі почали наступати мадяри, приїзdnі цивільні поляки, так, що боївку заатакували з 3-х сторін. Під сильним скорострільним і гранатометним вогнем маленька група бойовиків, зложена з 10 осіб, мусіла відступити в ліс. Тут з'явилися два літаки, німецький і мадярський, які в низькому польоті почали кружляти над лісом, вишукуючи нашу боївку. З мурів копальні почали німці сильний вогонь до ліса, а мадяри з ляхами почали палити і грабити село. Участь в грабежі брали також лясцькі жінки і діти, які приїхали з Калуша. Згоріло около 10 господарств. Вбито 2 особи: Гопайнича Василя, Брославську Настю. Обоє з Кропивника. Ранили 3 особи: Барнича Василя, Брославську Ма[нрзб.] і Бозів Миколу, всі з Кропивника. Відходячи, забрали мадяри 30 осіб як закладників, 3 з яких викупилося в мадяр за горілку, решту, правдоподібно, в дорозі до Калуша — розстріляли. Прізвища закладників досі ще не устійнені. Ляхи, награбувавши, відїхали до Калуша, а військо зробило засідку в лісі під Кадобою. Вночі зайшли під Кадобу і грабували в селян, що попало під руки.

Постій, дня 1.5.1944 р.

№ 219. Звіт про акції виселення поляків із теренів Рава-Руського району

1 травня 1944 р.

НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗВІТ Ч. 1.

Поляки в Равщині

Згідно з наказом Організації, в цілій Равській окрузі польське населення покидає села. Менша частина поляків лишилася в містах: Рава, Жовква, Немирів, Любачів. Більша частина вибирається на Ярослав і далше на захід.

Тих, що не хотять добровільно опустити наших земель, наші відділи знищують. Польські села, що були центрами поль[ського] активу, спалено, як Річки, Ковини. В мішаних селах попалено тільки деякі хати, а багато їхніх господарств лишилось в руках укр[аїнських] селян. (Рівночасно з акцією польських сіл попалено і зруйновано всі лігеншафти.) Поляки, втікаючи, забирають все майно, по міських станціях сидять поляки цілими тижнями, тому, що їх є дуже багато і не можуть заладувати в тов[арні] вагони. Деякі поляки з мішаних сіл хотять переходити на грецький обряд і стати українцями. Серед утікачів майже самі [жінки] і діти. Мушцини залишаються на місцях і творять збройні відділи. Сотня Галайди, що брала участь в акції на польське Річки, зліквідувала одну таку польську боївку, що готовилась до нападу на укр[аїнські] села. Річки спалено, а всіх мушчин зліквідовано. В останньому часі поляки почали втікати також з міст. З самої Рави вибралося вже понад 100 поляків. Вони говорять, що німці переводять переговори з українцями і обіцяли їм поміч з ліквідації поляків. Всі польські організації провадять тепер, на приказ поль[ського] уряду в Лондоні, пробільшовицьку політику. Творять свої відділи з «Сил збройних в краю», що мають завдання помагати більшовикам в нищенні німецької армії.

На початку травня запримічено, що до Рави прибула з Варшави більша кількість поляків, які розмістилися в селі Липник ([відсутня цифра] км від Рави) [пропущено кілька слів] і сильно вперся іти до хати. Тоді господиня загрозила йому, що може бути зле, якщо піде до хати. Один боєвик держав двері рукою, однак німак сильно шарпнув і двері відчинив. Тоді боєвик кинувся на німака і почалася боротьба, у висліді якої німця вбито вистрілом з пістоля. Боївка вицофалася до лісу. Разом з ними втекла господиня з дітьми. Німці, яких в селі було більше, прибігли на місце випадку, забрали вбитого, господарство спалили. Дня 6.5.1944 р. до цього ж села приїхали 4 німців. Заїхали в середину села і почали з гармат обстрілю-

вати ліс. Тоді самооборона села, що була на краю лісу, сипнула до німців крісовим вогнем. Німці зі села панічно втекли, маючи втрати двох вбитих.

Дня 5.5.1944 р. в с. Полюхів квартирував відділ УПА. Цього дня до села приїхали німці. Почали грабувати село і підпалили одну хату. На оборону села виступили упісти, оточили німців і почали бій, у висліді якого було двох німців вбито, трьох ранених, двох взято в полон, а трьох втекло. Німці копають на правому березі Гнилої липи окопи. За їхніми словами це мала би бути оборонна лінія. До копання окопів уживають людей, яких виганяють зі сіл положеного близько Гостинця — Рогатин — Перемишляни. За селом Дусанів викопали німці кілька опорних пунктів. Всі поляки з міста Перемишляни масово втікають до Львова (дотепер втікло около 70%). Між ними хтось поширив вістку, що до 10.1. українці всіх поляків в місті мають вистріляти. На місто скинули більшовики дві бомби, які зруйнували одну кам'яницю.

Дня 4.5.44 р. появились в цьому терені летючки під заголовком «Вести Советской Родины». Це є провокаційна німецька летючка. Підписаний на ній Сталін.

ЗБОРІВЩИНА

По цілому терені відбувалися великі облави. Села обступили танками та великими відділами війська. Скритись було дуже важко. Зловлено дуже багато людей.

Постій, 1.5.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 59–60. Копія, машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга. — С. 54–55.

№ 220. Витяг із «Огляду суспільно-політичних подій за місяць березень 1944 року» про польсько-українське протистояння у Львові 3 травня 1944 р.

[...] Польський фронт

Так це не пересада, і у звіттовому періоді ми мали тут щось в роді малого фронту. На тлі тих відносин, що я їх начеркнув вище, поляки почули себе «моцними» до тої міри, що формально війну

проголосили українцям. Про це голосно говорили, а навіть пробували практично свої погрози реалізувати. Одним словом, в березні місяці польські організації почали інтензивну акцію проти українців, зокрема української поліції, так, що можна сказати, що українсько-польські відносини ніколи дотепер не були на тому терені так загострені, як у тому місяці.

Дня 1.III.44 р. в год. 17.30 трьох поляків увійшли до приватного мешкання українця при вул. Стрілецькій 3, перший поверх, і перевели там ревізію. В хаті був тільки 13-ти літній хлопець, якого не рухали, а свою акцію обмежили до забрання споминів, власність одної учениці — семинар.

6.III. тяжко поранено поліциста VII-го Комісаріату Української Поліції канд[идата] Туркаса.

У вівторок 7.III. вбито канд[идата] Сульовського з VI. К. У. П.

В середу 8.III. вбито десят[ника] Ковальчука, рівно ж з VI. К. У. П.

В п'ятницю 10.III. зранено канц[еляриста] Вартової Сотні в ногу.

В суботу 11.III. заатаковано вістуну Горбала з I-го К. У. П., та завдяки холонокровності останного до поважних наслідків не дійшло.

В четвер 9.III. спаралізовано плановану акцію на вістуну Романюка, що, напевно, мала би місце, коли б не своєчасне зліквідування цілої банди поліцистами I-го К. У. П.

Дня 16.III. зранено вістуну Литвинця. Того самого дня в часі ліквідації польської боївки зранено поліциста I-го К. У. П. вістуну Сенюка.

В суботу 13.III — трьох осібників ввійшло до мешкання на Богданівці був[шого] поліциста VI. К. У. П. Степана Федчищина і вбили його 6-ма кулями.

Дня 16.III. по зраненні вістуну Литвинця зроблено облаву за вбивниками і у висліді зліквідовано банду, зложеною з 6-ох осіб. Їхнє озброєння і 7-ми годинна оборона вказують на боєву готовість польської організації.

Рівно ж і на цивільних українців повела польська організація нагінку. В березні занотовано кільканадцять вбивств чи поранень українців, між ними адвоката Богуна та м[а]г[істр]р[а] Капустя. Були випадки, що вечорами по вулицях міста ходили боївки польської організації і легітимували цивільних людей, вишукували українців, щоб тих стріляти.

Дня 9.III. зловлено кількох членів польської боївки, коли ті хотіли застрілити вістуну Романця. На допитах видали решту членів своєї групи. Всіх вдалося арештувати, а при ревізії в мешканнях знайдено зброю і літературу.

Вижче названі виступи польської боївки керманічі польського підземелля підготували теж з пропагандивного боку. Дня 10.III. випущено і кольпортовано листівку, в якій накликають ціле польське громадянство до боротьби проти українців, а зокрема проти української поліції. Листівку кольпортовано строго довірочно. В листівці вказують, що всі вбивства поляків на терені Львова, які мали місце до цього часу, провадила лише українська поліція і що по пивницях Комісаріатів У. П. знаходяться справжні катівні поляків.

Для ліквідації У. П. прийхав із заходу т. зв. «Батальйон сьмерці» в числі біля 150 людей. Треба теж в ім'я правди ствердити, що поляків в тому місяці переслідував виразний пех, і так вже 9.III. при вул. На Байказ у варстатах Г. К. П. українська поліція арештувала 9-ох польських боївкарів, при яких впали компромітуючі матеріяли, зокрема списки українських поліцистів з їхніми приватними адресами. Арештовані «по надумі» зізнали, що від 1–8.III. вони мали т. зв. боєвий тиждень, в якому мали стріляти по вулицях українську поліцію. Від 9.III. акція мала перенестись на комісаріяти і по приватних мешканнях.

Вночі з 1"–15.III. стежа української поліції, зложена з 5-ох людей, яка йшла через т. зв. Вулецьке корзо, наткнулась коло год. 20-ї на відділ польської боївки, зложених з 8-ох людей. Вив'язалась боротьба, яка закінчилась побідою української поліції. Вбито 2-ох польських боївкарів, 2-ох ранено, і 4-ох арештовано. З боку поліції було тільки двох ранених. Арештовані зложили зізнання на Гестапо, що вони мали получитись з 2-ма відділами польської боївки на вул. Мохнацького і звідтам мали зробити випад на Поліційну Школу. При арештованих і вбитих знайдено 3 машинові пістолі і 12 звичайних пістоль.

Дня 13.III. в год. 19.30 на Замарстинові 4-ох поляків напали на українця Крочака, який був підпитий. Зажадали виказки, а коли цей сказав, що не має, хотіли його застрілити. Крочак говорив тільки по-польськи і якось викрутився.

Поляки точно збирають інформації, скільки СС-ів українців поїхало з даної місцевості. І так дня 9.III.44 р. якийсь поляк з лігеншафту при вул. Геловінського 29. Ч[исло] тел. 126–86 телефонував до лігеншафту до другого поляка і зажадав від нього стану, скільки СС-ів українців та котрі поїхали. Коли з Давидова поляк хотів подати ті речі, хтось перервав розмову. Дня 10.III.44 р. розмову поляки пробували провадити вдруге, одначе її знову перервано.

Дня 13.III. польська боївка в складі 8-ох людей напала на українську родину, замешкалу на Новім Знесінню. Стріляли до вікон, одначе жителів не пошкодили.

Дня 13.III.44 р. український поліцист стежив за двома польськими боївкарями. Коли хотів їх задержати, один з них втік, а другий кинувся з пістолем в руках на поліциста та вдарив його в лице. На це надійшов другим поліцист та пострілом вбив поляка-боївкаря. Показалось, що це студент Львівської Політехніки, син професора Політехніки Сухарди, який сам працював рівночасно в Гестапо. Гестапо поліциста арештувало.

Постій, 3.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 22–23. Копія, машинопис.

№ 221. Наказ Крайового проводу ОУН про виселення поляків із західноукраїнських теренів

5 травня 1944 р.

«Троян»

Відпис наказу О[рганізаційної] Р[еферантури] К[райового] П[роводу] Ч. 7/44.

Наказ повітовим провідникам

З огляду на офіційну поставу польського уряду в справі співпраці з совітами, треба поляків з наших земель усувати. Прошу це так розуміти: Давати польському населенню доручення до кількох днів випровадитися на корінні польські землі. Коли воно не виконає цього, тоді слати боївки, які мужчин будуть ліквідувати, а хати і майно палити (розбирати). Ще раз звертаю при цьому увагу на то, щоби поляків закликати до покинення земель, а доперва опісля ліквідувати, а не навпаки. (Прошу на це звернути спеціальну увагу.) Зокрема, проганяти з мішаних сіл тих поляків, що не мають тенденції засимілюватися. Зате не рухати тих, що мають українські родини і особливо не тяготіють до поляків, а держаться тільки релігією. Ексмійні доручення можна дати листівками (льокальними) без нашого офіційного підпису. В них підчеркнути поставу польського уряду і населення на теренах, занятих більшовиками (Виімок з наказу Г[оловного] П[роводу]).

5.05.1944.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 53. Копія, машинопис.

№ 222. Інформація про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Дрогобиччині
6 травня 1944 р.

Дрогобицька обл[асьт]

Польські акції проти українців

1. Дня 25.IV.1944 р. в год. 17-ій переїжджало кількох людей зі Стрия до Дашави додому. На краю ліса під Оледсичами задержали фіру, а самі відпочивали на рогачці. З ліса вийшло кількох людей в німецьких уніформах і забрали їх з собою в ліс. Всі думали, що це німці, але ані німців, ані людей ніхто більше не бачив. 26.IV. поїхало на місце кріпо, але нічого не знайшло. Хто були ці осібняки в німецьких уніформах, невідомо. Правдоподібно поляки.

2. Дня 30.III.1944. п'ятьох боївкарів перевозило частину товару з відомого скоу в інше безпечне місце. Це було ніччю. Їхало 5 фір. Переїжджаючи через Дунаєць Польський, їх обскочила польська боївка на конях. Було кільканадцять людей. Частина нашої боївки залягти і відстрілюватися, зослонюючи транспорт. Поляки стріляли з пістоль і намагались окружити транспорт. Люди і транспорт були врятовані. По нашій стороні жертв не було. По польській стороні один убитий, один ранений і один кінь убитий.

3. Дня 13.IV. група Явора виїжджала із Оледсицького Корчуку на інше місце постою. Виїжджаючи фіри зауважив один поляк і, думаючи, що вони заквартирують на кінці Корчунка в одного з членів, сейчас дав знати до Дашави перебуваючим в той час ґрентшуцам.

Сейчас одна група всяків пішла контролювати в село авсвайси, а друга від ліса обходила хату Жовтого. Одначе в хаті не застали нікого. Із сусідньої хати заарештували двох людей, але по кількох днях їх випустили.

4. Вночі з 8. на 9.4.1944 р. о год. 24-ій якісь невідомі типи в селі Кульчиці Шляхотські вбили кондуктора-українця (симпатик), який вертав з праці. В тому самому часі під Кульчицями розірвали штреку.

Можна додуматись, що це зробили поляки зі села Дубляни або присілка Олексівка, бо звідам є поляки залізничники, які ворожо відносяться до наших залізничників.

Німці, слідкуючи цю справу, кажуть, що це зробили українські партизани, а коли цего викриють, то за це відповідь українське населення.

5. З рук поляків згинули такі члени:

Борис, Богун, Юнак, Шарак, Павлів (точніші дані про це — гл[яди] у звіті «Згинули в боротьбі»).

Вони теж брали участь (пол. поліцій) в акції на Бандрів і Мшанець (гл[яди] «Німецькі акції») та спровокували німців на українців таких сіл Стрийського повіту: Лівчиці, Ганівці, Руда, Гніздилів, Яйківці, Мазурівка, Любша, Облазниця (точніший протокол гл[яди] «Німецькі акції»).

6. Вночі 13 квітня 1944 р. год. 24 напало 8 польських бандитів на с. Гуменець, пов[іт] Самбір, до чотирьох господарів українців: Шубака Степана, Андрієчка І., Фабіна А. і Томи Василя. Родини трьох перших били на долівці до безтями, а сина Шубака розстріляли. В цих господарів забрали убрання й безрогу. Ранений лежить у лічниці. Він каже, що це були люди зі с. Дубрівки і Дуда з Воютич. Рано люди за слідами крові дійшли до їх хат, а відтак повідомили німецьку жандармерію в Самборі. Німці арештували їхні родини, але по трьох днях випустили, залишили лише одну дівчину.

Постій, дня 6 травня 1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 238. Копія, машинопис.

№ 223. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 9.IV до 9.V.1944 року)» про активізацію польського підпілля на Лемківщині та Ярославщині
9 травня 1944 р.

[...]

б) Поляки:

В останнім звітнім часі поляки помітно активізуються вже й на терені спокійної Лемківщини. В польських оселях відбуваються громадні сходи, по лісах військові справи, стріляння і т. д., що також набирає більшого розмаху протиукраїнська пропаганда: погрожування українцям у відплату за Галичину, провокативні алярми з приводу мнимих нападів на них зі сторони українців, поширювання нелегальної літератури і інших. Запримічаються також рейди польських боївків по лісах Лемківщини (північно-західної) головно в теренах, замешкалих в більшості сільським елементом.

Ярославська округа і дальше стоїть вартою польських терористичних банд, що грабують і мордують укр[аїнське] населення. В тому майже все польське простолюддя бере чинну участь в тих

акціях і служить бандам інформаціями, розвідкою і провокаціями, нижче подаємо ряд фактів, що підтверджують такий стан:

Дня 3.V. польська банда стероризувала варту в селі Хлопичі Ярос., забрала з волості дві тис. зол[отих], дві машини до писання, с[нрзб.]ру і ін. Українців, що були варті, польські банди змасакрували і відійшли. Тої самої ночі о год. 4-ій польська банда в числі 3 осіб ограбила українського священика в селі Чемеровичі Ярос., священика побили, а то в його домі містилася кооператива, то й звідтіля забрано все до останнього. 4.V., переїжджаючи, польська банда побила українця (смертно поранений) в селі Ліганах (Білгородчина) за те, що його син в СС-ах. 6.V. напала польська банда на село Свободу (Білгород) і побила українця (65 літ), а його жінку розстріляно. 6.V. біля Навліну Курилівка напала польська банда на авто УСК з Тарногороду, в якому їхало чотири озброєні особи і шофер-поляк. В час нападу трьох, відстрілюючись, втекло, а ранений директор молочарні лишився в Курилівці, і бандити його застрілили. 15.IV. польська банда в числі 20 осіб напала на село Красне, забрала в українців одяг, харчі й худобу і відійшла в ліс. Подібний напад з такою ж ціллю виконала польська банда в числі 15 осіб на с. Щоглу, Білгородчина. З села забрано багато коней, рогату худобу, одяг і харчі.

26.IV. на село Ожанну напала польська банда в числі 12 осіб і кинула між сидячих вартових українців гранату. Вартові розбіглися, та знову з другої сторони банда сипнула на них скорострільним вогнем. Наслідки: один вбитий, два смертно ранені і три легко ранені. Бандити, пограбивши, відступили без втрат. Це тільки виїмки, бо багато таких терористичних нападів є ніким не зареєстровано. Подекуди населення пробує відбивати нападаючих бандитів, але це приходить дуже тяжко, бо останні мають перевагу в зброї. Пограбоване добро польські бандити розкидають, утікаючи, полякам із Галичини, як також магазинують по лісах.

[...]

Постій, 9.5.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 174–175. Копія, машинопис.

**№ 224. Витяг із «Вістей з терену від 15.IV. до 30.IV.1944 року»
щодо діяльності польського підпілля на теренах Львів-
щини**

9 травня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

ВІСТІ З ТЕРЕНУ
від 15.IV. до 30.IV.1944 р.

СОКАЛЬЩИНА

[...]

Поляки:

18.IV. спалили поляки дві хати в с. Комареві. В одній хаті було двох жидів і одна жидівка. Жидівку зловлено, та вона призналася, що два рази викупилася з рук німців. Її переховував селянин за гроші. Гроші дістають вони через агентів з Англії.

21.IV. зі с. Ротятина виїхало до Німеччини на роботу (добровільно) 40 поляків.

22.IV. до с. Поториці приїхали фольксдойчери та поляки, які грабили українське населення. Їх прогнано зі села самооборонною акцією.

23.IV. стійка УПА розброїла 4-ох німців у с. Глухів. Розброєні німці пішли до своїх відділів. Були дуже вдоволені, що укр[аїнські] партизани їх не повбивали. Хвалили їх, нарікаючи при цьому на поляків, що розстрілюють всіх полонених.

Дня 19.IV. до с. Мицова приїхало трьох німецьких жандармів з Паряжа. Тут їх розброїли люди, змобілізовані до УПА. Двох із жандармів звільнено, а одного фольксдойчера, що накоїв багато пакостей людям, бив, а навіть розстрілював невинних — розстріляно.

КАМ'ЯНЕЧЧИНА

[...]

Поляки:

26.IV. згоріли польські села Пташники, Терезія.

27.IV. поляки із сусіднього села Гавліки евакуювалися по причині загрози та наказу евакуювання від німців. Поляки масово опускають села й наразі концентруються в містах Кам'янка Стр[умилова] й Буську. Звідсіля за дозволом «Крайсгауптманшафту» замовленими вагонами вибираються в незнане. Вибираючись, говорять, що в невдовзі повернуть на свої місця. Молоді поляки частинно втікають у ліс. Деякі поляки передають українцям свій живий інвентар.

ЗОЛОЧІВЩИНА

[...]

Поляки:

Проти українців поляки воюють доносами до німців та більш[овицьких] партизан. Під час побуту більш[овицьких] партизан в Тростянці поляк зі с. Козаки Сотяновський водив більш[овиків] по хатах укр[аїнців] та показував, хто є бандерівцем. З тої причини впав районний Пришляк та інші.

19.IV. польська боївка в Черемошні зловила станичного та зв'язкового, що вертались з Жулич. Станичного розстріляли на місці, а зі зв'язковим переводили слідство в хаті одного поляка в Черемошні, а відтак також його розстріляли. Розстріляних завезли під Жуличі та спалили на стирі соломи.

28.IV. польська боївка забрала серед білого дня двох українців зі с. Скажениці коло Жукова, там же зловили зв'язкового зі с. Угорець.

Саме м. Золочів зараз охоплене поляками, яких число збільшилося через втечі поляків з провінції до міста перед загрозою протипольських акцій. Їх позиції там тимкращі, що вони є під крилами охорони «Ортскоманданта» (сам поляк). Управа міста в польських руках. Ортшуци також самі поляки. Через «Ортскомандатуру» поляки дістають зброю, навіть по селах, як напр[иклад], с. Козаки. В останніх днях поляки починають утікати з міста, виїжджаючи на захід.

Поляки для достарчення певних компромітуючих матеріалів для німців проти українців висилають в укр[аїнські] села своїх шпигунів (старих жінок). В с. Луків зловлено стару 65-літню жінку польку, що йшла до Золочева. При ній знайдено списки свідомих українців зі сіл Жуків, Гологір, Жашкова. Вона призналась на допиті, що йшла голосити німцям, що ці господарі передержують бандитів.

Як виявляється, що інформації з укр[аїнських] сіл дістають поляки від жінок тих поляків, що мусіли опустити село в часі протипольських акцій.

[...]

Постій, дня 9.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 52–54. Копія, машинопис.

№ 225. Протокол антиукраїнських акцій польських збройних формувань на теренах Тернопільщини
12 травня 1944 р.

ТЕРНОПІЛЬЩИНА

ПРОТОКОЛ

В справі польських акцій.

Ч. 1. Ніччю на 21.III.44. 14 польських бандитів напали в с. Унів, пов[іт] Перемишляни, на українця Гетьмана. До його мешкання кидали напасники гранатами та стріляли з автоматів, внаслідок чого вбили 60-літню старушку, одну жінку ранили й запалили господарство. Сільська варта кількома стрілами відогнала напасників.

Дня 24.III. польська боївка в селі Віциню замордувала українця зі села Дунаїв — Бея Онуфрія, що пішов туди до свого знайомого чи свояка.

На Гнилій — Копань, в Перемишлянському повіті, ніччю 25.III. польська боївка зруйнувала всі господарства. 6 осіб задусилось у криївці від ди[нрзб.]у. Решта людей врятувалась, витікавши до сіл Романова і Селиськ у Бібреччині. Про плановий поляками напад на село звірився в своїй дівчині зі Свержі поляк (Голодняк Тадей), а вона вчас повідомила про те селян. За зраду Голодняка польська боївка вбила його.

Вертаючи зі с. Селиська, згинули (мабуть, від німецької руки) в дні 31.III. два українці — Левковський Осип, роджений у 1903 році, та Демкович Павло, народжений 1900 році.

27.III. польська боївка з Віциня напала на присілок села Вишнівчик — Красне й ограбила тамошнє українське населення. Люди перед бандитами втікали. Поляки зловили трьох чоловіків і одну жінку, яких забрали зі собою до Віциня і там замордували. На місці напасники так побили одну дівчину (юначку), що вона зараз померла. Награблене майно поляки вивезли фірами до свого села. Поляків із присілка Красне забрала боївка до Віциня.

Ч. 2. 23.III.44. в год. 18-й до с. Сверж-Підвисоке прийшло 13 озброєних в кріси і автомати польських бандитів. Поділившись на групи, розійшлись. Група з 5-ти чоловік попрямувала до хати Лаби Антона. Він, почувши, що хтось іде, вийшов до сіней, але напасники, копнувши його, завернули до хати. Лаба (українець) почав проситись, щоб його не вбивали, а сестра й мати почали плакати. Бандити накинули на них перину й казали сидіти тихо. Говорили українською мовою. В хаті було чотирьох напасників, один варту-

вав під хатою. Тоді Лабі і його синові Ярославові, якого не було на той час у хаті, прочитали вони вирок смерті такого змісту: «Українська Демократична Партія наказує всім українцям жити в згоді з поляками і жидами, а що Лаба і його син виступили проти поляків і жидів, Укр[аїнська] Дем[ократична] Партія карає їх смертю». По прочитанні вироку казали Лабі відвернутися до стіни і двома стрілами вбили його.

Після вбивства Лаби напасники вийшли на двір, де застали жінку вбитого. Їй наказали лягти у сніг, при ній залишили одного вартового, а самі подалися до Гутника Олекси, та тут нікого вже не застали. Про напад повідомив їх Лаба Ярослав, який, вертаючи додому, почув у хаті крики. Напасники вирок смерті залишили на дверях засуджених, а то Гутника Олекси та його синів Ярослава та Романа. Бандити відійшли в сторону Чорного лісу.

Друга група в числі 8 осіб убила Демковича Івана та його сина Романа в с. Сверж-Підвисоке.

12 травня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 240. Копія, машинопис.

№ 226. Протокол антиукраїнської акції в селі Шпиколоси, проведеної польським збройним формуванням спільно з німцями

18 травня 1944 р.

Пов[іт] Золочів

18.V.44.

ПРОТОКОЛ

В справі спалення села Шпиколоси.

Дня 18 квітня, о год. 7.30 рано, приїхали до села Шпиколос 60 німців, зондердінств-фольксдойчерів — 55, шуцманшафтів поляків з Волині — 70, разом було 185 осіб. Шуцмани — це поляки з дооколішних сіл, які з ортскомандантом зі Золочева творять польську поліцію в Золочеві.

Коли приїхали під село Шпиколоси, командант цієї експедиції, убраний по цивільному, розділив групу на три частини, які оточили село, пригірок Бучину. По дорозі німці стріляли всіх стрічних людей. Обхопивши село, німці почали зганяти всіх людей, які передчасно не втікли з села, в одно місце, втікаючих стріляли; зігнаних в одно

місце людей почали сортувати: окремо поляків, окремо українців. Старців і дітей випустили, молодих і в середньому віці жінок, мужчин заладували в авта та відвезли до Золочева. Ограбивши село, поляки підпалювали село, оминаючи хати поляків.

Під час акції згинуло:

мужчин:	22 (в тому 12 задушилось від диму)
жінок	1
дітей	5

Крім того, є багато вбитих по лісах та дебрах, яких ще досі не віднайдено.

До Золочева на замок забрано:

мужчин	поверх 70
жінок та дітей	65
Спалили:	190 господарств
ушкоджених	30

Після від'їзду зі села Шпиколоси німці обстріляли запальними кулями село Ремезівці, де згоріло 24 господарств.

Дня 19 квітня приїхали до села Шпиколоси ще раз німці, в числі 30 осіб, командант цього відділу виголосив до людей промову, в якій сказав: «Якщо б в селі або в околиці згинув один поляк, то вони винищать за це всіх до одної душі, крім того, розстріляють всіх, які є на замку в Золочеві (забрані під час акції)».

Дальше казали принести собі:	4 свині
	100 курей
	300 яєць
	5 кг масла.

Забравши це все, від'їхали.

Зі забраними людьми в Золочеві обходяться дуже брутально. Нікого до них не впускають, беруть на слідства, де сильно їх побивають. Є вже кількох побитих на смерть.

Жінок насилують поляки, які їх стережуть. Зараз в селі Шпиколоси урядує солтис — поляк зі Золочева; усякі місцеві поляки ходять явно зі зброєю.

Ціла ця акція — це вислід доносів та інтриг поляків, як також вислід співпраці поляків з німцями.

Дня 16 квітня зі Шпиколос пішло до Золочева двох поляків, які опісля привели німців. В Золочеві говорять німці, що село спалено за те, що місцеві люди переховували в селі бандитів та що за це саме подібна доля стріне села: Ремезівці, Жуків і Жашків.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 33. — Арк. 71. Копія, машинопис.

№ 227. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за місяць березень і квітень» про настрої польського населення Буцацького повіту

19 травня 1944 р.

Повіт Бучач

[...]

Поляки

В час відступу німців поляки стали підносити голови. Дуже тішилися приходу більшовиків, говорили, що разом з ними їхня армія, яка при допомозі Англії і Америки ще відбудує польську державу. Вони хотіли тепер помститися на українцях за кривди, які їм зробили «гайдамаки». Ще скорше, коли через терен відступали мадяри, поляки видали їм свідомих українців. З приходом більшовиків поляки разом з жидами, які повиходили з криївок, зорганізували в Бучачі і Монастериськах поліцію, що разом з НКВД робила ревізію по укр[аїнських] домах та арештувала українців. Поляки доносили, що українці їх різали, нищили їх села. Між іншим одна полька з с. Сороки, яка втікала до м. Бучача, донесла більшовикам, що село Сороки чисто бандерівське, бо в цьому селі вирізали 30 поляків. Коли більшовики побули в селі кілька днів, а люди гарно з ними обходилися, при горілці призналися, що вислали їх поляки, говорячи їм, що там самі бандерівці. При відступі більшовиків вся польська поліція та багато інших вступали до ЧА. В с. Петликівці Старі поляки разом з більшовиками стріляли до німців зі стріхів. Зараз поляки переховують багато більшовиків та помагають їм на кожному кроці. В с. Гута Стара переховується около 10 більшовиків.

Польське населення тішиться, коли в селі квартирують німці, воно певне тоді, що ніхто нічого не зробить. Німці, однак, з поляками погано поводяться, тому ці втікають на захід.

Постій, 19.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 167. Копія, машинопис.

№ 228. Інформація про ліквідацію польських підпільників
21 травня 1944 р.

Калущина

ІНФОРМАТИВНИЙ ПРОТОКОЛ

Основною причиною ліквідації Гавронка, Нагеля, Сліпка та інших ворожих нам польських елементів був саме протокол вище згаданого польського активіста, члена окружного проводу ПОНВ, Гавронка Казимира, який він склав на переслуханні органами СБ.

Гавронек Казимир, переслуханий 31.1.1944., признався, що належить до польської підпільної організації ПОНВ та входить в склад її окружного проводу. Крім цього, докладно поінформував про ціль і завдання їхньої організації, виявив цілий ряд її членів та подав багато компромітуючих матеріалів, з яких довідуємося, що польське підпілля запалось найбільш ганебних методів боротьби, щоб тільки винищити український нарід та перешкодити його проведові у веденні боротьби за самостійність.

З його зізнань довідуємось слідує:

Ціллю організації ПОНВ є боротьба з окупантами на теренах бувшої Польщі, а тим самим на теренах Галичини. Основну боротьбу на теренах Галичини повела польська організація проти українців, в першу чергу проти національно найсвідомішого елементу, згрупованого в ОУН. Поляки з ПОНВ нав'язали тісні взаємини з поляками, які працюють в гештапо, кріпо і жандармерії, та при їх допоміг винищують українців. (Лісничий Нагель видав на німецьку жандармерію свого практиканта-українця, за якого одержав від ПОНВ 5 000 зл[отих]. Гохман з ТЕСП-у видав на нім[ецьку] жандармерію Лесюка Петра, за якого в нагороду від ПОНВ одержав 5 000 зл[отих], а крім того і від німців гідну зарплату. Обох українців німецька жандармерія арештувала.) За виданого одного члена боївки платила ПОНВ 10 000 зл[отих]. ПОНВ висилає місцевих поляків до дивізії, яку організує в Любельських лісах. З хвилиною приходу большевиків, ПОНВ повинна захопити владу. При допоміг десантів має організація перекинути згадану дивізію на терени Галичини, яка спільно з місцевими поляками розпічне акцію проти українців.

Діяльність ПОНВ поширена найбільше в Галичині і Любельщині.

Гавронек видав слідує членів ПОНВ: Нагель Владислав, лісничий у Кадобі; Сліпко, поштовий урядник з Верхні; Турбюк Казимир, зам[ешкалий] у Середнім; Лісовський Владислав, зам[ешкалий] в Довгій Войнилівській; Коваль Марцін, замешкал[ий] у Войнилові, та багато інших.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 2. — Арк. 2. Копія, машинопис.

№ 229. Інформація про діяльність польського підпілля на Станіславщині та його співпрацю з угорцями та більшовиками*25 травня 1944 р.*

Поляки
в час більшовицької окупації Станіславщини
(від 29.3. до 18.4.)

Поляки на теренах, безпосередньо близьких до фронту (Станіславщина), ще перед приходом більшовиків почали організувати свої збройні відділи (Битків біля Надвірної), які використовували до тероризування українського населення. Поляки ще не позбулися моцарствової дурійки і на ЗУЗ ідуть на співпрацю з кожним окупантом, лише, щоби знищити українців. Не дивляться на те, що той окупант нищить їх самих. Ось кілька вісток, які характеризують вислужницьку поведінку поляків на теренах, занятих більшовиками:

13.4.1944. до села Олеша (Товмаччина) приїхало 12 совітів на підводі з одним поляком, з Хотимира прямо до хати, де квартирувала наша повітова боївка. З хати посипалися стріли. Забито 3 більшовиків, а решта втікла, а боївка вицофалася. Пополудні приїхали два танки і спалили цю хату.

В Товмаччині ходили поляки з делегацією, щоби установити їхній уряд. А большевики остерігали, що в них «одного дня вибірають, а другого дня ходють».

В Товмаччині створився уряд із осталого совіта працівників Кооп[еративного] Союзу і місцевих поляків. В Тарновиці Лісній поляки вивісили червоний і біло-червоний прапор на привітання більшовиків.

В Надвірні поляки сформували міліцію, більшовики її роззбробіли. З непотвердженими відомостями поляки одержали в тих околицях багато зброї від мадярів.

19.4. до села Перерісль приїхало 5 місцевих поляків з двома совітами. Навели на директора школи Целевич (70 літ) і забрали його зі сином. При цьому забували б господарів, повибивали вікна в хатах. Багато людей втікло, боячися арештів.

15.4. арештували совіти в Старому Лисці підрайонового і станичного військовика. Дорогу до арештованих показали місцеві поляки.

З Лисця ішла наша курієрка до Посічі і назад. Обсервували її поляки і дали знати бійцям. Червоноармійці обшукали дівчину, не знайшли нічого. Питали її, куди йде, звідки, по що і пустили.

На лінії Похівка — Лисець поляки з автоматами патрулюють дорогу (міліція). В Маріямполі і Делієві з приходом більшовиків потво-

рилися польські комітети. На донос поляків арештували в Тумирі зв'язкового і підрайонового.

Спостереження про поведінку мадярів:

Спочатку мадяри поводитися дуже добре. Поволі зіходила зміна не гірше. Кілька фактів із поведінки мадярів:

В Копанках помагали мадяри цілий час (від 13 до 18.4.) полякам грабувати та палити село. Показалося, що наказ до цього давав їм польський офіцер, який в мадярському війську.

В Боднарові квартирувало 30 мадярів (від 10 до 15.4.). На головних шляхах робили стійку, контролювали людей, і хто відходив з села, мусів за 3 год. вернутися. Мадяри познайомилися з ляхами і погано відносилися до українців. Навіть жінки не могли вийти зі села, бо мадяри казали, що вони носять їсти партизанам. Мадяри розбили кооперативу, забрали 5 кірців цукру і роздали по[нрб.] поляків. До Боднарова вернулося 5 поляків зі Станіслава, які були втікли перед акцією, і кажуть, що українці не вміли палити. Тепер вони покажуть, як палиться і як шукається за людьми.

Дня 18.4. приїхали до села Мостищ мадяри. Начальникові громади заявили, що на другий день до села приїде ще 4 сотні. По словах старшин, мають вони прочищувати терен від партизан.

На ново відбитих від більшовиків теренах поводяться мадяри досить чемно. Контролюють гевслісти, легітимують і ревідують всіх (навіть жінок поза селом).

18.4. забрали селянам коні, сіно, харчі. З молочарні забрали машини. Село виглядає, якби туди перейшли татари.

Кенкарти при лігітимуванні у мадярів, вистарчають.

Постій, дня 25.5.1944 р.

(Д...)

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 61. Копія, машинопис.

№ 230. Інформація про діяльність польських збройних формувань на теренах Станіславівщини
25 травня 1944 р.

Станіславівщина

Квітень — травень 1944 р.

Поляки

У звітному місяці розшифровано на терені Станіславівщини Польську Організацію Терористичну, якої спеціальним завдан-

ням було творити боївки та різними способами винищувати українців.

Головним осередком ПОТ є місто Станіславів, яке творить воєвідство. На чолі воєвідства стоїть полк[овник] Тосько, який мешкає в Станіславові при вул. Гославського Ч. 12 разом з командантом староства Лисець, Брухою Ем[ілем].

Станіславівське воєвідство ділиться на такі розшифровані староства:

Надвірна
Богородчани
Лисець — командантом Бруха
Галич
Зелене Устя
Нижнів.

Ці всі староства творять у себе плютони, а крім того, по менших селах та осідках спецгрупи, в числі 25–30 чоловік (членів).

Звичайно 3–5 плютонів творить староство, з майором на чолі, а 3–6 староств — воєвідство, з полковим на чолі.

Завданням польської організації на терені Станіславівщини є нищити все що українське, при допомозі всяких засобів, чи г[еста]по чи НКВД, чи власними силами. Що члени ПОТ виконували свої завдання і доручення свого проводу, бачимо найкраще по таких доказах:

19.III.44 р. в с. Пациків г[еста]по арештувало 2-ох націоналістів, яких опісля розстріляно. Причиною арешту був донос члена ПОТ Марціна Рудніцького і Болосянки Ромка зі с. Пацикова, яким доручив це зробити командант староства Лисець Бруха Еміль, дня 18.III.44 р.

15.IV.44 р. член ПОТ Віктор Сляни зі с. Лисець зробив донос на 3-ох націоналістів зі с. Ст[арий] Лисець, яких НКВД арештувало.

В с. Прибилові, поляки, член ПОТ Дупляга зробив донос на НКВД на нац[оналістів] с. Бортники, які (як він твердив) арештували його брата.

В м. Отинії на донос поляків: Гольського К. і Гука П. НКВД при ЧА арештувало Бенеш Євстахію, Богак Івана, Чорноокого Романа і Іванців Дмитра.

В Данчині місцеві поляки підкинули кріса дир[ектора] школи, а опісля зробили донос на мадляр, які при ревізії цього кріса знайшли — директора розстріляли.

ПОТ в останньому часі дала наказ всім жінкам і дітям вибиратись зі сіл і малих осередків до більших центрів, а на місці залишитись тільки боєздатним мужчинам, яких організує в боївки. На теренах

Станіславщини почали вже від половини березня діяти боївки ПОТ, яких завданням є винищувати українців. Були такі напади:

2.V.44 р. члени ПОТ в мадярських уніформах wraz з мадярами зробили напад на село Посіч, щоб його цілковито знищити. Одначе це їм не вдалося і тільки спалили 8 господарств та ранили 6 українців.

Повищий напад організував Бруха Еміль командант староства Лисець. Цей сам Бруха організував напад на Ст[арий] Лисець 6.V.44 р., причому важко ранено 2-ох націоналістів. Не пощастило йому і тут, бо тільки ранено цих 2-ох людей.

Поляки планували напад на Ст[арі] Богородчани дня 8.V.44 р., але тому, що тут стояла німецька залога, зрезигнували.

В Станіславському повіті мали знищити та спалити сс. Посіч, Ст[арий] Лисець, Пациків і Ст[арі] Богородчани по відступі німців.

14.V.44 р. поляки зі Солотвини, які останньо перебувають в Надвірній, передягнені в мадярські уніформи, разом з мадярами грабували і арештували людей в сс. Кубчаківка і Раковець.

Крім організування боївок, поляки стараються співпрацювати з німцями, мадярами та совітами. Доказами співпраці були доноси на українців до команди г[еста]по та одержання від мадярських військових частин зброї для боївок. Про це говорять також подані нижче факти:

Квецень Юзеф, поляк зі с. Богородчани, показав червоноарміяцям в с. Олеші хату, де перебувала наша боївка.

Пакет Яків, поляк з Отинії, доніс більшовицькому штабові, що присілок Баби спалили українці зі с. Ворони, де є 75 % бандерівців.

В с. Глибока місцеві поляки зробили донос на війта Козубаля Фелікса, якого опісля більшовики арештували.

З приходом більшовиків поляки організували в Отинії, Надвірній та Майдані Середньому уряд та міліцію, які склалися виключно з поляків та на кожному кроці переслідували українців.

Доказів співпраці польських імперіялістів з німецько-російськими можна вичислити багато більше. В усіх польських організаціях, а також у неорганізованих поляків є тільки одне гасло: нищити українців. Вони забувають про те, що в той спосіб приготують тільки гріб для себе, бо історія польсько-українських відносин найкраще може розказати про гніт і пімсту українських народніх мас.

Постій, 25.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 62–63. Копія, машинопис.

№ 231. Інформація про антиукраїнські акції поляків у співпраці з німцями*26 травня 1944 р.*

Стрийщина

ПРОТОКОЛИ

німецько-польського терору

Вночі 8.4.44. польська боївка напала на хату члена ОУН Пецюка Петра, замешкалого в с. Вяцковичах Самбірського повіту, якого зрабували, а до [нрзб.] наляли якогось плину. Поляки ці були з Радиполя і Ланович, яких Пецюк пізнав. Всі були озброєні в автомати.

Дня 16.5.44. о год. 10-ї рано до с. Вільшаник приїхало автом 6 німаків (гестапо), які до помочі взяли собі поляків 15 осіб, а то зі с. Вільшаник, Черхава і Чукви до ловлення українців. Ловили кого попало, щоби був лише молодий. Тоді зловили 7 хлопців. В дорозі з авта 2-ох втекло, а решту забрали до Дрогобича. Між арештованими є один член. В цій акції пізнали люди з Черхави одного поляка, який називається Піховіч Міхал. Він був убраний в німецькому уніформі з крісом. Брат Піховіча, Франек, цілий час вганяв з патиком за хлопцями та найбільше причинився в цій акції. З Вільшаника були такі поляки: Тубурчак, Ляховіч і Славік. При акції ляхи кричали «українській бандитуф і партизануф мусіми вшисткіх знищити».

Дня 27.5.44. німота приїхала зі сторони Звора і Монастирця 14-ма великими автами, двома автобусами і двома панцирками під село Сприню і почали облаву. Село окружили двома перетенями. На знак ракети в один час зганяли з цілого села людей (жінок і мужчин) у віці від 13 років в гору, біля кооперативи, де всіх провірювано і вибірано. Тоді зі села забрали 13 чоловік:

1. Підрайонового д[руга] Бука,
2. Станичного військовика,
3. Симпатика зі сином (юнаком),
4. 9-ох селян.

При тому забрали одного члена СБ з терену Нового Самбора, який йшов на курс СБ. В дорозі він, утікаючи, зістав прострелений в ногу, якому зробили перев'язку і забрали зі собою. При облаві в селі переводили стислу ревізію по всіх закутках, причому впало: частина медикаментів (на яку суму — не обчислено).

- 20 000 шт. папіросів («Гавдигей»),
- 2 пари чобіт,
- 2 убрання,

1 шкіра (невипрана),
кілька пар білля та панчіх.

Селянина, в якого знайдено медикаменти (симпатика), найбільше тягали. Коли вибрали цих людей, до решти селян німак сказав: «Якщо в селі будуть партизани, щоби їх негайно повідомили, якщо ні, а вони дізнаються, то в селі виріжуть всіх людей, а село спалять». «Тим разом дарують ще життя решті людей, а забирають лише бандитів», казав, що «знаємо докладно, що ви доставляєте бандитам харчі та печете хліб», сказав також в польській мові, що за те, що ви вже вирізали всіх поляків, ми вас всіх розстріляємо.

О год. 11,30 зі села забралися зовсім в сторону Самбора. В селі Черхава, яке віддалене від села Сприні около 5 км, було чути автоматичні стріли. Перед облавою (коли вже окружили село) почали стріляти в сторону лісу. Загальне число німаків понад 500 осіб.

Дня 15.5.44. Плитич Василь, українець зі с. Чуква Самбірського повіту, пішов на сільську варту і около год. 24 вернувся додому, під хатою на нього вже чекала польська боївка в числі 8 людей, яка мала озброєння МП, кріси, гранати і пістолі. Коли прийшов під свою хату, напасники задержали його і сказали пустити себе в кімнату. Він двері відчинив, і за ним увійшло ще трьох. 5-ох осталося під хатою. Цих трьох забрали все майно та частину обстановки і вийшли з хати. Коли притаїлись на дворі, він почав молитися. В той час, мов хижаків, ці самі, що були попередньо, влетіли до хати вдруге і клячучого при молитві вбили з пістолі ззаду в голову. Жінка Плитича зізнає, що коли вийшли з хати зі зрабованими речами, то почула надворі голос: «Хлопці, то єст жадна робота — забіць го». Зізнає також, що коли він вертав додому, його під хатою здержано та на погрозу бандитів він просився в одного, якого він пізнав, Юзек, даруй мені життя, я тобі нічого не зробив. Плитич Василь оставив жінку з трьома малими дітьми.

Дня 25.5.44. год. 5 ранку німаки в числі 6 осіб, в тому числі один українець поліцист зі Ст[арого] Самбора «Максимцьо», приїхали до села Волі Коблянської, щоб арештувати дезертира укр[аїнської] поліції Лернатовича. Зробивши трус в хаті Лернатовича та не знайшовши нічого і нікого, перейшли до хати його брата, яка була в сусідстві, а ночували друзі Роман і Кримський. Ввійшовши до хати, німаки застали їх сплячих. Від дверей крикнув руки в гору, а Максимцьо віддав стріл до др[уга] Кримського, прострілюючи його в голову. Др[уг] Кримський відстрілювався, та німаки, віддавши до нього кілька стрілів, обезсилили його. Відносно др[уга] Романа, то до нього не стріляли, бо Максимцьо відразу сказав, щоб його

взяли живим, бо це провідник. Думаючи, що др[уг] Кримський неживий, німаки забрали з ліжка др[уга] Романа, стягнувши його за волосся, а підштанцями обернувши йому голову і втягнули до авта. Арештованих відвезли до Ст[арого] Самбора, звідкіля перевезли їх до Созані на «военстрой» та з браку місця в Созані вернули з ними до Ст[арого] Самбора, звідкіля хотіли везти їх до Дрогобича. У Ст[арому] Самборі під час випровадження др[уга] Романа до авта др[уг] Роман втік. В погоню за ним поїхав Максимцьо, та мимо всього др. Роман щасливо втік, одержавши лише одну кулю з МП в ногу. Кримський перебуває на санітарному пункті в одній станиці та почувається вже краще.

Дня 20.5.44. о год. 17,30 в Сущиці Малій (район Хорів) заподіяно смерть гр[омадянинові] Босакові і його дружині. Гр[омадянина] Босака застрілив один із п'яти «банвуцполіцаїв» поляк-Малік на полі при роботі, а його дружину в полі по-безпощадному побито. Крім цього, застрілили одного чоловіка, що ховався перед ними за хатою (блищих даних про нього не відомо). Всіх розстріляних поховано на жидівській кладовищі. Згадану кару виміряли за це, що буцімто їх сини пішли в партизанку. Довідались вони з записки, яку знайшли при одному нашому членові, котрий зістав вбитий в Тарнові, коло Доброміля. (Доходять чутки, що це був якийсь кривняк Босаків.)

Дня 25.5.44. год. 5 рано до села Чорна підводами приїхало понад 30 німців, якими майже половина були це поляки. Вони забрали зі собою в Чорній укр[аїнську] поліцію і, розділившись на дві групи, роз'їхались на два кінці села, почали арештувати. Тоді арештували Федерка М., Зигара І., Кріля Л., Коваля І. й іншого невідомого. Всі вище вимінені це мельниківці. Відтак пішли арештувати інших. Тоді арештовано Гриневича М., Малету І., Косарича Т. Цих трьох це члени. Косарича зараз випустили, і Малету також. Гриневич вирвався з рук і втік. Цих двох забрали до Устрик. Коли приїхали до села арештувати, сітка повідомила Сушинського Василя, щоби втік, бо за ним шукають німці. Він сказав, що не боїться і що можуть їх завести до нього. Коли німці прийшли, він добровільно здався їм в руки (члени говорять, що це провокатор, який працював в рядах ОУН). Сушинському Василеві продав десь його стрик, — Олекса Сушинський, якого мала би арештувати сітка СБ. Сушинського В. німці не арештували і до сьогодні він сидить спокійно вдома, та є здогади, що в порозумінню з німцями старається відшукати свого стрика і хоче пімститись на сітці за те, що його зліквідовано.

Дня 13.5.44. в селі Ясінь Сянїтського повіту арештували німці члена ОУН Мащака Івана, ур[одженого] 1910 р. Мащак на допитах признався, що ППД, яке він має, є в його жінки, що учителює в с. Ясінь. Коли Ге[ста]по приїхало до жінки арештованого по ППД, вона до нічого не призналась. В часі конфронтації зі своїм мужем сказала, що ППД знаходиться в сестри арештованого. Сестра його зізнала, що ППД перейшло через руки Белей (станичного с. Ясінь, який працював як СБ). Він мав зв'язки з Гестапо в Устриках. Белей, не чекаючи, передчасно втік, а Ге[ста]по арештувало його родину та видало ультімат, що коли вищезгаданий не віддасть зброї, то його родину розстріляють, людей зі села здешакують, а село спалять. На підтвердження своїх слів Ге[ста]по приказало копати ями. Белей настрашивсь, написав до Ге[ста]по карточку, яку передав через солтиса. В записці подав умову, що наколи його родичів звільнять, то ППД зверне. Ге[ста]по по одержанні цієї картки негайно звільнили родину, а цей, довідавшись, переслав ППД через ві[й]та. Другові Белеєві звернено кілька разів увагу, щоби зброю не завертав, бо все одно помилування не буде. Сам Белей і сестри Мащака пішли в підпілля. Жінка Мащака поки що сидить спокійно, а мужа її перевезли до Сянока.

22.5.44.

Дня 24.4.44. німаки враз із чорними перевели арешти у вищезгаданих селах. Арештували слідуєчих людей:

Зацільсько:

1. Канінець Микола,
2. Комарницький Микола,
3. Рожнетівський Василь,
4. " — " Славко,
5. Данькович Роман,
6. Данькович Ілько

Завадка:

1. Русин Дмитро
2. Хомин Пилип
3. Микульчин Юрко
4. Циков Степан
5. Марцишин Онуфрій
6. Малиган Андрій
7. Микульчин Микола
8. Кадіюн

Красне:

1. Мацько Михайло

2. Петрів Осип

Крім цього, забрали ще 6 осіб, яких прізвища ще не відомо.
26.5.44.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 229–231. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 62. — Оп.4. — Спр. 4. — Т. 83. — Арк. 5–7. Копія, машинопис.

№ 232. Витяг із «Огляду суспільно-політичних відносин (за час від 29.IV. до 29.V.1944 року)» про діяльність польського підпілля на теренах Перемищини
29 травня 1944 р.

ПЕРЕМИШЛЬЩИНА

[...]

б) *Поляки*: на терені Перем[ишльського] крайсу польське про-столюддя хоч і подається боязні перед погромами зі сторони українців, але про те не кидає думки самооборону, в тому напрямі веде інтенсивну підготовку (громадження зброї, варті по селах, провокаційні алярми). Прихід більшовиків трактують в більшості як нагоду до розправи з українцями, і в тому напрямі йде підготовка.

Польське підпілля поширило свою організаційну сітку, включаючи в ряди членства велику кількість селянського елементу. На терені Мостищини діє т. зв. «Звйонзек Самооборони Краю», як також правдоподібно має розгорнену орг[анізаційну] сітку (під такою назвою) і на терені Перем[ишльського] повіту. В бойовому відношенні (як зізнали арештовані) головну увагу цієї організації абсорбує підготовка до наступу чи оборони проти українців. Робота в нутрі організації: військ[овий] вишкіл, розвідка (проти нас) і пропаганда. При слідстві викрито співпрацю двох наших членів (жінок) з тою ж орг[анізацією], які служили їм як розвідники, інформатори на нашому відтинку.

Найактивнішими являються поляки в повіті Бірчанському. На тому терені часто повторюються напади на українців, пов'язані з грабінням і мордуванням.

В цих акціях беруть участь польські боївки, а також звичайні селяни. В лісах к[оло] Дубецька діє польська банда, числом ок[оло] 30 осіб, яка робить засідки на проїжджаючих. В останніх днях ц[ього] м[ісяця] наскочила на проїжджаючих фольксдойчерів, роззбро-

їла їх і вісім мужчин забрали зі собою. Згадані фолькс[дойче]ри, це «східняки», які не мали охоти їхати в «Германію», і пішли з ними дуже радо. В цьому місяці напади на українців зменшились, але відносини чим раз більше заогнюються.

16.V. двох польських боївкарів переходили через міст на Сяні зі сторони села Ненадови (Бір[чанщина]) і, задержані греншуцями (стоять на Сяні), відкрили по них огонь. Вислід: 2-х нім[ців] ранених і один вбитий — поляки вийшли ціло, ще й зброю від побитих німців забрали. Німці не стосували жодної відплатної акції.

[...]

Постій, 29.V.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 206–207. Копія, машинопис.

№ 233. Інструкція про документальну фіксацію антиукраїнських акцій

Весна 1944 р.

ІНСТРУКЦІЯ

В дотеперішніх вістках відчуються поважні браки в реєстрі актів польсько-більшевицького терору. Часто поминені в вістках важні інформації. Ще більші недомагання зустрічається під оглядом певности, провірення поданих фактів. — Для зовн[ішніх] репрезент[ативних] цілей потрібного певного реєстру фактів терору, фактів певних і провірених.

Тому наказується: Списати всі акти польсько-більшевицького терору від часу переходу фронту. Як провірені подавати тільки зовсім певні факти. Інші подавати як непровірені чи не зовсім певні, йти залежить від степеня певности даної вістки, її джерела і т. п. Факти подавати точно з назвами місцевостей, людей. Коли якісь дані невідомі, то подавати те і те відоме, а те не відоме.

До списання актів терору пригягнути всіх українських інтелігентів, в деяких більш характеристичних випадках подавати, крім реєстру фактів, короткі образи події.

Виконати це і надіслати чим найскорше.

Слава Україні!

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 33. — Арк. 101. Копія, машинопис.

№ 234. Наказ-попередження про виселення поляків*Весна 1944 р.*

НАКАЗ!

Поляки і поляки-вихрести! Виявилось, що ви видаєте під більшовицькою займанщиною український народ в руки НКВД, а тут доносите різні брехні на Гестапо і Поліцію. У зв'язку з цим Українська Самооборона видає наказ, щоб ви негайно опустили наші міста і села і вибралися на свої етнографічні території, бо в противному разі наступить акція.

*Кому дороге життя, забирайся чимскоріш, бо може бути запізно!
(Караюча Рука)*

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 103. Копія, машинопис.

№ 235. Оголошення про присудження смертної кари*1944 р.*

КОМУНІКАТ Ч. 1.

Отсим подаємо до відома польського громадянства, що в дні ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ засудив на КАРУ СМЕРТИ ПОЛЯКІВ, як відплату за те, що член польського суспільства зробив донос на німецьку поліційну владу на невинних українців. Тих же наших громадян розстріляли німці прилюдно дня..... 1944 р. у

Присуд над вище згаданими поляками виконано в дні 1944 р. через РОЗСТРІЛ.

Звертаємо при цьому увагу польського громадянства, що наколи в будучому польські шовіністи будуть даліше видавати членів українського народу в руки німців — відплачуватимемось жорстоко за таку акцію: ЗА ОДНОГО УКРАЇНЦЯ — СТО ПОЛЯКІВ! Ми хочемо жити з польським населенням у мирних відносинах, крові його зовсім не бажаємо, але будемо з УСІЄЮ РІШУЧІСТЮ ПОБОРЮВАТИ ВСЯКІ ПРОЯВИ ПОЛЬСЬКИХ ІМПЕРІАЛІСТИЧНИХ ЗАЗІХАНЬ НА НАШИХ ЗЕМЛЯХ!!!

Постій, дня 1944 р.

СЛАВА УКРАЇНІ!

ГЕРОЯМ СЛАВА!

ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 98. Копія, машинопис.

№ 236. Витяг із «Суспільно-політичного звіту Станиславівської округи за час від 20.III. по 20.V.44» про співпрацю поляків з угорцями та більшовиками

1 червня 1944 р.

СТАНИСЛАВІВЩИНА

[...]

2. Поляки:

Елементом, найбільш ворожо наставленим до українців та який найбільше шкоди приносить українцям — є поляки.

Не маючи фізичної спроможності вести боротьбу з українцями, вони шляхом провокації, донощництва та співпраці з окупантами ведуть її з нами. Поляки є тим нищівним елементом, який ангажувався і далі ангажується до співпраці з німцями, більшовиками та мадярами. Ніхто інший, а тільки поляки були тими, які провокували масові арешти та облави, що їх переводило в попередніх місяцях Г[еста]по та Кріпо.

Ось приклад співпраці поляків з більшовиками і мадярами:

а) співпраця з більшовиками: З великою радістю стрінули поляки прихід більшовиків на терен округи. Привітальними брамами, вивішенням червоно-білих прапорів (Надвірна, Тарновиця Пільна і другі) зустріли поляки проїжджаючі частини ЧА. Поляки думали, що настав час, коли зможуть відомститися на українцях за антипольські акції. Вони з місця чинно включилися до співпраці з більшовиками: потворили уряди, міліцію.

Користаючи з того, що більшовики зі страху перед «бандерівцями» всюди розпитували за нами, поляки подавали їм інформації про наш рух.

Посипалися доноси поляків на українців, що вони «бандерівці», переховують українських партизанів, співпрацюють з ними, мають зброю тощо.

Поляки почали виготовляти списки свідомих українців, головно інтелігенції. Вслід за цим червоноармійці почали задержувати деяких стрічних наших людей, а полеве НКВД (особовий отдел — упорядковуючий) і звичайні червоноармійці перевели ряд ревізій і арештували багато свідомих, активних громадян-українців.

Поляки потворили уряди в Надвірній, Ломаджені, Отинії. В Товмачі хотіли теж створити уряд, але якийсь командир відрадив делегації цього, мовляв, «у нас одного дня вибирають, а другого ховають».

Дня 2.IV.1944 р. в м. Надвірній поляки і фольксдойчі узброїлися і утворили міліцію. Командантом міліції був поляк Рерудкевич Петро, літ до 45. Українці до міліції не належали. Новосформована міліція разом з червоноармійцями переводила труси, грабили все, що тільки попало їм у руки: корови, телята, харчі, убрання, шкіру тощо. Польська голота почала зводити особисті порахунки з українцями. Коли команда міста (командантом в той час вибрали українця Григораша) видала заборону зводити особисті порахунки та наказала звернути зрабовані речі давним власникам, поляки почали говорити, що українець, хоч би й був комуністом — то завсіди буде ворогом більшовиків.

Дня 17.IV.44 р. перед приходом мадярів частина ЧА, НКВД, жиди «з підпілля» (70 осіб) та дехто з поляків виїхали на Коломию. Зі собою забрали около 50 в'язнів.

Склад польської поліції в Надвірній:

1. Рерудкевич Петро, пол[як]	26. Катжевський
2. Лижняк Мецьо, пол[як]	27. Катжевський (брат)
3. Петрус Олександр, ф[олькс]д[ойчер]	28. Ганус
4. Столярський	29. РАМПАЛА ЛЕОН
5. Душкевич Мецьо, пол[як]	30. Темпораль Франек, фд.
6. Вітковський	31. Кучеркевич Еміль
7. Мушинський, прац[івник]
молоч[арні]	32. Шафранські Стах
8. Гібас	33. Лижняк Стах
9. Волянський Здзіслав, фд.	34. Теодоровіч Ришард, фд.
10. Попель Мецьо, фд.	35. Паскевич Збих, пол[як]
11. Бурковський Меч., фд.	36. Паскевич Казимир
12. Вітвіцкі	37. Павлюк
13. Бойдик	38. Ногалевич
14. Вицьор Станіслав	39. Беднарські Стах
15. Бжезінські	40. Ровінські
16. Шопа, фд.	41. Ровінські (син)
17. Ляхович (брат)	42. Ляховіч
18. Кіліян	43. Шафранський Юзеф
19. Соловій Тадеуш	44. Петрус Михайло, фд.
20. Антишевський	45. Вінярський Ян
21. Луців Юрко, фд.	46. Гіппер, фд.
22. Рожек	47. Скала, пол[як]
23. Теодоровіч	48. Темпораль Стах
24. Бурковський Владек, фд.	49. Гринішак Тадеуш
25. Момінкевич Мецьо, пол[як]	50. Кучеркевич (батько Еміля)

51. Мочардинські, пол[як]

53. Черкаські*

52. Столярські

В Лисці поляки створили також свою міліцію. В склад цієї міліції входили: Сляни Віктор, Блажевські Фр., Сляни Фр., Уцюркевич Юзеф, Уцюркевич А., Хочко Фр., Ринарович Бр., Панкевич Фр., Ральни Міх., Кобис Ян, Мончинські Ст., Рудніцкі К., Яворські Фр., Ружанські (Радча), Ружанські (Іваніківка), Блажевські Владек, Яблонські Юзеф — усі три зі Ст[арого] Лисця. Командантом поліції у Лисці був Сляни Віктор. Він постійно сидів на більшовицькій команді, яка примішувалася у поляка Беньковського у Стебнику і був присутній при переслухуваннях арештованих. Його бачили там люди з Лисця, що їх арештували більшовики. Всі ці поляки носили зброю. Після відходу більшовиків вони цю зброю заховали (доказом це, що німці знайшли її у Шевчука).

В місті Богородчани поляки виготовили листу ворогів більшовизму. На листу було 150 українців. Цю листу показував один командир, який казав, що її виготовили Вітковський Юзеф з сином, Пастернак Міхал та Трохацкі Міхал з сином Рудольфом.

13.IV.44 р. до с. Олеша Квецень Юзеф з с. Богородчани привів 6-ох більшовиків на хату, де перебувала група. Зчинився бій, у чому впало 3-ох більшовиків, а трьох разом з Квеценьом втекло. Дві години пізніше приїхали під цю хату панцирним автом більшовики і її спалили.

В с. Глибока на донос поляків більшовики розстріляли начальника громади Козубяка Фелікса.

В Отинії на донос поляків Гольського Казимира та Гута Петра арештували більшовики Бенеш Стахію, Черноокого Семена, Іванціва Дмитра.

В с. Пнів'є на донос місцевих поляків більшовики заарештували бувшого голову Укр[аїнського] Комітету Збудовського.

15.IV.44 р. до Бортник приїжджали більшовики арештувати українців. З ними були поляки Віцкові з Олеші.

15.IV.44 р. в с. Перерісля польська міліція в числі 6-ть осіб і один красноармієць заарештували 70-ть літнього дир[ектора] школи Целевича (був[ший] проф[есор] гім[назії] в Стан[іславові]) і його сина. При тому зрабували 6 господарів, повибивали вікна в хатах. Між поліціантами були 3-ох таки Перерісльських ляхків, а саме: Стефарук

* Аналогічний документ зберігається в архіві Центру досліджень визвольного руху: АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 159. — Арк. 226–227. У цьому документі згадано також таких осіб: Пориляк Здзіхо (поляк), Антишевські (поляк, 20 років), Яців, Гіппер (25 років), Чиж Едвард (поляк).

Михайло, його син, Раймайєр. Целевич сильно побитий вернувся з Надвірнянської тюрми до дому, а син пропав без вісті.

Цього самого дня у с. Старий Лисець арештували більшовики підрай[онового] Феденка, стан[ичного] військ[овика] Лебеда та симп[атика] Волосянку Федора. Цей арешт — це справа поляка Сляного Віктора, який у совітській шинелі завів більшовиків до хати Лебеда.

16 і 18.IV. поляки з Богородчан Клот і Віс їздили по селах. З більшовиками відійшло понад 60-ть поляків з Озерян, 48 з Хотимира, 13 — з Олеші.

б) Співпраця поляків з мадярами: Після відходу більшовиків поляки зробили зворот до мадярів. Поляки ворожо настроюють мадярів проти українців. Вони подають їм, що укр[аїнські] партизани, це малі банди, які тільки грабують і палять польські села, а самих поляків убивають. Також подають мадярам дані про мнимі вбивства мадярів укр[аїнськими] партизанами. Вони докладно інформують мадярів про наш рух.

Під впливом цього почали мадяри на спілку з поляками переводити ревізії і арештування українців.

До Цуцилова приїхали разом з мадярами місцеві поляки і подали список людей, які нібито мали роззброювати мадярів.

Мадяри арештували 9-ть людей, в деяких з них перевели основну ревізію. Під час переслухання арештованих сильно побили. Тому, що нікому не доказали жодної вини, 8-ох звільнили, а одного, в якого знайшли амуніцію, передали німцям. Німці другого дня його також звільнили.

12.IV.44 р. у цьому самому селі мадяри заарештували на донос поляків таких людей: Мр. Вереса з батьком, вїта Целевича, священника Лучкова, громадян Маркевича, Горобейчука та дві дівчини. Другого дня дівчат звільнили. Арештованих допитували, хто роззброював мадярів, що сталося з 4-ма мадярами, які пропали в цьому селі під час відступу більшовиків. Всіх арештованих сильно побили прикладами крісів та кололи багнетами. Трьох арештованих, а саме: с[вященника] Лучкова, Маркевича і Целевича передали німцям, які другого дня їх звільнили. Решту арештованих після переслухання звільнили.

8.V.44 р. на донос польки Григорчик Тетяна мадяри заарештували станичного й одного прихильника. Під час переслухання арештованих тортурували, а опісля їх розстріляли.

Ще в дні 26.III.44 р. у с. Узвінь поляк Яворський спровокував побиття і арештування двох хлопців. Коли вони переходили че-

рез згадане село, в якому квартирували мадяри, цей поляк почав кричати: «тшимамай, тшимамай — то партизані!». Мадяри зловили невинних хлопців, побили їх і відпустили їх на команду. По дорозі хлопці втекли. Яворський відгрозився, що в цей спосіб мадяри знищать усіх поляків в селі.

Крім доносів та провокацій, поляки організували за відомом або й при співучасті з деякими елементами окупантів грабенкові напади на українців.

Напередодні приходу більшовиків до м. Товмача поляки почали організовувати банду, яка мала вирізати українське населення. Цю банду організував за відомом мадярів поляк Плаушевський з Товмача.

З 2-го на 3.V.44 р. польська банда в числі 20-ть осіб напала на с. Посіч, спалили 12-ть будинків і зранили 6-ть осіб. Між бандою були мадяри.

Другого дня така сама банда напала на Ст[арий] Лисець на Юрка Волосянку (нач[альник] громади), забрали худобу, а хату закидали гранатами. Гранати поранили двох дітей. Бандою провадив місцевий поляк Сляни Віктор. Крик і стріли почули мадяри з міста і заступили відступаючим дорогою. Один Закарпатець казав, що їх пустили тому, що між ними був один мадярський старшина.

В Надвірній мадяри заарештували 6-ть українців. Причиною арештування був донос поляків, що ці українці пограбували віз зі шкірою та цукром, який мадяри, втікаючи перед більшовиками, залишили на подвір'ю Скарбового Уряду. Трупів тих людей знайдено 9.V.44 р. в лазах біля Надвірної.

Дня 5 й 6.V.44 р. поляки з сусідніх сіл, поперебирані в нім[ецькі] уніформи, спільно з двома або трьома нім вояками заїхали автом до сіл Монастирчани, Жураки, Марквса й грабували населення.

11.V.44 р. на присілок Кубчаківка біля Солотвини приїхали мадяри й поляки в мадярських уніформах (усіх біля 50 людей). Вони обрабували 5-ть господарів, 2-ві хати цілком здемобілювали.

15.IV.44 р. до с. Волосів приїхали автом в нім[ецьких] мундирах фольксдойчі і разом з поляком Зєвою Юзефом, який показував наших людей, заарештували 8-ох мужчин у віці від 19–50 років. Ходили також до станичного активу та інформатора СБ, але їх не застали вдома.

Арештованих повезли до Надвірної. Під час арештування поляк Зєва говорив, що за тиждень з усіма українцями таке буде, поляки втікали до Надвірної, а українці не будуть мати куди втікати.

Цього самого дня приїхало друге авто з Шибінським Станіславом. Вони без причини побили Федюшка Миколу та Михайлика Михайла.

Наведені дані — це лиш маленька частина матеріалів, це тільки фрагменти співпраці поляків з окупантами. Їх є багато більше, але тепер, у зв'язку з побутом війська в терені, не можна порушатися, і тому дуже тяжко зібрати усі ці матеріали.

Зникання поляків, протипольські акції настроюють їх ворожо до українців. Вони добачують, що це робота українців або Українських партизанів.

Вони організують самооборону. Творять своєрідні «гетта», значить, утікають із сіл з українською більшістю на чисто-польські села, або до міста. Де по селах були і є поляки, вона на ніч завсіди їдуть на чуже село або до «гетта». Доказом цього є те, що під час протипольських акцій дуже рідко можна було застати мужчин вдома.

По селах порозвішували алярмовані знаки, роблять сильні стійки зі зброєю. Коли в дні 7.IV.44 р. біля присілку Гута під Ломаженом переїздили наші люди, на них посипався град куль з машинних крісів.

Зброї поляки мають досить. Вони забрали її при роззброюванні мадярів, а крім цього, всі бувші совітські міліціанти забрали зброю з собою [...].

Постій, дня 1 червня 1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 184–187. Копія, машинопис.

№ 237. Витяг із «Місячного огляду суспільно-політичних подій за час від 1.V по 31.V.1944 року» про настрої польського населення Калущини
7 червня 1944 р.

Округа Калуш

[...]

Поляки

Поляки й далі не покидають своїєї безглуздої політики у відношенні до українців. Стараються при кожній найменшій нагоді пошкодити українцям, зв'язавшись з мадярами, інформують їх про наш рух (дуже часто видумують несотворені речі) і разом з мадярами проводять протиукраїнські акції.

Німці побачили політику поляків цькування мадярів на українців і не слухають їх вже (Маріямпіль). Ролю цькування перебрали

поляки в німецькій армії, які є зв'язані з польським рухом (Пшеничник, 13.V. і Кальна). Польський легальний провід, побачивши, що в боротьбі з українцями програває, дав наказ полякам вибиратись в корінні польські землі. Дуже багато поляків готується до виїзду. З Галицького повіту виїхало вже 30 родин. Це саме подають з Калущини і Долинщини. Від'їжджають найбільш активні (Хворостків, Галич, Маріямпіль, Лани). Решта вичікує. Є випадки, що авторитетні поляки здержують від виїзду на захід (польський ксьондз в Делієві). Виїжджаючи, майно дають сусідам полякам, а як таких немає, то своїм заплечникам. За переїзд фірами або автами платять мадярам або німцям худобою. Станичний Маріямполь впа на слід польської запасної організаційної сітки. Дотеперішні розконспіровані польські тузи виїжджають, а залишають на своїх місцях нерозконспірованих — «невинних». Ці нерозконспіровані поляки мають далі вести свою руйнівну роботу. Протягом цілого місяця поляки провадили пропаганду застрашення українців більшовиками (більшовики не далеко, а тоді ми вам покажемо, як вбивається і палиться, страшать, що на терен ЗУЗ іде польська дивізія Берінга — Тумир, Маріямпіль). Страшать українців своїми «збройними силами» в Англії й Італії (Незадлуго бендзєми сьнієваць: «Марш Домбровські з земі влоскей...»). В останньому часі серед поляків помітне деяке оживлення. Страшать вже своєю «героїчною партизанкою». В Маріямполі, Кірчаках і Озерці були розкинені більшовицькі летючки до поляків. У них закликається поляків до збройної боротьби проти німців. В летючці вказувалось на грабіжницьку політику німців на польських теренах. З теренів доносять про появу польських банд. Збройних виступів ще не занотовано ніде. Занотовано тільки грабунки (Лани біля Галича вночі на 2.V. Планований кількакратно напад на Болехів невдачний, Гузіїв і Сваризів). 16.V. ніччю в Бережниці 4 узброєних поляків зловили станичного й везли в ліс. Станичний втік. Польські маси мають великий страх перед українцями. Якщо нема в селі німоти, тоді вони не ночують дома. Деякі поляки прикидаються невинними. Хочуть переносити метрику.

[...]

7.VI.44.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 216. Копія, машинопис.

№ 238. Інформація про антиукраїнські акції польських збройних формувань на Ярославщині
8 червня 1944 р.

ПЕРЕМИШЛЬЩИНА

Ярославська окр[уга]

ДОПОВНЕННЯ

до звіту за місяць травень 44 р.

8 червня 1944 р.

Грабжницькі і терористичні акції польсько-більшовицьких банд, звернені проти українського мирного населення Ярославської округи, бо й, до речі, їх ці банди мало зачіпають, а по вбивствах українців, то й мало коли нім[ецька] поліція на протоколювання справи і обставин вбивства приїздить. А якщо приїздить, то звичайно на тому й кінчиться. Нище подаємо кільканадцять випадків.

16.V. на с. Гориці напала польська банда в числі 20 осіб, озброєна в легку пальну зброю, яка ограбила 17 укр[аїнських] селян, забрала усе до нитки. При грабунках селян масакрували. Кількох є тяжко ранених.

17.V. на село Лежаків — колонію напала польська банда і ограбила та побила 2-ох укр[аїнських] селян (обоє села в ок[олицях] Сіняві).

17.V. кількох українців дістали поштові листівки, писані машиною на польській мові, в яких іронічно висміювали стремління українців до Сам[остійної] Держави.

18.V. напала польська банда в числі 25 осіб, озброєні в кріси і гранати, на селянина українця в селі Вельгож (Ярославщина). Нападеного зовсім ограбили і тяжко побили, а при відході змусили співати «Єще Польс...».

18.V. польська боївка розстріляла двох солтисів, які вертали з сесії війтів з Ярослава. Один з них: Опалинський з с. Реплина, а другий з с. Розбужжя Округлого — Ярославщина (прізвище останнього не відоме).

15.V. польська банда замордувала селянина українця — Кушніра з с. Допковичі коло Радимна.

Польська поліція, що стаціонує в Сіняві, зірвала зі школи вивіску «Укр[аїнські] фольксшуле».

З 20–21.V. польська банда напала і ограбила кооперативу в с. Тернавка (Ланцута). Під час нападу місцева самооборона поставила спротив, в чому зістав тяжко ранений один з бандитів. В

заміну за це (себто за самооборону) дня 23.V. німецька, польська і українська поліція зробили облаву на це село і почали розшуки за зброєю, бо, мовляв, українці боронилися зброєю при нападі, отже мають її. Очевидно, ревізії йшли безуспішні. Місто того, щоб зайнятися слідством у справі пограблення польськими бандитами кооперативи, то німці почали людолови серед українського населення, причому одного українця тяжко ранили, а 20-ох арештували і перевезли до в'язниці в Ланцуті, де сидять досі.

II.V. в Ярославі на Багнгофстрассе по телефонічних стовпах були розклеєні кличі такого змісту: «Жидзі до земі, Поляци до земі, Немци до Берліна — по Жешув Україна».

З 20–21.V. вдерлася польська банда в числі 20 осіб, узброєна в кріси, три скоростріли — до с. Пігані (коло Сіняви), пограбувала до чиста 8-ох кр[айніх] господарств та від'їхала до с. Молині (коло Пискорович — Тарногород).

В Молинях підпалили 6 укр[аїнських] господарств та застрілили жінку-українку, [П]іган Анастасію. По тій акції відійшли в напрямі Бжиської Волі. В зв'язку з тим поліція з Сіняви арештувала поляка Буньовського Яна з с. Піган, який брав участь в нападі. Арештований всипав таких членів польської підпільної орг[анізації]: Буньовського Марціна, Завада Яна, Деревіцку Гелену (зв'язкова), Дудек Зофію. До боївки належать такі: Ямінські Ян, Дидра Антоні (інших не знає).

З 21–22.V. поляки зробили пробний алярм в сс. Тивонія і Павлосів (пол[ьські] підпільні осередки). На цей алярм прибули поляки озброєні і в боєвій готовності з п'яти сіл (Ярославщина).

Інші:

6.V.44. Станиця Укр[аїнської] Поліції в Дикові Старім (Тарногор[одщина]) дістала з рук шефа нім[ецької] жандармерії в Тарногороді доручення, в якому було сказано, що місцева станиця ліквідується, а усі поліцаї (10 осіб) переїздить на збірну станицю в Тарногороді. Того ж самого дня в повному складі виїхала підводами на місце призначення. В час переїзду через присілок Витки — Мазарня (к[оло] с. Воля Облажанецька — поляки) поліцію, що приїхала підводами, поляки обстріляли скорострільним огнем. По короткій перестрілці бандитам, з огляду на їх перевагу, вдалося полонити усіх поліцаїв. По сьогоднішній день про них немає жодної вістки. Як зізнавали фірмани, бандити говорили до себе (подавали команду) по-польськи, були узброєні в легку машинову зброю. В зв'язку з тим 8.V. виїхала нім[ецька] і укр[аїнська] поліція на розшуки за пропавшими поліцистами. «Розшуки» були

без успіху, бо німці задоволилися горілкою. Одначе під час їхнього від'їзду коло фільварку Рожанець обстрілювано їх зі скорострільників, в чому ранено два коні.

II.V. більшовицько-польська банда в числі ок[оло] 150 осіб напала на обсаду моста на річці Танві. Обсада складалася з 17 укр[аїнських] поліцистів, 5 шуцманів УВВ і 2-ох німців. Першу сальву дали бандити і в тому сипнули на залогу скорострільним огнем. По короткій перестрільці залога без втрат відступила, а бандити в тому часі запалили хату одного українця в с. Старих Корольях, а дальше розпочали масову грабiж укр[аїнського] населення (спеціально, бо є в тому селі й поляки, але їх не рухали). Наприкінці заложили міну на мості, але вибух міни не спричинив повного знищення. По цій «гулянці» банда відійшла в ліс. Подія мала місце о год. 13, а нім[ецька] пол[іція] з Балигорода прибула поміч щойно в год. 9-тій.

II.V. загін більшовицьких парашутистів (15 осіб) прибув ніччю до села Молодича і відкопали та забрали з собою погиблих більшовицьких летопадів, бо згинули внаслідок дефекту парашутного парасоля.

II.V. в год. 10,30 більшовицький літак скинув в Молодичі (Сінявщина) 9-ть спадунів. Того самого дня більшовицький літак скинув 8 запальних бомб на с. Дибкув (Сінявщина), внаслідок чого згоріло 9-ть господарств (25 будинків). В цьому селі перебуває вермахт — жертв в людях не було.

II.V. над ранком кінний загін польсько-більшовицької банди прибув до села Княжпіль (Тарногород) і тут перетяли телефонічні дроти на лінії Білгорай (Тарногород), а також вкопали одну міну на шосі. Рано на цю міну ввійшла одна жінка (українка) і внаслідок вибуху загинула.

Ці всі акції проводить польсько-більшовицька банда, що розтаборилася в таких околицях: Александрова, Лукової, Хмільна, Обші, Бабич, Борівець, Юзефов і других. Німці туди не заїздять, і бандити гуляють безкарно. В тому с. Александров немає ані одного молодого поляка в хаті — усі пішли в ліс.

18.V. командант укр[аїнської] поліції заарештував усю укр[аїнську] варту, зложену з українців з с. Жадалова, та віддав на Гештапо в Ярославі. Арешт був мотивований висадженням мосту на річці Любачівці. Чого справниками були більшовицькі парашутисти. Але цьому рідному русинові хотілося тут зробити політику (це, між іншим, мельниківець). При арешті вигукував: «Ви бандерівці... я вас усіх винищу».

21.V. вечером польська боївка в числі 8 осіб застрілила в селі Новосілки (к[оло] Переворська) льойтенацта нім[ецької] жандармерії — Гана.

При будові окопів праця проводиться повною парою і з шаленим поспіхом.

Постій, 8.VI.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 241–242. Копія, машинопис.

**№ 239. Витяг із «Інструкції до відома командирам відділів»
про виселення польського населення
9 червня 1944 р.**

ІНСТРУКЦІЯ
до відома командирам відділів

Теренові акції перепроводжує окр[ужний] провідник при помочі військових відділів УПА[-]З[ахід]. Перед переведенням акції окр[ужний] провідник враз з командиром відділу обговорюють плян акції.

За фахово-бойове переведення акції відповідає к[оманди]р відділу, за політичну сторінку окр[ужний] провідник.

Тому зобов'язується всіх командирів відділів дати допомогу на виразні домагання окр[ужного] провідника, як, н[а]пр[иклад], проти польські акції, ліквідація магазинів (зброя, муніція, харчі, медикаменти, тех[нічний] полевий виряд і т. п.).

Всі командири відділів зобов'язані придержувати строго в переведенні проти польських акцій таких інструкцій:

Не вільно:

- а) вбивати жінок, дітей і старців,
- б) вбивати родин мішаних з українцями,
- в) вбивати людей, що не тяготіють до польщини і є властиво українцями римокатоликами.

Треба:

- а) ліквідувати сильні активні польські скупчення,
- б) вдарити по польській верхівці,
- в) в часі акції забирати зброю, муніцію і майно (худоба, безроги, збіжжя, особливо взуття і одіння).

[...]

Кожний командир відділу зобов'язаний до 48 год. по скінченні акції здати докладний звіт в двох примірниках: один до теренового проводу, другий до ВШ.

Інтендантура відділу при передачі здобутого майна для господарського референта в окр[ужного] пров[ідника] мусить перевести точну інвентаризацію всего здобутого майна.

Про все здавати точні звіти своєму діловому зверхникові.

Постій 9.6.1944 р.

Слава Україні!

Героям Слава!

К[оманди]р /Вороний/¹

Пров[ідник] / — / Скала²

в з. /Юра Скитан/³

По обзнакомленні знищити!

ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 44. Оригінал, машинопис. Оpubліковано: Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. Книга 1. — С. 83–84.

№ 240. Листівка-застереження до польського населення

Імовірно, літо 1944 р.

Видано в Тернопільщині

ПОЛЬСЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО ВІДОМА!

Незважаючи на кількакратні намагання з нашої сторони злагіднити польсько-українські відносини, польський провід і підпілля відповіли терором, доносами, провокаціями, вбивствами та грабeжами, доконаними на українському населенню.

В зв'язку з тими подлими методами польської імперіялістичної верхівки, що замість воювати з гітлерівськими чи московськими окупантами, всю вагу своєї боротьби звертає проти безборонного українського населення. Згинули від куль польських банд десятки

¹ Василь Левкович (нар. 1920) — командир Воєнної округи «Буг».

² Михайло Шкамбара (1914—1944) — обласний провідник ОУН Львівщини.

³ Михайло Кондрат (1916—1946) — організаційний референт Львівського обласного проводу ОУН.

і сотні невинних жертв, спалено і знищено десятки українських сіл. По селах і містах ЗУЗ гуляють уброєні польські банди, які мордують в жорстокий спосіб безборонних українських громадян. Крім цього, польське підпілля в'яжеться з німецьким та більшовицьким імперіялістами. Для того, щоб при їхній допомозі винищити якнайбільше українського народу. Озвірілі імперіялісти йдуть радо назустріч польській вислужницькій роботі і, на утіху польському населенню, нищать і руйнують українські села та стріляють без розбору вказаних поляками людей.

В останньому часі на терені Холмщини польські душогуби, яким мало української крові, вимордували в жорстокий спосіб кількасот українців, в тому багато жінок і дітей. При цьому спалили десятки сіл, а то й навіть цілі райони.

Дивитись на це довше не маємо змоги. Не можемо допустити до цього, щоби горстка божевільних імперіялістів гуляла безкарно на наших землях і нищила безкарно наших селян та їх майно.

За терор відповідаємо терором!

Зазначуємо, що жодна польська, протиукраїнська терористична акція не пройде безкарно, а стрінеться з нашою десятикратною відплатою. Український народ має настільки сили і права на своїй землі, щоби провчити засліплених імперіялізмом польських провадарів і доказати, що їм в Україні немає чого шукати. Ми проти польської держави не маємо жодних злих замірів, одначе на Українських Землях будувати її не дозволимо.

Щоби провчити розгуляну польську верхівку та припинити їхню бандитську роботу, яку вони виконують на терені Холмщини, стосуємо акти відплати на польському, ворожо до нас наставленому населенні, як відповідь на їхню бандитську роботу. При цьому зазначаємо, що наша відплатна акція буде десятикратною у відношенні до протиукраїнської акції на Холмщині. Вину за неї нехай поносять польські божевільні проводирі, які довели до боротьби польсько-український народ.

СМЕРТЬ ВИСЛУЖНИКАМ МОСКВИ І БЕРЛІНА!

СМЕРТЬ КАТАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

ХАЙ ЖИВЕ ФРОНТ БОРОТЬБИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ!

САМОБОРОНА

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 22. — Арк. 74. Копія, машинопис.

№ 241. Заклик до польського населення покидати українські землі*12 червня 1944 р.***ДО ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ!
на Західно-Українських землях**

Український народ веде завзяту боротьбу за свою волю і державну незалежність. В тяжкі роки неволі він навчився цінити не тільки власну волю, але і шанувати право сусідніх народів на самостійно-державне життя. На своїх бойових прапорах Український народ написав клич: «Воля Народам і Людині».

Цілими роками кровожерлива імперіалістична Москва на сході та загарбницький Берлін на заході постійно загрожують життю українського і польського народу. Перед цією спільною загрозою повинні б польсько-українські відносини укладатися якнайкраще.

Але зовсім інакше виглядала і виглядає дійсність. Поляки, відомі своєю тупоголовою і злочинно-зарозумілою верхівкою, пройнялися ненавистю, що українське, пройнялися жадобою крові і легкої наживи й завжди в критичні моменти боротьби з східним загарбником вбивали зрадливо ніж у плечі українському народові. Тим самим приспішили розбори Польщі, які на довгі роки заковували польський народ у кайдани в неволі, бо ж самі поляки не мали сили здержати московської та німецької навали.

Польська національна верхівка, оті чванькуваті, тупоголові п'яниці-шляхтичі і зарозумілі, але боягузливі мегаломани-магнати, навіть не пробували боронити польських володінь перед німецькими завойовниками. Навпаки, вони добровільно віддали німцям доступ до Балтика. А вже ніколи не задумувалися ці панки над розвалом московського імперіалістичного царства. За це видумували щораз нові проекти, на «знищенє Русі», окрилені мріями про Польщу «од можа до можа», про моцарство на сході, на жаль, з абсолютною польською меншістю.

При спробах реалізації своїх наївних мрій ляхи зі своїм відвічним ворогом — Москвою, яка у висліді цієї співпраці торошила Польщу. Здавалося, що четвертий розбір Польщі в 1939 р. опам'ятає польський народ. Та марні сподівання.

Поляки, розторшені, як ніколи досі, збирають своїх сил і починають на чисто українських землях мордувати мирне українське населення, українських жінок і дітей, палити села та грабувати народне добро. При цьому явно-славно братаються з більшовицькою

армією і з більшовицькими партизанськими бандами, а потай з німцями.

Тепер поляки на цілий світ горляють, не соромлячись своєї нахабності, про мордування поляків українцями.

Поляки! В ім'я історичної правди пригадуємо, що на корінних польських землях не згоріло ні одне польське село, підпалене українською рукою, не впала неповинно ні одна польська жертва.

Престягнену українським народом руку ви відкинули. За гостинність на українських землях ви відплатилися звірським мордуванням сотень і тисяч мирного населення, українського, і спаленням сотень сіл. Не дивуйтеся тепер, що гнів і обурення українського народу немає меж. Ви самі позбавили себе права гостинності на українській землі і мусите з цієї землі вибиратися! Український народ має ще на стільки сили, що зуміє вгамувати ваше нахабство і розбещеність та прогнати вас усіх за межі своєї споконвічної землі.

Смерть катам українського народу!

Смерть вислужникам імперіалістичної Москви і Берліна!

Смерть зрадникам і ворогам фронту поневолених народів!

Постій, 12.6.1944 р.

Українська Національна Самооборона

ДАЛО. — Ф. Р-32. — Оп. 3. — Спр. 34. — Арк. 1. Копія, машинопис. Польськомовний варіант листівки опубліковано: Ziemie Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwiecień — lipiec 1944. — Warszawa — Pultusk — Kielce, 2006. — S. 202–203.

№ 242. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за місяць травень 1944 року» про настрої польського населення Стрийщини

14 червня 1944 р.

СТРИЙЩИНА

[...]

Поляки: в цілості пішли на співпрацю з німцями проти українців. Донощицтвом і вислужництвом хочуть відплачуватися за акції, звернені проти них. Із деяких місцевостей забираються цілковито з родинами, в інших виїжджають жінки, жінки стають та концентру-

ються по місцях, догідних для оборони, творячи своєрідні фортифікації, роблять дуже часті випадки на українські села. Останньо стали висилати свої боївки на укр[аїнське] село в цілі ліквідування поодиноких осіб, активних в українсько-суспільно-політичному житті. По містах стрічається велику кількість напливу польського елементу із сіл дооколишніх, а також із заходу, вислав їх на спец[іальне] доручення. В цілях розвідочних протиукраїнських дуже часто стрічається по селах поляків (мужчин і жінок), які, маскуючись, стягають відомості про нас. (Протоколи із нападів на українців залучую.)

[...]

Постій, дня 14 червня 1944.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 221. Копія, машинопис.

№ 243. Витяг із «Політичного звіту» про виселення поляків із теренів Сокальщини
15 червня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

[...]

II. Сокальщина

[...]

Поляки:

Польський елемент дуже радо виїздить на захід. Вони стараються якнайбільше спізнити свій виїзд. Тому виїжджають в інші менш загрожені терени (Львівщина). Останньо появляються навіть ті поляки, котрі виїхали з наших земель на захід. Вони кажуть, що воляють тут згинути, як бути на Заході. Активного польського бойового руху не закримічається. Вони і далі стоять на услугах німців, а молодий елемент в Кам'янецькому терені нав'язував контакт з більшовицькими бандами, коли ж банди розбито, потягнулись за ними і поляки в напрямі Яновських лісів. Останні події на заході перетягнули головно висадка у Франції, вплив дещо надії в поляків.

Дуже небезпечним елементом є залишені з мішаних україно-польських родин. Вони є сталими обсерваторами і контрольорами даної місцевості. Вони обсервують кожний наш рух і доносять про все полякам до міста. Вони є закіпчиками харчевих припасів поляків. Подекуди стрічаються поляки з українськими кенкартами і

фальшивими українськими метриками. Це є гандлярі худобою. Вони ходять по селах хата від хати, питають, чи нема на продаж поросят, телят чи чогось іншого. Всі ці факти занотовано в Кам'янецькому повіті, тому що справа польська в цілому терені, зглядно, ще вповні не зліквідована.

[...]

Постій, дня 15.VI.44 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 227. Оригінал, машинопис.

№ 244. Протокол виконання вироку проти сотенного Миколи Олійника — «Орла»
22 червня 1944 р.

ПРОТОКОЛ З ДІЯЛЬНОСТІ ОРЛА
ТА ВИКОНАННЯ ПРИСУДУ СМЕРТИ

При кінці лютого 1944 року вислав я Орла з відділом 60 чоловік в Кам'янецький терен для переведення вишколу, а опісля для виконання певних завдань стисло означеного характеру, які не мали, однак, нічого спільного з будь-якими акціями відносно німців чи поляків. В першу чергу Орел з відділом мав в терені так конспіруватись, щоб навіть не зводити самооборонних боїв. Про хід роботи Орел мав звітувати догори щодвятижні. Орел від'їхав на визначене місце. Вже в дорозі на місце призначення наробив він порядного бешкету, ліквідуючи без нічийого відома й наказу польський присілок Халупки. За ліквідацію Халупок Орел мав стати під суд, однак непередбачені випадки змусили цю справу відложити. І так Орел поїхав на своє місце. Почувши, однак, що він хвилево від'язаний від свого зверхника, почав робити, що йому тільки сподобалось. Його діяльність розходилась з нашою політлінією і нас, як Організацію і націю, наскрізь компрометувала.

В своєму терені змобілізував він всю місцеву поліцію і інших людей, так що підтягнув свій відділ до бойової сотні. При тому робив заходи, щоб зорганізувати й цілий курінь. Сам заіменував себе сотником.

Свою діяльність розпочав Орел від протипольських акцій і тому зробився голосним на цілу Кам'яначчину. В виду того до його відділу почали напливати все нові люди зо всіх сторін. Про це дійшли

чутки до крайсгавптмана Нерінга, який виписав письмо до «людей з ліса», з метою устійнення взаємовідносин між німцями і УПА, тобто з бажанням нав'язати пакт неторкальності, а навіть співпраці з Вермахтом по питанню ліквідації польського свідомого елементу. У відповідь на це письмо, Орел особисто поїхав в Кам'янку Струмилову до крайсгавптмана. Першим разом їздив сам, в цивільному вбранні, а слідуючим прибув в уніформі, з почотом верхи на конях. В Кам'янці відбув з крайсгавптманом та представниками Вермахту цілий ряд нарад. Устійнили слідує:

- 1) Орел має право палити польські села навіть при допомозі німців, однак крайсгавптман застерігає собі половину добичі;
- 2) Орел має боронити визначений йому відтинок фронту перед большевиками. На тому відтинку має покопати окопи та забезпечувальні засіки;
- 3) з відділом має він перебувати в визначеному крайсгавптманом терені;
- 4) про всі події Орел має крайсгавптманові звітувати;
- 5) має повести агітацію за співпрацею інших відділів УПА з Вермахтом.

На початок Нерінга дав для сотні Орла 40 крісів та 14 000 набоїв. При тому німці вдавали великих приятелів УПА, а Орла титулували полковником. В цей же час намагались вивідати, яка насправді сила в Орла (вони собі уявляли, що в нього до 6 000 війська), щоби зорієнтуватись, як опісля цей відділ зліквідувати. Про це говорили, між іншим, зловлені на тому терені німці.

Ці переговори велись явно-славно, і про них говорили широкі круги громадянства.

Завершенням порозуміння, як теж для затіснення співпраці, Орел наказав населенню висипати в місці постою високу могилу, яку мали в плані торжественно посвячувати на перший день Великодніх Свят. До цього свята, однак, не дійшло!

В міжчасі Орел на власну руку видав листівку до поляків, у якій наказував польському населенню вибратись з того терену, на якому оперував його відділ, загрожуючи неслухняним карою смерти.

В виду таких потягень, незгідних з наказами Організації, висло мене до Орла для проведення точної ревізії всіх його вчинків.

На своє оправдання Орел заявив, що нав'язанням добрих взаємин з німецьким Вермахтом він мав на меті здобуття зброї та вільного шляху в переводженні протипольських акцій.

Ясно, що з такою політикою слід було покінчити. Я наказав Орлові зібрати цілу сотню в лісі для перегляду й звітування.

Тут слід згадати, що майже всі стрільці, а зокрема чотові й роїові, зовсім явно заявили проти політики Орла і вже самі мали замір його арештувати й відслати до проводу. Тому іншої розв'язки, як тої, що сталась, вони собі не уявляли.

Саме прийшов день 15 квітня 1944 року.

Сотню поставлено до звіту. Тоді виступив я поперед неї і заявив, що за:

- 1) невиконання стислих доручень свого зверхника;
- 2) за несубординацію ОУН і Проводові;
- 3) за анархістичне ведення себе по відношенню до Орг[анізації] і свого зверхника;
- 4) за розконспірування людей і терену;
- 5) за викривлення нічим несплямленого шляху боротьби ОУН і цілого українського народу за УССД, освяченого кров'ю тисячів національних героїв — Орел буде покараний смертю!

Засуд виконано в тій же хвилині трьома револьверними кулями. Виструнчена сотня спокійно його сприйняла.

За зраду й непослух каратиметься всіх!

22 червня 1944.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 11. — Од. зб. 14. — Арк. 22–23. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. Книга 1. — С. 576–578.

№ 245. Витяг із «Політичного звіту» зі Львівщини

4 липня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

I. Золочівщина

[...]

Поляки:

Зараз переведено в цілому терені протипольську акцію в формі ультиматумів, зобов'язуючи до певного реченця вибратись полякам з ЗУЗ. Ультимати були дані помімо цього, що в селах стаціонувало військо. Це викликало страшну паніку поміж поляками, і вони почали масово виїжджати на захід.

Ультимати видано в Безоруках, Острові, Балочині та Зашкові. Всюди з повним успіхом. Залишені господарства йдуть з димом. З Полонич поляки всі вибралися. З Глинян і Залісся вибираються та

відгрожуються, що ще відплатяться українцям. В Ляшках частина поляків вибралася, а інші чекають на вагони. Є тут такі, що кажуть, що вже кілька днів минуло по реченці, як було в ультиматі, а їм нічого не сталося. Тут акція неможлива, бо є військо.

У Вижнях поляки дістали ультимат 13.V і вибралося всього 5 родин, бо решті солтис укр[аїнець] Гой Роман заручив, що їм нічого не станеться. В Задвір'ю дня 12.V поляки дістали ультимат і ще цієї ночі зліквідовано 13 мужчин і 4 жінки. Це подіلالо так, що всі поляки вибралися того самого дня. Наказ вибратися дістали поляки в Полтві і Богданівці та без спротиву вибралися. З с[іл] Новосілки, Метушня, поляки — головно молодіж, втікає, хоч ультиматів тут не видано, бо багато війська. На це вплинув також випадок, де поляки запалили 6 господарств українських в Новосілках. У висліді чого СС-и зробили серед поляків ревізію та знайшли один скоростріл, 10 крісів, 3 пістолі, кілька гранат і один мундир німецький. За це розстріляли 4-ох поляків.

Станція Красне переповнена поляками-втікачами. Денно виїжджає 30–50 вагонів; за вагонами, щоб їх дістати, є черга.

В Брідщині вибралися поляки заздальгідь, а відділи УПА дня 15.IV спалили 17 господарств на колонії.

Дня 27.IV спалено польське село Куліки, з якого населення вже перед тим вибралося, а в день пізніше Бортники, де вбито лише 2-ох більшовицьких парашутистів.

Дня 28.IV перепроваджено акцію в селі Стовпині, у висліді якої спалено ціле село і вбито 30 осіб.

Всіми цими подіями сильно пригноблені, однак де лише можуть шкодять нам головно доносами до німців та погрозами, що коли прийдуть більшовики, вони відплатяться. Польські жінки, які зараз знаходяться під охороною німців, переводять в життя свої погрози. В селі Жукові, на донос польки, німці арештували священика, його доньку, солтиса з його донькою.

Дня 9.V.44 р. до села Гавареччина приїхало 20 панцирних авт, залага, яких складалася з поляків зі Шлеська, та зробили ревізію в кількох господарів. Не знайшовши нічого компрометуючого, обрабували їх і від'їхали.

Є випадки, що поляки підкуплюють німців і з ними вертаються на опущені ними села забирати харчі, які позакопували. Це було в селі Розворяни, дня 1.V ц[ього] р[оку], де троє поляків приїхали разом з німецьким офіцером, котрий кричав, що пустить село з димом, бо тут всі партизани. Практично цього переводити не брався. Є випадки, що польські банди разом з німцями нападають

на укр[аїнські] села. Як це було в селі Получині (гляди вісті 3-го терену).

Звичайно такі випадки кінчаються невдачами. Навіть за доноси, коли вони пошкодять, стараються укр[аїнці] гідно їм відплатити. Коли трапився випадок, що на донос поляків німці вбили Панаса Василя з Безбруджа, то за те зліквідовано польський присілок Марушку, де вбито 8 мужчин і 16 жінок.

Поляки дальше вибираються на захід, хоча можна запримітити, що частина думає таки тут зіставатися, це з огляду на те, що тепер не можна їх терором присилувати до цього. Боротьбу проти нас ведуть поки що доносами, що німців на нас. Внаслідок доносу поляка, солтиса зі с. Ушня Пшиємского, німці придержали та арештували зв'язкову з Гавареччини.

Дня 22.V.44 р. на донос поляків: Коломбйовські Людвік, Собчинські Юзеф, Ковалів Ян, Барановські Ян, всі з Ляцького, Кріпо арештувало 6-ох українців з Ляцького. Ксьондз зі Сасова подав донос на німецьку команду в Котлові на чотирьох укр[аїнських] дівчат з Гавареччини, мовляв, «вони мають зв'язок з партизанами та є їх куріерами».

18.V.44 р. появилася в селі Гутисько більшовицька банда в числі 15 чоловік. Пограбили селян, забрали муку, хліб, товщ та кухонний посуд.

25.V.44 р. пробувала така банда вдертися в село Каштеляни. Варта відігнула їх стрілами.

25.V.44 р. зловила більшовицька банда в лісі біля с. Бажани 7-ох господарів, які везли дрова. Один з них вернув вночі додому. Банда пустила його як поляка. Він начислив було їх там около 400 осіб. Склад інтернаціональний. Багато жінок і дітей. Озброєння погане. Набоїв мало, багато без зброї, лише деякі русські були з фінками. Через день вернули ще два зі зловлених господарів. Вони були провідниками через Стир у брідські ліси. Під час переправи через ріку їм вдалося втекти. По їх словах, банда без жодних харчевих припасів (смоктали шишки з сосни). Чотирьох послідних не вернуло.

Постій, дня 4.VII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 224–225, 233. Оригінал, машинопис.

№ 246. Витяг із «Вістей з терену за час другої половини травня 1944 року» про ситуацію на Львівщині
4 липня 1944 р.

Львівщина

4.VII.44

ВІСТІ З ТЕРЕНУ
за час другої половини травня 1944 р.

[...]

Комарнянщина:

5.VI.1944 р. в Комарні невідомий осібняк двома стрілами поранив німця СС-а та його візника. Німець помер. Це, мабуть, провокаційна робота поляків.

В польських селах розкинено листівки, що в них наказується польському населенню покинути українські землі. Поляки цим дуже пригноблені. Багатьох вже вибралося.

27.V.1944 р. в Комарні на очах німецьких вояків невідомі осібняки вбили двома пострілами польського активіста Циганіка. Німці ніяк на цей факт не зареагували.

В травні польська підпільна організація зарядила серед польського населення збірку в грошах та одягах.

До с. Тулиголов заїхала польська боївка в числі 50 осіб, як охорона того ж і других сіл: Хлопів, Ясенів, Сусоловичі та Піддолини. В тому ж селі поляки міцно окопуються і провадять військовий вишкіл. Там же також розкинено листівки «До хлопуг Українцуг» — підписано: «Хлопі польсьци». Звідтіть теж висилано до Губернатора делегацію за поміччю, але безуспішно. В усіх вищезгаданих селах розкинено листівки в укр[аїнській] мові з наказом до поляків, щоб ті негайно вибралося в Польщу. Вночі з 2/3 червня 1944 р. виконано протипольську акцію. Серед тієї ж акції перелетні німецькі літаки скинули кілька бомб. Місцеві поляки і німці думають, що це українське летунство брало активну участь в акції.

[...]

Постій, дня 4.VII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 63. Копія, машинопис.

**№ 247. Витяг із «Політичного звіту» про ситуацію на Львівщині
у травні 1944 року**
4 липня 1944 р.

IV. Львівщина

[...]

Поляки:

В Бібреччині на загал перестрашені акціями українців проти них, та все ж таки трапився такий зухвалий випадок, що в Борщовичах розкинули летючки до українців, де писали, що оскільки до 24 годин не виберуться, то будуть враз з добром знищені. Тому, що там поляків була більшість, то українці муіли перенестися до Дідилова і Хренова. Одначе всі активні поляки і здорові мужчини виїжджали на захід, щоб там створити сильну армію і покарати непослушних хлопів. На своїх господарствах залишають старців і малих дітей. Стараються також вдертися по урядах, щоб в цей спосіб вести донощицьку роботу проти українців. Прим[іром], коли привезли арештованих 80 людей з Сугрова до Ходорова, то там вже ждала полька зі Сугрова Базарко Наста і вказувала, кого треба арештувати. Також в Підлісках арештовано за списком Теклі Вархольської.

13.V.44 р. рано до села Ямельне приїхало 3-ох гештапівців і 2-ох цивільних. Тут по візиті в місцевих поляків пішли до свідомого українця Мاسяка, якого зв'язали і питали про ОУН. Питали ще за двома, але ці втекли. З арештованим від'їхали до Зимної Води. Кажуть, що це були поляки. Вони того самого дня були в селі Ворців і питали за священиком, але люди зробили алярм, і вони втекли. По акції проти поляків в Ямельні поляки почали масово виїжджати до Рясни, Львова і Янова. З Вербля і Краковецького району майже всі поляки вибралися. З Янова дотепер виїхало лише 20 родин. Найбільш активно ставляться польські ненарушені села в районі Судової Вишні вздовж залізничного шляху. Є там около 10 польських сіл, в тім багато мішаних. В Судово-Вишенщині організували поляки три напади на укр[аїнські] села: Ляшки 15.V та Десятичі і Накловичі з 16 на 17.V.44 р. Всі напади відбито без наших втрат. Згоріла одна лише стодова в Ляшках. Поляки стріляли запальними кулями.

При обороні Ляшок тяжко ранено одного напасника поляка (підхоружний) Вінята, що таки помер, зложив слідуєчі зізнання. Напад почався 10.30 хв, вночі. Напасників було 40 людей із сусіднього села Городятич та зі Львова. Ціллю їх було спалити село і вибити на-

селення. При ньому знайдено набої до МП та kwas до запалювання. Він, здається, був командантом групи.

[...]

Постій, дня 4.VII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 230. Копія, машинопис.

№ 248. Витяг із «Суспільно-політичного огляду за другу половину травня 1944 року» про пожвавлення діяльності польського підпілля на теренах Равщини

4 липня 1944 р.

РАВЩИНА

[...]

Поляки:

Польські елементи зажвавляють свою діяльність у відношенні до мирного українського населення. Занотовано випадки стріляння польських банд до працюючих на полях селян, вбивання вартових та інші скритовбивчі вихватки поляків. В с. Вихопні відбулися поляки на листівку з зазивом до українців вибратись до 24-ох годин за Збруч. Українське населення в самооборонній акції відбиває зазіхання поляків та винищує польські боївки. Так само відділи УПА винищують по лісах, а також по селах, де розтабовуються більші польські банди. При тому приходиться не раз спалити село. Слідні також зазиви польських підпільних організацій, щоб польське населення з Заходу повертало дальше до колишніх своїх колоній.

[...]

Постій, дня 4.VII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 232. Копія, машинопис.

№ 249. Звіт про напад польської боївки на село Миклашів
4 липня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА
НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗВІТ ПРО НАПАД ПОЛЬСЬКИХ БАНД
НА СЕЛО МИКЛАШІВ

4.6.44 р. банда в числі сотні поляків і 20 німців з Борщович напала на с. Миклашів, нібито в цілі вивозу польського населення, яке в тому селі ще було. Скоро все дійшло до грабежі, в справі якої почала інтервенцію укр[аїнська] поліція. Арештовано м[іж] ін[шим] одного поляка Карпа, який серед втечі згинув від куль укр[аїнського] поліциста. Цей факт довів до закінчення грабежі. Вкоротці приїхала до села полева жандармерія, якій німці на її запитання відповіли, що вони є охороною для поляків з Білки Шляхотської і Кор[олівської], які приїхали по польське населення в це село. При відвороті поляків місцеве населення, обурене на грабіжників, почало бій з бандитами. Втрати бандитів — 7 чоловік. Місцеве населення мало двох вбитих.

Дня 8.6.44 р. поляки з Білки Шляхотської підійшли під с. Миклашів, де пасли хлопці коні, та простріли[ли] двох 9-літніх пастухів. Одного серед катувань — замордували (відривали м[іж] ін[шим] йому руки).

Постій, дня 4.7.44 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 86. Копія. Опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга. — С. 65.

№ 250. Звіт про напад польських збройних формувань на село Шоломия
4 липня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА
НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗВІТ ПРО АКЦІЮ ПОЛЯКІВ В ШОЛОМІЙ¹

10/11.6.44 р. о год. 24-ій поляки зі Старого Села, Давидова і Гончар окружили село і почали нищівну акцію, що до неї приготувалися кілька днів. Почавши обстріл з двох сторін відділами, подалися

¹ Інформацію з польського звіту про цю акцію див.: Ziemia Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwiecień — lipiec 1944. — Warszawa — Pultusk — Kielce, 2006. — S. 163.

в середину села. Крім запальних куль із крісів, почали кидати на хати запальні гранати та посипати легкозапальним порохом стріхи. Село загорілось з полуденної і західної сторони. Тільки від східної сторони село було вільне. В акції брало участь около 500 чоловік, зо 7 командирами, які держали зі собою зв'язок через вершника. Мали зі собою також санітарний відділ з жіночою обслугою, яка опісля кинулась запопадливо на грабунок. Було багато порожніх возів, призначених на зрабовані речі. Напасники на руках мали білі опаски. Коло год. 2-ої малий відділ УПА з'явився на підмогу селові, й напасники хутко втекли. Бандити були узброєні в скоростріли, автомати, кріси й гранатомети. Слід зазначити, що розвідчу роботу перед акцією на Шоломию вели польські жінки, які критичного вечора в чорних одягах, узброєні, підсунулись під саме село. Боївку з Білки Шляхотської, яка напередодні нападу на Шоломию продиралась до Старого Села, боївка ОУН не допустила до цілі. Спалено 54 господарства та вбито 4 людей. Втрати противника — трьох вбитих.

Постій, дня 4.7.44 р.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 86. Копія. Подібний текст: ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 243. Копія. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга. — С. 64.

№ 251. Витяг із «Інструкції повстанським відділам» про проведення антипольських акцій
Літо 1944 р.

З інструкції повстанським відділам

Самооборона

[...]

II.

а. Польський відтинок уважати другорядним. Увесь активний елемент нищити.

б. На польський терор відносно українців дати негайну відповідь і повідомити за що.

в. Не вбивати жінок і дітей.

г. Польський елемент, що ставиться прихильно до нас — зайняти до нього пасивне становище.

г. Всякі терористичні акти поляків супроти українців протоколувати і слати до гори.

Підготувати Організацію до сов[єтської] дійсности

а. Створити другу сітку з людей, нездібних до війська з непідозрілих, а резиковних.

б. Здійснити клич «ЛІС НАШ» і «НІЧ НАША» — на практиці.

в. Заборонити вхід до ліса.

г. Заборонити ходження вночі від 20 — 5 год.

ґ. Знищити лісову сторож (гаєвих), котрі б могли нам шкодити.

д. На зв'язкових лініях поробити перед селом остерігаєчі знаки.

е. Перевести ліквідацію німецьких сексотів та польського активу (повідомити, за що зліквідовано).

ж. Викінчити чистку елементу, котрий міг би шкодити у больш[євицькій] дійсности.

і. Ліквідаційні акції робити найчастіше.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 229. — Арк. 33. Копія, машинопис.

№ 252. Листівка-відповідь на польський комунікат

Липень 1944 р.

ЧИЯ ПРАВДА, ЧИЯ КРИВДА

Польський Комітет Оборони Народовой видав такій комунікат: Остшежене. В зйонзку з бесстяльським мордем на Волиню пшез бандитув укра[їнс]кіх, визначені сон закладніци в пощегульних мейцевесцях повяту. Остшегами [нрзб.]раз другі: еслі хочь еден подобне випадек видажисен в нашим повеце, вибра і кладніци утрацем жице, а все пуйдом з димем “Людзе повяту сон знані бєбят [нрзб.] нех не слухайом «поджегаче галиційскіх”. Пшипомінами єдночасне так званім, українцем, же сон в Польсце, не на Україні нех культуром своїом не гуляйом, бо война не сконьчена, а еслі на карем заслужем — то бєндзе безлітєсна».

Наводимо це без змін, щоб широкі українські маси могли наочно переконатись, чи можливо з ляхами договарюватись на словах, чи може до них треба вживати іншого способу. Не лише українські землі та їх населення, але увесь світ знає про те, що робила і робить ляхня з українським населенням на Холмщині, не тільки в останній час, але вже від початку німецько-совітської війни. Там, де цвіли і

розцвітались вкриті вишневими садками українські села, стоять тепер руїни та згарища, під якими знайшли братню могилу дійсно по звирячому закатовані сотні українських синів. Хіба є де в цьому світі така нація, яка дозволила себе мордувати на *власній землі* задріпаній жменці дурних зарозумільців. Та й, крім того, горстка польських імперіялістів на українських землях проти українців, це так як приземней, хворий на розм'якшення мозку карлик проти великана.

Те, що війна ще не скінчена, ми знаємо гаразд усі. Знаємо також і те, що хоча ми цієї війни не починали, але ми її скінчимо. Українська нація під цю пору є надто зріла, надто повно вартісна, щоб не була в силі будувати собі краще життя. Переможний похід Української Революції вже починається, і веде її Організація Українських Націоналістів. Сили, яка могла б задержати цей буревій, ні поза нашими кордонами, ні на наших землях — немає. І хай не забувають усі сусіди і приятелі чи вороги, що український народ — це не той, що був в 1918 р. Новітня Українська Нація, перероджена і перетоплена в огнях довгих змагань, буде тепер сама диктувати свої права і закони, а ніколи — підкорятись чужим.

Всі поневолені окупантами народи підуть за прикладом переможного походу української революції і під її кермою здобудуть собі самостійність.

Хто, одначе, піде проти слухних домагань українського народу чи буде пробувати компрімітувати його визвольний рух в очах світу — цей сам препечатує свою долю. Український меч знищить безпощадно все вороже, а тверда рука українського хлібороба випалить огнем все будяччя з різних загонів: Силу Українського меча знає вже добре світ з історії, старої і нової, зокрема знає і панська шляхта, якій він вже не раз їздив по спині.

Український народ звичайно був терпеливий і нігде і ніколи не викликав запічних конфліктів зі сусідами, одначе в обороні власного життя, в обороні козацько-лицарської части буде битись зі всяким наїзником до загину.

Тому руки геть від наших святощів! На рідній землі гуляти всяким зайдам безкарно не дозволимо...

М.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 50. Копія, машинопис.

№ 253. Інструктивний матеріал «Польське питання»¹

Липень 1944 р.

ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ
ПЛЯН ПРОМОВИ

При обговорюванні польського питання треба, зокрема, звернути увагу на:

1) Зasadниче вирішення питання меншин у програмі ОУН (програмові постанови III Великого Збору ОУН, стаття «Україна і Польща» в 4-му числі «Ідея і Чин» і книжечка О. Садового «Куди прямують поляки?»).

2) Неможливість порозуміння з поляками, бо:

а) в них немає єдиної незалежної (суверенної) сили в краю;

б) поза краєм польські представництва є на чужих услугах;

в) більшість польських політичних груп відкидає згори всяку можливість порозуміння;

г) польська суспільність, головно на ЗУЗ, вороже ставиться до думки про співпрацю.

3) Поляки постійно вислугуються окупантам (фольксдойчери, польська поліція на Волині, більшовицькі сексоти) та намагаються вигравати їх проти українців, і в той спосіб зривають єдиний фронт поневолених народів.

4) Поляки, замість боротися з окупантом (німцями), створили боївки для боротьби з українцями.

5) Останньо впряглися на службу більшовиків, щоб знищувати український народ, та змушують його до самооборони перед поляками як більшовицькими агентами і сексотами.

6) Український народ не зречеться свого права до власної землі і до волі, і тому бореться і буде боротися проти кожного імперіяліста, в тому і польського.

7) Боротьба з польськими вислужниками Гітлера і Сталіна не ослаблює, а зміцнює позицію українського народу на заграничній полі.

8) Український народ не виступає проти Польщі на її етнографічних землях і хоче з нею співпраці, але не дозволить гнобити себе зайдами.

УВАГА!

У зв'язку з тим, що по селах є багато землі і іншого добра, яке залишили поляки, треба пригадати активові села, що ту землю треба

¹ Автор — Зиновій Тершаковець (1913—1948), співробітник референтури пропаганди Крайового проводу ОУН на ЗУЗ.

розділювати справедливо, передовсім давати її безземельним і малоземельним селянам. Не вільно допустити до того, щоб та земля поглибила соціяльну нерівність села.

ЗАСАДНИЧЕ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ МЕНШИН У ПРОГРАМІ ОУН

З постанов III Конференції ОУН

5. На відтинку поневолених народів сучасної Європи, зокрема її Сходу, змагаємо до ліквідації дрібних несуттєвих спорів в ім'я національних революцій, проповідуємо і організуємо для боротьби проти імперіялізмів і проти поневолення спільний фронт поневолених народів під гаслом «Волі народам і людині».

I. Вважаємо, що незалежно від хвиливого укладу сил між воюючими блоками, тільки спільна боротьба всіх поневолених народів Сходу і Заходу проти імперіялізмів може врятувати їх від політичного, господарського і культурного поневолення та довести до відбудови вільних, національних держав на етнографічних територіях окремих народів.

Приймаючи в основу факт, що Україна в боротьбі проти двох імперіялізмів, німецького і московсько-більшевицького, займає ключову позицію, що без зломання тих імперіялістів на Україні, отже без існування Української Самостійної Соборної Держави неможливий тривалий мир та тривале існування національних держав європейських народів, а зокрема поневолених ними народів східної, середньої та південно-східної Європи.

6. Ми приймемо активну участь у кожній європейській коаліції, організованій другими поневоленими або державними народами проти імперіялістичних загарбників, але тільки на принципі визнання іншими народами нашого права на державну незалежність.

II. Стоячи на становищі побудови національних держав усіх народів на їх етнографічних територіях, український народ протиставляється і протиставлятиметься всім спробам народів, в сучасний момент поневолених німецьким, або московським імперіялізмами, або т. зв. союзників Німеччини, що їх заставив німецький імперіялізм кривавитися за його інтереси — загарбати в цілості або частично українські землі та поневолювати Україну. Український народ буде нещадно поборювати такі імперіялістичні намагання, що, являючись ломанням революційного фронту європейських народів, які борються проти імперіялістичних загарбників за вільні національні держави, побудовані на етнографічному принципі, скріплюють політичні і мілітарні позиції німецьких, московських і других імперіялізмів...

Український народ, який бореться за власну державу проти сталінських і гітлерівських окупантів, веде свою боротьбу під гаслом — «Волі народам і людині!» та визнає право кожного народу на власну державу на його етнографічних землях.

На другій конференції ОУН в квітні 1942 р. виразно заявлено, що ми змагаємо до мирної ліквідації другорядних фронтів, тим самим і польського фронту.

Справу українсько-польських взаємовідносин останньо було ще раз порушено в органі Проводу ОУН «Ідея і чин» Ч. 6 в статті «До українсько-польських взаємин». Там було сказано: «Український народ бореться за свою державу, за володіння на своїх землях, не посягаючи на чужі, тим самим і польські землі, за свою державну самостійність і суверенність... Злагіднення польсько-українських взаємин сьогодні і мирна розв'язка українсько-польського питання взагалі можливі тільки на платформі визнання польською стороною української державності на українських землях».

II. НЕМОЖЛИВІСТЬ ПОРОЗУМІННЯ З ПОЛЯКАМИ

У поляків немає єдиної незалежної (суверенної) політичної сили в краю.

Серед польського народу існує ряд підпільних організацій, як «Польська Організація Подземна», «Звйонзек Валькі Збройней», «Польська Організація Войскова», «Легіон Смерці», «Польська Організація Терористична», «Стронніцтво Людове», «Стронніцтво Народове», «Стронніцтво Праци», «Бойова Організація Всхуд», «Організація Польська Неподлегла», «Польські Звйонзек Вольностьці», «Рацлавіце», «Стронніцтво Демократичне», «Зєдначене роботників Польських "Унія", «Звйонзек Одродзєня Жечипосполітей "Зніч", «Звйонзек Самооборони Краю» та ряд інших, між ними такі, що є повністю опановані комуністами, як: «Польська Партія Роботніча», «Крайова Рада Народова», «Трибуна Вольностьці», «Армія Людова».

Всі ці організації ведуть свою діяльність тільки на певних невеликих теренах, деякі, напр[иклад], «Звйонзек Самооборони Краю», діє тільки на терені одного повіту (Мостищина).

Всі ці організації вказують на те, що жодна з них не є виразником політичних стремлень польського народу і жодна з них не може репрезентувати польський народ чи говорити від його імені.

Поza краєм польські представництва є на услугах чужих імперіялістів.

— В Лондоні на еміграції існує польський уряд з Міколайчиком на чолі. До уряду належать представники різних політичних партій (колишні «беки», «ендеки»). Уряд цей має обмежену діяльність,

відірваний від краю, провадить політику, яка потрібна аліянтам. (Н[а]пр[иклад], голосна справа масових мордувань в Катині, спір за східні границі з СРСР.)

— В СРСР перебуває відома польська комуністка Ванда Васілевська, яка веде просоветську політику.

— З Стокгольму повідомляють, що Сталін прийняв у товариств наркома заксправ Молотова і польської комуністки Ванди Васілевської делегацію представників «Польського Комітету Народної Єдності» на чолі з якимсь Моравським. Московська «Правда» пише, що польські делегати були прийняті советським урядом з великою сердечністю. А далі, що польський пролетаріат не хоче нічого і чути про розсварених польських емігрантів з Лондону, і вже ця обставина не дозволяє советському урядові порозуміватися з лондонським польським урядом проти волі польського народу.

— У відповідь польське еміграційне посольство в Швеції видало комунікат, що члени згаданої делегації до Сталіна не мають права говорити від імені польського народу, бо їх польський народ не знає.

Більшість польських груп відкидає згори всяку можливість порозуміння.

Польська газета під назвою «Велька Польська», Ч. 18 з 19.IV.43 р., в статті п[і]д з[а]головком «Українці» пише:

«Зокрема в останніх часах голосною стала справа України, бо німці, які в середині минулого року *винайшли український народ* для своїх цілей, тепер поспішно творять український народ. Німці винайшли не тільки українців, але також гуралів, сльонзаків і багато інших «народів» на те, щоб посварити цілість, послабити поляків і через те легше вдержати великі простори під своїм пануванням.

Німці підсувають думку, що український народ є великий, бо нараховує сорок чи навіть більше міль[й]онів людей... як обманливим було б зараховувати до українців всіх мешканців, з іншим від польської чи російської мови говором, прикладом може послужити хоч би особа маршала Тимошенка, що хоч походить з тих земель, які уважають за Україну, бореться в ім'я Росії, вправі більшовицької, але Росії. Можна сказати, що в Росії українців немає, хоч одна з складових частей Росії називається Україна.

Інакше ця справа представляється на польських землях. Ті землі ніколи не називалися Україною, а однак є люди, називають себе українцями та мріють про якусь українську державу. Таке мрійництво — це вода на млин німців, бо німці насправді про якусь Україну не думають, чого доказом те, що вони не проголосили са-

мостійної України, ані після здобуття Львова, ні Києва, ані Харкова. Німці знають, що української держави не може бути, бо в минулому її не було, і тому говорять про Україну, бо це їм не шкодить...

Українці не мають минулого, отже не можуть мати своєї держави. Хіба що хтось створив би її для власних цілей, а не для якоїсь України, як і думають німці. Т[ак] зв[ані] українці мають одне дике гасло «різати поляків». Цього гасла замало, щоб щось здобувати, бо і скажена собака вміє кусати навіть свого власного господаря, скажена собака остане здохлим стервом. Якщо б тільки від землі брав якийсь народ назву, то після недовгого часу ми не були б поляками, але «губернаторами» від Генеральної Губернії».

Одним словом, Україна — це німецьке баламуцтво плюс кількадесят українських діячів, вихованих і видресованих у німецькій школі, раніше австрійській, а тепер гітлерівській»...

Названу статтю можна назвати плодом божевільної людини, якщо б вона була відокремленою. Одначе є далеко більше шовіністичних польських імперіялістів, розперезаних шляхтичів, які не допускають до згоди між польським і українським народами.

Польська газета «Шанец Кресови» з 21.3.44 р. Ч. 2 пише так: «Стоїмо на становищі, що східні землі Річипосполитої Польської були і є виключно польськими землями, до яких ніхто крім нас не має права, ані більшовики, ані українці. Руський народ, що замешкує ті землі, уважаємо за плем'я, яке становить частину польського народу і яке повинно згідно жити з цілим народом у польській державі. Заховаємо гарні традиції, відрубні прикмети руського народу, але будемо нищити всі штучні твори, які ворог створив на те, щоб засіяти їдку ненависть між нами. Знесемо яке-небудь відрубне окреме життя українців, замкнемо народні чи господарські товариства і організації, під плащиком яких завсіди велася «вивротова» робота. Знесемо окреме українське шкільництво, усунемо витворені штучно різниці, такі як окреме письмо, зв[ане] «кирилиця», і окремий календар... Руський народ мусить зрозуміти, що тільки в Польщі може знайти опертя і мусить навчитися згідно жити з цілим народом. По раз вибраній дорозі будемо іти аж до кінця, поборюючи безоглядно всі перешкоди, не йдучи на жодні компроміси чи переговори...

Знов же газета «За нашов вольность і вашов» (Зєме Всьходне Ржечипосполітей) з липня 1943 р. в статті п[ід] з[аголовком] «Елементи заґаднення українського і польського» доходить при кінці до такого висновку: «...Як ми вже кілька разів на сторінках нашого часопису стверджували, доля тих земель (ЗУЗ — прим[ітка]

Ред[акції]) мусить бути узнана як внутрішня проблема Річипосполитої».

Польський часопис «Пляцуфка» з січня 1943 р. в статті «Українці» теж вважає нас не українцями, але русинами, які являються частиною польського народу, і ту братню меншість, якою є русини, приймуть вони до уряду з хвилиною, «коли політично дозріють, а їх рідна культура зіллється з польською культурою у спільні вищі вартості». Україна по-їхньому — це німецька видумка. У справі ЗУЗ пишуть: «...вважаємо за слушну границю Збруча і не спровоковані Росією, не підемо на Київ... Львів є відвічно польським містом і довкола нього може бути тільки Польща. Про ніяку федерацію, про ніяку навіть автономію для меншості, яка заменшує цей терен, не може бути мови... Вкінці, не вільно українцям виступати від імені русинів, білорусів, бо ті ближчі нам, ніж отим кривавим мрійникам».

«Сьогодні русин з наших південних областей мріє про Польщу, а українська інтелегенція рве собі волосся на голові і не знає, що робити... Одні з них пробують домовитися з нами тут і на еміграції, але тим ввижається якась федерація, якийсь український Львів, якийсь наш ідіотичний похід на Київ. Інші, з зловіщою постаттю Митрополита Шептицького (ренегат, зрадник польськості), знаючи, що знову знайдуться в добрій і вирозумілій Польщі, вже приготують зраду, вже плянують релігійні реформи, які в майбутньому дозволили б їм підпорядкувати собі русинів і білорусів та відірвати від Польщі її східні землі».

Після війни тих українців, що ворожо виступали проти Польщі чи особисто завинили смерть одного з нас, віддасться під суд і катові. Інші дістануть землю від поляків, якщо тільки «забудуть про власну державу, до якої не доросли, і яка була б абсурдом, причиною сталих воєн, доменою міжнародних лобузів і гешефтарів».

В статті «Край вобец роцень совецкіх» (Додаток надзвичайни Ржечипосполітей Польськей) з дня 10.III.44 р. пишуть: «Рада Єдності Народней і повновласник уряду на край вислали 15.III.44 р. депешу до прем'єра Міколайчика в справах польських границь:

3) «годимося на розмови при співучасті аліантів, які б довели до нав'язання дипломатичних відносин з советами, під умовою: визнати нашу повну суверенність і не мішатися до наших внутрішніх справ.

4) категорично противимося вести дискусії з СРСР в справі ревізії східних границь взагалі. Стоїмо на становищі непорушності тих границь, установлених ризьким трактатом, підписаним також Українською Республікою. Советам не йдеться про напругу границь,

так, як не йшлося німцям про коридор Гданьск, тільки їх претенсії вдаряють в суверенність і цілість Польщі.

8) Знаючи правдиві цілі і методи східного сусіда, не прив'язуємо більшої ваги до евентуальних умов про урядування нашої влади на окупованих советами теренах, бо не віримо в лояльне виконання цих умов».

У відповідь на промову Черчіля про т[а]к зва[ну] лінію Керзона і заяву того ж, що Англія не гарантувала жодної докладної лінії польських границь, пишуть поляки в часописі «Ржечпосполіта Польська» з 6.III.44 р. в статті п[ід] н[азвою] «Наше становіско», між іншим, таке: «Становище, зайняте Черчілем, могло нас заболіти, але не повинно нас страшити. Східні землі, зв'язані з нами традицією боротьби, повстаннями, спільною історичною долею і недолею, єдністю культури. Як сильно були зв'язані, досить сказати, що найбільші наші герої: Міцкевич і Словацкі, учені, як Снядецкі, музики, як Монюшко, Падаревскі і Шимановскі, малярі, як Юліян Коссак, Рушиц, — звідси були родом і промінювали на цілу Польщу. Вільно, Львів, Крем'янець, Пинськ — це огнища польської культури. Польський народ на сході — це селяни, міщани, інтелегенція, елемент творчий, підприємливий, провідницький».

Як видно з останньої статті, поляки навчилися вже дечого від німців. Такими самим «аргументами» намагалися німці доказати, що Краків — це німецьке місто, з Коперника зробили фольксдойчера, а західні польські землі прилучили до Райху як землі «чисто німецькі». Тією самою зброєю воюють поляки, тепер забувши до того додати, що нащадки тих всіх славних героїв пішли тепер на службу більшовикам і німцям, а «творчий і підприємливий елемент» покидає свої «вогнища культури» і втікає за Сян.

Подібних статей можна б навести більше, але й того вистарчить, щоб пізнати «державницький розум» польських верховодів, які в такий спосіб підходять до української проблеми. Нічого дивного, що польський народ поносить сьогодні наслідки політики своєї шляхетчини.

Коли б поляки зрозуміли загрозу для їхньої держави зі сторони Москви чи Німеччини, мусіли б прийти до переконання, що їм треба жити в приязних відносинах з українцями, бо Польща між тими двома імперіялістичними потугами ніколи не встоїться. В інтересі вільної Польщі є повстання української держави як заборолу проти Москви. Однак поляки і сьогодні легковажають цією історичною правдою, а це тому, що вірять в свою «моцарствовосьць». Наслідком того скоро втратили свою незалежність і навіть сьогодні, після гіркого досвіду,

нічого з історії не навчилися. Поляки надалі залишилися імперіялістами та думають знову загарбувати українські землі.

Польська суспільність, головно на ЗУЗ, вороже ставиться до думки про співпрацю.

На спробу злагіднення польсько-українських відносин, пишуть поляки зі ЗУЗ одвертий лист до «Крайовей репрезентації політичної» в Варшаві (часопис «Орлента», листопад 1943), в якому представляють українців як «мордерцуф» і ставлять нас серед перших злочинців світу. «України не було — це австрійська видумка, є тільки “русини” і т. д.».

III. ПОЛЯКИ ПОСТІЙНО ВИСЛУГОВУЮТЬСЯ ОКУПАНТАМ ТА НАМАГАЮТЬСЯ ВИГРАВАТИ ЇХ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ І В ТОЙ СПОСІБ ЗРИВАЮТЬ ЄДИНИЙ ФРОНТ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ.

а. Поляки на службі німців і їх ганебні доноси на українців
БЕРЕЖАНЩИНА

1. Домбрувка Вінцент, працює в кріпо та є членом польської організації. Він подав список 21 українців, яких розстрілено в Бережанах.

2. Петрикуф Рудольф, працює в кріпо, є шефом сітки конфідентів. Розстрілював сам українських політ'язнів. Вбив українця — Заяця зі Свистільник.

3. Клецор Станіслав, донощик кріпо. Видав німцям Теренчука Василя з с. Підвисоке.

Рогатинщина:

1. Гольдштайн Ян, видав НКВД Ониська Миколу, Штуцького Миколу з Желибор і Трохима Афтанаса з Жукова. Тепер донощик в гестапо.

2. На донос поляків німці арештували в селі Людвиківці Фігурку Василя і по дорозі до Рогатина розстріляли.

Підгаєччина:

1. Біла Євгенія, полька з Новосілок, донощиця жандармерії, видала Кардаша Василя.

2. Мушинський Теофіль, агент кріпо, одночас провідник польської місцевої організації. Підготував «чорну листу» українців і дав на гестапо.

3. Радц Густав, агент кріпо та член польської організації. Видав Кривяка Дмитра зі села Шумлян.

4. Цівінські Адам і Новак Степан зі села Боків, донощики кріпо та члени польської організації. На їх донос арештовано двох українців в селі Бокові. Під час арештів поляки — Казімеж Крупа, Цесь Ян, водили німців по хатах.

Станиславівщина:

1. Яворські Юзеф, завідуючий лігеншафтом в Блюдниках (Галич), зробив донос на Михайла Кузина, якого при облаві на його хату гестапо важко ранило (по дорозі помер).

2. Кротельницький — фольксдойч — директор школи в Блюдниках, донощик гестапо на волость Боднарів. Зробив донос на начальника громади Луцького і Куцепу, що оба вони є бандерівцями і вели пропаганду проти СС Дивізії.

3. Льоренц Марія, член польської організації в Колодієві (курієрка), донощиця кріпо.

4. Бауер Петро, син Івана в Колодієві, поляк, фольксдойч, донощик НКВД, видав 15 громадян зі села. В 1943 р. на його донос відбувалися арешти в селі. Сам Бауер бігав по полі і вказував арештувати. Щомісяця їздить на гестапо і інформує про стан в селі.

5. Смутько Ромуальд, поляк, ур[оджений] 1883 р. в Станиславові, від 1943 зам[ешкалий] в Делієві, п[овіт] Галич. Дня 28.IV.43 р. виговорився перед одною жінкою, що він є співпрацівником гестапо та показував пістоль і документи. Має припоручення від гестапо слідкувати за ОУН, організовує сітку донощиків та кожного тижня їздить до Станиславова на гестапо. Останньо дістав наказ вбити одного члена ОУН.

6. Петрус Осип, поляк, ур[оджений] 13.IV.1917 р., зам[ешкалий] в Надвірній, вул. Делятинська, подав своїм товаришам, що працювали при СС, список українців, яких СС-и арештували.

7. Коризма Людвік, поляк, ур[оджений] 1909 р. в селі Деліїв, п[овіт] Галич, видав гестапо 4-х українців зі села Делієва.

8. Ленартовіч Яніна, полька, ур[оджена] 1922 р., в селі Звуква п[овіт] Галич, там замешкала, причинилася до арештування директора «Ганзи» в м. Галичі — Морозевича.

9. Куцоб Михайло, літ 36 — польський священик, мешкає в Боднарові, п[овіт] Галич, донощик гестапо. Осінню 1942 р. доніс гестапо в Станиславові, що в гр[еко]-кат[олицькій] церкві партизани переховують зброю. Гестапо провело основну ревізію в церкві, придержуючи на якийсь час священика, та заборонило священикові відправляти в тій церкві.

Осінню 1943 р. Куцоб зробив донос на агронома волості в Боднарові, що той є організатором ОУН.

Дня 25.XI.43 вночі заалармовані поліцейські українці обступили хату Куцоба, з якої через вікна вискочило 5–6 озброєних людей, які стріляли в поліцейстів. Куцоб зараз поїхав на гестапо, яке арештувало поліцію та двох селян.

Городенківщина:

1. Панас Сташек, поляк, фольксдойч, та Слоньовські, поляк-управитель фільварку в Голодівці (Комарно), зробили донос на гестапо, яке в жовтні 1943 р. арештувало українців: Дрималика Льва, працівника УДК в Комарному, адвоката — Радовича Миколу, учительку — Єндик Софію з Комарного та солтиса і секретаря с. Голодівка.

2. Вислужіль (жінка лісничого) з Новосілки Опарської, полька, донощиця жандармерії. Видала німцям 5 свідомих українців з Новосілки Опарської, яких жандармерія розстріляла (Данильців і тов[ариші]). На її доноси німці арештували учителя Лозинського з жінкою.

Подібних фактів можна навести дуже багато, бо поляки працюють за спеціальною «інструкцією розвідчої праці» польської підпільної організації ЗУЗ, в якій говориться: «В кожній тереновій одиниці потрібна докладна евіденція всіх відділів ОУН, беручи до уваги кількість, вік, настрій, стан вишколу, озброєння, амуніцію, прояви діяльності, прізвища і адреси провідників». Знову ж член польського підпілля — Скібінські Тадеуш зізнав, що ціллю польського підпілля є знищити свідомий український елемент при помочі доносів на українців на гестапо чи НКВД.

Співпраця поляків з німцями при винищуванні українців

1. 18.IV.44 р. 60 німців, 55 фольксдойчерів та 70 поляків спалили с. Шпиколоси (Золочів). Під час нападу вбито 22 мужчин, 1 жінку, 5 дітей, спалено 190 господарств, ушкоджено 30. До Золочева забрано як закладників понад 70 мужчин та 65 жінок і дітей. З закладниками в Золочеві обходяться брутально, дуже їх побивають, а жінок насилують поляки, ще їх стережуть. Тепер в селі урядує солтис поляк, а місцеві поляки ходять явно зі зброєю.

2. В Юшківцях (Бібреччина) польська банда арештувала 26.II.44 р. четверо українських селян: Попика, Балука Миколу, Гасюка Василя і Короля Миколу, завезла їх до Берездовець, до польського ксьондза і там їх катували в пивниці. Після катування забрано їх до лісу в Гранках. Там їх помордовано.

Родина знайшла їх в лісі по-звірськи помордованих. Вони мали повиколювані очі, обличчя і ціле тіло було поколене багнетами. Провідниками тієї банди були: Каспора Іван, польський поліцист і Гута Володимир — мельник з с. Десятник.

2. 4.III.44 р. провели німці напади на такі села Стрийського повіту: Лівчиці, Руда, Гніздичів, Яйківці, Мазурівка, Любша, Облазниця. Напади спровокували поляки з Руди, які кілька днів раніше одверто говорили, що українців в тих днях чекає «льос такі, як жидуф».

3. 17.IX.43 р. гестапо, жандармерія і кріпо обступили село Буцнів (Тернопільщина), арештували 30 людей, з яких 13 відставлено до Тернополя, а решту випущено. Арештованих 8 людей вивезено до концтаборів у Німеччину. Арештування відбулося на підставі доносів місцевих поляків.

4. 24.XI.43 р. німці арештували українця — Середу Миколу з с. Петриків (Тернопільщина). Арештування переведено на підставі доносів поляків.

28.XII.43. через село Полупанівку (Скалатщина) переїздило двоє українців: Жук Павло і Кий Лев. Тут їх місцеві поляки здержали, робили трус, а не знайшовши нічого, підкинули на сани дві гранати. Завели їх до однієї хати і тут в страшний спосіб їх скатували. Ціле тіло було синє, руки і ноги повикручені. Після того зголосили німецькій жандармерії в Скалаті, обвинувачуючи їх тим, що біля них знайдено дві гранати. 29.12.43 р. приїхала жандармерія і кріпо і ще раз їх побили. Побитих і зв'язаних колючим дротом відставлено до Скалата, де цілий день голодні, збиті, пов'язані лежали на коридорі станиці німецької жандармерії.

6. На донос поляків німці напали на с. Садки (Чортківщина) 5.III.44. В селі спалено 64 господарств, вбито 19 людей, 5 ранено. Під час нападу стріляли до стрічних людей, а до хат кидали гранати.

7. На донос поляків 12.III.44 р. напали німці на село Ягольницю Стару (Чортківщина), де спалено 110 господарств, вбито 39 мужчин, 70 жінок і 16 дітей.

8. 18.IV.44 р. напала польська банда на село Германів (Львівщина) в часі, коли на цвинтарі відправлялася панахида. Бандити обкидали цвинтар гранатами, до втікаючих людей стріляли. Від запальних куль загорілося 4 господарства. 20.IV.44 р. приїхало до села 4 авта німців, а півгодини пізніше прийшло дві сотні цивільних поляків з Білки Королівської і Шляхетської. Військо почало ловити людей, за тікаючими стріляли. В тому їм помагали поляки. Вбито 4 людей, 18 арештовано, 6 арештованих відвезено до Білки Королівської, де їх побили польські посіпаки. Других 12 відвезено до Білки Шляхетської і по них загинув слід.

9. В березні 44 р. німецько-польські банди знищили містечко Болшівці і Слобідку Большовицьку (Рогатинщина). Між напасниками пізнали люди місцевих поляків.

Таких прикладів польського вислугування німцям можна було б навести десятки, бо польські шовіністи пішли на службу Гітлерові. Польське підпілля, а з його наказу шовіністичні круги польської суспільності, цькують безпереривно німців грабувати,

мордувати і арештувати українців. В той спосіб поляки стали прихвостнями німецьких імперялістів.

ПОЛЯКИ, ЗАМІСТЬ БОРОТИСЯ З ОКУПАНТАМИ (німцями), СТВОРИЛИ БОЇВКИ ДЛЯ БОРОТЬБИ З УКРАЇНЦЯМИ, І В ТОЙ САМ СПОСІБ ЗМУСИЛИ УКРАЇНЦІВ ДО САМООБОРОНИ.

Друга форма боротьби поляків проти українців — це створення власних боївок, які при помочі куль і пожеж почали винищувати свідомий український елемент на ЗУЗ. Почали це робити в квітні 1944 р. на Холмщині, відтак поширили свій терор на Галичину і Волинь, кількість помордованих поляками жертв досягла вже кількох тисяч. Польські банди застосовували не тільки індивідуальний терор, але винищували цілі села, палили господарства та вирізували вдень ціле населення, не щадячи жінок і дітей. Спеціально жорстоко проводять напади на Холмщині. В меморіялі Холмської Ради до всіх єпископів світу з дня 30 квітня 1944 р. читаємо:

«Увесь світ не забув ще страшного переступу, як у 1937 році, з наказу польської влади 151 православна церква на Холмщині і Підляшші були варварсько поруйновані й попалені, 153 — силою обернені на католицькі костели. Світ здригнувся тоді від нечуваного в історії польського варварства.

А тепер знову провадиться це саме руйнування поляками недобитої православної віри, але ще в більших розмірах...

Польські збройні відділи, зайшовши до православної оселі, найперше кидаються на православну церкву і палять її, а одночасно кидаються на православне духовенство, яке вже за останніх два роки налічує в своїх рядах 22 мучеників, з того священиків 14 і 8 дяків, що були в той чи інший спосіб жорстоко замордовані поляками. Усі ці священики з наказу свого архєєпископа ще з 1940 р. жодної політичної роботи на Холмщині не провадили, більшість їх — це вже люди старші...

При паленні і мордуванні в 1944 році православних сіл на Грубешівщині поляки проявляють нечувану, нелюдську жорстокість, мордуючи по селах православних усіх підряд. У селі Молодятичах один з напасників, що був у формі польського офіцера, вхопив за ноги маленьку дитину місцевого вїта гміни і розбив її головою об підлогу. У селі Сагрині іншу православну дитину поляки розняли на церковних дверях. У тому ж селі було помордовано в жорстокий спосіб понад 700 осіб, переважно старших, жінок і дітей. У селі Ласкові трьох молодих жінок поляки знасилювали, а потім в жорстокий спосіб замордували. На протязі двох тижнів, у місяці березні 1944 р. в одному Грубешівському повіті згинуло від поляків 2 000

православних. За останні три роки (1942—44) Холмсько-Підляшська земля налічує вже кілька тисяч забитих поляками і десятки тисяч пограбованого ними усього майна православного населення. І це все робили християни поляки! Ті поляки, що облудно чваняться своєю вищою культурою...

В найжахливіший спосіб поляки мордують особливо православних священиків. В місті Грабовні на очах священика вони виломали руки і ноги його дружині, потім попоролі її ножами живота, а тоді обох їх застрілили...

Православного священика Сергія Захарчука з Наброжа поляки на смерть затоптали... Священика Огризка Миколая з Чортовця в церковному облаченні під час Служби Божої взяли силою поляки з церкви і у страшний спосіб замордували... Всі ці нечувані тортури невинного православного духовенства ввійдуть до правдивої історії і на віки вічні покрийуть весь польський народ соромною неславою... Усі ці страхіття робляться, як про це відкрито говорять напасники — жовніри «Польської Підземної Армії». Неспроможна робити чогось іншого, ця «армія» постановила винищити на Холмщині духа-винне, завжди спокійне і толерантне православне населення... Православний народ на Холмщині тепер від поляків більше терпить лихоліття, як за часів колишньої татарщини. Православні храми доценту поруйновані, господарства попалено, з майна до нитки ограбовано, неповинних батьків, сестер, жінок, дітей жорстоко побито... Майже немає вже родини, де ще б ніхто не згинув від поляка...

Водночас польські організації післали свої боївки, які почали подібну розбійницьку роботу по селах і містах Галичини:

1. 4.IV.44 р. поляки застрілили голову «Просвіти» Котика (Левандівка — Львів).

2. 13 квітня 44 р. напало 8 польських бандитів на с. Гуменець (Самбір). До чотирьох українців господарів — Шубака, по середньовіковому Степана, Андрієчка Івана, Фабіна А., Тому Василя. Їх родини били на долівці беззями, а сина Шубака розстріляли.

3. 19.IV.44 р. в Дунайцеві (Стрийщина) згинув з рук польських бандитів один українець.

4. 24.IV.44 р. польська боївка вбила в Роздолі (Стрийщина) українця — Шарака.

5. 22.III.44 р. поляк вбив українця Павловського Михайла в Ходовичах (Стрийщина).

6. 27.III.44 р. згинув від німецько-польських куль 3 члени ОУН в селі Стебних (Сяніччина): Богун, Юнак і Піхотинець. В хаті, в якій

їх побито, німецько-польська банда знущалась над побитими. Богунові повибирали щоки та зуби. При тому говорили: «Гінь, кабане, ми вас вистшелями, як гадуф».

7. Польська боївка Скибінського Тадеуша з Борислава замордувала в Грималові таких українців: Михася Ілька, Шашкевича Степана, Василевича Володимира. Дорогу показав їм місцевий поляк Стефан Малецькі.

8. 17.III.44 р. в Долині польська банда замордувала українця Мирона Зборика.

9. В с. Сверж замордували поляки 7 українців, в тому 3 жінки з 3-ма дітьми.

10. 3.IV.44 р. польська банда спалила в Колонії Жорниськах коло Лісник (Бережанщина) 4 українські господарства та до двох хат кинула гранати. Серед поляків пізнано двох: Вознячека і Пакощева.

11. 23.III.44 р. на с. Сверж-Підвисоке напала польська банда в кількості 13 осіб і вбила 3 українців. Для 3 інших українців залишили присуди смерти на дверях.

12. 25.III.44 р. польська банда спалила в Гнилій (Перемишлянщина) два господарства, 6 осіб згоріло в огні.

13. 24.IV.44 р. в с. Вітцень (Перемишлянщина) замордували поляки українця Онуфрія Бея.

14. 21.X.43 р. польська банда вбила в с. Стриївці (Збараж) двох свідомих українців: Крука і Щербатого.

15. 7.XI.43 р. двох польських бандитів вбили в с. Чернихові (Збаражчина) свящ[еника] Василькова і важко ранили його жінку.

16. 8.X.43 р. польська банда вбила в Баворові (Тернопільщина) секретаря волості Миколу Блащинського. Місцеві люди пізнали поляків з Баворова.

17. 19.X.43 р. напала польська банда на с. Хатки коло Плебанівки (Теребовельщина) і вбили Луцькова Тому і Михайла, Кобильняка Івана та ранили малолітнього сина і дочку Канського Мирона. Люди пізнали поляка Маліновського Владислава, шофера вогневої сторожі в Теребовлі.

18. Вночі з 16 на 17.4.44 р. на Дубецькім передмістю (Бірча) озброєна польська банда напала на дім українця Мащака, зграбувала все хатне майно і застрілила сина Мащака Остапа.

19. 30.X.43 р. в с. Словіта (Перемишлянщина) польська банда застрілила члена ОУН — Михайла Нагуляка.

20. 25.4.44 р. в с. Глудні (Кросно) напала польська банда, перебрана в німецькі уніформи, на дім Йосифа Ногавиці (українець).

21. 6.5.44 р. напала польська боївка на с. Свободу (Білгородщина) і побила українця Воробця (55 років), а його жінку розстріляла.

22. 12.5.44 р. напала польська банда на Саїва Пилипа, українця в с. Людові (Лежайськ) і замордувала його брата Івана, а стару матір і сестру страшенно змасакувала.

23. 7.5.44 р. польська банда в кількості 20 осіб напала на с. Слободу (Тарноград) і почала масакрувати українців в хатах, віддалених від села один кілометр. Одного селянина, українця Воробля замкнули в його коморі, а його жінку взяла на допит. Жінка не зізнала нічого і почала кричати. Тоді бандити почали її мучити: виривали нігті враз з тілом, поломили пальці. До цієї дикунської операції служили їм звичайні бляхарські кліщі (жінка ця має 50 років). Про це довідалася самооборона села та залярмувала ціле село, і селяни українці, озброївшись в сокири, коси, вила і інше знаряддя, кинулися на озброєну польську банду, яку відігнали.

ОСТАННЬО ВПРЯГЛИСЯ НА СЛУЖБУ БІЛЬШОВИКІВ, ЩОБ НИЩИТИ НАШ НАРОД.

За повідомленням польського радія з Лондону, з 5 квітня 44 р., польський еміграційний уряд Міколайчика оголосив заяву в співпраці між т. зв. «Польськими Збройними Силами в Краю» і Червоною Армією. Уряд ствердив, що в багатьох випадках польські збройні відділи співпрацювали з наступаючими більшовиками, особливо на Волині, згідно з дорученням еміграційного уряду 6.4.44 р., член польського еміграційного уряду в Лондоні, ген[ерал] Соснковскі, назвав у зведенні місцевості цієї співпраці, вичислюючи райони Ковеля і Володимира Волинського. Таким чином, польські імперіялісти пішли на співпрацю з найбільшим ворогом поневолених народів — російськими імперіялістами, щоб при їх допомозі винищити українців на ЗУЗ. Поляки масово подають більшовикам приготовані списки свідомих українців, яких НКВД-исти арештовують і розстрілюють.

З приходом більшовиків на ЗУЗ поляки дуже їм радіють. Вивішують більшовицькі і польські прапори, творять польську міліцію, намагаються охопити уряди.

1. Під час побуту більшовицьких партизан в Тростянці (Золочів) поляк зі села Козаки — Сотяновські водив більшовиків по хатах свідомих українців.

2. В селі Делієві (Галич) за часів короткого побуту більшовиків був створений польський громадський уряд з поліцією, якої головою був поляк Коробка.

3. 13.4.44 р. до с. Олеша (Товмаччина) приїхало 12 більшовиків з одним поляком з Хотимира прямо до хати, де квартирувала боївка. Боївка вбила трьох більшовиків.

4. В Тарновиці Лісній (Станиславівщина), поляки вивісили червоний і більшовицький прапори на привітання більшовиків.

5. 19.4.44 р. до с. Перерісль (Станиславщина) приїхало 5 місцевих поляків з двома більшовиками. Напали на директора школи Целевича (70 літ) і забрали його зі сином.

6. 15.4.44 р. в с. Старий Лисець (Станиславівщина), на донос поляків, більшовики арештували кількох українців.

7. Поляки зі сіл Завадівка і Гута Монастириська водили більшовиків по українських хатах та представляли українців як повстанців.

8. 2.4.44 р. разом з більшовицькою стежею прийшло до с. Хохонів (Рогатинщина) 20 поляків і проводили ревізії в деяких хатах, а відтак арештовували. Поляки були з таких сіл: Хохонів, Делятин, Пановичі і Слобідка Кукільницька.

9. В неділю 20.III.44 р. в Підгайцях більшовики ходили разом з поляками і грабували по українських родинах що попало.

10. 5.4.44 р. поляк Крементовскі Яцко зі с. Гнильче (Підгайці) показував більшовикам хату Сміха Павла, мовляв, там є захована зброя. Того самого дня поляки — Залецкі Франко і Белінська Кароліна наслали більшовиків до Корсана Осипа, де роблено обшук за зброєю.

11. З приходом більшовиків в Бучаччину поляки вручили їм чорні листи на українців. Внаслідок того більшовики провели арештування: Скоморохи — 6 чоловік, Соколів — 4, Дубенко — 6, Монастириська — 6. Списки підозрілих українців мали з кожного села, тільки не було часу арештувати.

12. В с. Гарбузів, Кругів, Лукавець оперувала якась польська група з червоними опасками на шапках. Наслідком її діяльності було заарештовано в с. Тростянець 4 українців.

13. В містечку Залізці більшовики організували уряд, який складався виключно з поляків.

14. 21.II.44 р. польсько-більшовицька банда напала на с. Верхобуж та дуже його ограбувала.

15. В Гуті Пеняцькій (Броди) до червоних партизанських банд пристало багато поляків.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД БОРЕТЬСЯ І БУДЕ БОРОТИСЯ ПРОТИ КОЖНОГО ІМПЕРІАЛІСТА, А ТОМУ І ПОЛЬСЬКОГО.

Безприкладне вислугування польських імперіалістів гітлерівським і сталінським окупантам у боротьбі проти українців,

допомога останнім винищувати свідомий український елемент та поневолювати український народ змусили боронитися нам перед польськими імперіялістами. Бо поляки, виступаючи проти визвольної боротьби українського народу, виступають також проти визвольної боротьби поневолених народів Європи, що знайшлися під німецькою окупацією, і тим самим ставлять себе на рівні з тими кривавими окупантами. Тому українці борються з польськими імперіялістами, які, ставши прислужниками Москви і Берліна, допомагають Сталінові і Гітлерові поневолювати український народ і інші народи. А то тим більше, що поляки почали свою ганебну роботу на українських землях, де вони є меншиною. Українці загарантували повні права всім національним меншинам, отже і польській, жадаючи за це від меншин лояльності. Але польським верховодам сниться «моцарствова Польща», і тому вони пішли на службу Гітлеру і Сталіну.

Українці, які перші не завагалися виповісти боротьбу двом найбільшим потугам — Москві і Берліну і успішно ту боротьбу проводять, не дозволять безкарно знущатися над собою польським агентам Сталіна і Гітлера.

1. 16.III.44 р. при нападі польсько-німецької банди на с. Бовшів (Рогатин) населення села зорганізувало збройну оборону. Завдяки добре зорганізованій самообороні бандити мусили опустити село.

2. 10.4.44 р. 80 добре озброєних гітлерівців і польських вислужників приїхало до села Комарева (Сокаль). Банда грабувала село і стріляла людей. Озброєна молодь разом з бойовиками зустріла німецько-польських бандитів вогнем. Убито 5 поляків, одного німця, двох німців важко ранено.

3. 29.4.44 р. при нападі німецько-польської банди на с. Кропивник (Калущина) невелика бойова повстанча група знищила в завзятому бою 43 бандитів.

4. 13.V.44 р. після нападу польської банди на с. Копанки (Калущина) самооборонна група заатакувала повертаючу банду, відбила 15 підвод награваного майна і вбила 40 польських грабіжників.

5. У зв'язку зі смертю одного друга з рук польської банди, батько того ж вислав таке письмо до Проводу ОУН: «У зв'язку з трагічною смертю мого сина, який впав в дні 19 квітня від злочинної кулі з руки польського імперіялістичного бандита, мені, як батькові, лишається одна дорога: помстити смерть сина на ворогах. Сподіваюсь, що сумлінно і чесно виконаю всі обов'язки і накази, надані мені Проводом ОУН. Прошу прийняти мене в свої ряди на роботу».

БОРОТЬБА З ПОЛЬСЬКИМИ ВИСЛУЖНИКАМИ ГІТЛЕРА І СТАЛІНА НЕ ОСЛАБЛЮЄ, А ЗМІЦНЮЄ ПОЗИЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Польські верховоди, працюючи з німцями і більшовиками при винищенні українського народу, який бореться проти обох імперіялістів під гаслом: «Воля народам і людині», виступають тим самим проти визвольно-революційної боротьби усіх поневолених обома імперіялістами народів і стягають ненависть до польського народу всіх тих поневолених народів.

Крім того випуску, на допомогу інструкторам-пропагандистам: польське питання — користуватися в масовій усній пропаганді книжечкою О. Садового: «Куди прямують поляки?».

З друкарні Української Інформаційної Служби.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 11. — Арк. 199–207. Копія, машинопис; АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 1. — Арк. 1–18. Копія, машинопис.

№ 254. Заклик до польського населення Надсяння та Лемківщини припинити антиукраїнську діяльність

1 серпня 1944 р.

ДО ПОЛЯКІВ!

Від кількох місяців ми є свідками посиленних протиукраїнських виступів на Посянні і Лемківщині. Кожний день приносить нові й нові вбивства українських громадян та цілих українських родин. І останніми днями ця злочина акція досягає свого зеніту, лунають численні постріли по рядах українських біженців, що рятують своє життя перед большевицькою навалою.

Певний час ми сумнівалися, чи ці акції виходять з польських кругів, й насувалась нам думка, чи не є це большевицько-гештапівські провокації, які мають на цілі заогнити польсько-українські взаємини. Тому ми точно прослідкували всі вбивства, сліди злочинів і нерідко натрапляли на сліди самих виконавців та середовища, з якого вони виходили. І сьогодні в наших руках є сотні аргументів та доказів, які беззастережно вказують на то, що протиукраїнську акцію планово ведуть деякі круги польського підпілля, які мають на це згоду польських еміграційних кіл та частини польської суспільності на землях. Ті політично короткозорі елементи впрягли себе на повну вислужницьку роботу большевицьким та націонал-

соціалістичним агентам, які, за наказом Москви та Берліна, мають знищити український самостійницький рух.

Польські елементи, які організують протиукраїнський терор чи його морально підпирають, твердять, що поляки ведуть відплатну «акцію» за минулі «гріхи» українців. Тому ми позволимо собі пригадати полякам польсько-українські взаємини в недавньому минулому. І так, за час двадцятилітнього існування польської держави, польські україножерні круги відплачувалися українцям за те, що вони в 1917—1918 рр. створили власну державність.

В 1939 році ці самі елементи, відкриваючи вбивством от[ця] Ширби протиукраїнську боротьбу на Лемківщині, відплачувалися за те, що через власну нездарність прогайнували державу. В 1939—1942 роках безвідповідальні польські боївки вбивали українських учителів та культурно-освітніх працівників на Холмщині та Підляшші за те, що вони вчили українців на їх етнографічній території українського слова та пісні. Там же польське підпілля відкрило в 1943 році масовий протиукраїнський терор, який знищив сотні невинних селян, робітників, інтелігенції та обернув в попіл десятки українських сіл. На Волині, за час німецької окупації, цілі прошари польської суспільності по-рабськи вислугувалися німцям і спільно з німецькими посіпаками вистрілювали тисячі українців за те, що вони боролися проти хижого німецького імперіялізму. І останньо, в Галичині і на інших землях збаламучені поляки пішли на повну співпрацю з Червоною Армією та НКВД і винищують українське населення.

Ось так виглядає польська «відплата». Польські україножерчі круги стріляють по українцях, які стоять в тяжкій історичній боротьбі проти большевицького та німецького імперіялізму. Їх «акція» — це політичне безглуздя, бо своєю роботою скріплюють фронт відвічних ворогів Польщі — Москви та Берліну. Послаблюючи український фронт, вони закладають і всім полякам петлю на шию, бо Москва, ослабивши Україну, приступить до систематичного винищування польського народу.

Виходячи з тверезої оцінки міжнародного положення, ми старалися на відтинку найдалше на захід висуненої української території не напружувати польсько-українських відносин. Тому і на польські численні стріли ми мовчали, бо думали, що серед Ваших кругів прийде до отверезіння. Але Ви прийняли такий стан як ознаку нашої слабости і поширили свою злочинну роботу. І сьогодні чаша нашої терпеливости є вже переповнена. Ми бачимо, що злочинної руки не можна лікувати нашою доброю волею. Тому ми

будемо бити по ній так довго, доки вона не опаде безсилою, доки злочинці з ваших рядів не отямляться.

Від сьогодні Відділи Оборони України на терені XII Округи мають наказ за українську кров платити польською кров'ю, на польський терор відповісти протитерором!!

Ми не боремося проти польського народу, признаємо за ним право на власну державність. Ми проти тих поляків, які своїми безглуздими вчинками винищують український та польський народ та вислугуються Москві та Берліну. Тому женіть від себе тих, проти кого ми боремося — злочинців та вислужників чужих імперіялізмів.

Постій, 1 серпня 1944 р.

Команда XII Округи Оборони України.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 27. — Арк. 80. Копія, машинопис.

№ 255. Інформація про події у Львові у липні 1944 року

2 серпня 1944 р.

Дещо про останні події й ситуацію у Львові й околиці

[...]

III. Поляки

Перший день зайняття Львова ЧА був кульмінаційною точкою успіхів поляків. На домах повівали біло-червоні прапори, а по вулицях ходили з такими ж опасками молоді поляки. Вони то перебрали на себе міліційний обов'язок. Станицями їхніми були комісаріати укр[аїнської] поліції: на Личакові — Петра, на вул. Зелений, Курковій, Городецькій, Казимирівській, Дунін-Борковських, школа Сенкевича, Потоцького. Всюди приблизно по 80–100 людей з опасками. Найбільше на вул. Дунін-Борковських — 150 осіб. Елемент у віці 17–35 років. Шумовиння, робітники, трохи студентів. Жінки теж в тому самому віці носили опаски такі, як чоловіки, а теж РСК — польські Червоні Кшиж. Цей перший день був днем загального підйому в поляків. В той день польська молодь у Львові замордувала кілька родин та кільканадцять поодиноких осіб. Пр[иклад]: Ярослав Новаківський, Дідич, Семчишин, мати СС-а на Піярів, 5 і інші. Багатьох важко побили або пограбували. Пр[иклад]: дитячий садок сестер служебниць при вул. Пасічній. По вулицях арештували й легітимували українців, або просто вели в браму й розстрілювали. В п'ятницю прапори поздіймали й уже мало таких, що ходили з опасками та зброєю. Зброю почали заховувати, здерж-

лись у міліційній роботі, протестуючи проти проголошення Радянської України на тих теренах. До всякої праці у відбудові цієї країни відносяться пасивно, але всякі місця — почта, залізниця охоплюють своїми людьми. Загал поляків до ідеї рад[янської] Польщі відноситься пасивно, а навіть ворожо. Симпатії поляків можна очеркнути сліду-ючо: 70 проц. поляків за урядом у Лондоні, а з тих 70-ти 10 проц. за Народовими Сілами Збройними. 10 проц. за Рад[янську] Польщу. 20 проц. байдужі, «аби скінчилася війна». Відносно українців — то старші поляки ставляться в деяких випадках навіть прихильно, молоді — з ненавистю. До бійців і командирів ЧА і т. п. ставляться ігнорантно. Вороже наставлення до влади підтверджує те, що на вулицях Курковій, Яблонівській, Сикстуській дня 30.8.44 на мурах появились білі свіжо мальовані значки «Польська вальчи».

[...]

V. Українці

Українці, хвилево прибиті виступами поляків, — відітхнули і зараз тихо змагаються з поляками за опанування керівних і інших постів у шпиталях, фабриках, підприємствах, урядах і т. п. Моменти негативного наставлення до більшовиків у великій мірі уділились полякам, бо поляки почали нищити українців, а більшовики тому положили край. Поки що, крім взивання поодиноких осіб на НКВД, ніщо не роблять. Село боїться більшовиків, місто і підльвівські села — поляків.

[...]

Постій, 2 серпня 1944.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 93–94. Копія, машинопис.

№ 256. Витяг із «Надзвичайного суспільно-політичного звіту» про діяльність у Львові поляків після відступу німців 4 серпня 1944 р.

[...] Рівночасно з відступом німців родилася несмілива, але зухлива польонія. В пару годин після відступу німецької армії появились малого формату у рідких розміщеннях, несміло зредаговані «Одезви» до поляків, в яких говорилося, що наступив час зволоння з німецької неволі, для якого побіч ЧА найбільше заслуг положила Польска Красна Армія (?), яка цілий час на цьому терені

збройно нищила німців, дякується, отже, польським жовнірам за труди та взивається їх до дальшої явної боротьби. Поляки повинні йти разом з ЧА, яка відбудує Самостійну і Соборну Польщу. Підписав «Комендант Сіл Збройних, Полудньово-Всходні». Рівночасно з відозвою появились на вулицях молоді, переважно цілком зелені поляки з червоно-білими лентами на рукавах, в цивільних одягах, в шоломах, озброєні хто крісом, хто револьвером чи ручними гранатами. Вони спочатку несміло, але провокаційно почали кружляти по місті. Команда цієї польської самозванчої міліції зайняла будинок Шпрехера на Академічній, пізніше теж приміщення кріпо на Галицькій площі. Будинок Шпрехера, ратуш та деякі приватні дома на кількох вулицях навіть дуже густо замаєно біло-червоним прапором. Міліція ця поставила собі за завдання спровокувати більшовиків до створення в Галичині польської держави, причому, розуміється, зайнятися справою українською. Постава польського громадянства принайменше в 50% була неприхильна до міліції. В першій мірі персональний склад її був дуже ненадзвичайний. Переважно були це люди, які перед одягненням біло-червоної опаски неофіційно, а потім офіційно грабили львівські бази. Ограблені всі. Слід згадати про великі магазини УЦК, з яких ляшки виносили мішками цукор, муку, товщ, конденсоване молоко і т. п. Тут і там у проводі міліції можна було завважити старшу, переважно приїзжу інтелігенцію. Діяльність польської міліції звернулась зразу проти українців. З місця зааранжовано протиукраїнські ревізії та часті арештування, передовсім у личаківській та городецькій дільниці, також у всіх священників в Юрі, монастирях. Ревізії ці і арештування прибрали характер цілком випадковий, залежно від персональної заїлости міліціонерів, розміщення польсько-українських скупчень та осмілення поляків, які часто самі почувались дуже непевно у своїй новій ролі. При цій нагоді були випадки вбивств, загальна цифра около 50–100 жертв, які нещасливо попали роззухваленим міліціонерам у руки. Арештованих частинно випускали самі міліціанти, зорентувавшись, що вони самі в непевній ситуації, а частинно НКВД.

Ідилія більшовицько-польська закінчилася дуже скоро. Поляки переконались, що мимо біло-червоної фани на ратуші Польщі і Галичини не буде, а знову ж більшовики зрозуміли, що ціла та підлесна громада це прямо зоологічні польські націоналісти. Розказують, що коли поляки принесли під в[еликий] театр у Львові польську і американську фани, присутній там більшовик заявив, що треба їх стягнути, бо ж це союзні кольори, а в ра-

дянській державі має маяти тільки радянський прапор. У висліді на протязі кількох годин зникла скрізь біла краска, залишилась тільки червона, а вслід за цим зникли народні опаски, а роз'ярені «Орлента» в числі понад 300 осіб опинились на Лонцького. Рівночасно позабирано списки всіх міліціонерів для дальшого вжитку. Кільканадцятьох мали розстріляти за вбивство українців. Є вістка, що польська львівська міліція має від'їхати до Холма для піддержування польського уряду, який привезли туди з Москви в складі 13 осіб з Моравським, Васілевською, Андрієм Вітосом, Морачевським, Зоммерштейном, Лянгнером та іншими неісторичними прізвищами.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 42–43. Копія, машинопис.

№ 257. Витяг із «Політичного звіту зі Золочівщини» про настрої польського населення
5 серпня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

[...]

Поляки:

В загальному поляки наставлені до більшовиків неприхильно, хоч зовні того не виявляють. До українців наставлені з великою ненавистю і даліше продовжують свою провокаційну вислужницьку роботу для нового нашого окупанта. Колишню роботу Кріпо і Ге[ста]по перебрала на себе польська міліція, яка на кожному кроці провокує, доносить на українців і в той спосіб прислугується для закріплення Радянської власті на Українських Землях. Головне вістря їхньої боротьби є спрямоване проти українського самостійницько-визвольного руху, проти ОУН, проти УПА. Очевидно, НКВД дуже радо вітає їхню співпрацю.

[...]

Постій, дня 5.VIII.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 238. Копія, машинопис.

№ 258. Витяг із «Вістей Бережанської округи» про співпрацю поляків із більшовиками*Серпень 1944 р.*

Вісті з Бережанської округи

[...]

Поляки

Поляки пішли цілковито на співпрацю з більшовиками у боротьбі проти нас. Напади польських банд, облави на українські села, арешти укр[аїнських] громадян — це буденне явище. В селах, що сусідують з польськими осередками, чи там, де були поляки, а ми їх прогнали, люди не сплять вдома, боячись помсти. Польська розгуляна стихія, не зазнавши від нас жодного сильнішого удару — поводитьсь самопевно та гуляє по українських селах.

Зараз після відступу німців поляк Будзан з Бережан зібрав у місті загін до 200 людей і подався у західному напрямі в сторону Рогатина — Гутиська. По дорозі ця група наскочила на с. Лісники, тероризувала сім'ю Сенишиних, одначе нікого не вбила. В той час появились більшовицькі стежі. Польський загін злучився з більшовицьким і подався назад до Бережан. З цієї групи опісля сформовано в Бережанах польську міліцію, що існує до нині.

3.8 група Хол. затаборувала в м. Надорожнів (Бережани), щоб там перебути день. Місцеві поляки залярмували поліцію і НКВД, так що вже в год. 4.30 село було обложене. Під лісом польські бандити теж зайняли становища. Група почала вицофуватися в ліс. Дійшло до перестрілки, у висліді якої по нашій стороні був один убитий, двох зловили живими, зараз вони у бережанській тюрмі.

6.8 польська поліція разом з енкаведистами та червоноармійцями, групою до 200 осіб, робила облаву на село Мичищів та поблиські ліси. В селі вбили одного українця, що намагався втікати. Відтак подалися розстрільною у напрямі ліса. На цю розстрільну натрапило трьох озброєних в кріси наших людей, що йшли до відділу. Вони заховаались у корчі та прийняли польсько-більшовицьку банду вогнем. Поляки, здезорієнтовані, розбіглися в боки, а наші продерлися крізь розстрільну до відділу. При цьому вбито одного поляка та поранено більшовика.

До с. Таврова (Бережанщина) прибуло трьох енкаведистів з метою творити з місцевих поляків міліцію та перевести арештування чільних українців того села. Ніччю заїхали таксівкою до села ще двох старшин-енкаведистів та заночували в місцевого поляка. Місцева самооборона довідалась про надходчу акцію, яку прово-

кували тамошні поляки, та поставила відплатитися за це. Ніччю на 10.8 було зліквідовано 10 польських керівників підпілля. Хату, де заночували командири НКВД, закидано гранатами, вбиваючи двох поляків. Енкаведисти були важко ранені. 10.8 приїхала на поміч кізлівська міліція та НКВД, арештуючи восьмеро людей.

Польські збройні банди не раз, без відома більшовиків, роблять по селах ревізії, реквізуючи при тому одяжу, взуття і ін. Такі ревізії переводилися в Візатині, на Корчунку (Рогатин), Капляницях. Подібних випадків можна зареєструвати безліч.

В лісі біля Бокова (Підгайці) появилося кілька озброєних поляків з Панович, говорили по-українськи. Закликали з поля селянина та вимагали, щоб дав їм зв'язок до відділу УПА, мовляв, вони розбитки. Коли дядько до нічого не признавався, його сильно побили та пустили.

10.8 приїхали до с. Бокова енкаведисти та польські міліціанти й заночували в селі. На світанку почали робити ревізії в хатах деяких наших членів. Зранили одного місцевого і трьох чужих людей. Їх забрали зі собою. Це всипа місцевих поляків, які кілька місяців тому втекли зі села.

В останньому часі бережанська міліція і НКВД в числі 200 осіб зробили облаву на с. Білку. При облаві та ревізії вбили кількох людей.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 145. Копія, машинопис.

**№ 259. Витяг із «Організаційного звіту терену З[олочівщина]»
про становище польського населення
Серпень 1944 р.**

Організаційний звіт терену З[олочівщина] [серпень 1944 р.]

[...]

Поляки

Вертаються до своїх сіл. В їх селах є міліція, узброєна більшовиками, пересічно по 12 чоловік. Поляків мобілізують в армію. Багато з них працює в НКВД або творять банди. С. Вороняки дало 70 поляків до банди в Золочеві. Треба сказати, що всі поляки пішли на повну співпрацю з НКВД. По містах вони обняли всі уряди. Поляки

опанували терен південної Брідчини (Майдан, Пеняки, Гута Верхобужська), Золочівщина (Опоки, Ушня, Козаки). Тут гуляють поляки. Більшовики ставляться прихильно до поляків.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 213. Копія, машинопис.

№ 260. Витяг із «Політичної інструкції» про ставлення до поляків у новій політичній ситуації
Серпень 1944 р.

Політичні інструкції

[...]14. У відношенні до польської національної меншини стати на становищі вижидання. Є багато даних думати, що поляки якраз тепер проходять процес перегруповання і переставлення на протисовітські рейки. Якщо це наступило би, то ми готові їх залишити в спокою. Тому доложити старань, щоб виказати полякам, що ми їх тепер не зачіпаємо. Бити, одначе, тих поляків, які стають на службу большевикам (міліція, сексоти), подаючи при тому до відома, що б'ємо їх не як поляків, а як большевицьких агентів. Не дозволяти, щоб маса сліпими своїми відрухами визначувала нам наші тактичні прийоми.

ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 89. Копія, машинопис.

№ 261. Витяг із «Наказу УПА-Захід Ч. 7/44» про припинення антипольських акцій
1 вересня 1944 р.

Наказ УПА-Захід Ч. 7/44

[...] 4. Поляки: більшість поляків продовжує вислужницьку протиукраїнську роботу в користь НКВД. Є вже овочі цієї роботи: акції (облави) на українське населення. Одначе поляки завелися у своїх сподіваннях збудувати державу руками большевиків. Збагнули, що стають предметом в руках Москви і повнять роботу мурина. Є познаки відвороту поляків від НКВД цим самим можливості

наближення до українців. Засадничо масові протипольські акції припиняється. Одначе послідовно проводити їх належить проти всього польського елементу, який будвчім співпрацює з НКВД та тими органами московського імперіялізму, що йдуть на моральне і фізичне знищення укр[аїнського] народу, пр[иміро]м: наскок на польську міліцію в даному осередку, що начислює 20 людей. Належить знищити третину чи половину їх, інших розброїти чи попередити, що якщо не заперестануть тієї співпраці з большевиками проти нас, будуть вдруге знищені.

1.09.1944.

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 64. Копія, машинопис.

№ 262. Витяг із «Інформативного звіту за час від 15–30 вересня 1944 року» про участь поляків в антиукраїнських акціях НКВД
Вересень 1944 р.

БЕРЕЖАНСЬКА ОКРУГА

[...]

9.IX.44 р. до с. Ценева приїхало з Козови 13 НКВД-истів і 4-ох поляків. Около 13-ої год. задержалися коло млина, не задержуючи навіть мотора, обступили млин та кілька увійшло до середини. Не лігітумуючи нікого, забрали 4-ох мужчин, які, мабуть, відповіли їм з обличчя, кинули їх на авто і поїхали до Козови.

17.IX.44 р. о год. 9-ій рано приїхало з Козови до Золотої Слободи 25 НКВД-истів з поляками на облаву. В часі облави зловили 35 мужчин, яких забрали до Козови як арештованих.

19.IX.44 р. з Козови около 9-ої год. рано до села Ценева заїхало понад 100 більшовиків з поляками. На село наступили з трьох сторін. Ввійшовши в село, лишили за собою застави і довкола нього стійки. Дядьки втікали в сторону глибокого яру, що тягнувся на захід від села. Більшовики постійно втікали в тому напрямі, куди втікали дядьки. Недалеко коло самооборони лежало двох ранених наших воїнів. Самооборона, побачивши перевагу більшовиків, почала відступати, але, натрапивши на більші стійки, почала битву, у висліді якої впав наш санітар і ранений. Добігши до побитих, більшовики стягнули чоботи, били прикладами і кололи

штиками трупів. Ціллю наїзду більшовиків було зловити 10 осіб, яких мали на списку. Це був всип одного з арештованих в селі 9.IX. Однак зі списку не зловили нікого. Натомість арештували двох селян. На місці, де перебувала самооборона і хворий, більшовики знайшли радіо, машину до писання і кілька військових плащів. Все це закопали в землі. Господарство спалили. О 15-ій год. виїхали до Козови.

19.IX.44 р. о год. 7-ій більшовики з поляками в числі трьох сотень зі сторони Урманя і Вульки почали наступати на хутір так званий Поручин і Залужа. В цьому місці квартирували наші відділи (Остапа і Боднарєнка). Почався бій, який тривав від год. 7-ої до вечора. Вислід: убито понад 100 більшовиків та здобуто три міномети, багато зброї і амуніції. По нашій стороні двох вбитих і трьох ранених. Більшовики своїх ранених перевозили через Урмань та, роблячи мітинг, сказали, щоб люди дивилися, скільки вони набили бандерівців.

Поляки: 3 Тавурова, Будилова вибралось кілька польських родин, мабуть, на захід. Поляки говорять, що більшовики з Галичини виберуться, бо вона перейде в склад польської держави. Говорять поміж собою, що у Львові і в Тернополі будуть створені польські дивізії, які мали б удержати лад і порядок при відступі більшовиків з Галичини. Поляки разом з більшовиками ширять пропаганду, що під час облав забрали 600 укр[аїнських] повстанців разом з таббором. Останньо поляки почали говорити, що виберуться на захід, але заки виберуться, то багато шкоди нароблять українцям, щоб пам'ятали, що тут були поляки. 22.IX заарештували більшовики в Бережанах 10 поляків в середньому віці, підозріваючи їх, що роблять підпільну роботу. Ще дня 3.IX при роботі коло моста в Бережанах більшовик з поляком говорив таке: поляк говорив, укр[аїнські] партизани крім крісів і фінок не мають жодної іншої зброї, тому легко їх знищити. Але більшовик заперечив, кажучи, укр[аїнські] партизани мають не тільки кріси і фінки, але гармати, скоростріли, гранатомети, а навіть літаки. Як доказ покликався на стрічу з УПА в Карпатах. Більшовик сказав, що треба йти в союзі з українцями, бо інакше не поб'ють германа.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 158. Копія, машинопис.

№ 263. Витяг із «Інформативного звіту за час від 1–15 жовтня 1944 року» про настрої польського населення Бережанщини 23 жовтня 1944 р.

БЕРЕЖАНСЬКА ОКРУГА

[...]

Поляки

Стараються якнайбільше винищити українців всякими провокаціями та рейдами, чи то з більшовиками, чи то на власну руку. В тому помагають їм також члени польської підпільної організації, якої пожвавлену роботу завважається між іншим в селах Будилів, Тавурів і Медова Береж[анського] повіту. Головним діячем є там польський священик з Будилова Йонець Казимир. Однак в місцевостях, де є мало поляків і де не діє польське підпілля, видно прихильне ставлення поляків до українців. (Напр[иклад], в с. Угринові Підг[аєцького] повіту поляки попереджують українців про облаву.)

Останньо змінилися відносини більшовиків до поляків. Трапляються арештування і облави в польських селах. (В днях 7–8 жовтня більшовики робили облаву на село Лукавець Рогат[инського] повіту, де зловили кільканадцять мазурів і спалили частину села.) На останніх зборах голов сільрад по районах більшовицький уряд порушив справу переселення поляків на ЗУЗ до Польщі. Вони мають вибиратися, залишаючи в цілості свої господарства та господарський інвентар, бо на то місце прийдуть українці з Польщі. Кружляють вістки, що це більшовики роблять тому, щоб припинити внутрішні конфлікти між українцями з поляками і щоб переконатися про поступування «бандеровцов» відносно більшовиків, тоді, коли Галичина буде заселена виключно українським населенням.

Поляки поставилися до цієї справи негативно. Їм прямо не може поміститися в голові це, що мусять покинути свої гнізда в багатій Галичині, до якої вони мали безпідставні претензії від давних часів. Сьогодні вони теж мріють про Польщу на українських землях, яку мали б здобути при допомозі Англії. В це вірять і переконують про це других.

Ці не обґрунтовані нічим їхні бажання і переконування не мають жодного впливу на український загаль. Однак трапився випадок, що польська пропаганда подіяла на невідомих чи прямо дурних українців. (В с. Нараві Береж[анського] повіту перейшло на польське трьох неграмотних українців: Тузор Микола, Медовець Микола, Миколіша Іван.)

[...]

Постій, 23.X.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 168. Копія, машинопис.

№ 264. Витяг із «Суспільно-політичного звіту за час 1.Х. — 31.Х.44 року» про настрої серед поляків Львівщини
24 жовтня 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

[...]

б) Поляки:

У всій «протибандерівській» чи пак «протиукраїнській» акції — знищенні брали живу участь польські підніжки, голота на цілому звітному терені, який населення пізнавало в часі облав. Ця польська голота не здає собі явно справи із того, що їхнє положення (в сучасному політичному положенні) є стократ поганіше від положення українців, що польський народ має тепер двох сильних ще ворогів, — йде на руки окупантові, помагаючи знищити український народ, палити села, церкви і т. д.

До якої міри знахабніли поляки, хай послужить факт: в часі окупації звітового терену частина цього ж опинилась під чи на т. зв. «польській території». В с. Кобильниця Волоська поляки викинули зі сільради портрети Івана Франка та Тараса Шевченка, говорячи при тому: «Нех собі ідом на Українен, тутай Польська!». Серед акціонерів були поляки при підпалі села Ліски і Бірча (Комарнянщина), Млини і Гуки (Яворівщина), Лопушна, Теребіж (Бібреччина), Чижиків (Винниківщина). Замітне те, що в с. Пісок найперше голота запалила церкву, а опісля щойно пішла палити село. При підпалі с. Бірче бандити кричали: «Нех сен патшон, як сен пали!». В часі акції на Гуки і Млини кричали: «Кзек, виходзь тутай, бездзем гуляць».

На кожному кроці — де лише можуть — стараються нищити українців, показують криївки, хати, роблять доноси, мовляв: «Це бандеровець — бандит». Самі поляки є не раз причиною облав. З їхнього доносу большевики розстрілюють невинних стариків, жінок (гл[яди] Вісті з терену: Бібреччина).

Коли, одначе, прийдеться схарактеризувати цілий загал польського громадянства, то воно розподіляється на такі категорії: перша із них — це вищезгадані, що симпатизують з окупантом в ім'я свого самозбереження та нищення українців (в який би це спосіб не було), друга категорія — це та, що щиро ненавидить большевизм і з тієї т. зв. Польщі невдоволена. Ця категорія — це старше громадянство, яке в більшій мірі переконане, що УПА не має злого наміру супроти поляків, а головно іде проти НКВД, донощиків-сексотів. Не раз можна чути голоси: «Ми бендзєми сен еше з українцями цаловаць» (Городеччина) або старші поляки ідуть на НКВД та просять там за зложеними на об-

лавах українцями, то знову годяться переховувати підозрілих-загрожених українців (гл[яди] Вісті з терену: Яворівщина — Краковеччина).

В останньому часі набула дуже великої ваги вістка про виїзд за Сян. Можна тут і там чути голоси, що потверджують дуже вороже ставлення поляків до большевиків. Поляки ніяк не хочуть добровільно опустити Західної України, хоч большевики загрозили вивозом та конфіскацією майна. Говорять: «Нех мнє забійом, не пуйдестонд!»

[...]

24.X.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 265–266. Копія, машинопис.

№ 265. Витяг із «Вістей з терену за місяць жовтень 1944 року (продовження)» про участь поляків в антиповстанських акціях НКВД

14 листопада 1944 р.

ЛЬВІВЩИНА

ВІСТІ З ТЕРЕНУ
за місяць жовтень 1944 р.
(продовження)

[...]

Щиреччина:

13.9.44. большевики силою 1 000 бійців і багато поляків зробили облаву на сс. Воля Велика, Стільсько, Глухівець, яка також обняла ліси близько тих сіл. В часі облави — перешуків лісів, натрапили большевики на відділ УПА, з яким зав'язався бій. В цьому бою впало 38 большевиків. З УПА впав один та втрачено цілий табір. Акція тривала два дні. Відділи УПА відступили в сторону Миколаєва, а большевики пішли в напрямі Бібрки. Трапився був випадок в часі [нрзб.] сс. Мочари, Бродки, Глухівець, що переходячі бійці [нрзб.] грабували нічого, але ще казали людям ховати все, що мають наверху, бо по них можуть прийти такі, що будуть грабувати.

13.9.44. большевики зробили облаву в с. Піски. Зловлено одного поляка та трьох мужчин, що не пішли в ЧА.

15.9.44. НКВД-исти в числі 20 осіб робили облаву на Містки. У висліді облави зловлено 2 місцевих мужчин.

16.9.44. НКВД в числі 150 осіб разом з поляками зробили облаву в с. Поршна. Зловлено 2 мужчин, що не пішли до ЧА. За селом

змілітаризований куцх мав сутичку з ними, однак мусів уступити перед переважачими силами.

[...]

14.11.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 79. — Арк. 134. Копія, машинопис.

№ 266. Витяг із «Інформативного звіту від 30.X. до 25.XI.44» про настрої польського населення Бережанщини 25 листопада 1944 р.

БЕРЕЖАНСЬКА ОКРУГА

[...]

Поляки

Мимо зарядження поляки не вибираються. По деяких селах поляки не признаються до своєї національності, називаючи себе українцями. Частина почала переносити метрику з костела до церкви. Все-таки більша частина ставить рішучий спротив вивозам, уживаючи при тому навіть зброї проти большевиків (Підвисоке, Гута). Большевики через те ставляться до них з недовір'ям, мовляв, ми їм дали зброю, а вони уживають її проти нас.

Большевикам приходилось силою викидати поляків з їхніх хат (Бережанщина). НКВД-исти ходили по польських хатах і списували їхнє майно, та помічається, що деякі поляки від 13.XI починають писатися до виїзду. Десь коло перших днів грудня мав би виїжджати перший транспорт на захід. Одні кажуть, що виберуться, а другі твердять, що їх є велика сила і будуть ставити опір большевикам. Ті, що мають вибиратися, кажуть, що вони краще виграють, бо в Польщі процвітатиме самостійність, а тут буде комуна і колгоспи. Польське населення є розбурхане і невдоволене, надіється на скорє закінчення війни та скорий прихід революції.

Один польський діяч Адамчук з Підгаєць, говорячи до поляків, висловився: «На випадок польської революції не дивіться, що в когось з нас є польська рідня, але безпощадно вирізуйте їх як і всіх інших українців».

[...]

Постій, дня 25.XI.1944 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 177. Копія, машинопис.

№ 267. Витяг зі звіту про настрої польського населення Тернопільської області

Грудень 1944 р.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ
(листопад — грудень 1944 р.)

[...]

XVI. ПОЛЬСЬКИЙ ВІДТИНОК

Бережани:

Намічений виїзд поляків на Захід наставив їх в місті до влади навіть ворожо. Відверто критикується рад[янська] влада. Сподіваються з весною з нашої сторони якогось великого розриву. (Вислів одної інтелігентної польки до другої: «Бендзеш відзець, як бандеровце на вйоснем збійов большевікув, бендов уцекаць, аж капци погубійом».) Крім того, подивляють нашу витривалість, що ми видержуємо в лісі вже два роки, а поляки пішли воювати в 1939 р., та німці їх розбили.

Чортківщина:

Поляки цілковито стали зняряддям в руках большевиків. Скупчуючись по районних центрах, доповнюють ряди т. зв. «істрєбітельних баталіонів». Багато з них стоять на нейтральному становищі, але цих є дуже мало. Відносно знярядження більшовиків виїжджати на захід поставились негативно. Це все, що діється по селах, спричинюють поляки. Доказом є те, що всякі облави чи ревізії переводяться переважно в мішаних селах. Значить, ясным є те, що до цього часу ще не опам'ятались і дальше продовжують вислужницьку роботу.

23.XII.44 в Бережанах відбулися збори поляків, якими проводили представники польського комітету Федорук і Коротченко. Збори відбулися спеціально в тій цілі, щоб польське населення, яке записалося на виїзд, не ставилося вороже до Рад[янського] Союзу. Коротченко говорив: «Ми знаємо, що ми для Вас такі, як для нас бандерівці — кістка в чарці. Ви не діждетеся того, щоб ми заховалися від вас, як ви від бандерівців. Рука рад[янського] уряду довга, вас досягне на Заході. Ви не кращі від бандеровських лакеїв, що хочуть створити буржуазну Україну. Ви, поляки, помагаєте їм в тому своєю пропагандою, але вірте, що бандери тільки на час помазалися медом, вони повторять вам 1943 р. Якщо ви ворожо будете ставитись до нашого уряду, ніколи не будемо уважати, що ви є у нас гостями, тільки знищимо все по закону». На кінець Федорук сказав, щоб поляки не називали українського населення бандерівцями, бо цей апарат, який піддержує своєю хлібоздачею цілий фронт. Тому їх слід назвати сірими героями Рад[янського] Союзу.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 75. — Арк. 198. Копія, машинопис.

№ 268. Витяг із «Хроніки сотні “Сіроманців”» про боротьбу з польськими збройними формуваннями весною 1944 року

Грудень 1947 р.

ХРОНІКА СОТНІ «СІРОМАНЦІВ»

[...]

В березні сотня «Сіроманці» при співучасті одної чоти сотні «Орли» провела відплатну акцію на с. Ганачівку Перемишлянського р[айо]ну. Це село являлося центром польсько-німецьких озброєних бандитів, які були пострахом для цивільного населення своїми грабунками і терором.

[...]

23 квітня сотня залишила Романів і продовж двох ночей зайшла над річку Полтву та заквартирувала в с. Полоничі Глинянського р[айо]ну. Частина населення села були поляки, і вони повідомили німців про прибуття повстанців. Того ж дня в полудне приїхали німці та почали обстрілювати село з гарматок. Сотня вийшла до ліса і почала обстрілювати німців кулеметним та крісовим вогнем. В тому бою, який з перервами провадився до вечора, німці втратили п'ять вбитими і трьох раненими та відступили. Повстанці втратили трьох раненими.

[...]

2 травня сотня залишила с. Соколя і дня 4 травня заквартирувала в с. Яструбичі Сокальського р[айо]ну. Тут довідалися повстанці про польсько-більшевицьких бандитів, які грабили і знущалися над мирним населенням. В самому селі Яструбичі польсько-більшевицькі бандити, як оповідало місцеве населення, замордували кількох селян, коли ті намагалися обороняти своє майно.

В тому селі сотня квартирувала два дні. В околиці було спокійно, хоч місцеве населення було дуже перестрашене польсько-більшевицьким терором.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 48. — Арк. 184–202. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. Книга 1. — С. 475–511.

№ 269. Витяг із «Історії сотні “Тигри” щодо антипольських акцій відділів УПА на Сокальщині весною 1944 року
Грудень 1949 р.

ІСТОРИЯ СОТНІ «ТИГРИ»

(записана на основі оповідання чот[ового] Срібного
і рой[ового] Левича)

[...]

Фронт наближався. Треба було готуватися до його переходу. Тому кінцевим було прочистити ліси з польського і ворожого нашої сторони елементу, яким були гайові, лісничі і польські кольоністи. Ліси мали стати місцем постою наших відділів, згідно з новокиненим кличем: «Ліс наш і ніч наша».

Побіч націоналістичних боївок (НБ) в акції прочищування лісів та підлісних теренів беруть теж активну участь стрільці новозорганізованої сотні УНС. В міжчасі один рій УНС-и з відділу, який стаціонував в с. Радванці, дістав доручення відійти в Радехівщину і перевести там очищення з польського вислужницького елементу терен в околицях троєцьких лісів.

[...]

Поляки розпочали на Холмщині протиукраїнську акцію. Загоріли українські села. В місяці березні випалено майже всі села аж по давний австро-угорський кордон. Місцеві поляки в Галичині почали підносити голови. Польські центри в околиці оживились. Одним з них був Острів коло Кристинополя, який був важним зв'язковим пунктом польського підпілля між Львовом та Люблином. Треба було дати знати полякам про існування Української Повстанчої Армії. За ініціативою д[руга] Стрункого і деяких членів округи, відбулася дня 28.3.44 р. в Зеленій коло Белза нарада в справі ліквідації польської твердині Острова. Рішено відплатити полякам за Холмщину.

Дня 29.3.1944 р. три сотні УПА під командуванням сотенних Бродяги, Ема і Корсака, додержуючи всіх правил військової таємниці, зібралися вечером на збірний пункт в с. Ванів коло Белза, звідки мали рушити на Острів. Переведення акції, а рівночасно очолення всіх трьох сотень ВШВО доручив к[оманди]рові Галайді. Слід згадати, що к[оманди]р Галайда був надзвичайно ідейною і енергійною одиницею. Він, будучи членом обл[асного] проводу, вславився вже нераз сміливими подвигами. Йому то завдячується очайдушний наскок на м. Сокаль, з наміром визволити з тюрми Гестапо політ'язнів. Йому передовсім завдячується цілий ряд інших протинімецьких акцій на терені округи. З тих зглядів якраз йому

доручено провідництво в акції на Острів. Вечером к[оманди]р Галайда виложив сотенним таємний плян наступу. Сотенні відбули такі ж наради з чотовими і назначили їм поодинокі відтинки діяння. Останні передали накази ройовим і стрільцтву. Сотні вирушили в північно-східному напрямі поза річку Солокію і подались на свої відтинки. По півночі, коло год. 2-ої дня 30.3.44 р., неспостережно підійшли сотні зо всіх сторін до Острова. Сотня Корсака заняла північно-східний відтинок від сторони Кристинополя. Коли відділи наблизились на 200–300 м під село, польські вартові зчинили алярм. Тут слід згадати, що поляки надіялись якоїсь акції з нашої сторони, бо з української сторони вже наперед повідомлено деякі родини, щоби вибралися з цього села. Це й розконспірувало справу. Коли ми були цілий час в гострому поготівлю.

Сам Острів це село з понад 85 % польського населення, загальне число якого доходило до 2 тис. населення. В такій польській твердині поляки почували себе зовсім безпечно і сюди як в безпечніше місце втікали бувші польські старшини і підстаршини. З таким елементом не легка була справа. Треба було числитися з можливими несподіванками, але поки що ініціатива була всеціло в руках наших відділів.

Як лиш в селі счинився алярм — биття в бляху, відділи наші зі всіх сторін вскочили в село. Запалали вогні горючих польських хат, які лишилися майже пусті, бо все польське населення сконцентрувалося в школі і костелі. Хто ще залишився з українців в тому селі, той переходив на сторону наших відділів. До год. 10-ої вдень село було цілковито спалене. Залишились тільки подекуди тільки українські господарки. Худоба й коні ходили на пасовиську поза селом. Поляки в костелі все ще держалися і відстрілювались до облягаючих від самого ранку костел сотень Ема і Бродяги. В той час відділ Корсака підсунувся до костела. Поза селом лишилися наші невеликі застави. Наші стрільці підсунулись на віддаль 30 м до костела, однак брак мін унеможлиблював здобуття його. В той час чотовий Чос замітив 3 людей, що бігли бойовим порядком від Солокії до костела. Це був командир Галайда зі своїми стрільцями. На віддалі 40 м від костела з південної сторони впав він тяжко ранений цільним крісовим стрілом з костельної копули. Куля прошила йому попереk грудну клітку і вийшла під пахвою.

Цей факт тяжкого поранення командира Галайди вплинув немало на хід дальшої боротьби.

Рішено відступати, бо коло полудня приїхав поїзд з німцями від сторони Кристинополя. Німці, яких могло бути 40 чоловік, зві-

трили наші сили і, побачивши дула «Максимів», звернених на поїзд, — завернули. Це був знак, що вони поїхали по більшу силу. Щоб дармо не наразити і так вже помучених стрільців, рішено, що наша сотня вицофається поза Солокію в південному напрямі до ліса, а дві прочі в напрямі Глухова. Лише сотні вийшли поза село, як замітили більшу кількість німців з гранатометом, що підсувались до села розстрільною. Мабуть, замітили це поляки з костела і, думаючи, що це УПА — відкрили по німцях вогонь. І це стало причиною, що німці відтак викінчили почате нами діло. Розбили з гранатомета костел, здобули школу, роззброїли і виарештували поляків. Пускаючи відтак в погоню за нашими двома сотнями (Бродяги і Ема) гранатометні ладунки — ранили 7 наших стрільців і двох вбили, які вже були в Глухові, та запалили частину Глухова.

Тяжко ранений поляками к[оманди]р Галайда помер цього ж таки дня за кілька годин в лісі на Зеленій.

Острів як твердиня перестав існувати. Наша сотня вийшла ціло. Серед стрільців було помітне вдоволення, що без власних втрат зроблено таку важку роботу. Белзчина віддихнула з полегшенням, а населення перший раз побачило, що УПА дійсно існує.

[...]

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 48. — Арк. 223–242. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943—1952. Книга 1. — С. 511–544.

Розділ 4. ПРОТОКОЛИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ОУН ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ В ГАЛИЧИНІ

№ 270. Лист до провідника про пересилання протоколів 4 липня 1944 р.

Друже Провіднику!

Пересилаю протоколи деякі в оригіналах, а деякі тільки відписи, бо тільки відписи одержав.

Відписи залучених до Вас протоколів оставив по одному примірникові в архіві й по одному примірникові відсилаю тільки до Пров[ідника] Токаря.

4.7.44 р.

Юра Скитан

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 51. — Арк. 89. Копія, машинопис.

№ 271. Анкета даних про учасника польської підпільної організації 1944 р.

АНКЕТНИЙ ЛИСТОК

1. До якої організації належить:

а) Провід даної організації (прізвища, терени), діляниця, система праці, організаційна побудова — докладно з прізвищами, в першій мірі на теренах українських;

б) ціль: діяльність організації (які терени охоплені);

в) коротка історія (життєпис) організації, головню від 39 р., себто від часу конспіративного діяння;

г) військові відділи даної організації (спосіб формування, методи, дія);

д) пропаганда; видання деякі;

е) система зв'язку (радіо);

є) чи проводять розвідку й чи мають безпосередні зв'язки із Лондоном;

2. Яке відношення даної організації до:

а) П[ольського] уряду в Лондоні й до поодиноких членів даного уряду;

б) до Делегата уряду;

в) до створеної в дні 9.І. «Ради Єдності Народовей»;

г) до других п[олітичних] підпільних організацій.

3. Відношення до німців (активна чи пасивна боротьба).

4. Відношення до Советів.

5. Відношення до:

а) українців і до питання держави, а зокрема до проблеми ЗУЗ (Галичини). Якщо боротьба, то якими методами, по якому пляну й у якому часі. Звернути увагу головню на доноси поляків до гештапо на українців;

б) до ОУН і її членів (подібно як під а).

6. Які ще знає пол[ітичні] конспіративні організації? Подати їхню характеристику (коротку історію, діяльність, напрями, ціль, політику, тактику, співвідношення, провідні одиниці);

Особливо дані про:

а) Ендецію;

б) Людовців і їх співґрупи;

в) П. П. С. і його відділи;

г) Партію Праці і з'єднані з нею ґрупи;

ґ) З. В. З. (Звйонзек Валькі Збройней) або П. З. П. (Польські Звйонзек Поляцуф) і його відділи;

д) О. Н. Р. (Обуз Народови Радикальни) і його Н. С. З. (Народове Сіли Збройне в краю). Їхні проводи, політика, тактика, сила, діяльність, охоплений терен та відношення між ними.

— Зокрема, їхнє відношення до У[країнської] Д[ержави], до укр[аїнського] народу та ЗУЗ, до питання Галичини, до ОУН і її членів.

7. Які організації входять сьогодні в склад «Ради Єдносці Народовей», за яким ключем склад «Ради Єдносці Народовей» із прізвиськами і від акта орг[аніза]ції?

8. Увага:

При заподанні прізвиськ, подавати також по змозі ближчі дані (політична діяльність даного типа, попередня, похід військ, інша діяльність даного типа).

Типів нешкідливих можна б за означеним принципом пускати, відповідно пояснивши йому суть нашої боротьби, позитивне наше ставлення до укр[аїнської]-польських взаємин й добросусідські відносини двох сусідніх держав, що мають спільних ворогів: на сході — Москву, на заході — Німеччину.

Яка причина розв'язання «Крайовей Репрезентації Політичней» і створення «Ради Єдносці Народовей»*.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 3. — Арк. 3. Оригінал, машинопис.

* Речення дописано від руки.

№ 272. Протокол про діяльність Михайла Забавки
9 січня 1944 р.

9.1.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Забавкою Михайлом зі Щурович, пов[іт] Радехів.

Генералія: Забавка Михал, літ 38, середня освіта, поручник польської армії, працював як бухгалтер і секретар Збірної Громади в Щуровичах, жонатий.

Справа: За Польщі був в чинній службі, за більшовицьких часів працював в Буську. За німецької влади працював у Щуровичах. Праця його є така: організував польське населення на терені Щурович і околиць. Був польським організатором підпільного руху. Розсилав польські відозви до українських священиків (нелегальні). Також працював як донощик в гестапо, який сильно провокував і доносив гестапо про наш рух. Коли переходили відділи УПА дня 9 серпня 1943 р. через Щуровичі, він вислідив місце кватирування і місце переходу УПА та зголосив це німецьким грентшуцам і Шуцполіції, де на його донос німці зробили засідку того самого дня увечері, як відділи УПА переходили на терен Волині. Німці відкрили вогонь, відділи УПА були заскочені цим і почали відступ. Трьох членів УПА впало від німецьких куль. Потому німецька жандармерія приїхала до Щурович та почала робити труси серед українців. На донос його заарештовано 20 українців, з чого 6-ох звільнено, а решта до сьогодні знаходиться в німецьких лагерах. Потім відгрозювався сильно українцям, що він знищить цілковито український політичний рух в Щуровичах і околиці.

Дня 9.1.1944 р. зістав зліквідований через А[дміністративну] Б[оївку], як шкідник українських справ.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 50. — Арк. 88. Копія, машинопис.

№ 273. Протокол зізнань Казимира Гавронка
31 січня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 18/1.44 р.

Калущина

В справі слідства польського активіста Гавронка Казимира.

Гавронек Казимир, ур[оджений] 4.II.1911 р. в Пустеголов'ї, пов[іт] Зборів. Освіта середня і лісна школа. Лісничий, замешкалий в Кропивнику ТСП, пов[іт] Калуш.

Зізнає, що слідує:

За Польщі належав до всяких польських легальних організацій. За СРСР працював як лісничий в Кадебнім, потім перенесений до Болехова, де працював до теперішнього часу. В 1943 р. робітник з ТПС-у, поляк Паневіч, повідомив мене, що тут існує польська організація і що хочуть втягнути мене. Я на це згодився. Спершу прийняли мене на тримісячну пробу. В часі проби доручили мені різні завдання до виконання, як, наприклад: розвозувати літературу, їхати з різними посилками (штафетами). В часі тієї проби їздив я також до Варшави за літературою. Там зголосився на вулиці Монюшки, Ч. 4 пов[ерх] 4, на лівий бік у перші двері.

Там сиділа пані (прізвище незнане), якій я вручив лист. На цей лист видала вона мені 200 прим[ірників] польської підпільної газетки «Побутка», я завів її до Кропивника та доручив її Паневічеві, це було в місяці серпні. Паневіч в той час являвся «Трійки» провідником на ТСП-і. Псевдо його було «Пан». До цієї трійки належав Ясінський, псевдо «Ян», робітник ТСП, і Язюва також робітник ТСП. Коли я привіз цю літературу, мене прийняли в члени організації ПОНВ (Польська Організація Неподлеглесьцьовців Визволеньових), інакше Левіца або Сокул».

Я зложив присягу, яка звучить: «Пшешянгам на Пана Бога, Вшемогонцего і Труйци Свентей, же повежоне мі справи виконам зе сьленим розказем. Повежоне мі таємнець не зрадзе, вшистке праце виконам з цалем докладнесьцьом. Активу на пісьме при себе но-сіць не бендем о іле мнялбим цось здрадзіць веле згіненьць, так мі Пане Боже допомуж».

Після цієї присяги мене зв'язали з провідником Левіцьким і заняв пост при нім, як його секретар. Пізніше я довідався, що вони мали відразу на меті мене заангажувати до більш відповідальної роботи, але не хотіли самі до мене підходити, щоби не наразитися на деконспірацію, і тому доручили Паневічові, щоби він підійшов до мене, це є загальна засада в організації, щоби не наразувати людей на відзначніших постах, доручать людям менш вартісним.

Левіцький зазнайомив мене з організаційними тайнами та заявив мені, що я буду працювати коло нього в Окружнім Проводі, або так званім проводі Підкарпаття. Сам Левіцький є секретарем ТСП-у та має безпосередній зв'язок з Варшавою, до нього час від часу приїжджає представник організації з Варшави та інформує його про всі справи та дає йому інструкції. Цей пан заїздив як урядова особа до надлісництва в Голині нібито в закупі дерева, а при тій нагоді полагоджує всі організаційні справи. Сам Левіцький являється з

Стрийщини, Долинщини, Калущини і Станиславівщини, цілим Підкарпаттям, від Дрогобича по Коломийщину.

Література, яку я привіз з Варшави, була ще в Левіцького, і я мусів її розвезти до окремих повітів; до Стрия відвіз я 50 примірників, доручив я їх там на стації начальникові руху за кличкою «Даж Бург». До Долини відвіз 20 примір[ників], доручив я касієреві, який працює в інспектораті, псевдо «Ганет», сам він середнього росту, чорний. До Калуша відвіз я 30 примір[ників], забрав їх голова польського комітету — Калінські. До Станиславова пішло 100 примір[ників], відвозив також я, де стрінувся в Станиславові на стації з німецьким жандармом, який стояв коло каси для німців, я підійшов до нього за такою кличкою — «Де є вул. Гермик?», він відповів: вулиця Зефії Шаневській на правий бік від стації. Забрав у мене пачку і відійшов. Цей жандарм — це поляк зі Шлеська, який працював спочатку в Калуші на німецькій жандармерії, потім перенесений до Станиславова.

Високий, сині очі, білий, ясне волосся, його псевдо «Гермик». З часом я пізнав майже всі повітові проводи та проводи окремих пляцувок, головне в повіті Калуш. Провідником Стрийщини являється працівник крайсгавптманшафту — Шварц Артур, псевдо «Чорний», працює як заступник повітового агронома, має окінчену Рільничу школу (прізвище не повне), йому помагає та являється також членом повіт[ового] проводу, секретар арбайтсамту (перший). Псевдо Стрийського повіту є «Ша».

Провід Долинського повіту складається: провідник, секретар саліни, д[октор] Забега Заремба Ян, працює на колії, Смешко (жінка), Мерацкі з фірми «Шміт» і Заремба, члени з повітового проводу. Псевдо Долинського повіту є «Зав». Повітовий провід Калуського пов[іту]. Провідником являється голова польського комітету — Калінський. До помочі йому є Белька, працює в заряді лігеншафту в Калуші, Сулковські, бухгалтер лігеншафту в Завадці.

Псевдо Калуського пов[іту] є «Каліна». Провідником Станиславівщини являється секретар польського комітету в Станиславові (прізвище незнане), псевдо «Вар». Не знаю в цілості проводу Стрийського і Станиславівського повіту.

Провідником Округи Підкарпаття являється Левіцькі, псевдо «Лев», секретар ТСП. До окружного Проводу входять ще такі особи: Нагель, лісничий з Кадовбин, він переважно робив всі пляни, Гонсецькі, інженер, працює в надлісництві в Голині, тепер перенісся до Брошнева, а голова польського комітету на ТСП-і в Голині. Кенсі і я як головний секретар і шеф зв'язків.

Про інші проводи я не знаю, крім Калуського пов[іту]. Організаційна схема Калуського пов[іту] являється такою: Цілий повіт є поділений на 12 пляцувок, сам Калуш має з того 5 пляцувок (8-9-10-11-12), провідником 8-ої пляцувки являється Белька, працює бухгалтером в лігеншафту в заряді. Провідником 9-тої пляцувки є Будинський, заступник бухгалтера лігеншафту в Калуші. Провідником 10-ої являється Рудніцкі, працівник лігеншафту в Калуші. Провідником 12-ї пляцувки являється Міллер, дозорця ТСП-у.

Решта пляцувок є вже розкинені по терені, а саме ТСП Голинь, Брошнів, Завадка, Темашівці, Підмихайля, Слобода Небилівська.

Провідником пляцувки Завадка ч. я не знаю, являється Спота Станіслав, дир[ектор] легеншафту з Завадки. Вони найбільше доносять про українські справи. Провідником ТСП-у являється Лявіш, працює на ТСП-і. Провідником міста Калуша є ветеринар, прізвища не знаю, псевдо його «Дзік». Провідником Брошнева є Бухта, керівник колейки [нрзб.] Гречіль Артель.

Провідником Широкого Поля є Солтис, провідником пляцувки Томашівець є Малуя, дир[ектор] лігеншафту Довпотів. Більше членів з тих пляцувок я не знаю. Мене останньо мали перенести до Перемішля на Окружного Провідника, там я мав зголоситися до керівника електровні, інж[енера] Жабчинського (прізвище непевне), псевдо «Сен», він мене мав скерувати до надлісництва Стажава, де мав одержати там легальну працю. Потім ці пляни змінили на такі, що я мав виїхати ще з трьох до Замостя і там зголоситися до партизанки. Це мало відбутися так:

Нас трьох мало виїхати узброєних в кріс, стрільба і пістоль до Львова, сісти на авто на вул. Бельській, Ч. 42, це авто мало завести Щебжещина до інж[енера] тернинтинарні, Валігури Александра, він мав завести до лісів Замостя, де твориться дивізія від 13–15 тисяч чоловіків, узброєння мали дістати від Англії. Виїхати я мав у лютім.

Всі справи, які полагоджувалося тут, та інформацію відвозили ми все до Варшави, до пана Жабінського, має склеп, спільник ф[ір]ми «Урбаняк».

Методи і пляни організації:

Провідником цієї організації на початку був проф[есор] Політехніки з Варшави, Менчинські, організацію свою називав «Левіца», тому що виступає проти Міколайчека і Рачинського. «Левіца» тому півтора місяця назад злучилася з організацією «Пястом» і «ППС».

Провідником Організації «Пяст» був Понятовські, коли нім[ці] заарештували Менчинського, провідником цієї злученої організації став Понятовські. Організація ОПНВ не має нічого спільного з ППК.

Границі Польщі визначають аж по Буг, більше на схід, ніж на захід. Найбільше охоплені — це Стрийщина і Дрогобиччина, переважно робітництво, пояснювати треба це тим, що це склад ППС. В Окрузі Підкарпаття являється около тисяч триста членів. В робітничих осередках майже 50 % належить до організації, приміром ТСП Голинь 100 мушин, з того 50 % в організації. Жіноцтва до організації приймається меншу кількість, зате маєм охоплені майже всі лігеншафти уряди, надлісництва, фабрики і ін. Є також великий процент інтелігенції.

До організації приймають по короткій пробі, незалежно від віку, свої підпільні газетки мають «Польська Подземна» і «Вибудка», продукується в малій кількості. Найновіше число Подземної, це було 12.II.44 р. Зміст числа — конфлікт Польсько-Совітський, політичний огляд, творення Дивізії Любельщини.

Останню свою політику на цих землях повели за збереження польського населення, провокування українців через фольксдойчерів, підготовка до перебрання влади перед приходом большевиків. Останньо організація [спрямувала] сильну атаку, щоби вислідити окремих членів ОУН та в даний момент завдати основний удар. Тому тепер кожний поляк чи полька одержує 5 000 тисяч зол[отих], як розвідає і донесе до польської організації про українця, який належить до ОУН.

Протягом цього літа організація округи Підкарпаття виплатила вже понад сто тисяч золотих. Ці гроші були здобуті у Варшаві [19]43 р.

Напад на Банк, де здобути сто мільонів зол[отих].

Я знаю таких українських націоналістів, за яких ми виплатили гроші, а саме: Голинський Петро з Голиня, Фрідра з Кропивника, про них доніс Язьва поляк, Коваль з Голиня, за це одержав десять тисяч зол[отих]. Я доніс тільки про Когута з Болехова, він являється командантом укр[аїнської] Поліції в Велдіжі і за нього одержав я п'ять тисяч зол[отих], з того мусів дати чотири тисячі зол[отих] до польського комітету. Лісничий Нагель одержав таких п'ять тисяч зол[отих] за свого практиканта, але він одночасно зголосив його і на німецькій жандармерії. Гехман ТСПУ мав дістати також п'ять тисяч зол[отих] за Лесюка Петра, але що він також зголосив і на нім[ецьку] Жандармерію, де також дістав від німців гідну заплату, від нас зате не дістав. Лесюка Петра з Голиня німці арештували.

Останньо ми довідалися також про те, що українці створили «П'ятки», які мають на цілі ліквідувати поляків, тому організація за вислідження одного члена з «П'ятки» платить десять тисяч зол[отих].

На час, коли мають прийти Совіти, а саме коли будуть на Збручі, поляки мають спустити десант на толоці, коло Кадобини, пов[іт] Калуш, та коло нового Калуша зі броею. Зброї має бути більша кількість, так щоби можна озброїти одночасно і місцевих поляків. Зброя має бути англійська, на знак, коли надлетять вночі літаки, пустять три червоні ракети, всі поляки, здібні носити зброю, мають якнайскоріше зійтися на означені місця озброїтися, полутися з десантом і почати операції. В першу чергу, опанувати всі уряди та промислові осередки, по-друге, вистріляти всіх українських націоналістів, за яких тепер платять гроші, по-третє, заарештувати всю українську інтелігенцію, запакувати до концентраційних таборів і остаточно перевірити, котрі мали б залишитися, а котрих розстріляти, і в цей спосіб опанувати терен.

Львів і Поділля має опанувати своїми власними силами, з цього терену мають піти на поміч зі сторони ріки Буга і на Волинь та Острів.

До цих всіх операцій твориться власне Дивізія в Замойських лісах. Тепер всі поляки мають зібратися в більших осередках, щоби українці не могли їх знищити, та на кожную спробу українців знищити, боронитися.

Відплатні акції щодо українців безпосередньо заборонені, щоб українці не повторили Волинь.

До організації ОПНВ характеристично не приймають поляків з Познанщини та Шлеську, обавляються зради, свою підпільну роботу посилили найбільш в Галичині та в Любельщині. Останньо тут виготовляли військово-стратегічні пляни, ці пляни передавали цьому панові з Варшави, який приїздить до надлісництва в Голіні.

Пляни виготовляв лісничий Нагель.

Метод давання псевд в організації є в цей спосіб: що береться дві перші букви з прізвища і додає першу з імени або останню з прізвища. Знаю ще таких людей, які помагають польській організації та доносять на українських націоналістів, а саме: Пастух, Булович М. з Кропивника, Бережницький з Волиня, Коцан з Довгої, Савчук з Кадевбної.

Заввага:

Всі справи, які виговорив цей поляк, є достовірні, людина дуже слаба і делікатна, такі самі справи сипав і його співпрацівник, Сулковскі і Слета.

31.1.44 р.

Протокол стягав
Скитан

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 5. — Арк. 9–12. Копія, машинопис.

№ 274. Протокол про діяльність Михайла Куцоба*5 лютого 1944 р.*

Справа співпраці з гештапом

Куцоба Михайла — польськ[ий] священ[ик] з Боднарова.

ПРОТОКОЛ

Списаний дня 5.II.1944 р. в справі співпраці з гештапом Куцоба Михайла — польського священника в Боднарові Станиславівського повіту.

Куцоб Михайло, літ 36, польський священник, родом зі Заходу (корінна Польща), приїхав у 1941 р. до села Боднарова на парохію. Наколи приїхав у згадане село, в першій мірі почав слідити за свідомими українцями села та з місця, був пов'язаний з гештапом зі Станиславова. При цьому рівнож був організатором підпільної польської організації, де з місця починав вести активну підпільну роботу з місцевими поляками, настроюючи їх проти українців.

До часу його приїзду мішане населення села Боднарова жило в прихильних зносинах між собою та ніхто не бавився донощицтвом одні проти других. А з приїздом вищезгаданого між населеннями обох сторін повстала сильна ненависть, деякі поляки почали спільно з Куцобом Михайлом доносити на українців.

Така боротьба тривала приблизно через два роки. Він навіть не то, що доносив про селян німецькій владі, але так провадив боротьбу на релігійному відтинку (проти української церкви), як, напр[иклад]: осінню 1942 р. доносить сам на станиславівське гештапо, що в греко-католицькій церкві партизани переховують зброю та рівночасно спроваджує гештапо, щоб перевело ревізію в церкві (донос був фікційний). Гештапо, довіряючи йому як своєму співробітникові, приїжджає, арештує українського священника, придержуючи його на Українській Поліції. Також вдирається до церкви, переводить основні труси, але нічого не знаходить та забороняє священникові на деякий час відправляти в цій церкві. Про вищезгадані вчинки свідчить арештований Ковальчук Микола, родом з Брині, українець, на якого теж Куцоб доніс на гештапо, бачучи його в Станиславові, що купував йодину й бандаж для власної потреби. Куцоб бачив його при тім, як він купував й з місця зробив донос — його арештують та на слідстві ставлять йому такі питання: скільки в церкві у Боднарові знаходиться зброї та закидали йому, що він купив ці медикаменти для українських партизан. Акт на гештапі на Ковальчука був підписаний Куцобом. Ковальчук виходить на волю та демаскує Куцоба як агента гештапо.

Осіною 1943 р. Куцоб доносить на гештапо на агронома волості в Боднаріві Дяченка Миколу, що цей є організатором ОУН, по якого гештапо приїжджало арештувати, але не застало вдома. Опісля приїжджало другий раз, і Дяченко мусів опустити працю та рідню і критися поміж селянами.

Директор укр[аїнської] школи Кропильницький Сидір свідчить, що Куцоб признався йому про це при горілці, погрожуючи, що того бандиту Дяченка постаріється піймати і віддати в руки гештапо, а як не віддасться, то застрілить його сам.

Дня 25.XI.43 р., біля год. 12-ої вночі, завважив Цюцяк Іван, який стояв на стійці біля поліцейного будинку, що під хатою Куцоба Михайла вештаються якісь типи, він серйозно заалармував 2-ох нічних вартових та підійшов під хату вище згаданого. Коли вони зблизилися до хати, через вікна повискакували 5–6 узброєних людей і почали стріляти до поліциста, але з огляду на те, що була темна ніч, нікого не поцілили. Слідуючого дня Куцоб іде на Українську Поліцію, викрикає брутальними словами до команданта поліції, виказує, що вони є всі бандити та що минулої ночі робили напад на його мешкання спільно з такими другими бандитами зі села. В той час сідає на поїзд і їде на гештапо. В два дні по тім випадку приїжджає до Боднарова гештапо, арештує цілу поліцію та ще двох селян: Живінського Миколу і Дрогомірецького Івана. По тижневій часу, поліцію зі слідства гештапо звільнило її, а двох вищезгаданих селян не вернуло до сьогодні. Свідками є 5 поліцистів на чолі з командантом, які дослівно свідчать про наявні факти доносу.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 155. — Арк. 221. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 190.

№ 275. Протокол про діяльність Мечислава Ляшека

14 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Ляшек Мечиславом з Топорова, пов[іт] Буськ.

Генералія: Ляшек Мечислав, літ 33, осв[іта] початкова, шофер, жонатий.

Справа: Ляшек Мечислав був співпрацівником нач[альника] почти, Філярівського Вол[одислава], в Топорові. Як механік, направляв і виготовляв збрую польській боївці. Сам був узброєний

в кріс марки «Мавзер» і револьвер марки «Вальтнер», калібр: 7,65. Вищезгаданий брав активну участь у всіх сходинах польської підпільної організації на почті в Топорові. Під час акції згаданий Ляшек утік з почти додому і там відкрив огонь рівночасно зі своїм батьком до А[дміністративної] Б[оївки]. Коли А[дміністративна] Б[оївка] взяла приступом хату, Ляшек кричав, що вас, усіх українців, знищать за мене. Рівночасно з Мечиславом Ляшком зліквідовано його батька, літ 65, котрий під час акції кричав: бандити, за Збруч Україну будувати, й стріляв рівнож зі своїм сином до А[дміністративної] Б[оївки].

Зістав зліквідований 14.2.44 р. через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 49. — Арк. 87. Копія, машинопис.

№ 276. Протокол про діяльність Володислава Філяровського *Лютий 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Списаний з Філяровським Володиславом з Топорова, пов[іт] Буськ.

Генералія: Філяровський Володислав, урод[жений] 1911 р. в Топорові, стану вільного.

Справа: До Філяровського на почту сходилось багато поляків на різні тайні наради вночі. Урядничка на почті, українка Панамаренко Марія, бачила ці сходини, на які не була допущена. Під час нападу більшовицької банди на с. Нивиці, згаданий Філяровський не хотів получить укр[аїнській] поліції з Топорова з Буськом, мотивуючи справу тим, що лінія зіпсута. Вищезгаданий був узброєний в пистоль марки «Вальтер», калібер 7,65. В підхмеленому стані він завжди грозив нашим людям. Придержана під час акції полька Неспач Євгенія, літ 30, замужня, освіта середня, зізнала на допитах, що Філяровський був провідником польської боївки в с. Адамах, коло Топорова. Під час акції Філяровський стріляв з пистоля до А[дміністративної] Б[оївки], яка виконувала цю акцію.

Дня 14.2.44 р. зістав зліквідований через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 47. — Арк. 85. Копія, машинопис.

№ 277. Протокол збройної сутички на Сокальщині

15 лютого 1944 р.

С. Б. в ВОЛИЦІ КОМАРЕВІЙ
Справа банди П.

Дня 15.II.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з подій, які відбулися дня 15.II.1944 р. в Волиці Комаревій, пов[іт] Сокаль.

Справа: Дня 15.II.1944 р. перемашеровував через Волицю Комареву відділ Повітового СБ. На роздоріжжю, коло школи посилався на відділ сильний вогонь з автоматичної зброї з хати Зарівного Івана, Козара Степана і Зарівного Степана. 4-ох бійців вбито, 4 ранено. На наказ команданта відкрито вогонь до тих хат. З других домів, замешкалих поляками, почалася сильна стрелянина. 18 год. перестрільцям вдалося знищити банду.

Придержано: Зарівного Петра і двох невідомих, добре узброєних осібняків. По докладному переведенні ревізії Зарівного Петра знайдено в хаті: 3 кріси, 1 совітський Дехтяров, 2 револьвери типу Токар 9, 6 ручних гранат, 503 шт[уки] набоїв і 36 набоїв до револьвера. В пивниці в Зарівного було троє свіжо по-варварськи помордованих мужчин із взад пов'язаними руками, двоє з виколеними очима, покрученими ногами. Трупі походили з іншої околиці. По одержі можна догадуватися, що це були волиняки. Рівночасно переведено ревізію, в деяких інших підозрілих знайдено: в Козир Степана — 1 кріс, 30 набоїв, в Черкас Павла — 1 МП і 36 набоїв до нього, в Зарічного Степана — 1 кріс і 1 советський наган, в Олійника Юська — 1 кріс і 43 набоїв, в Худого Міхала — 2 кріси і 90 набоїв. По слідстві зліквідовано 10 бандитів.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 65. — Арк. 103. Копія, машинопис.

№ 278. Протокол про діяльність Казимира Полічковського

15 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Полічковським Казимиром з Середполець, пов[іт] Радехів.

Генералія: Полічковський Казимир, син Міхала й Катерини з Бендрат, урод[жений] 12.4.1913 р. в Середпільцях, початкова школа, поліцист польський, стану вільного.

Справа: Дня 14.2.44 р., коли переходив наш зв'язковий, він почав стріляти до нього з револьвера. Помимо стрілів, зв'язковому нічого не сталося. Він схоронився у безпечне й зголосив цю справу до А[дміністративної] Б[оївки].

Примітка: За Польщі працював як польський поліцист, причому виявляє свою ненависть до українців та остро переслідує найменший політичний рух. По розвалі Польщі переїздить за Буг та стає на працю у нім[ецькій] крим[інальній] поліції. По виперті більшовиків вертається в терен Радехівщини та починає організувати поляків і є комендантом польської боївки, яка старається нищити наш активний елемент. За ці свої проступки зістає зліквідований через А[дміністративну] Б[оївку], дня 15.2.44 р.

15.2.44 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 46. — Арк. 84. Копія, машинопис.

№ 279. Протокол зізнань Петра Зарівного

16 лютого 1944 р.

С. Б. в ВОЛИЦІ КОМАРЕВІЙ
Справа банди П.

Дня 16.II.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний із Зарівним Петром.

Генералія: Зарівний Петро, ур[оджений] 1909 р. в Волиці Комаревій і там замешкалий, освіта: народня школа, звання — рільник, обряду рим[о]-кат[олицького], поляк, жонатий.

Зізнання: Членом польської терористичної організації «Оборона Кресуф Виходніх» був від 3-ох місяців. Належав до повітової боївки. На поручення Вілька, мав при помочі боївки знищити 15.II.1944 р. відділ А[дміністративної] Б[оївки], який туди переходив. На питання про помордованих не відповів. На запит, звідки взяв зброю, відповів, що поляки мали свою державу і можливість постаратися побільше зброї.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 59. — Арк. 97. Копія, машинопис.

№ 280. Протокол про діяльність Антона Войцеховського
Лютий 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Войцеховським Антоном, з Середполець, пов[іт] Радехів:

Генералія: Антін Войцеховський, син Кароля й Кароліни з Войнаровських в Середпільцях, урод[жений] 3.VII.1911 р., початкова школа, рільник, жонатий.

Справа: Дня 15.2.44 р. при переході наших людей через с. Середпільці почав стріляти з пістоля марки «Радом», фіс. 9, при чім поранив нашого чоловіка в руку. Помимо цього, зістав зараз зловлений. При собі мав ще 19 набоїв.

Примітка: За Польщі весь час служив в польській армії в степені заводового капрала. По розвалі Польщі організує поляків та магазинує зброю. Коли приходять більшовики, вступає до міліції та розконспірує наших людей, які зістають арештовані через більшовиків і страчені. За німців був донощиком, слідив наш рух та відгрожував українцям.

За всі ці проступки зістав зліквідований дня 15.2.44 р. через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 45. — Арк. 83. Копія, машинопис.

№ 281. Протокол про діяльність Казимира Снятинського
16 лютого 1944 р.

С. Б. в КСАВЕРІВЦІ
Справа банди П.

Дня 15.II.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний із Снятинським Казимиром.

Генералія: Снятинський Казимир, ур[оджений] в корінній Польщі (місце докладного ур[одження] не хотів подати). Ур[оджений] 1906 р., зам[ешкалий] в Ксаверівці, освіта: нар[одна] школа, фах: наглядач над робітниками.

Справа: Знайдена зброя і підпільна польська література.

Зізнання: Жодних даних проти себе та свою діяльність арештований не дав. Під час ревізії знайдено РКМ з року 1935 і 250 набоїв до нього та летючки до українського населення Холмщини, щоб

опускали Забузькі землі, перестали вести партизанку проти поляків і почали боротьбу з більшовиками. Летючки були підписані німецькою цивільною владою (1 500 прим[ірників]). Свідки, яких взято на допит (виказ долучаємо), ствердили, що такі летючки були розкинені в Тартакові та що арештований старався зблизитись до деяких Українців і переконати їх в несумлінності збройної боротьби з більшовиками та німцями.

16.2.44 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 60. — Арк. 98. Копія, машинопис.

№ 282. Протокол про діяльність Йосифа Герасимовича та Франка Марковського

Лютий 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Герасимовичем Йосифом, Марковським Франком з Лопатина, пов[іт] Радехів.

Генералія: Герасимович Йосиф, літ 19, початкова школа, зарібник, стану вільного.

Справа: Оба повищезгадані належали до польської підпільної організації, яка діяла на даному терені. Дня 16.2.44 р. ввечір, год. 10, зістали зловлені, як ішли з Лопатина в сторону Бебехів, через А[дміністративну] Б[оївку], яке переводило в них ревізію. В тому часі один з них знищив грипс, який мав при собі. Знайдено в них один пистоль марки «Вальтнер», калібер 7,65 і 10 шт[ук] набоїв та дві польських гарм[ати]. Оба призналися, що вони є зв'язковими на польське с. Бебехи. Вони йшли з поштою від їх команданта, Мотовила Ромка, до команданта Стаховського Адама (учитель в Бебехові). Більш до нічого не призналися. Їх діяльність виявляла в суспільстві як активних членів польського підпілля. Завважено, що вони досить часто їздили по околицях Лопатина. Дуже зле відносилися до українського життя, сильно відгрожувалися, що українцям скоро прийде кінець.

Зістали зліквідовані дня 16.2.44 р. через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 44. — Арк. 82. Копія, машинопис.

№ 283. Протокол зізнань Володимира Войнаровського
17 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Войнаровський Володимир, ур[оджений] 22.VI.1909 р. в Яблінці Польській, пов[іт] Березів, зам[ешкалий] в с. Долобові, пов[іт] Рудки.

Персональні дані: абсолювент політехніки, жонатий, одна дитина, працював як водний наглядач технічного уряду в Стрию.

Поддає: До Польської Воєнної Організації втягнув його Ясінські Тадеуш, голова Делегатури пол[ьського] Допомогового Комітету в Рудках. Ясінський користувався орг[анізаційним] псевдом «Ясьмів» та займав пост повітового команданта, в листопаді той же Ясінській відібрав від Войнаров[ського] присягу.

В повіті діє дві польські організації підпілля: «Польська Організація Народова» (Бойова) з Ясінським у проводі та «Пол[ьська] Орг[анізація] Людова» з Шилаєм Станіславом, ур[одженим] 1922 р. в Долобові, пов[іт] Рудки, він часово замешканий у Львові. Від Ясінського дістав Войнаровський припоручення — втягнуть в ряди БО (бойової орг[анізації]) трьох людей, що він і зробив, втягнувши:

1. Мотіль Михайло, літ 26, зам[ешкалий] в Долобові, син бувш[ого] пол[ковника] Сердонта, орг[анізаційне] псевдо — «Тадеуш».

2. Хабрашевські Міхал, літ 42, зам[ешкалий] в Долобові, орг[анізаційне] псевдо «Сьмібусь».

3. Хабрашевські Станіслав, літ 23, зам[ешкалий] в Долобові, орг[анізаційне] псевдо «Водовказ».

З причини особистих поррахунків Войнаровський має враження, що цей же «Водовказ» доносив на нього на Укр[аїнську] Поліцію. Організаційне псевдо Войнаровського «Войцех». Стільки про персональний склад Народової Організації в Долобові.

«Польську Організацію Боеву» в Черцехові веде суддя Погожелець. Лісничий Немець Філько, зам[ешкалий] в Долобові, правдоподібно також належить до «ПБО», але його зорганізували в Комарні, так що Войнаровський з цілою певністю цього ствердити не може.

Поza Ясінським, зорганізований ще Тулеглова.

В терені, крім «Боевої», діє «Польська Польова», в Долобові веде її Бешлей, належить до неї Хабрашевський, Висоцкі Ян, «Організацію Людову» веде в Конюшках Сьмібулянт. «Організація Людова» має в терені більші симпатії, як «Народова», та краще поінформована про роботу ворожих чинників українців. «Орг[анізація] Людова» знає лише, що в селі сильно працюють українці (в с. Новосіл-

ках); яка це організація, не знають. Зброї «Народова» не має, а також розвідки не веде.

Самий Войнаровський обмежував свою діяльність до помочі полякам в Арбайтоматі Гальчер, фольксдойч, до інтервенції в справі арештованих, пр[иміром], в справі Бісковського, що був арештований за переховування жидів. Бісковські вправді до підпілля не належав, але він його урятував, тому що поляк.

Укр[аїнський] поліцист Мілько Вислоцький, ворог поляків, в кількох випадках сильно змасакував поляків на вулиці по поліційній годині.

Взагалі терен потребує зброї для проведення чистки між українцями, а навіть зліквідувати Хабрашевського з «Орг[анізації] Народової».

17.II.1944 року.

«472»

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 25. — Арк. 57. Копія, рукопис.

№ 284. Протокол про діяльність Миколи Забави

Лютий 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Забавою Миколою з Топорова, пов[іт] Буськ.

Генералія: Забава Микола, літ 47, освіта початкова, поштовий листоноша з Топорова, жонатий.

Справа: Дня 30.1.44 р., коли до спаленого с. Нивиці, через більшовицьку банду, приїхала нім[ецька] комісія на оглядини трупів із села, то вищезгаданий Забава Микола, в присутності німців, зтягав з наших побитих людей перстені з рук, на яких були вибиті тризуби. Рівночасно знімав з трупів мазепинки, показуючи німцям. Вищезгаданий відгрозивався під адресою українців в цей спосіб, що казав, що прийде час, коли українців будуть мордувати в страшний спосіб, а з української шкіри будуть поляки шити чоботи. Забава носив при собі пістоль Ф. Н. калібру 6, з якого стріляв при його ліквідації. Під час ревізії в його домі знайдено 2 совітські гранати. Рівночасно з функцією листоноші повнив службу зв'язкового польської підпільної організації і разом з своїм начальником Філяровським брав активну участь у всіх тайних сходинах на почті.

Дня 14.2.44 р. зівстав зліквідований через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 48. — Арк. 86. Копія, машинопис.

№ 285. Протокол зізнань членів та кандидатів у члени Польської організації народових визволенців

18 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний дня 14.ІІ.44 р., з нижче заподаних членів й кандидатів ПОНВ (Польська Організація Народових Визволенців) в справі роботи, цілей ПОНВ.

Поодиноких протоколів не списувано, бо їхні зізнання взаємно себе доповнювали.

Чижемич Андрій	— член	ПОНВ	—	Вигода
Тлучек Андрій	— член	ПОНВ	—	Павликівка
Чижевiч Збiгнєв	— кандидат	ПОНВ	—	Вигода
Птак Казимир	— кандидат	ПОНВ	—	Вигода
Гумiнські Станiслав	— кандидат	ПОНВ	—	Вигода

Вижчезгадані зізнали, що:

Дня 14.ІІ.44 р. покликав їх і Прошека Еміліяна до себе Марек — веркшуц зі станиці Вигода, псевдо «Анджей» (до нього заходять з кличкою «Сова — Ожел», а викликається трьома короткими — перервами — двома довгими стуками до вікна), і наказав їм віднести листа до Тлучека Андрія в Павликівці за кличкою: «Гонор — слава — Бронце і вальч».

Того листа вивчив для певності Прошек Еміліян, і він мав його доручити. Він інформував своїх товаришів по дорозі, що в тім листі є вміщена відозва до поляків, яка закликає їх до боротьби та підтримує на душі. Відозва була написана «другом Базилі» — псевдо команданта Веркшуцу в Вигоді Баввером — фольксдойчер.

Крім того, Прошек мав розвідати, чи часом не можна було б примістити між поляками в Павликівці польську групу (150 осіб), яка зорганізується в Вигоді для боротьби з українцями.

Всі інші держали наказ в поворотній дорозі додому прослідити дооколичні села довкруги Павливки, а головню Перевозець, чи там немає укр[аїнських] партизан, розвідати, як проспірує ОУН, яке наставлення має, записати всіх тих, в кого на стінах висять укр[аїнські] національні портрети.

За успішне провадження розвідки обіцяли їм грошову нагороду.

В дальшiм тягу слідства переслухані зізнали, що головним завданням ПОНВ сьогодні є творення сильних військових груп, які не тільки боронили б польське населення, але перейшли б у атаку проти українців і завдали б їм основний нищівний удар вже безпосередньо.

У Вигоді зорганізовано 5-ть військових груп, а саме:

Група Ч. 1. псевдо «Варта»	90 осіб
Група Ч. 2. псевдо «Вісла»	60 осіб
Група Ч. 3. псевдо «Лев»	80 осіб
Група Ч. 4. псевдо «Лев»	60 осіб
Група Ч. 5. псевдо «Лев»	80 осіб

Головним командантом цих груп є Баввер.

Командантом першої групи являється поручник польської армії — Дзевановські, працює заступником директора фірми «Делька». Заступником команданта є Дзевановські старий (батько поручника).

Командантом другої групи є «Веркшуц» Марек, заступником — Туркевіч.

Командантом третьої групи — Мацейовські, капітан, працює ветеринаром на волость Вельгіж.

Командантом четвертої групи є Чичкевіч зі Стрия.

Командантом п'ятої групи є Стшиньовські зі Станиславова.

Зараз ці групи в стані вишколу. Виклади проводяться на Вигоді. Ширші заняття групи час від часу проводять в хаті поручника Барчука, в Бельгіжі. Барчук, правдоподібно, назначений вишкільником груп.

Як відомо переслухуваним, то зброя формованим групам поки що не видається та з криївок ще не видобута.

Знають про слідуєчі криївки зброї:

1. В приміщенні бувшої польської поліції (зараз гром[адський] уряд) в другій кімнаті, 1,5 метра глибоко, закопано 30 крісів, 45 пістолів «Віс», 2 скриньки оборонних гранат, 2 ручні скоростріли, кілька пачок амуніції.

2. В домі фризієра Вірмута (жида), в другій кімнаті під підлогою, закопано 60 крісів, та 40 гармат.

3. У шевця Москаля в Мізуні, в хаті під шафою зірвана підлога — 7 крісів.

4. В пор[учника] Барчука в Вельгіжі, по лівій стороні від дверей в стайні закопано 2 скоростріли, 5 крісів, 20 гранат, 5 скорострілових стрічок і одна скринька амуніції.

5. Старий Побожель знає, де закопано під горою, коло одного дерева в складі 80 крісів та 200 оборонних гранат.

6. На станиці Веркшуцу закопано кілька скорострілів та кільканадцять крісів.

7. В осібному домі, на полудне Карпатського тартаку при до-розі, над річкою Свіча, в полуднево-східному розі кімнати також закопана зброя.

Ще осінню поляки zorganizували самооборону оселі. Зараз Вигода ніччю обставлена стійками. Алярмовим сигналом до самооборони є повторювання щотри короткі свистки, гудіння сирени по три коротку — повторюються, густа стрілянина коло Веркшуцу.

Алярмовою площею назначено ринок коло пам'ятника Пілсудського. Обов'язком кожного поляка в час алярму сейчас хапати зброю і бігти на алярмовий пляц.

Відомо їм, що ПОНВ плянує вбивства:

Безділя Федора з Мізуня — дир[ектора] Пов[ітового] Союзу.

Крунчика Василя з Мізуня;

Горбая Володимира;

Мельника Олекси з Новоселиці;

Дідуха — секретаря колейки на Вигоді;

Хомишина Василя з Новоселиці;

Янцура з Пацикова;

Кобриня з Пацикова — секретаря дестилляції;

Семкова — головного секретаря колейки на Вигоді.

ПОНВ, в цілях розвідки, висилає по селах Долинського повіту Лаптухову (жінка фельдшера), Новакову, Полюхову, Панькоску, Збороского, Кордасєвіча Льоню та інших. Найбільші прислуги в розвідці приносять Лантух Стах — фельдшер з Вигоди та Малецькі.

ПОНВ організаційно підпорядкована повітовому лікарєві в Долині, Забєзі. Безпосередньо в'яжеться з Забєгою ксьондз Клицькі з Вигоди. На наказ Забєги, фельдшер Стах і Лаптух виїздять в орг[анізаційних] справах до Львова та Варшави.

Як членів ПОНВ знають:

Смешик, дир[ектор] шпиталю в Долині;

Мішек та його син, веркмайстер залізниці в Долині;

Білявські, слюсар в Долині;

Богдал, Павликівка;

Бортніцькі, Павликівка;

Туркевіч Антон, Павликівка;

Мотика, Павликівка;

Южика, Павликівка.

Цілим рухом та роботою ПОНВ в Вигоді керують: Дзєваноскі, Престил, Мацєйовські, Туркевіч, Каліфатич та Баввер. До ПОНВ належить цілий Веркшуц з Вигоди.

Постій, дня 18.II.1944 р.

В. Р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 10. — Арк. 23–24. Копія, машинопис.

№ 286. Протокол про діяльність Карла Курасевича*20 лютого 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Курасевич Карло, с[ин] Григорія і Ельжбети Хмелюк, ур[оджений] 17.IX.1902 р. в Скородинцях (Чортків), поляк, освіта — 6 кл. нарш-коли, рільник, жонатий, військовий (капраль).

По скінченні 6 кляси в Скородинцях, почав працювати при батькові на господарстві. В 1922 р. я оженився, а в 1928 р. дістав покликання до війська. Приділено мене до 48 п[ішого] п[олку] в Станиславові (довудца полк[овник] Гаванер, 9 компанії (дов[удца] кап[ітан] Вікторчик), шеф компанії ст[арший] сержант Делійовський). Мій військовий степень — капраль, який одержав на вправах в 27 п[ішого] п[олку] в Ченстохові. 26.VIII.1939 р. мене змобілізували до 165 п[ішого] п[олку] в Чорткові і приділили до протипанцерного п'ютону. З Чорткова разом з поляком виїхав до Шидловця (Радом).

В битві під Конськім полк зістає розбитий, і він втікає додому, на початку жовтня 1939 р. він прибуває додому.

За большевиків весь час працював на господарстві.

З приходом німців 1 липня 1941 р., був разом з 7-ма поляками арештований Укр[аїнською] Міліцією, але ще того самого дня їх випустили. 5 липня українці замордували 12 поляків. Казимир Стахович, Курасевич Казимир, Солецький Вікентій, Грабовецкий Франц, Сітків Степан, Рахальський Антон, Сітків Франко, Курасевич Іван, Солтис Василь, Солтис Томко, Хмелюк Томаш, Шпитко Казимир. Від того часу я почав скриватися, перебував я в Шатковського Івана (мешкає в кляшторі), Міхалецької Розалії (мешкає коло стації), Баранецкого Станислава і Бандурика Антона. Всі вони мешкають в Чорткові. Додому вернув на Великодні свята 1942 р.

Під час скривання я звернувся до Януша Франца і [нрзб.], які працюють в Кріпо за порадою. Ті порадили мені звернутися до Кальмаєра (один з шефів гештапо). Я це зробив. Притому я завіз йому половину свині, масло, сир, яйця. Кальмаєр сказав мені, щоб добре уважати на Скородинці і про всі рухи українців негайно йому доносити. Звертаючи головну увагу, чи де не відбуваються які сходини, куди переїжджають фіри і взагалі надії української організації. Від того часу, цебто від дня 25.III.1943 р., я постійно ходив до Кальмаєра на гештапо майже щотижня. Доносити поки що не було матеріалів, в той час я йому приносив масло, яйця, молоко, сир. За це я діставав мило, горілку, цукор.

Кальмаєр приїздив до мого дому три рази. Перший раз в липню за рожею до смаження, другий раз в вересні був вночі, але мене тоді не було, і третій раз 14.II.1944 р. Останній раз їх було чотир[ь]ох. В Білій коло Чорткова партизани взяли 180 кг муки з млина, і Кальмаєр питав мене, чи я не бачив яких фір, щоб їхали через Скородинці. При кінці сказав, щоб я прийшов до нього 15.II.44 р. На цей день я прийшов на гештапо, і тоді Кальмаєр поручив виїхати до комісара Папена до Львова, котрий мав мені щось припоручити. До Львова мав їхати 21.II.[1944] р.

1.1.1943 р. я став працювати котролером млинів в окрузі Чорткова. Тому, що мав їздити по цілій окрузі, я для безпеки одержав з Крайцгуптманшафту револьвер і дозвіл на ношення зброї (Вальтер 7.65).

До польської організації я вступив в лютім 1943 р. Її назва — СОП (Служба Охорони Повстання). До організації втягнув мене Куник Петро з Білої (Чортків). Це було в Чорткові. Куник стрінув мене на вулиці і відразу сказав, що має мене запровадити в одно місце, і тому я мусів йому приректи, того місця не зраджу. Потім ми зайшли до Гогдановича, котрий мешкає на вул. Колійовій, перед мостом, зараз коло фотографа Залуського. Гогданович був сержант 9 п[олку] уланів, має літ около 60, низький, сивий, з бородою на шпїц стриженою, вуса довгі, сиві. В домі Гогдановича я стрінув чоловіка високого, на 180 см, сильно збудованого, брунет, літ коло 45, котрого я кілька разів бачив, як з течкою в руці ходив по залізничній улиці. Як виказалось пізніше, це був командант округу Соб. Його псевдо «Збруч». Він прийняв тоді від мене присягу і доручив зорганізувати в Скородинцях п'ятку СОП. Зазначив притому, що коли-небудь мати іншого чоловіка до військових справ, то візьмуть його.

До п'ятки СОП я мав приймати мужчин від 40 літ вгору. Кожний член моєї п'ятки мав, в свою чергу, зорганізувати собі п'ятьох людей. Завданням СОП-у було створити в перші дні збройного зриву міліцію для забезпечення ладу і порядку і «Меня обивательського».

В склад моєї п'ятки входили: 1) Сіткун Іван, 2) Бандура Кароль, 3) Грабовецкий Матей, 4) Курасевич Томко. Гогданович дав мені псевдо «Карп».

При першій стрічі Збруч подав мені на тоненькій бібулці написану інституцію, під котрою був підписаний Збруч — довудца окренгу.

В тиждень після того я приніс до Гогдановича список чотир[ь]ох людей з Скородинець, які належали до моєї п'ятки. Тоді Гогданович дав мені до прочитання газетку «Витрвами». Цю газетку по прочи-

танні своїм людям я мав спалити. Всього я одержав чотири газетки «Витрвами» і один Бюлетень інформаційний Земі Червенский.

В останньому часі Гогданович звертав мені увагу, щоб я уважав, не напився в гештапо горілки і чогось не виговорив.

В організаційному наказі з останніх днів говорилося, щоб в селі зорганізувати постерунки, поготівля для оборони від нападів. В одному означеному місці мали сходитися на ніч люди з сокирами, вилами і на алярм всі мали бігти в напрямку алярму. Такі постерунки в Скородинцях містилися в Бандури Антона, Шадновського Антона, Бабуха Степана, Хмелюка Івана і Рахомского Людвика.

Знаю ще таких людей, які певно належать до польської організації: Гльот Людвик — секретар Роль[ничого] Ком[ітету] Опекуньчого, Барчинський Михайло літ 40, плутоновий, працює в Г. К. П. (направа авт), Шевчук Павло і Андрейчук Степан з Бичковець, Пайонк Станислав з Косова, Затильний Томаш з Білого Потока, Степюк Іван, ксьондз Фляйштaker з Хомянівки, Домінік Кравець з Майдану (Копичинці), Львовіцький Володимир, дир[ектор] школи і Самборський Войцех з Ягольниці Нової (Чортків), зі Синякової коло Чорткова Бандурик Антоні, котрий стрічався з Гогдановичом, ксьондз Роберт — був в Чорткові, тепер він перебуває в Домініканським кляшторі у Львові. Кс[ьондз] Роберт пише книжку про морди, які стались в Галичині. Коли я був у Львові у нього, він сказав мені, що пише згадану книжку, і дав мені тоді до прочитання Бюлетень інф[ормаційний] Земі Червеньської. З Вигнанки (Чортків), належить до поль[ської] орг[анізації] Казимир Бутра.

20.II.1944 р.

(Василь)

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 19. — Арк. 49–50. Копія, машинопис.

№ 287. Протокол про діяльність Яна Ястрембського

21 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Ястрембські Ян, уроджений 25.X.1915 р. в селі Библі Рогатинського повіту і там замешкалий, має жінку й дитину. Освіта 4 кл[аси] нар[одної] школи. Крім навчання в нар[одній] школі — вчився приватно. Військовий ступінь — капраль артилерії в службі чинній. В 1939 році брав участь у пол[ьсько]-нім[ецькій] війні, був роззброєний нім[ецькою] армією в околиці Кельць, опісля вернув додому й

працює при родичах на господарстві, зараз працював в лігеншафті як коваль.

До організації «Оборони Народової» належить від початку її існування на тих теренах, то є від окупації німецької. До організації втягнув його Розумек Владислав, який в той час монтував сітку в Библі. Зразу був рядовим членом, а тепер є підрайоновим. Організація має характер чисто військовий. До його підрайону належить 9 сіл, а саме: Слобода Кукільницька, Кукільники, Загір'я Кукільницьке, Скоморохи Старі, Підшумлянці, Хохонів, Дитятин, Библо і Яблонів. В кожному селі, де є поляки, зосереджується рух організації.

Організація має членів і симпатиків, члени активу називаються «члонкі чинне», а симпатики — «члонкі всперайонце». Підрайон на числює 80 членів, кожний з них узброєний в кріс і пістоль, а крім того, мають районний магазин зброї, що міститься в Слободі Кукільницькій. Перетримує її господар — Квятковскі Станіслав. Зброя є того роду:

- 50 крісів російських;
- 4 пачки набоїв до них (пачка начисляє 800 штук);
- 3 тяжкі скоростріли взір 30, до них 9 лент з набоями;
- 5 фінок (по 5 ладунків набоїв і запасові диски);
- 24 пістолі «Віси і нагани» та відповідний запас набоїв до них;
- 80 гранат;
- 80 газмасок;
- 80 польських мундурів;
- 18 мін большевицьких;
- 2 гарматки, 32 мм;
- 2 авта (особове й грузове);
- 2 мотоцикли;
- 14 роверів.

Крім того, є ще малий запас в с. Библі, який знаходиться в домі Чижевского Тонька і Яна, а саме:

- 11 російських крісів, до них 2 малі скриньки набоїв;
- 10 пістолів і до них набоїв по два ладунки;
- 1 тяжкий скоростріл взір 30;
- 3 ленти набоїв до скорострілів;
- 20 гранат;
- 1 фінка і до неї запасовий кружок-диск.

Районом провадить учитель зі Слободи — Тискі і Піліховскі Юзеф, «Пілка», який його заступає. Ястрембскі Ян мав зв'язок до повітового провідника, Ліпчинського Мечислава, або його заступника, Палки Стаха. Оба мешкають в Рогатині. Ліпчинські працює

екзекутором в уряді скарбовім, а Палка в управі міста. До вищезгаданих провідників курієром від Ястрембского був Сікірка Юзеф — «Кавалер» з Библа.

Окружним провідником мав би бути, на підставі зізнань Ястрембского, Хиляжек Юрек, який живе в Бережанах на Адамівці, а зараз працює в крамниці «Ундіч» в Бережанах.

Заступником його є Наскрент Станіслав, «Скрент», живе в Бережанах біля залізничної стації від Хаток, живе зі спекуляції.

Курієром до округи є Мушинські Філько з Библа.

Зв'язки:

З Библа до Підшумлянець	з зв'язковим	Пацинські Владислав;
З Підшумлянець до Библа	з зв'язковим	Кордецькі Віктор;
З Библа до Гербутова	з зв'язковим	Піліховські Ян;
З Гербутова до Библа	з зв'язковим	Піліховські (брат Яна);
З Скоморох Старих до Библа	з зв'язковим	Чижевські Генрик (шофер);
З Библа до Скоморох Ст[арих]	з зв'язковим	Чижевські Маріян;
З Библа до Галича	з зв'язковим	Ястрембські Юзеф;
З Галича до Библа	з зв'язковим	Бучма Станіслав або Пташнік (гикавий);
З Хохонева до Библа	з зв'язковим	Клементовські Полько;
З Библа до Хохонева	[з] зв'язковим	Більчинська Кароліна;
З Библа до Славятина	з зв'язковим	Пеліховська Магдаліна;
З Славятина до Библа	з зв'язковим	Копійовські і Бучак Ян;
З Слободи Кук[ільницької] до Библа	з зв'язковим	Піліховські Юзеф або Янко;
З Библа до Слободи	з зв'язковим	Черкаські Юзеф;
З Библа до Панович	з зв'язковим	Жендзяновська, дочка Стаха;
З Панович до Библа	з зв'язковим	Слугоцькі Владислав;
З Детятина до Библа	з зв'язковим	Маліновські Ян;
З Библа до Дитятина	з зв'язковим	Ходаніцькі Полько;
З Загір'я Кук[ільницького] до Библа	з зв'язковим	Шимберські й Піліховські (кривий на ногу).

До міста Болшівець і Кукільник постійно доїжджає Барановські (дир[ектор] лігенш[афту] з Библа).

Будова організації «Оборона Народова»

Молитва, якої зміст такий:

«Под твоев оброне в уцеками, сен съвента божа родзіцелько, нашемі просьбамі не рач гардзіць панє, але од вшелькіх пшигуцерач (?) нас завше вибавіць, Панє. Панно хвалебна і блогославйона, пані наша, пшодовнічко наша, посьреднічко наша, поцешицелько

наша з сином своїм нас поєднай. Синові своєму нас оддавай і пшичиньсе за нами, абись ми билі в спокою. Амен».

Організація «Обор[она] Нар[одова]» має характер військовий. Провідники називаються командантами. Найнижча орг[анізаційна] територіяльна клітина є пляцувка, потім подрайон, а дальше: район, повят і окренг.

Найновіші накази організації такі: самооборона перед українцями, заготівля збіжжя і мундурів, підготовка збройного зриву проти німців, а головно проти українців. Зрив цей мав би бути підготований на літо 1944 р.

Все вищеподане Ястрембські Ян потвердив як згідно з правдою присяги.

Дня 21.ІІ.1944 р.

(Дік і Жар)

Відпис.

Організація «ОБОРОНА НАРОДОВА»

Список польського активу

(подав Ястребський Ян — підрайоновий)

Библо — Бибелка Яр. I.

1. Розумик Станіслав — командант пляцувки;
2. Квятковські Юзеф — заст[упник] ком[анданта] пляцувки;
3. Сікірка Юзеф — курієр на Паневичі й Рогатин;
4. Чайковські Адам;
5. Ходаніцкі Полько;
6. Черкаські Юзеф;
7. Чижевські Только;
8. Чижевські Ян;
9. Маліновські Ян;
10. Піліховські Ян і всі кращі поляки є членами «всперайонцимі».

Скоморохи Старі

1. Нарольський Только — командант пляцувки;
2. Гохман Сташек — заступник;
3. Білінські — (тата називають «Круць»);
4. Нарольські Антоні — активіст;
5. Сальські — активіст (мешкає в селі, його брат забив чоловіка);
6. Сальські Юзеф — активіст (мешкає на полі, доїжджає до Станиславова, де працює при залізниці, додому вертає щовечора).

Слобода Кукільницька

1. Піліховські Юзеф — ком[андант] пляцувки;

2. Квятковські Антоні — заст[упник] ком[анданта] пляцувки;
3. Квасьньовські Антоні — активіст;
4. Міхалевіч — активіст (сліпий на око);
5. Квятковські Франек — активіст;
6. Міхалевіч Корнель — активіст;
7. Тискі (учитель) — районний командант;
8. Вархал Броніслав — заступник Тиского (бухгалтер лігеншафту);
9. Ляшкевіч Ян — активіст, підофіцер;
10. Ляшкевіч Міхал — активіст, плутоновий;
11. Коменда Франек — активіст, капраль;
12. Зайончковські Кароль — акт[ивіст] (коваль, робив вилки для оборони);
13. Квятковска Юзефа — активіст, рай[онова] виховниця;

Дитятин

1. Ходаніцкі Полько — ком[андант] пляцувки;
2. Вербіцкі Юзеф — заступник;
3. Маліновські — активіст;
4. Худяк Владислав — активіст;
5. Поліховські Маріян — активіст;
6. Чорний Константин — активіст;
7. Мовчан Ян — активіст;
8. Пильц Міхал — активіст;
9. Пильц Казимир — активіст;
- 10 Залєвські Маріян — активіст.

Підшумлянці

1. Кордецькі Віктор «Корек» — ком[андант] пляцувки;
2. Служебські Міхал «Слупек» — заступник;
3. Біліньські (грубий і високий, з 1913 р.);
4. Біліньські Ян;
5. Вітковські Маріян;
6. Пігородецкі Только.

м. Болшівці

1. Шромек — дир[ектор] лігенш[афту] (Вищий пост: обл[ась] або край);
2. Кс[ьондз] Зайонц і другий ксьондз (оба мешкають в кляшторі);
3. Долгач Цусек;
4. Місєвіч — сили був[ший] ком[андант] поліції;
5. Клементовські Юзеф — має зв'язок зі Львовом;
6. Нагайовські Кароль;
7. Нагайовські Олек;

8. д[окто]р Менлзібродзкі — (ветеринар);
9. Комарніцкі Станіслав;
10. Комарніцкі Фридрих;
11. Гіль Юзеф;
12. Лотоцкі — (масар) ... в кляшторі, в помешканнях є оружжя для міста.

Рогатин

1. Лапчинські М'єчислав — «Сьвенти Станіслав» — повітовий ком[андант] «Об[о]р[они] Нар[одної]», працює як ексекутор в уряді скарбовім;
2. Палка Шашек — «Палек» — заст[упник] пов[ітового] команданта.

Бережани

1. Хиляжек «Юрек» — окр[ужний] командант «Обор[они] Нар[одної]» (мешкає в Бережанах на Адамівці, зараз працює в крамниці «Ундіч», чорнявий).
2. Наскрент Станіслав — заст[упник] окр[ужного] ком[анданта]. Мешкає в Бережанах коло залізничної станції від хаток, живе зі спекуляції.

Дня 21.ІІ.1944 р.

(Дік) (Жар)

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 8. — Арк. 19–22. Копія, машинопис.

№ 288. Протокол про діяльність Франка Кароля

23 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Кароль Франко, с[ин] Кароля і Катерини Коміновської, ур[оджений] 15.8. 1893 р. в селі Личківцях (Копичинці), зам[ешкалий] в Трибухівцях (Копичинці), жонатий, військовий капраль, поляк, осв[іта] — 4 кл[аси] нар[одної], рільник, некараний.

По скінченні нар[одної] школи працював весь час на ріллі. В 1927 р. виїжджає до Канади на роботу і був там до 1932 року. По повороті додому далі працює на ріллі, беручи участь в освітній діяльності, за що його вибирають презесом ТСЛЬ, яким є аж до 1939 року. З приходом большевиків вибирають його агрвиконавцем, яким є до приходу німців.

В 1943 р. кілька разів стрічається з Похоменком Миколою, полоненим, який перебував в с. Чубурівці в Стиранки. Він часто заходив до Квятковського Михайла, поляк, коваль, зам[ешкалий] в

Трибухівцях, і там з ним бачився. Похоменко при зустрічі говорив, що Польща держить союз з ССР, і тому поляки в Галичині повинні співпрацювати з сов[єтськими] полоненими. Дальше говорив, що поляки з приходом ЧА повинні з місця захопити владу в свої руки. В липні 1943 Похоменко втягнув його до комун[істичної] організації. До неї належав ще Квятковскі Михайло і Тесарський Григорій, в якого Похоменко все перебував. Провідника вони не мали, а стрічалися часто з Похоменком, і цей проводив з ними розмови. Звичайно говорив про стан фронту і що невдовзі прийдуть большевики. Сходив жодних не переводили. В вересні 1943 р. він видає Похоменка на місцевий ґрентшуц як підозрілого типа, що постійно вештається в терені. Тим хотів позбутися Похоменка. Його, одначе, випускають, тому що Стиранка з Чабарівки посвідчив, що цей постійно в него перебуває.

До ґрентшуцу він постійно заходив на розмови, тому що знає дуже добре нім[ецьку] мову. В лютому 1943 р. він випадково зайшов до дому Яреми Михайла. Там застав Мазура Йосипа і Орловського Йосипа, оба поляки, котрі читали газетку «Бюлетень». Вони зразу цю газетку сховали, але згодом продовжували читати. Згадані і ще Камарніцкый, належать до польської організації. Він її назви не знає. Провідником їх є Ярема Йосип.

Дня 23.II.1944 р.

(Василь)

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 34. — Арк. 72. Копія, машинопис.

№ 289. Протокол про діяльність Владислава Линьського

26 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Линьскі Владислав, с[ин] Юзефа і Катерини, з дому Тановска, уроджений 1920 р. в Швейкові і тут замешкалий. По національності — поляк, освіта — 3 класи нар[одної] школи, не військовий, член стшельца і оборони народовой.

В році 1942 німецька влада переводила регуляцію ріки Коропець, до якої приїхало чотири інженери, які, крім роботи при ріці, робили роботу організаційну. З хвилиною їхнього приїзду на терені повстала «Польська Організація Терористична», яку очолював «Соль», який рівнож приїхав під покришкою інженерів. Основниками в Швейкові були: Мельник Антоній зі Львова, псевдо «Мацек»,

інж[енер] Загула Маріян з Варшави, псевдо «Груби», Редліх Болко з Кракова — «Соль». Та коханка «Соля», Рогальська Янка з Бережан, «Бася». «Соль» і «Бася» через цілий час мешкали в ксьондза Егора Юзефа в Швейкові, псевдо Егора — «Кароль». Ці вищеподані інженери організували плютон з трьох дружин. Плютоном проводив в той час «Соль», а коли «Соля» гештапо заарештувало, то інженери зі Швейкова повтікали ще в 1943 р. Як переходила в 1943 р. більшовицька партизанка, «Сетний» передав команду над цілим плутоном. По арештованні «Соля» «Сетний» підпорядкувався Ігнатовичеві Янові з Монастириськ, псевдо «Стахура» (він є лісничим).

Скорець Бронько є шефом цілого плутону, який складається з трьох дружин СОП-у і групи вивядовчей. Перший дружиновий називається Линьські Владислав (це є зізнаючий), друга дружина Кшимовського Юзька (гайовий), третя дружина Фридриха Яна з Заставець. Дружинові команданти здають рапорти чотири рази в місяць. Рапорти здавали до Ігнатовича в Монастириськах. З літератури отримували «Інформативний Бюлетень Земі Червенської» і Листівку «Витрвами». Люди були всі заприсяжені. Останньо дістав наказ від «Стахури» змобілізувати всіх здібних носити зброю.

До групи вивядовчей належать: Фялкоскі Броніслав, с. Франка (командант), Качур Ясько, псевдо — «Слепи», Качур Пйотр, пс[евдо] — «Кв'ят», Чеховські Владик, псевдо — «Погода», Урбанські Владислав, пс[евдо] — «Коваль». Всі поляки з Швейкова. Завданням розвідного звена є — слідити за рухами німецькими і українськими, а в часі зриву перебрати владу в свої руки.

Групу СОП зорганізувала Рогальська «Бася», м[агістр]р прав з Бережан. СОП мала за завдання збирати уніформи, готівку, харчі та інші роботи.

Бувші кур'єри до «Соля»: Харенза Анелька, ж[інка] Рудольфа, і Слугоцька Франка, ж[інка] Бронка. До ксьондза в Ковалівці Бенька Яна — Линьські Владислав.

Компанія «Сетного» має псевдо «Загуже». Через руки «Сетника» переходять всі звідомлення. В нього рівнож знаходиться архів. Близьким співробітником «Сетного» є Задвірний Владислав зі Швейкова, псевдо «Ліс». Він є довудца плутону.

Про склад оружжя і інші справи, які його не торкалися, Линьські не знає.

26.II.1944 р.

(Гек)

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 17. — Арк. 47. Копія, машинопис.

№ 290. Протокол про діяльність Броніслава Скорця*28 лютого 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Скорець Броніслав, с[ин] Василя (батько був українець), уроджений 1916 р. в селі Швейкові, повіт Підгайці, по національності поляк. Освіта 6 кл[асів] нар[одної] школи. Військовий степе́нь під-офіцер. До 1939 р. був органістом в костелі. В 1939 р. пішов на війну, а за більшовиків працював далше як органіст.

В 1942 р. німецька влада переводила регуляцію ріки Коропця, і тоді до Шейкова прибуло чотирьох інженерів. Під маскою інженера приїхав туди до Швейкова організатор «Польської Організації Терорестичней» (ПОТ) Редліх Болеслав, «Соль», зі своєю коханкою з Бережан Рогальською Янкою, псевдо «Бася», яка рівночасно зі «Солем» вела організаційну роботу на тому терені.

Дня 17.IX.42 р. Скорець Броніслав дістав припоручення від «Соля», через Рогальську Янку, явитися на приходство до Ковалівки. Коли прибув на місце, то там вже на нього ждав знаний йому «Соль». Того дня «Соль» іменував Скорця Броніслава шефом компанії Ч. 5. З того часу «Соль» надав йому псевдо «Сетний», яке носив до цієї пори. Та компанія вже в той час мала зорганізовану т. зв. «СОБ» (Стронніцтво Оборони Паньства), яке було втілене в ПОТ. В склад ПОТ-у входила ще диверсійна п'ятка (Вивядофча Служба Слідча). Командантом служби слідчої є Фіялковські Бронько, псевдо «Троп». Завданням диверсійної п'ятки, якнайскорше дати відплату українцям і головно слідити за рухами ОУН, ловити по можності її провідників та ліквідувати. Інші діла в компанії були характеру чисто військового, яких ціллю було перешколити невійськових на військових та дати їх до партизанки. Таких перешколених є в кожному селі по кількадесять. Від якогось часу ходили чутки, що «Соль» арештований (і від тих пор його ще в Швейкові не було), тому його місце зараз займає Угревич, псевдо «Маркотни з Монастирськ». Йому також підлягав «Сетний».

Сам Угревич походить з Вільна, колись учителював у Швейкові, а зараз стало мешкає в Монастирських.

Найновіші накази, які одержали від Угревича: 1. Організувати зброю і зберігати ту, яка є. 2. Організувати харчі, які під час зриву відіграють найголовнішу ролю. 3. Слідити рухи українців відносно поляків і про все негайно і докладно звітувати. 4. Приготовляти людей до зриву, який наступить з хвилиною цілковитого упадку Італії (і той час поляки з Англії мають зробити десант на означенім місці ор-

ганізацією). 5. Приготовити відповідне забудування на лагри українців — організованих членів ОУН в той час з місця стріляти.

У випадку, коли б десант був, а владу перебрала ОУН, сейчас творити партизанку і розкласти їх знутри. Польська організація боронить прав границь до 1939 р. Поляків, які б пішли до більшовицьких урядів, стріляти безпощадно, хіба на період зложать заяву співпраці з підпіллям.

Зв'язки:

Від д[окто]ра Лісікевича з Монастирськ до Центрального проводу у Львові був Линьов Владислав «Зосік».

Від «Сетника» в Швейкові до Угревича «Маркотни» в Монастирських були: Слугоцка Юзька «Пончек» і Хоренза Юлька «Сарна».

Від «Сетника» до села Заставець до Теофіля Пархальського, — Слугоцка, або Хоза.

Від «Сетника» до Волиці ходить Фридрих Юзеф, псевдо «Тварди».

Від «Сетника» до Волиці ходять до Коваліка Міколая і до ксьондза Тизго Едварда ходять вищезгадані криєрки «Пончек» і «Сарна».

Тому, що в Швейкові начисляють 50% українського населення, поляки всі свої магазини приміщують в с. Гуті. Там знаходяться всякого рода заготівельні магазини. Зброя майже вся в руках партизанки, яка міститься в лісах почавши від Гути, кінчиться в Короснянськiм лісі. Докладно про кількість партизан не знає, але на підставі звідомлень подає коло трьох сотень. Партизанка не має тяжкого ружжя, то є: арматок чи щось подібного, — натомість мають багато ручної автоматичної, гранат, крісів і пістолів. Партизанка удержується зі скоків на лігеншафти та на селян-українців. Директори лігеншафтів переважно самі доставляють продукти партизанам на місце.

Партизанка розпоряджає більшою аптекою, яку порозміщували по селах по домах, які не є підозрілі ані німцям, ані українцям. Частина такої аптеки міститься в Слобідці Горішній в Козік Юзефи «Вжос», і ця Козік знає, де є решта аптеки.

По селах, крім кількох крісів для самооборони, магазинів не мають, все знаходиться в руках партизан.

Все вище подане зізнаю під присягою і ствердив власноручним підписом.

28.II.1944 р.

(Гек)

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 16. — Арк. 46. Копія, машинопис.

№ 291. Протокол зізнань члена польської підпільної організації
1 березня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Переслуханого чл[ена] поль[ської] підпільної орг[анізації], який стояв на пості «ШЕФА» сотні.

Дня 29.II.1944 р., о год. 22, зложив зізнання «Шеф» сотні польської підпільної орг[анізації] Монастирського р[айо]ну, пов[іт] Бучач, який включив до своєї території полуднево-східні села пов[іту] Підгайці. Польська підпільна організація, побудована на взір військової системи трійкової. Шеф сотні був зобов'язаний організувати три плютони, плютон ділився на три дружини. А дружина ділилася на трійкові ланки. Дружину очолював дружиновий, який підлягав плютоновому, а цей — шефові сотні. Така сотня мала бути зорганізована в с. Швейків, Заставці і Волиця, пов[іт] Підгайці, а підлягала проводові в Гуті Монастирській, пов[іт] Бучач. Шеф зізнає, що повної сотні не міг так скоро зорганізувати з причин короткого часу належання до орг[анізації], від другої половини 1943 р., до якої втягнув його інженер при регуляції ріки Коропця, «Соль» (псевдо). Соль припоручив організувати таку сотню, яка мала за завдання в відповідний [мо]мент виступити збройно проти німців і українців, а головно проти ОУН. До цього часу зорганізував лише один плютон в с. Швейків, а по других селах почав організовувати дружини. До плютону, ним зорганізованого, належало 30 чоловік, яких і дав поіменно. Завданням чл[енів] плютону було переводити збірки харчів, тютюну і грошей. Зібрані продукти тимчасово magazинували в поль[ського] ксьондза в Швейкові, а опісля відставляли до Гуті-Монастир[ської]. В Гуті-М[онастирській] міститься штаб військової і одна сотня польських партизанів. Узброєння партизанів: важкі скоростріли і легкі, кріси, гранати і амуніція. Других дві сотні партизанів міститься по інших селах пов[іту] Бучач. Партизанам допомагають польські села, де мають зорганізованих людей і директори лігеншафтів. Поки що діяльності не проявляли, крім здобуття харчів, коли їм бракувало. Криївки і магазини зброї знаходяться в Гуті-М[онастирській]. Штаб видав наказ поробити чорні листи на чл[енів] ОУН і свідомих українців, яких в догіднім часі мається зліквідувати.

Припоручив віднайти відповідні будинки (стодоли), які мають служити за тимчасові лягри. Зрив революційний мають робити тоді, коли аліанти здобудуть Італію. Після здобуття Італії мають спасти аліантські парашутисти разом з еміграційною поль[ською]

армією і розпочати боротьбу без огляду на це, хто буде знаходитися на території б[увшої] Польщі (німці, більшовики, українці). На дві години перед революцією чл[ени] довідаються, де мають ставитися в повному виряді і про місце спалення аліянтських парашутистів. Зараз хто з членів є загрожений, забирається його до партизанки. Партизанка зложена майже з самих польських підпільників.

Наказ штабу у відношенні до більшовиків і українців був такий: коли більшовики займуть терени Галичини, ставитися до них вороже і не приймати участі в адміністративному житті. Хто піде на посаду, уважати його треба як ворога польського народу і будеться таких людей карати військовим законом. Виїмкові випадки можуть бути тоді, коли сама орг[анізація] дозволить зайняти якусь посаду. До армії більш[овицької] не йти. Васілевську трактувати як ворога і зрадника польського народу.

Відношення до українців, а головню до ОУН, вороже. Коли б ОУН скорше опанувала революційно терен і завела владу, прийняти становище агресивне. До української армії не йти, тільки творити партизанку і проводити боротьбу на життя й смерть, доки не прийде підмога аліянтів. Членів орг[анізації] ОУН нищити на кожному кроці в часі революції і зараз. Тому пропорушено приготувати вже чорні листи і тих людей, які будуть небезпечні для поляків, зліквідується, а других посадиться в лягри. Серед українських мас перевести мобілізацію хто лише здібний носити зброю і забрати до фронту. Жодних прав для українців після війни не передбачується. Хто прийме польське горожанство, буде мати право набути землю до вартості 20 000 зл[отих]. Більших господарств в польській державі не передбачується ані для поляків, ані для поль[ських] меншостей.

Після кількох акцій, переведених на поляках, прийшло зарядження всім чл[енам] польської орг[анізації] опускати терен і їхати на роботи в Німеччину. Рівнож це відноситься до польського населення, щоб терен опускати, бо грозить всім смерть від українців. Між польським проводом говориться, що провід ОУН опустив терен перед приходом більшовиків, емігрував, а низові клітини лишилися без проводу і роблять, що хочуть. Уважаю, що коли б був український провід на місці, не допустив би до таких подій, які заіснували. Рівно ж їхній провід говорить, що терен опускати муситься, бо українці викрили їхню організацію і будуть масово її ліквідувати. Великий страх мають поляки перед ОУН, яка має велику силу до ліквідації польського підпілля.

Коли українці заборонили вступ до лісу, польська партизанка боїться пхатися туди й рейдувати ночами. Вибирають найпевніший терен та держать там сильні стійки перед українськими партизанами. В польських селах чуються найпевніше. Польське священство є охоплене польським рухом і дуже помагає в роботі. Так само вчителі і лікарі. Стараються робити запаси аптек і лікарських препаратів.

Організаційна робота поляків сильно законспірована так, що ніхто з родини не сміє знати про її діяльність. Не дуже звертають поляки увагу на закупи зброї, вірять, що Англія скине її на парашутах. Робили спроби закупу зброї в українських поліцистів. Зброя, яку мають, переважно польська і більшовицька. Літературу одержують зі Львова, а для влешення її транспорту поляки-лікарі виписували спеціальні посвідки для переїзду поїздами.

Шеф, який зложив зізнання, був мішаної родини, українсько-польської. Мама полька. Стриєчний брат був членом ОУН, зараз у німецькому війську. Шеф просить, щоб пустити його та прийняти в члени ОУН або забрати до української армії. До поляків вертати більше не хоче. Просить заопікуватись жінкою та дитиною, що остались дома. Чує велике розчарування до провідників польського підпілля. Щойно тепер побачив наївну політику поляків. Присягає на всі святощі релігійні про свою вірну працю для українського народу. Чує жаль до матері, що виховала його в польському дусі. Потім підпав під вплив польської шовіністичної верхівки. З тим днем переходить до праці на користь України.

Точні дані має СБ. Я хотів тільки охопити загально характеристичну польської підпільної роботи та фантастичних аспірацій політичних про будову Польщі Англією.

Матеріяли, які подав «Шеф», вимагають конспірації, і тому в подробицях їх не описую та не подаю правдивого прізвища його.

1 березня 1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 7. — Арк. 17–18. Оригінал, машинопис.

№ 292. Протокол про діяльність Збігнева Шалінського
2 березня 1944 р.

С. Б.

В ...

Справа банди «П»

2.3.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з поляком, Шалінським Збігневим, з Бербеків, пов[іт] Кам[’янка] Стр[умилова].

Шалінській Збігнев, син Яна і Марії з Рогалінських зі Львова, ур[оджений] 18.2.1902 р. у Львові, середня освіта, підстаршинська школа у Львові, заводовий польський підстаршина.

Дня 2.3.44 р. б[іля] с. Мазярні Гоголевої група озброєних людей замордовала озброєних 3-ох українців зі с. Язениця Руська. Замордовано Володимира Рудого, ур[одженого] 20.1.1905 р. в Язениці Руській, та Михайла і Івана Лобаїв з Язениці Руської. Зачувши крик в тій стороні, зроблено поїздку в ту сторону. У висліді зловлено озброєного Шалінського Збігнева. Задержаний відстрілювався, але, ранений в руку, мусів заперестати стрільбу. Біля нього знайдено: кріс «Мавзер» та 20 набоїв до нього, 2 гранаті, документи помордованих Лобаїв і особисті документи.

Придержаний член загону польської боївки Завіше, яка стояла на Бербеках. Член НСЗ від 1940 р., заводовий підстаршина. Допомогавав командантові відділу боївки Завіші та командантові окренгу Ружі (хто такий Ружі, не скажу). Завданням боївки Завіші було нищити активний український елемент та вишколювати військово польську молодь.

Шалінські брав участь в нападі на українські села Нивиці і Трійці. В нападі брали участь поляки: Адамів, Шльонзаків, Верхолів, з Будок Незнанівських, Бербеків, з Язениці Польської, Мазярні Ваврикової та Майдану Старого. В Нивицях зістав Шалінські ранений в ногу та ще досі рани докладно не вилічив. В Трійці згинув його товариш з Мазярні Ваврикової, капраль Позняк Станіслав, брат якого Юзеф погрожував за смерть брата знищенням всіх сусідніх укр[аїнських] сіл. Хто застрілив Рудого, він не знає. Сам він зарубав сокирою зв’язаного Михайла Лобая. Він також забрав документи обох братів Лобаїв. Де похоронено трупи, він не знає, бо їздив на засідку до ліса, де його і зловлено.

За зізнанням Шалінського, в Барбеках і на Мазярні Гоголевій замордовано 19 українців.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 57. — Арк. 96. Копія, машинопис.

№ 293. Протокол про діяльність Івана Хмеля*2 березня 1944 р.*

С. Б. в ПЕРЕТОКАХ
Справа банди П.

Дня 2.III.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Хмелем Іваном з Перетік.

Генералія:

Хмель Іван, літ 45, нац[іональність] польська, рільник, освіта: нар[одна] школа, рим[о]-кат[олик].

Справа:

Хмель Іван в часах польської влади був великим україножером і донощиком проти місцевого свідомого елементу. На донесення селян проведено при помочі АБ ревізію. Під час ревізії Хмель стреляє з короткої зброї до бойовика Залізного і ранить його в руку. Під час ревізії знайдено 2 кріси (один російський, другий німецький), револьвер — Токар, 50 примірників «Наше Креси Вєходнє», 180[-]т куль рос[ійських] до кріса, 24 кулі до пістоля.

Зізнання:

Хмель Іван признається, що належав до «ОКВ» від січня 1943 р. Видав селян нім[ецькому] Гештапо, при помочі провокації вдалося йому, як він заявив, вислати весь свідомий місцевий елемент до німецьких лагерів.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 61. — Арк. 100. Копія, машинопис.

№ 294. Протокол про діяльність Міхала Гжесяка*5 березня 1944 р.*

С. Б.
в ...
Справа банди «П»

5.3.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Гжесяком Міхалом з Володимира Вол[инського], зам[ешкалий] в Мазярні Гоголевій, пов[іт] Кам['янка] Стр[умилова].

Гжесяк Міхал, син Мартина і Анелі з Бжезіцкіх, ур[оджений] 5.8.1917 р. в Володимирі Вол[инському], неповно-середня освіта, коваль, стану вільного.

Дня 5.3.1944 р. вбито в Мазярні Гоголевій укр[аїнського] поліциста, Коваля Василя з Банюнина. На місці вбивства зловлено Міхала Гжесяка. Біля нього знайдено: 1) совітський кріс і 10 набоїв, 2) пістоль «Вальтер», кал[ібри] 7,65.

Гжесяк Міхал, член польської боївки, яка скривалась на Мазярні Гоголевій, належав до польської поліції на Волині і має на своєму сумлінні кільканадцять українців. Двоє укр[аїнських] поліцистів, які появились в Мазярні Гоголевій 5.3. ц[ього] р[оку], зістали заманені в засідку, яку влаштував Гжесяк з трьома поляками з Бербеків. Ковалю застрілив Гжесяк в хвилині, коли той виходив зі села.

Гжесяк, за зізнанням інших поляків, був ініціатором протиукр[аїнських] виступів та великим садистом, знущався над своїми жертвами (зловленими українцями). Виконував найбільш небезпечні доручення команданта окренгу Ружі.

До всіх злочинів признається з безличною байдужістю і сипле інших своїх товаришів та ціле село Мазярню Гоголеву.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 54. — Арк. 95. Копія, машинопис; також ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 223.

№ 295. Протокол про діяльність Францішка Духевича

17 березня 1944 р.

С. Б.

В ...

Справа банди «П»

17.3.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Францішком Духевичом з Бербеків, пов[іт] Кам[’янка] Стр[умилова].

Францішек Духевич, син Юзефа і Магдалени зі Збронців, ур[оджений] 2.IV.1901 р. в Бербеках, середня освіта, урядник.

Дня 17.III.1944 р. відділ, зложений з кількадесяти узброєних людей, напав на село Соколю. Банда обсипала людей стрілами. Вбито 70-літню жінку, Настю Чорну та спалено одну хату. Дальше до села банди не допущено. Кулеметним огнем вбито (відділ Орла) 6 людей, двох ранених втікло за рештою банди в напрямі ліса, та зістали зловлені. Один незнаний тип добився пострілом з кріса в голову. Францішка Духевича зловлено живим. Біля нього знайдено: 1) фінку, 2) за-

пасовий кружок до фінки, 3) гранату, 4) документи вбитого 2.III.44 р. Володимира Рудого з Язниці Руської, 5) особисті документи на ім'я українця Йосифа Гречаника з Добросина, пов[іт] Жовква.

Францішек Духевич, чл[ен] польської військової організації, що організувала польські боївки в Кам'янецьчині. Близький співробітник Завіші. В тайних польських організаціях працює активно від квітня 1940 р. 2.III.1944 р. вбив в Мазарні Гоголевій Володимира Рудого, документи якого знайдено в Духевича. Тепер, коли всіх трьох помордованих знайдено в Мазарні Гоголевій і забрано до с. Соколі, де збіглося майже ціле населення села, Духевич хотів скористати з замішання і знищити с. Соколє. Добре уплянований напад не вдався. Банда мусіла відступити, втративши 7-ох людей і команданта в особі Францішка Духевича.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 55. — Арк. 94. Копія, машинопис; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 75. Копія, машинопис. Оpubліковано: Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942—1945. — Варшава — К., 2005. — Т. 2. — С. 1010.

№ 296. Протокол про діяльність Єжа Антоніцького

20 березня 1944 р.

С. Б.

в Радванцях

Дня 20.III.44 р.

Справа банди «П»

ПРОТОКОЛ

Списаний із Єжем Антоніцьким.

Генералія: Єже Антоніцькі, син б[увшого] польського офіцера, освіта 3 кл[аси] гімназії, зайнятий як секретар Фірми Шмідт в Радехові.

Справа: Дня 18.III.44 р. в год. 10 рано приловлено осібняка, який переходив з Радванець до Гоголева. При собі мав пошту із напрямними проти української акції, крім цього, знайдено в нього револьвер системи Радом-9. На всякі запитання не дав жодної відповіді. По докладній ревізії, знайдено в його хаті 4 совітські гранаті, т. зв. «Осколкові». Далше слідство не довело до жодних позитивних результатів.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 69. — Арк. 108. Оригінал, машинопис.

№ 297. Протокол зізнань Юзека Крисічинського

20 березня 1944 р.

С. Б. в ТАРТАКОВІ

Дня 20.III.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Крисічинським Юзеком.

Генералія:

Красічинські Юзик, невідомо місце народження, зам[ешкалий] в Ксаверівці, пов[іт] Сокаль, ур[оджений] 1920 р., син Яна і Ельжбети, без фаху.

Справа:

Задержаний на дорозі між Тартаковим і Ксаверівкою, мав при собі револьвер і 2 гранаті. По переведеній ревізії в його домі знайдено 8 крісів без прикладів.

Зізнання:

Арештований признається, що є членом «ОКВ», його завданням було дороблювати дерев'яні частини до різного роду зброї для польського підпілля. Крім цього, мав він держати зв'язок між Тартаковим і Сокалем. Для боївки, яка оперувала в Сокальщині, дав він готових до ужитку 22 кріса. Активно в боївці не брав жодної участі через слабе здоров'я і, як сказав, тому, що не чується до такої роботи покликаним.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 64. — Арк. 103. Копія, машинопис.

№ 298. Протокол про діяльність Казимира Козаковського

Не раніше 25 березня 1944 р.

24.3.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Козаковським Казимиром з Лопатина, пов[іт] Радехів.

Генералія: Козаковський Казимир, літ 38, початкова школа, рільник, жонатий.

Справа: за Польщі був політичним діячем, носив зброю, був заст[упником] команданта «Штшельців». Сильно переслідував укр[аїнський] політичний рух. З приходом більшовиків став сексотом і співпрацівником НКВД. З його причини зістали вивезені на Сибір слідувачі укр[аїнські] громадяни: Кернилюк Йосиф з родиною,

Заморський Іван з родиною, Корнилюк Петро з родиною, Климчук Адам, Климчук Йосиф і Климчук Михайло з родинами, які з Архангельська доказали листовно, що їм влада більшовицька, тамтешна, показала, що вони зістали вивезені з причини Козаковського Казимира.

За нім[ецької] влади входив в склад поль[ської] підпільної організації та переховував польських підпільників, як рівнож і жидів. Дня 20.3.44 р. з польським зв'язком з с. Підмонастирок прибула більшовицька банда до Козаковського, який їх гостив, а пізніше особисто відпровадив їх на польське с. Бебехи. Прилапаний на дорозі Козаковський, через А. Б. на допитах признався до вини. При ньому знайдено пістоль марки «Радом», калібру 9 і 24 набой. *Зістав зліквідований нашою А[дміністративною] Б[оівкою] 25.3.44 р.*

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 42. — Арк. 81. Копія, машинопис.

№ 299. Протокол про діяльність Станіслава Бурковського *Березень 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Списаний з Бурковським Станиславом з Лопатина, пов[іт] Радехів. *Генералія:* Бурковський Станислав, літ 63, поч[аткова] школа, емеритований сержант польської армії, жонатий.

Справа: За Польщі був у слідчій поліції у Львові до 1936 р. Від цього року пішов на емеритуру, де замешкав у Лопатині. Був заангажований до польських політичних організацій, т. зв. «лівих». За більшовиків вступив в ряди сексотів, де zarazом доносив до НКВД про справи українські. За німців даліше продовжував діяльність у політ[ичних] польських організаціях, переховував польських підпільників. Мав зв'язок з більшовицькою бандою, де є доказом, що до нього більшовики заїздили. Приготовлював матеріяли супроти українців для більшовиків. Дуже часто грозив поодиноким українцям, що вже вкоротці прийдуть більшовики, тоді він вповні розчитається з українцями. Слідив укр[аїнський] політичний рух. Зловлений А[дміністративною] Б[оівкою], признався до вищезакинених провин.

Дня 25.3.44 р. зістав зліквідований А[дміністративною] Б[оівкою].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 43. — Арк. 82. Копія, машинопис.

№ 300. Протокол про діяльність Луки Собецкого
Березень 1944 р.

Обортів
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Собецкого Луки су-проти українців.

Генералія: Собецкий Лука, син Ігнатія і Марії, поляк, уродж[ений] в 1882 р., народня школа, австрійський підофіцер, жонатий.

Діяльність: за часів б[увшої] Польщі Собецкі в неможливий спосіб шкодив українцям на всіх ділянках господарчого і культурно-освітнього життя. Огненною ненавистю дихав він на українців, проводячи, при помочі адміністраційних чинників, запеклу боротьбу, про що говорять нищенаведені факти. В 1926 р. зійшлися місцеві господарі в справі заснування кооперативи. На ці збори впадає Со-бецкі та старається їх розігнати, причому сказав: «Хами, заберайце сен з нашей земі». Коли з того нічого не вийшло, алярмує польську поліцію та інтерпретує ці збори як політичні. Поліція арештує трьох людей, яких по тижневих допитах випускає.

В 1935 р. почалось плянування будови школи, проти чого сильно виступав Собецкі, представляючи перед польською вла-дою, що українці хочять будувати не школу, а «Народний Дім». На цей донос приїздить до села поліція та арештує знову кількох лю-дей з вибраного будівельного комітету. Крім цього, за намовою Собецкого, впадає поліція до т[оварист]ва «Рідна Школа», нищить бібліотеку, портрети і т. п.

Перед польсько-німецькою війною в 1939 р., узброєний, разом зі своїми двома синами ходив щовечора попід укр[аїнські] хати, підслуховуючи, що хто говорить.

В часі мобілізації входить враз з синами в склад «Оборони На-родовей» та арештує кількох наших людей.

З приходом більшовиків тісно співпрацює з польським підпіл-лям. Для виєднання більшовицької ласки починає робити доноси до НКВД на наших людей, обвинувачуючи їх як націоналістів та куркулів, в результаті чого починається переслідування цих людей НКВД. Як пізніше виявилось, вказані через Собецкого люди мали бути перед самою війною вивезені на Сибір, та німецько-більше-вицька війна їх вирятувала.

З приходом німців кається за свої провини та просить, щоб всі прогріхи йому дарувати. Після цього пов'язується з одним фолькс-

дойчером (тому що сам не вмів говорити по-німецьки) та при його допомозі робить знову доноси на наших людей. Починається переслідування німцями тих людей, на яких він вказав як підозрілих. В деяких з них забирають харчеві продукти, убрання, взуття і т. п.

За свою підлу і чорну роботу проти українського населення одержує 26.III.1944 р. заслужену нагороду. Зістає він тоді вбитий разом зі своєю жінкою, яку вбито тільки тому, що пізнала деяких людей та могла донести про них німецькій владі.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 76. — Арк. 115. Копія, машинопис.

№ 301. Протокол зізнань Марії Ляховської

Весна 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Придержана українка, Ляховська Марія, ур[оджена] 15.X.1922 р. в Будинині (Белз), донька Юстина і Зофії з д[ому] Лещук, вільна, робітниця, останньо зам[ешкала] в с. Будинин, Ч. 50, при родичах. Попереджена о правдиве зізнання, зізнає, що слідує.

По скінченню школи, до 1939 р. пішла я на службу до одного поляка, що був управителем гуральні в с. Будинин і перебула там до року 1944 (до марта). Того ж місяця управитель згаданої гуральні, Бичек Леон, літ 44, втік до Явіц, бо боявся українців. А що я жила з ним, як з мужем вже від 1939 року, то він стягнув мене до себе до Явіц (б[увшого] Люблина). Там управитель займав місце дальше в гуральні, а я з ним жила до дня 16.IV.1944 р.

У Велику п'ятницю я приїхала до Будинина на свята додому. Приїхавши я, тато сказав мені, щоб я залишилася вдома, але що деякі речі мої залишилися мені у згаданого поляка, тому я рішилась поїхати назад. По святах в середу виїхала я назад до Явіц і перебула там аж до 3.V.1944 р. В селі Осердів під час мого повороту додому зістала я придержана і віддана до рук укр[аїнської] влади. Під час мого побуту в Будинині приїжджали до мого пана різні польські підозрілі типи. В Явіцах з оповідання мого пана почула таке: що до бою в Лашеві, то говорили поляки, якщо б українці були не виступили день скорше, то українці були б опинилися аж за Бугом. В противному разі були б вирізали дотла. Також говорили, що наших ранених поляків забрали німці до шпиталю в Томашові і вивезли їх в невідомім

напрямі. Далше говорив, що коло Явіц в лісі стоять польські партизани в більшій кількості. Дня 30.IV.44 р. зробили поляки напад на фільварок в горальні в Явіцах, але що в фільварку стояла німецька залога (в числі 13 осіб), то по короткому бою відперли поляків. Кілька хвилин перед наступом поляки повідомили пана, що буде напад на гуральню. Під час відступу запалили поляки міст, який перейшли, але населення погасило. Всіх ранених забрали поляки зі собою до ліса і ходили між населення збирати харчі для них. Утікачі поляки з Галичини говорять, що українці їх в страшний спосіб мордують і ріжуть, а також не щадять жінок і дітей. З таких оповідань деякі поляки втікають зі страхом аж за Вислу і кажуть, що українці будуть їх гнати. Одна тільки в них надія на поміч чужих держав. Деякі з них говорять, що вони мають ще час відплатитися українцям.

Також чула я, як оповідають, що всі втікачі з Галичини доносять полякам усі рухи українські.

Польська партизанка є поділена на дві частини: «робітничка» і «панська».

До 20 км за Яцевом твориться польська партизанка в т. зв. гуті, і хто піде в сторону гуті з поляків, того забирають вони до себе. Це все говорив горальняник та між іншим висловився, що його також мають забрати.

Польські партизани забирають худобу польському населенню, а коли населення не погоджується і тікає до ліса, то вони їх вбивають, помимо того, що є одної крові.

В польській партизанці є багато жидів й більшовиків. Хто виконує нім[ецькі] накази, того розстрілюють.

Більше до справи додати нічого не можу. Зміст протоколу не смію нікому сказати, під карою смерти.

На тім протокол закінчено і прочитано.

IV.1944 р.

Марія Ляховська

Переводив слідство:

Біс

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 30. — Арк. 68. Копія, машинопис.

№ 302. Протокол зізнань Станіслава Кубічка*9 квітня 1944 р.*

ПРОТОКОЛ

Списаний дня 9.IV.44 р., зізнає: Кубічка Станислав, ур[оджений] 23.X.1922 р. в Стебнику, пов[іт] Перемишль, римо-кат[олик], поляк, по фаху швець. Працівник рафінерії Устрика.

До «Польської Організації Бойовей» вступив при кінці грудня 1940 р., присягу складав у січні 1941 р. До ПОБ втягнув його Дідушко Василь, зам[ешкалий] в Устриках, працівник фабричної кооперації «Конзуль» в Устриках. Займає пост районного або повітового команданта (ПОБ), добре не знає, бо його, як малоосвіченого, вживали до менше важних робіт. Присягу відбрав Дідушко, псевдо «Чарни». Тексту присяги не пам'ятає. Послідний раз було в них «збранє» в лютому (19 або 20). Відправа відбувалася у Вонсіка, псевдо «Небескі» (літ ок[оло] 30, зам[ешкалий] в Ясені, працівник рафінерії в Устриках). На відправі був Дідушко, його титулували «панє коменданце». Дідушко сказав, що українці переходять тепер до офенживи, яка має на меті вичищення польського елементу в «Малопольсце». Поза тим, треба вести розвідку, щоби знати, які «акти терору» та де приготовляють українці, щоби могли на час підготувитись. Актів терору проти українців поки що не підготовлялось, з причини браку людей та озброєння. Поза тим, вела ПОБ розвідку про всі рухи українців. Сам Кубічка був два рази в Бандрові (десь у вересні 1943). Поза тим, він слідив за рухами укр[аїнських] бандитів в Стебнику, між іншим, за хатою Ткача, в якій в послідньому впав Богун з друзями. Найбільше в тому напрямі працював Куренок Іван з припоручення ПОБ, тому що Дідушко казав Кубічці, щоби всі спостереження про рухи українців передавав йому, а цей передасть Дідушці. Дідушко мав зв'язок з пол[ьською] поліцією, вглядав через неї з німецькою жандармерією. Про це, що в хаті Ткача часто кочують бандити, Кубічка говорив Куренкові.

27 вечором Кубічка йшов в год. 19 на роботу до копальні та стрінув Куренка, який вертав з Устрик. Куренок сказав до нього: «Добре, що ти йдеш зі Стебника, бо тут у вечір буде весілля». Кубічка не питався, яке то буде весілля, а Куренок не говорив. Коли на другий день Кубічка вернувся до Стебника, то довідався, що вночі був напад на хату Ткача та що там вбито двох, а арештовано трьох. Оба вбиті були зі села Бандрів.

На останній відправі Дідушко та Вонсек (Небескі) сказали, що на випадок польсько-укр[аїнської] війни, вглядно польського пе-

ревороту та перенимання поляками влади о «Малопольсьце Вшход-ней», перш за все треба б знищить, спаливши хати та вирізавши населення «гайдамацке», кубло бандитів.

Співпрацівником ПОБ з Бандрова був Вишньовський Станіслав, літ ок[оло] 30, зам[ешкалий] в Бандрові, поляк, він, оскільки це було відомо Кубічці, подавав дуже багато відомостей про рух українців у Бандрові та був з Дідушком у сталому контакті. Самого Кубічку посилав Дідушко два рази до Бандрова. Раз до Вишньовського, а другий раз до Полянського. Тоді йому Дідушко дав пістолю і казав, що на випадок, коли б його хто напав, він має боронитись, а в руки українцям попасти не сміє.

Полянський Антек, ур[оджений] в 1923 р. в Смільнику, пов[іт] Перемишль, по фаху учитель, тепер працює в надлісництві. Дуже діяльний активіст, розвідчик, маскуючись прихильністю до укр[аїнців], здобуває собі довір'я та подає дуже багато цінних відомостей. Між іншим, подавав про Папідолу Михайла (арештованого німцями), Тарчаника Онофра (вбитий німцями) (Ворон), Зухляка Василя (вбитий), Духняка Івана, Склярського Федя (арештований німцями).

Також Пічкєвіч Ян, раніше зам[ешкалий] в Бандрові, тепер під час останнього «Einsatz» німаків, він випровадився до Устрик, був діяльним членом ПОБ та приходив на сходи. На послідній відправі Дідушко зарядив слідуочу на 20.IV.44 р. Вона має відбутись у Ясені, у Войгасіка Антка, електромонтера раф[інерії] Устрики, члена ПОБ.

Слідуочих осіб він знає як діяльних, активних членів ПОБ:

1. Дідушко Василь, літ 55, зам[ешкалий] в Устриках, рафінєрії Устрики, рай[оновий] або пов[ітовий] командант ПОБ, псевдо «Чарни».

2. Вонсік, літ ок[оло] 30, зам[ешкалий] в Устриках, працівник рафін[єрії]; заступник Дідушка, псевдо «Небєскі».

3. Брєля Зигмунт, літ 32, зам[ешкалий] в Устриках, прац[івник] рафін[єрії]; член ПОБ, пс[евдо] «Грубий».

4. Кузьняр Франек, літ 27, зам[ешкалий] в Берегах Долішніх коло Устрик.

5. Вуйтасік Антек, літ 23, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.

6. Вуйтасік Міхал, літ 27, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.

7. Німасік, літ 20, зам[ешкалий] в Устриках, працівник рафінєрії.

8. Робей, літ 27, зам[ешкалий] в Устриках коло церкви, член ПОБ.

9. Урбан, літ 35, зам[ешкалий] в Устриках.

10. Смук Ясько, літ 25, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
11. Змарцґ, літ 45, зам[ешкалий] в Устриках, член ПОБ.
12. Белой Ясько, літ 32, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
13. Ляліцкі Казімір, літ 29, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
14. Ридіш Михайло, літ 27, зам[ешкалий] в Устриках, член ПОБ.
15. Митляшевскі Франек, літ 45, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
16. Кузнар Ясько, літ 27, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
17. Квятковскі, літ 30, зам[ешкалий] в Ясені, член ПОБ.
18. Маска Міхал, літ 35, зам[ешкалий] в Устриках, член ПОБ.

Ще більше знає членів ПОБ, та не знає їх особисто, тому не може подати їх прізвища, а тим більше псевд, які дуже скоро забуває. Знає, що в розпорядженні Дідушка є зброя, яка, скільки та де — не знає. Правдоподібно, якісь пістолі (Дідушко два рази давав тому пістолю 7–65, тоді, коли він ішов до Бандрова, по повороті забрав назад).

Повертаючи до методів боротьби ПОБ з українцями, додає, що Дідушко сказав, що поки що треба винищувати укр[аїнців] німецькими руками, а вже пізніше, коли німці впадуть або підпишуть з поляками мир, тоді винищимо ті рештки українців, що ще залишаться.

На запит, чи в часі переслухання хто-небудь його фізично насилував, заявляє, що все повище зізнавав цілковито добровільно, без ніякого насильства, та просить, щоби взяти його до укр[аїнських] партизан.

Допит переводив та списав

Чорноморець

Постій, 9.IV.1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 24. — Арк. 56–57. Копія, рукопис.

№ 303. Протокол зізнань Грабця

Квітень 1944 р.

С. Б. в КОМАРЕВІ

Справа банди П.

ПРОТОКОЛ

Списаний із приловленого Грабця, який ніс наказ польської підпільної організації із Сокаля до Комарева.

В наказі припоручалося місцевому командантові польської підпільної організації, при помочі висланих вже йому бойовиків,

знищити дня 10.IV.1944 р. 16 українських родин, які мали бути відомі цьому командантові.

Грабець *зізнає*:

24 поляків в селі є членами Зв'язку Народового. С. Б. перевело в них докладну ревізію і нашло: 1 шифрований код, 450 примірників підпільної газети «Наше земі всходзі», 12 револьверів фірми «Радом», багато куль і інше. У Худого Михайла знайдено 1 кріс польської фабрикації з року 1932, 4 гранати, 1 скриню набоїв. В Худого Павла знайдено Р. К. М. і 250 набоїв, в Підлипного Павла знайдено 1 кріс і 32 шт[уки] набоїв, в Грабця Стаха — 1 тяжкий скоростріл ЦКМ і дві тасьми з набоями, в Пири Павла — вищезазначену літературу і 2 револьвери, в Худого Степана — 3 револьвери фірми Радом і 48 шт[ук] набоїв, в Запала Івана — списки активних укр[аїнських] селян і 1 револьвер, в Корика Петра — 1 дехтяр, 3 диски набоїв, 1 револьвер. В Новіцького Михайла — 1 кріс, 220 шт[ук] набоїв, 1 скринку гранат і 6 револьверів, захованих в солоні. По переведенню слідства всіх вищезгаданих зліквідовано.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 67. — Арк. 106. Копія, машинопис.

№ 304. Протокол про діяльність Андрія Завадського

11 квітня 1944 р.

11.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Андрієм Завадським з Дмитрова, пов[іт] Радехів.

Генералія: Завадський Андрій, син Юзі з Грабовських, з Павлова, ур[оджений] 8.VI.1906 р. в Павлові, народня школа (7 клас), рільник, жонатий.

Справа: Дня 27.1.44 р., коли напала більшовицька банда на с. Нивиці Радехівського повіту, його пізнали з крісом, що він виконував свою ганебну роботу, мордуючи людей разом з більшовиками.

Примітка: За Польщі працював як конфідент поліції. За більшовиків знова працював на своїй професії. З його поводу зістали арештовані й вислані на Сибір троє наших людей, а саме: Петро Пупець, Микола Швейко й Іван Балемба. За німців доносив, що в Дмитрові перебувають українські повстанці. При

перетрусі знайшли його кріс марки «Радом», 70 набоїв та одну гранату.

Дня 11.4.44 р. його зліквідувала А[дміністративна] Б[оївка].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 41. — Арк. 80. Копія, машинопис.

№ 305. Протокол про діяльність Станіслава Кононовича

11 квітня 1944 р.

11.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Станиславом Кононовичем з Дмитрова, пов[іт] Радехів.

Генералія: Станислав Кононович, син Куби й Анни з Сікорських в Дмитрові, ур[оджений] 5.10.1877 р. в Дмитрові, народня освіта, рільник, жонатий.

Справа: При перетрусі знайдено в нього кріс, 50 набоїв. Коли це знайшли, Кононович почав утікати. Його ловили, тоді він вдарив нашого чоловіка ножом в груди й завдав йому тяжку рану.

Примітка: Станислав Кононович за Польщі був командантом «Штшельців», а разом і конфідентом поліції. З його причини був арештований Виговський Борис та засуджений на два роки тюрми. За більшовиків був конфідентом НКВД. За німців старається також шкодити нашому політичному рухові, за що зістав зліквідований як ворожий чинник дня 11.4.44 р. через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 40. — Арк. 79. Копія, машинопис.

№ 306. Протокол про діяльність Володимира Юзьковича

11 квітня 1944 р.

11.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Юзьковим Володимиром з Кривого, пов[іт] Радехів.

Генералія: Володимир Юзьків, син Михайла й Анни, ур[оджений] 20.V.1905 р. в Кривому, середня освіта, жонатий.

Справа: При акції на поляків ранив нашого чоловіка в руку з револьвера марки «Вальтнер». Помимо цього, зістав зловлений нашими людьми. При собі мав ще 20 набоїв.

Примітка: Був в організації «Штшельців» (за Польщі). Своїм поведенням супроти українців та трактуванням нашої справи заслужив на це, що його мусіла А[дміністративна] Б[оївка] зліквідувати дня 11.4.44 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 39. — Арк. 78. Копія, машинопис.

№ 307. Протокол зізнань Марії Бльонец

Не раніше 11 квітня 1944 р.

С. Б. в.

*.IV.1944 р.

в справі злочинів банди «П»,
доконаних в с. Гавліки.

ПРОТОКОЛ

Зізнання Бльонец Марії, польки з Пташників, літ 67: в справі вбивства Мисака Михайла з Грабини п[овіту] Добротвора та інших злочинів, доконаних на Гавліках і Пташниках.

8.IV.44 р. прийшов до кравця Ренкаса в селі Гавліки Мисак Михайло із Грабини п[овіту] Добротвора. Там замордувала його польська боївка, яка стояла в селі. Мисак дістав 10-ма стрілами з кріса. Один з бандитів забрав Мисака документи. В Гавліках замордовано після слів Бльонец Марії кожного українця, який тільки явився в селі.

10.IV.44 р. замордували поляки в Гавліках 5 українських ССів, яких підступом заманили до хати нібито на молоко. Трупів вкинено вночі з 10 на 11.IV.44 р. в Буг, а ограбивши їх поперед з обмундування. Ще 6.I.44 р. зловлено в Гавліках переїжджаючого молодого українця Семиновича Володимира з Язагиці Руської, зв'язано дротом, держано цілу добу на морозі, а опісля, відповідно набрехавши, віддали його німцям. Вбити не могли тому, що цю подію бачили українці із сусіднього села Забуже п[овіту] Добротвори.

«Бог мусить покарати цих бандитів», — говорила старенька Бльонец Марія з плачем. Це все оповідала вона в хаті українця Бяляра Семена в селі Перекалка в оточенні трьох сусідів, які підписали протокол.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 223. Копія, машинопис; АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 53. — Арк. 92. Копія, машинопис.

* Відсутня цифра.

№ 308. Протокол зізнань Станіслава Подгурського*Не раніше 16 квітня 1944 р.*

С. Б.

14.4.1944 р.

В справі нападу банди «П»

ПРОТОКОЛ

Списаний Станиславом Подгурським зі Стриганки, пов[іт] Кам[’янка] Струм[илова].

Станислав Подгурський, син Юзефа і Анни з Ренкасів, з Добротвора, ур[оджений] 21.3.1902 р. в Стриганці, неповно-середня освіта, лісова школа в Болахові, гайовий, жонатий.

Дня 16.4.1944 р. плянувала польська боївка знищити укр[аїнські] села — Стриганку і Тишицю. Вона підходила вже декілька разів під село, але тільки обстрілювала село і відходила назад.

Станислав Подгурський, зв’язковий польської військової організації між селами Завонею, Гавліками і Підрудним, зізнає, що 13.4.1944 р. його безпосередній зверхник — Палюшкевич Броніслав з Добротвора наказав йому вибратися зі села Стриганки, бо вона зістане знищена на укр[аїнський] Великдень і він, поляк, може впасти від своєї польської руки. Подгурський, який добре жив з українцями села Стриганки, та жалуючи села, де прожив тільки літ, визнав це, що йому Полюшкевич наказав, та подав точний плян нападу на село.

Ядро нападаючих частин польської боївки було зорганізоване в с. Станіславівка (Жовківщина), де стояв відділ польської боївки (кіннота). Ця кіннота в числі 50 осіб мала наскочити на Стриганку зі сторони ліса Завоне. Наскок мали виконати у формі німців. Всі мали бути в нім[ецьких] мундирах. Дальше в нападі мали брати участь боївки (числом одна сотня), зорганізовані в польських селах: Гавлівки, Пташники і Терезія.

По зложенні цього протоколу вибираюь зі села та остерігаю Вас перед небезпекою, яка грозить Вашому селу.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т.4. — Од. зб. 54. — Арк. 93. Копія, машинопис.

№ 309. Протокол зізнань Івана Павлуса

17 квітня 1944 р.

С. Б. в ПЕРЕТОКАХ

Дня 17.IV.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Павлуса Івана.

Генералія: Павлус Іван, літ 40, уродж[ений] і замешкалий в Перетоках, рим[о]-кат[олик], його жінка літ 30, син літ 15, рільники, освіта: нар[одна] школа, земельний стан 3 га.

Справа: Павлус Іван брав активну участь за Польщі в шовіністичній польській організації пол. Коця. Українських селян, які в цей час переходили через кольонію, побивав.

Зізнання: Арештований признався, що в 1943 р. організував групи польської партизанки на Волині, якої завданням було знищити Український Повстанчий Рух. 9 листопада 1943 р. вбив він коло полудня 9 селян, які вертали із заслання з Ленінградської області. Під час ревізії знайдено в нього кріс польської системи з року 1937, револьвер 9 тип, російський і одну скриню з набоями до кріса та 80 штук набоїв до револьвера.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 66. — Арк. 105. Копія, машинопис.

№ 310. Протокол про діяльність Казімежа Перлянського

18 квітня 1944 р.

С. Б.

Справа банди «П»

18.4.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Перлянським Казімежом з Волі Холоївської, пов[іт] Радехів, зам[ешкалий] в Галіках.

Перлянський Казімеж з Волі Холоївської, син Мацея і Марії з Пшигода Холоїва, ур[оджений] 1921 р., неповно-середня освіта, рільник, стану цивільного.

Дня 17.IV.1944 р. їздив він на розвідку у українське село Половичне. По дорозі разом з Мальцом Броніславом з Галиків вбили українця Семена Зарудного зі Львова. Біля Перлянського знайдено: 1) пістоль «Радом», 2) два запасні магазинки, 3) документи Зарудного. Перлянський пробував втікати, але безуспішно.

Перлянський Казімеж, член польської боївки від 1943 р. Боївка та оперувала у Галівках, Терезії, Пташниках та в Станіславкові (Жовківщина). Ідучи 17.4.1944 р. з Поленичної, застрілив біля Будок Назанківських українця Семена Зарудного зі Львова. Зарудного добивав Малець. Труп заховано в лісі. В дальшому зізнався, що в селі Гавлівка цілу зиму стаціонувала польська боївка в числі 60 осіб, якої завданням було знищити українські села: Стриганку, Кишицю та село Бенків. 5 польських старшин, що скривалися в Пташниках, були організаторами тої боївки. Вони зорганізували всю польську молодь та ширили [серед] польського населення протиукраїнські настрої. Дня 4.IV.44 р. замордував польський старшина двох укр[аїнських] СС-ів, які втікали з фронту. Перед тим держано їх в льосі в голоді та страшенно побито їх.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 228. Копія, машинопис; АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 29. — Арк. 67. Копія, машинопис.

№ 311. Протокол про діяльність Станіслава Круліцького

Квітень 1944 р.

Витків Новий
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Круліцького Станіслава супроти українського населення.

Генералія: Круліцькі Станіслав, син Івана і Анелі, уродж[ений] 18.VI.1919 р., 3 кл[аси] гімн[азії], стан вільний.

Діяльність: польський шовініст та запеклий ворог українців. За часів б[увшої] Польщі належав до П. В. О. та робив доноси на українську молодь до поліції. З приходом німців часто почав їздити до Львова. З ним приїздили до села різні незнані типи, які тут контактувались з другими поляками. При появі більшовицьких банд він входив з цими бандами в контакт, використовуючи їх протиукраїнське наставлення відповідно до своїх цілей. Крім зносин з більшовиками, мав він також зносини з німецькою жандармерією та доносив їм про те, хто що говорить, робить і взагалі про наші рухи. В останніх часах досить часто грозив українцям якимсь грізним невідомим, говорячи — «побачите, що незадовго з вами станеться».

Дня 17.IV.44 р. зістав кимсь убитий. При ньому знайдено: 1) під-роблені документи на чуже прізвище, 2) дві польські гранати, 3) кілька набоїв до 9-ки.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 74. — Арк. 113. Копія, машинопис.

№ 312. Протокол зізнань Ізидора Кунаха, Казімежа Пшибила та Міхала Краски

18 квітня 1944 р.

С. Б. в АНДРІЇВЦІ
Справа банди П.
Дня 18.IV.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Кунах Ізидором, Пшибилом Казімежом і Краскою Міхалом.

Генералія:

1. Кунах Ізидор, ур[оджений] 1904 р. в Острові, пов[іт] Сокаль, освіта: 3 кл[аси] нар[одної] школи, коваль, жонатий, національ[ність] польська, замешкалий в Андріївці, пов[іт] Сокаль.

2. Пшибила Казімеж, ур[оджений] 1910 р. в Роджалові, зам[ешкалий] в Андріївці, освіта: 4 кл[аси] нар[одної] школи, фризієр, стану вільного, обряду рим[о]-кат[олицького].

3. Краска Міхал, ур[оджений] 1886 р., зам[ешкалий] в Андріївці, освіта: 2 кл[аси] нар[одної] школи, рільник, жонатий, обряду рим[о]-кат[олицького].

Справа:

На донесення селянина М. К. С. Б. на пов[іті] Сокаль перевело в кузні Кунаха Ізидора ревізію і знайшло 1 кріс з 1939 р. польської марки без замка. В його хаті знайдено 1 револьвер 9 мм і 37 шт[ук] набоїв.

Зізнання:

Кунах Ізидор зізнає, що до орг[анізації] «ОКВ» належав від листопада 1943 р. Найдений кріс не його власність, йому дав до направи Краска Міхал. Револьвер купив ще 1942 р. в Білянського Яська для власної оборони.

Арештований Краска Міхал зізнає, що він дав Кунахові до направи кріс тому, що цей робив подібне не раз перед тим на припоручення з Острова. Від Кунахового свояка. На запитання, що Краска мав з тим

крісом робити, арештований відповів, що три нові кріси здав вже до польської боївки, яка діє на терені Сокальщини, а цей останній мав направити до 13.IV.1944 р. на наказ Ліса і по цім часі повинен був вступити до польської боївки (Сокальщина). Місця зголошення Ліс не подав. Це повинен був окреслити точніше Пшибила Казімеж. На питання, які завдання мав Пшибила, відповів, що його головна ціль було провадити розвідку між українським населенням, прислуховуватися до розмов та подавати точні дані про настроєння населення на постаті УПА. Він мав бути зв'язковим між тереном і Лісом.

Пшибила Казімеж, арештований на основі зізнань Краски, погоджується із зізнаннями попередника, але на всякі питання відмовся давати яку-небудь відповідь.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 20. — Арк. 52. Копія, машинопис.

№ 313. Протокол про діяльність Кароля Ціммера

18 квітня 1944 р.

С. Б. в ГОГОЛЕВІ

Дня 18.IV.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Генералія: Ціммер Кароль, ур[оджений] 1904 р. в Андріївці, фольксдойч, освіта — народня школа, звання — рільник.

Справа: 9 квітня ц[ього] р[оку] доніс німцям, що двоє українців належать до ОУН. Німці тих людей постріляли. С. Б. арештувала вищеназваного, і під час допитів ствердив він, що є заангажований в Гештапо, признався до револьвера, якого, однак, не знайдено, і ствердив, що фольксдойчем став тільки тому, щоб мати більшу змогу винищувати активний український елемент.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 68. — Арк. 107. Копія, машинопис.

№ 314. Протокол зізнань Петра Домарецького

19 квітня 1944 р.

ПРОТОКОЛ ПЕРЕСЛУХАННЯ

Домарецький Петро, син Михайла і Марії з д[ому] Білас, ур[оджений] 16.1.1919 р. в с. Сухоріччя, пов[іт] Львів, зам[ешкалий]

у Львові, вул. Трибунальська, ч: 14, I пов[ерх] у пані Либової. Вище-згаданий за попереднім упумненням зізнає сл[ідує]:

Працює з Ярцелінським Володимиром (зам[ешкалий] у Львові вул. Сташіна, ч: 5 партер) в німецькій фабриці Ле-Пе-Га при вул. Городецькій, ч: 20. Під час праці у варстаті про організацію йому нічого не говорено, бо було багато незнаних йому людей. Одного дня пішов Домарецький П[етро] з Ярцелінським Волод[имиром] до Бойка Волод[имира] по копита, тоді Ярцелінський в чотири ока з'ясував йому ціль пол[ьської] підпільної організації. Передовсім запитав його, чи він, Домарецький, поляк, і як той сказав, що так, аж тоді з'їхали на політичну тему. Ярцелінський запитав Домарецького, чи він має охоту належати до пол[ьської] підпільної організації. Коли той сказав, що так, тоді той перечитав йому газетку «Подземна Польща», в котрій було написано побити Німеччину, Росію, а тоді Україну і створити Польщу від території Німеччини аж по Дніпро, від Балтики по Чорне море, на полудне Дунай і Тиса. Газетка виходить у Львові, Варшаві і Лондоні. На чолі пол[ьської] підпільної організації є генерал Соснковський. В газетці було також зазначено про стан зброї на узброєння мільйонної армії, як рівнож надіється про зброю, яку мають дати Англія і Америка. Рівнож пол[ьська] армія бере участь в бою на фронтах англійським і російським, в якій скількості, того собі не пригадую. По скінченню розмови і по прочитанню газетки Ярцелінський покликав Домарецького на сходина до дому при вул. Городецькій 25, I пов[ерх], де мав зложити присягу до 1.3.1944 р. Домарецький на це погодився. Коли Ярцелінський припровадив Домарецького на сходина, представив його провідникові капітанові. Капітан пояснив ціль організації і заявив, що член пол[ьської] організації мусить бути витривалий, дескретний та що нікого не має зрадити. Потому притягнув його до присяги. До присяги приступило ще 10 осіб, а саме:

1. Сорока Язек, зам[ешкалий] при вул. Легйонів, ч: 8, III пов[ерх] (по фаху шмуґлер), в організації як курієр, зв'язковий в Карпатах.

2. Беджицкий Янек, зам[ешкалий] по вул. Легйонів 12, курієр до Люблина.

3. Слоцек Петро, зам[ешкалий] у Львові, вул. Жезніцка 10, партер (столяр), організаційної ділянки не знає.

4. Набір Казік, вул. Жезніцка 12, партер (крavecь), курієр до Станиславова.

5. Ліщинський Казік, вул. Жезніцка 20, партер (шмуґлер), курієр до Варшави.

6. Марцінек Казік, зам[ешкалий] в Городку, приїжджає до Львова до Ліщинського Казіка в справі організаційній (ближчих даних не знає).

7. Каземські Міхал (місце зам[ешкання] невідоме), кур'єр до Золочева.

8. Косперецький Юзеф, зам[ешкалий] в Брюховичах, приїздить до Бенджицького, кур'єр Брюховичі — Львів.

9. Домарецький Петро, Львів, вул. Трибунальська 19, I. пов[ерх] у пані Либової (українка), є кур'єром Бібрка — Львів. До Добровольського Юзефа, зам[ешкалого] в ринку, ч: 12 (Бібрка) возить листа від капітана Кубанського Казіка, зам[ешкалого] в Варшаві. Кубанський приїжджає на сходи до Львова щотижня в четвер, Варшава — Львів, год. 10. До поїзду до нього виходить його наречена, Геня Ясовська (учителька), зам[ешкала] у Львові, вул. Академічна 15, II пов[ерх], меш[кання] 10, враз з доктором Савіцьким Юзефом. Домарецький П[етро] був особисто в д[октора] Савіцького, якого післанець від проф[есора] Левандовського Міхала, зам[ешкалого], вул. Сикстуська 21, III пов[ерх], меш[кання] 15. Всі вищезгадані кур'єри виходили по капітана Кубанського Т., також виходила вища еліта (імен не знає, узброєні в пістолі).

10. Добровольський Станіслав, Львів, вул. Жезніцка 20, партер, м[ешкання] 2 (робітник кухонний), організаційної ділянки не знає.

11. Домарецький П. їздив яко кур'єр до Городка, до Ворбоцького Міська, зам[ешкалого] вул. Крива 7 (учитель). Коли виїздив на свята до Корчмина, просив о відпустку секретара Оземського, який дав йому на 3 дні. Припоручили йому привезти звіт руху укр[аїнських] націоналістів, про якість і стан зброї і про сили війська.

Гавронський Михайло (місце зам[ешкання] невідоме) був провідником боївки 6 осіб (назвиська невідомі), які виконували атенати у Львові, вул. Жовківська 36, партер. Склад зброї у Львові при вул. Городоцькій ч: 36, в сутеринах. Протокол стягнуто дня 19.4.44 р., обвинуваченого по переслуханню зліквідовано. — СБ.

БІС

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 21. — Арк. 53. Копія, машинопис.

№ 315. Протокол зізнань Степана Сусла

22 квітня 1944 р.

С. Б. в БОБЯТИНІ

Дня 22.IV.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Сусла Степана з Бобятини.

Генералія: Сусел Степан, літ 40, поляк, рільник, рим[о]-кат[олик], освіта: нар[одна] школа, земельний стан — 2 га.

Справа: Донощицтво на українців і провокаційна робота проти нашого руху.

Зізнання: Арештований признався, що в 1943 р. під час судової розправи присягав фальшиво перед польським судом, що троє людей з Бобятини нищили під час шкільної акції портрети місцевої школи. Тих людей засуджено на тюрму по 5 років. В більшовицьких часах працював як донощик НКВД з доручення польської підпільної організації з метою винищувати український свідомий актив.

Під час ревізії знайдено револьвер 7-ку систему Радом.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 63. — Арк. 102. Копія, машинопис.

№ 316. Протокол зізнань Анвальнера

22 квітня 1944 р.

СПРАВА Ч. IV.

КАЛУЩИНА

22.IV.1944 р.

АНВАЛЬНЕР — фотограф,
замешкалий в Долині.
Член боївки ПОНЗ.

ПРОТОКОЛ

Переслуханий дня 4.IV.44 р. в год. 19.

Анвальнер — фотограф, замешкалий в Долині, зізнає, що слідує: В Долині перебуває польська боївка, яка складається з 25 осіб. Провідником цієї боївки є Ліськевич Адольф, який скривається і часто заночує у свого тестя, Костецького Йосифа, замешкалого в Долині на «Букові».

Члени боївки:

1. Антонович Болеслав; 2. Квабович Антін; 3. Антонович Бронислав; 4. Загвайський Генік; 5. Дронь Йосиф; 6. Павлович Іван; 7. Ліськевич Йосиф; 8. Ліськевич Антін; 9. Жерпер Йосиф; 10. Спіс Йосиф;

11. Чайка Станислав (переселенець з Вигоди); 12. Іванків Леон; 13. Яцків Станислав; 14. Андрушко Станислав; 15. Белько Станислав (коло братської хати); 16. Адамек Адам (Горіву); 17. Швабович Тадеуш; 18. Зидза Йосиф і Станислав (з Новоселиці і замешкали в місті, навпроти церкви).

До Долини приїхала польська боївка в числі 50 осіб з Широкого Поля, якої провідником був Палянець Станислав. Ціла боївка заквартирувала в Долині. Три особи з боївки заквартирували у Невірській на Загір'ю, а провідник мешкає разом з іншими у Лиськевича Адольфа.

У нападі на бухгалтера Союзу в Долині, Зборика Мирона, брало участь 8 осіб: пров[ідник] боївки Лиськевич Адольф, Швабович Віктор, Загвайський Геник, Антонович Болеслав, Антонович Бронько, фотограф Анвальнер, Яблонський з Кріпа та один узбек. Два послідні допитували і тортурували. Кличка до провідника боївки Лиськевича Адольфа і до Узбека звучить: «Ні-Ні-Юх — Рі-Рі-Юх».

У Вигоді зв'язковим є Чайка Станислав (кривий). До нього кличка: «Роста-Кара». В Бохові зв'язковим є Чаплинський Теодор, мешкає коло станції в сторону Моршина, а кличка до нього: «Врубель-Світ». Кілька днів стріляв з пістоля командант польської боївки, Лиськевич Адам, до українки Беркевської з Долини.

«Гонец» (кур'єр) у Вигоді є Кішка Станіслав, а в Брошневі — Полянець Станислав.

Зброя: машинові кріси, автомати, пістолі, кріси, гранати, заховані вони в stodолі Костецького при задній стіні. Під стіною зложені в'язанки сіна і дошки, а під дошками є двері до пивниці, в якій знаходиться згадана вище зброя.

На цьому переслухання закінчено.

4.IV.1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 28. — Арк. 66. Копія, машинопис.

№ 317. Протокол знищення поляків, що співпрацювали з більшовиками

Не раніше 25 квітня 1944 р.

24.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Дня 25.4.44 р. зліквідовані через А[дміністративну] Б[оївку] слідуочі поляки з с. Майдану Старого, пов[іт] Радехів.

1. Ожга Казимир, літ 44, жонатий, сільська освіта, рільник;
2. Ожга Володимир, літ 33, жонатий, сільська освіта, рільник;

3. Ожга Михайло, літ 38, сільська освіта, рільник, жонатий;
4. Ожга Едвард, літ 19, освіта народня, рільник, стану вільного;
5. Зубінський Йосиф, літ 39, освіта сільська, жонатий, рільник;
6. Другош Володимир, літ 42, освіта народня, рільник, жонатий;
7. Лукановський Іван, літ 40, освіта народня, рільник, жонатий;
8. Вісьньовський Іван, літ 46, освіта сільська, рільник, жонатий;
9. Вісьньовський Йосиф, літ 43, освіта сільська, рільник, жонатий,
10. Гавліцький Михайло, літ 67, рільник, жонатий;
11. Ясінський Міхал, літ 45, жонатий, рільник;
12. Разік Франек, літ 20, рільник, стан вільний;
13. Конович Міхал, літ 37, рільник, жонатий;
14. Гавліцій Франко, літ 53, рільник, жонатий;
15. Кришпін Марія, літ 50, заміжня.

Усі вищезгадані поляки переховували в себе ранених з більшовицької банди, яка оперувала на терені Брідщини й Радехівщини. Деякі з них брали участь в нападах разом з більшовицькою бандою на села: Монастир Огляд[івський], Гуту Бабинську, Нивиці, Станиславчик, Монастирок Брідський і Бордуляки. Їх розпізнало місцеве населення. Є фактом, що сімох, узброєних в більшовицьку зброю (з вищенаведених), переходили через Монастир Огляд[івський], квартирували одну ніч на Гуті Бабинській, зловили нашого військовика, якого роззули з чобіт і хотіли застрілити, та цей, використавши замішання, утік, пізнаючи в напасниках деяких вищезгаданих поляків.

В селах, як: Бордуляки, Станиславчик, Монастир Брідський, видали вищенаведені поляки п'ятьох наших людей більшовикам, які їх в жорстокий спосіб помордували.

Дня 25.4.44 р. А[дміністративна] Б[оївка] повела ліквідацію цих поляків, між якими в замішанню згинула випадково вищезгадана жінка Кришпін Марія.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 52. — Арк. 91. Копія, машинопис.

№ 318. Протокол про діяльність Войтка Саєвича

Не раніше 28 квітня 1944 р.

27.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Саєвич Войтеком, з Бордуляків, пов[іт] Броди.

Генералія: Саєвич Войтко, літ 45, жонатий, початкова школа, рільник, його син Франек, літ 18, осв[іта] початкова, стану вільного.

Справа: Дня 20.4.44 р. Саєвич Войтко й його син Франек, вибрались з дому до ліса, де заквартирувала більшовицька банда. Вищезгадані вступили до більшовицької банди, яку привели до одного господаря українця в селі Бордуляки, кажучи, що цей господар має зброю і є бандерівцем. Господар цей, на прізвище Полянюк, утік з дому, а його жінку, яка лишилась в хаті, згадані поляки з більшовиками замордували. Рівночасно вищезгадані поляки водили більшовицьку банду до ліса, кажучи більшовикам, що там є бандерівці, котрих треба зліквідувати. Коли більшовицька банда відійшла зі села, згадані поляки залишились на місці, відгрожуючись українцям. А[дміністративна] Б[оївка] при їх ліквідації знайшла совітський кріс, 150 набоїв і 2-і сов[єтські] гранати.

Дня 28.IV.44 р. зістали зліквідовані через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 38. — Арк. 77. Копія, машинопис.

№ 319. Протокол зізнань більшовицького розвідника

29 квітня 1944 р.

29.4.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з розвідчиком більшовицьким (більшовиком).

Генералія: Літ около 24 з Херсона.

Справа: Дня 12.4.44 р. був зловлений більшовицький розвідчик, який говорив, що має провітрити лінію Гутисько Турянське, перехід через Буг та шлях Кам'янка Струмилова — Львів. В ці терени дістався при помочі польських зв'язків.

Зізнання: Говорить, що поляки мають зорганізовані 3 дивізії війська з більшовиків. Одна дивізія в стадії організації. Говорив про поляків, з якими мав контакт.

І/ Твардковський Казимир, поручник польської армії, який доводить тепер польською боївкою. Перед постом команданта боївки вищезгаданий був в більшовицькій партизанці й багато причинився до нищення українців. Він подав багато поляків (не записані прізвища) з Руди Брідської, які брали активну участь в більшовицькій партизанці та діяли на шкоду українців.

Дня 12.4.44 р. зістав знищений через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 37. — Арк. 76. Копія, машинопис.

№ 320. Протокол про діяльність Станіслава Кононовича
Квітень 1944 р.

Дмитрів
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Станіслава Кононовича супроти українців.

Генералія: Станіслав Кононович, син Якова і Анни з Косіковських, уродж[ений] 1867* р. в Дмитрові, поляк, освіта — 4 кл[аси] народ[ної] школи, рільник, жонатий.

Діяльність: За часів б[у]вшої Польщі був командатом «Стшельців» та тайним поліційним агентом, займаючись денунціями на українців. Багато доносів зробив він на активніших і свідоміших наших людей. Жертвою його доносів впали два наші хлопці: Семен Барабан і Ігнатій Запісоцький, яким закидувано приналежність до ОУН та посідання зброї, в результаті чого дістались оба до в'язниці. Його доноси на цих двох людей, як і взагалі його шкідлива донощицька робота, є стверджена документами, які знайшла Українська Міліція 25.VIII.1939 р. В його помешканні, крім матеріалів проти Барабана і Запісоцького, знайдено також і інше на других людей, за сипання могили та палення скирт сіна.

За Советів співпрацював з НКВД. З приходом німців його шкідлива діяльність пожвавилась. Був в зносінах з німецькими поліційними органами, куди доносив про наші рухи.

Дня 25.IV.1944 р. впав від кулі невідомої людини. При ньому знайдено пістолю «Радом» 8 мм.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 80. — Арк. 119. Копія, машинопис.

№ 321. Протокол про діяльність Кароля Длугоша
29 квітня 1944 р.

29.IV.44 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Длугошем Каролем з Майдану Старого, пов[іт] Радехів.

Генералія: Кароль Длугош з Майдану Старого, літ 38, початкова школа, рільник, жонатий.

* Так у документі.

Справа: По приході більшовиків з початку не є заангажований, але пізніше вже можна помітити, що є на услугах НКВД, бо коли приїжджають до села агенти, кажуть покликати собі Длугоша й з ним довго розмовляють. Потому йдуть в село «ніби на дівушки». Як правдивість вищенаведеного факту свідчить паспорт, виданий Радохівським НКВД на прізвище Кароля Другоша як співпрацівника НКВД.

За Польщі працює досить законспіровано, а щойно за совітів починає виявляти свої шовіністичні настрої супроти українського населення. З приходом німецької армії контактується з німцями і старається шкодити українцям на кожному кроці.

Дня 29.IV.44 р. його господарство зістало спалене, а він сам криється.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 36. — Арк. 75. Копія, машинопис.

№ 322. Протокол зізнань Франка Позняка

Весна 1944 р.

29.4.44* р.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Позняком Франком з Нивиць (Потоки), пов[іт] Радохів.

Генералія: Позняк Франко, літ 18, початкова школа, рільник, стан вільний.

Справа: Дня 3.V.44 р. зловлений нашою боївкою; зброя: кріс (обрізок), 150 набоїв.

Зізнає: Що коли б його сьогодні були б не зловили, то мав спалити Потоки цілком, які числять 15 господарств. На запитання, хто казав йому це робити, говорив, що йому це все казала його мати. Дальших зізнань придержаний відмовляється.

Дня 3.5.44 р. зістав знищений через А[дміністративну] Б[оївку].

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 35. — Арк. 74. Копія, машинопис.

* Судячи зі змісту документа, має бути 29.5.44.

№ 323. Протокол про діяльність Степана Терліковського
Квітень 1944 р.

ПАВЛІВ
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності поляка Степана Терліковського з Павлова супроти українців.

Генералія: Степан Терліковський, поляк, уроджений около 1892 р. в Павлові, освіта: 7 кл[асів] нар[одної] школи, жонатий, заможний.

Справа: своїм відношенням до українців здобув собі опінію скрайнього польського шовініста та запеклого українського ворога. Як командант місцевих «Стшельців», будучи в якнайтісніших зв'язках з польською поліцією, мав змогу вилити на українців свою ненависть. Як довідалися опісля з певних достовірних польських джерел на підставі його обвинувачення, заарештувала поліція на якимсь видуманім політичнім тлі чотирьох місцевих українців, а саме: 1) Пристенського Дмитра, 2) Занчука Дмитра, 3) Гриньоха Степана, 4) Адамчука Петра. По переведенні слідства, не доказавши їм вини, випустили їх на волю. Дошкулював нашим людям ще і в цей спосіб, що дуже часто вислав до підозрілих йому українців польську поліцію зі зброєю. Під час святкування 950-літнього ювілею Хрещення України в 1938 р. відбувся врочистий похід з місійним хрестом довкола села, в якому взяла участь молодь села, убрана в вишивки та шаровари. Пан Терліковський намовив польську поліцію, щоб ця під час походу познімала шаровари, що було негайно виконане мимо інтєрвенції священства. За його старанням польська поліція дуже скоро довідалася про концерти та забави, улаштовані місцевою молоддю, і хотя й часто було це за дозволом відповідних урядових чинників, добачувалось там все щось нелегальне, і цю імпрєзу чи забаву розганяли.

Під час всяких виборів чи голосувань робив українцям страшні перешкоди. Завершенням його ненависти до українців були його слова, висказані дня 4.VI.1938 р. в присутности місцевих поляків та декількох українців, де він сказав, що українців треба усіх вившати на сухій гілляці, як псів. Дуже часто перебував вечорами у дир[ектора] школи Ушинського, який був правдоподобно їх організаційним провідником, та разом з іншими, часто чужими типами,

пересиджували там до пізньої ночі. Дня 15.II.1944 р. переводив він ніччю 3-ох озброєних людей через село і сам ніс також через плече перевішеного кріса. В спаленій в квітні 1944 р. хаті знайдено: 1) один кріс, 2) стрільба «бельгійка» на три цівки та якийсь радевий апарат. Кажуть, що це було надавче радіо.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 70. — Арк. 109. Копія, машинопис.

№ 324. Протокол про діяльність Яна Падовського

Квітень 1944 р.

Витків Новий
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Падовського Яна су-проти українського населення.

Генералія: Падовський Ян, уродж[ений] 1907 р. в Феліксівці, а замешкалий в Виткові Новім, вселюдна школа, рільник, жонатий.

Діяльність: свій шовінізм і національну ненависть до українців продемонстрував чинно щойно під час польсько-німецької війни. Очевидці, які були разом з ним при війську, оповідають, як він при кожній нагоді, стрінувши місцевість з укр[аїнським] населенням, старався якмога більше допекти українцям в різний спосіб та прямо знущався над укр[аїнським] населенням. При паціфікації українських сіл поляками брав в тому живу участь та побив при тому, і то майже смертельно, кількох українців. Належав до П. В. О. Його побут за більшовиків є нам невідомий. З приходом німців працював у млині. Дуже часто використовував чужих наших людей, які не знали, хто він є по національності, в цей спосіб, що прикидався перед ними українцем та старався якнайбільше довідатись про різні наші справи. Про вишпйонувані в різний спосіб справи до-носив до німецької жандармерії. З появою більшовицьких банд на даному терені контактувався з ними. Можна тільки здогадуватись, яку він при тому робив роботу, бо конкретних даних про це, щоб комусь тим пошкодив, наразі не маємо. Місцевому населенню і взагалі українцям грозив, що незадовго прийдуть сюди більшовики, вивезуть українців на Сибір, а тут повстане польська держава. Решту українців, які тут залишились би, вивішають поляки так, щоб тут не залишився ні один українець.

Його нахабство і погрози проти українців відгомонам пішли між місцевим населенням та не остали без наслідків. В квітні 1944 р. стрінула його зовсім належна заплата.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 75. — Арк. 114. Копія, машинопис.

№ 325. Протокол у справі загибелі Григорія Марчука

Квітень 1944 р.

Тоболів
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі смерти Гриця Марчука, спричиненої польською родиною Шкленерів.

Генералія: Шкленер Бронислав — поляк, літ приблизно 60-ть, закінчена вселюдна школа, коваль, жонатий, 10-ть моргів землі. Його жінка Анеля, три сини — Міхал, Казік і Франек та дочка Гелька.

Справа: дня 16.IV.44 р. (на гр[еко]-кат[олицький] Великдень) приїхали пополудні в село якісь два невідомі типи у німецьких військових уніформах, узброєні в автоматичну зброю, та зайшли до родини Шкленерів, задержуючись там від пів до години часу. До людей в селі ці типи говорили по-совіцки, а в хаті, як розмовляли і про що — невідомо. В кілька хвилин перед відходом цих типів Шкленерова вийшла з хати і пішла до сусіда, українця Марчука, та, не залагоджуючи там ніяких справ, тільки оглянувши хату, повернула додому. За хвилю вийшли з дому Шкленера ці два типи та вступили на подвір'я того самого Марчука. Стрінувши на подвір'ї старого Марчука, запитались про його прізвище, а потім питались про його сина Гриця. Не одержуючи ясної відповіді, ці типи попрямували до хати. Один лишився на дворі, другий увійшов до сіней і, нікого нічо не питаючись, стрілив з машинової зброї «МП-1» крізь відчинені двері до Гриця Марчука, який сидів в хаті напроти дверей, та його там убив. Після цього вийшли зі села. Перед відходом мали сказати до людей, що вони задармо це не робили, бо одержали 2 л. горівки, але від кого — не сказали.

Обставини, серед яких все це відбулось, потверджують без всяких інших припущень думку, що смерть Гриця Марчука була ділом цього поляка Шкленера.

За часів б[увшої] Польщі, як і за німців, завжди виступав проти українців та старався нам все і всюди шкодити.

За ту його каїнову роботу стрінула його в квітні 1944 р. належна кара. Син і дочка втікли з хати, а старі Шкленері, сильно обороняючись, погинули обоє.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 48. — Арк. 86. Копія, машинопис.

№ 326. Протокол про діяльність Василя Міщука

Квітень 1944 р.

Тоболів
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Міщука Василя су-проти українців.

Генералія: Міщук Василь, поляк, літ около 50-ти, мав кілька кл[асів] гімн[азії], рільник, жонатий.

Діяльність: Невгамований шовініст, який дуже часто робив українцям великі перепони в їх політичному, господарчому та культурно-освітньому житті. Його відношення до українців характеризують його слова, висказані при пострілі одного нашого хлопця, польською поліцією, де він сказав, що це добре, бо вже одного українського бандита менше на світі. За більшовиків його ненависть була виявлювана в трохи вужчих формах, за це з приходом німців знова дуже вибуяла. В його хаті гуртувались місцеві поляки, як рівнож сюди прибували різні типи з околиці, щось вроді зв'язкових. Ті сходини і наради досить часто тут відбувались, так що можна припускати, що він був втягнений в роботу тайних польських організацій.

Дня 16.IV.44 р. (гр[еко]-кат[олицький] Великдень), саме в цей день, в якому вбито Марчука Гриця, що є описане в протоколі проти родини Шкленерів, ходив він рано до Сушна, до поляка Михалика, який є споріднений з родиною Шкленерів, звідки правдоподібно мав привести цих двох типів, що вбили Марчука. В тому часі квартирували в Сушні військові німецькі формації, зложені з поляків — фольсдойчів і шлензаків та з полонених більшовицьких частин.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 78. — Арк. 117. Копія, машинопис.

№ 327. Протокол антиукраїнської діяльності Йосифа Коркоші
Квітень 1944 р.

ПАВЛІВ
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний у справі шкідливої діяльності Коркоші Йосифа супроти українського населення.

Генералія: Коркоша Йосиф, син Атона і Олени з Сукнацьких, поляк, уродж[ений] 2.V. 1889 р. в Павлові, 7 кл[асів] вселюдної школи, коваль, жонатий.

Діяльність: За Польщі був дуже обережний і не дуже-то явно виступав проти українців. По приході на наші землі німців його діяльність починає пожвавлюватись. Хата його стає зв'язковою. До него прибувають різні чужі люди і під маскою полагоджування різних ковальських робіт виконували організаційні завдання. З приходом німців українська поліція при ревізії знайшла в него кілька різної марки радєвих апаратів. Сини його дуже діяльні «Стшельци». Наймолодший з синів Казимир в осєні 1943 р. зовсім спокійно ходив по лісі з крісом та вистрілював собі. Часто ніччю з крісом на плечах переводив селом в різних напрямках чужих людей. Не підлягає жодному сумніву, що це були люди тайних польських організацій, підпільники, боївкарі і т[ому] п[одібне]. Свою ненависть до українців часто виливав у різних розмовах, як от, напр[иклад], дня 25.II.1944 р., де він сказав, що як прийдуть сюди польські партизани, то виженуть з тих земель, як він з шовіністицькою злістю сказав, українську сволоч, так, що тут і їхнього сліду не стане. Ті слова зайди-чужинця до живого вразили місцеве українське населення та ще більш роздмухували ненависть, яка вже завдяки подібним польським виступам лягла між місцевих українців та поляків. Часто в його кузні замість плуга кувалась чи направлялась стара на українців зброя. Дня 2.1. направляв він в кузні скоростріл німецького походження. Одного квітневого вечора в 1944 р. впали з його хати стріли в гурт наших хлопців, в результаті чого один з них став ранений, що було остаточною причиною знищення того шовініста і бандита. В спаленій хаті знайдено спалені вже три кріси і один «Р. К. М.». Акомпанементом до пожару були експльозії захованої там амуніції.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 81. — Арк. 120. Копія, машинопис.

№ 328. Протокол антиукраїнської діяльності польського населення села Павлів
Квітень 1944 р.

ПАВЛІВ
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний у справі шкідливої діяльності польського населення в Павлові супроти українців.

Село Павлів вважалось за найбільший польський центр Радехівщини, не враховуючи самого міста Радехова. Було тут понад 80-ть польських господарств, що становило по відношенні до цілоти — 30%. Будучи в більшому скупченні, активізували та пожвавили свою політичну діяльність, стараючись на кожному кроці шкодити місцевому українському населенню в його культурно-освітній праці за часів був[шої] Польщі та нашим політичним рухам з часу приходу німців. Річ ясна, що таким своїм відношенням до українців мусіли викликати між укр[аїнським] населенням страшну ненависть до себе, яку в останніх часах роз'ятрили до тої міри, що українці, прямо з боязни перед можливими в недалекій будучності консеквенціями цього їхнього скрайньо-ворожого наставлення, були змушені ужити відповідних засобів до усунення цієї небезпеки з-посеред себе.

Факти, подані нижче, які є сотою частю того, що там діялось, дають нам змогу побачити цих поляків в правдивому світі.

Протиукраїнська робота своїм початком сягає початків польської держави та з бігом часу рівномірно зростала. Явні і дуже часті виступи почала робити військова організація «Стшельців». Десь приблизно в рр. 1935—36 трьох її членів, а саме: 1) Грабчинські, 2) Блондик Андрей і 3) Гращук Петро, напали нічю на місцеву читальню «Просвіти» (це було по одній виставі) та її здемолювали, понищивши бібліотеку, картини, куліси, декорації, шаровари і т. д. В своїому звірстві дійшли до того, що навіть портрети наших письменників Т. Шевченка та І. Франка, як також один релігійний образ, понищили і кинули до кльозету. Де не могли «Стшельци» самі порадити, там брали до помочі державну поліцію, як це було в 1938 р. В тому році, як по всій укр[аїнській] землі, так і тут, святковано 950-літну річницю Хрещення України. Врочистість цю звеличено походом місійного хреста довкола села, в якому брала участь наша молодь в українських народних строях. Хлопці були в шароварах. За намовою «Стшельців» (а особливо їхнього провідника Терліков-

ського), польська поліція напала на цей похід та мимо інтервенції священицтва силою постягала з хлопців шаровари. Своє «богатерство» виявляли «стшельци» також в менш важних своїх виступах, таких, як, приміром, одної неділі під час концерту обкидали читальну домівку та бляшаний дах цеглами та камінням. До заалармованої цим публіки, яка вилягла з читальні, почали «стшельци» стріляти.

Зі зміною політичної ситуації і обставин, коли такі виступи стали невказаними чи неактуальними (за німців), тоді, щоб дошкулити українцям, брали в поміч язика. Багато говорено проти українців, та при тому відгорожуючись, як це, приміром, було 15.II.44 р., де Коркош Казимир (син коваля) сказав до свого товариша: «Зачекай, браце, нех нам сен джева розквітном і пшигжеє слоньце, втеди себе затаньчими, же єдного русіна не зостане тутай на нашей земі».

Важними фактами з польської шкідливої діяльності є їхні заходи над знищенням українського елемента, результатом чого була смерть нашого активного чоловіка — Шпака Василя. За це, що Шпак Василь брав активну участь у Визвольних Змаганнях, польська поліція своїм переслідуванням змусила його скриватись. Щоб його зловити, місцеві поляки придумали таку штуку: Самборський Йосиф буцім-то втікає з війська і робиться дезертиром перед польською поліцією. Відшукавши Шпака, убиває його в підступний спосіб. Пляни нищення укр[аїнського] акт[ивного] елемента почали активізувати і за німців. Десь в лютому 1944 р. до Коркоша Казимира зійшлися в 6-ій год. ранку такі поляки: 1) Терліковський Степан, 2) Блондик Андрей, 3) Гулянський Володимир, 4) Грещук Петро, та почали радити над тим, що треба буде конче знищити 3-ох українських активних людей. Цю розмову підслухав один наш чоловік, який в той час стояв під дверима.

Шкодити українцям старались ще своїми доносами. Цей самий Коркоша, у якого відбулась повище згадана нарада, доносив за більшовиків на наших активних людей, посуджуючи їх як націоналістів. За німців знова поляки написали анонімового листа до німецької жандармерії, обвинувачуючи в ньому наших трьох активістів як членів організації, як також в тому, що вони вишколюють військово місцеву молодь та готовляться до якогось виступу. Між іншим, мають в плані винищити місцевих поляків, фольксдойчів та німців. Цей анонімовий лист прочитано перед одним з наших обвинувачених.

Про організаційну і політичну діяльність, як рівнож про їх військову підготовку до сподіваної ними якоїсь революції, слідуючі

факти. В січні 1944 р. їхала наша фіра з поштою з Павлова на Холоїв. Під Холоєвом стрінули 3-ох узброєних польських типів, які фіру завернули і, приїхавши нею до Павлова, сказали фірманам їхати дальше в село, не оглядаючись. В лютому 1944 р. заїхало до поляка Грещука Йосифа панцирне авто, з якого висіло 7 польських офіцерів в цивільних одягах і троє «шльонзаків» в німецьких уніформах. З цього авта виладовувалось в скринях якісь речі. Вечором їх всіх накрили німці та відставили до Холоєва. По тій пригоді завважено серед поляків велике збентеження, а деякі з них почали з Павлова виїздити. В цього поляка знайдено опісля 100 військових теренових мап. Нічні наші варти часто завважували якісь фіри, що приїздили і відїздили від поляків. Завважено також, що ті таємні фіри заїздили під костел та виносили звідти якісь скринки (правдоподібно амуніцію). Заки заалярмовано про це наших людей — фіра втекла. З того слідує, що польське духовенство тісно співпрацює і допомагає польським боївкам чи військовикам.

У місцевого священика відбувались сходини різних польських патріотів, які засиджувались там до пізньої ночі. Рівнож решта місцевої інтелігенції брали живу участь у націон[ально]-політ[ичному] житті, сильно при тому конспіруючись. Такі самі сходини роблено і у дир[ектора] школи, Ушинського Івана, де сходились місцеві інтелігенти та активніші поляки. Деякі з тих інтелігентів під покришкою паскарства їздили часто до Варшави, Кракова, Перемишля і Львова, роблячи при тому організаційну роботу.

Про зносини поляків з ворожими нам елементами може послужити факт, що при появі патрулів большевицьких банд, які грасували на тому терені, поляки негайно з ними пов'язувались та обвинувачували деяких українських активістів як «бандерівців». Дальше ці большевицькі банди, які навідувались тут три рази, забрали в майже 30-ох господарів вози та коні, тоді як в поляків майже нічого не забрано. Місцем хвилевого перебування цих більшовицьких банд були, звичайно, польські хати. При кожночасній появі більшовицьких патруль поляк Самборський Ясьо кожного разу був тим патрулям за теренового провідника. Останнього разу він узяв з дому лопатку (це було в березні 1944 р.) та помагав навіть цим більшовикам підміновувати колійовий тор на лінії Радехів — Холоїв.

Мали також поляки зносини з німецьким гестапо, яке приїздило до родини Коркушів. Туди заїздили різні «шуцполіцаї».

Маючи на підставі повищих фактів хотя й ще далеко не повний образ дійсної шкідницької діяльності поляків супроти українського населення і української справи, можемо зовсім спра-

ведливо оцінити, без помочи історичної перспективи, тактику українського населення відносно поляків, яким сказано вибратись, а непослушним і винним наклали вповні заслужену кару в квітні 1944 р.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 83. — Арк.123. Копія. Машинопис.

№ 329. Протокол антиукраїнської діяльності польського населення села Нестаничі

Квітень 1944 р.

Нестаничі
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності польського населення в селі Нестаничах супроти українців.

В Нестаничах було відносно досить мало поляків, бо лише 6-ть родин, але і ті мимо всього не відставали зі своєю шкідливістю проти українців позаду інших. Маючи тісний зв'язок з другими своїми сусідами, проводили всю політичну роботу після їх інструкцій. І то не тільки шкодили тоді, коли мали за собою адміністраційні чи поліційні апарати був[шої] Польщі, але не переставали шкодити і тоді, коли опинились, так само як і ми, під німецьким чоботом, виробивши собі цим серед місцевого населення репутацію скрайніх шовіністів. Всякими погрозами старалися залякати місцеве населення, а різною пропагандою зломити віру в кращу будучність. Частинний образ їхньої діяльності зможуть дати нам мінімальні дані, одержані з деяких джерел про місцевих поляків.

1) Бакоський Бронислав, син Теофіля і Анастазії, уроджений 1903 р., середня освіта. За Польщі був поліцистом, а опісля судовим ексекутором. Дуже часто можна було почути з його уст різні згїрдливі фрази, що відносились до українців. На кожному кроці старався шкодити розвиткови культурно-освітньої праці. Коли за Польщі виник проєкт будови просвітянської домівки, він всіма силами старався до цього не допустити, переговорюючи в тій справі з повітовим старостою. За німців носив коротку зброю. Часто невідомі типи гостили в його домі.

2) Павловська Катерина, літ 50-ти, селянка. Прилюдно кидала погрози польської пімсти чи відплати (за що?) в сторону українців.

В неї рівнож знаходилась також і амуніція, яка під час пожару хати густо експлюдувала.

Різними погрозами про якусь пімсту українське населення було до деякої міри залякане, особливо тоді, коли появились у терені більшовицькі банди. Поляки нав'язували з ними зносини та підбурювали їх проти українського населення. Ця власне приязнь з більшовиками найбільше пошкодила їм самим. Від цього часу українське населення не дивилось на них як на поляків, вони відтоді мали перед собою страшну потвору, що разом з жидами і комуністами настає на їхнє життя. Думки про те, що першої ліпшої ночі в спілці з більшовицько-жидівськими бандами можуть поляки вилляти свою ненависть і злобу чинно на українців, зганяли сон з очей місцевого населення. Річчю зовсім природною є, коли людина при помочі навіть найскрайніших засобів старається позбутись небезпеки, що загрожує її існуванню. І тому виступ проти поляків, як непримирених ворогів, в квітні 1944 р. є вповні оправданий.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 82. — Арк. 121–122. Копія, машинопис.

№ 330. Протокол діяльності Євстахія Коркоші проти українського населення
Квітень 1944 р.

Павлів
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливого діяння поляка Евстахія Коркоша супроти українців.

Генералія: Евстахій Коркоша, син Антона і Анни з Маленда, поляк, уродж[ений] 1901 р. в Павлові, нескінчена вселюдна школа, рільник, двоє дітей.

Діяльність: по розпаді німецько-польської війни брат його Йосиф Коркоша привіз фірою додому якісь воєнні матеріали та амуніцію, де її і замагазиновано та держано до цього року. В березні цього року прибула на його подвір'я якась фіра, наладована досить підозріло якимось матеріалом, дібрано на цю фіру ще якогось вантажу, і вона від'їхала в сторону Дмитрова. Тому що це діялось ніччю, можна з цілою певністю твердити, що це не були картоплі. В кілька днів пізніше дві якісь фіри знова були у него на подвір'ї, від'їхавши

ще тої самої ночі далше. За часів б[увшої] Польщі часто в розмовах остро виступав проти українців, задемонструючи цим своє скрайно вороже наставлення проти них. Дня 17.II.1944 р., побачивши недалеко свого подвір'я групу наших хлопців, з криком «бій укр[аїнських] бандитуф!», стрілив в ту сторону з 9 мм. пістоля, та нікого не ранив. Під час пожежи його хати в квітні 1944 р., попри експлозії вибухових матеріалів, був також вибух бензини, якої мав замагазинованої поважну кількість.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 81. — Арк. 120. Копія, машинопис.

№ 331. Протокол про діяльність Юзефа Юристи

6 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Справа: IV/13

З дня 6.V.1944 р.

Юриста Юзеф, ур[оджений] дня 22.III.1919 року в Кальварії Пацлавській, пов[іт] Добромиль. Замешкалий в Кальварії Пацлавській, освіта: 7 кл[асів] нар[одної] школи, релігія — рим[о]-кат[олицька]. Батько його Генрик, мати Анна з Федуняків. За був[шої] Польщі батько його був секретарем громади. При поль[ському] війську був капралом. Юриста мав кривого брата в домі і дві сестри. По укінченні 7 кл[асів] народ[ної] школи в році 1937 в Добромилі, виїхав з дому на працю до Ю. Г. П. (Юнацкі Гуфец Праци) до Веберської Гори, пов[іт] Живец. Там працював аж до вибуху поль[сько]-нім[ецької] війни, а звідтак вернув додому в Кальварію.

По приході Черв[оної] Армії вступив він на працю до Фін[ансового] Відділу в Перемишлі, де працював до нім[ецько]-більш[евецької] війни. В часі, коли прийшли нім[ецькі] війська і створено укр[раїнську] поліцію, він був ввесь час вдома. З хвилиною, коли укр[аїнська] поліція переводила арешти усіх, хто працював в большевицьких установах, він мусів з дому утікати, але по дорозі його схопила укр[аїнська] поліція зі станиці Новосілки Дуденські, де був командантом Батіг Володимир. Це діялось приблизно 20 вересня 1941 року. Арештованого поліція припровадила на станицю в Новосілках, де він застав свого тіточного брата, Гуцула Михайла з Новосілок. З тіточним братом розлучили його до іншої кімнати. На переслуханні питала поліція Юриста за польську організацію і людей, які до неї належали, а йому закидували при-

належність до цієї організації. Юриста нічого поліції не сказав, бо не знав, а до організації не належав. Його при допитах били і питалися, чи це польська земля, чи українська, а коли він мовчав, за кожний раз вдаряли по голові. Відтак пішла поліція до другої кімнати, мабуть, на якусь нараду, він скористав з цієї хвилини та втік через вікно. В той час, коли він вискочив, вбігло до кімнати трьох поліцистів (то, що він запримітив) та побігли за ним в погоні. Поліція стріляла за ним, однак йому вдалось таки щасливо втекти. Крім його брата Гуцула, на поліційній станиці був також арештований лісничий зі с. Ліщини (не пригадує собі його назвиська), який правдоподібно був членом польської організації. Лісничого і брата Гуцула поліція передала до Перемишля на Ге[ста]по, а опісля Ге[ста]по вивезло їх до Осьвенціма, де ще до сьогодні перебувають.

Юриста по втечі з поліції довго укривався по своїх знайомих, боявся, щоби його вдруге поліція не зловила. Щойно в році 1943 (в травні) дістався він на працю в Лігеншафті в с. Підліски пов[іту] Мостиська в характері практиканта. Там працював до 1 березня 1944 р. Його перенесено до фільварку в Разинцях (Мостиська), де працював до 30 квітня 1944 р., бо мусів звідтам утікати з причин доносу жондци Якубінського Яна, що Юриста не допильнує праці, а жде приходу польської держави і є великим ворогом Німеччини. Такий самий донос зробив на нього заступник жондци, Нітіцькій Антоній, до старости в Перемишлі. По утечі з Радозінець повернув він в свої сторони до батьків і зараз слідуючого дня зголосився в Добромили до дир[ектора] Тартаку Вольнгло, який прийняв його на працю в характері платного практиканта. Праця його полягала на тому, що він ходив до ліса відбирати кльоци, які перевозили на тартак до різання. Працю свою почав він таки того самого дня, себто 2 травня.

Юриста зізнає даліше, що по приїзді до фільварку в с. Підліски в травні 1943 року запізнався там з Дзеджіювною Ружов, яка працювала в характері бухгалтерки. Ружа запізнала його з Владиславом Закравачем з с. Підліски. Вони з ним часто говорили на різні політичні теми і запитувались, з яких він околиць і як там поставлена польська справа. Коли довідались, що він добрий поляк, говорили з ним більш одверто. Казали, що полякам треба організуватись і боронитись перед українцями, які сильно зорганізовані і ріжуть поляків. Питалися його, чи знав він добре про укр[аїнську] орг[анізацію], і доручили йому за нею слідкувати. Питалися його також, чи має він відвагу вступити до поль[ської] орг[анізації], чи буде ідейно служити і боротися за відбудову польської держави. Він, очевидно, д[уже] радо погодився, і Закравач Владислав назначив йому стрічу

на день 22.VI. в сусідньому с. Чижові, на фільварку, в мешканні Закравача, який в той час там працював в характері економа. Того дня Закравач офіційно прийняв його до організації і відобрав від нього присягу. Присяга відбулася в такий спосіб: Опорни (псевдо Закравача) поставив на стіл хрест і засвітив дві свічки та провів з ним присягу такого змісту: «В облісу Бога вшехмогонцего і найсьвсентшей Марії Панни Крульовой корони Польської кладе ренце на тея книж і пжижекам биць послушним Довудци Армії в Краю, стшец незломне таємніц, цольовек споткаць би снє мняло» по тій присязі виголосив Опорни слова прийняття такого змісту: «Пшиймуєв цен в шерегі армії вальчонцей конспіративне з вроем Ойчизни, обовйонзкем твоїм ест вальчиць з вроем з броньон в ренку, нагородов твійон бендзє звиценство, здрада Корони — сьмерцьов». При такому Юриста ще вияснив, що поки його прийняли ще до організації і перед присягою, Ружа Дзеджіювна звідкись довідалась, що він є кузином Місінської Яніни, родом зі Станиславова, а останньо працює в Легеншафті бухгалтеркою в с. Руствечку, повіт Мостиська. По присязі і прийнятті до організації, сказав йому Опорни, що організація, до якої він вступив, називається З. С. К. (Звйонзек Самооброни Краю). Йому доручили організувати молодих відважних поляків. Його назначено командантом дружини в с. Підлісках. Закравач Владислав (Опорни) і Ружа Дзіджіювна, яка мала псевдо, як пізніше він при помочі цих хлопців звербував інших. Його дружина складалася з 13-ти осіб, а саме: 1) його заступник Пепусь Владислав (псевдо — Ліс), 2) Геруля Леопольда (Ціхи), 3) Пепусь Михайло (Чарни), 4) Пепусь Міколай.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 5. — Од. зб. 26. — Арк. 58–69. Копія, машинопис.

№ 332. Протокол про діяльність Тадеуша Скібінського

8 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Зі знання Скібінського Тадеуша, члена польської організації «Польська Орг[анізація] Подземна», переслуханого в дні 26.IV.44 р.

Скібінські Тадеуш, ур[оджений] 1915 р. в с. Дорожів Самбірського повіту, замешкалий в Бориславі і там працює, член польської орг[анізації] «Польська Позземна» від червня 1943 р., заступник заступника команданта на місто Борислав і околицю, зізнає:

Персональний склад повітового проводу творять:

1. Равецькі Вітольд — «Шпак», який є комендантом, мешкає і працює в Бориславі в характері вертача на копальні «Етна» — 2-ий промисл, вул. Ліс Шляхецькі, Ч. 5. Є військовим поручником польської армії, около 35 років, приїхав з повіту Ясле в році 1941, жонатий, одна дитина.

2. Заступником команданта є Козакевич — псевдо «Ліс», літ 40, жонатий (правдоподібно), військовий поручник, зараз працює шефом Кримінальної поліції в Бориславі.

3. Заступником заступника команданта є СКІБІНЬСКИ ТАДЕУШ — псевдо «Дзенцьол» — депонент — сержант підхорунжий, жонатий, одна дитина.

4. До їхньої помочі у виконванні завдань є 10 зв'язкових, які мають зв'язок зі заступником команданту в місті Дрогобич, з централею Львів та нижчими провідниками і з інвігіляторами.

5. Інвігіляторів є змінне число, залежне від потреб. Їх завданням є слідження членів організації, що працюють в сітці, та людей з-поза сітки, що мають зв'язки з гестапо. Інвігілятори є підпорядковані безпосередньо командантові. Рекрутуються з-поміж інтелігентних молодих людей, що працюють по бюро. Є це т. зв. вужча сітка інвігіляторів. Друга сітка інвігіляторів є ширша, яка має таке саме завдання, як попередня, але розтягаються на цілу організаційну сітку і займається розвідкою у відношенні до інших польських підпільних організацій, укр[аїнських] орг[анізацій] і їх членів, відтак нім[ецьких] осіб. Свої спостереження про вищезгаданих осіб передають вони своєму спецвідділові для німецьких справ, головно, якщо ходить про зв'язки тих осіб з гестапо. Дальшого розподілу на спецвідділи розвідка не має.

В організаційному поділі Борислав ділиться на нижчі клітини, що ними являються улиці. І так:

а) вул. Бугуна, якої командантом є Міхальчук Станіслав, літ 27, не жонатий, мешкає при вул. Богуна (наразі), невійськовий, працює бухгалтером на копальні «Карпатинець» в Бориславі. Його заступником є ЯНКОВСКИ ЯН;

б) Мразниця (дільниця передмістя), якої командантом є СТЕФАНЬЧУК МАР'ЯН, літ ок[оло] 24, освіта: 4 кл[аси] гімназії, працює на копальні «Карпатинець»;

в) на Хатах (дільниця), якої командантом є КОРЕЦЬКИ ЯН, літ 23, працює в «Карпатинець»;

г) Тустановичі, якої командантом є МАЛЕЦЬКИ ЮЗЕФ, літ 31;

д) вул. Губіцка, якої командантом є МІТРЕНГА СТЕФАН, жонатий, літ 30, без матури;

е) на Бані, якої командантом є КАВА ЮЗЕФ, літ 23, кавалер. Його заступником є ДОРОШ СТЕФАН;

є) вул. Зелена, якої командантом є Рушель;

ж) вул. Гітлера, командантом є СКІВІНЬСКИ ТАДЕУШ (заступник заступника команданта міста, зараз депонент).

Кожний командант вулиці (дільниці) має помічника і зв'язкового.

Командантові міста підпорядковані теж околиці Борислава: Тустановичі, Мразниця, Губичі, Східниця, Підбуж, Урич, Майдан, Орів.

Організація має військовий характер. До неї належать передовсім особи, що відбули чинну військову службу в польській армії та невійськові, які перейшли військовий вишкіл. Учасниками військового вишколу є чоловіки від 17 літ вгору, і вони переходять вишкіл по домах системою п'ятковою.

В програму вишколу входять: теренезнавство, картознавство та наука різного ряду пістоль, машинних крісів, гранатоперестрілів і іншої легкої зброї та тактика вуличних боїв. При виучуванні родів зброї послуговуються наочними посібниками, яких детально розбирають і заучують складові частини поодиноких рядів зброї. План навчання проходить згори, як також і час навчання, вивчення пістолі протягом трьох годин. По вишколі молоді, віддається їм до диспозиції команданта вулиці і вони числяться з тою хвилиною військовими членами організації. Невійськовики можуть бути членами тільки повище 25 років, не молоді.

Схема організаційної сітки є трійкова — ланцюгова.

Приєднання нових членів відбувається за заперукою члена організації (активного). Кандидата береться під обсервацію і контролю на певний час, а по позитивному висліді обсервації складає він присягу на хрест, клякаючи, повторяє зміст роти присяги.

В організації існують наступні референтури: мобілізаційна, апровізаційна, фінансова, розвідка і санітарна.

Командант дбає про цілість організації, про охорону перед провакаціями (інвігілятори), видає присуди смерті на людей іншої національності, розробляє плани військових і санітарних вишкอลів. Заступник провадить ділом мобілізаційно-апровізаційним.

Каса є в руках КЛЮВИ, псевдо «Ібіс», мешкає при вул. Гіслера, Ч. 6.

Ціль організації: здобути самостійну Польщу в границях з року 1939. Про історію організації не знає. Знає тільки, що зародок її повстав у Кракові, який опісля перенісся до Варшави. З Кракова вислано (за большевиків) людей до Львова, які нав'язали зв'язки з Галичиною, а опісля дальше в терені.

Військові відділи. Організація на терені Борислава розпоряджає 5 000 членами, включно з жінками, в тому військових около 2 000, військово підшкolenих — 1 500, решта невійськовий та санітарний персонал.

Крім цього, в осені 1943 р. приїхало 600 боївкарів, які розмістилися на терені Бориславщини. Сьогодні з цієї групи велика частина виїхала вже в інші терени поза Борислав (Самбір, Львів). Перед тим працювала згадана група в Бориславщині по фабриках і як підпільники.

Перед двома місяцями приїхала нова боївка зі заходу (Краків, Варшава) в числі 500 людей, зорганізованих в п'ятках. Частина їх при праці, решта живе як підпільники.

Кожний член зобов'язаний передержувати згаданих підпільників. Підпільники від організації дістають допомогу, пересічно 500 зол[отих] місячно на одного чоловіка. Фінансову допомогу одержують також від польських допомогових комітетів. Вони приїхали на підставі запотребувань місцевого проводу, а призначив їх Львів. Це люди молоді до 30 років, рекрутуються з військового елементу, військово вишколені чи підшколені. Субвенції дістають в централі, які привозить кур'єр зі Львова.

Ціллю приїзду боївки була оборона міста перед нападом українців. Є це ціль підрядна, бо головною ціллю є здобуття незалежної Польщі у відповідний момент.

Зараз кожна група п'ятки має місцевого зв'язкового, який запізнає їх з тереном, містом, вулицями, об'єктами, пунктами і т. д. Одним словом, вони основно студіюють терен, щоби зжитися із ним та почувати себе, як вдома. Вони є підпорядковані поодиноким командантам вулиць зглядно дільниць. Вони приїхали без машинової зброї, тільки привезли слізні гранати і розривний матеріал (динаміт у формі цикорії). Приїхали поїздом малими групами, а зброю і вибухові матеріали транспортували машиністи і палячі.

На час активної боротьби (оборона чи здобуття міста), місто є поділене на чотири бльоки, а командантами бльоків являються поодинокі магазинери зброї. В кожному бльоку є магазин зброї. І так:

1. Тустановичі: магазин є в домі Грухольського, побіч бувшої польської поліції. Сам Грухольські є польським офіцером, літ около 40, жонатий, мешкає з дочкою, зараз є керівником копальні. В магазині є приблизно 15 револьверів, гранати звичайні і слізні, вибухові матеріали і кілька МП.

2. Вул. Богуна: склад зброї в інж[енера] РОЗНАРОВІЧА, офіцера польської армії, літ 45, архітект[ор], мешкає в домі при вул. Богуна,

біля городу Радика (німця). Зброя має бути в пивниці. Яка кількість є, не знає.

3. На Мразниці у ФУРТЕК ЮЗЕФА, літ 28, працює у відділі газівім 3, вул. Зелена (за містом), бувший член польського стшельца.

4. В дільниці «Весь Циганська», склад зброї є в РЕНЕФОРТА (фольксдойчер), років около 45. Зброя є поміщена в останній кімнаті по правій стороні дверей при вході до будинку від сторони города.

Вицезгадані магазини зброї є законспірованими і ніхто до них не має доступу. Дперва на випадок розрухів ними розпоряджають поодинокі командири бльоків. Зброю цю переносять в інше місце з огляду на можливість деконспірації.

Депонент подає, що магазини зброї є також в Підбужі, в домі польського священика. Докладного місця не знає.

В Дрогобичі, після слів лікаря-поляка Міхальчика, має бути магазин зброї в шпиталі, у відділі (павільйоні) заразливих хворіб і то в більшій скількості, як скоростріли, кріси, гранати і т. д., яку викрадено большевиками в 1940 році і там заховано.

Організація старається, щоб кожний член мав принайменше 5 гранат, револьвер і 50 штук набоїв, а щодесятий автомат, три слізні гранати, міни. Ломні міни і аптечку.

Зброю здобувають різним шляхом, передовсім достають її з Мадярщини.

В Дрогобичі є чоловік, що має зв'язок з Мадярщиною, але прізвища не пам'ятає.

В Бориславі є короткохвилева радіостанція надавча і відбірча, яку змонтував інж[енер] СТРУЧОВСКИ АДАМ, замешкалий при вул. Богуна.

Деякі угорські і англійські літаки надають дорогою радіа інформації та вказівки для польського підпілля.

В часі налету чи бомбардування порозуміваться умовленим шифром, а вдень при помочі хуроговок, вночі при помочі світла. До півночі зеленим світлом, по півночі ясноблакитним світлом вказує об'єкти, які не належать нищити.

Промислове наведення ДАВІДОВІЧА трикратним уриваним гудком повідомляє членів польського підпілля, котрі мають зібратися на площі алярмовій біля цього заведення на випадок загального повстання чи нападу на місто з рамени українців.

Депонент подає ще на підставі посіданих відомостей частини польської армії є в Англії 300 000, в Іраку 3 дивізії під проводом ген[ерала] Андерса, в Канаді 100 000.

Організація докладає всіх зусиль, щоби у відповідних підприємствах мати своїх людей, які давали б всякі потрібні відомості, а на випадок розрухів мати своїх людей на керівних становищах. До українців в тих підприємствах примінюють відповідну тактику: шкідливих і небажаних собі людей знищити, слабших характером — приклонити на свою сторону. Ходять тут такі важливі підприємства, як колія і почта. В часі розруху до переїжджаючих угорських військ мають відноситися прихильно, але зброю реквірувати. У відношенні до інших ворожих польському рухові стосувати методи терору чи іншої тактики, що має на меті унешкідливити їх.

Польська організація стосує метод терору у відношенні до українців. Їх завданням є винищити свідомий український елемент ще перед збудуванням польської держави, щоб в цей спосіб не мати опісля до діла з національними меншинами, якими являються українці. Пасивно проводять винищення українців в цей спосіб, що доносять про всі рухи українців гестапо чи НКВД, і в цей спосіб, чужими руками і посередній спосіб нищити українців. Стоять на становищі макіявелізму і валленродизму (вшельке сьродкі сов добре о іле провадзов до целю). В цьому місці подає депонент, що його боївка в числі 7 осіб разом з ним вісім, як командантом, виїхала в січні ц[ього] р[оку] до Грималова і там замордувала слідуючі особи української народности: Михася Ілька, Шашкевича Степана, Василевича Володимира. Яка була причина їх вимордування, не знає. Де мешкають згадані українці, подав їх місцевий поляк Грималова, МЄЛЕЦКІ СТЕФАН. На місце прибули поїздом. Мали 2 МП та кожний пістолю кал[ібру] 7.65. Морду dokonано в обідовій порі.

В такті дальшого переслухання подає депонент, що в Дрогобичі та Бориславі мають зорганізовані шпитальні пункти під проводом двох лікарів, а саме Михальчика в Дрогобичі і Кобака в Бориславі. Медикаменти та інші шпитальні середники є в приміщені в польськїм захоронку св. Варвари в Бориславі.

Речником польської політичної думки є організація «Польська Подземна». У відношенні до інших польських організацій примінюють способи толеранції, стараються приклонити їх на свій бік і з ними співдіають, тільки з комуністичною польською організацією не мають жодного контакту і до неї відносяться ворожо. До лондонського уряду і до Васілевської в Москві відносяться толерантно, оскільки вони ділають в цілі побудовання і відзискання польської держави, хоча дефактом їх не признають. До такого становища під сучасний момент змушує їх факт репрезентації лондонським урядом польської думки на міжнародному форумі. Найбільшою симпа-

тією з-поміж членів польського уряду в Лондоні тішаться ген[ералу] Соснковському, Міколайчику і Станьчику.

Пропаганду веде організація в двох напрямках, а саме: внутрішню і зовнішню. Внутрішню — серед польської суспільності для приєднання всіх членів польської суспільності до спільної боротьби проти ворога зовнішнього, Німеччини, та внутрішнього, українців. До Большевії відносяться толерантно, але тільки хвилино. По окупації Польщі большевиками поведуть пропаганду проти большевиків у формі збройного повстання, мають усунути їх з польських теренів. Польська пропаганда стремить поширити серед польської суспільності думку відбудови Польщі не лишень в границях з 1939 року, але поширити її далеко на Схід, по Чорне і Каспійське море.

Відомо депонентові є, що краєвий командант польської організації «Пол[ьська] Подземна» виїздив в червні 1942 р. до Лондону в цілі одержання інформації та виміни своїх думок з тамошнім польським урядом. Прізвища його не знає. В кожному разі був це генерал бригади, що працював давніше в міністерстві військових справ. Виїздив він з Варшави на німецькому скорошвидкому літаку, якого провадив німець, що є на услугах Англії.

Депонент підчеркує, що краєвий командант «Пол[ьська] Підземна» є рішачим чинником у внутрішніх справах краю. Він видав наказ провадити активну боротьбу з нім[ецьким] окупантом на корінних теренах Польщі усякими можливими і доступними способами, як саботажі, екс[пропріаційні] напади, замахы на високопоставлених осіб і т. п. На землях з мішаним населенням провадити саботажеву акцію, причому вини старатися зкинути на українців.

Для узискання всяких потрібних інформацій провадить організація розвідку так в краю, як і на міжнародньому форумі. Депонентові відомо є, що на міжнародньому форумі провадить розвідку ДАНИЛЮК, уроджений в Бориславі і працює в «Карпатинець». Другим розвідчиком є КШИМЦКІ РУДОЛЬФ, б[увший] Капітан пол[ьського] війська, який працював ще розвідчиком за Польщі, сам є уродженець Сянока і є кривним інж[енером] АДАМА СТРУЧКОВСЬКОГО в Бориславі. Про його ролю знає від родини Стручковськго. В Канаді провадить розвідку ФУС ЮЗЕФ, який ще в осені 1939 р. втік на Угорщину, через Швейцарію всівся до Канади. Хто провадить розвідку в Польщі, не знає. Про ролю вищеназваних осіб довідався від їх рідні.

На запит, чого прийшов в ці терени, депонент пояснював, що вислала його організація в цілі переведення розвідки в справі випадкув на польських селян, а відтак, які є збройні відділи укра-

їнської організації, їх кількісний і якісний стан, і стан озброєння, і наскільки вони можуть загрожувати Бориславові та Дрогобичеві, щоби в міру цього скріпити оборонні польські сили. Про інші справи, що в'яжуться з роботою польських організацій, депонент з браку відомостей не подав.

Постій, дня 8 травня 1944 р.

Переслухали: Рубань — Жук.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 6. — Арк. 13–16. Копія, машинопис; також ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 34. — Арк. 53–56.

№ 333. Протокол про діяльність Вікторії Жулчинської

12 травня 1944 р.

С. Б. в ЗУБКОВІ
Справа банди П.

Дня 12.V.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Списаний в Жулчинській Вікторії.

Генералія: Жулчинська Вікторія, донька Кароля і Теклі, з дому Думанських, ур[оджена] 1915 р. в Зубкові, освіта: 4 кл[аси] початкової школи, звання — рільничка, стану вільного.

Справа: Дня 11 квітня 1944 р. придерджано підозрілу осібнячку на шляху Зубків — Переспа. При ній знайдено револьвер Бульдок і наказ до якогось Лиса, щоб зголосився в повному узброєнні на пункті 13 Ц.

Зізнання: Вікторія Жулчинська зізнає, що дня 10 квітня 1944 р. о год. 9-ій вечером прийшов до її мешкання Корнацький Іван, селянин із Зубкова, літ коло 40, і ще один невідомий їй по назвиську мужчина, який вручив їй револьвер без набоїв і наказ до Лиса. Вона мала зголоситись з тим всім на відповідному місці. На питання, хто мав бути цей Лис і де мала зголоситись, не дала жодної відповіді. Жодних докладніших даних не хотіла також подати. Заявила тільки, що свідома цього, що знайшлася в руках Укр[аїнської] С. Б., і жаліє, що перед смертю не може всадити кілька куль в черево Українця. Переслухану зліквідовано 12.V.1944 р. о год. 10 ввечері.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 62. — Арк. 101. Копія, машинопис.

№ 334. Протокол про діяльність Франека Ізерського

15 травня 1944 р.

ПРОТОКОЛ

Нижчезгаданий зістав переслуханий, котрий зістав залапаний дня 13.5.44 р., год. 9-та, в селі Переспа (Сокаль).

Називаюся Ізерський Франек, ур[оджений] 15.II.1908 р. в с. Переспа (Сокаль), римо-католик, поляк, неграмотний, як подає не був караний, робітник фільварку.

Зізнає:

До справи: За Польщі працював на фільварку. В році 1942 переїхав до Лешкова, працював при фабриці сукна як фірман. В 1943 р. в грудні прийшов до него Курило Людвіг і сказав мені, щоби я підписав листу вступу до польської підпільної організації. Я підписав це, незважаючи, що це є, бо я ніколи до організації не належав. З початком січня 1944 р. прийшов знов Курило Людвик до мене і сказав, що ми мусимо організуватися, бо б'ють нас кабані, і заявив, що всі невійськові люди мусять перейти вишкіл і того самого дня пішов Людвик до шефа, німця, щоби його і мене звільнив з роботи. Німець мене з роботи звільнив, я вспів на тягарове авто і поїхав до Варяжського лісу під Долобичів. Там авто стримав і сказав злизити. В лісі забрав мене командант і запровадив до своєї групи, котра там недалеко знаходилася. Разом було 12 осіб:

1. Козак Дзюнек зі Сокаля;
2. Громада Зигмунт;
3. Длугош Стах з Варяжської кол[онії] Полянки;
4. Помагіль Павло;
5. Воймілір Юсько з Рави Руської;
6. Зибинкевич Удек з Долобичева;
7. Шайнер Тадек з Белза;
8. Мар'ян Стах з Тушкова;
9. Насальський Цесько зі Львова;
10. Сидор Юсько з Белза;
11. Щупінський М'єтек з Варяжа;
12. Тарнавський Ігнац з Варяжа;
13. Черняк Маріян зі Львова.

На вишколі учили нас маршерувати, віддавати почесть, зголошення, обходження з крісом. Вишкіл мав за ціль організування людей і створення польської держави. Згаданий вишкіл тривав 6 тижнів. Щотижня 2 дні по 8 годин. По вишколі вернув я назад до праці і працював ще 15 днів, а дальше фабрика стала. Директор фабрики

сказав до робітників, щоби кожний ішов, де хоче. Я поїхав до Сокаля, перебув 5 днів, і знов приїхав до мене Курило Людвик і забрав мене назад до Угринівського ліса. Там зістав я приділений до табору. Відділ цей складався зі 160 людей. Узброєння мали переважно кріси, 2 максими, 2 пол[ьські] машинові легкі кріси. Коней було 14 пар, з возами. Харчі такі: гірка кава, клюски і м'ясо було рідко. Муку привозили до ліса і там пекли хліб. Командант відділу був ген[ерал] Жуковський з Варшави, а другий ген[ерал] Соснковський, поручник Щуцкий і Карась, і поручник Зіблікевич. По тижневі мого побуту у відділі зробили акцію на село Ощів. Акція складалася зі 80 осіб та 8 возів. Бій тривав 4 год. Поляків впало 20 людей. За 2 тижні знова зробили наступ на село Потуржин. Відділ складався зі 150 людей та 14 возів. Бій тривав 6 годин. Поляків впало 85 людей. По акції вернули до ліса під Тарноватку коло Замостя. Побули там один тиждень, командант відділу дав мені припоручення разом з Качмарським Миколою з Переспи (котрий зараз в пол[ьській] партизанці) іти на схід Галичини, в свої сторони, і сказав всім полякам, щоби їхали на захід. Я мав за завдання точно розвідатися про силу українського УПА і їх місце постою. Інформацію в тих справах мали дати нам сл[ідуючі] люди:

1. Романовський Болек зі Сокаля;
2. Пшибала, літ 38, з Роджалова або Андріївки;
3. Пуздровський Павло зі Зубкова;
4. Ізерський Кароль з Переспи.

В цій справі нічого не довідався, бо ще не мав часу, щоби міг до них зголоситися, назад мав вернути до того відділу за 5 днів та про своє завдання зголосити своєму командантові відділу. До відділу зголоситися в Варяжському лісі, в сторону Белза, з кличкою «варяж-камізелька».

Вищезгаданий зістав по переслуханню зліквідований.

Ізерський Франек

Переслухав Старий.

Дня 15.5.1944, год. 23

СБ.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 22. — Арк. 54. Копія, машинопис; також ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 91. Копія, машинопис. Оpubліковано: Літопис УПА. Нова серія. — К. — Торонто, 2009. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. Книга друга. — С. 854–855.

№ 335. Протокол про діяльність групи польських підпільників
16 травня 1944 р.

СБ в ПЕРЕСПІ
Справа банди П.

Дня 16.V.1944 р.

ПРОТОКОЛ

Генералія:

1. Корнацький Іван, син Григорія, нар[оджений] 1904 р., замешкалий до II.V.1944 р. в Зубкові (по II.IV. місце сталого замешкання невідомо), освіта: 4 класи нар[одної] школи, рільник, жонатий, обряду рим[о]-кат[олицького], поляк.

2. Коляно Юзеф, син Ігнаца, нар[оджений] 19.VIII.1890 р. в Зубкові і там замешкалий, освіта: 4 класи нар[одної] школи, рільник, вдовець, обряду рим[о]-кат[олицького], поляк.

3. Коляно Михайло, син Ігнаца і Франкі, нар[оджений] 14.VII.1892 р. в Зубкові і там замешкалий, жонатий, освіта: нар[одна] школа, обряду рим[о]-кат[олицького].

4. Климочко Марія, дочка Яна і Катерини, нар[оджена] 1896 р. в Зубкові і там замешкала, освіта: нар[одна] школа, обряду рим[о]-кат[олицького], полька.

Справа:

В зв'язку із зізнаннями Жулчинської Вікторії переведено ревізію в Корнацького Івана і знайдено один кріс і 40 набоїв до нього. Рівночасно переведено ревізію в Коляно Юзефа, Коляно Михайла і Климочко Марії. В Коляно Михайла знайдено один кріс і револьвер 9 мм. В Климочко Марії спис свідомих українців — селян з с. Зубкова. Під час допитів призналася приарештована, що має цілу скриню амуніції (800 штук), яку відкопано в її stodолі під соломою.

Корнацький Іван зізнає: від початку існування «ОКВ» був її членом. Зізнанням Жулчинської Вікторії не заперечує. Його найгарячішим бажанням було пімстити смерть, заподіяну його родичам в Волині Комаревій. Признався, що Коляно Юзеф, Коляно Михайло і Климочко Марія були членами «ОКВ» і також брали активну участь в роботі організації.

Станичним «ОКВ» мав бути, після його зізнань, Коляно Юзеф. На зізнання Хреброго, відійшов він II.IV.1944 р. із Зубкова в підпілля і мав організувати польський актив Зубкова і околиць до боротьби з укр[аїнським] націоналізмом, бо, як висловлювався, українці є найстрашнішими ворогами Польщі через свої претенсії до Галичини і Волині.

Коляно Юзеф признається до приналежності до «ОКВ», сталий контакт мав із Корнацьким, його завданням було вести терористичну і розкладову, під оглядом пропагандивним, роботу серед укр[аїнського] населення. Дальших зізнань відмовився.

Коляно Михайло і Климочко Марія признались, що головна ціль їхньої праці було — при допомозі підступу — терору, винищувати український актив. Викликати українсько-польську ворожнечу та збудувати серед населення недовір'я до політики Проводу ОУН: ціллю їхньої збройної боротьби мало бути цілковите винищення і очищення території від українців на Забужу та знищення активу в Галичині, що мало улегшити зайняття цих територій поляками.

Всіх переслуховуваних знищено.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 23. — Арк. 55. Копія, машинопис.

№ 336. Протокол діяльності Яна Сорочинського

Імовірно, квітень — травень 1944 р.

Станин
Пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності поляка Сорочинського Яна супроти українського населення.

Генералія: Сорочинський Ян, син Томаша і Дороти, ур[оджений] 1905 р. в Адамах, середня освіта, бухгалтер лігеншафтів Павлів — Станин.

Справа: Приїхав в цю місцевість з приходом німців та сильно почав стежити за нашими рухами, причому старався пізнати місцевих активістів та провід, що йому до деякої міри вдавалось, про що свідчать слова його жінки, яка, побачивши члена місцевого проводу, сказала: «Щось буде нового, бо Н... починає рухатись по селі». При помочи своєї спритности підглянув людей одної нашої боївки, як рівнож наших людей, які вели розброєного німецького військового старшину.

Вечорами сходились до нього поляки з сусідних місцевостей, як рівнож чужі типи. Зі собою носив все коротку зброю, а при ревізії знайдено у него набої до 9-ки (німецькі). В присутности кількох укр[аїнських] жінок говорив, що так довше не буде, як є зараз, і при

найближчій зміні повстане польська держава, і тоді вони будуть знати, як розчислитись з українцями.

Беручи під увагу цю погрозу вищенаведену і факти підглядання наших людей та боячись його доносу про те німцям, заходила невідклична потреба позбутись того типа. Притому, як забирали його з собою, побачила це його мати й хотіла бігти зараз до Радехова, тому мусілось забрати разом з ним його матір.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 72. — Арк. 111. Копія, машинопис.

№ 337. Протокол діяльності Йосифа Пйотровського

Імовірно, квітень — травень 1944 р.

Витків Новий
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Пйотровського Йосифа супроти українського населення.

Генералія: Пйотровські Йосиф, син Ігнатія і Анни, уродж[ений] 15.IX.1914 р. в Виткові Новім, середня освіта, жонатий.

Справа: дня 14.II.44 р. група людей, яка переходила селом, завважила його, як він утікав. На приказ, щоб задержався, він утікав далі, та зараз зістав ранений в ногу. При ньому під час ревізії знайдено пістоль 6 мм (про марку невідомо) і одну гранату. На допиті назвав кілька польських прізвищ, які мали належати до тайної польської організації.

За Польщі був командантом П. В. О. Своє вороже наставлення до українців задемонстрував при кожній нагоді. З приходом німців зробився фольксдойчером та тримав з німцями сталий тісний зв'язок, складаючи їм, при кожній нагоді, реляції зі своїх спостережень про наші рухи.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 73. — Арк. 112. Копія, машинопис.

№ 338. Протокол про діяльність Андрея Завадзкого

Імовірно, квітень — травень 1944 р.

Дмитрів:
пов[іт] Радехів

ПРОТОКОЛ

Списаний в справі шкідливої діяльності Завадзкого Андрея супроти українців.

Генералія: Завадзкі Андрей, син Адама і Юзефи з дому Грабовських, уродж[ений] 5.Х.1905 р. в Павлові, поляк, 4 кл[аси] нар[одно]ї школи, рільник, замешкалий в Дмитрові.

Діяльність: Діяльний член польської підпільної організації. Дуже помітним був його сталий контракт з поляками з Павлова. Він, як і всі інші, дошкульно дався відчуті українському рухові за часів б[увшої] Польщі через слідження цих рухів та роблення про них доносів до поліц[ійних] органів. За Советів не переставав працювати як денунціатор, а своїми доносами спричинився до вивезення на Сибір слідувачих трьох людей: 1) Івана Мазюку; 2) Петра Пупця; 3) Миколу Швейка. З приходом німців робив далі це саме. Крім цього, кидав погрози в сторону українців, які мали бути виконані в недалекій будучності при допомозі новоствореної польської держави. Дуже важним його зізнанням, яке витягнуто від него в цей спосіб, що один наш чоловік подався перед ним за поляка, в якому він зізнає, що в погромі Нивиць і Трійці більшовицькою бандою брали участь і поляки. З недвозначних його натяків можна було вносити, що і він туди мачав пальці.

При переведенні в него ревізії нашими поліційними органами знайдено там протиукраїнську літературу, польський кріс і 50-ть шт[ук] до него набоїв.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 4. — Од. зб. 79. — Арк. 118. Копія, машинопис.

№ 339. Протокол зізнань Збігнева Балуша

10 червня 1944 р.

обл. Стрий

«П» — «Ожел Чарни»

ПРОТОКОЛ

З переслухання Балуша Збігнева з Жидачева.

10 червня 1944 р.

Особисті дані: Балуш Збігнев уроджений 7.II.1925 р. в Барановичах, пов[іт] Новогрудек, поляк, освіта 7 клас нар[одної] школи, нежонатий, замешкалий в Жидачеві при вул. Лазенка, 63 партер, шофер в безірксляндвірта Клачки в Жидачеві.

Зізнання:

Балуш зізнав: до польської нелегальної організації «Ожел Чарни» в Жидачеві вступив при кінці січня 1944 р. До організації втягнув його Перловскі Лєслав, син інженера Перловського Михайла, що був безпосереднім організаційним зверхником допитуваного. По заприсяженні отримав псевдо «Шулад». Слова присяги: «Мам щеров волен пельниць службен в Богу і польський організації і биць послушним ей справи. Так мі допомуж Боже. Амен». Організаційні сходини відбувалися спочатку два рази в тиждень в домі інж[енера] Перловського (Жидачів), вул. Міцкевича... Сходинами провадив інж[енер] Перловскі і вів вишкіл. Предметом вишколу було: 1. Наука про зброю, 2. Інструкційні вказівки (про організування нападів на українців і німців), 3. Організування оборони перед ними, 4. Інструкції відносно слідження визначних українців. Завдання жидачівського відділу організації (пляцівки) т. зв. «Ожел Чарни» вербувати якнайбільше членів і приготовляти їх до оборони перед українцями. Командантом «пляцувки» — Жидачів є інж[енер] Перловскі Михайло, старшина б[увшої] польської армії. Він контактується з: 1. З Білинським (Ходорів), який працює в тартаку секретарем, 2. Шляхетком Станиславом (Львів — вул. Шпитальня 2). Цей правдоподібно був зверхником інж[енера] Перловського або курієром зв'язковим між Львовом з Жидачевом. Він щотижня приїздив зі Львова і привозив літературу, між іншим такі брошури: 1. Ойцец, син і matka, 2. Польська Подземна, 3. Валька за Отчизнен, 4. Пшебуй на Українен. Перед двома місяцями Шляхетко привіз зі Львова: 1. 20 крісів, 2. Одно МП, 3. Гранати, 4. 20 плащів, 5. 30 коців, і все це заховане в ліску, в гайку недалеко спортового грища в Жидачеві. План місця подав. Ці речі закопував Перлов-

скі Лєслав, Посадзкі Казімеж, Попадинець Станіслав і допитуваний. Чи сьогодні вони ще там є, допитуваний не знає. До відділу пляцуфкі «Ожел Чарни» в Жидачеві належить:

1. інж[енер] Перловскі Михайло, вул. Міцкевича:командант,
2. Перловскі Лєслав,
3. Попадинець Казімеж, вул. Міцкевича Ч: ...
4. Попадинець Станіслав,
5. Посадзкі Броніслав, літ 21, вул. Дервянка,
6. Посадзкі Ян, літ 19, вул. Лазення 36,
7. Посадзкі Станіслав,
8. Голємбйовскі Роман,
9. Рудковскі Юзеф, літ 20, Костельна ч: 2–3,
10. Кудор Адольф,
11. Нуд Станіслав з Дуравна,
12. Квятковскі Станіслав,
13. Кшижановскі Ян з Жіцилівки (лігеншафт),
14. Найда Євген, *українець*, вул. Міцкевича ч: ... (опис Найди: високий, стрункий, брунет, довге обличчя, ніс довгий, літ приблизно 23.

На наказ інж[енера] Перловського, при помочі Найди, допитуваний убив:

1. Воробця Михайла зі села Загірщина,
2. Одного українця (прізвища не пригадує) зі села Руди,
3. " — " Лівчиць.

Має пістолю заховану в комірці, якого купив у мадяра за 300 зол[отих].

Постій, дня 10.VI.1944 р.

(Степовий)

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 79. Копія, машинопис.

№ 340. Протокол зізнань Яна Завадзкого

16 липня 1944 р.

р. 31

Калущина, дня 16.VII.44 р.

Справа .../III

Завадзкі Ян, підозрілий як донощик про наш рух полякам

ПРОТОКОЛ

Завадзкі Ян, поляк, ур[оджений] 1906 р. в Остодорі, не грамотний, зізнає що слідує:

Як поляки виїжджали на захід з Осмолоди, виїхав я з ними також, приїхавши до Брошнева, ми там затримались один тиждень. В тім часі я запізнався з поляками з Брошнева з Балінкою та Юзеком Прошеком. Вони мені казали, щоб я не виїжджав на захід, а щоб повернув назад до Остодора і тут слідив я всі рухи партизан, пере-відував від укр[аїнців] всякі вістки і передавав гаданим полякам до Брошнева. В цій роботі мала помагати мені також Бронислава Завадзка, яка рівнож зналась з цими поляками в Брошневi.

Від поляків з Брошнева дістав я дві летючки, які привіз до дому і дав сховати братові Міхалові. В тих летючках було написано, щоб всі поляки єднались до боротьби з німцями та укр[аїнськими] партизанами, які на них нападають і нищать.

Знаю про закопану зброю, яку закопав лісничий Мушинський з Кузминця. Зброю ту закопав він ще за Польщі, як вибухнула поль[сько]-нім[ецька] війна. Місце, де закопана зброя, я знаю, це є в лісі, який в кілометр від лісничівки в Кузминці. Є там закопані 2 штупи, 2 фльоберти, 3 рушниці і амуніція. Цю зброю закопав з лісничим гайовий з Перегінська Глинка Йосиф, який виїхав, а місце при від'їзді показав мені.

Перед від'їздом поляків з Осмолоди знаю, що вони часто сходились у Равая Володимира. Тепер ті поляки виїхали на захід, з поляків на Осмолоді залишився тільки один старший чоловік Бліхер Володимир та ще декілька жінок.

(Зліквідовано).

16.VII.44 р.

(Завадзкі Ян)

Переслухував (309)

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 80-а. Фотокопія, машинопис.

№ 341. Протокол зізнань Броніслави Завадзкої

16 липня 1944 р.

р. 31

Калущина, дня 16.VII.44 р.

Справа .../III

Завадзка Бронислава

підозріла як донощиця

про наші рухи полякам

ПРОТОКОЛ

Завадзка Бронислава, полька, ур[оджена] 5.II.1923 р. в Остодорі, 4 кл[аси], зізнає що слідує:

За Польщі мати моя, коли я була ще молодою дівчиною, перенесла метрику мою з церкви до костела, тому що я була хрещона в церкві. Брати мої за Польщі були стшельцями, а тепер втікали на захід, бо боялись, щоб тут їх не вбили. Я лишилась дома, тому щоб збирати вістки про укр[аїнських] партизан та доносити про це полякам. Вістки ці мала я передавати через знайомого мені поляка в Брошневі Залінку або Мушинського Юдзіка, бувшого лісничого в Кузминці, який тепер також перебував в Брошневі.

До мене часто заходили маляри із Осмолоди, які випитували у нас про партизан. Моя мама говорила їм про Пилипа Василюка, що він має зв'язки з партизанами. Цей чоловік тепер криється, бо за ним маляри шукають.

Як ще на Осмолоді мешкали всі поляки, то вони часто сходились до Костя Глинкита, там сиділи і спільно радили, що мають робити, та найбільше говорено про укр[аїнських] партизан. Найбільше там сходились у Раваї. Знаю, що з них Равай Володимир мав зброю, так оповідав мій брат. Тепер ті поляки повиїжджали на захід, бо боялись, щоб тут їх не зарізали укр[аїнські] партизани.

Зліквідовано.

16.VII.44 р.

Завадзка Бронислава
Переслухав (309)

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 80. Фотокопія, машинопис.

№ 342. Протокол зізнань Мальвіни Яворської

4 вересня 1944 р.

р. 31.

Справа Мальвіни Яворської
як розвідниці поль[ської] орган[ізації]

Станиславівщина
4.9.1944.

ПРОТОКОЛ

Списаний з Яворською Мальвіною, полькою, дня 4.9.44., яка зізнає, що слідує:

Я, Яворська Мальвіна, ур[оджена] 1886 в с. Клубівці рай[ону] Тисьмениця, повіту Станиславів, полька, рим[о]-кат[оличка],

б кл[асів] нар[одної] шк[оли], замужна, останньо зам[ешкана] в с. Вільшаниця, рай[он] Тисьмениця, пов[іт] Станіславів.

По скінченню нар[одної] шк[оли] мої батьки перенесли до с. Вільшаниця. Тут перебувала і я аж до останнього часу. Про укр[аїнські] орг[анізації] я знала дуже багато від місцевих людей, бо між ними я жила і все бачила, а такі і люди мене не боялись, бо уважали, що я до нічого не мішаюсь.

Тому два місяці взад прийшов до мене (додому) мій син Станіслав, який зараз працює як секретар в сільраді с. Клубівці, та зачав мені говорити, щоб я пішла на села рай[ону] Тисьмениці, буцімто знахорка лікувати людей, а при тій нагоді вивідувати, де поміщається УПА, партизани, куди переходять та яка їх сила та узброєння.

До сього часу я довідалась від Гриніцак Євгенії, учительки с. Вішаниці, та донесла синові, що багато партизанів є в дооколичних лісах. Кілько їх там є, вона сама не знала. Виходять з лісів та приходять до сіл. Що ходять зі зброєю такі і місцеві люди по селі. Збруї мають багато і навіть тяжку.

Більше я нічого не донесла, бо іще нічого більше не розвідала.

На тім протокол закінчено і перед підписанням прочитано.

Переслухував: «135 А»

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 56. — Арк. 81. Копія, машинопис.

№ 343. Протокол зізнань Анольонії Стальнік

10 грудня 1944 р.

ПРОТОКОЛ Ч. 8/44

Списаний дня 15.XII.44 з п[ані] Стальнік Анольонії (полька), ур[одженої] 10.11.1911 р. в с. Кужани пов[іту] Бережани, замешкала у Львові, вул. Пекарська Ч. 6 в домі Марії Заяць (полька).

Зізнає, що по евакуації німцями міста Львова я виїхала на Лукавець (польська кольонія), Рогатинщина, звідти час від часу доїжджала до Львова. Про польську організацію на Лукавці сказала: організація польська має назву «Бяли Ожел», до організації не належала і про завдання організації нічого не знаю. Роботу роблять майже легально, й тому знаю таке:

На Новім Лукавці в Цубра Івана приміщується канцелярія польських старшин, де працює 20 старшин польської армії. Між іншим,

знає Федорович Владислава, підпоручника армії Горчинські Станіслав, другої армії.

Друга канцелярія приміщується у Косьцельніка Стефана у криївці під хатою, вхід з сіней (підлога), пачка стоїть на вході.

Магазини зброї: знаходяться на Новім Лукавці при вул. Жидівській, переважно по старих жидівських хатах, та у Цубра Яна в stodолі під снопами. Узброєного війська є коло 150 осіб. Узброєні в кулемети, автомати, кріси та гранати. Щодня робить варту вдень і вночі 20–30 осіб довкруги села та дорогах, а також ведуть розвідку по лісах довкруги Лукавця. Зізнала, що ходять часто грабувати укр[аїнських] селян Новошина та Вишнів. В цілому Лукавці здібних муштин до армії є 500 осіб. В ЧА пішла 150, до «істребительного баталіона» — 80 осіб.

На сходинах поляки кричать, що найгрізнішим ворогом для поляків є українці і проти них треба організувати всі сили. Старатися також нищити українців рускими руками, доносити в різний спосіб на НКВД. «Істребительний баталіон» повинен вистрілювати та палити українців (головно свідомих). Між іншим такі сходини часто організує Даца Роман (ксьондз) з Новоселець, тепер у Львові в костелі «Катедра» при вул. Рutowського.

Постій, дня 10.XII.1944 р.

/Сильвестер/

ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 126. — Арк. 204. Оригінал, машинопис.

Розділ 5. УЗАГАЛЬНЕНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ В 1944 РОЦІ

№ 344. Інформація про антиукраїнську діяльність польського населення Західної України

1944 р.

На бездоріжжах безвідповідальщини

З усіх теренів Західної України доходять до нас від кількох місяців вістки про посилене вислугування деяких польських кол Західної України німецьким окупантам у їхніх намаганнях винищити український нарід. Польські баншущи, веркшущи, польське кріпо, польські лігеншафти, поляки в СД і Гештапо, а врешті польські підпільні ячейки стали головними джерелами доносів німецькому окупантові проти українського народу і його визвольної боротьби. Всюди на українських селах, де появляються німецькі грабїжники, поруч з ними стоять їхні польські підпомагачі, вони всюди цькують німецьких поліцистів проти українців, вони доставляють списки місцевого самостійницького активу, вони також на власну руку переводять арешти українців.

Водночас на західних українських землях шаліє терор польських боївок. Скрізь множаться випадки вбивств провідних українських одиниць села, у тому часто цілих родин, бо польські бандити не щадять жінок і дітей, зокрема пописуються польські боївкарі пориванням визначних українських громадян та виловлюванням українських самостійників.

Ось деякі факти:

1. В днях 7, 8 і 9 січня ц[ього] р[оку], отже в часі українських свят, Веркшущ з Вигоди Долинського повіту перевів ряд арештувань в селах Мізунь, Кропивник, Пшеничник. Слід зазначити, що цей відділ німецького Веркшущу являється рівночасно дуже активною польською боївкою, де, користаючи зі своїх урядових прав, ліквідує невідгідний для поляків український самостійницький елемент.

2. Дня 5 листопада м[инулого] р[оку] напали на с. Вущу Мізовацького району (Північні ЗУЗ) німці з козаками та польськими поліцистами, пограбили його майно та майже зовсім спалили. При тому повбивали багато цивільних осіб, в тому жінок.

3. Дня 11 листопада м. р. німці до спілки зі своїми вислужниками-поляками напали на село Колодежі, Жабче, Михню, Демидівського району (Північні ЗУЗ), пограбили все майно та вбили 28 осіб, а ранили 14.

4. Дня 16 січня ц[ього] р[оку] напала польська боївка, зложена з 5 чоловік, на трьох українських хлопців, що проходили зі села Ганчірки до Соколова Підгаєцького району. Незалежно від переваги бандитів та їх кращого озброєння нашим хлопцям вдалось розігнати боївку та схопити одного бандита. Тільки один з українців був важче поранений, другі легше. В цей час, коли хлопці відставляли бандита до української поліції, решта поляків, що втекла, зорганізувала банду, зложену з 38 чоловік, озброєних в пальну зброю, сокири та коси. Але українських хлопців не вдалось їм знайти. На основі зізнань схопленого бандита перша банда складалася з таких осіб: Павлович Владзімеж, Штовбак Владзімеж, Маєвські Владзімеж, Хірек Владзімеж, Боцань Раврик. Усі поляки походять зі села Сокалів.

5. Дня 28.12. через село Полупанівка Скалатського району переїздило двох українців. Місцеві поляки побили їх в жакливий спосіб, а відтак передали в руки німцям.

6. В Озірянах (Бучаччина) польська банда застрілила дня 8 січня ц[ього] р[оку] Дидика Дмитра, а його сина забрала зі собою. Цієї самої ночі пропав у Вертниках Слойчук Іван, що контролював варту.

7. Дня 30.12. м. р. в Бариші (Бучаччина) поляки вбили Білоуса Василя та взяли зі собою Луговського Павла.

8. Дня 8 січня ц[ього] р[оку] польська боївка замордувала в с. Сугрів (Бібреччина) трьох свідомих українців: Сидора Івана, Карпінського Миколу та Церковного Івана.

9. При кінці грудня м. р. напали польські бандити на с. Пересоловичі на Грубешівщині і вимордували 20 українських громадян. Характерно, що бандити, доконавши свого діла, таки на місці злочину співали польські колядки.

10. Дня 8 січня ц[ього] р[оку] польська боївка вбила українського поліциста у Львові Матуру, а прострілила українця Зубаря Михайла.

11. При кінці грудня м. р. переїздили три молоді українці через село польських колоністів Ханачівку (Перемишлянщина). На них напали місцеві поляки і піддали їх жакливим тортурам. М[іж] ін[шим] зловленим вбивали цвяхи у п'яти при допитах. Напівживих відставили польські бандити в руки німців, заявляючи, що це українські самостійники повстанці. Німці арештованих розстріляли.

12. Дня 30.12. м. р. в с. Болдури (Брідщина) місцеві поляки напали на дім української родини Теодора Ількова. Вбили самого Теодора і його жінку, а дочку і сина поранили. Слідуючого дня приїхало СД, серед якого були поляки, і арештували одного поляка, якого пізнала дочка Ількова. Але його відтак випустили.

13. Дня 7 січня ц[ього] р[оку] в год. 6 рано виїхав зі села Ясенів (Брідщина) о[тець] Балюта відправити Службу Божу до Жоркова. По дорозі пропав без вісти разом із фірманом. Відтак в полі знайдено коні о[тця] Балюти, фелон і хрест. Є певні дані, що це робота польської боївки.

Протягом місяця грудня 1943 і січня 1944 р. — перевели німецькі наїзники ряд пацифікацій по українських селах Чортківщини і Заліщищини. Всюди ролю донощиків і співбивників грали поляки. Ось деякі дані:

14. Дня 4.1. ц[ього] р[оку] в год. 6 ранку спецвідділ, сформований з поляків і німців, окружив село Летече пов[іту] Заліщики і почав зганяти всіх людей. Навіть стариків та дітей до місцевої школи. Відтак розділили старших від молодших та почали перечислювати всіх, заглядаючи в список, який привезли зі собою. Тих, що мали на списку, відставляли до окремої кімнати та клали на землю лицем до землі. Якщо когось бракувало, хто був на списку, брали хатніх, навіть дітей. Забраних в цей спосіб до окремої кімнати людей почали по-звірському бити так, що стіни кімнати були сильно побризкані кров'ю. Відтак виводили по одному на двір та стріляли. Місцеві поляки зготовили підводи та всіх помордованих вивезли на цвинтар. В часі облави бандити сильно грабили село. Коли входили до поляків, часто заявляли: «Не буйце сен, ми васі». Нічого дивного, бо між ними було багато поляків, а одного люди пізнали, бо приходив зі с. Дорогичівка.

15. Дня 2 січня ц[ього] р[оку] переводили німецькі посіпаки до спілки з польськими бандитами, перебраними в німецькі мундури (до речі, це були в більшості деякі польські підпільники, що зараз працюють як сексоти й службовики гештапа), пацифікацію слідуєчих українських сел Тербовельщини: Варваринці, Струсів, Налуже, Бернадівка, Різдв'яни й Гумницька. В цій пацифікації розстріляно й арештовано: у Варваринцях розстріляно 5 осіб, арештовано 10, в Налужу розстріляно секретаря волосної управи Бойка і арештовано о[тця] Декайла Миколу, в Струсеві розстріляно 5 осіб, а арештовано 15, в Різдв'янах розстріляно 9 осіб, а арештовано 17, в Гумницьках розстріляно 31 особу. В часі цілої акції, крім поляків, що приїхали з німцями, по селах ходили місцеві поляки та відшукували людей. Призначених на розстріл зганяли в один кут, де по-звірськи їх мучили. Ломали ребра, руки ноги. Поляки під час цілої акції ходили веселі й вигукували: «А що, добре? Вже прийшов на вас час, вже маєте Україну».

Від'їжджаючи, німці доручили місцевим польським донощикам слідкувати за рухом в селі, що вони й пильно проводять.

Ось лиш деякі приклади польського бандитизму і польського вислугування німцям. Таких прикладів в нас десятки. Все це події останніх місяців. Але чи тільки в останніх місяцях ведуть свою бандитську акцію зведені імперіялістами деякі польські елементи. Ні. Вже більше як рік тому, себто з початком 1943 р., коли український нарід, доведений до краю терором німецьких окупантів і большевицьких партизан, на Волині і Поліссі перейшов до збройних форм самооборони власного майна і життя, деякі кола польських колоністів, ксьондзів і поміщиків всеціло віддали себе до послуг німецьких наїзників та большевицьких бандитів.

Польські колонії на Волині стали найкращим приміщенням для большевицьких партизан. Там вони одержували харчі і інформації, звідам організували свої напади на українські села. Рівночасно польські співробітники Ляндвіртів, польські секретарі німецьких станиць, польські переводчики і переводчиці, польські коханки гештаповців — були тими, що цькували без перерви німців до грабежі і мордів та арештів української інтелігенції та селян. Незалежно від усіх намагань українців дійти до порозуміння з поляками, зокрема з колоністами, за ціну їхнього нейтралітету в нашій боротьбі проти гітлерівсько-сталінських загарбників та неуділювання піддержки нашим спільним німецько-московським ворогам — сліпа ненависть польських шовіністів не допустила до згоди. В цей спосіб стали поляки свідомим знаряддям в руках німецького і большевицького імперіялізму та помагали їм винищувати український нарід.

Це було в 1943 році. Але вже в 1942 році польські імперіялісти почали вести таку саму безвідповідальну політику. Від квітня 1942 без перерви мордуються десятки й сотки української інтелігенції і українських передовиків Холмщини польськими імперіялістичними бандитами. На окремому листі нашого органу містиме довгі, неповні, зрештою, списки українських жертв польського терору на одній тільки Холмщині.

І тепер треба поставити запит: що означає оцей терор польських імперіялістичних кол, ведений на українських землях супроти мирного українського населення? Український нарід живе на своїй землі від століть, від століть бореться за свою незалежність і має повне право жити власним державним життям. Сьогодні нашому існуванню загрожують два розбійницькі імперіялізми: сталінський і гітлерівський. Проти них веде український нарід героїчну боротьбу на життя і смерть.

І саме в цій боротьбі ми дістаємо ножа в спину від деяких елементів польської меншини на наших землях. Чи ця боротьба поль-

ської меншини зумовлена її національними польськими інтересами? Ні, бо:

1. Український нарід ніколи не відмовляв польському народові його права на власну державу на етнографічних землях польського народу та завжди бажав і бажає згоди з польським народом.

2. Український нарід гарантував і гарантує польській меншині на наших землях повну свободу розвитку, і українська держава ніколи не буде управляти гніту і терору у відношенні до своїх польських громадян так, як це робила польська держава у відношенні до нас. Український нарід ніколи не допустить до того, щоб в українській державі горіли польські костели так, як горіли наші церкви в мирний час існування польської держави на наших північних землях, до того ще офіційно руйновані й підпалювані польськими поліцистами.

3. Підступна боротьба польських імперіялістичних підбурювачів в сучасний момент проти українського народу нічого не помагає Польщі, якій так само, як і нам, смертельно загрожують сталінсько-гітлерівські імперіялісти, а навпаки, йде на користь отим польським імперіялістам і шкодить польським національним інтересам, бо, як показав історичний досвід, Польща ніколи не вдержиться між двома імперіялістичними німецько-московськими хижакими, якщо не покине вона свого власного імперіялізму і не нав'яже співпраці зі своїми сусідами, зокрема з Україною, бо власне сильна українська держава є якнайкращим гарантом проти надмірного розросту московського імперіялізму, і тільки в союзі всіх поневолених сходу, до яких належить також Польща, лежить безпека тих народів проти Берліна й Москви.

Така є вимога життя. І ми далекі від того, щоб не знати, що в своїй масі польська меншина на українських землях тих правд не знає і їм часто співчуває. Пересічний польський житель українських земель здає собі справу зі справжнього розкладу сил і вимог дійсності і він не може схвалювати виходків польських імперіялістів.

Все це, однак, байдуже польським імперіялістичним верховодам. Вони з усіх сил (звичайно, з безпечних місць) цькують польських мешканців українських міст і сіл до диверсійної акції супроти українців. Це вони є духовими батьками отих усіх бандитизмів польських боївків, польських баншувців, польського кріпо і т. д. Їм не важно, що вони тут меншина, що поляків в Галичині тільки 900 тисяч, а українців 3 з половиною мільйони, вони вперто лепечуть про «наше зем'є всходнє» і свою високо реклямовану боротьбу з німцями звужують на практиці єдино до боротьби з нами на наших

землях. Їхні видання — це отруя для польських мешканців Західної України, бо це часто одна лайка проти українців і наших національних ідеалів. Це добре znana нам ендецька пісня про це, що, мовляв, немає жодної України.

Але нехай говорять факти. Ось виїмки з одної польської газети п[ід] н[азвою] «Велька Польська» Ч. 18. Послухаймо, що писали польські імперіялісти про нас ще 19 червня 1943 р. в статті під н[азвою] «Українці», і зрозуміємо суть і причину бандитизму польських боївок:

«Зокрема, в останніх часах голосною стала справа України, бо німці, які в половині минулого року винайшли український нарід для своїх цілей, тепер поспіхом творять український нарід. Німці винайшли не тільки українців, але також гуралів, сльонзеків і багато інших «народів», на те, щоб посварити цілість і послабити поляків і через те легше вдержати великі терени під своїм пануванням. Німці підсувають думку, що український нарід є великий, бо числить 40 чи навіть більше мільйонів людей. Але не про людей їм тут йде, але про терени багатой полуднево-східной Европи, на яких вони хотіли б положити свою лапу та відтак створити Рейх.

Як обманливим було б зачислювати до українців всіх мешканців, що говорять іншим від польської чи російської мови говором, прикладом може послужити хоч би особа Маршала Тимошенка, що хоч походить з тих земель, які уважають за Україну, бореться в ім'я Росії, вправді большевицької, але Росії. Можна сказати, що в Росії українців немає, хоч одна зі складових частей Росії називається Україна.

Інакше ця справа представляється на польських землях. Ті землі ніколи не називалися Україною, а однак є люди, що називають себе українцями та мріють про якусь українську державу. Таке мрійництво — це вода на млин німців, бо німці насправді про якусь Україну не думають, чого доказом є, що вони не проголосили самостійной України ані по здобутті Львова, ані Києва, ані Харкова. Вони планують прилучити ці терени до Рейху, а з т. зв. українців зробити добрих наймитів до боротьби з поляками, бо ж німців є замало, щоб могли всюди вистачити. Німці знають, що української держави не може бути, бо в минулому її не було, і тому говорять про Україну, бо їм не шкодить...

Для того, щоб створити державу, треба багато речей, з яких одним з найважніших є історія. І так, якщо говориться про Польщу, то розуміється Болеслава Хороброго, Собєского, Чарнецкого і нас, сучасників, — бо це твердить нарід і державу, це нитка, яка в'яже майбутнє з участністю.

Українці не мають минулого, отже не можуть мати також своєї держави. Хіба що хтось ствердив би її для власних цілей, а не для якоїсь України, як думають німці. Т. зв. українці мають одне дике гасло: різати ляхів. Це гасло замале, щоб щось збудувати, бо і скажена собака вміє кусати навіть свого господаря, але це не перешкоджає господареві вилікуватися і бути даліше господарем, а скажена собака остане здохлим стервом. Якщо б тільки від землі брав якийсь нарід назву, то по недовгому часі ми не були б поляками, але «губернаторами» від Генеральної Губернії.

Одним словом, Україна — це німецьке баламуцтво плюс кількадесят українських діячів, вихованих і витресованих в німецькій школі, давніше австрійській, а тепер гітлерівській. Як виглядала б справжня Україна, можна перекопатися на українській кооперації. Це чейже одне злодійство, обдирання людей з грошей і так мало плачених за контингент збіжжя і других речей.

В таких коротких словах я порушив деякі справи української проблеми, зважаючи, що якоїсь України в нас бути не може, бо ті, які називаються українцями, є тільки німецькими слугами. Бо вони забули, де вони є слов'янами і що ми їх за таких будемо вважати. Їх ненависть, піддержувана німцями, є їхньою народньою недугою. Хоч це нас не раз боляче вкусить, ми зуміємо себе з того скоро вилікувати, як господар, якого покусав скажена собака. Вони ж знову можуть впасти жертвою своєї недуги».

Стільки автор названої статті, що її ми навели тут в цілости. Під статтею читаємо слідуочий цитат Дмовського, ідеолога польських імперіялістів: «Самостійна Україна була б міжнароднім публічним домом».

Якщо б названа стаття була відокремленим явищем — можна б її уважати плодом божевільної людини. Остаточо в кожній суспільності можуть такі траплятися. Суть в тому, щоб суспільність уміла від таких одиниць відмежуватися і мати здоровий глузд.

На жаль, того не можна ствердити у відношенні до деяких поляків, зокрема у відношенні до деяких кругів польських — мешканців наших земель. В час минулого існування польської держави власне особи в стилю автора цієї статті надавали тон польській публічній опінії незалежно від тяжких пережитків польського народу в сучасній війні — не багато на тому відтинкові змінилось. Майже всі польські підпільні видання пишуть в стилю «Велькей Польські», майже всі не визнають української держави, не визнають існування українського народу та посередньо, а то й безпосередньо цькують до мордів українського населення.

Не улягає нікому сумнівові, що все це робота польських еміграційних підбурювачів та зведених ними елементів, йде рівно на шкоду українського та польського народу, зокрема на шкоду польської меншини на ЗУЗ. Це рівночасно пряма робота на користь Москви і Берліна.

А тим часом польські народні маси стогнуть під ярмом німецького окупанта та тривожно вижидають нової більшовицької окупації. З другого боку, у завзятій боротьбі проти обох імперіялізмів кривавиться український нарід. Оба народи мають як ціль відбудову власних держав на своїх етнографічних територіях. Для того мусять вони змагати спільно з другими поневоленими народами сходу й заходу до спільного знищення сталінсько-гітлерівського імперіялізму.

Перед тим, однак, польський нарід, що змагався до відбудови власної держави, повинен очиститися від шовіністичних імперіялістів, від розперезаної шляхетчини, яка вже не раз завалила Польщу і яка не допустила до згоди польського і українського народів.

Очистити себе від отих безвідповідальних елементів мусить польський нарід самий, зокрема заінтересовані в тому польські жителі Західної України. Бо в їхньому інтересі не можуть лежати доноси, вбивства і морди українського населення, що їх dokonують бандити, які падають жертвою ненависницької агітки хворих польських імперіялістичних голів та безпосередньо стають агентурними вислужниками сталінсько-гітлерівських загарбників.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 8. — Од. зб. 1. — Арк. 1–2. Копія, машинопис.

№ 345. Інформація про антиукраїнську діяльність польського підпілля *1944 р.*

І. Дії ПОЛЬСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ У ГАЛИЧИНІ

8.1.1944 р. поляки застрілили у Львові поліційного кандидата, українця Матуру.

9.1.44 р. у Львові двох польських бандитів розброїли і стріляли з пістолі до Української Поліції Дзядиги.

10.1.44 р. польська боївка пострілом ранила добровольця СС-Див[ізії] Галичина Мих[айла] Зубара.

16.1.44 р. п'ять молодих поляків зі с. Соколова, пов[іт] Підгірці, узброєні ножами й багнетами, напали вночі на гурток українців, що

їхали підводою домів. Польські бандити ранили трьох українців, але, стрінувшись зі сильним опором нападених, повтікали. Одного з них українці зловили й віддали на поліцію. Зловлений бандит признався, що кожний з польських «богатерів» мав намір зарізати одного українця.

На початку лютого 44 р., польські терористи вбили підступом лікаря Комаринського в Гусятині й д[октора] Івана Малиновського, директора шпиталю в Личківцях, пов[іт] Копичинці.

4.2.44 р. польські терористи зі с. Майдан пов[іту] Броди вимордували в с. Ясенів українську родину Вікаторських (3 особи). Люди пізнали між бандитами поляків: Йозефа Кізяка і Стаха Чижевського.

8.2.44 р. польська боївка вбила у Львові українського поліциста Іллю Маланчука.

9.2.44 р. польські терористи пірвали з собою начальника магазину ПСК в Тлустім, пов[іт] Заліщики, Павла Скалецького. На другий день рано знайдено на полі його трупа.

11.2.44 р. поліція польського Бавдінсту з Золочева перевела ревізію в с. Готів, причому знищила церковну обстановку.

14.2.44 р. поляки на спілку з фольксдойчерами підложили вибуховий матеріал під театр в Станиславові.

15.2.44 р. польська банда ограбувала й побила українського священика о. Загаєвича в с. Бовчухи, пов[іт] Городок.

15.2.44 р. в Підгайцях німецька жандармерія арештувала в хаті поляка Фукса двох польських терористів. Вони призналися, що разом з іншими боївками мали тої ночі вирізати Українську Поліцію й перевести погром українського населення. В хаті Фукса знайдено чимало зброї й амуніції. Замітно, що день перед тим поляки робили в місті паніку, мовляв, українці збираються їх вирізати.

15.2.44 р. в с. Волиця Комарева, пов[іт] Сокаль, місцеві поляки обстріляли відділ повітової СБ, що переходив через село. Від польських куль впало 4-ох стрільців вбитих і 4-ох ранених. При переведенні ревізії знайдено в забудованнях поляків чимало зброї. В пивниці поляка Зарівного знайдено 3 свіжі трупи помордованих поварварськи людей, правдоподібно українців з Волині. Помордовані мали пов'язані взад руки, повиколювані очі, повикручувані ноги. Після переведеного слідства зліквідовано 10 польських бандитів.

18.2.44 р. на шляху Перемишляни — Львів український поліцист затримав фіру, в якій їхав польський священик з Св[ятими] Тайнами. На фірі було повно зброї.

19.2.44 р. поляки вбили в с. Митулин (Золочівщина) 1-го українця.

20.2.44 р. поляки в Пеняцькій Гуті, пов[іт] Броди, замордували одного українця, зловленого більшовиками в с. Пеняках. Двох українців утекло.

23.2.44 р. незнані люди, правдоподібно поляки, вимордували у Львові при вул. Петра Скарги українську родину, зложену з 4-ох осіб.

26.2.44 р. польські терористи з с. Березівці, пов[іт] Бібрка, замордували 4-ох українців, звлених в с. Юшковичі, а саме: Гриця Коника, Миколу Балука, Василя Гасюка й Миколу Короля. Перед розстрілом катували їх по-звірськи у пивниці польського ксьондза. Стверджено, що бандити повиколоювали своїм жертвам очі, а тіла рясно покололи багнетами. На чолі польської банди стояли: Ян Каспера (польський поліцист) і мельник Влодзімеж Гута з с. Девятин.

27.2.44 р. в с. Славятин, пов[іт] Підгайці, польські терористи замордували залізними штабами свідомого українця й прихильника ОУН — Миколу Кугого.

28.2.44 р. польські партизани вимордували сокирами дві українські родини в присілку Бутинів коло Збаража.

На шляху між Задаревом і Устям Зеленим, пов[іт] Бучач, польські партизани вбили 2-ох молодих українців.

29.2.44 р. польська боївка в с. Віцинь, пов[іт] Золочів, пограбувала й знищила хату українського селянина в с. Скажениця, а його самого сильно побила.

На початку березня 44 р. в с. Іздебках, пов[іт] Бірча, польські терористи важко побили українця Миколу Квашка, жадаючи від нього здачі 3 крісів. Притому поламали йому пальці, вложивши їх між двері.

На початку березня польські терористи знищили в Тарногороді приміщення УДК, приходство, станицю Української Поліції й побили кількадесят українців.

2.3.44 р. біля с. Мазярня Гоголева, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], польська терористична банда замордувала трьох українських самостійників зі с. Язениця Руська.

Як зізнав зловлений українською самооборонною боївкою польський терорист Збігнєв Шаліньські, в с. Бербеки й на Мазярні Гоголевій поляки замордували 19 українців.

2.3.44 р. польська боївка вбила у Львові, при вул. Личаківській, реставратора українця Міськова, тому що він відмовився дати їх окуп в сумі 60 000 зл[отих].

Під час перестрілки з поліцією в ресторані згинув один боївкар. Устійнено, що це був урядник кріпо Юзеф Островскі.

3.3.44 р. польські терористи напали на присілок Скажениця біля Жукова, пов[іт] Золочів, і вбили 15 українців та спалили 8 українських господарств.

3.3.44 р. в м. Нараєві, пов[іт] Бережани, польська боївка вбила станичного ОУН.

3.3.44 р. на с. Вишнів, пов[іт] Рогатин, напала банда польських партизан в числі до 200 людей. Вони забрали з Вишнева 7 молодих українців, а з с. Журова також 7, крім цього, вбили одну жінку. Бандити грабували й руйнували хати. С. Козари підпалили.

4.3.44 р. поляки застрілили м[а]г[іст]р[а] Мирона Богуна у Львові, при вул. Сакраменток, і члена Боєвої Управи, м[а]г[іст]р[а] Кацустія.

5.3.44 р. в поль[ському] селі Мазярня Гоголева, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], польські терористи вбили українського поліциста — Василя Коваля з Банюнина.

5.3.44 р. зловлений українцями польський бандит Міхал Гжесяк, літ 25, родом з Володимира Вол[инського], зам[ешкалий] в Мазярні Гоголевій, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], на допитах признався, що вбив на Волині і в Галичині кільканадцять українців. Над своїми жертвами садистично знущався.

6.3.44 р. польські боївкарі вбили у Львові, при вул. Жовківській, одного українського поліциста.

6.3.44 р. польські боївкарі важко ранили українського поліційного, команданта Туркаса.

7.3.44 р. польські боївкарі вбили кандидата У[країнської] П[оліції] — Сульовського.

8.3.44 р. польські боївкарі вбили десятника У. П. — Ковальчука.

9.3.44 р. польські боївкарі намагалися застрілити вістуну У. П. Романця.

10.3.44 р. польські боївкарі ранили канцеляриста Вартової Сотні.

11.3.44 р. польські боївкарі залякували вістуну У. П. Горбала.

7.3.44 р. польські боївкарі напали на надлісництво в Рогатині, пов[іт] Бірча.

Від польських куль згинув вартовий українець Іван Кубрак. Служба надлісництва боронилася так довго, доки напасники не відступили. Відійшли вони в сторону польського села Делегова.

8.3.44 р. польська боївка у Львові вбила 3-ох урядовців Кріпа, між ними одного українця. Того ж дня застрілили на Знесінні українця, студента медицини В. Кенича.

Вночі на 9.3.44 р. польська боївка з Чорткова вбила в с. Майдан, пов[іт] Копичинці, 4-ох українських самостійників. Три дні пізніше українці перевели в тому селі відповідну акцію.

9.3.44 р. польська терористична організація в Лежайщині видала до всіх українських учителів і священників наказ забратися геть продовж одного тижня під загрозою розстрілу.

10.3.44 р. польське підпілля у Львові видало листівку, в якій накликувало поляків Львова і Галичини до боротьби проти українців, зокрема проти Української Поліції. В часі від 1–15.3.44 р. зловлено на терені Львова 37 боївкарів, в більшості краков'яків. При зловлених польських боївкарях знайдено звичайно точні списки Укр[аїнської] Поліції з приватними адресами. Арештовані боївкарі зізнали, що з Варшави, Кракова й Познаня приїхав т. зв. «батальйон сьмерці» в числі до 160 боївкарів з метою ліквідувати українців Львова. На це був призначений навіть «боєвий тиждень» у Львові від 1–8 березня 44 р.

10.3.44 р. польська терористична банда загнала на подвір'я гаївки в Підтеміні, пов[іт] Бібрка, кількадесять громадян, що виїхали в ліс на форшпан. Бандити відділили українців від поляків, завели їх до стодоли, веліли роздягнутися і почали їх в нелюдський спосіб катувати. Відтак кинули між них гранату і засипали кулеметним вогнем. Трохи пізніше привели сюди і замордували ще одного українця-гаєвого і 4-о юнаків. Всього згинув тут 21 українець, кільканадцять було ранено. Між замордованими знайдено також трупа українського священника з Черепина з відрізаним язиком. Про цей жахливий злочин польських бандитів розповів гром[адянин] Ярослав Когут, якому пощастило вирватись з цього пекла. Він пізнав серед бандитів поляка Бойдановського з Городка. Більшість банди творили поляки з с. Семенівки.

13.3.44 р. напало 8 польських боївкарів на дім української родини на Новім Знесенні у Львові. Мешканці дому забарикадувались, і тільки тому стріли напасників їх не засягнули.

14.3.44 р. в с. Чемерицях, пов[іт] Перемишляни, трьох польських бандитів — Ян Кровські, Еміліян Конрад і Владислав Шайда, забрали коні в українця Степана Шангрети. За господарем і його сином стріляли.

14.3.44 р. фольксдойчі поляки з летунського майдану почали палити с. Слобідку Струсівську, пов[іт] Тереховля. За втікаючими людьми стріляли з кулемета. Одного українського самостійника вбили.

15.3.44 р. у Львові замордовано при вул. Кабельна українського поліциста Ярослава Мохнія.

17.3.44 р. польська банда напала на дім підрайонового юнацтва ОУН в Долині Мирона Зборина і замордувала його, а хату ограбувала.

17.3.44 р. на українське село Соколя, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], напала польська терористична банда з погромницькими намірами. Терористи вбили одну стару бабусю і спалили і хату. В дальшому погромі перешкодив їм український збройний відділ. В бою вбито 7 бандитів, а проводира банд Францішка Духевича схоплено живим. Решта втекла.

З 19 на 20.3.44 р. польські банди напали на українців у с. Лемкові (Лежайщина) і змасакували кількадесять родин та повалили печі в хатах.

20.3.44 р. в Тодоровичах, пов[іт] Стрий, поляки вбили станичного активу ОУН Павліна Михайла. Організатором атентату був поляк Майзнер, який слідуючого дня втік на Захід.

20.3.44 р. польська організація в Кракові розкинула летючки з закликом до польського населення не відступати «гайдамакам» під загрозою розстрілу цілої польської родини.

21.3.44 р. польські бандити обкидали гранатами, обстріляли й підпалили господарство українця Гетьмана в с. Унів, пов[іт] Перемишляни. Від куль і гранат згинула одна старушка, а одна жінка була ранена.

23.3.44 р. поляки замордували в с. Кропивник одну українку.

23.3.44 р. в с. Павлова (Лехайщина) українська поліція найшла в хаті одного поляка скоростріл, кріс та револьвер. Господаря, який намірився на поліцаїв з револьвера, застрілено.

24.3.44 р. польська терористична банда вимордувала в селах Гнила, Копань, Свірж, пов[іт] Перемишляни, 18 українців та спалила в с. Копань 11 господарств.

24.3.44 р. поляки вкинули гранату до мешкання мужа довір'я Українського Комітету в с. Германовичах, яка, на щастя, не вибухла.

24.3.44 р. польська боївка вбила в с. Віцинь українця Онуфрія Бея з с. Дунаїв.

25.3.44 р. польські терористи пірвали з собою й, напевно, замордували двох свідомих українців господарів з с. Майдан Сенявський (Ярославщина).

25.3.44 р. в с. Лопайка, пов[іт] Ярослав, польські терористи порізали українського священика, а його майно зрабували.

25.3.44 р. польські терористи зруйнували всі українські господарства на Гнилій — Копань, пов[іт] Перемишляни. В огні згинуло 6 українців.

26.3.44 р. до с. Підпечари, пов[іт] Станіславів, приїхала польська боївка в німецьких уніформах. Польські терористи стріляли до людей та грабували худобу, птицю і т. п. В Мельника — українця,

забрали віз і коні. Притому відгрожувалися, що на другу ніч спалять село.

26.3.44 р. польські терористи вбили українського священика о[тця] Фадевича й його фірмана в часі, коли він їхав до с. Кречовичі, пов[іт] Перемишль, на Богослужіння.

27.3.44 р. розстріляно польського бандита Серафима, що, як сам признався, — виконав кільканадцять мордів на українцях. Того ж дня застрілено під час погоні 8 польських бандитів (Перемищина).

27.3.44 р. польська боївка напала на станицю Української Поліції в Вільшанах і забрала від них зброю, мундури та запаси харчів. В волосній управі в Вільшанах боївка зрабувала касу.

27.3.44 р. польські терористи змасакрували й застрілили робітника районної молочарні в Курилівці, активного українського суспільно-громадянського діяча.

27.3.44 р. польська боївка з с. Віцинь ограбувала присілок Красно біля с. Вишнівчика та замордувала 3 українців і 2 українки.

28.3.44 р. польські бандити розброїли команданта УП в Сіняви. Під час погоні вбито 2-ох бандитів, а одного вловлено живим. Зловлений поляк признався, що вони мали намір схопити команданта живим. В зв'язку з цею подією з Сіняви втекли 2 поляки, між ними аптекар, в якого аптеці містився зв'язковий пункт терористів.

29.3.44 р. польська боївка ограбувала с. Свободу, пов[іт] Рогатин.

30.3.44 р. на польській кольонії Керчунок в Стрийщині поляки кинули гранату на фіру, якою їхали українські юнаки. Граната вбила одного коня, хлопці втекли.

31.3.44 р. польські терористи замордували в с. Сверх, пов[іт] Перемишляни, українців: Осипа Левковського і Павла Демковича, які переїжджали через село.

31.1.44 р. в Радимні українські поліцаї хотіли вилегітимувати двох підозрілих поляків. Поляки застрілили одного поліцая, а команданта важко ранили й втекли, вбиваючи по дорозі ще одного німця. За це ярославське гештапо розстріляло 20 польських закладників.

В останніх днях березня 44 р. до Перемишля приїхала з Варшави польська боївка в числі до 35 осіб з метою вести протиукраїнські акції. Гніздами польських терористичних боївок, а одночасно базами комуністичних банд в Золочівщині, були польські села Гута Пеняцька, Опаки, Руда Королівська, Віцинь і Новосілки (березень 1944 р.).

УСБ викрила в березні 44 р. на терені Бережанщини й Рогатинщини «Польську Організацію Терористичну» (ПОТ), якої т. зв. «диверсійна п'ятка» («вив'ядова служба съледча») мала завдання — слідити за ОУН і її провідниками та ловити їх і ліквідувати. Організація ПОТ мала в пляні проготовляти, м[іж] ін[шим], на випадок польського зриву — забудування на лягри для українців. Членів ОУН мали з місця стріляти.

В березні 44 р. в с. Дубровиця, пов[іт] Перемишль, поляки вбили українця, селянина Ковалю, полобивши йому наперед руки й ноги.

В с. Молинях замордували українця Петра Ковалю.

В с. Тарнавці замордували українця Хлібовича, що приїхав зі Львова, перед тим мучили його дві години, м[іж] ін[шим] поломили йому руки й ноги.

В с. Крамарівка, по[віт] Ярослав, 3 польських бандитів напали на дім о[тця] Мисюка і зарубали його стару служницю тому, що вона сказала, що є українка. Сам священик втік через стрих в сад.

В лісі біля Динова поляки розстріляли в березні 44 р. двох українців: посадника м. Тарногорода Кравса й його секретара.

В Перемишлі на станції поляки спритно забрали й прятали зброю й військовий виряд, який залишили в почекальнях цілі групи німецьких поляків-дезертирів (березень 1944).

В березні 44 р. в Рогатинщині поляки, скупчені в своєму осередку — селі Луканець, зробили протиукраїнський партизанський рейд по околиці. Польська поліція з Волині арештувала в березні 44 р. в с. Суховоля, пов[іт] Броди, одного українського юнака, закидаючи йому, що він є капітаном української партизанки.

На початку квітня 44 р. польське підпілля у Львові почало накладати на українських купців данину по 10 000 золотих. За невиконання наказу заплати грозили розстрілом.

2.4.44 р. польські терористи спалили чотири українські господарства на колонії Жерниська коло Лісник, пов[іт] Бережани. До двох хат кинули гранати. Люди пізнали між бандитами поляків Пожнячека й Пакоцева.

3.4.44 р. польські банди замордували українського священика в с. Молодича, пов[іт] Перемишль. Замордований дістав був перед тим вирок смерти, підписаний «ППР».

4.4.44 р. польські терористи застрілили б[увшого] голову читальні «Просвіта» на Левандівці у Львові, Котика, літ 50. Замах на голову УОТ-у на Левандівці — Пасіку, не вдався.

5.4.44 р. в с. Сліпче польські комуністи замордували українського священика, його жінку й дочку.

7.4.44 р. в Іздебках, пов[іт] Коросно, польські терористи вдерлися до хати солтиса, українця Михайла Кунця, й ограбили її ґрунтовно, м[іж] ін[шим] забрали урядові папери й печатку, кооперативну касу та премієві товари для населення за контингент на суму до 80 000 зол[отих]. Все, чого не могли забрати, спалили.

Вночі на 8.4.44 р. в с. Вяцковичі, пов[іт] Самбір, польські терористи пограбували хату одного українського самостійника. До криниці налили якогось смердячого плину.

8.4.44 р. в с. Гавліки, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], польські терористи замордували українця Михайла Мисака з Грабини біля с. Добротвора.

10.4.44 р. в с. Гавліки поляки замордували 5 українських СС-ів, яких підступно заманили до хати, нібито на молоко.

9.4.44 р. в с. Кульчиці Шляхетські, пов[іт] Самбір, правдоподібно польські терористи вбили кондуктора, українця Володимира Данилишина.

9.4.44 р. в с. Молодиче, пов[іт] Перемишль, польські терористи замордували поляка, що мав жінку українку і сам схилився на сторону українців. 10.4.44 р. узброєна польська банда напала на м. Комарів, пов[іт] Сокаль, і почала грабувати українське добро, а хати нищити. Притому бандити вбили 2-ох українців — Степана Павлова, літ 22, і Василя Костюка, літ 32. В погромі помогали бандитам місцеві поляки. В рядах банди пізнано багато фольксдойчерів (поляків) з кримінальної поліції в Сокалі. Український самооборонний відділ по 2-годиннім важкім бою прогнав банду. Місцевих поляків-бандитів знищено.

12.4.44 р. старенька полька, Марія Блонєц з с. Пташники, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], зізнала перед українцями в хаті Семена Баяра в с. Перекалки про польські злочини в Пташниках і Гавліках. В Гавліках польські терористи мордували кожного українця, який тільки появився в селі. І так 6.1.44 р. поляки зловили й цілу добу мучили молодого українця Володимира Семеновича з Язениці Руської, що переїздив через Гавліки, а відтак віддали його в руки німцям. Вбити його не могли, бо про справу знали українці зі сусіднього села Забуже.

З Перемищини звітували 13.4.44 р.:

...В останніх тижнях польські банди посилили свою діяльність, особливо в Ярославській окрузі. По селах Переворщини, Ланцутщини, Лежайщини й Білгорайщини польський підпольний рух переходить на відкрите поле діяння. Возять фірами й автами різне добро з лігеншафтів, в чому їм помагають самі лаятори-поляки, і

посилиють рух озброєних боївків. Випадки нападів на українців, грабування українського добра, мордування найсвідомішого українського елементу стали ще частіші. Це, як вони самі кажуть, відплата за Галичину... В загальному, польські банди в Ярославщині та сусідніх повітах Холмщини стають домінуючою силою.

13.4.44 р. в с. Гуменець, пов[іт] Самбір, напала польська терористична банда на 4-ох українців-господарів. Бандити побили до безтями родини всіх нападених, а сина одного з них, Шубака, розстріляли. Крім того, зрабували убрання й безрогу. Нападени пізнали поляків з с. Дубрівки і Воютич. Вночі на 14.4.44 р. в с. Бахурці, пов[іт] Бірчак, польські боївкарі хотіли вбити українця Володимира Курасевича, але він втік. Бандити пограбували його дім дочиста.

14.4.44 р. поляк Станіслав Подгурський зі с. Струганки, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], зізнав перед українцями, що на український Великдень польські терористичні боївки зі сіл Станіславка (Жовківщина), Гавліки, Пташники і Терезія (Кам'янецьчина) плянують кривавий погром українського населення в Стриганці й Тишиці.

15.4.44 р. польські банди пограбували українців у селах Красне і Щегда, пов[іт] Білгорай. Бандити забрали багато коней, худоби, харчів і одягу та відійшли в ліс.

Вночі на 16.4.44 р. в с. Рогатин, пов[іт] Бірча, польські бандити напали на хату українця Степана Чорноти, господаря змасакрували, а хатнє майно пограбували. Тої ж ночі пробували напасти на інших господарів, але це їм не вдалося, бо село було вже заалармоване. Польська поліція відмовилася перевести слідство в тій справі. Натомість українська поліція з Бірчі викрила в польській селах кривки зброї й награвованого в українців добра.

16.4.44 р. польські поліцаї в Синяві, пов[іт] Ярослав, подерли в українському ресторані тризуб, що висів на стіні.

В цілому ряді підльвівських українських сіл хотіли польські терористи висадити на Великдень у квітні 1944 р. церкви разом з людьми під час Богослужень. Молодь села Мшани довідалась про це в час і перешкодила терористам в цьому ділі. Повідомлені про це органи безпеки викрили в Мшанецькому лісі тайну польську радіовисельну, склади зброї й підпільну літературу та багато грошей.

17.4.44 р. поляк Іван Павлус з Перетоків, пов[іт] Сокаль, зізнав перед органами СБ, що 9.ІІ.44 р. він замордував на кольонії 9 українських селян, які верталися з заслання з Ленінградської обл.

Вночі на 17.4.44 р. в Бірчі на Дубецьким передмістю польські боївкарі вбили українця Остапа Мащака, а його хату ограбували.

17.4.44 р. польська боївка з Білки Шляхотської напала на українське село Германів та ограбувала українське населення з коней, коров і харчів. В той час у Білці перебувало 20 боївкарів зі Львова і 15 з Варшави.

17.4.44 р. польські терористи, працівники фабрики ТЕСП-у, спалили 29 господарств у с. Кадовбана, пов[іт] Калуш, та вбили 1-го старця. При їх відвороті до Калуша місцева українська самооборона здобула від них авто.

18.4.44 р. поляк Казімеж Перляньскі зізнав перед органами СБ, що 4.4.44 р. польський офіцер «Бенява» замордував у с. Пташники, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], двох українських СС-ів, які тікали з фронту. Перед тим їх через 4 дні тортурували. 17.4.44 р. Перляньскі разом з Броніславом Мальїром замордували біля с. Полоничка українця Семена Зарудного зі Львова.

18.4.44 р. польські бандити з с. Ханачева, пов[іт] Львів, напали на с. Германів та обстріляли й обкидали гранатами велику громаду українців на кладовищі, де відправлялася панахада. Від бандитських куль загинув 1 українець і згоріли 4 господарства. Людям пощастило, зловити 5 бандитів. По двох годинах поляки повторили напад, але люди відбили його при допомозі німців.

18.4.44 р. у Львові один поляк вбив пострілом з револьвера українського поліциста.

19.4.44 р. польські терористи з с. Дунаєць Польський, пов[іт] Жидачів (Стрийщина), обстріляли з крісів і машинових пістоль двох українських самостійників Нечая і Бориса, що переходили через село. Борис упав, поцілений двома кулями. Нечай втік, відстрілюючись. Польські вбивники не дозволили українцям взяти тіло покійника, тільки самі його спрятали вночі. Вбивники вийшли з подвір'я Альбіна Войцеха. В одному з них люди пізнали Войціха Ясіна.

20.4.44 р. в с. Тустановичі, коло Борислава, польські терористи підпалили господарства 3-ох українців.

20.4.44 р. знова напали на Германів дві сотні поляків, мешканці Білки Шляхотської та Королівської, тим разом під охороною німців. Напасники почали ловити людей та стріляти за втікачами. Згинуло 4-ох українців. Арештовано 18 людей. 12 з них забрали поляки до Білки Шляхотської, і там вони всі пропали.

25.4.44 р. укр[аїнська] поліція з Нижанкович, пов[іт] Перемишль, арештувала злодія поляка з с. Вугники. На допитах злодій всипав багато членів польської організації. З них арештовано 4-ох, причому знайдено магазин зброї.

25.4.44 р. польські терористи в німецьких мундирах забрали до ліса під Олексичами (Стрийщина) 3-ох українців з Юсептич і Дашави. Від того часу пропав про них слід.

25.4.44 р. в с. Глудні, пов[іт] Коросно, польські терористи вбили українця Йосипа Ногавица, що був командантом сільської варти, та знищили хатню обстановку.

26.4.44 р. в с. Іздебках польські терористи напали на хату українця Михайла Галя з наміром його замордувати. Господареві з родиною вдалося втекти, хоч напасники засипали їх градом куль. Хатнє майно бандити зграбували.

27.4.44 р. в с. Березові, пов[іт] Коросно, шовініст поляк пробив ножем одну українку, яка запротестувала проти україножерних вигуків розфанатизованої товпи поляків.

28.4.44 р. в с. Ожання (Перемищина) польські терористи обстріляли з кулемета гартівників-українців, а потім пограбували село. Від їх куль згинув 1 українець, 2-ох було смертельно ранених, а 3-ох легко.

28.4.44 р. між Бахужем і Гартою (Перемищина) невідомі літаки скинули 12 скринь зі зброєю й амуніцією. Поляки занесли то все в ліс. Жінку, яка повідомила про це жандармерію, вбили.

Вночі на 29.4.44 р. у Воротищах під Лукавицею, пов[іт] Стрий, польські терористи вимордували українську родину Душинських (4 особи). Сусід Душинських поляк Семп постійно їм відгрожувався.

В половині квітня 44 р. українська поліція з Явірника Руського, пов[іт] Бірча, викрила в с. Паликова польські криївки зі зброєю, амуніцією й награбованим по українських селах добром. Притому арештовано 12 поляків.

25.4.44 р. польські терористи в відплату зробили напад на станицю української Поліції в Явірнику Руськім. Від польських куль і гранат згинув один поліцист, а 3 було важно ранених. Одного з напасників вбито. Це був поляк Баран з присілка Явірик. Одночасно з нападом на станицю поліції інша група польських терористів числом до 100 осіб грабувала українських господарів в селі. В числі грабівників були також жінки і підростки, узброєні в кріси і гранати. Це були мешканці польських сел: Делягів, Борівниця, Бартківка, Динів, Гарта і Ясениця Сівчанська. Бандити ограбили дочиста 8 господарств, з чого 7 спалили. За втікаючими людьми стріляли з рушниць і кулеметів та вбили одного селянина. 3 особи згоріли живцем.

Одночасно з нападом на станицю польські терористи напали на приватне помешкання укр[аїнського] поліциста Мастелера.

Мастелер вискочив через вікно і з укриття вбив 5 напасників. За те бандити змасакрували його жінку і 7-літню дитину та пограбували хату дочиста.

Тої ж ночі польські терористи застрілили в с. Динові заступника війта. Після нападу на Явірник арештовано у селах Делягові й Сільниці 75-ть поляків, але німці їх всіх звільнили, відібравши від них церемоніяльну «присягу», що подібні напади не повторяться.

Одночасно німці заборонили українській поліції стріляти поляків під час погоні.

29.4.44 р. польська боївка в Черемоші, пов[іт] Золочів, зловила й розстріляла станичного ОУН з Жулич. Тіла помордованих спалили на скирті соломи під Жуличами.

30.4.44 р. в с. Новини Горинецькі, пов[іт] Львів, поляки підмінували поїзд з автомашинами й самі тихцем винесли в села. За то німці спалили ціле село й розстріляли 7 українських родин.

В квітні 1944 р. польська банда заатакувала казарму українців-Верхшущів у Стараховицях. Приміщень, де були німці, не чіпали. Українці боронились і вбили 5-ть поляків та кількох ранили.

В квітні 44 р. звітували: базами польської партизанщини на ЗУЗ є, м[іж] ін[шим], польські села біля Львова, як, напр[иклад], Білка Шляхотська, Семенівка і ін. Були часті випадки, що біля тих сіл пропадали без сліду молоді українці. В квітні й травні 1944 р. поляки до спілки з мадярами нападали кілька разів на села Посіч і Пуцилів, пов[іт] Станиславів. Люди з Посіча пізнали провідника банди — місцевого поляка Віктора Сіяного. Поляки подавали мадярам списки українців, які нібито мали роззброювати мадярів. Арештованих українців мадяри по-звірськи били й кололи багнетами (між ними священника о[тця] Лучкова й війта Воловича).

На початку травня 1944 р. звітували з Равщини про дуже численні напади польських бандитів на поодиноких українських селян, що працювали в полі. Бандити робили випадки з польських сел: Веняшівка, Луканиця, Хлівиська, Березина й Белзець.

В погромних протиукраїнських акціях польських терористичних банд у Ярославщині брало чинну участь майже все польське простолюддя. Кожний поляк і полька в цих теренах вважає своїм обов'язком служити польським бандам інформаціями, розвідкою й провокаціями на протиукраїнському відтинку.

3.5.44 р. в с. Хлопичі, пов[іт] Ярослав, польська банда стероризувала й змасакрувала українців, що були на варті, а потім пограбувала волосний уряд. Тої ж ночі 8 польських бандитів напали на українське приходство в с. Немировичах, пов[іт] Ярослав. Свяще-

ника побили, а кооперативу, що містилась в його домі, дочиста пограбували.

4.5.44 р. в с. Ліганах (пов[іт] Білгорай) польські бандити важко побили й смертельно поранили одного українця за те, що його син пішов до СС-ів.

6.5.44 р. в с. Курилівці польські терористи напали на авто Тарногородського У[країнського] Союзу Кооператив і застрілили директора молочарні. Трьом особам, що їхали автом, пощастило втекти.

12.5.44 р. польські терористи напали на Новому Львові на дві українські родини, дошкульно їх побили та ограбували на суму ок[оло] 15 000 зл[отих]. Притому кричали: «ми вас, кабані, виржнеми».

12.5.44 р. польська боївка, що перебувала в підльвівських лісах і селах, напала на українське село Рясна Руська. Населення криком залярмувало німців, що стояли недалеко, і в той спосіб врятувались від погрому.

12.5.44 р. польська банда намагалась вдруге заатакувати місто Болехів, але, натрапивши на опір, відступила.

12.5.44 р. в с. Лойові (пов[іт] Лежайськ) польська боївка напала на дім української родини Саївих. Бандити сокирами й ножами замордували господаря Пищина й його брата Івана, а їх стареньку матір і сестру страшно змасакували.

13.5.44 р. в с. Дорковичах, пов[іт] Радимно, польські боївкарі схопили кількох визначніших українських громадян, завели їх на фільварок і почали переводити з ними допити. Одного українця, Станіслава Кушніра, який тікав, смертельно поранили. Відтак бандити робили особисту ревізію біля кожного стрічного українця. Хто не мав кенкарти, того били в лице.

Вночі на 13.5.44 р. велика польська банда напала на с. Люблинець Старий, пов[іт] Рава, й спалила коло 70 господарств.

13.5.44 р. вночі поляки нападали на села Гозіїв, Гериня і Гошів, пов[іт] Болехів. Села були готові до самооборони, тому банди відступили.

15.5.44 р. фольксдойчі з поляком Зегою Юзефом арештували в с. Белосів, пов[іт] Станіславів, 8 українців. На другий день прибули до села знов ті самі поляки в німецьких мундурах. Війт села порозумівся з німцями, й перебраних поляків арештували. Виянилось, що це була польська боївка. Мабуть, її ділом були також арештування українців у Назавізові й Перерослі. В лісі знайдено тіла 4 арештованих українців з Назавізова.

16.5.44 р. на село Гориці, пов[іт] Ярослав, напала озброєна польська банда. Напасники ограбували до нитки 17 господарів українців, а їх самих по-звірськи побили й важко поранили.

16.5.44 р. «довудца» польських терористичних банд — «Ярема» видав такий наказ: «Україньци. Наказуємо вам в пнецьонгу 48 годзін опусьціць м. Баршовіце. За невиконанє розказу, спаланє вашого мєня і кара смєрці».

17.5.44 р. польська боївка в мундирах Зондердінсту напала на село Зашків під Львовом, вбила кілька осіб, підпалила хати та пірвала з собою кількох українців.

17.5.44 р. польські бандити пограбували й побили двох українських селян в Лежакові, колонії біля Сіяви.

18.5.44 р. польські терористи вдерлися до «Білого Дому» в Криниці, де жили українці, і, погрожуючи розстрілом всіх «кабанув», взяли окуп в сумі 10 000 зл[отих].

18.5.44 р. озброєна польська банда пограбувала й важко побила українця селянина в с. Вельгож, пов[іт] Ярослав. При відході веліли йому співати «Єще Польська не згінела».

18.5.44 р. польські терористи розстріляли під Ярославом двох солтисів українців, які вертали зі сесії, а саме — Опалинського в с. Роклин і солтиса в с. Розбужжя Округлого.

Вночі на 18.5.44 р. напала на село Волиця Гніздичівська (обл[асьт] Стрий) численна банда польських терористів, озброєних в автомати й скоростріли. В бою з напасниками згинули героїською смертю 4 члени боївки СБ.

20.5.44 р. польське підпілля прислало всім українцям Голосна і Замарстинова «Роцмунгсбефель» наказ винестися геть. Німці заборонили українцям покидати ці дільниці.

20.5.44 р. баншуци-поляки з Хирова розстріляли двоє українців з хутора Сушиця Мала біля с. Тарнава, пов[іт] Добромиль, вуйків арештованого раніше українського самостійника Григорія Босака — «Клима». Розстріляні залишили 4 дітей. Прізвище одного з душогубів — Казимир Малік, баншуц з Хирова.

21.5.44 р. в с. Яйківці, пов[іт] Журавно, поляки напали на хату українця Василя Малина й замордували в звірський спосіб його дочку, зятя, що забагато «вивідувала» від свого судженого поляка.

Вночі на 21.5.44 р. озброєна польська банда пограбувала 8 українських господарств у с. Піганях (Ярославщина) і від'їхала до с. Молині (Тарногородщина). В Молинях підпалили бандити 6 українських господарств та застрілили українку Анастасію Піган.

27.5.44 р. в Стрию польська боївка вбила українця Соколовського, працівника Арбайтсамту.

В другій половині травня 1944 р. польська терористична банда в числі 300 чоловік почала погромну акцію на українському населенню Равщини. Бандити вбили около 50 українців. Відділи УПА розбили польську банду.

Дня 4.6.44 р. появилася в околицях Дубецька і Бірчі (пов[іт] Перемишль) сильно озброєна польська партизанка в числі до 300 осіб. Польські партизани почали робити відразу погромні рейди на українські села.

Вночі на 5.6.44 р. в с. Липа, пов[іт] Бірча, польські партизани напали на дім українського священика о[тця] Гаська. Бандити вбили молодого сина священика, а старшого сина Захарія важко поранили. Потім пограбували приходство, забрали коні й відійшли в ліс.

5.6.44 р. в Дубецьку польські партизани вбили українця — секретаря суду.

6.6.44 р. напали на українців у селах Кузьмина і Беготин.

8.6.44 р. польські бандити з с. Білки Підляської поранили куклями двох малих пастушків — українців з с. Миклашева, пов[іт] Львів. Одного хлопчину закатували, вириваючи йому руки.

11.6.44 р. велика банда поляків зі Старого Села, Давидова і Гончар («посполіте рушене», всього до 500 чоловік) напала на українське село Шоломию. Бандити спалили 54 господарства та вбили 4-ох людей (в тому 2 старушки) і 4 ранили. В вогні згоріло 76 штук дом[ашньої] худоби. Місцева самооборона відперла напасників, вбиваючи трьох із них. Бандити обстрілювали село з двох кулеметів «Максима» і двох гранатометів.

Звіт з 12.6.44 р.:

Поляки посилили останнім часом бандитські акції на шосе Львів — Коломия. Помордованих є вже 10 осіб. Фірою до Коломії по згаданій трасі небезпечно їхати.

12.6.44 р. звітували з Холма:

За відомостями з польських джерел, в половині травня 1944 р. відбулася в Томашеві Люблинському тайна конференція представників комуністичної ППР (Польська Партія Робітничка) та ендеків. Між обома таборами прийшло до порозуміння в справі спільної боротьби проти українців як головної загрози «польськосьці» на тих землях. В їх плані є опанувати насамперід терени по Буг.

14.6.44 р. «Керовніцтво Валькі Подземней» видало листівку «До збегуф і мешканьцуф народовосьці української на земі Савоцкей», в якій між інш[им] пише: «смерть гайдамакам... Домагаємося негайно забратися з польської Сянїччини. Нарід польський уважає вас зрадниками вітчизни. Засуджуємо вас, думкою польського на-

рода, на кару смерти. Справедливого виміру кари вам не минути. Видуманої німцями України ніколи не було і не буде».

19.6.44 р. на головному двірці у Львові арештовано 5-ох осібників у мундирах старшин СД. Виявилось, що це були польські боївки з Тисячки, яку поляки вислали з Варшави до Львова на протиукраїнську акцію. Акція мала початися 25.6.44 р. В валізках польських боївкарів знайдено по 2 МП-1 і гестапівські мундири.

21.6.44 р. німці привезли на станцію в Галичі 6 вагонів помордованих українців з Нового Санча.

26–27.6.44 р. польська банда зі села Сверж і Чорного Ліса напала на присілок села Глібовичі — Бучини та знищила його дотла. Бандити вбили 10 осіб українців.

В червні 44 р. занотовано у Львові нову польську організацію, т. зв. «слов'янську». Її метою мало б бути об'єднання всіх слов'ян під опікою Польщі. Першим ділом цієї організації було видання присудів смерти на 50 українців.

З Перемишлянщини звітували 4.7.44 р.: «Чорний Ліс майже в цілості опанований польсько-жидівськими бандами. Вони роблять випадки на українські села, грабують та вбивають українців».

II. ПОЛЬСЬКИЙ ТЕРОР НА ХОЛМЩИНІ І ПІДЛЯШШІ

18.1.44 р. польські терористи замордували в с. Кривоверби, пов[іт] Володава, українського селянина Догайду і його сина.

3.2.44 р. поляки пограбували й спалили українське село Малків. Вбили 14-ть українців (дітей і стариків). Згоріло 120 господарств. В іншому звіті про цей погром пишуть: «Зі згарищ видобуто 80-ть трупів».

13.2.44 р. поляки вбили й ограбили на шосі біля Грубешева українського купця.

15.2.44 р. під час наступу большевиків на Підляшшя поляки, користаючи з панічної утечі німецької залоги, погромили українське громадянство міста Тарногорода. Польські бандити розграбили багаті магазини Українського Союзу Кооператив, спалили набудовання ПСК. Комітету, українські школи, парохію і т. д., вбили кількох українців і повідомили большевиків про можливість зайняти місто. Відділ українських СС-ів охопив 20-ть польських бандитів, але місцеві українці випросили їх від розстрілу, мовляв, поляки опісля будуть мститися. Бандитів пущено свobodно... Два тижні пізніше вони по-звірськи мордували безборонне українське населення Грубешівщини.

15.2.44 р. в с. Любень (п[овіт] Володава) польські терористи замордували 7 українців (втім 2-ох поліцистів і 1-го зельбштуца).

16.2.44 р. польські терористи спалили в с. Капленоси (Володава) школу і убили учителя.

20.2.44 р. поляки пограбували 8 господарств і вбили 8 осіб у с. Тихобіж.

21.2.44 р. в с. Кривоверба (пов[іт] Володава) польські партизани вбили 3-ох українських поліцистів.

4.3.44 р. поляки вбили в с. Малкові 4-ох українців (двох хлопців і дві жінки), які витягали з-під згарищ своє майно.

5.3.44 р. поляки вбили з засідки в околиці с. Грабівців 4-ох українських поліцистів і 1-го нім[ецького] жандарма.

6.3.44 р. поляки напали на волость Ухані і ранили 3-ох українців.

7.3.44 р. біля Дубенки поляки вбили двох українців-поліцистів, що їхали на похорон своїх товаришів-поліцистів у селі Грабівці.

В селі Верещин польська банда вимордувала на весіллі українського поліциста 20 українців, в тому числі 6 жінок.

Починаючи від 11.3.44 р. поляки почали базоглядний масовий морд українського населення.

В дні 11–14.3.44 р. польські банди спалили 14 українських сіл та розстріляли або замордували до 1 500 українців, в тому числі понад 70 % дітей і жінок.

Ці жахливі березневі погроми мали такий перебіг:

Починаючи від останніх днів лютого 1944 р. через три тижні йшли з Заходу в напрямі Модринських лісів відділи польської партизанки. Це були ті банди, які в березні 44 р. мордували масово українське населення Холмщини.

Першою ціллю польських терористичних банд на Холмщині було — опанувати терен на південь від Грубешева, щоби в той спосіб відтягти контакт Холмщини з ЗУЗ. Це їм частинно вдалося. Спершу захопили малий терен від Буга до Тишовець через такі села: Пригоріле, Малків, Смолигів, Ласків, Мірче, Андріївка, Мяжке, Тучапи, Тишівці. Польські колонії при згаданих селах були давно осідком польської підпольної роботи.

Цей клин, що глибоко врізався в терен, заселений в більшості українцями, став випадовою базою для польських банд. Вже протягом січня 44 р. поляки розвинули на цьому терені сильну грабункову акцію, причому стосували індивідуальний терор. Грабункові напади переведжено планово і масово. Награбоване добро транспортували в Польщу, головно на Білгорайщину.

На початку лютого 44 р. перейшла з Волині на Холмщину більша група польської поліції, що покинула німецьку службу. Першим їх

подвигом на Холмщині було спалення українського села Малкова, де замордовано 14 осіб. Під натиском німців і української поліції польські боївки відступили з Грубешівського терену. Користаючи з цього, українські самооборонні відділи спалили в відплату польські кольонії Графка, Малків, Крилів і Ролікувка.

Між тим, поляки приготувляли сильніший удар по українському населенню. Вони стягнули з корінної Польщі до 600 боївкарів, озброєних в ручні кулемети, фінки і МП-1, та змобілізували місцевих поляків. Свою злочинну акцію розпочали дня 11.3.44 р. трьома великими групами.

Жертвою дикого погрому впали села:

Сагнинь, де спалено	260 господарств та вбито ок[оло]	700 українців.
Турковичі,	150	80
Модринь	36	75
М'ягке	160	105
Андріївка	30	
Бороничі	36	
Пасіки		
Маличі спалені доценту		
Ласків, де спалено	95 господарств та вбито ок[оло]	250 українців
Шиховичі	150	140
Березів	23	17
Теребінь спалений дотла.		
Стижівець спалений дотла.		

В самих погромних акціях брала участь тільки певна частина банд.

Головні сили поляків творили застави з важкими кулеметами довкола сел. Злочинці вбивали всіх українців, кого тільки стрінули. Від погрому врятувались тільки ті, хто скрився у добре збудованому схоронищі. Найбільше потерпів Сагринь, якраз через те, що мав найменше викопаних схоронищ.

Після акцій поляки не покидали сіл, тільки залишалися на пожарищах, добивали ранених та грабували все добро, яке запопали. З трупів здіймали одержу. В грабуванню допомагали їм німці, причому одні одних не чіпали.

19.3.44 р. польські банди спалили села: Модринь, Модринець, Масловичі, Тихобіж, Міняни, Козодави в цілості і частинно: Сліпча, Комова й Черничина. Цим разом жертв у людях було мало, бо всі були на напад приготовлені й заздалегідь втекли до Грубешева або за Буг.

Третю, найслабшу, акцію перевели 21.3.44 р. на села Бересть і Гдешин. В Бересті згнуло до 160 українців, з того тільки 16 мужчин,

а решта діти, жінки й старики. В Гдешині знищили всі українські господарства.

Представник УПК на Люблинщину, д[октор] В. Левицький, в своєму звіті про події на Грубешівщині з дня 14.3.44 р. пише, що в погромних акціях брали участь також молоді поляки не тільки зі Львова, але й з цілої Галичини.

В с. Андріївка ролю «прокурора» виконувала місцева учителька полька Гелена Романьска. Вона засуджувала всіх українських селян і селянок разом з дітьми на смерть. Присуди виконували, м[іж] ін[шим], наші яничари: Гриць Шаварський зі своїми синами Тадеушом і Станіславом та Владислав Кліщ.

«...Немає поки що певності, що напади не повторяться, бо ляхи їдуть далі поїздами, особливо вузькаторівкою Вербковичі — Лашів, на місця своїх збірок. Німці цьому не перешкоджають, бо польські терористичні організації грозять походом на Люблин».

В іншому звіті про ці події читаємо:

«Польська банда виявляє в цій роботі такий садизм, що перед ним бліднуть усі інші, про які довелось де-небудь чути. Напр[иклад], в с. Шиховичах польські жінки ходили з підлітками добивати раних і грабувати майно. В с. Сагринь розп'яли в церкві двоє маленьких дітей, на хори принесли соломи та підпалили храм. Дитині священика викрутили руки, а жінку четвертували. В тому ж селі одну матір та двоє дівчаток роздерли наполовину. В с. Терєбінь вкинули кільканадцять дітей до криниці. В с. М'ягкому спалено дерев'яну церкву, попалено каплички, придорожні хрести, понівечено могили поляглих. Все майно, що було наверху або закопане, та всю худобу банда з цивільним шумовинням забрала з собою.

До деяких сіл поляки не допускають нікого. У с. Шиховицях безроги ходять по пожарищах та їдять трупів.

Протиакцій з німецької сторони не було жадних. Банди спокійно й без перешкод виконували свою роботу...»

Польська суспільність була попереджена про пляновані протиукраїнські погромні акції, тому місцеві поляки заздалегідь виїжали з терену до Грубешева й на Захід.

Після погромних акцій польські банди окопалися в лісах та заняли оборонне становище. Але німці навіть не думали їх атакувати. Тільки «Ортшуци» дістали дозвіл через два дні палити і вбивати поляків, але вони швидко мусіли відступити перед сильнішими польськими відділами.

В березні 1944 р. на терен Холмського повіту прийшла більша група польської ендецької партизанки ім. Т. Косцюшки, яка тільки

грабувала українські села й лігеншафти, а награбоване добро вивозила в Польщу.

З Замість звітували 14.3.44 р.:

...Українські «недоселенці», числом 289 родин, що перебувають у наших селах під Томашовом, не мають охоти вирушати на Грубешівщину у зв'язку з жахливими тамошніми подіями. До виїзду записалося лише 25 родин.

1.4.44 р. звітували з Холмщини:

На терені Холмщини оперує польська партизанка, добре вишколена й добре узброєна, яка нараховує ок[оло] 800 чоловік. Польські партизани перебувають переважно на колоніях: Сушів (фільварок), Горощиці, Телятин, Стенятин (до 400 чол[овік]), в містечку Лащеві, Тишівцях та в лісі Тучапи. Діють сильно від Грубешева до Варяжа. В погромних акціях допомагають їм банди з місцевого польського населення. Досі спалили вони 28 українських сіл.

25.4.44 р. біля с. Оршанова попали в польську засідку і загинули 14 поліціїв-українців і 6 німецьких жандармів. В засідці брали участь польські службовці й робітники з фільварку в числі около 300 людей.

В днях 28 і 29.4.44 р. польські банди грасували по селах Сагринь, Мягке, Модринь і Пасіка, мордуючи безборонних людей та грабуючи й палячи їх майно.

30.4.44 р. писали з Холмщини:

З західньої частини Холмського повіту, опанованої в більшості польськими націоналістичними боївками, населення масово тікає до Холма та до східніх волостей... Тут симпатії населення є переважно по стороні большевиків.

В квітні 1944 р. на терені Холма поляки розіслали мобілізаційні карти для всіх своїх людей. Багато поляків зголошувалися в ряди польської підпольної армії зі зброєю.

У «Меморіалі Холмської Ради до всіх Єпископів світу» з дня 30.4.44 р. м[іж] ін[шим] читаємо:

«Польські підпільні організації, збройно нападаючи на православне населення Холмщини, злосливо підкреслюють, що воно мусить відповісти за ті події, які сталися на Волині й Галичині...

...Польське римо-католицьке духовенство або підозріло мовчало, або в своїх проповідях... відкрито закликала православних кидати свою віру і переходити на католицтво (напр[иклад], у с. Вороницях і ін.), заявляючи, що католиків убивати не будуть, а хто не перейде на католицтво, буде забитий.

...Польські озброєні відділи, прийшовши до православної оселі, найперше накидаються на православну церкву і палять її, а одночасно кидаються на православне духовенство, яке за останні два роки начислює вже в своїх рядах 22 мучеників, з того священників 14 і 8 дяків, що були в той чи інший спосіб жорстоко замордовані поляками.

...При паленні й мордуванні в 1944 р. православних сіл і населення на Грубешівщині поляки проявляють нечувану, нелюдську жорстокість, мордуючи по селах православних усіх підряд. У с. Молодятичах один з напасників, що був у формі польського офіцера, вхопив за ногу маленьку дитину місцевого православного віта гміни й розбив її головою об підлогу... У с. Ласкові поляки знасилували 3 молоді жінки, а потім їх в жорстокий спосіб замордували. На протязі двох тижнів у місяці березні 1944 р. в одному Грубешівському повіті згинуло від поляків понад 2 000 православних. За останніх три роки (1942—1944) Холмсько-Підляська Земля налічує вже кілька тисяч забитих поляками і десятки тисяч пограбованого ними з усього майна православного населення. І це все зробили християни-поляки... Ті поляки, що облудно чваняться своєю вищою культурою...

В найжахливіший спосіб поляки мордують особливо православних священників. У м. Грубешеві на очах священника вони виломали руки й ноги його дружині, потім попоролі її ножами живота, й тільки тоді обоїх застрілили... Православного священника Сергія Захарчука з Наброжа поляки на смерть затоптали. Священника о[тця] Гризка Миколая з Чортовця в церковному облаченні під час Служби Божої силою взяли поляки з церкви й у страшний спосіб замордували... Всі ці нечувані тортури невинного православного духовенства ввійдуть до правдивої історії й на віки вічні покриють весь польський народ соромною неславою...

...Православний народ на Холмщині терпить тепер від поляків більше лихоліття, як за часів колишньої татарщини. Православні храми доценту поруйновані, господарства попалено, з майна до нитки пограбовано, неповинних батьків, братів, сестер, жінок, дітей жорстоко побито... Майже немає родини, де б ще ніхто не згинув від поляка, і православний народ терпить це все від людей, які називають себе християнами, які на цілий світ кричать про свою відданість католицькій церкві...

...Звертаємося цим листом своїм, покритим сотнями підписів чоловічих людей в імені 800 000 православної людности Холмщини й Підляшшя, до всіх людей доброї волі в цілому культурному світі.

Нас, безборонних і безсильних, винищують поляки на Холмщині тільки за те, що ми міцно тримаємося православної віри батьків своїх, що ми хочемо говорити своєю рідною мовою, хочемо вчитися в своїй рідній школі. Убивають тільки за те, що ми не хочемо винародовитися й стати поляками-католиками... Ми звертаємось до всіх людей доброї волі з бажанням, щоб культурний світ таки почув наш розпучливий голос і вступився за нас бодай в останню хвилину... І хто вірить в Бога й правду на землі, той поспішить нам з допомогою...»

3.5.44 р. польська боївка вбила в с. Сілець солтиса Кліротку, українця.

5.5.44 р. у Верховинському лісі польські банди пограбували кільканадцять українських підвод, що верталися з Холма. Того ж дня замордували одного українського юнака з с. Верховина й одного чоловіка з с. Пліско. Над юнаком знущались по-дикунськи, відрізали йому ніс, язик, викололи очі та подірали черево.

6.5.44 р. на присілку Витки — Мазярня коло с. Воля Обжанецька (пов[іт] Тарногород) польська боївка обстріляла з кулемета, а відтак взяла в полон 10 українських поліцистів з Дикова Старого, які переїжджали до Тарногороду. Від того часу по них пропав слід. Німці, які приїхали два дні пізніше на розшуки, задовольнилися польською горілкою.

7.5.44 р. польська банда напала на с. Слободу (пов[іт] Тарногород) і почала масакрувати українців, що жили в хатах, віддалених на 1 км від села. Зокрема, по-дикунськи мучили 50-літню жінку Вероблеву, вимагаючи від неї інформації, хто і де заховав зброю. М[іж] ін[шим] бандити виривали їй нігті й ломили пальці бляхарськими ножицями. Місцева самооборона відогнала напасників. Стортурована жінка згинула.

З Холма писали 7.5.44 р.:

...Діяльність польських терористичних груп у пов[іті] Холм значно ослабла. Великі всипи, які мали місце між поляками від січня до квітня 1944 р., забрали їм найкращих організаційних керманичів та військовиків терористів. Позиції їх також значно ослабили внаслідок дій комуністичної «Гвардії Народовей». Вістки з Варшави доносять про вбивства українців, яких поляки dokonали. Жертвою впали деякі визначні представники старшого громадянства, як також деякі емігранти, що недавно опустили Холм, шукаючи на польській землі захисту від большевиків.

15.5.44 р. в Тарногороді польські терористи вбили на вулиці молодого українця кооператора.

17.5.44 р. поляки спалили 12 господарств у с. Бузько — Вол., Білополе та вбили одного українця. Місцева самооборона відогнала напасників.

17.5.44 р. поляки спалили село Забірці і вбили 6 людей та ранили 3. Крім того, зрабували 10 коней і кілька корів. Багато худоби згоріло.

Звіт з 17.5.44 р.:

На теренах польського повіту польські ксьондзи переводять насильну ревіндикаційну акцію в українських селах... В с. Спас (вол[ость] Стаж) ксьондз при помочі боївки забрав в українського священика ключі від церкви та силою навертав православних українців на католицизм.

Далі поляки проводять акцію виміни кенкарт. В наших селян забирають кенкарти українські, а дають їм польські.

22.5.44 р. польські терористи вбили одного українця в с. Верховина.

23.5.44 р. польська банда пограбувала с. Сичен Орхівецький. М[іж] ін[шим], за одного зловленого хлопця взяли викуп 10 000 зл[отих].

До польських колоній у вол[ості] Ухані верталися в травні 1944 р. поляки, що втекли на Захід, з метою забрати своє закопане добро. При таких нагодах вбивали місцевих українців.

В другому обширному меморіалі Холмської Ради, писаному на початку червня 1944 р. в німецькій мові, п[ід] н[азвою] «Варнунг фор Фернунфтльозігкайт» (Пересторога перед безумністю), автори стверджують, що «В одному тільки Грубешівському повіті впродовж останнього року озброєні польські банди спалили 52 (п'ятдесят два) сіл і замордували при тому близько 4 000 селян».

(Далі слідує список 52 спалених сіл від 26.5.43 р. до 22.5.44 р.).

«В тому ж часі замордовано в усіх повітах Холмщини, зокрема в Грубешівщині й Замоїщині, 12 священиків, 10 дяків, 11 агрономів, 12 вчителів, 14 вїтїв та їх заступників, 14 волосних урядовців, 30 сільських голів і багато десятків українських культурно-освітніх і кооперативних працівників або кваліфікованих ремісників...»

...Духовна консисторія Холмщини й Підляшшя у своєму звідомленні до митрополита Іларіона від дня 4.1.44 р. ствердила, що на загальне теперішнє число 150 сільських священиків майже всі потерпіли бодай одну велику матеріальну шкоду. Серед них є і такі, що на них роблено вже один або й багато більше бандитських нападів. Напр[иклад], на священика о[тця] Петра Веремчука з Голешова, пов[іт] Біла Підляська, нападали впродовж трьох

місяців — 5 разів; о[тець] протоєрей Іван Антонюк, 60 літ, в Су-хаві, пов[іт] Холм, пережив 8 нападів; о[тець] Михайло Войтович в М'ягкім, пов[іт] Грубешів, — 8 нападів; о. Сергій Яшинський в Бабичах, пов[іт] Білгорай, — 18 нападів; о. Теодозій Мінчалевиц в Горостині, пов[іт] Холм, — 14 нападів; на протоєрея Андрія Дре-вицького, 65 літ; в Строчі, пов[іт] Янів, нападали 25 разів, причому 5 разів його жорстоко побито. Тричі стріляли до нього й він тільки чудом спасся.

(Далі меморіал описує випадки варварських знущань поль-ських терористів над православними священиками й їх роди-нами).

Список знищених польськими бандами українських сел на Холмщині й Підляшші за час від травня 1943 р. до травня 1944 р.

(За меморіалом Холмської Ради з червня 1944 р.).

1. 26.5.1943	село	Моложів	волесть	Мягке
2.		Стрільці		
3.		Тугані		
4. 22.10.1943	село	Мірче		
5. 27.2.1943		Молодятичі		Молодятичі
6. 9.2.1943		Малків		Крилів
7. 8.3.1944		Погоріло		
8. 9.3.1944		Мягке		Мягке
9. 10.3.1944		Турковичі		
10. 10.3.1944		Сагрин		Мягке
11.		Ріплин		Телятин
12.		Теребін		Вербковичі
13.		Стрижівець		
14.		Маличі		
15.		Ласків		Крилів
16.		Шиховичі		
17. 11.3.1944		Андріївка		Мягке
18.	кол[онія]	Модринець		
19. 14.3.1944	село	Модрин		
20. 19.3.1944		Масловичі		Міняни
21.		Міняни		
22.		Козодави		
23.		Тихобіж		
24.		Сліпче		
25.		Космів		Крилів
26.	кол[онія]	Модринець		Мягке
27.	село	Жабче		Потуржин

28.		Ощів		Долгобичів
29. 19.3.1944		Хорошичі		волость
30. 21.3.1944		Берестя		Молодятичі
31.		Верещин		Потуржин
32.		Витків		
33. 22.3.1944		Смолягів		Крилів
34.		Старе Село		Телятин
35.		Ліски		Варяж
36.		Костяшин		
37.		Василів Великий		Тарношин
38.		Губинок		
39.		Річиця		
40. 22.3.1944	село	Тучапи	волость	Сагринь
41. 2.4.1944		Потуржин		Потуржин
42.		Василів		
43.		Радостів		
44.		Новосілки		
45. 7.4.[19]44		Телятин		Телятин
46.		Жуличі		
47.		Вишнів		Потуржин
48.		Кадлубиська		Долгобичів
49. 8.4.1944		Крилів		Крилів
50. 19.5.1944		Бусно		Білополе
51.		Забірці		Молодятичі
52. 22.5.1944		Переспа		Котличі

(окр[уга] Замістя)

1 і 2.6.44 р. польські терористи перейшли до нового наступу на українські села. На широкому відтинку від села Тишівець (Доброва) й Старого Села — на Посадів, Ульгівок, Угнів і Равщину. До цієї акції поляки приготовлялись довший час. Але всі їх плани розбились о рішучу відсіч відділів УПА.

1.6.44 р. польські бандити з т. зв. «Железней і Стальовой Армії» погромили по-дикунськи такі українські села по лівому боці Буга: Жорники — спалено 155 господарств, вбито 33 особи (в тім 16 жінок і дитина); Зімно — спалено 70 господарств, вбито 7 осіб (в тім 5 жінок); Стенятин, колонія — замордовано 25 осіб (в тім 7 жінок, 5 дітей); Ульгівок — частинно спалений.

В червні 1944 р. поляки на Холмщині видали листівки, в яких закликали українське населення об'єднатися з поляками в рамках католицького костела. При тому впевняли, що вже багато українців знайшло опіку й охорону в католицькому костелі.

III. СПІВПРАЦЯ ПОЛЯКІВ З НІМЦЯМИ

7.1.44 р. німці робили облаву на села: Колинці та Нижнів, в яких брали участь поляки. Того дня арештовано в Колинці 7 осіб, один забитий. В Нижнім арештовано 14 осіб.

Зі Станиславівщини звітували в січні 44 р.: «Величезна частина наїздів та наскоків на села й окремі доми була інспірована польським підпіллям. У різних областях найбільше відзначаються польські відділи в німецьких поліційних мундурах. Вони немилосердно побивають людей та нищать українське майно. Найбільше діяли поляки в тому напрямі в Долинщині й Товмаччині».

Знищити українців — це головна мета поляків, згл[ядно] польського підпілля. Є докази, що за вислідження члена ОУН виплачують 1 500 зл[отих] нагороди. Ведеться підготовка до збройного виступу проти українців.

1.II.44 р. німці й поляки в числі 300 людей перевели терористичну акцію в селі Селиська, пов[іт] Львів. Поляки в мундирах шуцполіції зганяли людей до шкільного будинку, а при тому грабували по всіх хатах одяг і харчі. За втікаючими людьми стріляли. Від польської кулі загинув молодий українець Василь Підгірний. Кількох громадян, між ними й жінок, важко побито. Погромники підпалили одне господарство й кинули в огонь українця Івана Неборачика. Арештовано 23 особи, яких відставлено до Бібрки. На другий день посадили в тюрму дальших 20 осіб зі села Селиськ, які принесли для арештованих свояків харчі. Під час акції в Селиських один капан-поляк сказав: «Якби я керував акцією, я б розстріливав принаймні 15 з-поміж вас».

9.II.44 р. відділ німецького зондердінсту перевів терористичну акцію на с. Ремезівці, пов[іт] Золочів. Наїзники арештували 5 українців, вбили одного вартового й двох важко ранили. Наїзд спровокували поляки доносом, що в селі є партизани.

11.II.44 р. німці зробили облаву в селах Ляшки Долішні й Горішні, пов[іт] Львів. Арештовано 19 українців, вбито одного й ранено дві особи. Облаву й арешти спровокували поляки з с. Гранки-Кути. Місцевий поляк Збишек Собескі, перебраний в мундир німецького жандарма, служив німцям під час облави за провідника й інформатора. На його домагання німці відпускали придержаних поляків. Коли німці хотіли звільнити одного 50-літнього українця, Собескі запротестував, кажучи, що сини старого є в українській партизанці.

Поляки, які працювали в лігеншафті в с. Криве, пов[іт] Березжани, донесли німцям, що по шляху Козова — Літятин постійно курсують зв'язкові ОУН.

15.II.44 р. німецька поліція зробила на згаданому шляху засідку й поранила та арештувала 3 українських самостійників (боєвика, кур'єра й фірмана). Один ранений боєвик утік.

16.II.44 р. німецька жандармерія арештувала в с. Бандрів, пов[іт] Сянік. Німці хотіли в'ярати всіх активних українців, яких список виготовила місцева польська поліція. Арештували 18 осіб, бо більшість людей втекла. Арештованих конвоювала лише польська поліція, яка по дорозі застрілила солтиса, дуже свідомого українця.

27.II.44 р. німецька жандармерія в порозумінні з поляками арештувала в Болшівцях надрайонову провідницю Саніт[арного] Осередку ОУН — «Крицю».

В лютім 1944 р. німці переводили по селах Львівщини масової ревізії в українських самостійників; м[іж] ін[шим] в Красові, Сорочках, Кагуєві, Горожанці Малій, Щирці. Арештовано 10 осіб. Ревізії й арешти відбулися на донос поляків.

В лютім 1944 р. на донос поляків німці зробили засідку на шосе Бібрка — Перемишляни й зловили трьох українських юнаків. Після того перевели облави в с. Під'ярків, Коцурів і Серники. Арештовано 15 чоловік. На донос поляків німці перевели також арештування 35 українців у селах Соколівка й Ляшки Горішні.

В лютім 44 р. повідомляли з Золочівщини:

«Язвою для населення являється евакуована польська поліція з Волині. Вона бешкетує до спілки з німцями та «козаками» по українських селах. Багато її є в Брідщині.

В Білгораї поляки опутали нового крайсгавцмана німця так, що він гостро виступив проти СС-Дивізії Галичина, мовляв, «не може дивитися на це військо». За те дістав гостру відправу від поручника Юркова (лютий 44 р.).

(В Білгораї жило в березні 44 р. — ок[оло] 300 українців).

Дня 4 березня 44 р. відділи німецького війська, жандармерії й поліції перевели пацифікаційну акцію на села: Лівчиці, Ганівці, Руда, Гніздичів, Яйківці, Мазурівка, Любша й Образниця Стрийського повіту. Наїзники зганяли людей на площу й вибирали з-поміж них осіб, яких мали на списку. Опушені хати сильно грабували. Арештованих пов'язали в справді татарський спосіб. Всього арештували 36 осіб. Ця акція була спровокована місцевими поляками, які раз у раз алярмували німців, що українці хочуть їх «різати». Під час погромної акції поляки служили німцям за провідників і інформаторів.

5.3.44 р. німці з поляками напали на с. Садки, пов[іт] Чортків, і почали палити хати та мордувати населення. Згоріло 63 госпо-

дарства. Згинуло 19 людей, а 5 було ранених. Населення боронилося.

7.3.44 р. на донос поляків німецька жандармерія в Золочівщині викрила криївку ОУН та арештувала 2 українки. Того ж дня поляки й козаки під проводом польського ксендза перевіряли документи прохожих людей. Арештовано одного українця в с. Тростянець.

8.4.44 р. польська й німецька поліція наскочила на с. Улич, пов[іт] Перемишль. Зловили тільки двох людей, всі інші втікли в ліс.

12.3.44 р. німці й поляки по-дикунськи погромили село Ягольницю Стару пов[іту] Чортків. Від куль і грататів наїздників та від вогню й диму згинуло 125 людей, з того 62 жінки й 16 дітей. Згоріло 110 господарств з усім живим і мертвим інвентарем. Населення боронилося від наїздників. Погром спровокували поляки.

14.3.44 р. в м. Струсові, пов[іт] Теробовля, німці арештували в млині 5 українців і задержали їх як закладників. Цей вчинок дорадили німцям місцеві поляки.

Під час дикунського погрому українських сел Болшівці, Болшів і Слобідка Болшовецька пов[іту] Рогатин в дні 14 березня 44 р. місцеві поляки інформували німців, котрі українські господарства треба нищити зовсім, а котрі частинно й кого з українців треба вбити. При допитах арештованих українців в Станиславові були заняті, крім двох німців, самі поляки. Вони намагалися тортурами витягнути від арештованих відомості про український повстанський рух.

22.3.44 р. в с. Кривка, пов[іт] Устрики, польські поліцисти арештували 7 українців і сильно їх побили, кажучи, що це за підпільну роботу.

27.3.44 р. німецько-польська поліція замордувала в с. Стебник, пов[іт] Сянік, трьох членів ОУН: Богуна, Юнака й Піхотинця. Злочинці по-канібальськи знущались над трупами, виривали їм щоки й зуби та кричали: «гінь кабане, ми вас вшистківх вистшелями, як гадуф». Інформації про українських самостійників дали німцям поляки з с. Бандрова.

В березні 1944 р. німці придавили польську поліцію до держання «порядку» в ляграх евакуованих українців у Тарнаві й Криниці. Поляки вповні використали цю нагоду для знущань над українцями.

Також у Перемиському лягрі весь персонал і варта склалися виключно з поляків. Вони по-звірськи поводилися з людьми, не минаючи в побоях ні жінок, ні малолітків. Від приловлених на втечі з лягру евакуованців домагалися викупу, а коли хто не мав грошей, того стріляли.

Польська обслуга залізниць грабувала на потягах евакуованих українців в немилосердний спосіб. За дозвіл їзди брали грубі тисячі (за вагон по 10 000 зл[отих]), а потім викидали людей на лоб, на шию з вагону.

В березні 1944 р. поляки Ст. Кавенцкі й Юзек Гомба з с. Задорожна, пов[іт] Товмач, видали в руки гестапа трьох українських самостійників, яких німці розстріляли.

В березні 1944 р., коли польський терор на Холмщині шалів, як ніколи, німці зобороняли стрільцям з СС-Дивізії Галичина, які стаціонували в Грубешівщині, стріляти до польських банд. Напр[иклад]: поляки палили українське село Коротницю (за Бугом) і стріляли з кулеметів на людей, що втікали через ріку. Один український кулеметчик з СС-Дивізії не втерпів і випустив одну серію на польський кулемет. Німці його з місця арештували й розброїли.

На спалені поляками українські села приїздили часто німці, головно з зондердінсту, з метою поживитися чужим добром. Вони забирали худобу, свині і т. п. та викопували закопане селянське добро. При тому характерне те, що ані поляки німців, ані німці поляків у той час не чіпали.

10.4.44 р. німці й поляки в числі до 80 осіб повели спільний наступ на с. Комарів, пов[іт] Сокаль. Напад криваво відбито.

10.4.44 р. німці й поляки брутально погромили (це вже вдруге) село Мшанець, пов[іт] Устрики. Польська поліція по-звірськи знущалася над безборонними людьми, зокрема над жінками, та грабувала й нищила приватне добро. Від польських куль і багнетів згинув 40-літній господар Василь Мазуркевич. Арештовано 9 громадян.

В днях від 11—20 квітня 44 р. поляки до спілки з мадярами погромили важко с. Копанки, пов[іт] Калуш. Під час диких бешкетів наїздників згинувло 11 українців, а 8 було ранених. Поляки спалили 307 хат і церкву та награбували дуже багато збіжжя, худоби, коней і іншого майна. Українське населення боронилось від напасників.

18.4.44 р. сотня польських шуцманів з Золочева під проводом німців важко погромила українське село Шпиколоси. Умундировані бандити спалили 190 і пошкодили 30-ть господарств. Від куль і багнетів та від вогню згинувло 28 українців різного віку. Того ж дня спалили 24 господарства в с. Ремезівцях. Німці арештували й відправили до Золочева 135-ть осіб, в тому числі багато жінок і дітей. Арештованих українців поляки-шуцмани сильно побивали, а жінок гвалтували. Крім того, загрозили, що всіх арештованих розстріляють, якщо в околиці згине хоч один поляк. Погром села Шпиколосів був викликаний доносами й інтригами поляків.

В днях від 17–22.4.44 р. с. Кропивник, пов[іт] Калуш, зазнало дикунського погрому з боку умундурованих поляків, німців і мадярів. В погромній акції згинуло 3-ох українців і 3-ох було ранених. Згоріло біля 340 господарств. Крім того, мадяри забрали з собою до Калуша 28 осіб закладників і всіх їх по дорозі, правдоподібно, розстріляли. При нагоді пограбовано також с. Кадовбню. В грабуванні села Кропивника брали жваву участь польські жінки і діти, числом около 80-ть, що приїжджали разом з військом залізничкою з Калуша. Місцева самооборона поставила напасникам опір.

В днях 24–27.4.44 р. гестапо переводило в місті Рава Руська на шляхах і по селах масові ревізії, облави й арештування. В складі гештапо було дуже багато поляків. Також равське «Щупо», що по-дикунськи громило, грабувало, побивало й стріляло українських громадян по селах, складалося в більшості з поляків і польських фольсдойчів.

30.4.44 р. польські боєварі з Варшави висадили в с. Новини Горинецькі, пов[іт] Рава Руська, поїзд. За те німці спалили ціле село й розстріляли 7 українських родин.

В квітні 1944 р. в с. Гнильче, пов[іт] Підгайці, на донос поляка Мушинського німці арештували до 20 осіб за спалення фільварку.

В квітні 1944 р. відділ німецького війська, в якому були поляки з Познанщини, під час постою в чисто польському селі Адами, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], перевів військовий вишкіл з усіма боєздатними поляками в селі. Відходячи з села, німці залишили полякам 8 скорострілів, багато гранат і амуніції.

В квітні 1944 р. повідомляли з Золочева:

В Золочеві поляки опанували всеціло Управу Міста. Ортско-мандант є з походження поляк. Він сприяє узброюванню поляків по селах (напр[иклад], в с. Козаки) зброєю Ортскомандатури.

В с. Жуків, пов[іт] Золочів, зловили стару 65-літню польку, що йшла до Золочева. При ній знайдено списки свідомих українських громадян з сел Жуків, Гологори й Жаликів. Полька призналася, що йшла до німців з доносом, що згадані в списку українці передержують бандитів.

На початку травня 1944 р. німецьке гештапо виарештувало в Золочеві весь польський «Зельбштшц» в числі до 30-ть чоловік і ортскоманданта польського фольксдойча Савіча. Арештованим закинено цілий ряд самовільних акцій.

Подібні арештування поляків німецьких вислужників — відбувались і по сусідніх селах.

На початку травня 1944 р. поляки з Золочівської крим[інальної] поліції їздили на українські села з погромною метою, відгрожувалися українцям пімстою «за спалених поляків».

В рядах німецької поліції й жандармерії, що громила с. Завадку, пов[іт] Калуш, 5.5.44 р., було багато поляків. Під час ревізій по хатах вони звертались до людей тільки з прізвищами «бандит» і «кабан».

5.5.44 р. в с. Пикуловичах, пов[іт] Перемишль, польська боївка зловила молодого українця, що переходив село, і віддали його в руки гештапо.

5.5.44 р. в с. Сиракізцях, пов[іт] Перемишль, поляки лігеншафту напоїли німців і підмовили п'яних німців стріляти на улиці спокійних українських громадян.

6.5.44 р. в с. Горохівцях, пов[іт] Перемишль, трьох поляків з лігеншафту (Тадей Тозда, Станіслав Кельб і Станіслав Органік) зловили українця Евгена Качмарика з с. Конюці, зробили коло нього ревізію, а знайшовши українську нелегальну літературу, віддали його в руки німецької жандармерії. При тому додали, що Качмарик брав участь в нападі на лігеншафт у Мильнові.

15.5.44 р. в с. Чуква, пов[іт] Самбір, польські терористи вбили українця Василя Плитича, а його майно зграбували.

16.5.44 р. німці з поляками перевели облаву на молодих українців в с. Вільшаник, пов[іт] Дрогобич, зловили 7-ох хлопців, з того 2-ох втекло. Під час акції поляки кричали: «українських бандитиуф і партизануф мусіми зніщиць».

17.5.44 р. в с. Чернява, пов[іт] Мостиська, німецька жандармерія арештувала 3-ох українців, на яких зробив донос місцевий поляк.

21.5.44 р. німці з поляками перевели арештування в с. Чорна, пов[іт] Самбір. Арештовано 5-ох українців.

23.5.44 р. німецько-польська поліція перевела в с. Карнавка, пов[іт] Ланцут, розшуки за зброєю, спираючись на тому, що місцеве населення два дні перед тим збройно боронилось від польських бандитів. Хоч нічого не знайдено, німці арештували 20-ть українців. Під час облави одного українця важко ранили.

27.5.44 р. в с. Сприня, пов[іт] Стрий, німці в числі понад 500 осіб перевели облаву. Забрали 13-ть чоловік. За втікаючими стріляли. Майно грабували.

В травні 1944 р. німці продовжували арештування українських самостійників на Лемківщині. В тій акції допомагали їм поляки інформаціями, провокативними доносами й провокативними алярами.

На польські терористичні акції в Ярославщині й Переворщині, звернені проти українців, німці не реагували, мовляв — «це внутрішня польсько-українська справа» (слова шефа Ярославського

гештапа). Зате в теренах, де польські терористичні акції вдаряли і по німцях (Білгорайщина, Тарногородщина), німці шукали в українців допомоги проти польських банд.

В травні звітували зі Львова:

Серед безлічі польських організацій підпільних стверджено також існування організацій, прихильно або неутрально наставлених до німецьких окупантів. Такою є м[іж] ін[шим] організація «СОС» (Самооборона Спучна), якої діяльність є спрямована виключно проти українців і большевиків. Вона має зв'язки з польською «Армією Крайовою», але тішиться також зглядами й симпатією в німецького гештапа.

На початку червня 1944 р. відділи фольсдойчів, які стаціонували в Грубешеві, перейшли до польської партизанки.

6.б.44 р. озброєна банда поляків напала на село Янівці пов[іту] Долина. Побачивши, що село приготоване до оборони, бандити відступили.

10.б.44 р. в с. Довга Войнилівська, пов[іт] Калуш, поляки, що приїхали разом з німцями з Журавна, замучила по-звірськи українського селянина Осипа Федькова. Польські звірі повідрізали нещасному руки й закололи його ножами.

В відділах Вермахту, які в червні 1944 р. стаціонували на Холмщині, було багато «фольсдойчів» зі Шлеська й Познанщини. Місцеві поляки ввійшли з ними в тісні зв'язки й використовували їх у «праці» на протиукраїнському відтинку. Зокрема, діставали зброю й амуніцію. Подібну поміч давали полякам мадярські вояки.

На початку липня 1944 р. большевики повісили в Коломиї одного поляка-фольксдойчера, який мав на своїй совісті 50 жидів і ок[оло] 100 українців.

ІV. СПІВПРАЦЯ ПОЛЯКІВ З МАДЯРАМИ

Напередодні приходу большевиків до м. Товмача поляк Плаушевські почав організувати за згодою мадярів банду, яка мала вирізати українців.

Вночі на 3.5.44 р. польсько-мадярська банда в числі 20 осіб напала на с. Посіч, пов[іт] Станиславів. Бандити спалили 12-ть будинків і зранили 6-ть осіб. На другий день та сама банда обкидала гранатами хату вїта в Старому Лисці та зрабувала худобу. Було раних 2-є дітей.

В Надвірній мадяри арештували 6-ть українців, на яких поляки скинули вину за пограбування мадярського воза зі шкурою і цукром.

9.5.44 р. знайдено трупи арештованих у лазах під Надвірною.

11.5.44 р. мадяри й поляки в мадярських мундирах пограбували 5-ть українських господарств на присілку Кубчаківка біля Солотвини. Дві хати зруйнували дотла.

V. СПІВПРАЦЯ ПОЛЯКІВ З БОЛЬШЕВИКАМИ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ

27.1.44 р. польсько-большевицька банда замордувала в с. Кивицях, пов[іт] Радехів, 43-ох українців і 3-ох німців.

21.2.44 р. польсько-большевицька банда в числі 60-ть осіб напала на с. Верхобуж, пов[іт] Золочів, та сильно його пограбувала з худоби, збіжжя і харчів.

В лютім 1944 р. українська СБ знищила в с. Зелена, пов[іт] Скалат, одну польську родину, якої всі члени співпрацювали з большевицькими партизанами як розвідчики на протиукраїнському відтинку. В цій родині зберігались готові списки українських націоналістів.

В лютім 1944 р. польська поліція з Чесанова, пов[іт] Любачів, в числі 18-ти осіб пішла з большевицькими партизанами в ліс.

На початку березня 44 р. прийшли на Холмщину від сторони Берестя Лит[овське] свіжі большевицькі відділи в числі 1 500 чол[овік]. Між ними був один полк поляків — «Косьчужкофцуф», які відносилися дуже ворожо до українського чоловічого елементу. Те саме підготовляли на всьому Підляшші.

З Полісся звітували:

Самі большевики осуджували поляків за звірства, яких вони допускались в Оздютицькому та Володимирському районах. Але вину за те звалювали на німців, мовляв, вони нарочно поглиблювали українсько-польську ненависть. Натомість хвалили поляків за то, що вони віддали большевикам зброю й приєднались до Червоної Армії.

З теренів звітували весною 1944 р.:

В міру наближування большевиків до ЗУЗ місцеві поляки почали дуже горнутися до комуністичного руху. Вони посилили свою розвідку на українському відтинку з метою вібрати якнайбільше інформаций для вжитку НКВД.

Назагал «покривджені» українцями поляки з нетерпеливістю очікували приходу большевиків з єдиною думкою, пімститися їх руками на зненавидних українцях.

Де тільки жили поляки, там большевики діставали від них відразу готові «чорні листи» українців. В Бучаччині большевики дістали від поляків списки підозрілих українців з кожного села, але всіпіли перевести арештування за цими списками тільки в деяких селах. Напр[иклад], в Скомарохах 5 чол[овік], в Соколові 4, в Дубенку 6, в Монастириськах 6.

В большевицькій банді, що прийшла в Золочівщину під кінець березня 44 р., було найбільше поляків з Волині й довколишніх сіл.

В с. Кругів, пов[іт] Золочів, большевики арештували й розстріляли в березні 1944 р. на донос поляків 4 українських самостійників. В с. Тростянець застрілили 4 українців, а 3 ранених забрали з собою.

В березні 44 р. в с. Горцин (Кам'янецьчина) поляки водили червоних партизани по хатах свідомих українських громадян і намовляли їх до грабунку. Потім намагались вбити при допомозі червоних станичного ОУН, але він втік. Те саме робили в с. Язениця Руська.

В с. Язениця Польська поляки запросили представників большевицьких банд на велике протиукраїнське віче.

В Бучачі одна полька з с. Сороків зробила до НКВД донос, що с. Сороки є чисто «бандерівське», бо там вимордували 30 поляків. При відступі большевиків вся польська поліція й цивільні поляки вступали добровільно до Червоної Армії. В с. Петликівці Старі поляки разом з большевиками стріляли до німців зі стрихів. По відступі Ч[ервоної] Армії поляки переховували багато большевиків та помагали їм у всьому. В с. Гута Стара переховувалось 10 большевиків.

В Монастириськах на привітання перших большевицьких стеж в дні 26.3.44 р. вийшов польський актив в особах: Чеслав Грібель, Ожи Сошка, Едмунд Сагаш. На чолі озброєної польсько-жидівської міліції став поляк Станіслав Кудла. Всіх міліціантів було 60. Вони арештували Богу духа-винних понад 70 українців.

Польські «уряди» організувались також у Бучачі, Золотому Потці, Коропці й Зубреці.

В Підгайцях і по селах Підгаєччини большевики в березні 1944 р. віддали всю адміністраційну владу в руки поляків.

В Бучачі й Монастириськах поляки й жиди зорганізували з приходом большевиків міліцію, яка разом з НКВД робила по українських домах ревізії й арештувала українців.

В березні 44 р. поляки зі сіл Завадівка й Гута Монастирська, пов[іт] Бережани, водили большевиків по хатах українців і представляли їх як бандитів-бандерівців. Поляк з с. Маловоди над Стриною, Томко Чічер, впевняв червоноармійців, що села Раковець і Соснів є чисто бандерівські й переховують зброю. Притому подав прізвища «бандерівців».

В Підгайцях по приході большевиків поляки захопили в свої руки Союз Кооператив і почали господарити в ньому по-своєму.

В березні 44 р. Заловеччина, пов[іт] Зборів, переживала дуже важкі хвилини. Большевики при допомозі поляків взялись надобре до нищення українців. Поляки давали большевикам списки всіх

свідомих українців і помагали їм в перевадженні арештувань. Арештованих українців немилосердно туртурували, щоб довідатись від них про справи ОУН, а відтак розстрілювали. Поляки тріумфували й говорили: «До цього часу ми вас боялися, а тепер ви будете ховатися по дірах, але й це вам не pomoже».

В Бережанщині большевики звернули увагу на те, що в польських селах (напр[иклад], Пановичі) були виписані гасла на честь Сталіна й Червоної Армії, а в українських селах протибольшевицькі кличі. Це їх наставило прихильно до поляків, а ворожо до українців.

25.3.44 р. вночі прийшли до Підгаєць большевики, а вже 26.3 в неділю поляки водили їх по мешканнях українців і спільно грабували. Містоголова Міськради Підгаєць, поляк Мандзій послав до українських родин поляків з домаганням давати харчі для 30 жидів, що вилізли з криївок.

В с. Соснів, пов[іт] Підгайці, поляки прискаржили перед большевиками багато українців. На їх донос арештовано в Соснові 5 осіб, а саме станичного ОУН і двох симпатиків, директора школи й вїта. З числа змобілізованих поляків виділено 10 як допоміжну поліцію для НКВД.

Прихід большевиків на терен Станиславівської округи зустріли поляки з великою радістю. Вони вітали большевиків привітальними брамами й червоними та білими прапорами (напр[иклад], Надвірна, Тарновиця Пільна й інші). Поляки вважали, що настав час великої помсти на українцях за всі протипольські акції. Вони з місця чинно включилися до співпраці з большевиками, творячи уряди й міліцію, та даючи їм всякі правдиві й неправдиві — інформації про український самостійницький рух. Вся адміністративна й частина поліційної влади опинилася в руках поляків. З боку поляків посипалися доноси на українців, що, мовляв, оце «бандерівці», оці переховують українських партизанів, співпрацюють з ними, мають зброю і т. п. Для вжитку НКВД поляки виготовляли списки свідомих українців, головню інтелігенції.

Безпосередньо перед приходом большевиків у Надвірнянщину в березні 1944 р. поляки зорганізували й озброїли в Витькові відділ в силі 400 чоловік, який почав негайно робити збройні наскоки на дооколичні українські села: Бабче, Пнівня, Пасічна, Молодьків. Свою терористичну роботу по відношенні до українців вони продовжували й по приході большевиків. Вони арештували свідомих українців, робили переслухання, деяких розстрілювали самі, а інших відставляли на НКВД до Надвірної. При тому постійно відгрожувались, що справлять українцям «порядний Великдень».

Поляки потворили свої уряди в Надвірній, Ломаджені, Отинії, а в Маріямполі й Делієві свою комітети. В Тарновиці Лісній вивісили на привітання большевиків червоний і червоно-білий прапор. Польській делегації, яка клопоталась про створення польського уряду в Товмачі, якийсь большевицький командир сказав: «вважайте, бо в нас одного дня вибирають, а другого ховають...».

В с. Деліїв, пов[іт] Галич, по приході большевиків у березні 1944 р. поляки створили свій уряд і міліцію, з поляком Коробкою на чолі. Вони, м[іж] ін[шим], арештували й віддали большевикам українського самостійника станичного Боду, а все його майно skonфіс-кували.

13.4.44 р. в с. Олеша (Товмаччина) один поляк з Хотимира запровадив 12 енкаведистів прямо до хати, де квартирувала повітова боївка ОУН. Українські боєвики вбили трьох большевиків і самі ви-цофалися. Пізніше большевики спалили цю хату.

15.4.44 р. большевики арештували в Старому Лисці по вказів-кам місцевих поляків двох членів ОУН — підрайонового й станич-ного військовика.

В Тумирі арештували на донос поляків зв'язкового й підрайо-нового ОУН.

15.4.44 р. в с. Перерісль 5 місцевих поляків і двох большеви-ків арештували 70-літнього директора школи Гелевича й його сина. Крім того, зграбували 6 господарів і повибивали їм вікна.

Богородчанські поляки (Вітковські Юзеф з сином, Пастернак Міхал та Трохацькі Міхал з сином Рудольфом) виготовили для НКВД листу «ворогів большевизму», на якій було 150 прізвищ українців.

В с. Глибоке, пов[іт] Станіславів, на донос поляків большевики розстріляли начальника громади Фелікса Козубяка.

В Отинії на донос поляків Казимира Гольського та Петра Гута большевики арештували трьох українців: Стахію Бенеш, Семена Черноокого та Дмитра Іванціва.

В м. Пнів'є, пов[іт] Надвірна, на донос місцевих поляків боль-шевики арештували й розстріляли бувшого голову Укр[аїнського] Комітету Здобудовського з Надвірної.

15.4.44 р. большевики арештували в с. Старий Лисець підрайо-нового ОУН Фенка, станичного військовика Лебеда та симпатика ОУН Федора Волосянку. Большевиків привів до хати Лебеда поляк Віктор Сляни.

Також у Коломийщині поляки відиграли головну роль в енкаведівській акції виарештування активних українців. Вони при кожній нагоді й на кожному кроці виказували большевикам укра-

їнських самостійників. За те й большевики виявляли всюди свою велику прихильність для поляків.

В Коломиї сформовано поліцію виключно з поляків. НКВД дало їй широке поле діяння. Польська поліція дістала дозвіл робити ревізії по домах та виїздити разом НКВД на облави й погромні акції.

В іншому звіті пишуть:

В Коломиї большевики створили комуністичний комітет з комуністом поляком Пляскозубом на чолі. Подібні комітети з поляків повстали в Заболотіві, Гвіздці й Снятині. Відтак большевики дозволили полякам організуватися в спеціальні відділи, т. зв. «істребітельніє отряди по барбе с бандітизмом». Озброїли їх і кинули на українські села з погромною метою.

В половині березня 1944 р. наїхала на села Радехівщини велика банда червоних партизан. Банда дуже пограбувала села: Бурдуляки, Козаки, Станиславчик, Монастир Брідський, Туря, Гутисько Туринське, Потоки й Трійця. До згаданої банди пристало до 200 жидів і около 150 поляків з довколишніх сел та з Волині.

Під кінець березня 1944 р. 40 поляків з с. Маловоди, пов[іт] Тернопіль, зголосились зі зброєю в руках до служби в Червоній Армії. Большевики обстригли їх і відобрали зброю. По відступі большевиків німці забрали цих усіх поляків з собою.

З Перемишля звітували в березні 1944 р.:

На терені Ярославської й Ряшівської округи та взагалі в Люблинській області панівне місце займає ППР або подібні їй програмою польські підпольні організації, які стоять на противольшевицькій платформі.

В одному звіті з Волині польський старшина писав (в березні 1944 р.): «В Рожицях большевики розброїли польську станицю. Командира й 4-ох людей розстріляно. Біля 20 людей арештовано й відставлено до Луцька. В Учві большевики розброїли польську станицю (самооборону). Один старшина з армії Берлінга заявив у розмові з нашим вояком, що відносини в їх рядах залишають багато до побажання й що вони є трактовані як парубки».

(Однак подібні факти не вплинули на поляків отверезуючо. Вони далі вислугувалися большевиками).

1.4.44 р. в с. Хохонів, пов[іт] Підгайці, большевики арештували багато українців під закидом спалення польських господарств. Про це постарався поляк Філько Мушиньскі з Панович. Інший поляк, Маріян Залевскі, старався знищити большевицькими руками одного з арештованих — Гриця Гладкого, але большевицький майор звільнив його також.

2.4.44 р. в місті Надвірна поляки й фольксдойчери узброїлися й утворили міліцію. На 58 членів міліції не було ні одного українця. Командантом міліції був поляк Пйотр Рерудкевіч. Польські міліціонери ходили разом з червоноармійцями по заможніших господарях і під покришкою трусів грабували все, що тільки попадало їм в руки: худобу, харчі, одяг, шкіру і т. п. Під гаслом боротьби з «ворогами народу», польська голота зводила особисті порахунки з німцями [і] українцями. Коли командант міста, українець Грегораш, виступив проти такої польської політики, поляки закричали, що українець, хоч би був і комуністом, буде завжди ворогом большевиків.

2.4.44 р. до с. Хохонева, пов[іт] Рогатин, прийшло 20 озброєних поляків з околишніх сіл, разом з большевицькою стежею. Вони перевели ревізії й арештування серед свідомих українців.

5.4.44 р. в с. Гнильче, пов[іт] Підгайці, поляк Яцек Крементовські намовив одного червоноармійця перепровадити ревізію в хаті українця Павла Сміха. Ревізія не дала ніякого висліді.

Того ж дня поляки Франек Залевські й Кароліна Белінська наслали большевиків на ревізію до українця Осипа Керсана.

Поляки з кольонії біля Тарновиці запросили до себе на Великдень в гості — червоноармійців. В подяку за то сталінські соколики згвалтували під кінець гостини всіх зловлених дівчат на кольонії.

В с. Тарновиця Пільна згвалтували в присутності бувшого віта поляка його суджену польку. Так большевики зрозуміли польську готовність «до співпраці» з ними.

В польському селі Ломаджені, р[айо]н Надвірна, прийшло через непорозуміння до бою між мазурами й большевиками. Від польських куль згинуло 4-ої червоноармійців, а 13 було ранених. Большевики арештували 22 мазурів і забрали з села дві фіри крісів. Людям говорили, що вони зловили «польських бандіровцов».

З відступаючими большевиками відійшло з сел Озеряни, Хотимир і Олеша понад 120 поляків.

17.4.44 р. надвірнянська міліція (поляки), втікаючи перед мадярами, забрала з собою около 50 в'язнів. По дорозі всіх в'язнів розстріляли.

Польська міліція в Лисці нараховувала 18 поляків. Її командантом був знаний боївар Віктор Сляни. По відході большевиків польські міліціонери зброю заховали.

Вночі 24 на 25.4.44 р. німці знищили дотла польську твердиню в Золочівщині с. Віцинь. За сповіданням одного німецького лейтенанта, в цьому селі перебувало 300 поляків з Варшави, 400 з Кракова і 150 зі Львова, 600 жидів і 500 больш[евицьких] парашутистів.

Під час акції німці мали вбити около 1 300 поляків, а в полон взяти 1 400. В німецькі руки впало дуже багато зброї.

Большевицькі партизани, що грасували в Сокальщині, в квітні 1944 р. відносились до українського населення дуже брутально, зате до поляків дуже прихильно. Поляки помагали червоним у розвідці. На чолі кількох «отделеній» стояли молокососи-поляки.

Органи Служби Безпеки ОУН ствердили в квітні 1944 р., що провідник комуністичної сітки в Болехові, лейтенант Володимир Тавзін, тісно співпрацював з польськими комуністами.

В квітні 1944 р. в Підгаєччині й Бережанщині грасували большевицькі банди, які рекрутувалися з розбитків ЧА, жидів і поляків. Ці банди завдячували своє існування місцевим полякам, які з ними тісно співпрацювали. Українські збройні відділи зліквідували не одну таку банду.

В квітні 1944 р. в с. Тростянка, пов[іт] Зборів, німці зловили поляка з Кругова, який мав при собі список українців з 3-ох сел. Списки були призначені для большевиків.

В с. Воскресінцях польсько-большевицькі банди застрілили студента техніки Мирослава Григорчука, а його сестру ранили.

Один поляк-інтелігент в розмові зі старшиною Ч. А. сказав, що треба стріляти всіх українців без розбору. Офіцер відповів: «Я також українець, і ти за це перед мною відповіси». По тих словах застрілив поляка.

8.5.44 р. напала на село Тишицю, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], польсько-жидівсько-большевицька банда в числі до 300 людей. На чолі банди стояв поляк Войцеховскі. Інші члени банди, це були поляки з с. Гавлік, пов[іт] Кам'янка. Бандити ограбували село з худоби, харчів, одягу й відійшли в ліс. Після того люди найшли в лісі біля Тишиці 4 замордованих мешканців села і по кілька трупів невідомого походження.

11.5.44 р. польсько-большевицька банда сильно пограбувала українських мешканців села Старі Королі (Ярославщина). Одну хату спалили. Поляків не чіпали.

17.5.44 р. писали з Холмщини:

З різних околиць Холмщини приходять вістки, що відділи Польської Кривої Армії злучилися з комуністичною партизанкою.

19.5.44 р. повідомляли з Волині:

«Поляки з кольоній Ягодин, Римачи, Тербойки — Любомирського р[айо]ну помагають большевицько-польським партизанам харчами та перепроваджують їх малими групами через сильно хоронено лінію Холм — Ковель на північ».

В травні 1944 р. втікаючі з-під большевицької окупації оповідали, що у Залозеччині (округа Бережави) стаціонували польські червоні дивізії, які в жахливий спосіб винищували українців.

В с. Тростянець, пов[іт] Зборів, поляки вказали большевикам на кількох українських самостійників. Большевики їх сильно побили.

В селах Гарбузів, Кругів і Лукавець оперувала польсько-большевицька група з червоними опасками на шапках. Ці польські і большевики сильно грабували людей.

В с. Тростянець арештували 4-ох українців. По відступі большевиків знайдено 2 трупів згаданих українців. Двох інших пропало без вісти.

В с. Залізці поляки зорганізували чисто польський комуністичний уряд.

В Станиславівчині були випадки, що польська міліція робила напади на безборонне українське населення.

В травні 1944 р. стаціонував на Луччині, від Ківерецького Ліса аж по Келки, Польський Легіон (Дивізія) при Ч. А. Легіон нараховував до 15 000 війська. Був зорганізований з поляків, що були на Сибірі, й доповнений місцевими поляками. Місцеве населення пізнавало в їх рядах поляків, вивезених большевиками в 1930 р., а також тих, які втекли були перед акціями УПА.

Вступаючий польський легіон польське населення, зокрема по містах, вітало квітами й оплесками. Тих овацій було большевикам забагато, й їм вони не подобалися.

Польському легіонові заборонено мати будь-які зв'язки з польським урядом в Лондоні.

Відношення польсько-большевицьких легіоністів до українського населення було дуже погане. Вони зажадали від большевиків виселення українців з зайнятих легіоном теренів, мовляв, українці будуть їм на кожному кроці шкодити. Легіонери помагали енкаведистам вишукувати членів ОУН. Українцям відгрожувалися, що за всі провини проти большевиків відповідатиме десяте українське покоління.

В с. Коршевець Луцького р[айо]ну одна полька хотіла при помочі червоноармійця відобрати від колишньої сусідки-українки корову. Українка поскаржилась лейтенантові-українцеві, а той крикнув на польку: «пашла вон, як ще раз прийдеш, уб'ю, як собаку».

До червоних партизан, які переховували в травні 1944 р. по деяких селах Ковельщан, приставали радо поляки. Але між червоними й поляками викликали сварки. Червоні твердили, що то через поляків населення не хоче їм дати піддержки й доносить німцям про місце їх перебування.

З Полісся звітували:

Частина польської партизанки, що входила в склад групи «Колпака», не пішла разом з ним в німецьке запілля, тільки залишалися за Случем в Людвипільському й Березенському р[айо]нах. Група ця активно виступала проти відділів УПА й українського населення.

В початках квітня 1944 р. польські партизани повкопували на старій польській границі стовпи з польськими орлами. Тоді відділи НКВД зробили облаву в теренах Людвипільського й Березенському р[айо]нів та знищили цю групу. На прикордонних стовпах повісили 16 поляків. Решту чоловічого польського населення, що де-не-де ще була залишилась по польських кольоніях, большевики змобілізували й відправили до Рівного до легіону В. Васілевської.

Поляки, що залишились по селах Людвипільщини, симпатизують з відділами УПА.

При переході на схід відділи УПА задержувалися на польських колоніях. Поляки давали їм добровільно харчі, виставляли варту, попереджували перед НКВД.

В польських відділах В. Васілевської є рівно ж українці з західних областей.

5.5.44 р. німецькі літаки розбили в Сарнах 2 ешелони з польськими відділами. Розбитки розбіглися по довколишніх селах.

1.6.44 р. польсько-большевицька банда пограбувала селян-українців на присілку Бахоріс — Вілька Жапалівська, пов[іт] Ярослав. Полякам звертали заграбоване «помилково» добро.

З Коломийщини повідомляли в липні 1944 р.:

По большевицьких тюрмах сидять також поляки-націоналісти, підозрілі в приналежності до ОЗОН-у. Питання автономної чи самостійної Польщі в большевиків не існує. Вони прагнуть радянську Польщу з Вандою Васілевською на чолі. В пресі дораджують полякам відректися своєї дотеперішньої імперіялістичної політики по відношенні до сусідніх східних народів, а натомість щиро стати на ґрунт пролетарської революції й радянської соціалістичної влади.

В половині серпня 1944 р. зі Станиславова виїхало в гори на акцію проти українців — около 500 міліціонерів-поляків.

В Галицькому повіті поляки зорганізували по своїх селах власні станиці міліції, які стали всеціло до послуг НКВД, напр[иклад], в Маріямполі та Волчкові було в серпні 44 р. 42 міліціонерів-поляків, у Делієві 37, в Медусі 10. Зброю мали власну.

В Калуші при НКВД була зорганізована міліція, в склад якої входило 120 поляків і 10 українців. На чолі міліції стояв поляк Петра-

лак. Ця міліція подала до НКВД заяву, щоб їм дозволили продовж 3-ох днів «погуляти» на українцях. У відповідь НКВД арештувало кілька поляків. При НКВД в Долині була зорганізована польська міліція в числі 55 поляків і фольксдойчерів. На чолі НКВД стоїть українець Бондаренко, колишній заступник начальника НКВД в Долині. На цькування поляків проти українців один енкаведист їм відповів: «Нас не обходить те, що було, але те, що є».

«Істрєбітельний батальон», який квартирував в Богородичах в серпні 44 р., складався з 7-ох поляків, озброєних в ППШ і кріси.

21.8.44 р. міліціонери-поляки пограбували присілок Вили між Лисцем і Стебником, пов[іт] Станіславів, та забрали 3-ох мужчин.

Зі Станіславівщини повідомляли 26 серпня 1944 р.:

Поляки з приходом большевиків розчарувалися. Вони думали, що на цих землях повстала польська держава, а тут большевики їм кажуть іти здобувати собі Польщу від німців. В зв'язку з тим багато поляків повтікало. До армії зголосилися самі неолітки.

Наприкінці серпня 1944 р. большевики списали всю зброю, яку мали в руках поляки (члени міліції і «істрєбітельних отрядів»), і заповіли бранку чоловічого елемента в Польську Визвольну Армію.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 3. — Арк. 42–68. Копія, машинопис.

№ 346. Витяг зі звіту «Збройна боротьба українського народу проти окупантів» про польсько-українське протистояння протягом січня — серпня 1944 року
1944 р.

**ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ПРОТИ ОКУПАНТІВ**

(Вістки з українських земель за час від січня до серпня 1944 р.)
[...]

Увага: вістки, подані в цій збірці, є неповні, зокрема, якщо йде про місяці січень — лютий і далі липень — серпень 1944 р.

1. АКТИВНА ПОСТАВА НАРОДУ

Зі Станіславівщини повідомляли на початку 1944 р.:

«Самооборонні збройні дії УПА й УНС-и тішаться великою популярністю серед народу. Доказом того є святочні збірки, коляда та дарунки для повстанців. Жертвенність народу для своїх збройних відділів перевищила всі сподівання».

З Холмщини звітували 30.3.44 р.:

На Холмщині розгорівся нещадний бій з польською партизанкою, який жорстокістю й упертістю перевищує подібні дії на ЗУЗ.

Холмщак змінився. Якщо ще рік-два тому назад вагався, кудюю йти, то зараз він стає активним боєвиком. Багато синів Холмської землі згинуло героїською смертю в цій боротьбі. Хоч Холмщина знищена, скривавлена, але назавжди лишиться українською.

30.4.44 р. в Холмі відбувалася велика нарада представників українського громадянства з митрополитом Іларіоном на чолі. Учасники наради прийшли до переконання, що єдиним рятунком для Холмщини є УПА. Кубійович, СС-Дивізія Галичина та УЛС не є авторитетом для німців, а тим менше для населення. Невеликий загін УПА значить зараз більше, як Кубійович і УЦК, бо під час польських акцій на Холмщині ніхто з тих «чинників» не виявив якоїсь реакції. Як зазначив один з учасників наради — її перебіг, це був гимн на честь УПА. У висліді нарад створено при митрополиті «Раду», якої завданням мала бути оборона інтересів Холмщини.

На тій же нараді уложено меморіал, в якому описано всі звірства поляків на Грубешівщині і в Г. Г. Меморіал мав бути розісланий, за згодою німців, до всіх єпископів світу, католицьких і некатолицьких.

[...]

З Холмщини писали 7.5.44 р.:

В Грубешівському повіті на руїнах знищених сіл під охороною українських збройних відділів починають селяни свою працю.

[...]

Внаслідок діяльності українських збройних відділів поляки залишили терени південної Грубешівщини та переправились за лінію вузькаторової залізниці Вербковичі — Угнів. Над річкою Гічвою стоять відділи їхнього «КОП»-у (Корпус Охрони Погранічча).

Ослабла теж значно діяльність польських терористичних груп у пов[іті] Холм.

Звідти ж писали 17.5.44 р.:

«Вбивства українців уже рідше трапляються, бо українці стосують чинну або пасивну самооборону (Ухані, Молодятичі). Населення горить жадобою помсти. Кожної ночі палають вогні, це селяни самі мстяться за своє. Щоб знищити сліди побуту поляків на наших землях, селяни розбирають хати польських колоністів і звозять їх на згарища своїх сел. Відбудовуються й зачинюють знов господарити. В цих важких хвилинах, які переживає українське населення на цьому терені, виявляється особливо яскраво його прив'язання до рідної землі».

...Навіть в найбільш пасивних досі селах помітно вже проти-большевицькі вияви (с. Бозов, волость Став).

З Холмщини звітували 12.6.44 р.:

В південних теренах округи цілість життя має чистий державницький характер. Є можливість розвивати деякі ділянки. Переводяться ряд вишколів, якими здобувається намова кращих людей до праці в рядах організації на різних теренах округи.

З Замостейщини звітували 14.3.44 р.:

«Вавилонська вежа населених по українських селах Замостейщини різних фольксдойчів довго не вдержалася. Вже зачався в ній вилім. Напр[иклад], село Пасіки вже опорожнилося, й наші бідні дядьки вже вскочили [нрзб.] в свої рідні оселі. Події на східньому фронті не дозволяють німцям гостро братися до цих самовільних поворотців, і вони собі тихесенько там проживають. Звідтіля інформують своїх знайомих з інших виселених сіл про різні можливості. Тому тепер є так мало охотників до переїзду на Грубешівщину».

2. ЗБРОЙНА САМООБОРОНА

[...]

5.2.44 р. відділ УНС-и звів короткий бій з польською бандою на кольонії біля села Теревівці (Холмщина).

16.2.44 р. УНС-и звела бій з польською бандою на кольонії Турка (Холмщина). Вбито 5 поляків.

[...]

3.3.44 р. в с. Пукасівка, пов[іт] Галич, поляки-фольксдойчери сконфіскували підводи з харчами, призначеними для українських збройних відділів, та арештували 4-ох українців (між ними й вїята). На шляху до Галича українська самооборонна боївка відбила в'язнів і фіри з харчами. В сутичці вбито двох грабіжників.

3.3.44 р. в с. Митниці, пов[іт] Скалат, українська боївка, заатакована польськими терористами, знищила в боротьбі 10 поляків і 1 польку. Власних втрат не було. Вбиті поляки активно співпрацювали з большевицькою партизанкою.

5.3.44 р. під час наскоку німців й поляків на с. Садки, пов[іт] Чортків, стежа УПА в числі 6 чоловік звела з напасниками бій. В бою впало 2-ох німців, а 4-ох було ранених. Власні втрати: 1 убитий, 1 ранений.

7.3.44 р. польська боївка напала на лісничівку в Явірнику Руськім в числі 8 осіб з метою вбити лісничого українця Петра Медая. На лісничівці були в той час у гостях інші лісничі й український поліцист Бубчак. Нападени відстрілювалися продовж трьох годин і відо-

гнали напасників. Поляки мали кількох ранених. По українському боці згинув поліцист Бубчак.

[...]

12.3.44 р. боївка ОУН звела в с. Ягольниця Стара, пов[іт] Чортків, бій з переважаючими силами німців і поляків, що приїхали громити село. Бій тривав півгодини. Втрати ворога — 5 убитих, 1 ранений. Власні втрати — 8 вбитих від німецького кулеметного вогню німецького літака.

[...]

В час диких погромних акцій польських терористичних банд на Грубешівщині (9–14.3.44 р.) населення сіл над Бугом втікало через ріку на Волинь. Біля Крилова селяни зробили собі понтоновий міст, через який переправляли своє майно. Один підстаршина — німець, що командував заставою (штіцпунктом) Галицького Добровольчого Полку ч: 5, хотів висадити цей міст у повітря. Тоді повстанці поставили на другому березі 4 важкі кулемети проти цього панича. Через міст пройшов з другого боку старий дядько з крісом, перев'язаним шнурком через плечі, й показав німцеві на наставлені кулемети. Німець з повним респектом занехав свій план висадження мосту (зі звіту представника УПА, д[руга] Левицького).

...3 Перемишля звітували 28.3.44 р.:

В теренах Лежайщини й Білгорайщини українське населення стосує в часі нападів польських банд збройну самооборону. Люди бороняться вперто, і ніхто навіть не носить з думкою тікати.

В березні 44 р. в повітах Лежайськ і Білгорай українські селяни зі сел Молині, Тарнавка, Дубровиця — зробили кілька засідок на нападаючих польських бандитів і відбили від них награване майно, а бандитів розгромили. Ляхи тікали, гублячи черевики, з окриками «Матко Боска» (звіт з Перемишля 28.3.44 р.).

29.3.44 р. на село Свободу, пов[іт] Рогатин, напала польська боївка в числі 13 чоловік. Вони почали грабувати й тероризувати українське населення. Українська самооборонна боївка вбила 4-ох й ранила 2-х напасників. Решта втекла.

...В березні 1944 р. українські самооборонні відділи звели бій з польською терористичною бандою в с. Куліки, пов[іт] Золочів. Куликівській банді прийшла на поміч польська боївка з с. Адами. Втрати ворога — 40 осіб. Власні втрати — 5 ранених.

...10.4.44 р. німці й поляки повели спільний наступ на с. Комарів, пов[іт] Сокаль. Місцева самооборона, підсилена сусідніми селами, збройно відбила напад. В бою загинуло 5 поляків, 1 німець та було важко ранених 5 німців. Власні втрати: 2 убитих, 1 полонений.

На прохання польського ксьондза-шовініста Шукальського в Сокалі ортскомандант давав польським втікачам с. Комарова військову допомогу та роздав між поляків кількадесят крісів. Потім всі разом рушили на Комарів, щоб забрати польське добро. Українське населення Комарова боронилось від напасників збройно. В бою згинуло 21 поляків, а кількох було ранених. Власні втрати — 2-х убитих. Німці вдовольнились двома безрогами.

12.4.44 р. в с. Богутичі місцева самооборона вбила 6 польських бандитів, які прийшли грабувати українське добро.

14.4.44 р. в с. Гдешин двох українських стрільців самооборони вбили з засідки 7 польських грабіжників.

...13.4.44 р. українські збройні самооборонні відділи звели бій з бандою поляків і мадярів, що спалили й пограбували с. Капанки, пов[іт] Калуш. Вбито 40 поляків і 2-ох мадярів. Крім того, кільканадцять поляків потонуло в річці Сівці. При поновнім наскоку бандитів на село в дні 20.4.44 р., українська самооборона знищила напасників на 7 підводах. П'ять інших фір з бандитами втекли.

18.4.44 р. напали поляки в німецьких мундурах на село Кропивник, пов[іт] Калуш, з метою пограбувати й спалити село. Український самооборонний відділ вступив з напасниками в бій. Поляки втратили 7 чоловік убитими й відступили. 21.4.44 р. знов прийшло між українською самообороною і більшим відділом німців, поляків і мадярів до бою під Кропивником. По стороні ворога впало 43 люда. Малий український самооборонний відділ (всього 10 чоловік) мусів відступити перед перевагою скорострільного й гранатометного вогню противника в ліс.

22.4.44 р. фольксдойчі й поляки грабували село Поторицю, пов[іт] Сокаль. Місцева самооборона прогнала їх з села.

В звіті зі Станиславівщини за квітень 1944 р. повідомляють: ...24.4.44 р. польська банда заатакувала село Павшиці-Любича, пов[іт] Рав[а]-Русь[ка]. Однак, замість на безборонне населення, натрапила на відділ УПА. В бою вбито 10 бандитів, решта втекли в ліс.

...12.5.44 р. відділ УПА заатакував польських партизан в околиці сел Конюхи й Маличі (кольонія Грубешівщина). Згадані села спалено. Вбито 10 поляків.

14.5.44 р. відділ УПА рушив походом на польські села Гачиська й Гонятичі з прилягаючими кольоніями (Грубешівщина). Поляки без бою повтікали на Захід.

...Вночі на 21.5.44 р. польська банда напала на с. Карнавка, пов[іт] Ланцет, і пограбувала кооперативу. Місцева самооборона прогнала напасників, причому одного з них важко ранила.

...В Тишівському повіті (Холмщина) польська організація наказала строго всім полякам-утікачам вертатися на українські терени — до спалених польських кольоній. Місцеві самооборонні відділи українських селян відбили в травні 1944 р. кілька таких польських спроб.

В квітні — червні 1944 р. втікло з Грубешева на захід кілька тисяч поляків, які скупчилися були в місті зі страху перед відплатними акціями УПА.

В днях 1 і 2.6.44 р. польські терористичні банди рушили новим походом на українські села по лівім боці Буга. Напасникам удалося тільки погромити 4 українські села, бо дістали належну відсіч з боку відділів УПА. Хоч польські банди кількакратно переважали відділи УПА, мусіли відступити з поважними втратами.

4.6.44 р. сотня поляків і 20 німців з Горжович пограбували українське населення в с. Миклашів, пов[іт] Львів. При відвороті польської банди місцеве населення почало з ними бій. Вбито 7 бандитів. Власні втрати: 2 вбитих.

11.6.44 р. при нападі польської банди на с. Шоломию, пов[іт] Львів, українська самоборона вбила трьох бандитів.

12.6.44 р. вночі під с. Лани, пов[іт] Калуш, підійшла польська банда. Люди підняли крик і заалармували сусіднє село й німців. Поляки відступили з двома раненими.

...3 приходом большевиків, до сел Станиславівщини почали вертатися втікачі-поляки. Тому, що вони продовжували свою агентурну роботу на шкоду українців, місцева самооборона почала їх одинцем і родинами ліквідувати. Перелякані поляки тікають на ніч зі сел до Станиславова.

В одному звіті пишуть:

3. ДІЇ УПА В ГАЛИЧИНІ Й НА ХОЛМЩИНІ

...13.2.44 р. в с. Гуціско Бродзке, пов[іт] Броди, прийшло до короткого, але дуже запеклого бою між озброєною групою людей, що громиили поляків, і відділом німецького війська з Поникви. Німці втратили в бою один танк і кільканадцять убитих. Партизани, погромивши село, відійшли в ліси. Своїх убитих і ранених забрали з собою.

...25.2.44 р. в околиці сел Болежинів, Ожидів і Соколівка, пов[іт] Броди, прийшло до бою між українськими збройними відділами й численною польсько-большевицькою бандою, виполошеною німцями з-під села Майдан. 28.2.44 р. бій перенісся в околиці села Рожнів. (Вістки зі звідомлень У[країнського] Комітету.)

...28.3.44 р. відділ УПА під проводом «Галайди» повів наступ на польську твердиню Острів коло Угнова. Бій тривав півдня. Село

знищене до тла. По ворожій стороні згинуло ок[оло] 500 осіб. Власні втрати: обласний провідник боївки сл[авної] п[ам'яті] Тарас Онишкевич «Галайда» і 16 стрільців.

...30.3.44 р. в с. Дунаєць Польський, пов[іт] Дрогобич, напала польська боївка на транспорт товарів українського підпілля. П'ять українських конвоєнтів вступили в бій з кільканадцятьма польськими боївкарами. Транспорт врятовано. Поляки стратили одного вбитого й одного раненого. Власних втрат не було.

...8.4.44 р. біля с. Осмолода в Станиславівщині українські повстанці перехопили групу поляків, які перепроваджували на Закарпаття большевицьких парашутистів. В бою вбито 5 поляків. При них знайдено 20 000 зл[отих].

9.4.44 р. на польський Великдень українські відділи на Холмщині заатакували головні польські сили на колоніях Посадів і Стенятин. Ворог кинув до бою ок[оло] 300 поляків. Завзятий бій тривав від раннього ранку до год. 16 і закінчився перемогою українських відділів. Вбито понад 100 польських терористів. В самому тільки посадівському лісі нараховано до 70 ворожих трупів. Число ранених по ворожій стороні велике. Здобуто від ворога 1 РКМ, багато крісів, пістолі, далековиди й магазини: три фіри сала, цукру, муки, одержі, аптеку, кінний табір, худобу і т. д. Власні втрати: 4 вбитих і 13 ранених.

...14.4.44 р. український збройний відділ в числі 85 чоловік заатакував місцевість Битьків у Надвірнянщині, де був осідок польської большевицької терористичної групи. Поляки були сильно укріплені в фабриках, звідки відстрілювались з автоматів і важких скорострелів. В ході зтяжнього бою вбито около 100 поляків і 40 большевиків у грузових машинах. Під натиском большевицьких танків, що спішили з Надвірної на відсіч Битькова, українські повстанці відступили. Власні втрати: 2 убитих і 1 ранений.

...19.4.44 р. під Лащовом, окр[уга] Рава Руська, українські збройні відділи, які проводили відплатні акції на поляках, попали в засідку німецької військової частини. Відділи УПА не хотіли зводити бою з німцями, тому вирвалися в сторону Посадова. Напираючих на Посадів німців криваво відперто. Втрати ворога: кільканадцять убитих і багато ранених. Власні втрати: 6 убитих (в їх числі чотовий Кармелюк), 3 ранених, 3 пропавших. Здобуто від німців 1 гранатомет і кулемет Кольта та 2 000 набоїв до нього.

...В Олеші, пов[іт] Товмач, місцевий поляк привів большевиків до хати, де квартирував рій УПА. Один зі стрільців почав стріляти на червоних, одного вбив і одного ранив. Большевики втекли. На дру-

гий день арештували й розстріляли одного українського самостійника й спалили 3 господарства.

Бої на Холмщині

14.5.44 р. на польських колоніях Ганачевська й Гонятичі (Грубешівщина) українські збройні відділи звели бої з польськими терористичними бандами, які готовились до протиукраїнських акцій. Банди розігнано з кривавими втратами. Колонії спалено.

15.5.44 р. прийшло знов до запеклого бою між українськими збройними відділами й польськими бандами на колоніях Гонятичі й Гонятчики. По українській стороні було 3 ранених, втрат ворога не устійнено.

16.5.44 р. спалено до решти колонії Гонятичі й Гонятчики. Поляки втекли без бою.

19.5.44 р. українські збройні відділи звели завзятий бій з головними польськими силами в колонії Наброщ і на фільварку Старе Село. Поляків розгромлено. Вбито понад 30 бандитів. Полякам на поміч наспіли німці й фольксдойчі з Тишівець. В бою вбито кількох німців. Власні втрати: 2 убитих, 5 ранених. Німцям і полякам помагав літак.

Загальні втрати ворога в цих боях: 6 убитих і кількох полонених. Здобуто 1 кулемет, ок[оло] 10 крісів, кілька коней, худобу і т. п.

В ході акцій знищено такі польські гнізда: Ганачевська, Гонятичі, Гонятчики, Гостинне, Кришим, Тучапи, Моложів, Липовці, Марисін.

4. ВІДПЛАТНІ ПРОТИПОЛЬСЬКІ АКЦІЇ

(список далеко не повний).

Золочівщина:

4.1.44 р. на станції Красне вбито 8 поляків-залізничників.

6.1.44 р. в с. Вороняки "—" 4 "—"

10.1.44 р. в с. Коропець "—" 4 "—"

Пов[іт] Підгайці:

16.1.44 р. в с. Маркова вбито 31 поляків.

26.1.44 р. в с. Дубрівці (пов[іт] Тернопіль) вбито 5 поляків.

На поч[атку] лютого 44 р. в с. Божиків знищено 30 поляків за те, що вони видали в руки німців 25 українців з того села.

Ок[оло] 10.2.44. в с. Боків убито 24 поляків.

18, 22, 23, 11.44 р. зліквідовано в селах Бенева, Зарваниця, Гниловоди, Соснів, Золотники, Бурканів і Росоховатець — 42 польських активістів.

Пов[іт] Чортків:

25.1.44 р. в селах Угринь, Угриньковичі, Семенівка вбито 34 поляків.

Пов[іт] Бережани:

22.1.44 р. в с. Біще вбито 23 поляків.

24.2.44 р. в с. Мечишів знищено 10 мужчин-поляків. Їх господарства спалено.

27.2.44 р. в Бережанах вбито шефа Кріпо й кількох зондерістів-поляків, а також лікаря Білінського.

Пов[іт] Броди:

17.1.44 р. в с. Болдури вбито 42 поляків, спалено 28 господарств.

17.1.44 р. в с. Лісовники й Суховоля вбито 38 поляків.

21.1.44 р. в с. Руда Брідська вбито 4 поляків, спалено 70 господарств.

22.1.44 р. в с. Майдан Пеняцький вбито 15 поляків.

30.1.44 р. на польській колонії під с. Жашків убито ок[оло] 20 поляків, спалено 7 господарств.

24.2.44 р. українські СС-и знищили до тла центр польського бандитизму с. Гута Пеняцька. Всіх мужчин розстріляли, жінок зде-сяткували.

28.4.44 р. в с. Бордуляки знищено 2 польських активістів.

Пов[іт] Борщів:

10.2.44 р. в с. Грабівка вбито 12 поляків і спалено 4 господарства. Це була відплата за видання поляками німцям на розстріл 7 українців.

12,13.2.44 р. в с. Ланівці вбито 56 поляків, а понад 200 ранено.

13.2.44 р. в с. Германівка вбито 26 поляків. У відплату ґрентшуц розстріляв 2 українських поліцистів (польські дані).

21.2.44 р. в с. Івано Пусте вбито 5 поляків.

Пов[іт] Бучач:

14.1.44 р. в с. Нисколизи вбито 3 поляків.

29.2.44 р. спалено село Коростятин, що було центром польського бандитизму в Бучаччині. Від куль і вогню згинуло ок[оло] 150 осіб поляків. Вибито також всю польську обслугу зал[ізничної] станції. По українській стороні 1 убитий і 2 ранених.

Пов[іт] Копичинці:

Вночі на 12.3.44 р. знищено польське село Майдан. Вбито ок[оло] 100 осіб польського населення. Це була відплата за замордування місцевою польською боївкою 4-ох самостійників українських.

Пов[іт] Зборів:

30.3.44. р. в с. Плавуча Велика вбито 41 осіб поляків, 14 ранено. Спалено 26 господарств. Серед убитих були 3 українки, замужні за поляками і 2 українців-римокатоликів.

Пов[іт] Рогатин:

10.2.44 р. с. Слобідка Болшовецька вбито 48 осіб поляків.

13.2.44 р. в прис[ілку] Липиця Долішня " — " 8 " — "

14 і 16.2.44 р. вбито в с. Фирлеєв ок[оло] 90 осіб польського населення і 6 німців, які прибули на пацифікацію українців. Це була відплата за вбитого поляками стійкового УПА.

17.2.44 р. в с. Людвиківка вбито ок[оло] 330 осіб поляків і спалено половину села. Це була відплата за видачу поляками німцям районного інструктора ОУН Василя Фігурки. Поляки боронилися кісами й кулеметами.

18.2.44 р. вбито в с. Данильче-Жовчів 23 особи поляків

19.2.44 р. " — " Підкамінь 40 " — "

" — " " — " Фрага 23 мужчин поляків

" — " " — " Мелна 25 поляків

В селах Дитятин, Хохонів, Яблонів, Кокольники, Загір'я, Библо й Слобідка Кокольницька знищено 42 польських активістів.

В с. Болшів вбито 10 поляків-мужчин. Це була відплата за пірвання поляками санітарки з повітового осередка.

28.2.44 р. в м. Болшівці вбито 10 поляків і 2 польки, які кидалися з сокирами на боєвиків.

Крім згаданих місцевостей, винищено ще поляків у селах: Помонята, Бальківці й Любша.

Пов[іт] Перемишляни:

13.1.44 р. в с. Коростенко вбито 7 поляків, кількох забрано.

3.2.44 р. знищено осередок польського бандитизму в с. Ганачів. Вбито до 200 осіб польського населення, спалено понад 160 господарств.

В половині лютого 1944 р. спалено частинно село Митулин і вбито ок[оло] 30 поляків.

В с. Чемеринці вбито 7 поляків, б[увши] «стшельців».

В с. Плетиничі й Волків вбито 6 поляків (в тім 3-ох ксьондзів-шовіністів).

17–18.2.44 р. в селах Бачів, Зигмунтівка, Подусільна — Рівне вбито 36 осіб поляків, спалено 18 господарств. При тому згинуло 3 німців, а 8 було ранених.

1.4.44 р. в с. Біле вбито 19 поляків, спалено 11 господарств.

2.4.44 р. в с. Полюхів вбито 9 поляків і 2 жидівки.

5.4.44 р. в с. Пнятин вбито 5 поляків.

14.4.44 р. в с. Жидовичі вбито 58 поляків, спалено 14 господарств.

15.4.44 р. в с. Тучне вбито 66 поляків, спалено 25 господарств.

29 і 30.4.44 р. в с. Прибин вбито 4 поляків, спалено 2 господарств.

- 29.4.44 р. в с. Дубрянці вбито 5 поляків.
29.4.44 р. в с. Утіховичі вбито 9 поляків.
30.4.44 р. в с. Тучне вбито 4 поляків.
30.4.44 р. в с. Глібовичі вбито 42 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Миськова вбито 22 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Містечко вбито 36 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Зарубина вбито 27 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Вечас вбито 18 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Неділіська вбито 19 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Грабник вбито 19 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Галина вбито 80 поляків.
30.4.44 р. на прис[ілку] Жабокрук вбито 20 поляків, спалено 2 господарства.
12.5.44 р. в с. Біле вбито 35 поляків. Решта виїхала на Захід.
Пов[іт] Львів:
44 р. в трьох місцевостях коло Янова зліквідовано 6 поляків.
15.2.44 р. на п[рисілку] колонії к[оло] Волі Доростянської (п[рисілку] Янів) вбито 5 поляків.
28/29.2.44 р. в присілку Хатки коло Яричева вбито ок[оло] 200 поляків.
28/29.2.44 р. в польській кольонії на північ від Мостиськ вбито ок[оло] 100 поляків.
В другій половині лютого 44 р. вбито на вулицях і передмістях Львова кільканадцять поляків (відомості польських джерел).
Між 12–16.3.44 р. знайдено на вулицях Львова 44 трупи молодих поляків (в віці 18–32 роки).
Пов[іт] Бібрка:
Вночі на 8.3.44 р. знищено в селах Соколівка, Ходорківці й П'ятничани 60 поляків-мужчин.
Пов[іт] Кам'янка Струмилова:
4.3 (або 6.3) 44 р. українські СС-и винищили польську колонію Завонє, яка було осідком і твердинею польсько-більшевицьких банд. В акції вбито ок[оло] 300 людей, село спалено. Знайдено дуже багато зброї й амуніції. Поляків зрадив большевицький полковник, який з ними співпрацював.
26.4.44 р. спалено польські села Пташники й Терезію.
В квітні знищено в с. Топорів 3 польських активістів.
Пов[іт] Радехів:
Від січня до квітня 1944 р. знищено в різних селах Радехівщини 10 польських активістів.
17.4.44 р. в с. Вишів, п[овіт] Стоянова, вбито 5 поляків.

25.4.44 р. знищено польське село Майдан Старий. Вбито 15 поляків.

В квітні 1944 р. знищено кільканадцять польських родин у с. Павлів і кілька польських родин у с. Нестаничі.

В селах Станин, Витків Новий, Обортів, Тоболів і Димитрів знищено в квітні 1944 р. 12 польських активістів.

Пов[іт] Сокаль:

Під кінець лютого 1944 р. вбито в с. Яструбичах ок[оло] 20 поляків.

10.4.44 р. знищено в селах Комарів і Волиця Комарова ок[оло] 70 поляків і спалено 20 польських господарств. Це була відплата за спільний польсько-німецький напад на село Комарів.

Станиславівщина:

8.2.44 р. в Богородчанах забрано польського ксьондза-шовініста.

16.2.44 р. в с. Солотвина знищено 25 поляків у відплату за те, що повідомили німців про постій групи УПА в Заріччю.

17.3.44 р. в с. Надорожна коло Товмача знищено 20 поляків за те, що співпрацювали з гештапом і кріпом, а останньо видали 3 українців на розстріл.

19.3.44 в с. Богородичах вбито 46 поляків і спалено 50 господарств. Це була відплата за доноси місцевих поляків до гештапа на українських самостійників зі сел Бортники, Прибилів, Грушка.

27.3.44 р. в с. Зеленівка, пов[іт] Товмач, вбито 16 поляків і спалено 13 господарств. Це була відповідь на бандитський напад місцевих поляків на українця — віта в Бортничах.

27.3.44 р. знищено польську колонію Ксаверівку біля Тисьмениці. Вбито ок[оло] 15 осіб і спалено ок[оло] 30 господарств. Від польських куль згинув 1 український боєвик, а 1 був ранений (сонтений Іскра).

28.3.44 р. в с. Узінь знищено 5 польських родин і 8 господарств.

28.3.44 р. на присілку Жебрач (с. Волосів) знищено 18 поляків, які слідили за переходом груп УПА й кур'єрів.

29.3.44 р. в с. Баби (Отинійщина) спалено 24 польські господарства. Поляки поховалися в ліс й звідти стріляли.

29.3.44 р. в с. Грабовець, пов[іт] Богородчани, вбито 3 поляків і спалено 12 господарств. Решта поляків вибралась до міста.

30.3.44 р. в с. Перерісль знищено 12 поляків і спалено 18 господарств.

30.3.44 р. в с. Цуцилів вбито 1 поляка і спалено 6 господарств.

30.3.44 р. в с. Тарновиця Лісна вбито 11 поляків і спалено 20 гос-

подарств. Це була відплата за польську поміч німцям в облаті на українців, в часі якої згинуло 4 українців.

2.4.44 р. вбито на колонії Земянок 40 поляків і спалено 52 господарства.

4.4.44 р. вбито на польських колоніях між Перекосами й Протесами 20 мужчин-поляків і спалено 30 господарств.

5.4.44 р. в селах Погори й Яблінка знищено 16 поляків і спалено 6 бункерів. Це була відплата за співпрацю поляків з ґрентшуцом проти українців. Решта поляків втекла до Битькова.

6.4.44 р. в с. Росільна знищено 14 поляків і 6 господарств.

6.4.44 р. в селі Солотвина вбито 9 поляків і знищено 15 господарств.

7.4.44 р. в с. Дзвиняч вбито 5 поляків і спалено 2 бараки за те, що поляки знущалися в копальні над українцями.

8.4.44 р. в с. Майдан коло Росільної знищено 15 поляків і спалено 1 барак. Решта поляків втекла до Битькова й Надвірної.

9.4.44 р. в с. Пасічна знищено 25 поляків за їх доносом до німців, внаслідок чого арештовано 5 українців. Решта втекла до Битькова й Надвірної.

9.4.44 р. в с. Жураки й Монастирчани знищено 5 поляків і 5 господарств.

11.4.44 р. в с. Рафайлова знищено 31 поляків за їх доноси до ґрентшувців на українців. Решта втекла на мадярську пограничну станицю.

17.4.44 р. в с. Зелена знищено 20 поляків за те, що показали ґрентшуцам на станції рай[онового] провідника ОУН Дзвона, якого ті на місці розстріляли.

23.4.44 р. в с. Вікняни, пов[іт] Товмач, вбито 4 поляків і спалено 16 господарств за те, що поляки видали кріпо підрайонового ОУН Мирона, якого німці розстріляли.

Калущина:

Між 22–30.1.44 р. знищено в кількох селах (Стефанівка, Середне) 6 польських активістів.

7.3.44 р. в с. Боднарів вбито 40 поляків і спалено 28 господарств.

7.3.44 в с. Бринь вбито 36 поляків і спалено 43 господарства. Це була відплата за спричинені місцевими поляками вбивства й арештування українців німцями.

8.3.44 р. знищено цілу мазурську колонію в Кропивнику і всі забудування ПЕСП-у, що була центром польської терористичної діяльності. Згинуло ок[оло] 20 осіб поляків.

8.3.44 р. спалено польську колонію Нова Верхня і зліквідовано польських активістів, що мали зв'язки з нім[ецькою] жандармерією.

8.3.44 р. на колонії Широке Поле зліквідовано ок[оло] 100 осіб поляків і спалено 25 хат.

21.3.44 р. спалено в с. Ляндестрой і вбито багато фольксдойчів.

22.3.44 р. вбито в с. Бабин Зарічний 2 німців.

22.3.44 р. вбито в селі Пійло 3 німців і одного фольксдойча.

25.3.44 р. спалено польську колонію Негівка-Пнянки.

30.3.44 р. спалено в цілості польське село Волчків (270 господарств) та вбито понад 200 поляків. Це була відплата за систематичні мордування переходячих українців у тому селі.

31.3 і 3.4.44 р. спалено в с. Підмихайле 32 польські господарства і вбито 16 поляків.

5.4.44 р. в колоніях Павликівка й Черешеньки вбито 15 поляків і спалено 130 господарств. Це була відплата за вбивство польською боївкою з Черешеньок лісничого-українця.

8.4.44 р. в селі Павликівка вбито 37 поляків і спалено 6 господарств.

10.4.44 р. спалено польське село Томашівці (300 господарств) і вбито 40 поляків. Це була пімста за вбивство двох членів ОУН в с. Голинь польською боївкою.

15.4.44 р. в с. Деліїв вбиті 20 поляків і спалено ок[оло] 30 господарств в відплату за співпрацю поляків з німцями проти українців.

16.6.44. р. в с. Підмихайле вбито 20 поляків і кількох русофілів. Крім того, напасники забрали з собою 17 поляків.

Дрогобиччина й Стрийщина:

3.4.44 р. в селах Жулин і Семигінів (пов[іт] Стрий) знищено 16 поляків-мужчин, а їх господарства спалено.

9.4.44 р. в с. Крехівка вбито 10 поляків, 3 важко ранено й спалено 20 господарств.

9.4.44 р. в с. Зади (пов[іт] Дрогобич) вбито 26 поляків (з того 5 жінок) і спалено всі (52) польські господарства. Невідома кількість поляків згинула в вогні. Це була відплата за доноси місцевих поляків на українців до гештапа в Дрогобичі.

11.4.44 р. в с. Соколів (пов[іт] Стрий) вбито 10 поляків і спалено кільканадцять хат.

20.4.44 р. в с. Сулятичі вбито 3 арештованих німцями поляків з Крехівки.

Вночі на 27.4.44 р. знищено в Миколаєві одну польську родину (5 осіб), а її господарку спалено. В вогні позривалася амуніція, гранати й міни. На другий день знайдено в згарищах 2 скоростріли й кріси.

9.5.44 р. в с. Держів знищено 60 поляків. Їх хати й костел спалено. Решта поляків, за порадою мадярів, забралися з села.

5.5.44 р. в с. Дідушиці Вел[икій] знищено 7 поляків.

5.5.44 р. в с. Задеревач знищено 2 поляків.

10.5.44 р. знищено в лісі 16 поляків-утікачів з Держова.

4.6.44 в с. Комарники, пов[іт] Турка, вбито 8 поляків-мужчин і спалено 9 господарств. В вогні розривалася захована амуніція.

Перемищина:

8.3.44 р. в с. Мильнові (пов[іт] Перемишль) забрано з лігеншафту 3 поляків.

11.3.44 р. в с. Хлипці, пов[іт] Мостиська, і в с. Арламівська Воля вистріляно 2 польські родини в числі 11 осіб.

В половині квітня 1944 р. вбито в с. П'ятниці (пов[іт] Добромиль) 1 поляка. В с. Ямна Горішня застрілено сина управителя лігеншафту.

20.4.44 р. в Риботичах, пов[іт] Добромиль, вбито лісничого-поляка.

7.5.44 р. пропав лісовий технік-поляк в с. Кальварії (пов[іт] Добромиль). Всього в 6 місцевостях пропало 18 поляків.

Округа Рава Руська:

27.1.44 р. в надлісництві Белз (Воля Мазовецька, Здзіхотка) вбито 7 поляків з лісного персоналу.

28.3.44 р. знищено до тла польську твердиню Острів коло Угнова. В бою й у вогні згинуло ок[оло] 500 поляків.

Продовж квітня 1944 р. знищено в Равщині в селах: Потоки, Любича-Колайці, Гута Любичька, Любича, Потелич, Дагани Вел[икі], Верхрата, Річиця, Домашів, Брукенталь, Остобіж, Хоронів, Салаші, Вербиця, Ходованці — 61 польських активістів.

В с. Тяглів знищено 65 поляків.

17.4.44 р. в с. Річки (пов[іт] Рава) знищено 15 польських бандитів, а в селі Забір'ю знищено 30 бандитів. В той спосіб випереджено на півгодини плановий протиукраїнський виступ польських терористів у Забір'ю.

24.4.44 р. спалено польський присілок Бенешівка та знищено ок[оло] 20 мужчин-поляків. Це була відплата за напад польської банди на село Павшиці-Любича.

Пов[іт] Жовква:

27.1.44 р. в надлісництві Мости Великі й приналежних лісництвах убито 20 поляків і важко ранено 10.

9.2.44 р. в різних місцевостях повіту вбито 44 польських активістів, важко ранено 12.

Під кінець лютого 44 р. в с. Волиця біля Мостів Великих убито 25 осіб-поляків.

17.4.44 р. знищено с. Станиславівку, польську твердиню в Жовківщині. Вбито ок[оло] 80 поляків-мужчин.

Пов[іт] Любачів:

19.4.44 р. спалено поль[ське] село Рудка. Вбито 80 поляків-мужчин.

25.4.44 р. спалено чисто польське село Вілька Коровицька.

4.5.44 р. спалено містечко Чесанів, де була більшість поляків.

13.5.44 р. знищено польську колонію Фрайфельд (к[оло] Чесанова). Вбито 9 поляків.

Того ж дня знищено на шляху Немирів — Рава 20 поляків. Це була відплата за спалення польськими бандитами українського села Люблинець Старий.

Українські збройні відділи, що переводили бойові відплатні акції на поляках в окрузі Рава Руська, діяли також дуже сильно на Грубешівщині й Холмщині.

Грубешівщина й Холмщина:

3.2.44 р. вбито в маєтку Біловоди 5 визначних польських терористів з властителем маєтку Бароном фон Гротусом на чолі. Здобуто 4 кріси, 9 гранат і 450 набоїв.

5.2.44 р. вбито на колонії Андріївка 6 поляків, які вернулися з вишколу для ведення розвідки.

10.2.44 р. в с. Медичах вбито 5 поляків, що брали участь у нападі на українське село Пасіку.

13.2.44 р. в с. Терebinцях (або Терebinець), пов[іт] Грубешів, зліквідовано 11 польських терористів з дідичем на чолі. В дідича знайдено архів польської організації. Тут ще спалено млин і зліквідовано в ньому 6 п[ольських] бандитів. Властитель млина був шефом польської банди в цьому терені.

13.2.44 р. в Грубешеві вбито 2 польських зв'язкових.

22.2.44 р. вбито 2-ох польських бандитів, що напали на українського селянина в Доброшаричах.

24.2.44 р. в с. Тихобужі вбито 8 поляків, що грабували українських селян.

В лютім 1944 р. українські самооборонні боївки спалили в Грубешівщині польські колонії Графку, Малків, Крилів і Роліківку.

9.3.44 р. в волості Грабовець розстріляно 3 урядовців-поляків, що були провідниками банд.

10.3.44 двох людей застрілило на шосе Грубешів — Грабовець 12 поляків.

13.3.44 р. «ортсшущи» стріляли поляків на шосі під Грубешевом.

14.3.44 р. ортсшущи й селяни спалили колонію Мотелин і вбили 10 поляків.

15.3.44 р. застрілено на вулиці Грубешева (одного поляка), голову польського комітету.

Того ж дня зліквідовано на станції вузькоколійки в Гвоздові 21 поляків-залізничників.

16.3.44 р. в с. Заборцях вбито 3 поляків.

Загально за час від 15 січня до 15 березня 1944 р. застрілено 7 польських дідичів, кільканадцять адміністраторів та кількадесять поляків, відомих проводирів польських терористичних банд.

5.4.44 р. під час боїв відділів УПА з боївками польської «Армії Крайовей» на теренах Холмщини, приналежних до Равської Округи, знищено польські колонії: Губинок, Поледів, Лупче, Рокітно, Марисін, Радків, Ріплин. В боях згинуло кількадесять польських вояків і «багато» цивільного населення (можна прийняти цифру 50 плюс 100).

9.4.44 р. під час боїв за Посадів знищено польські колонії: Телятин, Посадів, частину Стенятина, решту колонії Рокітно та фільварок і колонію Лагівці. Вбито понад 100 польських бандитів, а багато було ранених.

14.4.44 р. під час бою відділу УПА з польськими бандами згоріли колонії: Андріївка, Майдан, Сагринь і Модринь.

19.4.44 р. знищено без опору польську колонію Стенятин. Того ж дня був бій відділів УПА з німцями під Посадовим.

Під селом Річицею стежа УПА вдержала кулеметним вогнем наступ польської банди.

Між 15 і 20.4.1944 р. на терені волості Потуржан, Ласків, Сагринь, Міняни, Долобичів та Вербковичі спалено всі фільварки, які були базами польських терористичних банд. В багатьох фільварках рвалась в часі пожежі гарматна й крісова амуніція. (В одному німецькому звідомленні читаємо від 23.4.44 р.: «Палення фільварків почали українські партизани щойно тоді, як польські терористи зачали звідам відвозити харчі та замагазиновану амуніцію й зброю».)

22.4.44 р. знищено без опору польські колонії: Поледів, Лупче, село Ратичів і частину с. Зімно з фільварком.

25.4.44 р. знищено в с. Смолин 8 поляків і 6 господарств.

27.4.44 р. знищено в селі Углицько-Середкови 60 поляків (в тім 5 жінок) і спалено ок[оло] 100 господарств.

В днях 14–19.5.1944 р. українські збройні відділи знищили в ході очищувальних акцій на Грубешівщині такі польські гнізда (села й колонії): Ганачевська, Гонятичі, Гонятичани, Гостинне, Кришин, Тучапи, Моложів, Липовці і Марисін.

26.5.44 р. на колонії Неледва (Грубешівщина) 4 невідомих людей зібрали до одної хати 18 місцевих поляків і всіх їх знищили, а хату спалили.

Підсумки:

Всього за повищим, далеко неповним, списком знищено в першій половині 1944 р. на ЗУЗ около 5 100 поляків.

До українсько-польських відносин на ЗУЗ.

Винятки з різних звітів.

20.2.1944 р. польський Комітет звітував губ[ернатору] Вехте-рові, що українські партизани вбили в Галичині 3 000 поляків.

З Перемишля звітували 28.3.44 р.:

Польсько-українські відносини надзвичайно загострилися. Безпосередньою причиною цього являються відплатні акції на польському елементі в Галичині й такі ж акції, стосовані поляками до українців тут. У мішаних подружжях приходиться до конфліктів з приводу політичних розходжень і тенденційного ставлення до згаданих акцій. Випадки «родинних війн» на тому є дуже часті.

Після відплатних протипольських акцій відділів УПА на терені Холмщини місцеве українське населення набрало довіри до українських збройних відділів та радо приймало на ніч озброєних бовівиків.

Польські селяни з Білгорайщини хвалили собі українських СС-ів. Вони говорили щиро: «Ці українци, то вацні видза, поводзиси се бардзо пшистойне, сон гчечні — откеди пшишли тутай, то юж паре дні мамі спокуй пшед тимі бавдамі з лясу і од большевікуф» (березень 1944 р.).

З округи Калуш звітували на початку червня 1944 р.:

«Польський легальний провід, побачивши, що в боротьбі з українцями програє, дав полякам наказ вибиратися на корінні польські землі».

...Але... дотеперішні розконспіровані польські тузи, виїжджаючи, залишають на своїх місцях законспірованих «невинних» заступників. Ці нерозконспіровані поляки мали б дальше вести польську руйницьку роботу...

Відплатні акції на польських терористів викликали серед загалу польського населення на ЗУЗ переполох. Польські колоністи навіть при малій небезпеці покидали свої господарства й виїздили в Польщу, документуючи тим, що почувають себе зайдами, а не господарями на українській землі.

Відплатні акції українського населення на п[ольських] терористів били посередньо також німецьких окупантів, головно на господарському відтинку. Через масову втечу поляків лігеншафти, млини, лісничівки — і т. д. залишалися з правила без обсади. [...]

8. ВПАЛИ В БОЮ

Василь Нагірний, член ОУН, урядовець Волосної Управи в Вербковичах, вбитий поляками в с. Маличах (Холмщина) 1943 р.

Анатолій Козлюк, «Сомко», нар[оджений] 1922 р. в Бересті Лит[овському], районний провідник ОУН, згинув 29.10.43 р. в Ковлі від куль польських терористів. Похований у Бересті.

Ярослав Нагуляк, член ОУН, згинув від куль польських терористів у с. Словіта, пов[іт] Перемишляни, дня 30.10.1943 р.

Уштан — найсвідоміший та найактивніший українець на при-сілку Буда Хілецька (село й повіт не подано), згинув розстріляний німецькою жандармерією на власному подвір'ю дня 19.II.1943 р. внаслідок провокативного доносу польських шовіністів.

[...]

«Сагайдак» — підрайоновий провідник ОУН в Радехівщині, згинув з рук польських бандитів біля с. Майдан Старий дня 9 січня 1944 р.

Володимир Шпак, «Андрійко», нар[оджений] 1922 р. в Сагрині (Холмщина), повітовий провідник ОУН на терені Чесанівщини, згинув у боротьбі з польською терористичною бандою в Сагрині 26.1.1944 р.

[...]

Василь Підгірний, нар[оджений] 1921 р., кущовий нац[іоналіст] Юнацтва в с. Селиськах, пов[іт] Львів, згинув від ворожої кулі під час німецько-польської погромницької акції в с. Селиськах 1 лютого 1944 р.

Іван Неборачик, згинув у с. Селиськах, пов[іт] Львів, 1.2.44 р., кинений живцем в огонь німецько-польськими погромщиками.

[...]

Дня 27.2.44 р. згинули в боротьбі з польськими терористами на колонії Гурка на Холмщині українські самостійники:

Андрій Рибіцький — «Ничай», нар[оджений] 1925 р. в Мостах Великих пов[іту] Жовква, юнак ОУН.

Степан Йоник, «Крук», нар[оджений] 1922 р. в с. Ясенів Пільний, пов[іт] Городенка, член ОУН.

Степан Сава, нар[оджений] 1920 р. в Білгораї, симпатик ОУН.

«Ярема»

[...]

2.3.44 р. згинули з рук польських терористів біля с. Мазярня Го-голева, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова] 3 українські самостійники зі с. Язениця Руська:

Володимир Рудий, нар[оджений] 20.1.1905 р.,

Михайло Лобай,

Іван Лобай

[...]

Бубчак — український поліцист, згинув у бою з польською боївкою на лісничівці в Явірнику Руськім дня 7 березня 1944 р.

[...]

«Піхотинець» («Циган») — член ОУН зі с. Стебника, згинув від німецько-польських куль у с. Стебник, пов[іт] Устрики, дня 27 березня 1944 р.

Петро Яськів,

Роман Микитович,

Микола Красносельський,

Василь Михайлишин,

Роман Обуховський, — згинув дня 28.3.1944 р. в с. Колтів, пов[іт] Золочів, закатовані в жахливий спосіб большевицькими партизанами. Донос зробив місцевий поляк.

Микола Костик, «Береза», нар[оджений] 1922 р. в Коломиї, симпатик ОУН, згинув у бою з поляками в Бересті Лит[овському] дня 21.3.1944 р.

Михайло Павлів, станичний ОУН села Хомовичі, пов[іт] Стрий, згинув від куль польських терористів дня 22.3.1944 р.

Антін Лаба

Іван Демкович і його син —

Роман Демкович, згинув з рук польських терористів у с. Серж-Підвисоке, пов[іт] Тернопіль, дня 24.3.1944 р.

Онуфрій Бей з с. Дунаїв, згинув з рук п[ольської] боївки в с. Віцинь, 24.3.44 р.

[...]

Павло Демкович, нар[оджений] 1900 р., згинув від німецько-польських куль біля с. Селиська, пов[іт] Львів, в дні 31.3.1944 р.

[...]

Михайло Мисак, український самостійник з Грабини біля Добротвора, пов[іт] Кам'янка Стр[умилова], згинув з рук польських терористів у с. Гавліки дня 8 квітня 1944 р.

Тарас Онишкевич, «Галайда», нар[оджений] 1913 р. в Угнові, довголітній член ОУН, кол[ишній] політ'язень, Обласний Провідник самооборонних відділів у Равщині й на Холмщині, важко ранений при наступі на польську твердиню Острів (Белзчина), згинув у переможному кількаденному бою курія УПА-Північ з переважаючими силами військ НУВД в районі Жильва-Берестовець, окр[уг] Костопіль, в днях між 10–15 квітня 1944 р.

[...]

Василь Мазуркевич, селянин, літ 40, згинув закатований поль-

ською поліцією під час погромної акції в с. Мшанець, пов[іт] Устрики, дня 12.4.44 р. [...].

Соловій — повітовий командант жандармерії в Станиславівщині, арештований більшовиками на донос поляків, згинув застрелений при спробі втечі в с. Пужниках дня 16.4.1944 р.

[...]

Василь Лилик, селянин, симпатик ОУН, згинув від ляцької кулі в дні 17.4.1944 р. в с. Кропивник, пов[іт] Калуш.

[...]

Борис — Повітовий боївкар ОУН Жидачівського повіту, — згинув від куль польських терористів в с. Дунаєць Польський дня 19.4.1944 р. Батько сл[авної] п[ам'яті] Бориса вніс до ОУН прохання прийняти його в ряди ОУН, щоб своєю участю в революційній роботі пімстити смерть сина.

[...]

Михайло Гапайчин і Настя Бреславська згинули від німецько-польських куль під час погрому села Кропивника в дні 21.4.1944 р.

[...]

Михайло Шаран — станичний ОУН з с. Розділ, пов[іт] Стрий, згинув від куль польських терористів вночі на 24 квітня 1944 р.

24.4.1944 р. у в'язниці в Тарнаві німці розстріляли 10 членів і симпатиків ОУН з Сяницької округи, арештованих у березні 1944 р. Всі арештовані перейшли нелюдські тортури з рук гештапа й його помічників поляків у тюрмі в Сяноці. Розстріляні:

1. Михайло Паль — «Остап», Окружний Організаційний Референт ОУН Сяніччини,

2. Володимир Сивик з с. Вільшаниці, пов[іт] Сянок, Повітовий Провідник ОУН,

3. Антін Москалик, учитель з Бережниць Великій, пов[іт] Сянок, районний Провідник ОУН,

4. Микола Готуляк, член ОУН, зам[ешкалий] в Риманові,

5. Володимир Головінський, член ОУН, зам[ешкалий] в Балигороді,

6. Осип Попик, член ОУН, зам[ешкалий] в Сторожі Великій, пов[іт] Сянок,

7. Лев Кметко, зам[ешкалий] в с. Буковсько, р[айо]н Балигород,

8. Іван Черешнівський, зам[ешкалий] в Стежниці,

9. Дмитро Кавчак, зам[ешкалий] в Бережниці,

10. Павло Гричко, зам[ешкалий] в с. Кожушне р[айо]ну Балигород [...].

Пришляк — районний провідник в Золочівщині, згинув з рук більшовицьких партизан в с. Лука в квітні 1944 р. Разом з ним зги-

нуло ще 5-ох українців зі с. Тростянка й 4 членів ОУН зі с. Верхобужа. Всіх їх видав большевикам поляк Стояновські з с. Козаки [...].

«Мирон» — підрайоновий ОУН в Товмаччині, розстріляний німцями в квітні 1944 р. Видали його в руки кріпо поляки з с. Вікняни. [...]

Вночі на 18.5.1944 р. в с. Волиця Гніздичівська (Стрийська область) згинули геройською смертю в бою з численною бандою польських терористів, одні з найкращих членів боївки СБ:

1. Богдан Юрків, «Ярий», провідник боївки,
2. Іван Микитин,
3. Михайло Машталір,
4. Сіренко — українець з ОСУЗ.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 4. — Арк. 43–89. Оригінал, машинопис.

№ 347. Витяг зі звіту «Вістки з травня — червня 1944 року» про польсько-українське протистояння в Галичині 1944 р.

ВІСТКИ З ТРАВНЯ — ЧЕРВНЯ 1944 Р.
(Доповнення до окремих збірок)

[...]

2. ПОЛЬСЬКИЙ ТЕРОР НА ЗУЗ

4.5.44 р. польські терористи збили в с. Надія, пов[іт] Рава-Руська, 2-ох українських селян.

8.5.44 р. озброєні поляки і фольксдойчі с. Ягуші-Рожанки, пов[іт] Рава-Руська, пограбували українське село Стреміння.

11.5.44 р. польські терористи обстріляли між Лівчою і Паровом (Равщина) українських селян, які працювали на полі. Подібні випадки мали місце біля сел Обша, Мазярня і Витків.

13.5.44 р. польські бандити пограбували село Дмитровичі, пов[іт] Львів. В нападі брали участь поляки з Гончар і Винничок, а також місцеві. До польських бандитів прилучився був також завідуючий фільварку в Анничках, німець.

Українське населення Дмитрович і Милятич, стероризоване польськими бандами, переселилося на сусідні села.

19.5.44 р. в Сокалі арештовано 5 польських боївкарів зі Ст. Білянським на чолі, які вибиралися на протиукраїнські акції. При арештованих знайдено револьвери і штилети.

28.5.44 р. польські боївкарі вбили в с. Смерекові, пов[іт] Рава, вартового українця.

Під кінець травня 1944 р. в с. Тулиголови, р[айо]н Комарно, перебувала польська боївка в числі 50 осіб. Поляки сильно окопалися в селі й вели інтензивний військовий вишкіл. Одночасно розкинули листівки «до хлопуг українцуг» з підписом: «хлопі польсци». Польські проводирі вислали звідси делегацію до Губернатора з проханням помочі проти українців.

В останніх днях травня 1944 р. знайдено на кладбищі в Родатичах, пов[іт] Городок, трупа д[октор]а Блавецького, українця, якого ще в лютім схопили були польські терористи. На тілі вбитого були помітні сліди тортур.

В травні 1944 р. приїхало до Берездівець пов[іту] Ходорів кількох поляків з Польщі, які проводили пропаганду проти виїзду місцевих поляків на захід. М[іж] ін[шим] страшили голодом, що жеде втікачів у Польщі. Відношення згаданих поляків до німців було «дуже сердечне».

В травні 1944 р. в селі Новосілки, пов[іт] Золочів, поляки підпалили 6 українських господарств. Присутні в селі німецькі СС-и перевели в поляків ревізії та знайшли 1 скоростіл, 10 крісів, 3 пістолети, гранати, 1 німецький мундир і т. п. За це розстріляли 4-ох поляків.

З Кам'янецьчини звітували в травні 1944 р.:

«В Обидові знаходиться 70 польських боївкарів».

В звіті з Львівщини за травень 1944 р. писали:

«Всі активні поляки і здорові мужчини виїжджають на захід, щоб, як самі говорять, — створити там сильну армію, а відтак вернутися і розправитися зі «збунтованими хлопами». На своїх господарствах залишають стариків і недолітків. Стараються також вдержатися по урядах, щоб могли далі продовжувати свою донощицьку і цькувальну роботу проти українців...»

...«Найбільш активно і ворожо ставляться до українців ненарушені польські села в районі Судової Вишні здовж залізничного шляху. Є там до 10 польських, згл[ядно] мішаних сіл.

Місцеві поляки перевели вже три напади на українські села:

15.5.1944 р. на Ляшки, а вночі на 17.5. на села Дедитячі й Накловичі. Притому напасники стріляли запальними кулями. Всі напади відбито без власних втрат. Схоплений у Ляшках проводир польських бандитів підхорунжий Бінят зізнав, що напасників було 40, всі поляки зі сусіднього села Городятич, згл[ядно] зі Львова. Їх наміром було спалити село та вимордувати українське населення».

1.6.44 р. українська поліція застрілила відомого польського терориста з с. Границі, р[айо]н Городок, який хотів втікти з-під арешту. Похорон убитого обернувся в протиукраїнську маніфестацію.

2.–3. червня 44 р. польські банди в числі до 700 чоловік заатакували терени української Холмщини й Угнівщини. В с. Жерники бандити вимордували ок[оло] 700 українців.

6.5.44 р. польські банди спалили села Любичу, Колайці і Павлиші. Згинуло 4 українців.

8.6.44 р. польська боївка напала на станицю української поліції в Пустомитах. Один поліцист був ранений.

3 округи Кам'янка Струмилова звітували в червні 1944 р.:

«Дуже небезпечним елементом є залишені поляки з мішаних польсько-українських родин. Вони є постійними обсерваторами і контрольорами даної місцевости з рамені польських терористичних організацій. Вони обсервують кожний наш рух та постійно доносять про все полякам до міста. Дальше — вони є доставцями харчів для польського підпілля, особливо по містах. Стверджено кілька випадків, що поляки-гандлярі худобою мали українські кенкарти й фальшовані українські метрики. Вони ходили по селах від хати до хати ніби-то з метою купувати телята й поросята, а на ділі старалися підглянути, підслухати й винохати все, що потрібно для польських терористів».

3 Равської округи звітували 4.7.44 р.:

«Поляки поживляють свою терористичну діяльність по відношенні до мирного українського населення. Занотовано випадки, що польські бандити стріляли до працюючих на полі селян, вбивали вартових і т. п. В селі Вихопні поляки видали 24.5.44 р. листівки з закликом до українців «до 24-ох годин забратися на Збруч»... Також відомо, що польські підпільні організації взивають поляків, які втікли зі ЗУЗ на захід, до повороту на свої давні місця.

В с. Борцовичах під Львовом поляки загрозили українцям, що оскільки не заберуться зі села до 24 годин, будуть знищені wraz з майном. Тому що поляки мали в тому селі велику перевагу, українці мусіли вибратися до Дідилова і Хренова.

3. СПІВПРАЦЯ ПОЛЯКІВ З НІМЦЯМИ

В квітні 1944 р. німці і поляки погромили українське населення в Германові, пов[іт] Яричів. Погромники замордували 8 українців, награвували чимало українського добра й відставили до Львова 16 арештованих громадян.

13.5.1944 р. в с. Ямельня, пов[іт] Львів, Гештапо арештувало за вказівками місцевих поляків українського самостійника Масяка. Двох інших, за якими шукали поляки й гештаповці, вспіли втікти.

23.5.44 р. в с. Ляцьке, пов[іт] Золочів, Кріпо арештувало 6 українців, на яких поляки донесли, що вони подали їм «ультимат». Донос зробили Людовік Коломбійовські, Юзеф Собчинські, Ян Ковалік і Ян Барановські.

В с. Жуків, пов[іт] Золочів, німці арештували на донос польки українського священика з дочкою і солтиса з дочкою.

25.5.44 р. німці перевели облаву в селах Полюхів і Богданівка, пов[іт] Золочів. Причиною облави був донос поляків.

Внаслідок доносу поляка Пшисмского, солтиса з Ушні, німці арештували зв'язкову ОУН з Гавареччини.

Польський ксьондз із Сасова подав до німецької команди в Котлові донос на 4-ох українських дівчат з Гавареччини, мовляв, вони мають зв'язок з партизанами та є їх кур'єрками.

29.5.44 р. поляк Кобиліньські з Підлісок, пов[іт] Ходорів, показав козакам на німецькій службі місце, де знаходився закопаний магазин українського підпілля. В ворожі руки попали харчі, амуніція, зброя, одяг.

30.5.44 р. в Ходорові донські козаки на німецькій службі арештували на донос поляків українського самостійника Теодора Юревича. При ревізії знайшли в нього військові речі та револьвер.

На сесії голів громад у Буську, пов[іт] Кам'янка, Бецирксланд-вірт заявив, що за вбиття одного поляка німці розстрілюватимуть 3 українців. На запит присутніх, що буде, коли поляки вб'ють українця, німець не дав жодної відповіді.

В травні 1944 р. Ходорівський ляндркомісар закликав до себе голову українського комітету й заявив йому, що за одного вбитого поляка буде розстріляно 10 українців. Потім цинічно додав: «Коли буде вбитий українець, то також розстріляємо 10 українців».

В травні 1944 р. німці арештували в Сугрові, пов[іт] Львів, 80 українців і привезли їх до Ходорова. Тут уже ждала на них сугрівська полька Анастазія (Катерина) Базарко. Її вказівками німці відлучили з-поміж арештованих 10 осіб і відіслали їх на дальше слідство на Гештапо до Стрия.

В Підлісках, пов[іт] Львів, німці арештували тоді ж 11 українців, яких список подала полька Текля Бархольска.

В травні 1944 р. німецькі СС-и разом з поляками пограбували селян Виравку, пов[іт] Кричів. Притому арештували 2-ох українців, яких відставили до Львова. Далі поляки і німці пограбували до спілки ще такі українські села: Селиська, Тавців, Черепин і Лопушна.

В травні 1944 р. німецька жандармерія зі села Великі Очі, р[айо]н Судова Вишня, на спілку з поляками, що поверталися з-за Сяну, грабувала й тероризувала українське населення району. Проводирем у цих протиукраїнських бешкетах був поляк Франек Вільчиньскі.

Бавдінстова поліція в Яворівщині, зложена в цілості з поляків, нещадно нищила господарства тих українців, яких сини не пішли до бандінсту (село Поруденка і ін.).

З Кам'яначчини звітували в червні 1944 р.:

В рядах Вермахту є чимало мазурів, які прикинулися фольксдойчерами. Їх відношення до українців є скайньо вороже. Мазури виявилися спецами по грабуванні українських селян. Майже всюди, де вони квартирували, забирали від людей худобу, а за найменший спротив жорстко побивали господарів. Були випадки смертельного побиття ними людей та підпалювання хат.

4. СПІВПРАЦЯ ПОЛЯКІВ З БОЛЬШЕВИКАМИ

15.5.44 р. польсько-большевицька банда забрала з поля до лісу 4 українських селян зі с. Селиська, пов[іт] Львів. На другий день люди знайшли недалеко лісничівки їх трупи.

17.5.44 р. в повіті Кам'янка Струмилова зголосився до німців зі зброєю українець Василь Паливода з Полтавщини, змобілізований насильно в большевицьку партизанку, і зізнав, що всі поляки зі сел Гута Полоницька й Мазярка Польська належать до більшовицької банди. 21.5.44 р. німці знищили згаданих селян.

Зловлений українцями в травні 1944 р. поляк Влодзімеж Кізяк зі с. Побіч, пов[іт] Золочів, зізнав, що большевицька банда, до якої він належав, складалася зі 150 парашутистів та 30 поляків.

З Радехівщини звітували в травні 1944 р.:

«В околицях Топорова багато поляків прилучилось до большевицької банди».

В рядах большевицьких партизанських банд, які появились в Яворівщині на початку червня 1944 р., було чимало місцевих поляків (напр[иклад], зі села Рокітно, Рясна Польська і ін.).

В травні 1944 р. таборували на терені села Соколя, пов[іт] Кам'янка, большевицька банда в числі до 500 людей. В її склад входило багато поляків з довколишніх сіл.

[...]7. САМООБОРОНА НАСЕЛЕННЯ

8.5.44 р. українські самооборонні боївки прогнали польську банду, яка грабувала село Стреміни, пов[іт] Рава.

10.5.44 р. самооборона села Добрянни, пов[іт] Городок, відбила бандитський напад польської боївки зі с. Семенівка. Власні втрати 2 ранені.

13.5.44 р. до села Вороців, пов[іт] Львів, приїхали гештаповці й поляки з метою перевести арештування українських самостійників. В селі вдарили на тривогу, і наїзники втікали ні з чим.

14.5.44 р. українські селяни знищили в Зарудецьких лісах, пов[іт] Рава, 8 польських терористів.

15.5.44 р. одна самооборонна боївка ОУН в Равщині розбила польську терористичну групу. При вбитих терористах знайдено список українців в числі до 100 осіб, яких поляки мали намір знищити.

15 і 17 травня 1944 р. польські терористи в Судово-Вишенським районі напали на українські села Ляшки, Детятичі і Накловичі. Місцева самооборона відбила всі напади без власних втрат. В Ляшках важко ранено й схоплено проводира польських бандитів підхорунжого Вінята.

24.5.44 р. до села Бринці Загірні, пов[іт] Бібка, приїхало гештапо з метою перевести слідство в справі протипольської акції в с. Березині. Зустрінувши в селі озброєних людей, гештаповці завернули чимшвидше до Бібрки.

25.5.44 р. большевицька банда намагалася вдертися в село Каштеляни, пов[іт] Золочів. Місцева варта відігнала банду стрілами.

8. ПРОТИПОЛЬСЬКА АКЦІЯ

15.4.44 р. в Брідщині спалено 17 господарств на польських колоніях. Мешканці-поляки вибралися звідсіля заздалегідь на захід.

27.4.44 р. спалено польське село Куліки, а 28.4. Бортники. В Бортниках убито 2 большевицьких парашутистів.

28.4.44 р. спалено до тла село Стовпин і вбито 30 осіб поляків.

12.5.44 р. в Задвір'ю зліквідовано 17 поляків. Решта поляків забралися геть ще того ж дня. Також зі сіл Новосілки і Метушня поляки почали тікати, хоч ще не були дістали ультимату.

21.5.44 р. українські збройні відділи, що оперували в окрузі Рава Руська, знищили такі польські села: Липсько, Воля Велика, Андріївка, Кароль Старий і Лукавець, які були постійною загрозою для українського населення. В ході акції вбито ок[оло] 60 поляків. Власні втрати 6 убитих, 14 ранених.

27.5.44 р. в Комарні на вулиці вбито польського активіста Циганіка.

В відплату за спричинену польським доносом смерть українця Василя Панаса з Безбруджа (з рук німців) зліквідовано польський присілок Марушку. В акції згнуло 24 поляків.

Після переведеної відплатної протипольської акції в с. Ямельна, пов[іт] Львів, поляки з довколишніх сіл, головно з Краковецького району, почали масово виїздити до Рясни, Янова і Львова.

З Радехівщини звітували в травні 1944 р.:

«Деякі з поляків, що втікли недавно на захід, вертаються назад, кажучи, що їхні земляки не хочуть їх прийняти».

В травні і червні 1944 р. переведено на всьому терені Золочівщини протипольську акцію. Всім полякам доручено «ультимати» з наказом до такого-то речинця забратися геть з ЗУЗ. Ультимати вручено також полякам у селах, обсаджених сильно німецьким військом. Ця акція викликала серед поляків страшну паніку. Вони почали масово виїжджати на захід.

Напр[иклад], зі сіл Безоруки, Острів Балочин, Зашків, Полоничі, Полтва, Богданівка, Вибранівка і т. д. поляки забралися всі до одного. Їх господарства пущено з димом. Поляки з Глинян і Залісся, збираючись у дорогу, відгрожувались, що ще відплатяться українцям.

Станція Красне була переповнена поляками-втікачами. Щодня виїздило 30–50 вагонів поляків.

Вночі на 31 червня 1944 р. виконано протипольську акцію в селі Тулиголови, р[айо]н Комарно. Перелітаючі в той час німецькі літаки скинули на село кілька бомб.

[...]

За Самостійну Соборну
Українську Державу!

Воля Народам!
Воля Людям!

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 3. — Од. зб. 15. — Арк. 85–94. Копія, машинопис.

1945 РІК

№ 348. Витяг із «Суспільно-політичного звіту» про настрої серед поляків у Тернопільській області
15 січня 1945 р.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ
Суспільно-політичний звіт
листопад — грудень 1944 р.

[...]

Поляки:

Поляки далі співпрацюють з більшовиками в боротьбі проти українців. Польська поліція бере участь у облавах і тут проявляє багато більшу активність та ініціативу, чим самі більшовики. Пописується теж грабунком, розстрілами та паленням українців.

Поляки не є прихильні більшовикам, симпатизують з лондонським еміграційним урядом. Вірять, що Англія і Америка створять самостійну державу, до якої прилучать теж Галичину. Тому, мимо всяких заряджень більшовиків, не хочуть з цих земель вибиратися. Міліція, це для них тільки засіб легального організування й військового вишколення боєздатного елемента. Майже вся міліція охоплена підпольною організацією. Коли більшовики почали арештувати деяких поляків, трохи польських діячів, які дотепер жили легально, пішло в підпілля. Останньо слідне серед них деяке зневірення, тому, що аліанти ще досі не вирішили ясно польського питання.

Відношення до українців, як завжди, вороже. В деяких теренах роблять відплатні акції на українців під плащиком поліції (Бучаччина). В селах, де поляків в порівнянні з українцями є дуже мало, стараються вони жити по-дружньому, але це дуже рідкі випадки. З поляків рекрутується найбільше сексотів, бо їм залежить на цьому, щоб більшовики нам якнайбільше входили. Найбільш активно польське підпілля в Тербовельщині, Скалатщині та Бучаччині.

Перспективи на загальне покращення українсько-польських відносин не видно.

15.I.1945 р.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 286. Копія, машинопис.

№ 349. Витяг із «Супільно-політичного огляду терену від 1.11.1944 до 15.02.1945» про радянські репресії проти поляків і зміни настроїв серед польського населення 15 лютого 1945 р.

ДРОГОБИЦЬКА ОБЛАСТЬ

[...]

Поляки:

Ще в листопаді й на початку грудня ставлення поляків до нас було дуже вороже, головню польського підпілля, що в великій мірі складало міліції, які вповні вислугувувались большевикам. Денунціяції, провокаційна робота, участь поляків в облавах (9.XII.44 в облаві на Сихів брали участь поляки з Дашавського Корчунку — Стрийщина) мали місце кожного дня.

Удар большевиків по польському підпіллі та взагалі поляках (арешти й виселення) опам'ятали їх і примусили змінити свою поведінку. Акція большевиків почалась по всіх районах майже в один час, около 20.XII.44. Так, арештовано в Роздолі 40 поляків, в Журавні на початку 10, а опісля більше, в Жидачеві, в Стрию 250, переважно інтелігентів. Між арештованими був визначний член польського підпілля. Знайдено радіовисильню, багато зброї, амуніції й кулеметів. Арешти пройшли по польських селах. Проведено облаву на Руду й Луковець, де між іншим зловлено поляка з англійської розвідки.

В тому часі почали відходити перші транспорти поляків за захід.

Поляки почали в розмовах зазначувати, що вони нічого не винні в українсько-польському конфлікті, а роблять все «ті прислані, які їм самим не дають спокою» (Луковець). Опісля пропонували заперестати взагалі боротьбу, а мешканці Луковця договорювались, що українці можуть спокійно переходити через їхнє село, квартирувати, щоб тільки полякам можна було робити те саме в укр[аїнських] селах.

Поляків і стрібків большевики багато виарештували. Ті, що залишились, свої поведінки не змінили. Ставлення загалу поляків є добре. Трапляються, безперечно, й шовіністи, яких вже ніщо не змінить.

Наша сотня квартирувала у поляків. Були зразу залякані, але коли наша сотня охоронила кількох поляків, що втікали з облави, дуже за це дякували й гостинно приймали. Про цю подію знали сейчас всі поляки Стрийської округи.

Зараз большевики масово виселяють поляків. Від'їздять цілі валки.

Загально подають, що в Дрогобичі має бути арештованих 1,5 тисячі поляків. Дуже багато в'яраштовано в Бориславі, що був центром поль[ського] руху в тих сторонах.

Постій, 15.II.1945.

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 304. Копія, машинопис.

№ 350. Витяг зі звіту з Тернопільської області

Лютий 1945 р.

[...] Поляки:

Окремою справою, якою варто б зайнятися, є поляки. Це справжня наша болячка і язва всього українського населення. Час більшовицької окупації — це для них знаменита нагода погуляти і нищити все, що українське на ЗУЗ. Своїм нахабством і шовіністичною задиркуватістю перевищують всіх дотеперішніх наших окупантів чи співжителів. Часом мається вражіння, що живемо не під більшовиками, а в Польщі. В терені поляки потворили собі гета, яких стережуть озброєні стрибки-поляки. Ці їхні випадові бази, осередки підпільного руху, немає навіть сумніву, що зараз польське підпілля має знаменитий ґрунт до росту і безкарного ведення роботи. Покищо більшовики чіпляються тільки тих, що в роботі забувають міру і надто виходять на верх зі своїми самостійними тенденціями. Польські стрибки — це невідлучне товариство більшовиків при погромницьких акціях на українців. У своїй роботі проявляють вдсятеро більше енергії і пильності, чим більшови[ки] [у] своїй. Хоч відомим є, що все це справна робота більшовиків, але факт остається таки фактом. Мимо того, що у протиукраїнській роботі зазнають чимало втрат у людях і що на їхніх трупах більшовики здобувають собі дешевим коштом перемогу, у своїй шовіністичній засліпленості не покидають юдиної роботи. Припадкові вбивства ні в чому не винних людей, безпідставні розстріли зловлених, підпали, грабунки, побиття — це пам'ятка, яку лишають по собі поляки.

У співпраці з більшовиками заангажовані не тільки стрибки, але й ціле польське громадянство. Майже без виїмку кожен поляк не проміне нагоди, щоб не осолити українцеві. Це є в першу

чергу доноси про участь в революції. Прилюдні засуди смерті на українських революціонерах приймає польське населення з одушевленням і не вміє задержатись від протиукраїнських вигуків навіть перед маєстатом смерті. Відносини між українцями і поляками порвані, хоч які досі не були б сердечні. Навіть у мішаних родинях трапляються несамовиті сцени.

Роботу польського підпілля (АК), яке має серед поляків багато прихильників, більшовики стараються вислідити, вже трапляються випадки арештувань, одначе ця робота не ведеться з такою залістю, як проти нас. Їх покищо уважають за ворога менш грізного від нас і, мабуть, трохи бояться в світі крику (поляки такі речі вміють робити). На протипольському відтинку більшовики збирають тільки матеріали і вербують агентів. Більші частини польського населення, особливо молоді, виставлені проанглійськи, і лише нечисленні одиниці — це справжні комуністи.

Останьо досить актуальною стала справа виїзду поляків на Захід. Деякі (дуже їх мало) родини вже туди вибралися — решта чомусь зволікає з виїздом. Мабуть, тому, що шкода покидати «Креси» і спокійне, нічим зі сторони влади незагрожене життя. Вибираються тільки тоді, коли їх наші відділи трохи підженуть, але й тут не завжди на Захід, а до районів, які зараз замешкують виключно вони самі, тому хоч у біді й тісноті, живуть і чогось ждуть, правдоподібно, повернення за допомогою більшовиків на рідні господарства. Назагал мається вражіння, що більшовики теж раді б їх позбутися звідсіль і вислати на Захід як елемент надійний і частинно перешколений і перевихований, але наразі обмежились тільки до переведення в деяких околицях реєстрації польського населення і його майна.

ГДА СБ України. — Ф. 2. — Спр. 2. — Т. 1. — Арк. 64. Копія, машинопис.

**ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ
ТА СПРОБИ ПРИПИНЕННЯ ВІЙНИ
у 1943—1944 роках**

**№ 351. Меморандум Референтури зовнішніх зв'язків ОУН¹ до
польської делегації
22 грудня 1943 р.**

РЗЗ ПРИ ПРОВODІ ОУН: МЕМОРАНДУМ
ДЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ (22.XII.1943)

З огляду на те, що в т. зв. Відозві до Укра[ї]нського Народу, виданій 30.VII.43. Краєвою Репрезентацією Політичною Польського Народу, знаходиться цілий ряд фактів, невірних та тенденційно на-світлених, а крім цього, ставлення польської сторони до української проблеми є того рода, що пересуджувало б згори можливість якого-небудь порозуміння, вважаємо, що на плятформі тої відозви не може дійти до політичної співпраці між обома народами в ім'я спільних інтересів українського і польського народів тепер та їх суверенних держав у майбутньому. Єдиним у цій відозві, що вважаємо кроком вперед в оцінці українського питання польською стороною, це коротке ствердження Краєвої Репрезентації Політичної, висказане слідуючими словами: «Розуміми і доценями донження Народу Українського до ствоження Неподлеглей України». Якщо таке ствердження, абстрагуючи від інших заяв у відозві, з якими ми не погоджуємося, мало б започаткувати зміну в дотеперішній польській політиці у відношенні до українських визвольних змагань та Української Самостійної Держави, то цей факт можемо тільки п[риві]тати.

22.XII.43 р.

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 365.

¹ Референтуру зовнішніх зв'язків у 1943—1944 роках очолював Микола Лебедь (1909—1998), який протягом 1941—1943 років виконував обов'язки Провідника ОУН.

№ 352. Лист Референтури зовнішніх зв'язків Проводу ОУН до делегата уряду Речі Посполитої
21 січня 1944 р.

РЗЗ ПРИ ПРОВОДІ ОУН: ДО ПАНА ДЕЛЕГАТА УРЯДУ НА КРАЙ РЕЧИ-ПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ (21.1.1944)

Майже півроку провадяться розмови між представниками Проводу Організації Українських Націоналістів, яка в сучасний момент є виразником волі та змагань українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, і представниками ЗВЗ, які представляють польські військові круги та виступають також з доручення Делегатури Уряду. Початок та провадження розмов виникли з ситуації, в якій знайшлися оба народи, український та польський, а саме: сучасна окупація українських та польських земель Німеччиною і перспективи окупації тих земель Союзом Радянських Соціалістичних Республік. Загроза цих імперіялізмів не лише для державного, але й фізичного існування українського та польського народів диктувала політичним Проводам обох народів, що мають спільних ворогів та прагнуть відбудови суверенних держав, знайти площину порозуміння, яке, не зважаючи на вікові ворогування між обома народами, довело б:

1. До замирення українсько-польських взаємин та співпраці обох народів у відбудові їх суверенних держав;

2. В майбутньому до мирних добросусідських взаємин між суверенними державами обох народів. Основою порозуміння мало б бути взаємне визнання обома народами їх визвольних змагань за відбудову самостійних суверенних держав в етнографічних межах обох народів, згідно з принципом самовизначення народів та з Атлантийською заявою. Не з нашої вини розмови до цього часу не принесли бажаних успіхів. Організація Українських Націоналістів у своїх Постановах II і III Конференції, в ряді видань, як і [в] факті ведення розмов, дала докази своїх змагань дійти до замирення між обома народами. Проте не зауважуємо, щоб польські відповідальні верстви змінили своє негативне ставлення до українського народу. Не зважаємо на рі[з]ні пресові видання та дії нескоординованих та непідпорядкованих Делегатурі польських підпільних сил, які все ж таки представляють поважну частину польської суспільності, як ОНР, НСЗ, «народові демократи» і т. п., але мусимо ствердити, що й офіційні польські чинники, «Польська Репрезентація Крайова», Делегатура Уряду та сам Уряд по відношенні до українського народу та його визвольних змагань не дали до цього часу найменших доказів, що вказували б на зміну в їхньому ставленні до українського народу.

Навпаки, як видно з офіційних заяв та преси, то ставлення по суті не різняться від ставлення ворожих до українського народу польських угруповань. Провід ОУН самостійників-державників вважає за доцільне та корисне для обох народів довести початі розмови до успішного кінця. Тому для негайного їх сфіналізування пропонує:

1. Перевести розмови безпосередньо між умандатованими представниками Делегатури Уряду і такими [ж] представниками Проводу ОУН;

2. На випадок спірних справ, де тяжко було б дійти до згоди; перевести ці розмови в приязності третьої, нейтральної сторони;

3. Перенести розмови на нейтральну територію;

4. Закінчити їх, не зважаючи на результати, до дня 10 лютого 1944 р.

ПРОВІД

Організації Українських Націоналістів самостійників-державників

Референтура зовнішнього зв'язку

Постій, 21 січня, 1944 р.

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 366–367.

№ 353. Протоколи українсько-польської конференції у лютому 1944 року

10 лютого 1944 р.

ПРОТОКОЛ

відбутих конференцій між сторонами: А і Б

Сторона А — українська, сторона Б — польська.

I.

Сторона А — заступники Організації

Сторона Б — заступники Організації

II.

Сторона А уповноважена від Організації Українських Націоналістів Самостійників до розмов в усіх питаннях політичного і мілітарного характеру.

Сторона Б уповноважена від імені З. В. З. — Звйонзек Валькі Збройней в порозумінні з Делегатурою Уряду до розмов в усіх питаннях політичного і військового характеру.

Дійсність уповноваження устійнено провести тимчасово шляхом видрукування статей від сторони А в «Ідея і Чин», офіційнім органі Проводу, від сторони Б в «Жеч Постполіта» і «Бюлетинь інф[ормаційни] Зємі Червеньської», як офіційних органах Делегатури і війська.

Ті статті прочитано і сторони обмінялись увагами.

III.

Після двох вступних конференцій, що мали характер інформаційний, приступлено до ділових і зобов'язуючих розмов.

IV.

Обі сторони визнають потребу мирного поладнання польсько-українських відносин.

При їх полагоджуванні визнано як основу принцип самовизначення народів, згл[ядно] обі сторони признали за доцільне станути на становищі Атлантийської Заяви.

V.

Обі сторони визнають, що існування самостійних держав, української і польської, лежить в інтересі обох народів, українського і польського, та для тривалого майбутнього обох народів є історичною необхідністю.

VI.

Сторона А дала вже цьому вираз в опублікованих постановках II-ої Конференції з 1942 р. і в виданнях «Ідея і чин» та «Бюлетень» в рр. 1942—43, що сторона Б признає.

VII.

Сторона Б, визнаючи потребу існування української самостійної держави, визнає сьогоднішню боротьбу українців за свою державну самостійність та заявляє своє позитивне ставлення до неї. Змагання українського народу до державної самостійности сторона Б уважає основною проблемою міждержавного значення.

VIII.

Обі сторони стверджують, що в боротьбі за їх національні ідеали, державну самостійність мають спільних ворогів.

IX.

Сторона Б заявляє, що слід взяти до уваги дві можливості:

а) в дальшому розвиткові міжнародних політичних і воєнних подій наступить розвал або таке серйозне розхитання СССР, що заіснують можливості відбудови Української Самостійної Держави, то тоді польсько-українські відносини необхідно поставити в площину порозуміння і співпраці двох суверенних держав,

б) в дальшому розвитку укладу міжнародних політичних відносин ССРСР залишається великодержавою в умовах, несприятливих для будови Української Самостійної Держави, то тоді польсько-українські відносини необхідно поставити в іншу площину, а саме в площину співжиття і співпраці двох народів в границях Польської Держави.

Сторона А заявляє, що за існування можливостей, наведених стороною Б, не виключає, однак, розгляд питань вважає доцільним перенестися до розмов, які повинні відбутися між українськими представниками і офіційними чинниками сторони Б.

Сторона Б заявляє, що у випадку під б) сторона Б не змінить своєї думки про потребу існування Української Самостійної Держави.

X.

Обі сторони визнають, що мирна полагода польсько-українських відносин можлива тільки при взаємному пошануванні боротьби за державну самостійність обох народів та непосяганні по землі одної чи другої сторони.

Обі сторони станули на становищі, що питання остаточного устійнення кордонів між Україною і Польщею буде вирішене урядами обох суверенних держав, української і польської.

XI.

Обі сторони зобов'язуються обмінятися офіційними деклараціями про визнання і пошанування боротьби обох народів за державну самостійність та непосягання по терени, що належать до України чи Польщі.

XII.

Обі сторони визнають необхідність розмежування сфер впливів і діяння на час визвольної боротьби до моменту вирішення питання кордонів як в пункті X.

Обі сторони визнають необхідність спільного пляну діяння на час визвольної боротьби до моменту вирішення питання границь як в пункті X.

XIII.

Сторона Б заявляє, що її Уряд готов визнати найвище українське представництво в краю і закордоном як виразника і репрезентанта волі українського народу та його змагань до часу створення Уряду Української Держави та визнає потребу негайного і безпосереднього зв'язку того представництва з Польським Урядом.

XIV.

Обі сторони зобов'язуються не втручати у внутрішні справи одної чи другої сторони згідно з пунктом X.

XV.

Обі сторони зобов'язуються припинити як на внутрішньому, так і на зовнішньому відтинку ворожу пропаганду і діяльність, неприхильну визвольним змаганням обох народів, українського і польського.

XVI.

Обі сторони визнають, що стан напруження і боротьби, що характеризує нинішні польсько-українські взаємини, є шкідливий для інтересів обох народів, і в зв'язку з тим зобов'язуються вжити всіх заходів до того, щоб той стан усунути і довести до мирного співжиття.

XVII.

Обі сторони прийшли до однозгідного переконання, що справи фактичного і формального визнання українського представництва і розмежування впливів є справами, які вимагають негайного поладження і щойно після того наступлять розмови про порозуміння і співпрацю обох народів у їх боротьбі за самостійні держави — і заключення договорів політичного і військового характеру.

Обі сторони прийшли до однозгідного переконання, що справи фактичного і формального призначення українського представництва вимагає негайного поладження, і в тій цілі обі сторони пропонують створення трьох комісій: 1) військової, 2) політичної, 3) пропагандивної.

XVIII.

Обі сторони зобов'язуються передрукувати документаційні статті в цілості в своїх виданнях з коментарями, які будуть обома сторонами узгіднені.

XIX.

Обі сторони зобов'язуються обмінюватися своїми виданнями.

XX.

Цей протокол списаний в двох примірниках на мовах українській і польській; сторони признають оба тексти за автентичні.

Підпис.

ЗАВВАГА: Питання, порушені в середних колюмнах, є справами, узгідненими обома сторонами, по лівій стороні, підкреслені синім олівцем, висказують українське становище, по правій, підкреслення червоним олівцем, польське становище.

АЦДВР. — Ф. 9. — Т. 6. — Од. зб. 8. — Арк. 95–101. Копія, машинопис. Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 368–371.

**№ 354. Протокол українсько-польських переговорів у березні
1944 року**
8 березня 1944 р.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОТОКОЛ ПРО ПЕРЕГОВОРИ
З ПОЛЬСЬКОЮ ДЕЛЕГАЦІЄЮ УРЯДУ (8.III.1944)
ПРОТОКОЛ РОЗМОВИ З ДНЯ 8.III.1944

Після взаємного представлення голос забирає голова п[ольської] делегації.

Польський представник. Польща повітає повстання української держави. Її існування влегчить долю Польщі. Тому сьогоднішній п[ольський] провід бажає не тільки сусідських, але приятельських взаємин з українським народом. За такою концепцією промовляють рації геополітичні та міжнародньо-політичні. На перше місце тут висувається протиросійський фронт, бо Росія це загроза для обох фронтів. Трудніша справа це дорога до української самостійності. Ступінь національної свідомості на рі[з]них теренах рі[з]ний. Питання: як ця справа виглядає сьогодні, яка тактика домінує в українців. Що дає запоруку реалізації української державности. Дальше питання, яка можлива співпраця з поляками. Коли йде про поляків, то справа тут ясна — протинімецька боротьба. Деклярація п[ольської] сторони в справі відношення до більшовиків зараз неможлива. Це залежне від дальшого бігу політичних подій та від того, хто в майбутньому буде грати домінуючу роль.

У[країнський представник]. Український народ ввійшов у своїй боротьбі за власну державну незалежність у вирішну стадію. Ситуація, хоч признаємо, важка, однак в цьому позитивна, що цілком ясна. По періоді змінливих орієнтацій ми опинилися у логічній ситуації ор[і]єнтації виключно на власні сили. І хоч на рі[з]них теренах України шлях до державної незалежності рі[з]ний, ціль боротьби остає всюди та сама. Нині знаходиться український народ у фазі підготовки сил до боротьби за власну справу. Момент удару — це момент, пригожий у міжнародній кон'юктурі. Ми не є жадні — філи, тим більше жадні германофіли. Наша доля подій однакова, як і поляків. Хоч був час, коли не тільки політики і провід[д]ники мали надії на німців, перші, бо їм так диктував здоровий розум, що німецька політика не схоче відкинути у своїй боротьбі такого важного атута, як національно-державницькі змагання українського народу, другі із симпатій до ворога Москви, та час цей неворотно проминув. Під ударами дійсності наступило отверезіння, і поворот на давній

шлях не[можливий]. Це добре, бо нове наше положення вможливує нам якнайтісніше порозумітися з народом польським, що своєю динамікою і своєю боротьбою займає одні позиції, що в будучині як логіка подій мусять довести до нового порозуміння і співпраці.

Небезпека російського імперіялізму однаково велика для українського і польського народу. Ідея порозуміння з поляками, зокрема у великої більшості народу (східноукраїнські землі), популярна. Ми готові на якнайдалше йдучі компроміси, в одному, однак, стоїмо твердо: не резигнуємо ні з одного клаптика української землі. Ми хочемо, щоб у висліді українсько-польського компромісу [можна було] усунути причини спорів. Для нас сама ідея порозуміння з поляками не чужа, і хоч не віримо у слов'янофільство як політичну конструктивну ідею, що може обняти всі слов'янські народи, то віримо в порозуміння двох слов'янських народів, українців і поляків. Спір за межу не може бути причиною продовжування конфлікту. Місця є досить, а зокрема Польща може відзискати своє становище тільки закріплюючи свої позиції на заході. А в цьому може рахувати на повну допомогу України. На інакших основах компромісу не можна будувати.

Логіка політичного розвою ставляє нам перед очі тільки дві можливості: 1) або нас проковтнуть, і в ефекті біля Радянської України стане Радянська Польща, 2) або на румовищах червоної [імперії] стане біля інших держав і держава українська. В обох випадках порозуміння необхідна конечність. На найближчий час видна тільки перспектива хоч би й часова, заливу також і польських земель російською навалою. Чи супроти цього може бути для обох народів саме тепер і то негайно інший шлях, ніж шлях порозуміння?

П[ольський представник]. Багато справ нас лучить, багато розділює. Однак не[о]споримим фактом є, що опінія серед польського загалу про Україну як твір штучний тратить чимраз більше ґрунт під ногами. Нині настрої на українських землях рі[з]ні. Поляки вже раз видвинули концепцію української держави в інтерпретації Пілсудського, але її реалізація не вдалася. Чому? Бо серед українців не найшла вона відгуку. Нині теж немає підстави, що про[ц]ес самостановлення нації та її еман[с]ипації розвинений більше, ніж це було в роках 1918—20.

Ідея неподільності російських земель сильна, так на теренах України, як і за кордоном. На терені Америки ідея соборности (зн[ачить] практично приналежності українських земель до Росії) домінує над ідеєю незалежності. Тому і польська політика не може

відразу перейти на нові позиції, не маючи певности, що друга сторона прийме це зі зрозумінням.

Нинішня Польща це не Польща з-перед кількох літ. До вирішного голосу приходить світ праці, і він буде рішати, а чинник, знаний нам як [санация], буде виелімінований. У загальному назріває нова концепція порядку в середущо-південно-східній Європі, видвигнена ген[ералом] Сікорським ідея федерації двох народів: поляків і українців. Такий є загальний напрямок у ділянці польсько-українських взаємин зі сторони польської. У практиці нинішнього дня багато речей не назріло ще до нової розв'язки. Розмова делегатів Уряду в Лондоні з головою Ради тепер тактично неможлива. Теж і розмови на неутральному терені не є конечно потрібні. Нині не маємо розрешувати засадничі питання, бо на це не має ні одна, ні друга сторона об'єктивних даних. В будучому рішатиме, очевидно, обосторонній інтерес.

Нині перед нами важні практичні справи, які мусять бути вирішені. Будучий мир — це, напевно, буде означати стабілізацію відносин на довший протяг часу. У перспективі мира бачимо на польсько-українському відтинку дві можливі розв'язки:

1) До остаточного замирення не прийде, а мир буде тільки передишкою. В такій ситуації справа українська це основна справа у заогненні відносин на сході, а тим самим і кардинальна справа у остаточному упорядкуванні сходу Європи.

2) Прийде до повної стабілізації на основі дещо зміненого «статус кво», тоді українська проблема як проблема політична перестає існувати. Українці мусять витягнути консеквенції з такого розвою подій. У першому випадку [...], очевидно, чинник політичної активності, з яким зокрема Польща мусить рахуватися. У другому випадку не остає українцям нічого іншого, як резигнація політичних аспірацій. У відношенні до земель спірних (Малопольська Всьодня і Волинь) стоять перед українськими мешканцями тих земель рішитися, чи хотять втопитися в азійському морі, чи залишитися в Європі. Для поляків існують ще чисто практичні моменти, які треба вияснити у процесі польсько-українського порозуміння, а саме сильні германофільські тенденції.

Правда, українці закидають полякам, що вони зі своєї сторони русофіли. Так, такі тенденції існують, але це тільки тактичні. Якщо йде про становище польського уряду у відношенні до Галичини і Волині, то воно ясне. Для вияснення відношення українців до поляків уряд очікує і радо повітає українську декларацію (від Верх[овної] Ради), що українці застерігають собі право самі рішати

про свою долю і що почувають себе приналежними до комплексу народів Заходу.

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 372–374.

№ 355. Звіт про розмову з польським представником у травні 1944 року
22 травня 1944 р.

УКРАЇНСЬКИЙ ЗВІТ ПРО РОЗМОВУ
З ПОЛЬСЬКИМ ПРЕДСТАВНИКОМ (22.V.1944)

П[ольський представник]. Ситуація стала поважною через те, що тепер ллється кров масово. Дотепер втрати поляків перейшли цифру 82 000 людей. Падуть жінки і діти передовсім, бо чоловіки усуваються. Якби це навіть мало бути відповіддю на акти польського терору на Грубешівщині, то заплата, яку взяли українці, більш як стократна. Також і оправдання, що це відповідь на поставу поляків до українців на теренах, занятих більшовиками, не видержує критики, бо українська відповідь в ніякому разі не впливає на злагіднення цього відношення. Українці, якщо не ставлять на виграну Німеччини, мусять бути приготовані на:

- 1) Період більшовицької окупації;
- 2) Період активності англо-американ аж до нової їхньої гегемонії.

Це моменти політичні на ближчу і дальшу будучину. А тепер моменти практичні: якщо УПА (українці) не хоче, чи не може спинити масового терору супроти поляків, то поляки мусять попасти в одчай і прийняти міри оборони в найширших розмірах. А тоді терени ці сплинуть кров'ю і поляків, і українців у величезних розмірах. Очевидно, що не обійдеться без інтервенції німців зі шкодою [для] обох сторін.

Останні події на терені Галичини знайшли дуже сильний відгук на закордонному терені. Прислухуються тут запопадливо, які подали інформації і матер'яли з-перед тижня. Лондон зажадав вияснень і дав доручення приготувати білу книгу. Нехай українці не недооцінюють ролі поляків тепер і в будучому в європейській політиці. Теперішня гнучкість і повна уступчивість польської політики у відношенні до большевиків вияснюється загальною політичною лінією аліантів. Не

можна, однак, випроваджувати фальшивих внесків з цієї політики, тим більше не можна інтерпретувати її на основі різних скандалічних фактів в роді афери о[тця] Орлеманського, які хіба тільки в німецькій пресі можуть удостоїтися трактування у формі сенсаційних передовиць. Тому ще раз звертаємося до вас: не ведіть нас до одчаю. Бо як методами фізичної ліквідації чи виселювання польського населення не розв'яжете польсько-української проблеми в Галичині в позитивному для Вас змислі, так наново приневолите нас кинути всі наші сили, якими диспонуємо, а вони, напевне, не менші від ваших, на фронт український як найбільш загрозливий.

Тому пропонуємо: Припинити негайно всі форми терору і відновити переговори. В переговорах маємо вирішити всі актуальні справи. Наша делегація готова виїхати на місце, яке визначите. Перемир'я має тривати 7 днів (час переговорів) і зачатися в суботу дня 27 травня 1944. Не можна вести балачок далі і проволікати їх під претекстом невиконання різних неформальностей.

Відповідь У[країнського представника]: За загострення ситуації і жалюгідні випадки поносить вину в першу чергу сторона польська. Теперішні випадки, поза акціями проти шпіцілів і донощиків, мають характер спонтанного відруху за випадки на Грубешівщині. Що події більш б'ють по вас, як по нас, то це впливає з самого відношення сил на теренах, в більшості замешкалих українцями. Ми вимагаємо від вас наступного:

1) Ревізії вашого відношення до українців на теренах, занятих більшовиками, і безоглядного поборювання протиукраїнських актів не тільки словом, але й чином.

2) Спинення актів терору проти українців на теренах польських. Пропозиції, нині Вами представлені, будуть передані миродайним чинникам.

В розмові п[ольський представник] подав наступні два факти:

1) УПА мобілізує з-поміж українців, яких членів родини вивезено до Німеччини, добровольців на маетки, опущені поляками.

2) В суботу з мешкання при вул. Гавзнера Ч. 6 двох українських поліцистів телефонувало до Гестапо, щоби прислати обсерваторів на вул. Гавзнера Ч. 4, де мало відбутися, по інформаціям поліцистів, тайне польське зібрання.

3) Візвання, підписані «Ярема», це провокація. Завваги: Вважаю доцільним і політично розумним у сучасному насиленні конфлікті польські пропозиції розуму прийняти і зачати переговори з польською делегацією. Вважаю, що аргументи, висунені п[ольським представником], мають остаточно сильну мотивацію, щоб їх при-

йняти як вихідну точку для дальших директив на цьому відтинку. Зокрема, кожна наша акція за кордоном буде з місця паралізована, іменно за огненним станом польсько-українського конфлікту. Це вже знаю з практики. Зі студювання протоколів про ці справи дійшов я до переконання:

1) Відпір польської самооборони змалів так, що українські вжиття роблять вражіння німецьких акцій проти жидів.

2) Психічний стан польського населення, а зокрема проводу, вже дозрів на це, щоби спинити акцію винищування і виселювання.

3) Дальше загострення боротьби доведе поляків до одчаю і до відрухів, при яких ми стратимо ініціативу і перейдемо на власному терені в дефензиву. (Знова боротьба на три фронти: німці, більшовики, поляки — знова злощасний трикутник смерти!) Чейже перемир'я чи навіть замирення тепер ще не зв'яже нам в ніякому разі рук в будучому.

4) Боротьба з поляками остає в нас найважнішою проблемою, і ми тратимо за нею властиву нашу ціль, боротьбу за власну державу, стаємо знова вузькою політичною групою галицького загумінку.

Спинення масової протипольської акції сам[е] тепер і то одним жестом надає йому відповідної сили. Вважаю, що ми досягнули все, що нам було потрібне. Чи з Галичини виїде ще 1 000 поляків, чи ні, це все не грає ролі. Врешті, німці самі ту справу краще...

[...].

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 375–377.

№ 356. Звіт про переговори з польськими представниками у травні 1944 року
25 травня 1944 р.

УКРАЇНСЬКИЙ ЗВІТ З ПЕРЕГОВОРІВ З ПОЛЬСЬКИМИ
ПРЕДСТАВНИКАМИ 25.V.1944
ЗМІСТ

На заяву у[країнської] сторони, що пропозиція перемир'я є до прийняття і навіть конечною, складає п[ольська] сторона наступні вияснення: Пропозиція перемир'я, хоч нині є конечною з уваги на

зростаючу кількість жертв, не є диктована з п[ольської] сторони тільки страхом чи спробою [...] у[країнську] сторону. Розмови над порозумінням обох народів зачалися в часі, коли на терені Галичини панував мало що не абсолютний спокій. Ми підчеркуємо ще раз, що хочемо повного порозуміння так у загальних політичних питаннях, як і практичних боротьби і пропаганди.

Становище офіційних чинників Краю, як і закордоном є ясне і хоч нині не може воно довести до видвигнення української проблеми на міжнародному форумі, то ор[і]єнтується воно на Українців як на народ і Україну як державу. Україна є необхідна для існування Польщі, як противага московському імперіялізмові на сході Європи. Нинішня польська політика і державна рація мусить визнати тільки дві альтернативи в найближчому розвоєві політичних подій:

1) Повний розвал Росії (по розвалі Німеччини), а тим самим як необхідна консеквенція повстання української Держави.

2) Хвилева стабілізація відносин з Польщею як буфером між двома імперіялізмами, англ[о]сакським і російським. У другому випадку пробл[е]ма українська стає у питанні політики ще більш кардинальною проблемою. Для Польщі не існує питання кордонів між Україною і Польщею, як питання найважливіше, важніші будуть питання безпеки тривалого порядку на сході Європи, який є можливий тільки при співдіянні обох народів. В кожному разі завдатки на порозуміння є, чого доказом підписаний перший протокол, хоч і не узгіднений у всіх пунктах. Підписання його було через те таке спізнене, що мусив він бути узгіднений з найвищими чинниками краю і закордону. Нинішня ситуація вимагає негайного припинення українсько-польської боротьби. Не йде тут про спинення невинних жертв, але спинення росту національної ненависти і створення основ для тривалого порозуміння і співпраці. У відповідь на вияснення польської сторони, подає сторона українська: Ми вважаємо перемир'я необхідним, бо ніколи не вважали ми і не вважаємо, що того рода методами боротьби, які тепер обосторонньо ведуться, можна розв'язати спільні нам пробл[е]ми, впливаюч[і] із сусідства обох народів. Ми хочемо за всяку ціну порозуміння і співпраці в найширшому розумінні і на тривало. Нині їдемо на спільнім возі, однакова наша доля і ті самі вороги. Отже, повинні бути всі об'єктивні підстави для такої співпраці. Що її дотепер немає, то це не наслідки браку доброї волі. Причина такого гострого конфлікту нині лежить у польській ментальності. І ця ментальність винна, що, не вважаючи на старання, і з одної, і з другої сторони розбиваються о непередвижені акти в терені.

Щоб перемир'я впливало з переконання і щоб порозуміння було тривале, треба, щоби заснували певні психологічні передумови у польського загалу. Мусимо ствердити не во гнів полякам, що наші визвольні змагання не стрічалися і не стрічаються зі зрозумінням з польської сторони, що більше викликають активне їх поборювання так у співпраці з німцями, як і з більшовиками. Тому вимагаємо від польських чинників вплинути на ментальність поляків ясним і виразним наставленням до українців та їх визвольних змагань.

Приймаючи пропозицію перемир'я, хочемо в ній бачити започаткування розв'язки всіх доторкаючих оба народи пробл[е]м на найширшій площині. Відносно технічного переведення перемир'я передбачуємо час діяння, узалежнений від воєнного стану і факту, що акцією проти польського населення ми не кермуємо, бо це акція спонтанна і як така не може бути спинена одним наказом. Додатково заявляє польська сторона, що своє співдіяння в акції замирення розуміють поляки в: 1) спинення зрештою поки що невдалих актів відплати, 2) скерування польської боротьби в сторону теперішнього окупанта і обмеження її до протинімецької акції. Щодо зактивізування поляків проти більшовиків, то тактика їх виключає це принайменше в найближчому часі. Проти українців не будуть вони виступати, ані тим більше перешкоджати їм в їхній боротьбі проти Москви.

Наступна стріча назначена на суботу 27.V.1944.

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 377–379.

№ 357. Звіт про переговори з польськими представниками у червні 1944 року

2 червня 1944 р.

УКРАЇНСЬКИЙ ЗВІТ ПРО ПЕРЕГОВОРИ З ПОЛЬСЬКИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ 2.VI.1944

У[країнська] сторона подала до відома:

- 1) Пропозицію перемир'я з польської сторони приймаємо.
- 2) Пропонуємо зі своєї сторони поширення перемир'я на переговори і порозуміння.

Вслід за цим видано директиви в напрямку успокоєння українського населення. Застерігаємося, що не можемо погодитися,

щоб сторона п[ольська] факт припинення ворожих кроків з нашої сторони толкувала собі нашою слабкістю і використала цей момент на скріплення протиукраїнської акції, під якими це формами не було б, навіть проволіканням переговорів. Цим ствердженням вважає у[країнська] сторона, що виповнила достаточну передумови для перемир'я. Тепер очікується виконання передумов зі сторони польської. Такою передумовою вважаємо видання відозви (летючки), в якій буде з'ясован[о] відношення поляків до українців, а до українських визвольних змагань зокрема. Передумовою додержання умов перемир'я, а далі заключення порозуміння, є моральне роззброєння обох сторін з запорукою, що ні одна зі сторін не надуже цього роз[з]броєння і не захопить за зброю. В українській масі існують можливості такого морального роз[з]броєння, в польській це куди тяжче, бо дотепер нічого ані неофіційно, ані офіційно в тій справі не зроблено.

Доказом радикального ставлення до справи з української сторони є в першу чергу ухвали II Конференції ОУН СД в польській справі. Тому нас може задоволити тільки офіційне зревідування польського становища до українців, а зокрема до українських визвольних змагань. Зокрема, мусить згинуть з польської пропаганди очеркування укр[аїнських] визвольних змагань як агентура руху.

П[ольський представник]: Заява української сторони нас успокоює. Не спиняючи ходу переговорів, мусимо, однак, заждати з остаточним рішенням до перших очевидних наслідків акту успокоєння. Мірилом у тому буде для нас спинення масових акцій проти поляків. Очевидно, що не можемо брати укр[аїнській] стороні за зле, коли буде змушена в окремих випадках карати тих поляків, що, закриваючися плащиком патріотизму, є в дійсності тільки ворожими агентами, які справі порозуміння шкодять. П[ольська] сторона заявляє, що як основу свого відношення до українців кладе:

1) Позитивне відношення до українців і до українських визвольних змагань.

2) Український народ є в праві сам рішення про свою долю.

3) Територіальні спори між обома народами будуть вирішені суверенними урядами обох держав.

Еволюція польської політичної думки пішла дуже вперед. Нині домінує переконання, що:

1) Оба народи доросли до того, щоб себе бачити добрими сусідами.

2) Реальною небезпекою для обох народів все є російський імперіалізм, без огляду на соціальні гасла, якими послуговується.

3) Умовини в Середній і Східній Європі не можна упорядкувати без українського народу і української держави.

Пригадуємо, що ми зголосили свою готовість зайняти позитивно-прихильне становище до декларації Верховної Ради, яка мала появитися в березні 1944. Це становище було б рівночасно польським «кредо» в українській справі. Ми с[клада]ємо запит, чи така декларація появиться. Що така декларація потрібна, не улягає сумніву. Світ почув би тоді голос представництва в[сі]х українців, а не тільки одного політичного угруповання ОУН. Заграниця бачить в ОУН тільки одну ор[і]єнтацію політичну, якої вістря спрямовано і проти більшовиків, і проти німців. Відносно видання офіційної енуціяції, яку хотіла б побачити укр[аїнська] сторона, то вияснюємо, що ніяка енуціяція польського уряду, яка вдаряла б в Росію, нині неможлива. «Сік ребус стантібус» є Польща, як підмет народного права, союзником аліантів, а тим самим і Росії. Ясно, що в такій ситуації, яка нині є в такому відношенні сил, польський уряд нічого подібного зробити не може.

У[країнський представник]: Про дійсне відношення сил в українському політичному світі є всі добре зор[і]єнтовані, тим більше поляки, чого доказом наші розмови. Справа Верховної Ради тут не належить, тому про це [не] будемо говорити. Ми є в кожному разі в силі протипольські виступи спинити, там, де буде потреба, навіть силою. Хочемо мати, однак, запоруку, що польська сторона може нам те саме від себе загарантувати.

Повт[орю]ємо, що передумови з польської сторони мають бути:

1) Відозва до польського населення для успокоєння умів спинити протиукраїнську роботу (випадок зустрічі командира польських збройних відділів з большевицьким генералом і заява, що поляки заявляють готовість боротися поруч з червоною армією проти спільного ворога).

2) Заява загального характеру у справі польсько-українських взаємин. П[ольський представник]: Вияснюємо, що ми дотепер не мали протиукраїнської акції, а оборонна акція польського населення — це акція самочинна, н[е] нами кермована. Українські побоювання відносно польської езекутиви не оправдані. На теренах всієї Польщі діє тепер як найвищий політичний орган «Рада Єдності Народовей», до якої належать всі польські угруповання, за виїмком комуністів. В справі протиукраїнських виступів, ініці[й]ованих іншими польськими угрупованнями, заявляємо, що якщо в

інтересі миродайного чинника буде злапати їх за лоб, то це буде зроблено. (...«Єжелі в інтерес децидуйонцего чинніка бендзє заплаць за леб, то то бендзє латво зреалізоване».)

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 379–381.

№ 358. Стенограма розмови з представником польського підпілля у червні 1944 року

26 червня 1944 р.

ІНФОРМАТИВНА РОЗМОВА

З ПРЕДСТАВНИКОМ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ (26.VI.1944)

Взаїмно представившись, приступили до розмови такого приблизно змісту:

П[ольський представник]: Що спроваджує Вас до нас на розмови?

У[країнський представник]: Громадянський обов'язок після своїх сил інгерувати там, де може бути загрожена рація й інтерес відносин між даними національними спільнотами. А так є зараз на відтинку у[країнсько]-п[ольських] взаїмовідносин. Переконалий, що не з вини у[країнської] сторони вона ніколи і ніде не виступила зі засадничою негациєю прав, інтересів та державної незалежності п[ольської] сторони, а, навпаки, їх признавала і признає і, що більше, щиро змагає до наладнання добрих взаємин, тобто розв'язання т. зв. у[країнсько]-п[ольської] проблеми, вони некорисно оформлюються. Хочу з рації саме цього громадянського обов'язку вглянути, чи і де є ці причини такого розвитку. Чи справді егоїзм вашої сторони, а може, короткозорість тут причиною, та що можна зробити, щоб цей стан усунути. Бо ж хиба егоїзмом або короткозорістю треба собі пояснювати це, що П[ольща] і сьогодні хоче дальше жити трагедіями, які для неї несло положення між Росією а західними континентальними потугами, а які заключалися не лише у розборах, але передовсім у консеквентній для цього постійній непідметности і залежности, яка ледви чи є в інтересі польського народу. Не наша справа вглядати, наскільки п[ольська] політика відповідає інтересам п[ольського] народу, але дивне це кидає світло на характер п[ольської] політики, коли це все через

цю неохоту раз таки вже розв'язати справедливо у[країнську] проблему.

П[ольський представник]: Ми свідомі російської небезпеки і трагізму нашого положення, але не вважаємо за можливе розв'язувати цю небезпеку інакше, як розв'язуємо. Підкреслюю: свідомість небезпеки з боку Москви у нас є і зростає. Особливо сьогодні, коли з одного боку щораз наглядніша активність Москви, а з другого, нові шанси у зв'язку з новим розвитком подій, що їх започатковує інвазія. Саме у зв'язку з інвазією просоветські тенденції та орієнтації, зокрема впливи ППР, у нас маліють. Зростає за це значення національного польського табору, який ми заступаємо. Тут кілька інформацій: децидуючий голос має уряд. Рада Єдності Народовей має дорадчо-плануючі завдання: може собі укладати плани на майбутнє і таку або іншу думку заступати, але рішає уряд. Непідпорядковані йому є ендеки, але у військових справах, то і їхні Народове Сили Збройне є підчинені нашій Армії Крайовей. Зростає зараз позиція краю на закордоннім відтинку. Саме є намагання впорядкувати правний стан посту президента теперішнього тимчасового уряду з Рачкевичем на чолі. Першим кандидатом на це становище висунено ген[ерала] Соснковського, що зараз справує функцію міністра війни і є начальним вожд[е]м. Але труднощі вийшли саме з боку Москви, що почала робити всі заходи перед аліянтськими чинниками, щоб до його кандидатури на це становище не допустити. Виринули такі труднощі, що ми мусили з кандидатури Соснковського резигнувати та шукати собі інших кандидатів. На задержання за Соснковским становища начального вожд[я] остаточно Москва погодилася.

Нові кандидати Нагурські і Томашевські. Край заступає останнього. Це стільки до теперішнього стану. Які для нас небезпеки уявляє собою Москва, вже з цього видно. Але ми є думки, що воювати з нею можемо тільки з площини правного стану, який Москва нарушує. Це передовсім тому, що супроти американських тенденцій признати рацію вимогам Москви ми можемо протиставити тільки правний стан з-перед 1939 р. Прихильником такої постановки є Англія, у якої переважає концепція європейської рівноваги. Тому у нас переважає орієнтація на Англію і, властиво, наша політика є проанглійською. Тому треба розрізняти в нашій політиці дві лінії: офіційну та неофіційну.

Неофіційна це та, яка намагається якось вирватись з-під англійських диктатів, які, властиво, змагають до того, щоб узалежнити польську політику і взагалі нас без решти. Відомо ж, що навіть англійці якийсь час підтримували сов[є]тські домагання та налягали на нас, щоб ми прийняли ту лінію граничну, яку пропонували

совіти. Отже, зреклись Львова і Вильна. І цікава ситуація. Ви наставлені протисовітсько, підносячи претензії до Галичини і Волині, сьогодні, по суті, попираєте позиції більшовиків. Я розумію, що, на Вашу думку, можна сьогодні найміцніше бити більшовиків тим, що можна сьогодні нам заступати отверто ту політику, яка піддержувала б сьогодні українське питання та домагалася б розв'язки його в сенсі негайного піддержування української справи. Але тоді можна не стрінати жадної піддержки з боку аліантів. А практично грозило б тоді, що аліанти могли б бачити рацію у вдоволенні більшовицьких домагань.

Ми, а бодай я особисто, є прихильний тій думці, що українське питання треба розв'язати. Але тут знову завважу, що проблему у[країнсько]-п[ольську] не можна також розв'язати при допомозі мордів на польському населенні чи при допомозі помсти, толерованої німцями, а в деяких случаях і піддержуваної.

У[країнський представник]: Дозвольте тут мені відповісти з місця. Сумніваюся, чи є якийсь український чинник, що в цій боротьбі, яка зараз йде на українських західних землях, бачив би розв'язування у[країнсько]-п[ольського] питання. Вона є конечністю Вами викликаною, конкретно шкодженням українським змаганням з боку поляків, які не лише не визнають нашої визвольної боротьби, але співпрацюють проти неї з німцями та більшовиками. На це маємо докази. І тепер ще одно зауваження: Ви уважаєте, що у[країнсько]-п[ольську] проблему розв'язати можна, перерішуючи вже сьогодні приналежність Вами як «креси всходне» окреслюваних українських західних і північно-західних земель з формального правного стану з-перед 1939 року виходячи, це у засаді, а що найвище і це «великодушна» уступка з площини договору т. зв. варшавського з 1920 року. Тим часом таке ставлення справи, це на практиці теж шкодження українській справі, бо придушування української державності у самому зародку. Виходить для нас висновок: треба «вія факті» і на заграничному відтинку дипломатією добиватись для нас позитивного вирішення нашої справи.

П[ольський представник]: Вибачте. Я не сказав нічого такого, що уповажнювало б Вас до такого висновування. Безперечно, є серед нас угруповання, які так комбінують, є й такі [як] от ендеція, що цілковито негують існування Вашого народу, що вважають його інтригою Берліна. Але я думаю, що сьогодні української справи так не належить трактувати. Це є питання, яке розв'язки вимагає, прийде вона при допомозі дипломатії чи шаблі. Тільки, думаю, краще для розв'язки було б, коли б вона прийшла без інґеренції третіх чинників, бо тоді ми є взагалі узалеженні.

У[країнський представник]: Згода. Але знову при умові, що ваша сторона зложить реальний доказ свого щирого відношення до української справи, а не буде тут хитрувати. В цілому льояльна постова до української справи тут конечна.

П[ольський представник]: Я вже сказав, що бажав би розв'язувати справу без третіх. Це значить, згідний вести в цих справах розмови. Отже, позитивна постова в мене є. Очеvidно, передумовним, на мою гадку, повинно бути заперестання з укр[аїнської] сторони протипольської акції. Та переконаний, що зараз здійснення цього дуже трудне з незалежних причин тому хоч би, що тяжко так з місця було б акцію, що розлилася так широко між масами, спинити, готовий іти на це, щоб окремо говорити до засадничих справ українсько-польського питання, а окремо говорити про залагоду сучасного конфлікту. Наше заінтересування до того, щоб межі загрозливого російського імперіялізму відсунути, каже нам шукати розв'язки української справи. Прошу, ставте пропозиції відносно розмов.

У[країнський представник]: Найперше, мале застереження, вони не можуть мати зобов'язуючого характеру, бо я мушу перше порозумітися з компетентними чинниками. Від себе вкажу це, що узгляднюючи децидуючу роль уряду, наші чинники тоді трактуватимуть розмови серіозно, коли бачитимуть, що говорять з найбільш компетентними Вашими чинниками. Впрочім, у Ваших заходах з ними такі розмови уможливити бачитимуть також вияв доброї волі на правду поважно українське питання трактувати. Тому пропоную уможливити переговори з найбільш компетентними чинниками в Л[ондоні], практично їх зуможливлюючи відставленням власними можливостями тамтуди делегатів в числі 3-ьох, або годючись на зв'язок з ними там за посередництвом нам допомагаючих і при їх арбітражі, це в засадничих справах. Коли йде про справу сучасного конфлікту, розмови в цій справі трактувати як окрему справу, зв'язану, однак, з вислідами тамтої засадничої та узалежненої від конкретної льояльної постави п[ольської] сторони до укр[аїнського] питання, відповідно задокументованої. Тут число делегатів теж 3, 1 знавець та 2 відпоручники політичних чинників. Протоколування переговорів це ясне.

П[ольський представник]: Відповісти з місця на ці пропозиції не можу. До першої завважу, що краще було б перевести без втручання третіх. Тому застановимося, чи буде можливо нам таку розмову організувати. Згори вкажу тільки, що з технічних причин трудно буде Вами поставлену кількість делегатів перетранспортувати, тому обмежим до двох. До обох пропозицій відповідь перешлемо між 1 а

15 липня. При тому поінформую, для лояльності, що приготуємо в найкоротшому часі одветову акцію. Не можемо не реагуватися на масові вбивства поляків, бо компромітуємося перед народом.

У[країнський представник]: Куди задумуєте спрямувати?

П[ольський представник]: По емігрантах, що сьогодні заливають Польщу. У[країнський представник]: Це значить під фал[ь]шивою адресою відповідаєте. І не справедлива ціла постановка, бо емігранти не йдуть до вас з тезами, що ще Краків чи Варшава одвечне українське земє. Отож за що? Пімста?

П[ольський представник]: Ми ще не почали акції.

Опубліковано: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто — Львів, 2001. — Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. — С. 381–385.

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

www.cdvr.org.ua

Центр досліджень визвольного руху — незалежна наукова громадська організація, що вивчає різноманітні аспекти українського визвольного руху в ХХ столітті.

- єдиний **спеціалізований науковий центр** досліджень проблематики визвольного руху, історії Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії;
- центр **розроблення навчальних програм** та програм популяризації визвольного руху;
- **консультаційний центр**, що надає установам, організаціям та зацікавленим особам інформацію, експертні оцінки щодо історії визвольного руху, карально-репресивної політики окупаційних режимів в ХХ столітті;
- **унікальний архів** документальних, усних, речових, фото- та відеосвідчень про визвольну боротьбу ОУН та УПА, діяльність репресивних структур на території України, дисидентський рух та масовий демократичний рух кінця 1980-х — початку 1990-х, Помаранчеву революцію 2004 року. У 2010 році спільно з Львівським національним університетом імені Івана Франка розпочато створення Електронного архіву визвольного руху;
- **спеціалізована бібліотека** з історії діяльності українського визвольного руху;
- центр розроблення та **аналізу політики національної пам'яті**, вивчення досвіду посткомуністичних країн Східної та Центральної Європи в подоланні наслідків тоталітаризму.

Центр видає науковий журнал «Український визвольний рух», організовує наукові конференції та семінари, публікує наукові праці, спогади та документи, історики Центру ведуть авторські колонки в медіа.

ЦДВР розробляє програми доступу до архівів КГБ, в результаті Директор ЦДВР був запрошений Службою безпеки України для розсекречення архівів КГБ, що успішно й втілює у 2008—2010 роках.

Центр досліджень визвольного руху у колишній в'язниці КГБ та Гестапо створив за сприяння Служби безпеки України та громади міста Львова Музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» (Львів, вул. С. Бандери, 1), якому в 2009 році було присвоєно почесне звання Національного.

Видання Центру:

Науковий збірник «Український визвольний рух». — № 1—15. — Львів 2003—2011.

Містить документи, дослідження, спогади та інші матеріали, що розкривають різноманітні аспекти діяльності українського визвольного руху 1920—1950-х років.

Армія безсмертних. Повстанські світлини / Ред. В. В'ятрович та В. Мороз. — Львів, 2002, 2006. — 212 с. Книга містить понад 200 фотографій, опублікованих вперше, які висвітлюють боротьбу УПА та ОУН.

Чайківський Богдан. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича. — Львів, 2005. — 104 с., іл.

Бізнесовий компаньйон провідного діяча ОУН, Головного командира УПА Богдан Чайківський висвітлює діяльність Р. Шухевича як успішного підприємця, засновника рекламної фірми «Фама».

Галаса Василь. Наше життя і боротьба / Ред. В. В'ятрович. — Львів, 2005. — 272 с., іл.

Провідний діяч ОУН Василь Галаса згадує про становлення організованого націоналістичного руху в 1930—1940-х роках на Тернопільщині, розгортання масової збройної боротьби ОУН і УПА на Закарпатті у 1944—1947 роках, а також боротьбу українського підпілля на Волині у 1940—1950-х роках.

Порендовський Володимир-Ігор. В кітхх СТЕПЛАґу (Кенґір 1949—1954) / Ред. В. В'ятрович. — Львів, 2005. — 272 с., іл.

Спогади діяча ОУН і УПА Володимира Порендовського знайомлять читача з важкими буднями українських політичних в'язнів сталінських концтаборів. Особливу увагу у книзі приділено Кенґірському повстанню — одному з найбільших повстань в'язнів у системі ГУЛАґу.

Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та його товаришів / Упоряд. М. Посівнич. — Львів, 2006. — 200 с., іл.

Документальне видання крізь призму обвинувального акта Варшавського процесу ОУН 1935—1936 років висвітлює боротьбу за незалежність України та місце у цих подіях провідника ОУН Степана Бандери.

В'ятрович Володимир. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи. — Львів, 2006. — 140 с., іл.

Ця робота є першою, в якій головним об'єктом дослідження обрано формування позиції українських націоналістів щодо єврейського населення протягом 1920—1950 років. Опіраючись на документи ОУН та УПА, які вперше вводяться в науковий обіг, автор спростовує численні стереотипи.

Кук Василь. Генерал-хорунжий Роман Шухевич. Головний командир Української Повстанської Армії. — Львів, 2005, 2007. — 120 с., іл.

Ця книга про легендарного Тараса Чупринку є особливою, адже її автор Василь Кук — це не тільки безпосередній учасник українського визвольного руху, але й найближчий колега Романа Шухевича, його наступник на найвищих постах в ОУН та УПА.

Стасюк Олександра. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941—1953 рр.). — Львів, 2006. — 384 с., іл.

У монографії відтворено цілісну картину видавничої діяльності ОУН на українських землях періоду радянсько-німецької війни та повоєнного десятиліття.

Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський. — Львів, 2006. — 420 с.; іл.

Збірник містить документи і матеріали установчих зборів ОУН, відомих в історії під назвою Конгрес Українських Націоналістів. Основна частина оригінальних документів зі збірника Державного центрального архіву в Празі доповнена матеріалами з преси, документами, спогадами, ілюстраціями.

Кук Василь — 'Леміш'. Колгоспне рабство / Ред. В. В'ятрович. — Львів, 2007. — 264 с., іл.

У цьому виданні представлено одну з фундаментальних праць українського підпілля, присвячених проблемі колективізації. Автор ретельно розглядає засади роботи колгоспів, їхнє оподаткування державою, методи утримання компартійною верхівкою контролю над селянами.

В'ятрович В., Дерев'яний І., Забілій Р., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / Відповід. ред. В. В'ятрович. — Львів, 2007, 2008, 2011. — 352 с., іл.

Структурований і лаконічний виклад історії повстанської боротьби. Видання проілюстроване великою кількістю унікальних фотографій, документами і свідченнями учасників.

Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка — 'Хмеля' / Ред. і упоряд. Р. Забілій. — Львів, 2007. — 424 с.

У збірнику вміщено спогади та праці підполковника УПА Степана Фрасуляка — 'Хмеля', видатного теоретика тактики збройної боротьби. Унікальний повстанський підручник «Українська партизанка» є важливим джерелом для оцінювання засад військового мистецтва УПА.

Порендовський Володимир-Ігор. На трасі Тайшет—Лена (Озьорлаґ у роках хрущовської відлиги 1955—1959). Спогади / Ред. І. Дерев'яний — Львів, 2008. — 176 с.

Книга розкриває особливості змін у табірному житті політичних в'язнів після смерті Сталіна.

ОУН-УПА на Сумщині: Т. 2. / Автор-упорядник Г. М. Іванущенко. — Суми, 2009. — 232 с., іл.

У збірнику поміщено нарис-огляд та документи з історії діяльності підпілля ОУН та окремих боївків УПА на теренах Сумщини.

Голодомор 1932—1933 рр. в Україні за документами ГДА СБУ: Анований довідник / В. Даниленко (упор.), Л. Аулова, В. Лавренюк. — Львів, 2010. — 472 с.

Розкрито зміст документів, які зберігаються у фондах Галузевого державного архіву СБУ і висвітлюють причини, перебіг та наслідки Голодомору 1932—1933 років в Україні.

Посівнич Микола. Воєно-політична діяльність ОУН у 1929—1939 рр. — Львів, 2010. — 368 с.

Монографія присвячена воєно-політичній діяльності ОУН у 1929—1939 роках, формуванню воєнної доктрини та геополітичної стратегії українського визвольного руху.

Порендовський Володимир-Ігор. Штафетні лінії. Спогади / Ред. Р. Забілій. — Львів, 2010. — 140 с., іл.

У книзі описано мережу підпільного зв'язку між керівництвом та організаційними ланками ОУН та УПА. Також яскраво змальовано картину суспільного життя в окупованій нацистами Галичині в 1943—1944 рр.

Іщук Олександр, Огороднік Валерій. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. — Коломия, 2010. — 195 с.

На основі архівних документів, спогадів очевидців реконструйовано життєвий шлях М. Арсенича від гімназійних років до посмертно одержаного звання генерала контррозвідки.

Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. — Львів, 2011.

Двотомний збірник документів українського підпілля описує перебіг польсько-української війни та дає характеристику суспільним відносинам того часу. Більшість матеріалів опубліковано вперше.

В'ятрович Володимир. Друга польсько-українська війна. 1942—1947. — Київ, 2011.

Автор розглядає причини, перебіг і наслідки довготривалої війни між поляками і українцями на теренах сучасних Західної України та Східної Польщі. Показано вплив політичних процесів на перебіг військових дій, спроби налагодження співпраці під час і після Другої світової війни.

Науково-довідкове видання

Львівський національний університет імені Івана Франка
Центр досліджень визвольного руху

**Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках
у документах ОУН та УПА
(у двох томах)**

Том 1. Війна під час війни. 1942—1945

Відповідальний редактор та упорядник

Володимир В'ятрович

Літературний редактор
Олександр Оксимець

Оригінал-макет
Петро Клим

Дизайн
Ольга Сало

Відповідальна за випуск
Ярина Ясиневич

Центр досліджень визвольного руху
м. Львів, вул. Козельницька, 4/501
тел./факс: +38 032 247-45-22
www.cdvr.org.ua
www.upa.in.ua
history@cdvr.org.ua

Підписано до друку 20.07.2011 р.
Формат 84 x 108 1/32
Папір офсетний, друк офсетний
Видавництво ПП «Добрий друк»
Свід. держ. реєстрації № ДК 3096 від 31.01.2008 р.

П 538

Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т.
/ Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. — Т. 1. Війна під час війни. 1942—1945. —
Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 792 с.

ISBN 978-966-1594-13-4

ISBN 978-966-1594-14-1 (1-й том)